

کوٹای ٹیراق

چون کارناریکی ندمیتریکا شدریکی بی کوٹای بدریا کرد

SALAH AD DIN

نووسهر: پپهرا افوا کالبریت
وهرگیر: ماماک

منندی افوا الثقافی

www.iqra.alfantantada.com

IRAQ

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

كۆتايى ئىراق

چۆن كارنارىتىكى ئەمىرىكا شەرىتىكى بى كۆتايى بەرپا كرد

دهزگای چاپ و بلاوکردنه‌وهی

زنجیره‌ی روشنبیری

ناونیشان:

دهزگای چاپ و بلاوکردنه‌وهی ناراس، شهقامی گولان، هولتیر

كۆتايى ئىراق

چون كارنارىكى ئەمىرىكا شەرىكى بى كۆتايى بەرپا كرد

نوسەر:

پیتەر و. گالبریت

وهرگىر:

مامكاك

ناوی کتیب: کۆتایی نیراق - چۆن کارناریکی ئەمیریکا شەرتیکی بێ کۆتایی بەرپا کرد
نووسەر: پیسەر و. گالبریت
وەرگێتەر: مامکاک
بلاوکرۆهێ ئاراس - ژماره: ۵۴۱
دەرھێنانی ھونەری ناوھوہ: ئاراس نەکرەم
دەرھێنانی بەرگ: ھەمید نازموودە
سەرپەرشتیی چاپ: ناوڕەحمانی حاجی مەحموود
چاپی یەکەم، ھەولیتەر - ۲۰۰۷
لە کتیبخانە ی گشتیی ھەولیتەر ژماره (۱۴۳) ی سالی ۲۰۰۷ ی دراوہتێ

مردن ده ئاخىشى

بازرگانىك له به غدا هه بوو، خزمه تكاره كهى خۆى نارد بووه بازارى ئازووخه بکړي. بهر دهسته كه پاش ماوه يه كى كه م هاته وه، رهنگى سېى بوو بوو و ده له رزى، گوتى: "كه وره م، هر ئىستا كه له بازارى، له ناو ئاپوړه ي قهره بالغي دا، ژنىك خۆى پيدا دام. كه ئاورم لى داوه، دىتم مردن بوو خۆى لى دام. ئافرته كه سه يرى كردم و به ئىشاره ت هه ره شه ي لى كردم؛ هر ئىستا، ئه سپه كهى خۆتم پى بده تا له و شاره را كه م و له چاره نووسى خۆم دوور بكه ومه وه. ده چمه سامه را له وى مردن نامدوژى ته وه. بازرگانه كه ئه سپه كهى خۆى پى دا و خزمه تچى به كه سوارى بوو و دايه بهر نه قىزان و هه تا توانى ئه سپه كه به غار بوى دهرچوو. پاشان بازرگانه كه چووه بازارى و منى دىت له ناو قهره بالغي خه لكه كه را وه ستا بووم، هاته لام و لى پرسىم: بو كه بهر دهسته كه م ئه م به يان بى به توى دىت، ئاماژه ي هه ره شه ت ئاراسته ي كرد بوو؟ منىش گوتم، ئه وه ئىشاره تى هه ره شه كردن نه بوو، به لكو ته نيا سه ره تاي سه ره سورمانه كه بوو. حه په سام كه له به غدا دىتم، چونكه من ئه مشه و ده بوو له سامه را چاوم پى بكه وى.

وهك چۆن كى راويانته وه:

نووسىنى سوّمه رسىت مؤّم

- جۆرچ و. بوش، ۲۰۰۲

جى به جى تيان بکه

بهشی ۱

کاته دیارکراوهکه له سامهرا

بگورترین په لاماری تیرۆریستی له نیراقي کهسی نهکوشت.

له بهیانیهکی زووی ۲۲ی شوباتی ۲۰۰۶دا، چهند زه لامیکی چهکار، هه لیان کوتا ناو گومبهتی عهسکهری له سامهرا، که شهست مايل له باکووری بهغداویه. ههر جوار زیرهفانی قهبرهکهیان پهلبهست کرد و بردیاننه ناو ژووریکی لاجپ و لهوئ بهجیان هیشتن. پاشان له ماوهی چهند سعانتیکدا، ههستان سهدان پاوهن تعمهنبیان له چهند شوینیکی ستراتیژی بن گومبهته زیرینهکه داناوه. له ۶، ۵۵ی بهیانی تهقمهنبیهکانیان تهقاندوه؛ که رنگه بههوی موبایل فونیک نهجامیان دابی. گومبهتهکه داتهپی و ئهوه مهرقدهی که میژووهمکهی دهگه ریتتهوه سهدی نۆیهم، خایوور بوو.

چهندین سهدیه، شیعەکان ئهسپیکی زینکراو بۆ گۆرگۆمهزی عهسکهری دین. ئهسپهکه له چاوهروانی محمد المهدي دهوستی. مههدی ئیمامی دوازدهمین؛ ئهوه دوا ئیمامهشه که له ۸۷۸ چووه نیو ئهشکهوتیکی بن گۆرهکه و لهوئ خۆی وهشاردهوه. هیشتا ههر مندالیک بوو که دواچار بیندرا ئیمامهکه پاشتر بۆ ماوهی ههفتا سال، له ریگهی پێوهندیگهوه، په یوهندی به لایهنگرانیهوه کرد. شیعەکان لهو باوهپردانه که نهو هیشتا ههر زیندوه. که گهراهش داد و رهوا تا رۆژی قیامت، لهسه زووی بهرا دهکا خهلیفهی بههیزی بهغدا که سهرکردهی فیکری ئیسلامه سوننه نهیارمکانی شیعە بوو، فرمانی کرتنی باپیری المهدي دابوو، هیتابووی له سامهرا مالزیندانی کردبوو. ئیمام علی الهادی که باپیری ئیمامی مههدی و دهیم ئیمامی شیعەکان بوو، بهبۆچوونی شیعەکان، خهلیفه له ۸۶۸ ژارخواردووی کردوه. دواي شهش سالیش حسن العسکری کوری هادی کوشتوه. حسن العسکری ئیمامی

یازدهمه. نیمانداران نیمامی دوازدهمیان شاردهوه و نهیانهتشت بههمان چارهنوس بگا.

شیعه ئیراقیهکان هژی راشکاوایان بهدهستهوه هیهه بۆ نهوهی باور بکن که نهو پیاوانهی گۆرگومبتهی العسکرییان تهقاندوه نهوهی زهلامکوژمهکانی خهلیفهکه بوون. گومان لهوهدا نییه که القاعده فی بلاد الرافدین گۆرگومبزهکهی تهقاندوتهوه. ئەم ریکخراوه هاوشیوهی نهو شانیهیه که ناومندی بازرگانی جیهانی له نیویۆرک پماند. القاعده ههول دها سستمی خهلیفایهتی سوننی زیندوو بکاتهوه و ههموو شیعه مهزهبهکانیش به له دین وهرگهراو دهراتی، بۆی له لای القاعده شیعهکان شایستهی کوشتن.

له ماوهی چهند سععاتیکی کهمی پاشی پووختاندنی مهرقهدهکه، نهندامه رهشپۆشهکانی سوپای مههدی، نهو میلیشیایهی خۆی بهناوی نیمامی دوازدهمین کردوه، خاله سهههکیهکانی دهردۆری بهغدایان کۆنترۆل کرد. ئینجا، له دهوری بهغدا، شیعهکان پهلاماری مزگهوتهکانی سوننهکانیان دا چونکه سوپای مههدی ههپهشهی کرد، بۆیه نه لهشکری ئیراقی و نه سوپای ئەمیرکی دهستیان له بارودۆخهکه وهرنهدا. ههندێ له پۆلیسانی ئیراقی، لهوانهی که وهلاته پهکگرتوهکان چهندها بلۆن دۆلاری بۆ مهشقپیدانیان خهرج کرد، چوون پهیوهندیان به پهلاماردهرانهوه کرد و ئەوانی تریش دهست لهئهژنۆ وهستا بوون سهیریان دهکرد. نهو رۆژی سێ نیمامی سوننه له بهغدادا کوژران. له بهسراشدا، کۆمهلتیک شیعه ههلیان کوتا سهه بهندیخانهی شارهکه و ده زیندانی عارهبی بیانیان گرتن، که لهوی بهگومانی تیرۆریستییهوه بهند کرابوون، پاشان گولله بارانیان کردن و کوشتیانن. رۆژی پاشتر سوننه عارهبهکان له شاری باقوبهیهی شیعه و سوننه نشیندا، چل و حهوت ریبواریان له ناو باسهکاندا دابهزاندن و له سیدارهمیان دان. له ههینی دوو رۆژ پاشتر، حکومهته زۆرینه شیعهکهی ئیراقی، بۆ ریتگه گرتن له توندی و تیزی پتر، بۆ ماوهی بیست و چوار کاتی تهواو، هاتووچۆی له ناو بهغدا قهدهغه کرد. لهگهڵ ئەمهشدا له ههموو شارهکهدا بیست و نۆ تهرم دۆزرانهوه. قوربانییهکان دهستیان بهسترابووهوه، ئینجا گوللهیان له سههه درابوو. ئەمهش نیشانهی نهوه

بوو که سوننه بوون - یان له لایه نی پۆلیسه شیعه کان یان له لایه نی ئه و میلیشییه شیعهانوه کوژرابوون که جلی پۆلیسیان دهپۆشی.

هفته یی باشتر ۱۸۴ مزگه وتی سوننه کان یان ویران کران یان هر تیکدران. توندوتیژی مه زهه بگه ری بووه هۆی کوشتنی پتر له هه زار کهسی سوننه و شیعه. له و گه رمه کانه ی که زۆرینه ی دانیشتوانه که ی سوننه نه، زیره فانه کان یان خانه واده ی شیعه مه زه به کان یان ئاگادار کردنه وه که ده بی له گه ره که که یاندا بارکه ن و له هه مان کاتیشدا سوننه کان له گه ره که شیعه کاندا ده رکران. ئه وانیه خۆیان له گتلی داو باریان نه کرد کوژران. گه ره که هاویه شه کانی سوننه و شیعه له به غدادا بوونه سه ربازگه و پریان له چه کدارانی هه ردوولا بوو.

أطوار به هجه ت، خانمی په یامنی ر، ته لیفزیونی العریبه، که هه والی ته قاندنه وه که ی بیست، له به غداده وه را به هه له داوان چووه سامه را، که شاری خۆی بوو. دوا ی ده خوله ک له راپۆرتیکی زیندی له نزیکه مه رقه ده که، چه ند چه کداریک به خۆی و به خالد محمد الفلاحی کامیترامان و عدنان خیراللهی دهنگسازیان رفاندن و گولله بارانیان کردن. باوکی أطوار به هجه تی شیعه و دایکیشی سوننه بوو. وه ک نه وه ی بلتی چیتر له ئیراقی نویدا جتی پتکه وه ژیا نی شیعه و سوننه نه ماوه، چه کدارانی سوننه باشتر هیرشیان کرده سه ر کاروانی جه نازمه که ی و یه کتیکان لیتیان کوشت و که سکی تریشیان زامدار کرد.

له و ده مه ی شه ری ناوخۆ په ره ی سه ند، ئیراق ته نیا حکومه تیکی کاتی هه بوو. له دیستیمبه ری ۲۰۰۵ دا، ئیراق سییه مین هه لبژاردنی سه رتاسه ری له یه ک سالدا کردو پارله مانیکی هه میشه یی له سایه ی ده ستوریک هه لبژارد که له ۱۵ ئۆکتۆبه ر، به دهنگ په سند کرابوو. هه لبژاردنه که به و مه به سه ته نه نجام درا تا کۆتایی به سالتیک له ئیداره ی کاتی بی نی، به لام ده مارگیری ئایینی و نه ته وه یی هیتشتا گرژتر کرد. شیعه کان دهنگیان به پارتیه شیعه ئایینییه کان داو کوردیش دهنگی به پارتیه نه ته وه ییه کوردیه کان و سوننه کانیش دهنگیان یان به پارتیه سوننه نه ته وه ییه کان یانیش به پارتیه سوننه ئایینییه کان دا. که متر له ده له سه دی دهنگدهرانی ئیراقی دهنگی خۆیان یان دا ئه و پارتانه ی که نه ئایینی و نه نه ته وه یی بوون. وا پتشیبینی

دهکرا که دستوری ئیراق بیته هۆی کۆکردنهوهی زۆرینهی دهنگهکان چونکه بۆ پیکهتانی حکومت پتویستی به زۆرینهی دوو سییهکی دهنگهکان دهبی. بهلام ههر سی چینی کۆمه‌لگهی ئیراقی عارهبی شیعهو عارهبی سوننهو کوردمان ههچیان نه بههای هاوشیوه و نه پرۆگرامیکی هاوبهش و نه هاویهمانیتی و نه پابه‌ند بوونیکی ته‌واویان به یه‌کیتی خاکی ئیراق ههیه. هه‌رچهنده به شیوهیهکی زۆر هه‌موو لایهنه‌کان دهیانویست که حکومه‌تیکه یه‌کیتی نیشتمانی پتک به‌پندری که ههر سی گروپه سه‌ره‌کیه‌کانی ئیراقی تیدا هه‌بی، بهلام هه‌شتا، دواي هه‌لبژاردنه‌که، چوار مانگی ته‌واوی برد تا تاندره سه‌رۆکتیک و دوو جیگری سه‌رۆک و سه‌رۆکی پارله‌مان و بریکاره‌کانی و سه‌رۆکتیک بۆ نه‌نجومه‌نی وه‌زیران بۆ وه‌لات ده‌ستبۆزێر بکه‌ن.

وه‌لاته یه‌کگرتوه‌کان له ناوه‌راستی ئه‌و شه‌ره ناوخۆیییهی ئیراقی دایه. عاره‌به سوننه‌کان له‌و باوه‌ره‌دانه که وه‌لاته یه‌کگرتوه‌کان ئیراقی خسته به‌رده‌ستی عاره‌به شیعه‌کان و ئیرانییه‌کانه‌وه. له نه‌جامی ئه‌و کۆشتاره‌ی له ۲۲ی شوباتی ۲۰۰۶ دا کرا، سوننه‌کان گله‌یی ئه‌وه‌یان له سوپای و‌لاته یه‌کگرتوه‌کان کرد که له‌و ده‌مه‌ی شیعه‌کان مزگه‌وته‌کانی سوننه‌کانیان ده‌رووخاند، له‌شکره‌که خۆی دووره‌په‌ریز گرت. شیعه‌کانیش و‌لاته یه‌کگرتوه‌کانیان وا گومانبار کرد که به‌ر له‌ رووخاندنی مه‌زاره‌که‌ی سامه‌را، لای سوننه‌کانی گرتبوو. عبد‌العزیز‌الحکیمی سه‌رکرده‌ی گه‌وره‌ترین پارتی شیعه‌کان، ب‌الیۆزی ئه‌میرکای بۆ ئیراق، زالمای خلیل زادی، به‌وه تۆمه‌تبار کرد که له‌ میانی ئه‌و ره‌خنانه‌ی ئاراسته‌ی تۆماری مافی مرۆقی هه‌زه‌کانی ئاسایشی کرد که شیعه‌کان رینمایی ده‌که‌ن، "پووناکی سه‌وزی" بۆ تیرۆریسته‌کان پیکرد. چونکه خلیل زاد سوننه‌یه و به‌ په‌چه‌له‌ک خه‌لکی ئه‌فغانستانه و په‌گه‌زنامه‌ی ئه‌مریکی وه‌رگرتوه، بۆی شیعه‌کان به "أبو عمر ناوزه‌دی ده‌که‌ن؛ ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه بۆ دووه‌مین خه‌لیفه‌ی سوننه‌کان، که، به‌ بۆچوونی شیعه‌کان، له‌ سه‌ده‌ی حه‌فته‌مین، مافی خه‌لیفایه‌تی بۆ خۆی پاوان کردوه. مقتدی‌الصدریش که سه‌رکرده‌ی سوپای مه‌هدی ده‌کا، و‌لاته یه‌کگرتوه‌کانی به‌رووخاندنی مه‌رکه‌دی عه‌سکهری تاوانبار کرد و گوتی که ئه‌مریکیه‌کان له‌ صدام حوسینیش خراپترن. به‌قه‌سه‌ی مقتدی‌الصدر ئه‌مریکیه‌کان بۆ ئه‌وه ئیراقیان داگیر کرد تا مه‌هدی بکوژن، چونکه ئه‌مریکیه‌کان ده‌زانن که رۆژیک دی ههر دیته‌وه.

لهو دهمه‌ی نهو رووداوه تۆقینه‌رانه له سامه‌را و له به‌غداد ده‌قه‌ومان، من له باره‌گای سه‌رۆکی کوردستان مسعود بارزانی، له به‌غداد بووم و دوا به‌ندی ئەم کتیبەم ناماده ده‌کرد. چونکه باره‌گایه‌که له سه‌نته‌ری گرین زۆونی به‌غداد بوو، زۆر به‌چریش ده‌پاریزرا، بۆی ئی سهرکرده ئی‌راقییه‌کان له‌وئ کۆ ببوونه‌وه و بابته‌ی شه‌ری پێبازگه‌ری و پێکه‌ینه‌ی حکومه‌تیان تاووتوئ ده‌کرد. له‌و دهمه‌ی که قه‌یرانی ولاته‌که‌یان تیکه‌ولتیکه ده‌کرد، ئاشکرا بوو که ته‌نگه‌که‌یان به‌شه‌ری ناوخۆ ده‌بینی و زۆر له‌وانه‌ی قسه‌یان له‌گه‌ڵ مندا کرد، به‌راستی ئەم ده‌سته‌واژه‌یه‌یان به‌کار هێنا. وه‌ک ئه‌وه‌ی تا جه‌خت له‌و خاله‌ بکه‌نه‌وه و له‌و دهمه‌ی که دوا بپه‌گه‌کانی ئەم کتیبەم ده‌نووسینه‌وه، سێ مووشه‌کی کاتیۆشای نو پیتی له‌ مه‌ودایێکی نزیکه‌ی باره‌گای بارزانی که‌وتنه‌ خواره‌وه. خو‌شبه‌ختانه، نزیکترینیان که له‌ ده‌وروبه‌ری بیست یاردیک له‌ من دوور که‌وته‌وه، چرووکی کرد. سه‌ره‌ پر له‌ ته‌قه‌مه‌نییه‌که‌ی سێ پی له‌ قیری گه‌راجه‌که شتر بوو، به‌لام هیچ زیانیکی نه‌گه‌یاند.

به‌پێچه‌وانه‌ی ئی‌راقییه‌کان، به‌پێمه‌رایه‌تی بوش و دیار بوو که نه‌یده‌توانی تێبگا، چ بوو که رووی ده‌دا. ته‌نیا چند کاتیک له‌دوای ته‌قاندنه‌وه‌ی مه‌رقه‌دی عه‌سکه‌ری، وه‌زیری ده‌ره‌وه‌ی وه‌لاته‌ یه‌کگرتووه‌کان، کۆندۆلیزا رایس، هاته‌ سه‌ر ته‌لیفزیونی میسری. میترفت محسن، که دیمانه‌که‌ی ده‌گه‌ڵدا ساز ده‌کرد، باری ئی‌راقی به‌ پیتی بۆچوونی سوننه‌کان کورت کرده‌وه و لێی پرسی.

ده‌ست تێوه‌ردانی بێ ئەندازه‌ی ئی‌ران ده‌سه‌لاتی به‌ شیعه‌کان دا. ئی‌رانی دراوسی شیعه‌یه. سوننه‌کان بوینه جیتی گومان. هاویه‌مانه عاره‌به متمانه پیکراوه‌کانی وه‌لاته‌ یه‌کگرتووه‌کان سوننه‌نه. ئه‌ری ئیوه چتان کرد و چ ده‌که‌ن؟

رایس مکوڕ بوو له سه‌ر ئه‌وه‌ی که پرۆسه‌ی سیاسی ئی‌راقی به‌راستی به‌پێوه ده‌چوو. باشه، من و مه‌زه‌نده ناکه‌م که شه‌ری ناوخۆ له ئی‌راقتیدا هه‌بێ. به‌لکو وای بۆ ده‌چم که ئه‌وه‌ی له ئی‌راقتیدا هه‌یه ئه‌وه‌یه که ئی‌راق ولاتیکه له‌مێژ بوو له بن چه‌نگی دیکتاتۆریکی تۆقینه‌ر بوو، هه‌ر ئه‌و دیکتاتۆره‌ش بوو که نا‌ئارامی له‌م هه‌ریمه‌دا به‌رپا کرد و چه‌ندین شه‌ری له‌ دژی دراوسی‌کانی گر دا. ئی‌ستاش و ئه‌و دیکتاتۆره‌ رویشته‌ و گه‌لی ئی‌راق و سه‌ری مه‌یدانی کرتووه، ئه‌و گه‌له‌ش له چه‌ندین پارچه‌ی

جودا پتکھاتوو، له چەندین ڕەچەلەکی جیاواز پەیدانە. ئەو گەلە ئیستا خەریکە بە پرۆسەییکی سیاسی، چارەسەریکی مامناوەندی بۆ سەرکوتکاری دەدۆزێتەوە.

سەرۆک بوش و گەورە پراوێژکارانی خۆزگەکانیان سەبارەت بە ئێراق بەبەردەوامی لەجێی توێژینەوە راستەکان دادەنێن؛ له بری دانانی ستراتیژی گونجاویش هەر ئومێد دەخوازن. له تەموزی ٢٠٠٤، ئازانسێ هەوالگری ناوەندی، هەستا خەمڵاندەوی هەوالگری نەتەوەیی (خەن) National Intelligence Estimate NIE دەربارەوی بارودۆخی ناوێهەوی ئێراقی، ئامادە کرد. (خەن) بە پێی هزری کۆمەڵیک لە باشترین لیکۆلەرەوێ پەسپۆر لە کاروباری ئێراق کە پشتیان بە باشترین هەوالگری بەردەستی وەلاتە یەکگرتووێهکاندا بەستوو، (خەن) وشیارێ مەترسی شەری نیوخیی دا. کە له سێپتەمبەری ٢٠٠٤یش، پرسیارێان دەربارەوی (خەن) له سەرۆک بوشی کرد، بایەخێکی پێی نەداو گوتی: "سێ ئای ئێی گوتی، دەشێ ژیان بە دەروێشی بچیتە سەر، دەشبێ باش بێ، دەکرێ باشتریش بێ. گەلی ئێراقی وەک ئەوان ڕەشبین نییە."

له ٤ی حوزەمیرانی ٢٠٠٥، له هەولێری باکووری ئێراق، ئامادەوی یەكەم کۆبوونەوێ نەنجومەنی نیشتمانی کوردستان بووم کە تازه هەلبژاردرا بوو. لهوانەوی ئامادەوی دانیشتنەکە بوون، سەرۆکی ئێراقی، جلال تالەبانی بوو. تالەبانی کە کورده، تەنیا یەكەم سەرۆک نییە کە لهوێ ئێراق ئێراقە بە شێوێهێکی دیمۆکراسی هەلبژاردرا بێ، بەلام یەكەم سەرۆکە لهوێ ئەو ولاتە هەیه، کە مێژووێهێ تا سەردەمی باخەکانی عەدن دەروا، ئەمە یەكەم جارە سەرۆکێک لێره ئاوا هەلبژێردراوه. بە قسەوی برادەرێک تالەبانی، "یەكەم سەرۆکە لهوێ ئادەم بە تەنیا لێره دەژیا تا ئیمپۆ، کە بە ئازادی هەلبژاردرا بێ." لهو دهمەوی کە کوردهکان شانازی بەو دەستکەوتە دەکەن، ئالای ئێراق، کە تالەبانی سەرۆکییەتی، بە پاشکاوێ دیار بوو کە نه له ئاهەنگی دەستپێکی پارلەماندا هەبوو، نه له هیچ شوێنێکی هەولێریشدا دەبیندرا. هەولێر شارێکی یەك ملیۆن کەسییە و پێتەختی هەریمی کوردستانی ئێراقە.

ئان بۆدین، کە سەرۆکی ئۆفیسێ بالیۆزخانەوی ئەمێریکایە له کەرکووک، له ئاهەنگەدا قسەوی کرد و پیرۆزبایی له پارلەمانتارەکان کرد و جەختیشی کردوه

که ولاته یه کگرتوو هکان پا بهنده به ئیتراقیتک که، به قسهی ئه، دیمۆکرات و فیدرال و فره لایه ن و یه کگرتوو ده بێ. به ئاشکرا له هه ولتیر دیار بوو که ئه دهسته وازه مه پهیره و نه بوو. له میانی سویند خواردنه که یاندا، له پارله مانتاره کورده کان داوا کرا سویند بخۆن که بۆ یه کیتی خاکی هه ریمی کوردستانی ئیراق دلسۆز بن. زۆربه یان به وردیه وه ی ئیراق یان نه گوت.

کورترین گوتار سه روکی ده زگای ئیتیلاعاتی ئیرانی له هه ولتیر، که پیاوتکه کورده کان به ناغای په نایی دهیناسن، خویندیه وه. ته ماشای ناو چاری خانمی بۆودین ده کرد که به شینه ییه وه گوتی، ته مه رۆژتکی که وره یه. ئه و خه لکه ی که ئیمه، له سه رتاسه ری ئیراق پشتیوانیمان ده کردن، ئه مرۆ وا ده سه لاتدارن. هه رچهنده په نایی نه یگوت، سوپاس، جۆرج بوش. به لام وا لئی تیگه یشترا.

له ئه نجامی ئه و داگیرکردنه ی ئه مێریکایه که کوردستان باری خۆی ریتک خستوو و له راستیدا بووه ته ده وله تیککی سه ره بخۆ و به مهش هه له بیکی مێژوویی راست کردۆته وه. وینستن چیرچل له ۱۹۲۱ دا، کاتیک که له حکومه ته هاو په یمانه که ی لۆید جۆرج وهزیری ئه نجومه نی وهزیران و به ریرسی رۆژه لاتی ناغین بوو، کورده کانی ناخنیه نیو ئیراقی عاره بییه وه. کورده کان زۆربه ی سالانی سه ده ی بیسته مین له دژی ئه م بریاره یاخی بوون و شوێرشیان کرد. سال له دوا ی سال وه لامی سوپای ئیراقی له دژی کورده کان توندوتیژتر ده بوو، تا له سه رده می صدام حسینی، له سالانی ۱۹۸۰ کان و له میانی شالۆمه کانی ئه نفال ئه و په لامارانه که یشتنه ترۆیکی توندی و تیژییه وه به خهستی گازی ژاراوی له دژی گونده کانی کوردان به کار هات. چیرچل به زۆری لکاندنێ کوردانی به ئیراق وه به گه وره ترین هه له ناساند که کردووه یه، هه رچهنده سه روک بوش په یکه رتکی نیوه ی چیرچلی له ئۆه ل ئۆفیسێ داناوه، به لام رهنگه ئه و هه له یه ی چیرچلی راست نه کاته وه و به م کاره شی هه له بیکی هینده ی هه له که ی چیرچل دووباره ده کاته وه.

هه ر وهک ناغای په نایی چۆن له گوتاره که ی ئامازه ی پێ دا، ئیران له هه مووان پتر، سوودی له شه ری ئه مێریکی له ئیراق وه رگرتوو ه. ته نانه ت له ومته عوسمانیه کان و پارسه کان له په یمانی قه سری شیرین، له ۱۶۳۹ دا، ریتکه وتن که هیلتکی سنووری

له نێوانی هەردوو ئیمپراتۆرییەتەکان بکێشن، ئەو هێلە تا ئیستاش سنووری نێوان ئێراق و ئێرانەو پارسەکانی لە عارەبان جودا کردۆتەووە ئەو خاکەشی که شیعەکان فەرمانداری دەکەن لەو هەواپەر کردووە که سوننەیی تێدا حوکمراڤی دەکا. بەلام له ۲۰۰۲و، ئەو حیزبە سیاسییە شیعانەیی که ئێران پشتی گرتوون نۆ پارێزگا له باشووری ئێراق و بەغدادی پایتەختیش بەپێوەدەبەن. پارته ئایینییه شیعەکان دەستیان بەسەر حکومەتی ناوەندی بەغداد داگرتوووە کۆنترۆلی وەزارەتی ناوخوا دەکەن و بەمەش توانیویانە ئەو ملیشیاپانەیی که ئێران مەشقی پێ کردوونە بخزێنە نێو هێزی پۆلیسەو. ئێران چەنگی خۆی لە سوپایەیی ئێراقی گیر کردووە که وەلاتە یەکگرتووەکان دروستی کردووە و پەيوەندی ئابووری لەگەڵ بەهێز دەکەن و بەم زووانەش دەزگا نەوتییە ستراتیژییە گرینگەکانی هەردوو وولات بەیەکەو دەبەستەنەو.

ئەم پێشکەوتنانه بايي هيج تۆزقائێکیش سەیر نییە. لەو دەمەیی سەرۆک بوش له گوتاری باری یەکییتی State of Union که له یەنایری ۲۰۰۲، پێشکەشی کردو کردییه دەستپێکی نامادەکردنی گەلی ئەمێریکا بۆ شەر دەگەڵ ئێراقیدا، له هەمان کاتیشدا تەوهری خراپەکاری Axes of Evil، که ناوی ئێران و ئێراق و کۆریای باکووری تێ کردبوو، پێسووا کرد. لەو دەمدا هيج جووتە دەولەتێک له سەر ئەم زەمینەدا نەبوو که هێندەیی ئێرانی ئایەتوڵلایەکان و ئێراقی سەددام حوسەینی دوژمنی یەکتەری بن. ئیستاش له ئەنجامی شەرکەمی سەرۆک بوش هيج دەولەتێک نییە ئەوەندی ئێراقی ئایەتوڵلایەکان هاویەیمانی ئێران بێ. پەنگە ئەو تەوهرەیی بەغداد تاران دەرئەنجامی شۆرشگێرانی بۆ پۆژەلاتی ناڤین هەبێ. ئێراق ئیستا تاکە وولاتی عارەبییە که شیعە فەرمانداری دەکەن. ئەو سەرکەوتنەیی شیعانیش له ئێراقی، بێگومان کاریگەری خۆی لەو کەوانە شیعەنشینە دەبێ که له باشووری ئێراقیتوهر را بۆ ناو هەریمی پۆژەلاتی عارەبستانی سعودی درێژ دەبیتەووە و تا ناو بەحرینیش ناڤریتەووە. ئەم کەوانە شیعەنشینە له سەر گرینگترین کۆکەیی نەوتی ئەم جیهانە پەلی لێ کێشاو.

لەو دەمەیی که وولاتە یەکگرتووەکان پێی له چوارەمین سالی داگیرکردنی ئێراقی نا،

۱۲۰ ههزار سه‌بازی له‌وتدا هه‌بوو که له دژی عاره‌به سوننه یاخیه‌کان شه‌ریان ده‌کرد، ئەم که‌مینه‌یه له ۲۰ له سه‌دای دانیش‌توانی ئێ‌راقی ر‌هت نادن. ئەو عاره‌به سوننه یاخیه‌انه، ناتوانن له پ‌ووی سه‌ربازییه‌وه، سه‌رکه‌ون و ناکرێ‌ به ئاسانیش بیانبه‌زینن. وه‌لاته‌ یه‌گرتوه‌کان ده‌توانی یاخیه‌ چه‌کداره‌کان له ناو شارمه‌کان رامالێته‌ دهره‌وه، به‌لام هێنده‌ له‌شکره‌ی نییه‌ که خاکه‌که‌ بگرێ‌ و ئیتر چۆلی نه‌کا. که یاخیه‌کان له شوێنیک راوده‌ندری‌ن، ده‌چنه‌ شوێنیکێ‌ تر و هه‌رکه‌ ئەمێریکیه‌کان له‌و جێیه‌ دهره‌چن، یاخیه‌کان دیسان بۆ شوێنه‌کانی خۆیان ده‌چنه‌وه.

یاخی بوون، شه‌ری ناوخۆ، سه‌رکه‌وتنی ستراتیژی ئێ‌رانی، له‌باریه‌کتری شکانی ئێ‌راق، کوردستانیکێ‌ سه‌ربه‌خۆ، گرفتی سه‌ربازی. ئەمانه‌ هه‌موو دهرئه‌نجامی داگیرکردنی ئێ‌راقه‌ له‌لای ئەمێریکا و سه‌رۆک بوش نه‌یتوانی پێشبینیان بکا. که سه‌رۆک بوش و گه‌وره‌ راویژکارانی باسی هه‌ندی له‌و بابه‌تانه‌یان کرد؛ بۆ نمونه‌ دانیان به‌وه‌ دانا که سه‌ریان له یاخیه‌وونی سوننه‌کان سوپامابوو. هه‌میشه‌ نکولیش له هه‌ندی له‌ بابه‌ته‌کانی تر دا ده‌که‌ن. سه‌رۆک بوش له‌ گوتاری ۲۰۰۶ی تایبه‌ت به‌ باری یه‌کیته‌ی دا گوتی: - "د‌رنگ تیگه‌یشتن ناکاته‌ زیره‌کی و دووهم جار خه‌ملاندنیش، ستراتیژیک نییه‌. بیگومان ئاشکرایه‌ بۆچ سه‌رۆک له‌ رابردوو وردبوونه‌وه‌ی پێ‌ په‌سند نییه‌. له‌به‌ر ئەوه‌ نییه‌ که نه‌یتوانی هه‌ندی له‌ دهرئه‌نجامه‌کانی شه‌ر پشته‌وشار بکاته‌وه، به‌لکو له‌به‌ر ئەوه‌یه‌ که هه‌موو ئەو نه‌نجامانه‌ی له‌ کيس چوو. مرۆف که ستراتیژ داده‌نی ئومیدی چاکترین نه‌نجامی لی ده‌کا، به‌لام خۆ پێویسته‌ خۆی بۆ خراپترین نه‌نجامی ته‌یار بکا. به‌رپه‌به‌رایه‌تی بوش هیوای ئەوه‌ی خواست که له‌شکری ئەمێریکی وه‌ک ر‌زگارکه‌ر پێشوازی لی بکرێ‌ و ئێ‌راقیانی‌ش به‌پیری دیمۆکراسیه‌وه‌ ده‌چن، به‌لام هه‌چ جۆره‌ پلانیکی بۆ باری نا‌ئاسایی ر‌یک نه‌خستبوو بۆ ئەوه‌ی په‌یره‌ویان بکا، ئەگه‌ر پ‌ووداوه‌مان به‌پێی پێویست به‌رپه‌وه‌ نه‌چوون.

له ئێ‌راق، هه‌ندی له‌ به‌ره‌مه‌کان، دهرئه‌نجامی چه‌تمی داگیرکردن. له‌ دوا‌ی جه‌نگی یه‌که‌می جیهان، بریتانیا هه‌ر سێ‌ ویلايه‌تی عوسمانی موسڵ، به‌زۆرینه‌ی کورده‌وه‌ له‌ باکوور و به‌غدادی به‌زۆرینه‌ی سوننه‌وه‌ له‌ ناوه‌راست و به‌سه‌ره‌ی

شیعه‌نشین له باشووره‌وهی، به شیوه‌یێکی رهمه‌کی، پێکه‌وه پینه‌کردن و ئێراقی لێ پێک هێنان. به‌شه عاره‌به‌کانی ده‌وله‌ت ناسنامه‌یێکی هاوبه‌شیان هه‌بوو، به‌لام کورده‌کان نه‌یانویست بینه به‌شیکی ئه‌و ده‌وله‌ته تازمه‌یه. له ۱۹۲۱، بریتانییه‌کان میرێکی بیانی سوننه‌یان له حجازه‌وه‌را هێناو کردیانه پاشای ئێراق. ئه‌و میره ناوی فه‌یسه‌ل و خه‌لکی حجاز بوو. فه‌یسه‌ل و نه‌وه‌کانی له رێگه‌ی بیوروکراسی و سه‌ربازییه‌کی عاره‌بی سوننه‌وه ئێراقیان به‌رێوه‌برد. له ۱۹۵۸، له‌شکری ئێراق حوکمی پاشایه‌تی رووخاند و فه‌یسه‌لی دووه‌می کورده‌زای فه‌یسه‌لی یه‌که‌می گولله‌باران کرد، به‌لام هه‌ر عاره‌بی سوننه با‌لاده‌ست مانه‌وه و بۆ ئه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتیان له ده‌ست نه‌چێ و ئه‌و ۵۵ له سه‌دای شیعه و ۲۰ له سه‌دای کورد هه‌ر حوکم بکه‌ن، به شیوه‌و جۆری جیا‌جیا هێزیان له دژیان به کار برد.

وله‌ته یه‌که‌گرتوه‌کان له ۲۰۰۲، دوا دله‌قه‌ترین دکتاتۆری عاره‌بی سوننه‌ی له ئێراق له سه‌ر کورسی حوکم ده‌رکرد. یه‌که‌مجار سوپای ئێراقی به‌زاند، پاشان به شیوه‌یێکی یاسایی سوپای ئێراق و ده‌زگا‌کانی موخابه‌رات و حیزبی به‌عسی هه‌لوه‌شاندنه‌وه. سوپا و پۆلیسی نه‌ینی وایان کردبوو که که‌مینه عاره‌به سوننه‌کان بۆ ماوه‌ی هه‌مشتا سا‌ل فه‌رمانداری ئێراقی بکه‌ن. دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئه‌و ده‌زگا سه‌رکو‌تکه‌رانه نه‌مان، زۆرینه‌ی شیعه‌کان له نه‌نجامی هه‌لبێژاردنێکی دیمۆکراتی له ۲۰۰۵، ده‌سه‌لاتیان هاته ده‌ست و ده‌زگا سه‌رکه‌ییه‌کان، له‌وانه پۆلیسی‌شان خسته ژێر جه‌له‌وی فه‌رمانی رێبازگه‌ری خۆیانه‌وه. له دانوستانه ده‌ستورییه‌که‌می ئابی ۲۰۰۵دا، کورده‌کان توانییان سه‌ربه‌خۆیی خۆیان بته‌و بکه‌ن و ئاواته هه‌میشه‌یییه‌که‌ی خۆیان به‌جێ بێن. عاره‌به سوننه‌کانیش به له‌ده‌ستدانی ده‌سه‌لاته تاکه‌ره‌وییه مێژوویییه‌که‌یان نیگه‌ران بوون و ده‌ستیان به به‌ره‌هه‌ستی چه‌کداری حوکمی شیعه‌کان کرد. شه‌ری ناوخۆ هه‌میشه له‌گه‌ن بووه رووبدا. ئه‌وه‌ی له‌به‌ر چا‌و دیار بێ ته‌نیا ئه‌وه‌یه که به‌رێوه‌به‌رایه‌تی بوش سه‌ری له‌و نه‌نجامه سوپا‌وه.

به‌رێوه‌به‌رایه‌تی بوش وای گری کردبوو که گواستنه‌وه‌ی ده‌سه‌لات له دکتاتۆریه‌تی سه‌ددام و عاره‌بی سوننه‌وه بۆ فه‌رماندارییه‌کی سه‌قامگیر له ئێراقی، کاریکی ئاسان ده‌بی، هێنده ئاسان ده‌بی که به‌راستی پێویستی به‌وه نابێ پلانیکی چروپری بۆ رێک

بخری. زۆر بهی ئەو گرفتانهی که ئیستا رووبه‌رووی وه‌لاته‌یه‌کگرتووهمکان ده‌بنه‌وه، له نه‌نجامی نه‌بوونی پلانیک په‌یدا ده‌بن که بۆ به‌کهم پۆزی دوا‌ی چوونی سوپای نه‌میریکی بۆ ناو به‌غداد، ناماده نه‌کرا‌بوو. بۆ باش سه‌قامگیرکردنی ئیراق، بیسه‌وه‌ره سه‌ربازیه‌کان ویستبوویان له‌وه پتر له‌شکر بنێرن که سه‌رکرده سیفیه‌کانی پینتاگۆن دایاننا‌بوو. به‌لام ته‌نانه‌ت له‌که‌ل نه‌ومش که سوپای له ئیراقیدا هه‌بوو، وه‌لاته‌یه‌گرتووهمکان ده‌یتوانی وه‌زاره‌ته‌کانی حکومه‌تی ئیراقی و گرینگترین ده‌زگا نه‌ته‌وه‌یییه‌کانی وه‌ک مۆزه‌خانه‌ی شوینه‌واره‌ی دیرۆکییه‌کان بپاریزی، ئە‌گه‌ر پلانیک بۆ ریک بخرابا. له هه‌شت حه‌وته گرینگه‌که‌ی دوا‌ی رووخانی سه‌ددامی، له کاتی‌که‌دا که دزو پاتارچییان ده‌زگا گشتیه‌کانی پایته‌ختیان هه‌موو دزی، کاربه‌دستانێ وه‌لاته‌یه‌کگرتووهمکان له ئیراقی خۆیان دوورمه‌په‌رتز گرت و ناشکرا بوو که سوپای وه‌لاته‌یه‌کگرتووهمکان یان نه‌یده‌ویست یان نه‌یده‌توانی بارو‌دۆخه‌که سه‌قامگیر بکا.

له دوا‌ی ئەو کاره‌ساته‌دا، چوارده مانگ له بنده‌ستی هه‌ر له سه‌رهماوه تا کۆتایی هه‌مووی به‌خراپی به‌رپه‌وه‌ چوو. سه‌رۆک بریاری نه‌دا نایا ده‌سه‌لات بداته‌وه حکومه‌تیکی کاتی ئیراقی یان وه‌لاته‌یه‌کگرتووهمکان، به‌خۆی، چۆن له دوا‌ی شه‌ر ئە‌لمانیا و ژاپۆنی به‌رپه‌وه‌برد، ئاواش ئیراق به‌رپه‌وه‌ بیا. به‌رپه‌وه‌رایه‌تی بۆ ماوه‌ی یه‌ک مانگ دوا‌ی رووخانی به‌غدا هه‌ردوو سیاسه‌تی شانبه‌شانی یه‌کتري په‌یره‌و کرد. که وه‌زیری به‌رگری دۆونه‌لد رامسفیلد به‌رپه‌وه‌ریکی بۆ ئیراق نیشان کرد، دپلۆماتیکی خانه‌نشینی بژار کرد که هیچ شاره‌زاییه‌کی ده‌رباره‌ی وه‌لاته‌که نه‌بوو؛ ته‌نیا دوو حه‌فته‌ی ماوه پێدا بۆ ئە‌وه‌ی خۆی بۆ ئە‌رکه‌که‌ تیار بدا. به‌رپه‌وه‌ر ل. پۆول بریمه‌ری سێیه‌م دوا‌ی سێ پۆزی له ئیراقی بریاری دا که ئە‌و به‌ خۆی وه‌لاته‌که به‌رپه‌وه‌ ده‌با، نه‌ک ئیراقیه‌کان. له نه‌نجامدا هه‌ولیکي زۆر بۆ دووباره‌ دروستکردنه‌وه‌ی وه‌لات درا، که هه‌چی کاریگه‌ر نه‌بوو. رووی سیاسه‌تی گۆری، نه‌تواندرا رازه‌گوزارییه‌ بنه‌ه‌تییه‌کان (به‌تایبه‌تیش کاره‌با) وه‌ک خۆی لێ بکاته‌وه، ئاستی ئابووری داته‌پی و ئە‌و بلیۆنه‌ها دۆلاره‌ی ئیراق و وه‌لاته‌یه‌کگرتووهمکان به‌ شپۆه‌یه‌کی ناره‌وا ده‌ست بلۆی لێ کرا، گه‌نده‌لی په‌ره‌ی سه‌ند، هه‌وله‌کانی بۆ

دووباره دروستکردنه‌وهی سوپای پۆلیسی ئیراق دران هه‌مووی به‌فیرۆ چوو. ئەو ئاوانه‌که‌ورانه‌ی که به‌پێوه‌به‌رایه‌تی بوش داینا‌بوو له ئیراقی پیا‌دهیان بکا، هه‌موویان به‌قوربانی فیزو نه‌زانی و ترسی سیاسی کران. هه‌رچهنده شار‌م‌زایان له بواری ئیراقی وشیارییان دا، هیشتا به‌پێوه‌به‌رایه‌تی خۆی بۆ داته‌پینی یاساو کاروباری گشتی خۆی ئاماده نه‌کردو وایان ده‌زانی که پۆزی پاش رووخانی سه‌ددام حسینی پۆلیس و بیورکراتی ئیراقی به‌خۆیان دین و راپۆرتی پتویست پێشکەش ده‌کەن. ئەم دیاردهیه‌ش هاوکات بوو له‌گه‌ڵ ئەوه‌ی که نه‌یانویست ژماره‌ی سه‌ربازی پتویست له ئیراقی بلۆه پێ بکه‌ن و ده‌سه‌لاتیش به‌و سه‌ربازانه‌ بدن که ره‌وانی ئەوی کران تا یاسا بپارێزن و نه‌هێلن پشێوی رووبدا. له‌و ده‌مه‌ش که ئازایانه‌ خۆیان بۆ بنیاتنانه‌وه‌ی وڵات ئاماده ده‌کرد، به‌پێوه‌به‌رایه‌تی له‌ بری ئەوه‌ی که گوێ له‌ بیروبۆچوونی ئەوانه رابگرێ که شتیکیان ده‌رباره‌ی وڵاته‌که‌ ده‌زانی، چوو پشستی به‌ بۆچوونی ستافیتیکی ناپسپۆرو بێ توانا به‌ست. له‌ میانی ئەو سه‌ردانیانه‌ی دوایم بۆ ئیراقی، له‌ سه‌رکرده‌ سیاسی هه‌لبژێردراوه‌کانم پرسى ئایا وڵاته‌که‌گرتووه‌کان له‌ گوێ به‌هه‌له‌دا چوون. هه‌موویان هه‌مان وه‌لامیان دامه‌وه: که وڵاته‌که‌گرتووه‌کان له‌ بری هه‌یزتیکی نازا‌ده‌که‌ر، بووه هه‌یزتیکی داگیرکه‌ر؛ به‌ کورتی، که به‌پێوه‌به‌رایه‌تی بوش بریاری دا بۆ ده‌ستنیشانکردنی ئاینده‌ی وڵات خۆی له‌ خه‌لکی خودی وڵاته‌که‌ به‌تواناتره، تا بن ملی سه‌رچیغ چوو.

سه‌رۆک بوش باسی ئیراقی ده‌کا وه‌ک ئەوه‌ی نه‌واوکه‌ری خه‌باتیتی به‌رفه‌رتربی تا ئازادی بۆ پۆژه‌لاتی نافین وه‌ده‌ست بێنی. له‌ میانی خۆ ته‌یاردان بۆ شه‌ر، جیگری سه‌رۆک ریچه‌رد چینی و سیفیه‌ به‌رپر سه‌کانی پینتاگۆن ره‌مسفیلدو بریکاری وه‌زیر پۆول وۆلفوودز و جیگری وه‌زیری بۆ کاروباری سیاسی دۆگله‌س فیت پشتیوانی شه‌ریان کرد چونکه ئەوپه‌ر ئاواتیان بوو که پۆژه‌لاتی ناوه‌راست بکه‌نه‌ لایه‌نگری پۆژنا‌واو بیکه‌نه‌ دیمۆکراسیه‌کی بازاری ئازادو وا بکه‌ن که په‌یوه‌ندی باشیان له‌نیوان خۆیان و ده‌گه‌ڵ ئیسرائیلیش هه‌بێ. ئیراق په‌لاپیتکه‌ی که‌مه‌کی داگرت بۆ ئەوه‌ی پاشتر ئێران و سووریاش برووخینی. بۆ ئەنجامدانی ئەم ئیشه‌ش، پتویست بوو به‌پێوه‌به‌رایه‌تی به‌خه‌یال چهند وینه‌یتیکی زۆرینه‌ی شیعیه‌ی ئیراقی بکیشی و

بزانى دواى دسه لآت به دهسته وه گرتن چۆن هه لسو كه وت ده كهن. وۆ لفوودز بيشبىنى ئه وهى كرد كه شىعه كانى ئىراقى له دزى دهوله تى مه لايان ده بن و حكومه تىكى لايه نگرى رۆژئاواى وا پىكدىن كه له راستيدا جى به ئايه توللآيه كانى ئىرانىش تهنگ ده كا. سىنارىۆكه هيندى راستى پشتگوى خست: ئىران دهيان سال بوو يارمه تى شىعه ئىراقىيه كانى ده داو پارهى بو پارته سياسىيه كانيان وىر ده كردو ميليشياكانى مه شق ده دا و كه رسته ي شه ريشى بويان مسۆگه ر ده كرد. ئه نجومه نى بالآى شوڤشى ئىسلامى له ئىراق كه كه و ره ترين پارتى سياسى شىعييه، له ١٩٨٢، له بهر سايه ي ئىران، له تارانى دامه زرا. ناوه كه ي خۆى له خۆيدا، كليلى ئه جىنده ي سياسى حزبه كه ي پتوه دياره. به شىك له ئامانجى ئه شه ره ئه وه بوو كه جمهورى ئىسلامى ئىرانى بنكوۆل بكا، كه چى له راستيدا تاران كه و ره ترين ده سته كه وتى ستراتىژى له چوار سه ده دا، وه ده ست هينا.

بو به روه واكردنى شه ر، سه روۆك بوش گوتى كه: - و لاته يه كگرتوه كانى ئه مئىريكا رىگا نادا رژيمه هه ره ترسناكه كانى جيهان به چه كه ئه و به ر كا و لكاره كانيان له جيهاندا، هه ره شه مان لى بكن. ئىراق چه كى كۆمه لكوژى (چكك) نه بوو. به لام چونكه سه رجه م سه رچاوه كانى و لاته يه كگرتوه كان بو ئىراقى ته رخان كرا، كۆرياي باكوور و ئىران نازاد بوون بو ئه وه ي پرۆگرامى ئه تۆمى خۆيان رابيه رين. كه و لاته يه كگرتوه كان له ٢٠٠٢ و ٢٠٠٢ خۆى بو شه رى ئىراق ئاماده ده كرد، كۆرياي باكوور پشكهنه رانى نه ته وه يه كگرتوه كانى ده ركردو له په يمانى په رت نه كردنى چه كى ناووكى Nuclear Non-Proliferation Treaty كشاوه و دووباره بو وه ده سته هينانى كه رسته ي دروستكردنى چه كى ناووكى، ده سته ي به پىتاندى پلۆتۆنيه م كرده وه، ئه و پرۆسه يه پىشتر چاودىرى ده كرا. سه روۆك به ئاشكرا مكوڤ بوو له سه ر ئه وه ي كه و لاته يه كگرتوه كان رىگا نادا كۆرياي باكوور بو مبه ي ئه تۆمى هه بى، به لام له راستيدا هيجى نه كرد.

له سه ره تاى ٢٠٠٦ دا، ئىران جارى دا كه ده ست به پىتاندى يوڤرانيم ده كا؛ ئه و به ره مه ش ده شى چه كىكى ناووكى لى دروست بكرى. چونكه هيزه كانى وه لاته يه كگرتوه كان له ئىراقى به ستراونه ته وه؛ بوى ئىران دلنبا بوو كه ئه مئىريكا ناتوانى

پێی لێ بگڕێ. موقتەدا سەدر وشیاری داو گوتی: "ئەگەر بەلاماری ولاتە ئیسلامییە دراوسێکانمان بدرێ، بە ئێرانیشەو، ئێمە پشتیوانییان دەکەین. سوپای مەهدی تەنیا سوپای ئێراقی نییە. بەلکو بۆ ئەو دامەزراوە بەرگری لە ئیسلام بکا." ئەم ھەرشەھێ گالته نییە. لە کاتی راپەرینەکە ھێ ٢٠٠٤ سوپای مەهدی لە دژی داگیرکاری ولاتە یەکگرتووھکان، سوپای مەهدی بە شێوھێتیک پێی ئازووقەو تفاقێ ئەمێریکییەکانی لە ئێراقیدا گرت، کە زۆری نەمابوو برێمەر بەشە خۆراک بەسەر ئەو ھەزاران ھەزار ئەمێریکییانە دا بەش بکا کە بۆ حکومەتە داگیرکەرەکە لە بەغداد، کاریان دەکرد. سوپای مەهدی لە ٢٠٠٦، بەلای کەم دوو ھیندە ھێ ٢٠٠٤ بە ھێزە و ئێرانیش پشتیوانی شیعەکانی تر دەکا.

لە ئەنجامی داگیرکردنەکە ئەمێریکایە، ئێستا زۆربە ھێ ئێراقییەکان لە جاران باشتەرن. شیعە ئێراقییەکان دوا ھەشتا ساڵ سەرکووتکردن، ئێستا نازادن. ھەرچەندە ئاواتەکانیان لە گەل ئاواتەکانی بەرپۆبەرایەتی بوش یەکتەری ناگرنەو، بەلام بە شێوھێتیک دیمۆکراتییانە پاشەپۆژی خۆیانیان دیار کرد. کوردە ئێراقییەکانی خەریکن دەولەتی سەر بەخۆی خۆیان پێک دێن و جیتی شادمانییە کە ببینن یەکتیک لە گەل ھەرە زوڵم لێکراوھکانی مێژوو و بە سەر لووتکە دەکەوێ. عارەبە سوننە ئێراقییەکان و تێدەگەن، ئەوان باریان لە جاران خراپتر بوو، بەلام ئەوان تەنیا ٢٠ لە سەدای ھەموو دانیشتوانی ولاتە کەن.

لە گەل ئەمەشدا ناگرێ بلیتی ولاتە یەکگرتووھکان لە جاران باشتەرە. ھەرچەندە دەست پێ کراو و ولاتە یەکگرتووھکان لە چەکە کۆمەلکۆزەکانی (چکک) بەر دەستی رژیما خۆتئاووییەکان بپارێزرێ، بەلام جەنگی ئێراقی ولاتە یەکگرتووھکانی پتر خستە بەر سێرە ھێ چەکە ناوکییەکانی کۆریای باکوورو ئێرانەو. ھەرەھا بە ھۆی ھەرەسەپنانی پلانەکانی بەرپۆبەرایەتی، دزان بە ئازادی پڕۆگرامەکانی ناوکی و پتر بایۆلۆژی ئێراقییان و بەر دەستی کەوت. رەنگە ھەندێ لەو کەرستانە بۆ ئێرانێ چوو، یانیش و بەر دەستی تیرۆریستان کەوت. بەمەش ولاتە یەکگرتووھکان ئێستا لە جاران پتر کەوتۆتە بەر مەترسی چکک و کەرستانەکانی تری ئێراقییەو.

چونکە مەلایانی ئێران باشتەرن ھەلی مێژووویییان بۆ رەخساو تە بەئامانجە

دیرۆکییەکانیان له ناو عاره به شیعەکان بگەن، بۆیه شەرەکه کۆسپەپێکی گەورەى له سەر پێى ولاته یه کگرتوووهکان له رۆژهه لاتى نافین داناوه. تاکه دەرکه وتهى دیمۆکراتى له شەرى ئىراقى، تا ئیستا ته نیا هه لێژاردنى توند رۆیه کان بووه که له فهلهستین و له ئىران هه لێژاردان. لایهنگرانى ئەمێریکا له ولاتانى عاره بى له هه موو زهمانیک که متر بووه له هه ندی له ولاتانه دا، ئوسامه له سه روک بوش په سند تر ده کهن. شەرەکه په یوه ندی ولاته یه کگرتوووهکانى ده گه ل نزیکترین هاو په یمانه ئه وروپاییه کانى تیک دا. هه یج کام له و سه روکە ئەمێریکیانەى که له بیرمانن، هه تهنده ی سه روک جوړج و. بوش له ئه وروپا به چاو تکی سووک سه یر نه کراوه.

شەرى ئىراق نه يتوانى سوود به تاکه یه ک به رۆژهه ندی دەرەکی ولاته یه کگرتوووه کان بگه نى. وه لاته یه کگرتوووه کانى نارامتر نه کردووه؛ دیمۆکراسى له رۆژهه لاتى نافین بلآو نه کرده وه؛ رێگه ی بۆ ولاته یه کگرتوووه کانیش خو ش نه کرد تا ده ستى به ئاسانى به نه فت بگات. نه خه که ی زۆر گران که وتوووه. تا کاتى نووسینى ئەمه؛ ۲, ۵۰۰ سه ربازى ئەمێریکی کوژراوه، پتر له چل هه زاریش زامدار بووینه و ۳۰۰ بلیۆن دۆلاریش خه رج کراوه. هه ندی له ئابووریناسان وایان لیکدا وه ته وه که سه رکۆى خه رجى راسته وخۆو ناراسته وخۆى شەرەکه، په نگه له ۲ تریلیۆن دۆلار په ت بدا^(۱) هه ر چه نده ده لێن، به لام به رده وامى ئەم چالاکییه سه ربازیانه ولاته یه کگرتوووه کان له سه رکه وتن نزیک ناکاته وه.

(۱) خاوه نى پاداشتى نوپیل جووزیف ستيگليتز و شارمەزای بودجه ی هارشاردی لیندا بیلیمیس کرییان کردووه به لایه نى که م ۱ تریلیۆن دۆلار به های شەرەکه یه و نه گه ریش هه یه له ۲ تریلیۆن په ت بدا لیکدانه وه که یان به های مسۆکه ر کردنى ژيانى ئەو جهنگا وه رانه ش ده گرتتوه که له ئەنجامى شەر په کیان ده که وئ و پتووستیان به چاودێرى دروستى هه میشه یى ده بى. به های ئابوورى له ده ستدانى کوژراوه کانیشیان په چا و کردووه و کاریگه رى وه به ره مه پنه انیشیان خستۆته به ر تاي ته رازوو و کاریگه ریشى له که مى دارایى فیدرالیشیان له بیر نه کردووه.

بەشى ۲

ماستاو ساردکردنەو

لە بەرەبەيانى ۲۲ى سېپتىمبەرى ۱۹۸۰، فرۆكە جەنگىيە تەكاندەرە ئىراقىيەكان بۆردومانى فرگە و دەزگا سەربازىيەكانى ئىرانىيان كرد. لەهەمان كاتيشدا، سەربازە ئىراقىيەكان سنوورىيان بەزاندىو لە باكوورەوہ را چوونە ناو ھەرىتمى كوردستان و لە باشووريشەوہ را سنوورى ھەرىتمى عارەب نشىنى خوزستانىيان بەزاندى و بۆ ناو خاكي ئىران چوون. خوزستان شووتىكى ستراتىژىيە، چونكە پيشەسازى نەفتى ئىران لەسەرەتاي سەدەى بىستەمىن لەویدا دەستى پىكرىدا كۆگەپەكى گەورەى ئەو نەوتەشە. لەناوہ راستى نوڤتىمبەرى ھەمان سال ئىراق بەندەرى گرىنگى خورەمشەھرى كرت و دەزگا نەوتىيەكانى ئابادانىشى گەمارۆ دان. سەددام حسىن كە لە سالى پىشتەر ببووە سەرۆكى ئىراقى، واى بۆ چوو بوو كە ئەو گىرەشتىوتىيەى لەدواى شوڤشى ئىسلامى لەو دراوسىيە لەخۆ مەزنترەى دا بەرپا ببوو، يارمەتى دەدا تا خىرا بەسەرىدا سەرکەوئ، ھەر لەبەر ئەوہش بوو كە وەك جۆرە قومار كردنىك، پەلامارى دا

شەرى ئىراق ئىران ھەشت سالى رەبەقى خاياند. يەك مىليۆن كەسى تىدا چوو. دوو مىليۆنى تىرش يان بوونە كەسانىكى پەككەوتە يانىش ھەر برىندار بوون. پتر لە ۱ ترىليۆن دۆلارىشى تىدا خەرج كرا شەپەكەى ئىراق ئىران لەلايەنى بەرەى شەپو ئەو سەنگەرەنەى تىيدا سازدران و جۆرى بۆردومانى توندوتىژىيەوہ، ھاوشىتوہى شەرى يەكەمى جىھانى بوو. ئەمەشيان وەك ئەو شەپ، بووگىرئ كوتزەپەك و لاينە شەپكەرەكان نەپتوانى نەسەرکەوتن وەدەست بىنن نە لەسەر ئاگرىەستىكىش لەنىوانىاندا رىك بکەون. لەلايىكى تىرشەوہ بەيەك دەچن: لە سەرەتاي ۱۹۸۲؛ بۆ ئەوہى ئىراق بەر پەرجى ئەو ژمارە زۆرەى سەربازانى ئىرانى بداتەوہ، بەچرى چەكى

کیمیایی پتیشکەوتووێ بەرەم هێنا. ئەمەش یەكەمجار بوو ئەو چەكە لەدوای قەدەغەکردنی بەپیتی پرۆتۆكۆلی ژنیفی ۱۹۲۵، بەكار بێت. ئەم پەیمانە لە ئەنجامی ترسی گازی ژاروی شەری یەكەمی جیهانی، لە ژنیف مۆر كرا.

شەرەكە بەروالەت لەسەر شویتێكی سنووری ناو رووبار بەرپا بوو. هەردوو رووباری ئێراق، دەجلە و فرات، لەباشووری ئێراقی یەك دەگرن و رووباری شەتولەرەب پێكدێنن، كە تاكە دەروازە ی ئێراقە بۆ ناو دەریا. لە باشووری شاری بەسەر، كە پێشان بەندەری سەرەكی ئێراق بوو، شەتولەرەب دەبێتە سنووری نێوان ئێراق و ئێران. ئێراقیەكان بەپشتیوانی بریتانیەكان، هەمیشە مكوپ بووینە لەسەر ئەوێ كە سنووری راستەقینە ی ولاتەكەیان دەبێ بگەوتە ئەو بەری كەناری لای ئێرانەو و ئێرانیەكانیش گوتووینە سنوورەكە دەكەوتە تالۆنگ، وانا قوولترین شوین لە ناوهندی ئاوهرۆی رووبارەكە دەبێتە سنوور. لە ۱۹۷۵ و لەمیانێ پەراوێزی كۆبوونەوه كانی ئۆپێك لە جەزایر، شای ئێران و جیگری ئەوسای سەرۆکی ئێراق، سەددام حوسێن، رێك كەوتن كە تالۆنگ ببێتە سنوور و لە بەرانبەریشدا، شا قایل بوو هەموو یارمەتیەك لە شۆرشێ كورد لە ئێراقی ببری و دەستی پێكرد كێشەكە لە بەرۆکی ئێراقی بكاتەوه.

لە یەنایری ۱۹۷۹، شا دەرگراو ئایەتوللا روجوللا خومەینی بوو حاكمی دیفاكتۆ لەئێران. خومەینی رقی لە رژیمی بەعسی ئێراقی دەبوو. خوهر كەسایەتیە سێكۆلارە نەتەو پەرسەكە ی ئەو رژیمە نەبوو دژایەتی بەهائەكانی شۆرشێ ئیسلامی دەكرد، بەلكو ئەو رژیمە شیعه كانی لەو ولاتەدا سەرکوت دەكرد كە زۆرینە ی دانیشتوانە كەیان پێكدێنا. ئەمەش شوینە ئاینییە گرینگە كانی ئیسلامە شیعه كانی شێ دەگرتەوه. خومەینی بۆ ماوێ چوارده سال لە بانسگە لە نەجەف ژیاوو، كە مەرقەدی علی لێیه، كە ئیمامی یەكەم و دامەزرێنەری مەزهبی شیعه یە (شیعه بەواتا ئەدەبییەكە ی دەكاتە "لایەنگرانی علی"). خومەینی راستەوخۆ درندهی بەعسییەكانی بەچاوی خوێ دیت. بەخوێشی بەتایبەتی رقی لێیان دەبوو. چونكە سەددام لە ۱۹۸۷، بەخواستی شای، خومەینی لە ئێراقی دەرگرد بریارەكە ی دەرگردنی خومەینی هەلەیهك بوو كە شا و سەددام كردیان. لە

بانسکه‌که‌ی له گه‌په‌کتیکی پاریس، خومه‌ینی سه‌په‌رشتی راپه‌رینه‌که‌ی ئیرانیانی له
نژی شا کرد، هه‌رگیز له ده‌وله‌تیک‌ی پۆلیسی وه‌ک ئیراقی نه‌وه‌ی پتی نه‌دم‌کرا.

هه‌ر که هاته‌وه ئیرانی، خومه‌ینی راسته‌وخۆ داوای له شیعه‌کانی ئیراقی کرد دا
پژیمی عیلمانی برووخین و سسته‌میک‌ی راستی ئیسلامی له شوینی دابه‌زرتین.
سه‌دام زانی قافی هاتوو و زۆر به‌توندی وه‌لامی داوه. ئه‌و هه‌وله نه‌زۆکه‌ی له‌ای
نیسانی ۱۹۸۰، کابرایتکی شیعه‌ی توندپۆ دای بۆ کوشتنی بریکاری سه‌رۆک
وه‌زیران تاریق عه‌زیز بووه بیانووێک بۆ هه‌یزه‌کانی ئه‌منی ئیراقی و په‌کسه‌ر
نایه‌توللای گه‌وره محمه‌د باقر سه‌در و بنت و له‌ودای خوشکیان گرت. محمه‌د باقر
سه‌در له هه‌موو مه‌رجه‌ه‌کانی شیعه‌ی ئیراقی گه‌وره‌تر بوو. نایه‌توللایان ناچار کرد
که سه‌یری خوشکه‌که‌ی بکا کاتیک که ده‌ستدرتزییان کرده سه‌ر ئابرووی و پاشان
کوشتیان. ئینجا ئه‌شکه‌نجه‌ده‌رمان ئاگریان له ریشی سه‌در به‌ردا و پاشان
بزماریان له که‌له‌ی سه‌ری کوتا. خومه‌ینی هه‌نده تووره بوو داوای رووخانی
سه‌دامی کرد. له ۱۷ سپتیمبه‌ر، سه‌دام ریککه‌وته‌که‌ی جه‌زایری هه‌لومه‌شانه‌وه
و بریاری دا که شه‌توله‌ره‌ب هه‌مووی له‌بن ده‌سه‌لاتی ئیراقی ده‌بی. پینچ پۆژ پاشتر
جاری شه‌ری له دژی ئیرانی دا. جگه له‌و دوژمندارییه‌ی که له نیتوان خومه‌ینی و
سه‌دامدا هه‌بوو، له‌و به‌ره‌ه‌کانییه‌ی له‌سه‌ر خاک هه‌یانبوو، شه‌ره‌که‌ی نیتوان ئیران
و ئیراق ده‌که‌وته ناو چوارچیوه‌ی ئه‌و مملاتی ئایدیۆلۆژی و شارستانییه‌ی که له
نیتوان هه‌ردوو لادا هه‌بوو. سه‌دام وا خۆی بینی که نوینه‌ری نه‌ته‌وه‌په‌رستانی عاره‌به
و له‌دژی پارسه‌کان ده‌جنگی. ته‌نانه‌ت ناوی قادسییه‌ی سه‌دامی له شه‌ره‌که‌نا،
ئه‌مه‌ش به‌ناوی ئه‌و شه‌ره‌وه‌بوو که عاره‌به‌کان له سه‌ده‌ی حه‌فده‌مین، پارسه‌کانیان
به‌زاند و ئیسلامیان بۆ ئیراقی هه‌تئا. خومه‌ینیش شه‌ره‌که‌ی وا نه‌دیت که ته‌نیا
به‌رگرییه‌که له شوپشه تازه‌که‌ی ئیسلام ده‌یکا، به‌لکو بۆ ئه‌و هه‌لیک بوو تا
شوپشه‌که‌ی بۆ شیعه هاومه‌زبه ئیراقیه‌کانی ئاودیدو بکا.

هه‌رچه‌نده له‌سه‌ره‌تادا ئیراق توانی چهند ده‌ستکه‌وتیک له دراوسه‌یه ناپه‌که‌که‌ی
وه‌ده‌ست ببنی، به‌لام ته‌رازووی شه‌ره‌که هه‌میشه به‌لای ئیرانه‌وه ده‌شکا. هه‌ر ئه‌وه
نهبوو که ژماره‌ی دانیشتوانی ئیران سی هه‌ندی ئیراقیان بوو، به‌لکو قوولایی

ستراتیژی ولایتیش له بهر ژه وهندی ئیران بوو. له دهزگا نهوتییه کانی ئابادان و خوړه مشه هر بترازی، شاره کانی تری ئیران له سنوره کانی ئیراقوه دور بوون. به پیچه وانهی ئه وه شه وه، زور بهی زوری دانیش توانی ئیراق له روزه لاتی ولات نیسته جینه، فرۆکه جهنگییه کانی ئیران به ئاسانی دمیانگه یشتی. به سره، که دوهم گهره ترین شاری ئیراقه، که وتوته سر که ناری شه توله ره به وه. ئیرانییه کان به خهستی له کاتی شه ردا بوردومانیان کرد. هر له دهسپیکي شه ره که وه ئیران هه ناردهی نهوتی ئیراقیتی به که نداوی پارسدا راکرتوه دهزگا کانی بارکردنی نهوتی له که ناری فاو تیکشکاند^(۲).

ئیران که ناریکی ده ریایی درژی هیه هر له که نداوی پارسه و هرا تا ئوقیانووسی هیندی ده روا و ئه مه شیان له بهر ژه وهندی ئیرانی بوو. گهره به ندهری هه ناردهی نهوت له به ندهر عه بیاس، پینج سه د مایل له ئیراقیوه دوره و تا دوا قوناغه کانی شه ره که بوردومان نه کرا^(۳).

سه د دام و خومه یینی هه ردووکیان داوایان له هاوولاتیانی ولاته که می تر کرد، تا چیتر پشتیوانی ده سه لاندارانیان نه که ن. به لام هه ردووکیان تووشی نا ئومیدی بوون. سه د دام ئومیدی ده خواست که عاره به کانی خوزستان، وهک رزگار که ریک، پیشوازی له سوپای ئیراقی بکه ن. به لام وایان نه کرد، هوی سه ره کی ئه وه بوو که ئه وان شیعه بوون و نه یانده ویست ئیرانی شیعه به دکتاتوریکی سوننه ی عاره ب بگورنه وه. کورده ئیراقییه کانیش خیرا پشتیوانییان له ئیرانه وه وه رگرتوه شه ره که یان به هه ل دانا بۆ ئه وهی چالاکی خو یان له دژی سوپای ئیراقی پتر بکه ن. خومه یینیش له لای خو یه وه را ئومیدی خواست له سه ربازه شیعه کان، که زورینه ی سوپای ئیراقییان پتک دینا، تا بجن و په یوهندی به ئیرانه وه بکه ن. ژماره بیکی که م وایان کرد، به لام زورینه یان له ماوه ی هه شت سالی جهنگه که، شه ریکی بی فرتوفیلیان بۆ ئیراقی کرد.

(۲) ئیراق هر دهیتوانی نهوتی خوی به بۆرییه کانی نهوتوه له کیلگه کانی نهوتی باکوور له کهرکووه را بنیویته به ندهری جیهانی تورکی و له ویتوه شرا بۆ هه موو جیهانی بنیوی.

(۳) دوورگه ی خه رک، که جازان به ندهری سه ره کی هه ناردهی نهوتی ئیرانی بوو له باکوور، له ۱۹۸۲ و هه ردا که وته بهر بوردومان و له ۱۹۸۶ یش له کار که وت.

له ۲۰۰۲، لیکۆله رهوهکانی ولاته یه کگر تووهکان سهیری. ئه و شه ریه یان کرد، که چۆن شیعهکان له شه ره که ی ئیران و ئیراقد، لایه نگر ی ئیرانیان نه کردو کردیانه به لگه بۆ ئه وه ی بلتین شیعهکان له دوای سه ددای به بهر رکیبی ئیران ناکه ون. ئه م خۆتندنه وه یه ش تا راده ییکی زۆر هه له بوو. سه ربازه شیعهکان له خۆشه ویستی رژی م نه بو شه ریه یان بۆ سه ددای ده کرد، به لکو له بهر ئه وه بوو چونکه هیچ رتگه ییکی تریان له بهر دا نه بوو. وه ک له ئاینده دا ده بینین، ره نگه لیکۆله ره وه کان کارتیکی باشتریان نه جام بدا با، ئه گه ره له قسه و چالاکییهکانی سه رکرده ئایینی و سیاسیه شیعهکانی ئیراقی ورد ببوونایه وه.

له ۱۹۸۲، ئیرانییهکان ده ستیان به هتیرشی به رانه بر کرد و ئیراقیهکانیان له خوزستان وه ده رنا و هتیرهکانیان ده ربازی ناو خاکی ئیراقی بوون. خومهینی ته جنیدکراوهکانی ئیرانی به پادا هتی ئایینییه وه هان دا و په یمانی دا به وانیه که له بهرانه بر ئیراقیه کافرهکاندا ده کوژرین، شه هید ده بن و یه کسه ر بۆ به هه شت ده رۆن.

مندالانی ته مه ن دوا زده سالان خۆیان ناو نووس کردو بوونه ده ستپتیشخه ر بۆ ئه وه ی کتیلگه ی مینه ئیراقیهکان به قیننه وه. چه ند که ستیکیان به زنجیر به یه که وه جه له ده کران و هر یه کیکیشیان کللیکی پلاستیکی به ملیه وه هه لده واسرا بۆ ئه وه ی ده رگه ی به هه شتی پت بکاته وه و ئینجا بۆ ناو ناوچهکانی نێوان هتلی به یه ک گه یشتنی هه ردوو لایه نه شه رکه ره کان ده چوون^(۴)

(۴) له ۱۹۸۷، له یه کتیک له کامپی دیلهکانی شه ر (کدش) که ئیراقیهکان له ره مادی له که ناری فرات سازیان دا بوو، سه ردانی هه ندی له و مندالانه م کرد که چوو بوونه ناو کتیلگه ی مینهکان. کامپه که شوونی دیداری خاچی سووری نێو نه ته وه یی و هه ندی میوانانی وه ک خۆم ناسا بوو. مندالهکان که له کاتی سه ردانییه که ی من گه وه ببوون، له چه ند کۆرسیتی پیشه وه ری به شدارییان ده کرد، له وانه ته ونیان ده کردو وینه ی سه ددام حوسینیان له مافوورهکان ده نه خشانند. دیار بوو که چالاکییه که به مه به ستی سه ردانییه که ی من سازدرا بوو. زۆر له دیله ئیرانییهکان پتیانه وه دیار بوو که تووشی مات و مه لوولی هاتبوون و هه ندیکیان دوو چاری نه خۆشی ده روونی ببوون. نه خۆشییهکانیشیان په یوهندی به زیندانی کردنی بۆ کۆتای پیا نه وه هه بوو. هه ندیکیان تا ۱۹۹۰ هه ره له دیلی مانه وه.

زۆرىنەى سەربازانى سوپاي ئىراقى، پلەى نزمىيان ھەبوو؛ يان شىعە نىگەرانەكان و يان كوردە ياخيىبەكان بوون، ئەمانەش ئامادە نەبوون خۆيان بکەنە قوربانى. دواى ھىرشە بەرانبەرەكانى ئىران، سەددام حوسىن داواى ئاگر بەستى کردو پىشنىيازىشى کرد کہ ھىزەكان بۆ سەر سنوورى نىودەولەتى بەر لەھەلگىرسانى شەر بچنەوہ. خومەينى نكولى لى کردو مکور بوو لەسەر ئەوہى کہ ئىران ئەو کات شەر پرادەگرى ئەگەر سەددام بىروا.

خومەينى راستەوخۆ بەشىعەكانى ئىراقى گوت: "ئىمە بەرەگەز و نەرىت و ئاين بەيوەندىمان لەگەل يەکتريدا ھەيە... نەھىچ حکومەتیک و نەھىچ ولاتىكى تر لەم دونيايەدا مافى ئەوہى ھەيە کہ بايەخ بەئايىندەى ئىراقى بدا." لەھەمان کاتىشدا ئەنجومەنى بالاي شۆرشى ئىسلامى لەئىراق حکومەتیکى ئىراقى لەبانىشگەى تارانى دامەزراند. حکومەتەکہ بەسەرۆکايەتى محمد باقر حەکىم بوو، ئامانجە ديارکراوہکەشى ئەوہبوو کہ حکومەتیکى لە شىوہى حکومەتى ئىسلامى ئىرانى لە ئىراقدا پىک بىنى^(۵)

کہ بارى سەربازى ئىراقى لە ۱۹۸۲دا، خراب بوو، سەددام گازی ژارى بەشىوہىتیکى بەربلاوو کارىگەر بەکار ھىنا لەنۆقتىمبەرى ۱۹۸۲وہرا تا ئابى ۱۹۸۸، ئىراق پۆژ لەدواى پۆژ پتر گازی ژارى بەکار ھىنا و ئەو گازە ژارەش کہ بەکارى ھىنا جار لەچار کوشندەتر بوو. لە ھىرشى يەکەمىن کارى خەردەلى بەکار ھىنا، کەدەبىتە ھۆى ھەلاوسانى پىست و يەکەمجار ئەلمانىيەکان لە ۱۹۱۷ لەپىرئىس، فلاندەرز بەکارىان ھىنا. لەکوۆتايىيەکانى شەرى ئىران ئىراق، ئىراق چەند جۆرە گازی ئالۆزى دەمارى بەکار ھىنا، جگە لەمە تىکەلەيىتى گازی دەمارو ساينايىدو گازی خەردەلى تاقى کردەوہ.

لە سەرەتادا، ولاتە يەگگرتووەکان، سەبارەت بەشەرى ئىران ئىراق، ھىچ دەنگىتىکى لىوہ نەھات. سەرۆک جىمى کارتەر چەند مانگىتىکى لە پۆستەکەيدا مابوو، کہ سەددام

(۵) لە ۲۰۰۲ باقر حەکىم گەراوہ ئىراقى و لە نەجەف، بە ھۆى تەقینەوہى ئوتومبىلتيکى مینىپژکراو کوژرا. عەبدولعەزىز حەکىمى براى سەرۆکايەتى لىستى ھاويەيمانى شىعەکانى لە ھەلژاردنەکانى يەنايرى ۲۰۰۵ دا کردو لە قسانيش بە ھىزترىن سىياسەتقانى ئىراقىيە.

هیرشه‌کانی خۆی دەست پێ کرد. کارتهر هیچ بیانووێکی بە دەستهوه نەبوو تا لای ئێران بگڕی، بەتایبەتیش که لهو کاتدا ئێران په‌نجاو دوو دپلۆماتی ئێرانی به‌بارمه‌ گرتبوو. ئەنجومه‌نی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوو‌ه‌کان، به‌پشتیوانی ولاته‌یه‌کگرتوو‌ه‌کان، له‌ ٢٨ی سێپتیمبه‌ری ١٩٨٠، بریاری ژماره‌ ٤٧٩ی دهرکرد، له‌و بریاره‌ داوای ئاگرپه‌ستی کرد، به‌لام له‌ ئێراقی نه‌خواست تا له‌و خاکه‌دا بکشیته‌وه‌ که گرتبووی. ئێرانییه‌کان له‌و لاگرتنه‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌کگرتوو‌ه‌کان توورهبوون، که‌چی ده‌بوو ته‌نیا گله‌یی له‌خۆیان بکه‌ن؛ چونکه‌ به‌رده‌وامبوونیان له‌ گرتنی بارمه‌ته‌کان ئاوا ئێرانی دووربه‌ریزو بێ پشتیوان هێشتبووه‌وه‌. به‌ریابوونی شه‌ره‌که‌ چیتر بواری ئه‌وه‌ی نه‌دا تا ئێرانییه‌کان پتر سه‌رنج به‌و دانوستانه‌ بده‌ن که‌ به‌مه‌به‌ستی ئازادکردنی بارمه‌ته‌کان ده‌کراو هیچ هه‌لتیکیشی له‌به‌ر ده‌م کارتهر نه‌هێشته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی دووباره‌ بۆ پۆستی سه‌رۆکایه‌تی هه‌لبژێردرێنه‌وه‌.

له‌ ١٩٨١یش، به‌رپه‌وه‌به‌رایه‌تی ریتیگن به‌هه‌مان رێچکۆله‌ی سه‌رۆکی پێشی خۆیدا چوو، ئه‌ویش بابه‌تی شه‌ری پشتگوێ خست. به‌لام که‌ له‌ ١٩٨٢ ئێران شه‌پۆلی شه‌ری وه‌رچه‌رخانده‌وه‌، ولاته‌یه‌کگرتوو‌ه‌کان له‌ نه‌جامی سه‌رکه‌وتنی ئێرانیان ترسا. هه‌روه‌ها به‌هه‌لیشی زانی که‌ ئێراق له‌ هاوپیهمانیکه‌ له‌ مێژینه‌ی یه‌کیتی سوڤیه‌تی بۆ لای خۆی بسوورپینیته‌وه‌، که‌ شهبینه‌کان له‌ به‌رپه‌وه‌به‌رایه‌تی وایان پێشبین کرد که‌ ئێراق جیتی شای بگرته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی به‌رژه‌ومندییه‌کانی ولاته‌یه‌کگرتوو‌ه‌کان له‌ باکووری که‌نداوی پارسی بپاریزی.

له‌و ده‌مه‌ی سه‌ددام ده‌ستی به‌به‌کاره‌ینانی گازی ژارابی کرد، له‌و ده‌مه‌ به‌رپه‌وه‌به‌رایه‌تی ریتیگن ده‌ستی پێ کرد خۆی له‌ سه‌ددام حوسین نزیک بکاته‌وه‌. هه‌رچه‌نده‌ که‌ دۆنه‌لد رهمسفیلد سه‌رۆکی ئه‌رکان و وه‌زیری به‌رگری سه‌رده‌می سه‌رۆک جیره‌لد فۆرد بوو، به‌لام هێستا رۆنه‌لد ریتیگن، له‌کاتی دامه‌زاندنی ده‌سته‌ی به‌رپه‌وه‌به‌رایه‌تییه‌که‌ی، رهمسفیلدی پشتگوێ خست. له‌ ١٩٨٢، بۆ جو‌ده‌لدانه‌وه‌یه‌کی، ریتیگن داوای له‌ رهمسفیلد کرد ببیته‌ نماینده‌ی تایبه‌تی و بجیته‌ لای سه‌ددام حوسینی بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و په‌یومندییه‌ به‌سه‌تیته‌وه‌ که‌ ئێراق له‌ ١٩٦٧، له‌گه‌ل ولاته‌یه‌کگرتوو‌ه‌کان پچراندبووی چونکه‌ ئه‌مه‌یان له‌ شه‌ری شه‌ش رۆژه‌دا

پشتیوانی ئیسرائیلی له دژی عاره بان کردبوو. چهند سال پاشتر، له ۲۰۰۲ دا، ریتیگن گوتی که پرۆتستۆی گازی ژارای ئیراقیتی کردبوو، به لام له میانی دوو جار چاوپیکهوتنه که ی له گه ل سهدام حوسینی، ئه و باسه ی له گه لدا نه کردبوو. له میانی دیداره که ی ۱۹۸۲ دا، باسی سی بابته ی له گه ل سهدام حوسینیدا کردبوو. دژایه تی ئه مئیریکاو ئیراقی له گه ل ئیران و سوریا تاووتوی کردبوو. باسی ئه و هه ولانه شی کردبوو که ولاته یه کگرتووه کانی دهیدا بۆ ئه وه ی نه هیلێ چهک به دهستی ئیرانی بگا. ئه و بابته شی وروژاندبوو که ولاته یه کگرتووه کان دهیویست هیلکی بۆی نهوت له ئیراقه وه بۆ به ندمری عه قه به ی ئوردنی ببا تا نهوتی ئیراقیتی پی بگوازیته وه. دیداره که ی دووم له ۱۹۸۴، دوا ی ئه وه هات که وهزاره تی دهره وه ی ولاته یه کگرتووه کان به ناشکرا نیگه رانی خۆی له وه دهربری که ئیراق گازی کیمیایی به کار ده هینا، به لام ره مسفیلد هیچ قسه ییکی له و بابته، له گه ل دکتاتۆردا نه کرد. به لام به جیگری سه رۆک وه زیران، تاریق عه زیزی، گوت که کۆمه لگه ی نئوده وه له تی له به کاره تانی گازی ژارای ئیراقی بیزاره، باسکردنی به کاره تانی چهکی کیمیایی له گه ل تاریق عه زیزی، نهک له گه ل سهدام حوسینی، نامازه یه کی راشکاو ی دا که به کاره تانی چهکی کیمیایی له لایه ن ئیراقی وه، له لای به رتیه به رایه تی ریتیگن کیشه ییکی لاوه کی بوو.

له ۱۹۸۴، سکریتی گشتی نه ته وه یه کگرتووه کان راپۆرتیکی دهرباره ی به کاره تانی چهکی کیمیایی له لایه نی ئیراقیتی، پتسکه شی ئه نجومه نی ئاسایش کرد. هه ردوو نماینده ی هۆلاند و بریتانیا له نه ته وه یه کگرتووه کان بریاریکیان ئاماده کرد که به کاره تانی چهکی کیمیایی ریسوا ده کرد (بی ئه وه ی به شتیه ییکی تایبه تی ناوی ئیراقیتی لی بین) به لام ولاته یه کگرتووه کان هیچی نه کرد بۆ ئه وه ی پشتیوانی هاویه یمانه کانی بکات. وهزاره تی دهره وه له گه ل نزار همدونی بآلیۆزی ئیراقی له نه ته وه یه کگرتووه کان کۆبووه وه. له گه ل همدونی باسی ئه وه کرا چۆن ده شی ئه نجومه نی ئاسایش کیشه که به جۆرتیک تیکه ولتکه بکات که به که مترین شتیه به غداد نکولی لی بکا. ئیراقیه کان نه یانویست ئه نجومه نی ئاسایش بریاریک له م باره یه وه دهریکا (که ده شیا دهرئه نجامی یاسایی لی بکه وتبایه وه) له جیاتی ئه وه

داوای کرد که ولاته یه کگرتووهکان پشتیوانی له وه بکا که له بری بریار، سه روکی نهجومه نی ئاسایش به یانیک دهر بکا. به پرتووه رایه تی ریتیگن ملکه چ بوو، ئیراقییه کانیش چیان ویست وایان بو کرا. به پرتووه رایه تی ریتیگن له به رانبر کۆمسیۆنی مافهکانی مروقی سه ر به نه ته وه یه کگرتووهکان، هیتستا ههنگاوکی تریش چوو هپتسه وه و چالاکانه له دژی بریاریک وهستا که به کارهیتانی گازی کیمیایی له لایه نی ئیراقی ریسوا ده کرد.

هه رچهنده هه یچ دیار نه بوو که ئیراق سیاسه تی خۆی گۆریبی و چیترا پالپشتی نه و کروه یه توندرویه فه له ستینیانه نه کا که له و کاتدا جیتی گومان بوون، به لام روته له ریتیگن له ۱۹۸۲، ئیراقی له لیستی ناوی نه و ولاتانه دهرهیتنا که پشتیوانی تیرۆریزمیان ده کرد. به پرتووه رایه تی له ۱۹۸۳ دهستی پێ کرد له دهرگای متمانه ی که لوپه ل Commodity Credit Corporation که رهنی کرینی به ره می کشتوکالی ولاته یه کگرتووهکانی به ئیراقی دها و پاشان له ۱۹۸۴ په ره ی پێ دا و متمانه ی بانکی دهر کرده- ها ورده Export-Import ی به ئیراقی دا. له و کاته ی نه و متمانانه بو نه وه ته رخان کرابوون که به ره می کشتوکالی و کالای دروستکراوی ولاته یه کگرتووهکانی پێ بکری، به لام پشتیوانی باری شه ری ئیراقی کرد، چونکه پارهکانی تری ئازاد کرد که ده شیا بو ئامانجی سه ربازی به کار بی. یارمه تییه داراییهکانی ولاته یه کگرتووهکان بو ئیراقی تا ۱۹۸۸، سالانه خۆی له یه ک بلیۆن دۆلار دها

به پرتووه رایه تی ریتیگن، له ۱۹۸۳، فه رمانی به سی ئای ئی دا، تا هه والگری مهیدانی شه ری به ئیراقییهکان بگه نی. نه فسه رانی په یوهندی شوینی یه که سه ربازییهکانی ئیرانیان بو ئیراقییهکان ئاشکرا کرد و به مهش توانییان پیتشبینی جموجۆلی سه ربازی ئیرانی بکه ن و خویان بو هه ر هیرشیتکیان نامادهباش بکه ن. به هۆی نه و یارمه تییه هه والگریه نه متریکییه بوو که ئیراقییهکان توانییان شوینی کۆمه له چرهکانی سه ربازه ئیرانییهکان بزانه و به چه کی کیمیایی په لاماریان بده ن. بیتگومان به پرتووه رایه تی دهیزانی هه والگره که ی چۆن به کار دههات. به م جۆره، له کاتیکدا که وهزاره تی دهره وه به هۆی به کارهیتانی چه کی کیمیایی، به راشکاوی

په‌مخنی له ئی‌راقی ده‌گرت، به‌رێوه‌به‌رایه‌تی رێیگن به‌نه‌یه‌نی کاری بۆ ئه‌وه ده‌کرد که چه‌که کیمیا‌یی‌یه‌که کاریگه‌رتر بکا^(٦).

رۆنه‌لد رێیگن بیانووی چاکی به‌ده‌سته‌وه هه‌بوو بۆ ئه‌وه‌ی نه‌هێڵی که ئی‌ران له شه‌ره‌که‌ی ئی‌راق ئی‌ران بباته‌وه. ئه‌گه‌ر ئی‌ران سه‌رکه‌وتیا، هه‌لده‌ستا به‌دامه‌زاندنی شیعه هاو‌بیره‌کانی وه‌ک به‌کر چه‌کیمی له‌سه‌ر حوکم داده‌نا و ئه‌ویش کۆنترۆلیکی دیفاکتوی سه‌رچاوه نه‌وتییه‌کانی له هه‌ردوو وڵات ده‌خسته به‌رده‌ستی ئی‌ران‌ه‌وه. ستراتیژی رێگن له‌وه تۆقی بوو که، له که‌نده‌اوی پارسی، ئی‌ران ببێته هێزێکی بالا ده‌ست و ده‌سه‌لاتی ئه‌وه‌ی هه‌بێ که بتوانی په‌یامی شو‌رشه ئیسلامییه‌که‌ی به‌ناو که‌وانه شیعییه‌که‌ی که‌نده‌اودا بلاو بکاته‌وه. که‌وانه‌که به‌حرین و هه‌ریمی رۆژه‌لاتی پر نه‌وتی عاره‌بستانی سعودی و کویتیش ده‌گریته‌وه.

خۆ مێچکه مێچکه‌ی کارته‌ری له پێش سه‌ددامی هه‌ر ته‌نیا له‌به‌ر ئه‌وه‌نه‌بوو که نه‌هێلی ئی‌رانییه‌کان شه‌ره‌که ببه‌نه‌وه. به‌لکو سه‌رۆک و تیمه‌که‌ی وایانزانی که سه‌ددام ره‌نگه له رۆژه‌لاتی ناوه‌راست و له هه‌ردوو بواری سیاسی و ئابوورییدا ببێته هاو‌کاریان. چونکه رێگن ئه‌وه‌ی خۆی ده‌بویست له سه‌ددام ببینی، هه‌ر ئه‌وه‌ی دیت، بۆی ئه‌و هه‌موو پێش‌لکردنی مافه‌کانی مرۆف و به‌کارهێنانی چه‌کی ژارابی و پاشتریش جینۆسایدی نه‌هاته به‌رچاو، تا له کۆتاییدا ناچار بوو که داوای به‌خشین بکا

ئه‌و کۆمیته‌ی په‌یوه‌ندییه‌کانی ده‌ره‌وه‌ی ئه‌نجومه‌نی پیران که من وه‌ک ئه‌ندامێکی کارای ده‌سته‌ی ئه‌ندامه‌کانی کارم بۆی ده‌کرد، له‌هاوینی ١٩٨٤، شان‌دێکی پێنج که‌سی ره‌وان کرد بۆ ئه‌وه‌ی بزائن به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی وڵاته‌یه‌که‌گرتووه‌کان له که‌نده‌اوی

(٦) هه‌ندێ له نووسه‌ره‌کان به‌رێوه‌به‌رایه‌تی رێیگن بیه‌وه تاوانبار کرد که که‌رسته‌ی کیمیا‌یی به ئی‌راقی داوه بۆ ئه‌وه‌ی چه‌کی لی‌ دروست بکا. نه‌ هیچ به‌لگه‌یه‌ک نییه که ئه‌مه‌ پ‌روی دابی، نه‌ هیچ ده‌ره‌نه‌جامیکی ئه‌م پارمه‌تییه‌ی وڵاته‌یه‌که‌گرتووه‌کانیش به‌ دیار که‌وتووه. زۆربه‌ی پێکهاته‌کانی چه‌که کیمیا‌یی‌یه‌کان به‌پێی بازگانییه‌کی یاسایی به‌کارده‌هێندرتین و له لای چه‌ند سه‌د فرۆشیاریکیش به‌ ده‌ست ده‌که‌ون. به‌لام ته‌نیا وڵاته‌یه‌که‌گرتووه‌کان ده‌یتوانی ئه‌و هه‌والگریه‌ بخاته به‌رده‌ست که وای کرد ئی‌راق چه‌که کیمیا‌یی‌یه‌کانی به‌ شتیه‌پێکی کاریگه‌ر به‌کار بێنێ.

پارسی چ بوو. دواى يهک حهفته کۆبوونه وه له کویت و میرنشینهکانی یهکگرتوی عارمبی و عومان، من و هاوکارانم کاسیمتر یۆست و گرایمی بانهرمان له ئهئدامانی شاندهکه، فرین و چووین بۆ بهغداد^(۷).

فریگی سهدهدام حوسینی نیودهولهتی هینده نوێ بوو دهبريقاوه- فریگه که بۆ نهوه کرابوو پیتشوازی له سهکردهکانی جیهان بکا، لهوانهی که بهتاما بوون بۆ کۆنگرهی سهرانی ولاتانی بیتلایهن، له ۱۹۸۲دا، بچن بۆ بهغداد، بهلام له ترسی شهپی بهکار نهدههات.

ئیراقیههکان پیتشوازییهکی بی ئهئدازه گهرمیان لی کردین، بهدریژی چهند جار لهگهڵ تاریق عهزیزی بریکاری سهروک وهزیران کۆبووینه وه و تاها یاسین پههزانی جیگری سهروک کۆماریش بۆ یهکههجار قایل بوو که لهگهڵ شانديکی ئههتیریکی کۆ بیتتهوه. ئهوه پهیهوهندییه تازهیه تا رادههیتکی گهلی زۆر سهرنجی هاوکارهکانی راکتیشام. چونکه هندیکیان ئومیدیان دهخواست که ئیراقیش بۆمان وهک میسریتی دیکهی لیبت^(۸)؛ ئیراقیههکان ئیمهیان وههه پرسیاران دا و دهبرارهی ناسایی کردنهوهی پهیهوهندییه دپلۆماتیههکان و رۆلی ئیراقی له پرۆسهی ئاشتی رۆژهلاتی نافین، پرسیاریان لی کردین.

من نهبی، مشک لهباخهلم گهههی دهکرد. دهبرارهی بهکارهتانی گازی ژاروی له دژی ئیرانی، پرسیارم له تاریق عهزیزی کرد و ئهویش نکولی له ئیشهکه کرد. پهههزان زههتوونی لهبهردا بوو، دهمانچههیتکیشی بهنیکیدا شۆر ببوووه. بۆی رافهکردین که ولاته یهکگرتوههکان هیتشتا هیندهی نهکردوه تا ئیراق پهیهوهندی خۆی بهشیههیتکی تهواو دهگهلیدا دابههزینیتتهوه، وهک ئهوهی بههوی که ولاته یهکگرتوههکان دهبی بهسهه هههوه بههستههکاندا باز ههلبدا و خواستهکانی رژیه

(۷) پاش ئهوهی ئیران ههپهشهی بۆردومانکردنی کۆبوونهوهکانی کرد، شوینی کۆنگرههکی سهران کۆراو پهوانی نیودیلهی، هیندستان، کرا.

(۸) له دواى شهپی یۆم کویوری ۱۹۷۳، سهروکی میسری ئههوه سادات رووی ولاتههکی خۆی له هاوپهیمانیتی سۆفیهت بهرهه هاوپهیمانیتی ئههتیریکا سوورانههوه پاش چهند سالتیک، به سهردانیکي میزویی، به مهههستی ئاشتی، بۆ قودس چوو.

دکتاتوریه‌کە ی جیبەجۆ بکا .

بەر وڵات بەغداد شارێکی گەورە ی پیشکەوتوو بوو . نێمە لە هۆتیلی شێراتۆن ماینەووە کە تازە لەسەر کەناری دەجلە دروست کرابوو . هەر شەو ئاھەنگی زەماوەندی لێ دەگەرا و ئێراقییە دەست رژێوھەکان بەھۆی بلندکەرە شووشەییەکانەو بەتەلاری هۆتیلە کە ھەلەدەگەران و بۆ خارنگەکانی سەر بانێ دەچوون . لەو گۆمە ی لەخوارەوہ ی ژوورەکە ی منەوہ بوو ، چەند ئافرەتێک بەسینگ رووتی مەلەوانییان دەکرد ، ئەم دیمەنەم پیشتر لە عارەبەکانی رۆژھەلاتی نافین بەرچا و نەکەوتبوو .

بەلام زۆر شت لە بەغداد ھەبوو کە ئاسایی نەبوون . پۆرتەریتی سەددام حوسینی لە ھەموو شوێنێکدا ھەبوو . جارتک بەجلی ئەفسەر و وێنەییکی تری بە بەدلەییکی پەش و سیگاری بەرز کردبووہوہ ، وێنەییکی تری بەپۆشاکی کوردی ھەلواسرابوو . لەسەر چۆک لە مزگەوتێکی شیعان نوێژی دەکرد . ئەو وێنانە وێنەکانی لینین و مارکس و ئینجلزی وھبیر ھینامەوہ کە لە سەفەرێکی کاتی لاوتیم بۆ یەکیٹی سوڤیەت بینیبوو لە ھەموو گۆشەییکی ئاوەدانییە گشتییەکان ھەلواسرابووون . ترس بەسەر ھەموو کەسێکدا زال بوو . ئاگادار کرابووہوہ کە لە ھیچ ژوورێکی ھۆتیلە کەدا نابێ وێنە بگرم ، چونکە ھەر لەبەر ئەوہ نەبوو کە بەسەر دەجلە ی دادەروانی ، بەلکو بەسەر کۆشکی کۆماری سەددامیشدا زال بوو . پێیان گوتم چەند جارن ئەو میوانانە ی ئەو ئاگادارییانە یان پشتگوێ خستووہ گیراون ، سەرم سوپما ! دەبوو چەند لە پیاوانی ئەمن رۆژانە کاتی خۆیانیان بەسەر بردبێ بۆ ئەوہ ی چاودێری پەنجەرەکانی ئەو ھۆتیلە بکەن . تیبینیم کرد کە خزمەتچیانی گەورە سەرکردەکانی ئێراقی لە چ تەنگەتاویەک دا بوون . لە سەرەکانی خۆیان دەترسان ، لەوہ دەترسان قسەییکی چەوت لەگەل نێمەدا بکەن و لەگەل ھەر جوولە کردنیکی من ئەوان لە شوێنی خۆیانەوہ را پادەپەڕین . ھەموو لە ھەمووی ئۆفیسەکە ی پەمەزانی سپی بوو ، (کەولی قەنەفە ی ژوورەکە ی سپی بوو ، مێزەکە ی سپی بوو ، ھەمووی ھەر سپی بوو) ، پەمەزان سیگاریکی دەرھینا و چوار لە بەردەستەکانی بەئاکرەکانیانەوہ ، بەھەلەداوان ھاتن ، دا سیگارەکە ی بۆ داگیرستین . (ھیچیان پێیان نەکرا .)

دوای سەردانی کردنی گۆزی سەربازی ون، که لەسەر پانتاییبەکی گەورەیی زەوی، بوور لە کۆشکی سەرۆکایەتیبەوێ دەروست کرابوو، نیگەرانیبەکەم پتر بوو. ناخر ئەو گومبەتە بۆ یادکردنەوێ کۆژراوانی ئەو شەڕە کۆتایی نەهاتووێ ئێران ئێراق دامەزرابوو. گۆرەکە لە شێوێ شیریک دەروست کرابوو (پەنگەکانی ئالای ئێراقی لەخۆ گرتبوو) بەرەو هەوراز هەڵدەکشای و قەلغانیکی گەورەشی لە تەنیشتەوێ بوو. ئەندازەسازییەکی مەزن نەبوو. لە ۲۰۰۵ لەگەڵ ئەحمەد چەلبی بریکاری سەرۆک وەزیرانی ئێراقی، لە نزیکییەوێ پەت دەبووین کاتیک تیبینی دا و گوتی کە زۆر لە دەرخوونێ ئاودەست و فرچە دەکا. کەس نەبوو لە ۱۹۸۴ بۆتێ بەم شێوێ باسی بکا لەبن قەلغانەکە و لە سەرەوێ پەیکەرەکەدا گۆزیکێ ئاسنینی سەربازیک هەبوو؛ کلاو گۆلینەییکی پلاستیکی پەمبەشی لێ بوو کە سەرۆکی کۆریای باکوور دکاتۆز کیم ئیل سۆنگ نارەبووی. لە مۆزەخانەییکی بن گۆرەکە ۱۴۴ وێنەیی لە قەوارەیی پۆستەرم ژمارد؛ هەر هەموو وێنەکان هی سەددام حوسینی بوون.

سەرم لەو سەرکردەیی سۆرما کە بۆ یادکردنەوێ شەڕ ۱۴۴ وێنەیی فۆتۆگرافی خۆی دانابێ. کە یەکەم رەشنووسی راپۆرتەکەیی ستافی خۆمانم نووسی، باسی شێوێ ستالینیبەکەیی ئێراقی سەددام حوسینم کرد. هاوکارەکانم مکوپ بوون لەسەر ئەوێ یان دەبێ شێوێکەیی نەرمتر بکری، ئەگەریش نا هەر رەش بکریتەوێ. لەسەر دارشتنی ئەو قەسەیی کە عەزیز گوتی کە چەکی کیمیاییان بەکار نەهێناوێ، لەگەڵ هاوکارەکانم شەڕتێکمان کرد. هەندێ لە مانده لکردنەکە لەو بەریتۆبەراییبەیی ریتیگنەوێ هات کە رەشنووسەکەمان بەهاوبەشی نامادەکرد.

راپۆرتەکەمان بەناوی (شەڕ لەکەنداو) بوو، لەئابی ۱۹۸۴ بلۆمان کردەوێ. یەکسەر لە دوای دووبارە هەلبژاردنەوێ ریتیگنی لە نۆفیمبەری، وەلاتە یەکگرتووەکان پەییوهندییەکی دپلۆماتی تەواوی لەگەڵ ئێراق دامەزراندەوێ.

به‌شی ۳

گه‌له‌که‌ی خۆی به‌به‌ر گاس دا

به‌رتوبه‌راه‌تی ریتیگن له ۱۹۸۵، به‌شیتوه‌یێکی ره‌مه‌کی ستراتیژی خۆی گۆپی و ده‌ستی به‌پروگرامیکی نه‌ینی کرد بۆ نه‌وه‌ی چه‌ک بداته‌ ئێران. راوتزکاری ناسایشی نه‌ته‌وه‌یی، رۆبیرت ماگفارلن، به‌پاسپۆرتیکی ئایرلاندی ساخته‌وه، سه‌ردانی تاران‌تی کرد و ئینجیلێک و کیکێکی له‌ شیتوه‌ی کلیلی^(۹) له‌ سه‌رۆک ریتیگنه‌وه‌ بۆ خومه‌ینی به‌ یاری برد

چه‌ند فرۆکه‌یێک به‌نه‌ینی چه‌کی ئه‌میریکییان گه‌یاند تاران‌تی. هه‌رچه‌نده‌ چه‌که‌کان زۆر نه‌بوون، به‌لام له‌ بواری سه‌ربازیدا گرینگ بوون، چونکه‌ زۆربه‌ی چه‌که‌کانی ئێران له‌ کارخانه‌کانی ئه‌میریکیی دروست کرابوون؛ شای ئێران‌تی له‌ دوا‌ی گران‌بوونی نرخ‌ی نه‌فت له‌ ۱۹۷۰کاندا، ئه‌و چه‌که‌نه‌ی کپی بوون، به‌لام له‌گه‌ڵ سه‌ره‌له‌دانی قه‌یرانی بارمه‌ته‌کان، له‌ ۱۹۷۹ و‌ه‌را، ئیتر ئێران نه‌یده‌توانی پارچه‌ی یه‌ده‌ک بۆ ئه‌و چه‌که‌نه‌ی خۆی په‌یدا بکا

ئه‌م لایه‌ن گرتنه‌ی ئێران‌تی له‌ ۲۶ی نو‌فیمبه‌ری ۱۹۷۹ کۆتایی هات. رۆژنامه‌ی (الشراع)ی لوبنانی گوتاریکی بلا‌و کرده‌وه، تێیدا به‌دنیایه‌یه‌وه‌ ناشکرای کرد که‌ حکومه‌تی ئه‌میریکیی چه‌کی بۆ ئێران ده‌نارد تا له‌ به‌ران‌به‌ردا ئه‌و بارمه‌ته‌ ئه‌میریکییانه‌ نازاد بکا که‌ میلیشیاکانی لای ئێران، له‌ لوبنان، گرتبوویان. له‌ دوا‌ی مانگیک میدیای ئه‌میریکیی چیرۆکه‌که‌ی هه‌لقۆسته‌وه‌. پاشان به‌ دیار که‌وت که‌

(۹) وا پتدمجی که‌ کلیله‌که‌ هیمای ئه‌و کلیله‌ی به‌هه‌شت بووبی وه‌ک ئه‌وانه‌ی به‌و گه‌نجان هه‌درا که‌ خۆیان له‌ پتیاوی جمهوری ئیسلامی شه‌هید ده‌کرد. خومه‌ینی هه‌رگیز کیکه‌که‌ی به‌ده‌ست نه‌گه‌یشت، چونکه‌ ده‌ستی به‌سه‌ر داگیرا وا پتدمجی ئه‌فسه‌رانی کومرک له‌ فرکه‌ی میه‌رابادی له‌ تاران‌تی، خواردیبیان.

داهاتی فرۆشتنی چهکهکان دهکرا یارمهتی و بۆ بهرەى کۆنترە رهوان دهکرا کۆنترە هیزتیکی چهکداری بآلی راستی سهربازی بوو له دژی حکومهتی ساندىنیستا دههنگا. ئەم رووداوه لادانیک بوو لهو یاسایهى ولاته یهکگرتووهمکان که ئەم چهشنه یارمهتیانه قهدهغه دهکات.

کۆنگرێس کۆمیتەییکی پێکهێنا بۆ ئەوهی له ناقانونییەتی بکۆلێتەوه، بهلام هەر له یهکهەم دانێشتنی بۆ بیستنی بابەتەکه، کۆمیتەى پهیوهندییهکانی دهرهوهى پیکران له دهستپێکی ۱۹۸۷، بریاری کۆتایی هاتنی کۆمیتەکهى دا. چونکه له دواى ئەوهى دیمۆکراتهکان له ههلبژاردنهکانى ۱۹۸۶ بوونه زۆرینهى ئەنجومهنى پیران، دیمۆکراتیکى دوورگهى رهۆد که ناوی کلایبۆرن پێل بوو، بووه سهروک. ئەویش نهیویست له چوارچێوهى ئەو سیاسهته دهرچێته دهرهوه که پێیگن بۆ پرچهککردنى دوزمنیکى وهک خومهینى بریاری لێ دابوو. من وهک کارمه‌ندیکى کۆمیتەکه، بهرپرسی رۆژه‌لاتى نزیک بووم و ئیشه‌کهشم پێکخستنی دانێشتنهکان بوو. ئەوهى جێى سه‌رسورمان بوو، ئەوه بوو که هه‌موو گه‌شاهیده‌ره‌کانمان، به جۆرج شوێلتزى وهزیری دهره‌وه‌شه‌وه، هه‌موو له‌سه‌ر ئەوه کۆک بوون که چهک دانه ئێران ستراتیژییه‌تیکى دیاری نێشتمانى نه‌بووه.

میدیا بایه‌خیکى زۆرى به دانێشتنه‌کان نه‌دا، چونکه هەر خه‌ریک بوو به دواى ریسوا کاریه‌که‌دا ده‌گه‌راو هێنده سه‌رقالی دهرئه‌نجامه ستراتیژییه‌کان نه‌بوو. بآلیۆزخانهى ئێراق له نزیکه‌وه را به‌دواياندا ده‌چوو. نزار هه‌مدوونى بآلیۆزى ئێراقى وای بۆ چوو که ده‌بى من لایه‌نگرى ئێراقى بووم، چونکه من دانێشتنه‌کانم به‌شێوه‌ییکی دژ به‌ئێرانى، رێکده‌خستن. پێى گوتم نه‌گه‌ر سه‌ردانى ئێراقى بکه‌م، وا ده‌کا رێگه‌م بدریتى تا سه‌ردانى هەر شوێنیک بکه‌م که خۆم به‌هوى.

له ۱۹۸۷، له لایه‌که‌وه وا پێده‌چوو که به هوى یارمه‌تییه‌کانى ئەمێریکا، ئێران خۆى بۆ سه‌رکه‌وتن له شه‌ره‌کهى ئێران - ئێراق ئاماده کردبى. سوپای پاسدارانى شوێرشى ئێرانى نیمچه دوورگهى فاویان گرت. به‌ر له ده‌ستپێکی شه‌ر، ئێراق زۆربه‌ى نه‌وتى خۆى له‌و به‌نده‌ره‌وه را دهنارده دهره‌وه. ئێرانیه‌کان له باکووریش یارمه‌تى جه‌نگاوه‌رانى کوردیان ده‌دا که به‌هێشمه‌رگه ناسراون و رووبه‌ریکی زۆرى

زھویان لەبەر دەستدا ھەیە، لەوانە بەرزایبێھکانی باکووری ھەولێر کە دەشتایبێھکانی میزۆپۆتامیاش دەگریتەوێ. مەترسی ئەوێ لە ئارادا ھەبوو کە بە یارمەتی پێشمەرگە^(١٠) ئێران بتوانی توپخانەیی خۆی ببنیتە پێش و ھەر شە لە کێلگەکانی نەوتی کەرکووک بکا.

بەریوەبەرایەتی ڕیتیگن بۆ ئەوێ ئەو پشٹیویبێ نەھێلێ کە لە بواری سیاسی و ستراتیزی بەلایەنگری ئێران پەیدای کردبوو، ھەستا ھێشتا سەنگی خۆی پتر بەلای ئێراقی وە داگرت. چونکە ئێران ڕیگەیی دەریایی لە ئێراقی گرتبوو، بۆی ئێراقیھەکان پێداویستیھەکانیان تەنیا لە بەندەرھەکانی کویتەوێ را بۆ دەھات. کویت یارمەتی شەرھەکی ئێراقی داو نەوتی خۆی بۆی فرۆت. بۆ ئەوێ بەجاریک ڕیگەیی گەشتنی پێداویستیھەکان لە ئێراقی بگرن، ئێرانییھەکان پەلاماری گەمیھە کویتییھەکانیان دا. کویتییھەکان ھاواریان بردە بەر یەکیستی سۆفیھەت و ولاتە یەکگرتووەکانەوێ تا یارمەتی بدەن و لە لایەکیشەوێ دەیویست پشٹیوانی سۆفیھەت بەدەست ببنی و ببھینیتە ناو گەمەکەوێ. لە ١٩٨٧، ڕیتیگن ڕیگەیی بەکویت دا ئالای ولاتە یەکگرتووەکان لە سەرھەتا یازدە کەشتی تانکەیی نەفتی خۆی بەرز بکاتەوێ و زیڕەفانی دەریایی ولاتە یەکگرتووەکانیشی بۆ ناردن. ئینجا لە ١٧ ئایاری ١٩٨٧، فرۆکەییکی جەنگی ئێراقی دوو مووشەکی ئیکسۆستی کارخانەیی فرەنساییی لە کەشتی ولاتە یەکگرتووەکان USS Stark گرت، لەو دەمەیی کە بەناو دەریایی کەنداوی پارسیدا دەگەرا. سی و ھەوت دەریاوانی ئەمیریکی کوژران، بەلام بەریوەبەرایەتی ڕیتیگن بەپەلە شێوھی ڕافەکردنی ئێراقی وەرگرت و پروداوھەکی بەکردەوھەکی بی نیاز پەسند کرد. سەرۆک گلەیی لە (ئێران)ی کرد، مکوڕ بوو لە سەر ئەوێ کە ئێران تاوانبارە. ولاتە یەکگرتووەکان خۆی لە گەل ئەو ھەولە بی بنج و بنەوانانە تیکەل کرد کە مقۆ مقۆیان لەبەر دکتاتۆریک دەکرد زۆر لە گینە بە نیازەوێ پەلاماری کەشتییەکی شەری ولاتە یەکگرتووەکان دا بی.

سینەتۆر پیتل بەوێ نیگەران بوو کە کاردانەوێ توندی ڕیتیگن لە دژی ئەو ھەل

(١٠) پێشمەرگە، بە واتا کوردییەکی دەکاتە ئەوانەیی رووبەرپووی مردن دەبنەوێ. لە دواي ١٩٩١، پێشمەرگە بوو لەشکریتی ناسایی ھەریمی کوردستان.

سیاسییانەیی سالی پێشتری، دەشی ولاتە یەكگرتووێكان لەگەڵ ئێرانێ تووشی شەری بكا. یاسایەکی پێشكەش كرد بۆ ئەوێ بەكار هێنانی ئالای ولاتە یەكگرتووێكان لەلایەنی كەشتیە كویتیانیەوێ رابگری و بریاری دا شانیدی دیکە بۆ كەنداوی پارس بنێری. بەشیکی شاندهكە چوونە ئەو ولاتانەیی لە نیوهدوورگەیی عارەبێن و منیش بۆ ئێراقێ چووم. كاریکی ناسایی بوو داوا لە نزار حەمدوون بكەم بەیمانەكەیی بە جێ بگەینی و رێگەم بدەن بۆ هەر شوینیکی دەموئی بچم. پێم گوت دەموئی بچمە كوردستان.

لە سێتیتمبەری ١٩٨٧، من و هێیوود رانكنی رابوێكاری سیاسی بآلیۆزخانەیی ولاتە یەكگرتووێكان لە بەغداد، دوو رۆژئاوایی بووین كە رێگەمان پێ درا سەردانی سلیمانی لە رۆژهلایێ كوردستانی ئێراقیدا بكەین. ئەمەش كاریکی زۆر دەكەمن بوو. گومانم هەییە، كاتیك كە حەمدوون ئیجازەیی سەردانەكەیی بۆ وەرگرتین، نەیدەزانی رەنگە ئێمە چ دەبینین.

لە رۆژیکی خۆلبارانی وا من و هێیوود پایتەختمان جێهێشت، كە بەغدادی هەموو زەرد هەلگێرا بوو. بەناو باقووێدا رەت بووین. باقووێ شارێکی هاوبەشی سوننە و شیعیە نشینە و لە ٢٠٠٦دا دەبیته هێلی پێشەوێ شەری ناوخوا، پاشان گەیشتیە جەهلەولا، كە دوا شاری عارەبنشینیە و پێش ئەوێ كە بگەینیە كوردستان. لە خالیکی پشكنینی دەرەوێ جەهلەولا، چەند سعاتێك بۆ مەفرەزەیی سەربازی چاوورپێمان كرد. مەفرەزەكە كە هات لە دوو لۆری سەربازی پێكهااتبوو. یەكەمیان شەش سەربازی كۆلو ئاسنی تیدا بوو لە هی دوومیشیان چەند پیاوێکی تیدا بوو كە تۆپێکی دژە ئاسمانییان پێبوو.

لە دووری یەك مایل كەمتر گەیشتیە شوینیك كە پێشان شارێکی گەورەیی كوردنشین بوو. لە بەشیکی بچووکی لای رۆژئاوایی بترازی كە هێشتا خاپوور نەكرا بوو، ئەوێ تری هەمووی وێران كرا بوو. لە نێوان جەهلەولا تا سلیمانی، بیست و نۆ گوند و شاری كاوولكراومان ژمارد. بەلام خۆ ئاشكرا بوو كە گەلێکی هاوشتیە لەو ناوچەیدا هەبوو. لە هەندی شوین بۆدۆزەرەكان هێشتا هەر خەریکی كاوولكاری بوون و لە نزیك هەندی خانووی نیوێ رووخوا پارکیان كرد بوو. لە هەر شوینیك كە تەواو خاپوور كرا بوو، سوپایی ئێراقێ رەز و كێلگەكانیشی سووتاند بوو،

مرزگه و ته‌کانی ته‌فاندبووه و کیتی قه‌بره‌کانی رامالیبوو و وایتری کاره‌باشی له داریتله‌کان پچران‌دبوو. له نزیکی سلیمانی، به باخی گوندیکدا ره‌تمان دا که داره‌کانی هه‌موو به‌ری دابوو، به لأم هیچ ناوهدانی لی دیار نه‌بوو، ته‌نانه‌ت تاقه شوانه‌ویله‌ییکیشی لی نه‌ما‌بوو.

له دۆله مه‌یله و ئارامه‌کانی ناوچه‌که‌دا، دیتمان شاری تازه دروست ده‌کران، شه‌قامی به‌رینیان به‌ناودا ده‌چوو (تا به ئاسانی تانکی به ناودا ره‌ت ببا). له ناو موجه‌مه‌عه‌کان و له دهره‌ومشیاندا، سه‌ربازو هیزه‌کانی نه‌من خه‌ریک بوون قه‌لای سه‌ختیان دروست ده‌کرد، بۆ ئه‌وه‌ی له‌ویته‌را بتوانن کۆنترۆلی دانیشه‌توانه‌که بکه‌ن. ئه‌و شارانه به‌ته‌وسه‌وه پیتیان ده‌گوترا شاره‌کانی سه‌رکه‌وتن Victory Cities و جیاوازیه‌کی که‌میان له‌گه‌ل گرتوو‌خانه‌کانی نازییه‌کان هه‌بوو؛ چونکه دانیشه‌توانه کورده‌کانیان پیتیان نه‌ده‌کرا به ئاسانی لیتیان دهرچنه دهره‌وه. له‌و شارانه‌ی سه‌رکه‌وتندا بواری ئیشکردن بۆ که‌س نه‌بوو، وای له خه‌یزانه‌کان کردبوو، بۆ بزتیویان، ته‌نیا پشت به‌و به‌شه‌ خۆراکه بیه‌ستن که میری دابه‌شی ده‌کرد. پیاوه‌کان له په‌یوه‌ندی به‌ میلیشیاکانی سه‌ر به‌ حکومه‌ته‌وه بترازی، واتا له بوونه به‌ جاش (بیتجویی که‌ر یان بیتجویی نیره‌که‌ر) بترازی، هیچ ره‌تگه‌ییک دیکه‌یان له‌به‌ردا نه‌بوو. هه‌رچه‌نده پیتشته‌ر هه‌چمان دهرباره‌یه‌وه نه‌دزانی، به‌ لأم من و پانکن به‌په‌تکه‌وت گوتمان له ئه‌نفال^(۱۱) بوو. ئه‌نفال هه‌لمه‌تیکه‌ی سه‌ربازی بوو، به‌ مه‌به‌ستی نه‌هیشته‌نی ژیان له لادییه‌کان، له کوردستانی ئیراقتی، به‌په‌تکه‌وو. سه‌هدام حوسین، له ئاداری ۱۹۸۷، عه‌لی حه‌سه‌ن مه‌جیدی پسمامی خۆی کرده‌ فه‌رمانداری باکوور و ده‌سه‌لاتی چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌ی کوردی پی دا. مه‌جیدیش زۆربه‌ی ناوچه‌کانی کوردستانی به‌ مه‌نتیقه‌ موچه‌ره‌مه‌ راگه‌یاندا، له‌وی "هه‌یزه‌ چه‌که‌داره‌کان پیتوست بوو هه‌ر مرۆفیک یان هه‌ر ئازه‌لیک بکوژن که له‌و ناوچه‌ندا ده‌بیندرین"^(۱۲).

(۱۱) ئه‌نفال له سورمه‌تیکه‌ی قورنانه‌وه هاتوه و به‌ شپه‌وه‌ییک لیک‌دراوه‌ته‌وه که ماف به‌ خواناسان ده‌دا تا مال و سامانی خوانه‌ناسان به‌ تالان بیه‌ن.

(۱۲) ئه‌م مه‌رسومه‌ی حوزه‌یرانی ۱۹۸۷، به‌کۆیک بوو له‌و چوارده‌ تن به‌لگه‌نامه‌ شاردروانه‌ی له‌ راپه‌ڕینی ۱۹۹۱، به‌به‌ر ده‌ستی کورده‌کان که‌وت و له ئارکایفی نه‌ته‌وه‌یی کۆمیته‌ی په‌یوه‌ندییه‌کانی دهره‌وه‌ی نه‌نجومه‌نی پیران هه‌لگیراوه.

له سهركۆی ئه‌و ٤٥٠٠ گونده‌ی له كوردستان هه‌بوو، حكومه‌تی ئێراقی تا ٢ی ئابی ١٩٩٠، پتر له ٤٠٠٠ گوندی قه‌لاجۆ كرد. له رۆژه‌لاتی كوردستانی ئێراقی، سوپا شاره‌كانی قه‌لادزی و هه‌له‌بجه و سه‌ید سادقی خاپوور كرد. به‌بۆچوونی به‌ره‌ی كوردستانی ئێراقی، له سه‌رجه‌می ٧٥٠٠٠ كیلۆمه‌تر دووجای پووبه‌ری خاکی كوردستان، مه‌رسوومه‌كانی مه‌جیدی ٤٥٠٠٠ كیلۆمه‌تری دووجایان له‌م ولاته‌دا چۆل كرد. ئه‌و كوردانه‌ش كه له‌و ناوچه‌ موهره‌مانه‌دا ده‌ژيان، هه‌موو یان بۆ باشووری ئێراقی دوورخرانه‌وه یان ئێعدام کران. له‌ دوا‌ی رووخانی سه‌ددام له ٢٠٠٢، محمد ئیحسان‌ی وه‌زیری مافی مرۆفی حكومه‌تی كوردستان، سه‌ركرده‌یه‌تی چهند تیمی‌کی پزیشك‌انی یاسایی كردو چوون له‌ نزیک سه‌ماوه‌ی باشووری ئێراق و له‌ رۆژئاوای پاشماوه‌كانی هه‌زهری سه‌ر به‌پاریزگای سه‌لاحه‌ددین، چهنده‌ها گۆپی به‌كۆمه‌لیان هه‌ڵداوه كه‌ ته‌رمی هه‌زاران كوردی تێدا بوو. حكومه‌تی كوردستان به‌ فه‌رمی ژماره‌ی قوربانیانی ئه‌نفال، له‌ نیوان سالانی ١٩٨٧ تا ١٩٩٠، به‌ ١٨٢٠٠٠ كه‌س ده‌خه‌ملینی.

به‌رێوه‌به‌رایه‌تی رێگن به‌و هه‌ولانه‌ی زانی كه‌ سه‌ددام بۆ خاپوورکردنی كوردستان ده‌یدا، رانگن راپۆرتی‌کی بیست و هه‌وت لاپه‌ره‌یی ده‌رباره‌ی دیداره‌كانمان نووسی؛ راپۆرته‌كه‌ به‌ ناو وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌و هه‌ندی ده‌زگای تری حكومه‌تیش بلاو كراوه. منیش له‌ راپۆرتی‌كدا باسی شیوه‌ی رووخاندنی گونده‌ كوردیه‌كانم كردو كۆمیته‌ی په‌یوه‌ندیه‌كانی ده‌ره‌وه‌ له‌ دوا‌ی سه‌فه‌ره‌كه‌مان، راپۆرته‌كه‌ی بلاو كرده‌وه. ناو له‌ راپۆرته‌كه‌م نا: شه‌ر له‌ كه‌نداوی پارسی: ولاته‌یه‌كگرتووهمكان پشته‌ی لایه شه‌ر كه‌ره‌كان ده‌گرێ. جه‌لال تاله‌بانی سه‌كرتیری گشته‌ی به‌كیتی نیشتمانی كوردستان، سه‌ركرده‌ی كورده‌ یاخیه‌كان، له‌ نیسانی ١٩٨٨، سه‌ردانی واشنتن کردو كتیبه‌ی ئه‌ستووری سپی له‌ گه‌ڵ خۆیدا هێنابوو. كتیبه‌كه‌ ناوی پتر له‌ سی‌ هه‌زار گوندی كوردانی تێدا‌بوو كه‌ تا ئه‌و كاتی خاپوور كرابوو. تاله‌بانی كۆپییه‌کی كتیبه‌كه‌ی دا من و یه‌كێکی دا ریچه‌رد شیفته‌ری بریکاری وه‌زیری ده‌ره‌وه‌ بۆ کاروباری مافه‌كانی مرۆف و كۆپییه‌کیشی پێشکەشی لێری پۆپ کرد، ئه‌مه‌ش له‌ بیسۆری رۆژه‌لاتی نزیک، له‌ وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌، به‌رێوه‌به‌ری کاروباری باکووری

که‌نداو بوو. لهو کاته سهرنجی پتر کهوته سهر لایه‌نټکی تری دراماتیکی ئه‌نفال،
 ئه‌ویش، به‌کاره‌یتانی چه‌کی کیمیایی بوو له دژی کوردان.
 له میانی هه‌ولدانیان بۆ وه‌ده‌سته‌یتانی پشتیوانی بۆ شه‌ره‌ تایبه‌ته‌کانیان، هه‌ردوو
 سه‌رۆک، جوړج ه. و. بوش و کوره‌که‌شی جوړج و. بوش، جه‌ختیان کرده‌وه که
 سه‌ددام حوسین دکتاتورټی دله‌هق بووه‌و "گه‌له‌که‌ی خوی به‌به‌ر گاز داوه." لهو
 دمه‌ی که سه‌ددام گازی به‌کار ده‌هیتنا، به‌رټوه‌به‌رایه‌تی رټیگن چۆن گوټی به‌وه‌ نه‌دا
 که ئیراق گازی له دژی سه‌ربازانی ئیرانی به‌کار هیتنا، به‌هه‌ر هه‌مان شټیوه‌ گوټی
 به‌وه‌ش نه‌دا که ئه‌و چه‌کانه‌ی له دژی کورده‌ سیفیله‌کانیش به‌کار برد. هه‌رچه‌نده‌ له
 ناداری ۱۹۸۷-هوه‌ گازه‌ ژارابییه‌کان له دژی کوردان به‌کار هات - وا گریش ده‌کری
 که به‌لای که‌مییه‌وه‌ ناژانسه‌ هه‌والگره‌کانی ولاته‌ یه‌کگرتووه‌کان پټیان ده‌زانئ - به‌لام
 نه‌ ولاته‌ یه‌کگرتووه‌کان و نه‌ هیچ که‌س له کۆمه‌لگه‌ی نیو ده‌وله‌تی یه‌ک قسه‌شیان، به
 ناشکرا، لئ نه‌کرد.

له‌ به‌یانی ۱۶ی ناداری ۱۹۸۸، فره‌ۆکه‌ جه‌نگبازه‌ ئیراقییه‌کان به‌ ناسمانی ئه‌و
 شاره‌ بچووکه‌ی هه‌له‌بجه‌دا فره‌ین که‌ که‌وتۆته‌ ده‌شتیکی رۆژه‌لاتی به‌نداوی
 ستراتیژی ده‌ربه‌ندیخان له‌ کوردستانی رۆژه‌لات.

سوپای پاسدارانی ئیرانی و هیزه‌کانی پټشمه‌رگه‌ رۆژی پټشتر شاره‌که‌یان گرت،
 به‌لام پاشان هه‌موو لټی کشانه‌وه، په‌نگه‌ پټشبینی هیزشټکی ئیراقییان کردبټی.
 دوا‌ی سئ سال له هه‌له‌بجه‌ بووم؛ پزگار بووه‌کان بۆیان گټیرامه‌وه‌ پاشان چ قه‌وما.
 فره‌ۆکه‌کانی هټمای ئیراقییان پټوه‌ بوو جوړه‌ بۆمبټیکیان به‌رداوه‌ که‌ به‌ نه‌رمی
 ته‌قینه‌وه‌. پاشان بۆنټیک وه‌ک بۆنی باده‌می سووتاو بلاو بووه‌وه. که‌لاکان وه‌رین،
 خه‌لکه‌که‌ش که‌وتن و نردن، تهرمه‌کان ره‌شداگه‌ران. ژیرزه‌مینی مالتیکیان پټی نیشان
 دام - هټشتا له‌ ترسی کاریگه‌ری گان هه‌ر داخراوه‌ - له‌و ژیرزه‌مینه‌دا چل و هه‌شت
 پیاوو ژن و مندال خویان شارده‌بووه‌وه‌ که‌ مردن. ناوما‌له‌که‌ تژی جلوه‌رگی پزی بوو.
 له‌ گۆرستانه‌که‌شی، پیاوټیک ده‌ستی خوی ره‌وانی ناو قۆمه‌ته‌ خۆلټیک کردو دوو که‌له
 سه‌ری لئ ده‌هیتنا. هه‌ردووکیان بچووک بوون، ناخر که‌له‌ی سه‌ری دوو مندال بوون.
 له‌ گازبارانی هه‌له‌بجه‌ پتر له‌ پټنج هه‌زار که‌س مردن. ئیرانییه‌کان ئه‌مه‌یان به‌

هه‌لێکی باش زانی بۆ ئەوێ پروباکێنده سەرکەوتوو بکەن و چوون پۆژنامەنووسانی ئێرانی و بیانییان برده ناو شارە کوزراوهکە. لە سەر پەڕێزە بەر دەری مالتێکدا، بیاویک بە جلی کوردییەوه تەرمی مندالێکی پێچراوێ لە باومش کرتیبوو و فرەدبوو. وێنەکە بە هەموو دونیادا بلاو بوووه.

رای گشتی جیهانی کاردانەوهیەکی پر ترسی لە بەرانبەر بە هەڵبجە هەبوو. لە ولاتە یەکگرتووهکان، سێنەتۆر جۆرج میچل، دیمۆکراتیکە لە مێن، بریارێکی ناچارنەکەر (non-binding) لە سێنەت (ئەنجومەنی پیران) دەرکردو تێیدا ئێراقی، بە هۆی پەلامارەکە یەوه، پرسیوا کرد. پشتیوانی کردنی پێیگن لە ئێراقی خەریک بوو تووشی کێشە دەبوو، چونکە ئەگەر ئێکی سەرکەوتنی ئێران لە شەرەکە لە ئارادا هەبوو. هەرچەندە ئەوانە ی قورتار ببوون گوتیان کە فرۆکەکان نیشانە ئێراقییان پێسوه بوو، بەلام بەرپێوهرایتە ی پێیگن هەردووک لایەنی ئێرانی و ئێراقی بە بەرپرسیار دانا. ئەمەش درۆییکی ناماقوول بوو. بۆچ ئێران پەلاماری هاوپەیمانانی خۆی دەدا. بەلام ئەو درۆیە بوو کێشەکە ی لە میدیای ئەمێریکی و لە سیاسەتی بیانییەوه شتواند.

لە میانی چەند مانگی پاشتر باری شەر بە کرانییەوه بە لای ئێراقیدا کەوت. ئێراق، لە دوو قۆلی هیشکەتی و دەریاییەوه، هێرشێ کردو دوای سی و پێنج سعات لە بە چرێ بەکارهێنانی گازی دەمار، لە ۱۷ ی نیسانی ۱۹۸۸، نیمچە دوورگە ی فاوی گرتەوه. وێنە فیدیویییەکانی پاشتر تەرمی سەربازە ئێرانییەکانی نیشان دا کە شرینقەیان لە هەر چوار لادا کەوتبوو، چونکە بێهۆوده هەولیان داوو دەرزی ئاترۆپاین لە خۆیان بدەن تا بەرگە ی ژارەکە بگرن. تا ناوه‌راستی هاوینی ۱۹۸۸، سوپای ئێراقی توانی هەموو ئەو خاکە بگرتەوه کە ئێرانییەکان لە ۱۹۸۲ و هوه کرتیبووین. ئێران شەش ساڵ^(۱۴) شەرەکە ی درێژە پێ دا؛ چونکە خۆمەینی سەری سەددام حوسینی گەرەک بوو. خۆمەینی لە کۆتاییدا ئینجا تینگەپشت کە ئەمە ی بۆ نەدەهاتە دی. ئێران بریاری ۵۹۸ ی ئەنجومەنی ئاسایشی پەسند کرد. بریارەکە داوای راگرتنی هەموو کردەوهیێکی دوزمنکاری و گەڕانەوه بۆ دۆخی بەر لە

(۱۴) دانەر لێرمش سەرچیغ چووه، چونکە شەرەکە لە ۱۹۸۰/۹/۲۲ تا ۱۹۸۸/۸/۸ ی خایاند، وانا هەشت ساڵ بوو نەک وەک ئەوێ کالبریس دەلی شەش ساڵ. وەرگیر.

هه‌لگیرسانی شه‌ری ده‌کرد. خومه‌ینی گوته‌ی شه‌ر ږاگرته‌که وه‌ک هه‌لقو‌رینی ژار بوو.

ئه‌مه‌ به‌راورد‌کردن‌کی شیاو بوو. گازی ژاراوی بوو سه‌ددامی هه‌شته‌وه‌و ئه‌و یارمه‌تیانه‌ی ئه‌م‌تریکاش له‌ بواری ده‌ستن‌یشانه‌کردنی نیشانه‌کان بۆ ئیراق، به‌ قیمت نه‌ده‌هات. هه‌رچنده‌ نه‌متوانی هیچ به‌لگه‌یتک له‌وه‌ به‌ده‌ست ب‌ینم که له‌ بواری دیار‌کردنی نیشانه‌کان له‌ هه‌له‌بجه، به‌ر‌په‌وه‌به‌رایه‌تی ر‌یتیگن یارمه‌تی ئیراق‌یی داب‌ی، به‌لام ناش‌ی ئه‌م‌ باب‌ه‌ته‌ش پشت‌گو‌ی بخه‌ین. خۆ ته‌نانه‌ت له‌ پاش هه‌له‌بجه دانه‌ به‌ر گازی، به‌ر‌په‌وه‌به‌رایه‌تی ر‌یتیگن به‌ به‌رده‌وامی یارمه‌تی ئیست‌خباری ده‌دا ئیراق و ئه‌ویش زانیاریه‌کانی بۆ باشتر ئاراسته‌ کردنی چه‌که‌ کیمیا‌یی‌ه‌کانی به‌ره‌و نیشانه‌کان به‌کار هه‌نا

ئه‌و پر‌ویا‌گ‌ت‌نده‌یه‌ی که ئیران بۆ هه‌له‌بجه‌ی کرد، وه‌ک تفی سه‌ر هه‌وراز به‌رووی خۆی که‌وته‌وه‌. ته‌لیف‌زیو‌نی ئیرانی به‌ نیشان دانی ئه‌و و‌ت‌نانه‌ زنده‌می بینه‌رانی بردو ژماره‌ی ئه‌وانه‌ی ده‌یان‌ویست بۆ سه‌ربازی بچن به‌ جاریک که‌م بووه‌وه‌. چونکه‌ ئیراق له‌ بن‌قهرده‌ نیو ده‌وله‌تییه‌کان ده‌نالی، بۆ‌یی ده‌سه‌لات‌دارانی ئیراق‌ی ناچار بوون ملیان بۆ خواسته‌ نیو نه‌ته‌وه‌ییه‌کان که‌ چ بکه‌ن و چ‌یتر چه‌کی کیمیا‌یی به‌کار نه‌هه‌ین. که‌ به‌ر‌په‌وه‌به‌رایه‌تی ر‌یتگن به‌ درۆ گوته‌ی ئیرانی‌ش له‌وه‌ ته‌رسانه‌ *atrocities* به‌ر‌پرس‌یاره‌، بۆ ئه‌وه‌ی بوو د‌ن‌یاب‌ی ئه‌م‌ جو‌ره‌ فشاره‌ نا‌کر‌ی.

له‌ ۲۰ی ئابی ۱۹۸۸، ناگره‌سه‌ت له‌ ن‌یوان هه‌ردوو لا ده‌ستی پ‌ی کرد.

له‌ ۲۸ی ئابی ۱۹۸۸، بۆ پ‌شوودان‌تیکی در‌یژ به‌بۆنه‌ی ر‌وژی کر‌یکاران، له‌ ف‌یرمۆنت، له‌ مال‌ بووم. تازه‌ له‌ س‌ی مایل غاردانه‌ خۆشه‌که‌ی به‌یان‌یام به‌ پشت زنجیره‌یه‌کی ده‌ریاچه‌کانی بیف‌هر ببوومه‌وه‌ که‌ ده‌ستم که‌یانه‌ نیویۆرک تایمز. له‌ لاپه‌ره‌ی A15، نالان کاول ر‌اپ‌و‌رتی دابوو که‌ په‌نا‌به‌رانی کورد ده‌چوونه‌ ناو خاکی تورکیا و گوته‌ی کونده‌کانیان له‌ پار‌یزگای ده‌وک به‌و چه‌کی کیمیا‌یی دراون.

ده‌ب‌ی هیچ گومان‌یتک له‌وه‌دا نه‌م‌ین‌ی که‌ ک‌ی به‌ر‌پرس‌یار بوو. جگه‌ له‌وه‌ی که‌ ئه‌و په‌لامارانه‌ له‌ پاش ک‌وتایی هاتنی شه‌ری ئیران - ئیراق دران، هه‌ند‌ی شو‌ین‌ی دوور له‌ ئیران؛ له‌ نزیک مه‌رزه‌کانی سو‌ریا و تورکیاش وه‌به‌ر هه‌مان جو‌ره‌ په‌لامار که‌وتن.

من له خووه را زانيم كه ئەمه كاريكي جينۆسايد بوو ئەنجام دەدرا. گەيشتمه ئەو ئەنجامەش كه سەددام كاتيک كه هەستی بەسەرکەوتن کرد وستی گرفتى كورد له ڤيگه‌ى نەه‌يشتنى كوردان له ئيراقى عارەبیدا چارەسەر بکا. گەليک له فاكتەرەکان بەم ئاراستەدا دەچوو؛ كاولکردنى ئەو گوندانەى كه سالى پيشتر به چاوى خۆم ديتبووم؛ هەلەبجە؛ دلرەقى خودى سەددام به خۆى؛ كۆمەلكوژى؛ زگماكى ڤه‌گەزىرەستى حيزه به‌عسييه‌كه‌ى سەددام كه ئيراقى وه‌ك ولاتيكي عارەبى پیناسه‌ کردو ڤله‌ى كورده‌كانيشى كه‌م كرده‌وه. له هه‌مان كاتيشدا باوهرم و ابوو كه قەركردن تاوانىكى ئەو ڤه‌ره. خو له ئەلمانىاى نازيش، هیتلەر به كامپەكانى مردن دەستى پى نەكرد بەلكو له ئەنجامى چەند كردداریك كه له دژى جووله‌كه‌كان كوردى بى ئەوه‌ى كۆمەلگه‌ى نىو دهلەتى بەرپه‌رجى بداته‌وه هیدی هیدی كرده‌وه‌ى سامناكى كرد تا گەيشته ڤله‌ى قەلاچۆكردن. تەنانه‌ت ئەگەر خودى سەدداميش ڤانه‌گیرابا، من هەر نەمدەو‌يست جینۆسايدەكه‌ى ئاوا بى بەرپه‌رچدانەوه به سەر بچى.

له دەسپىكى سىپتیمبەر له واشنتن، نیگه‌رانى خۆم به سینه‌تۆر پیل ڤاگه‌ياند. ئەویش پینسیناره‌كه‌ى پەسند كردم كه ياسايك پيشكەش بکا بۆ ئەوه‌ى گەمارۆيىكى توند بەسەر ئيراقیدا بسەپینى و جەختى لى كردم بۆ ئەوه‌ى دەمودەست شتىك بنووسم؛ چونكه ئەنجومەنى پیران هینده‌ى كات له پيشدا نەمابوو. له ماوه‌ى كه‌متر له سعاتيك لائىحه‌يىكى ياساى چوار لاپه‌ره‌يم نووسىيه‌وه و هەر جۆره‌ سزايىكى هاته‌ بىرم بۆ ئەوه‌ى بخريته‌ سەر ئيراقى هەمووم تى ناخنى. لائىحه‌كه‌ هینانى نەوتى ئيراقى بۆ ولاته‌ به‌كگرتوو‌ه‌كان قەده‌غه‌ دەكرد و هەموو گەرم‌نتیبه‌ دارايیبه‌كانى و.ى. بۆ ئيراقى دەبریه‌وه، نەیده‌ه‌يشت نه قەرد بۆ ئيراق مسۆگەر بکرى و نه یارمه‌تیشى بدرى و پيشنیازیشى کرد كه ولاته‌ به‌كگرتوو‌ه‌كان نەه‌یلنى هیچ قەردىكى نىونه‌ته‌وه‌بى به ئيراق بدرى. سەرۆك دەیتوانى سزاکان ته‌نیا به‌ نووسین ڤاگرى و بنووسى: "ئيراق جینۆسايد له دژى دانیشتوانى كوردى ئيراقى په‌یره‌و ناکا... و ئيراق ئەو چه‌كه‌ كىمیاىیانه‌ به‌كار ناهینى كه له ڤيکه‌وتنه‌كانى ژنیف، له ۱۹۲۵دا قەده‌غه‌ کراون و متمانه‌ى باوهره‌پیکراویشى داوه‌ كه ئەم چه‌كانه‌ به‌كار ناهینى." هەر به‌خۆشم ناوى لائىحه‌كه‌م كرده‌ ياساى ڤيگه‌گرتن له

کۆمه‌لکۆژی ۱۹۸۸ "The Prevention of Genocide Act of 1988" چونکه له لاییک دهموست پشتیوانی بۆ به‌دهست بێنم و له لاییکی تریشه‌وه چونکه بۆی بوو ئه‌و مه‌به‌سته بیکی.

رۆبیرت بایرد، که کارمندی ده‌سته‌ی ئۆفیس‌ی سه‌رکرده‌ی زۆرینه بوو، پتی راگه‌یاندم که سینه‌تۆر پیل بۆ ئه‌وه‌ی سوود له کرده‌ییکی نه‌ینی پارله‌مان وه‌ریگری دهموده‌ست لایحه‌که‌ی خسته ناو خسته‌ی ده‌نگدانه‌وه. بایرد به‌ خۆی و پارێزگاری پارتی کۆماری جیسی هیلمزو دیمۆکراتی تینتسی ئالگۆز پشتگیری لایحه‌که‌یان کرد. یاسای یتگه‌گرتن له کۆمه‌لکۆژی ۱۹۸۸ به‌تیکرای ده‌نگ له سینه‌ت ده‌رچوو، رۆژی یاشتر نووسراوه‌و بلاوکراوه. هه‌رگیز نه‌مدیتوهه سینه‌ت، ئاوا خیرا، یاساییک ده‌رباره‌ی کیشه‌ییکی به‌م راده‌یه‌ گرینگ ده‌ربکا.

سینه‌تۆر پیل داوای لێ کردم دا بجمه‌ رۆژه‌لاتی تورکیا و له‌وێ هه‌ر به‌لگه‌ییکی به‌ده‌ست بێنم که پشتیوانی کردنی پتر بۆ لایحه‌که‌ له‌ هاوس (ئه‌نجومه‌نی نماینده‌مان) په‌یدا ده‌کا و له‌وه‌ش گرینگتر ئه‌وه‌بوو که بتوانین سه‌رۆک یتگن قایل بکه‌ین لایحه‌که‌ فیتۆ (به‌ربه‌ست) ده‌کا داوام له‌ کریس فان هۆلن کرد که له‌وکات ریکخه‌ری کۆمیته‌ی په‌یوه‌ندییه‌کانی ده‌ره‌وه‌ بوو و کاری له‌ کیشه‌کانی ئه‌وروپا ده‌کرد (ئێستا ئه‌ندامی کۆنگریسه‌ له‌ مێریلاند)، داوام لێی کرد تا له‌ سه‌فه‌ره‌که‌م به‌گه‌لم بکه‌وێ. به‌ هاتنی رۆبیرت فین، که کارمندیکی سیاسی بوو له‌ بالیۆزخانه‌ له‌ ئه‌نکارا و هه‌مه‌ ئه‌لوجه‌یش که کوردیکی تورکیایی بوو، له‌ کۆنسۆلگه‌ری ولاته‌ په‌کگرتوه‌مان له‌ ئه‌ده‌نه‌ کاری ده‌کرد، تیمه‌که‌مان نامه‌ ده‌بوو^(۱۵).

یه‌ک هه‌فته‌ مایه‌وه، به‌ درێزایی سنووری ئیراکی له‌گه‌ل تورکیا، هه‌ر له‌ سیتگۆشه‌ی سنووری له‌گه‌ل سووریا تا ده‌گاته‌ سیتگۆشه‌ی سنووری ئیران دا چووین. هه‌مووی چپای وشک و درمختی سه‌وزو شوینی کشتوکالییه‌و گونده‌کانی له‌ به‌رد دروست کراون. ۶۵۰۰۰ه‌زار کوردی لادیی به‌خۆ به‌ که‌رو ئه‌سپ و ئه‌وه‌ی به‌ خۆ

(۱۵) یاشتر که‌ بوومه‌ بالیۆز له‌ کرواتیا، رۆبیرت فینم کرده‌ بریکاری خۆم. یاشان بووه‌ بالیۆزی بالیۆز له‌ تاجیکستان و ئینجا له‌ دوا‌ی رووخانی تالیبان بووه‌ په‌که‌م بالیۆزی ولاته‌ په‌کگرتوه‌مان له‌ ئه‌فغانستان.

به ناژه له كانيانه وه پتيان هه لگيرابوو؛ گه يشتبوونه نهوئ.

له سه ره نهو نه خشه توپوگرافيانه ي که پينتاگون بوئ ناماده کردبووين، داوامان لتيان کرد شويني گونده کاني خويمان بۆ ديار بکن و بو مان بگيرنه وه چييان لي قهوما. توانيمان چلوه شهت گوند له پاريزگاي دهوک دهستنيشان بکين که له نيوان ۲۵ و ۲۷ ي ناب، فرۆکه هتليکۆيتيرو بالنه بزوه کاني ئيراق ي به گازی ژار بۆردومانيان کردبوون. چونکه نهوانه ي رزگاريان ببوو، له دواي هيرشه کان، پهرت و بلاو ببوونه وه هر چينتيک بۆ لاييک چوو بوو، ئيمهش توانيمان قسه ي پناهه ندمکان له چند شوينيکي جياواز له تورکيا، له گه ل يه کتري به ارورد بکين و له نه جامدا راستي به لامارداني گونده کانمان بۆ ده رکه وت. (له و ده مي که مؤيايل فۆون و ئينته رنيت نه بوو، بۆيي هيچ نه گه رتک نه بوو که قسه کانيان وه ک يه کتري ريکخستبي.)

چونکه شوتنه واري هيرشه گازه کان له گوندتيکه وه بۆ گوندتيکي ديکه جياواز بوو، ئيمه گه يشتينه نهو ده ره نه جامه که ئيراق که رسته کيميايييه کاني تتيکه لي يه کتري کردبوو؛ چند (کوکتيل) ي فره چه شني لي دروست کردبوون، په نگه نه وهش بۆ نه وه بووي که ئيراقيه کان ويستبوويان، به تاقيکردنه وه، توانستي ژاروي کوکتيله جياوازه کان بزائن. په نابه رهمکان، له هه نديک له گونده کان، له دواي په لامارهمکان، سه ربازي ئيراقيه يان ديتبوو جلي خوياراستنيان پوشي بوو. زۆر جارن نهو سه ربازه ئيراقيه يانه نهو که سانه يان گولله باران ده کرد که نه مردبوون. له ۲۸ و ۲۹ ي ناب، سوپاي ئيراق ي به لايه ني که م هه زار پياو و ژن و مندالي له بازي کورگه Baze Gorge دا به ره ماش گولله باران کردن.

هر تاکه په ناهه ندميک شايته ده يانتيکي په لامارهمکاني گازه ژاروييه کان بوو، زۆر له وانه باسي ديتني ته رميان ده کرد. باوه رمان کرد که به لگه ي به کاره يتاني گاز له لايه ني ئيراقيه وه روون و ناشکرابوو.

له گوندي بيره جنه، نه سه کهنده ره له ۶:۲۰ به ياني ۲۵ ي ناب له خه و رابوو، که شهش فرۆکه هه ژده بو مييان به رداوه. پتي گوتين: - "به چاوي خو م ديم بيست و چوار کهس مردن. که توژتيک هاتمه وه سه ره مخۆ ده سته سريکم گرت و خسته سه ره

دەموچاومەو، ھەر لە خانەوادەكەى خۆم ھەشت كەس مردن. لە شوینە دیارەكانى گوندەكەمان ھەشتا كەس مردن. خۆزگە فرۆكە یەكتان بەیتابا، ئینجا من ھەموو تەرمەكانم پیتان نیشان دەدا.

كۆرى ئەسكەندەرىش بۆى پاقەكردین و گوتى: "ناژەل و مندال مردن. خوین لە دەمیانەو ھات. شلەیتكى زەرد لە دەم و لووتیان ھات. دەنگەكە وەكوو تەقینەو ھى بۆمبى ئاسایى نەبوو. كە دەكەوتنە خوارى دەنگىكى زۆر نزمیان لێو دەھات و پاشان دەبوونە ئەم ھەورە. ھەمیشە بلۆ دەبوو ھە، ھەورىكى زەرد بوو." بەھجەت نايفیش شتێكى ھاوشیو ھى لە گوندى بەركولت بۆ باس كردین: "لە ٦١ بەیانى رۆژى ٢٥ ى ئاب؛ ھەشت فرۆكە بە سەر ئاوايیەكەماندا فرین... سى و دوو بۆمبى كیمیاییان فری دا. پاشان ژماردەمان. كە بۆمبايەكانیان ھاوئیشت، دەنگى گەورەیان لى نەھات، تەنیا رەنگىكى زەرد بوو بۆنى سیرى لى ھات. نزیكەى پەنجا ژن مردن. ھەندىك كە چوون یارمەتى خێزانەكانیان بدەن، مردن. برام مرد. مندالەكانم باشن. تا سەددام حوسین ما بى ناچمەو.

تیمەكەمان دەگەل سەدان لەو رزگار بووانەدا قسەى كرد. دوو شت من و كرىسى ھەبەساند: ئەو شتو ھە كاریگەر ھى كە رووداوە تۆقینەرەكانیان پى گىراو ھو دوو ھمیش كەسیان بریندار نەبوو. جگە لە چەند پەناھەندەیتك نەبى، كە شوینى سوتانیان پتو ھە دیار بوو، كەس نەبوو كە ئازارى بەر جەستەى كەوتبى. پاشان دلدنیا بووین كە بریندار نەبوونیان خۆى لە خۆیدا دەیسەلماند كە چەكى كیمیایى بەكار ھاتبوو. ئەگەر پەلامارەكەى ئىراقى ئاسایى با، شەرى لە نێوان پتشمەرگەو سوپا بەرپا دەبوو. ئەمەش دەبوو ھۆى برینداربوونى كەسانىك كە دەبوو ئیمە چاومان پیتان بکەوتبايە. بەلام كەسێك نەبوو برینى قوولى ھەبى. كرىس لەم بارەو ھە گوتى ئەم پەلامارە وەك ئەو سەگەى شارلۆك ھۆلمزە؛ ناچەپى.

من و كرىس راپۆرتىكى تىروتنەسەلمان بۆ واشنتن ئاردو سیتنەتۆر پیل دوو رۆژ پاشتر بلۆى كردهو ھ. لە كۆتایى راپۆرتەكەماندا ھاتبوو: "بۆ ئەو ھى باو ھە بە كەفایدەرەكان نەكەى، دەبى باو ھەرت وابى كە ئەو ٦٥٠٠٠ پەناھەندە كوردهى لە پینج شوینى جیاوازدا ھەبوون، توانیبووین پیلانىك رتک بخەن بۆ ئەو ھى ناوى ئىراقى لەكەدار بکەن و توانیبوو شیان پیلانەكەیان بە نەیتنى بەیتلەو ھ."

وهك به ديار كهوت، كه سيك نه بوو نه له بهرته بهرايه تي پيگن و نه له نهجومه ني نمايندان، كه له گه له نهجامي ليكولينه وهكه ي ئيمه دا ناكوك بي. به لام بهر هه لستيبه كي تا نه وپه هه بوو له دزي نه وه ي كه هيج كاريك له دزي ئيراق بكرئ. نه و رۆزي كه سينهت (ياساي ريگه گرتن له كوومه لكوذي) دهرباز كرد، جورج شولتزي وهزيري دهر وه له گه له سه عدون هه مادي بريكار ي سه روك وهزيري ئيراقيدا كو بووه وه و به ناشكرا به كار هيتاني چه كي كيميائي له لايه ن ئيراقه وه ي ريسوا كردو ناوي "ناره واو ناموتي لي نا. به درهنگاني هه ر هه مان رۆز، چارلز پيدمه ني گوته بيژي وهزاره تي دهر وه، به ناشكرا جه ختي كرده وه كه چه كي كيميائي به كار هاتبوو به لام نه وه ي ناشكرا نه كرد كه ولاته به كگرتوه كان ناوي نه و ف روكه وانه ئيراقيبانه ي وهرگرتوه كه چه كي كيميائيان به كار هيتابوو. پيدمه ن گوته: "له نهجامي هه لسه نگاندني بارودوخه كه حكومه تي ولاته به كگرتوه كان هاته سه ر نه و باوه ره كه له مياني هه لمه ته كه ي له دزي گه ريلا كورده كان، ئيراق چه كي كيميائي به كار هيتاوه" (١٦).

رۆزي چوار شه ممه ي پاشتر كه ده بكرده ١٤ ي سېپتيمبه ري ١٩٨٨، پيدمه ن ياساي ريگه گرتن له كوومه لكوذي به "پينه گه يشتوو" ناوزه د كرد. نه مه ش گوماني له وه پيدا كرد كه ده بي كه ي كاتي نه وه بي له دزي سه ددام كار بكه ين يان "بگه ي . نه گه ر تا نه و كات چاوه رپي بكه ين كه هه موو كوردتيك ده كوژي، درهنگ دادئ.

ده ستدريژي و بهرزه وهندي ئابووري و راستي ريبازي سياسي جورج شولتزي بي هه مووان ناشكرا بوو. كه له دواي هه فته يتيك له سه ر سنووري ئيراق - توركييا بي واشنتن هاتمه وه، سه دان پارچه قاقه زي زه رد م له سه ر ميژه كه م ديت. هه موو له و بهرزه وهنديه تايبه تيبانه وه بوم هاتبوون كه زياني زوريان له نهجامي سزاكان لي ده كه وي. ئيراق گه وهر ته ترين كپياري برنجي ولاته به كگرتوه كان بوو (له ئيركيتنسه س له لويزيانا ده روي) و هاورد هرتكي دپاري دانه وي له ي ولاته به كگرتوه كانيش بوو.

(١٦) ئيراقيبه كان هير شيان بي سه ر بنكه كاني پيشمه رگه نه برد، به زوري له بهر نه وه بوو كه به شوينه كانيان نه ده زاني. هه موو هير شه كان ناراسته ي سه ر گونده كان كران (چونكه شويني دپاريان هه بوو) و نزيكه ي هه موو قوربانيبه كانيش شه ر نه كه ر بوون.

بەرژەومەندە کەشاوهرزىيە ئەمىرىكىيەكان بە توندى بەرهەلستى لائىحهكەيان كرد . كە جۆن بريكسى سىنەتۆرى دىمۆكراتى لويىزىاناو ئەندامى لىژنەى كىشە كشتوكالىيەكانى ئەو ويلايەتە ، گريا كە پىي گوتم من جوتيارەكانى ويلايەتەكەيم جىنۆسايد دەكرد . لە ناو كۆمەلى پيشەدارانى ئەمىرىكى وا باوبوو كە لەگەل كۆتايى هاتنى شەرى ئىران _ ئىراقى ، بەكسەر ئىراق بليۆنەها دۆلار بۆ دروستكردەنەوى ولات خەرج دەكا . كىشەى كوردە ئىراقىيەكان بەختى هەندە يار نەبوو ، بەلام هىچ هۆيتكىش نەبوو بۆ ئەوى پيشە ئەمىرىكىيەكان گۆمىرى زىريان لە دەست بچى . هىچيان نە ئەوهيان پەچاوكرد كە ئىراق ۱۰۰ بليۆن دۆلار قەردار بوو ، نە ئەوش كە زۆربەى بازارگانى ولاتە بەكگرتووەكان لەگەل ئىراقى يارمەتى بوو حكومت دەبوو دەستەبەر پيشكەشى ئىراقى دەكرد . (كە لە ۱۹۹۰ ، ئىراق كۆمىتى داگير كرد ، باجدەرە ئەمىرىكىيەكان بليۆنان دۆلارىان وەرگرتەو كە بەرپۆبەرايەتى رىنگن و پاشترىش هى بوش بە نازادى پيشكەشى سەددام حوسىنيان كرددبوو .)

هەرچەندە سىنەت ياساى رىگەگرتن لە كۆمەلكۆزى دەرپاز كرددبوو ، بەلام لە بن فشارى پيشەوەرە بەرهەلستى كردنى بەرپۆبەرايەتى رىنگى بوو ، ئەنجومەنى نمايندان كە دىمۆكراتەكان سەرگردايەتبيان دەكرد ، ياسايەكەيان ماندەل كرد . لە برى ئەودا ، هاوس لائىحهيتكى نەرمترى سزاكانى سەر ئىراقى دەرپازكرد . پاشان ، لە دوايىن رۆزى دانىشتنەكانى كۆنگرەس ، دانتي فاسىلى سەرۆكى كۆمىتەى كاروبارى دەرەوى هاوس و دان رۆستىنكۆوسكىي سەرۆكى كۆمىتەى شتووە هۆيەكان House Ways and Means Committee ، بە دزى زمانى سزاكانى سەر ئىراقىيان لادا كە پيشتر وتويزكارانى هاوس و سىنەت لەسەرى رىك كەوتبوون . بە بەرهەلستىكردنى بەرپۆبەرايەتى و بەرژەومەنديە تايبەتايەكان و پەلەكردن لە دواخستنىدا ، ياساى رىگەگرتن لە كۆمەلكۆزىان كوشت .

بەرپۆبەرايەتى رىنگن دەيوست پى لە هيرشە گازىيەكانى سەددام حوسىن بۆ سەر كوردان بخشىنى ؛ چونكە هيشتا هەر باوهرى وابوو كە رىنگە بشى هەلسوكەوتى دكتاتور هير بكرىتەوئىراق بكرىتە دەستمايەيتكى ستراتيزى . چونكە بەرپۆبەرايەتى خەونى بەووە دەدیت كە ئىراق والى بكات كە خۆى

دهیویست، بۆی ستراتیژسازهکانی هرگیز نهیانپرسی نایا دهشی نهو پژیتهمی که له کهی خۆی کیمیاباران کرد، ببیتته هاوکاریکی متمانه داری ولاته به کگرتووهمکان و بشبیتته هیتیک که یارمهتی سهقامگیرکردن و به ریا بوونی ناشتی له هر تهمه که دا بدا به لگهی که سایهتی سه ددام حوسینی به ئاشکرا له بهر چاوی هموواندا بوو دا بیبیتن _ به یکه رو پۆرتهریتهکانی له هموو شوینیک و نهو هموو هیماپانهی خۆ خوشویستنی و نهو ترسهی که له هموو ئیراقیه که دا هست پی دهکرا هرکاتیک که دهمه ته قتیبه که ده بووه سیاسی و نهو ئیعدامه به ئاشکرایانه و خاپوورکردنی گوندهکانی کوردان و به کارهینانی گاز _ به لام هیتشتا به ریتوه به رایهتی ریتیگی هموو نهوانهی خسته ژیز پی و به دواي سه رابی هاوکاریه کی ستراتیژی کهوت.

له ۱۵ی سیتیتیمبه ری ۲۰۰۲، کۆلن پاولی وهزیری دهرهوه سهردانی هه له بجهی کرد. له مۆزمخانه که دا پارههستا، سهیری وینهی قوربانیهکانی کردو پهیمانی به کورد دا که "نهوهی له ۱۹۸۸ لیتره رووی دا، هرگیز دووباره نابیتتهوه." که په یامنی ریکیش لیتی پرسى نایا بۆ کاردانهوهی به ریتوه به رایهتی ریتیگ هینده لاوازو بیتیز بوو، پاول پاکانهی بۆ نهو سیاسهته کرد که خۆی لهو دهمی که پاوژکاری ئاسایشی نهتهوهی بوو، ریکی خستبوو. به ریتوه به رایهتی لهو کاتدا، باسی هه له بجهی کرد. لهو کاتی کۆشکی سپی و وهزارهتی دهرهوه باسیان کرد. به توندی ماندهل و ریسوایان کرد. به ریتوه به رایهتی ریتیگی لهو کاتدا هیچی نه کرد، واتا نه پشتگوپی خست و نه بایه خیشی پتی دا.

بەشی ٤

سەرھەڵدان

له دواى ئەو گوتارەى سەددام حوسەین، له بەھارى ١٩٩٠، خۆتەندىبەھو و تەیدا ھەرمەشەى بەکارھێنانى چەكى كىمىيائى له ئىسرائىل كرد، ئەو ھەولانەى كۆنگرەس دەیدا تا سزای ئابوورى و لاتە یەكگرتووھكان بە سەر ئىراقیدا بسەپىنى، تەوژمىكى تازەى ھەرگرت. سەنەتۆر پێل، لەگەڵ ھەردوو سەنەتۆرە نیویۆركىيەكان، دانپیل پاترىك مۆننېھان و ئالفۆنس داماتۆھ یاساىكى نوێیان پشكەش كرد. یاسای پابەندبوونی ئىراقى بە یاسای نێودەولەتى Iraq International Law Compliance Act مەرجى زۆرى خستە پش ئەو یارمەتییانەى بۆ ئىراقى دەچوو. داواى له ئىراقى كرد كه پابەندى ھەموو ئەو ئىلتزاماتانەى ببێت كه له رێككەوتنى جینۆساید و پرۆتۆكۆلەكانى ژنیفى ١٩٤٥ى تاییبەت بە قەدەغە كردنى بەكارھێنانى گازى ژارو بلانەبوونەوھى چەكى ناووكیدا ھاتووھ.

جۆرج م. و. بوش بە توندى بەرھەلستى یاسایەكەو ھەر كارێكى تری له دژی ئىراقى كرد. له دواى ھەرگرتنى دەسەلاتیش له ١٩٨٩، یارمەتییە كشتوكالییەكانى دووبەرەبەر بۆ ئىراقى ناردو كردیە یەكێك لەو ولاتانەى كه زۆرترین یارمەتى دەرەكیی ولاتە یەكگرتووھكانى بۆ دەچوو. له ١٥ى حوزەیرانى، مۆننېھان له دانیشتنى كۆمیتەى پەيوەندیبەھوھەكانى دەرەوھى سەبارەت بە فرەجار پشیلكردى پەیمانەكان له لایەن ئىراقەوھ، كرى له جۆن كىلى برىكارى ھەزىرى دەرەوھ بۆ رۆژھەلاتى ناھین، بەردا كىلى ھەلامى داوھو كوتى من پارێزەر نیم. جگە لەوھى كه جینۆسایدى كوردەكان و ھەستانی سەددام بە گازبارانكردى گەلەكەى و ھەولەكانى ئىراقى بۆ بەدەستھێنانى چەكى ناووكى، بەلای ئەمپىرىكاوھ گرینگ نەبوون و له نزمترین ئاستى تەكنىكى یاساییوھ قسەیان دەربارەوھ دەكرا، رێگەش بە گەورە

شاره‌زایه هه‌رتیمییه‌کانی حکومه‌تی ولاته یه‌کگرتوو‌ه‌کان نه‌ده‌درا که قسه ده‌رباره‌یانه‌وه بکه‌ن.

هه‌رچه‌نده به‌رپۆه‌به‌رایه‌تی به‌ره‌ه‌لستی ده‌کرد، به‌لام سینته، له ۲۵ی ته‌موز، یاسای پابه‌ندبوونی ئی‌راقی به‌یاسای نێ‌وده‌وله‌تی په‌سند کرد، هۆی ده‌رباز‌کردنه‌که‌شی نه‌و پشتیوانییه‌ پر له‌ سۆزه‌ بوو که سینته‌تۆری کۆماری له‌ کینسه‌س خانمی نانسی لاندن که‌سیباوم کردی. که‌سیباوم گوتی راسته‌ جوتیارانی کینسه‌س ده‌یانه‌وئ به‌روبوومه‌کانیان بفرۆشن، به‌لام "له‌واوه‌رهدا نیمه‌ که‌هیچ جوتیارکی نه‌مێریکی بیه‌وئ به‌ره‌مه‌کانی خۆی... بۆ ولاتیک بنێری که‌ چه‌کی کیمیایی به‌کار هێناوه‌و مندا‌له‌کانی نه‌شکه‌نجه‌ داوه." ته‌نیا دوازه‌ سینته‌تۆر پشتیوانی هه‌لوێستی سه‌رۆکیان کرد.

ئه‌وانه‌ی له‌ ناو به‌رپۆه‌به‌رایه‌تی و له‌ده‌ره‌وه‌ش هاوسۆزی ئی‌راقی بوون، پیتشبینیان له‌ سه‌ددام حوسین ده‌کرد پاش ئه‌وه‌ی له‌ شه‌ره‌که‌ی ئی‌ران ئی‌راق ده‌رباز بوو، ئیتر روو بداته‌ خواسته‌کانی که‌لی ئی‌راق و ژبانیان خۆشتر بکا. له‌ میانی گه‌شه‌ پیکردنی ئابووری، ئومێدیان وابوو سه‌ددام پێداویستییه‌کان له‌ ئه‌مێریکا بکری. ده‌شیانگوت که‌ گه‌مارۆدان سزای ئی‌راقی نادا، به‌لکو تیکه‌ولیکه‌که‌ بۆ شوێنیکێ تر ده‌با. هاوسۆزه‌کانی شتیکی به‌هاداریان له‌ بیر نه‌بوو؛ ئه‌ویش ئه‌وه‌ بوو که‌: ئی‌راق شکا.

شه‌ری ئی‌ران ئی‌راق، ئی‌راقی به‌ بن‌قهردی گرت. ۶۵ بلیۆن دۆلار قهرداری رۆژئاواو یه‌کیتی سوڤییه‌تی بوو. له‌وه‌ بایی چه‌نده‌ها بلیۆن دۆلار قهرد چه‌کی له‌ سوڤییه‌ت کړیوو. عاره‌بستانی سه‌عودی و میرنشینه‌ عاره‌بییه‌ یه‌کگرتوو‌ه‌کان و کویتیش ۸۰ بلیۆن دۆلاریان به‌قهرد، له‌ کاتی شه‌ر، به‌ ئی‌راقی دا‌بوو. کویت فشاری بۆ وه‌رگرتنه‌وه‌ی قهرده‌که‌ی ده‌کرد. سه‌ددام دانی به‌وه‌ داننا که‌ شه‌ره‌که‌ ته‌نیا هه‌له‌ی ئه‌ز بووه‌و خاوه‌ن قهرده‌ عاره‌به‌کانیشی به‌ ناجوامێر ناو‌زد کردو گوتی ئه‌وانه‌ به‌ دوا‌ی ئه‌و پارانه‌دا ده‌گه‌رپێن که‌ بۆ به‌رگریکردن له‌ هه‌موو عاره‌ب خه‌رج کرابوو و ئی‌راقیانی‌ش له‌ راپه‌راندنی ئه‌و ئه‌رکه‌ خۆتینان ر‌ژابوو.

سه‌ددام که‌وته‌ به‌ر ده‌می فاقی بێ پارهییه‌وه‌. پتویستی به‌ داها‌تی پتری نه‌وت هه‌بوو بۆ ئه‌وه‌ی قهرده‌کانی پێ بداته‌وه‌، به‌لام له‌ ده‌می ئی‌راق به‌ره‌می نه‌وتی پتر

کرد کویتییە بێ منتهکان قایل نەبوون هەناردەى نەفتى خۆيان کەم بکەنەو. نرخى نەوت دابەزى و هەرهسى بە پرۆژەکەى سەددام بۆ پتر و بەرەمەهیتانى نەوت، هینا. لە حوزەيران و تەموزى ١٩٩٠، سەددام هەلۆتستى توندترى بەرانبەر بە کویت نیشان دا.

لە ٢٥ تەموزى ١٩٩٠، سەددام بانگى ئیپیرل گلاسپى بآلیۆزى ئەمیریکى لە ئیراقى کردو لەکەلى کۆبوووه. بەهۆى هەرزانى نرخى نەوت، سەددام گلەبى لە گلاسپى کردو باسى قەرەدەکانى شەرى کرد، وەک خۆى ناوى نا، یارمەتى بوون و ئیستا هەندى لە ولاتە عەرەببەکان تا ئیستاش هەر وەک قەرز تۆماریان کردووه، و باسى دوژمندارى کردنى سەددامى لە ناو، "هەندى لە گرووپەکانى، ناو حکومەتى ولاتە یەگرتووکان و دوژمنکارى کویتى،" بۆ کرد. گلاسپى شارەزاییهكى زۆرى لە بارى عەرەببەو هەیه و بۆى لە ئۆفیسى بیانى پزى تاییهتى لى دەگیرى؛ ئەمجاره زهینى نەدا نەو هەپەشهیهى سەددام لە کویتى کرد. جەختى لەسەر ویستى سەرۆک بوش کردووه کە دەیویست پەیهوند-یهكى باش لەگەل ئیراق بیهستى و ناپهزایى بەپزوههراپهتیشى لە سزای بازارگانى نیشان دا. خانمى گلاسپى لێبوردنى خواست لەو سەرگوتارهى دەنگى ئەمیریکا کە ئیراقى سەددامى بە پزیمه کۆمیونیسته تازه روخارهکانى ئەوروپای بەراورد کردبوو و ئەو دیمانهیهى دایانا سۆیهەر بۆ ABC NEWS گەلیدا کردبووى به، "بى بهها و ناپهوا،" ناوژەد کرد. (لە راستیدا، دایانا سۆیهەر بە وردى وینەى دلپهقى پزیمی سەددام حوسیتى کیشابوو، باسى گازبارانکردنى کوردهکانیشى تیدا کردبوو.)

گلاسپى دەربارەى کویت بە سەددامى گوت: "ئیمه هیچ بۆچوونیکمان نییه دەربارەى ئەو مەملانێیهى کە عەرەبەکان لەناو خۆیاندا هەیانە، وەک ئەو کیشە سنوورییهى کە لە نێوان ئیوهو کویتدا هەیه. گلاسپى سەددامى لە پەلاماردانى کویت ئاگادار نەکردووهو باسى نیگهراى ئەمیریکای لەمەر چەکە کیمیاپیهکان و پرۆگرامى پەرەپیدانى چەکی ئەتۆمى، و کیشەى کوردو ریکۆردى ئەوپهراپى مافى مرۆفى ئیراقى لەگەلدا نەکرد. تایتلى ئەو راپۆرتەى بۆ واشنتنى ناردووه، "پەيامى دۆستایهتى سەددام بۆ سەرۆک بوش،" نیشانى دەدا کە چەند بە خراپى نەیتوانى لە نیازەکانى سەددام تیبگا.

گلاسیپی لهم سەرچیغ چوونهیدا به تهنیا نه بوو. له ههفتهی کۆتایی مانگی تهموزو له کاتیگدا که قهیرانهکه پهره‌ی دمه‌سند، به‌پێوه‌بهرایه‌تی بوش سێ په‌یامی بۆ سه‌ددام حوسینی نارد. په‌یامیکیان یه‌ک له بریکاره‌کانی وه‌زاره‌تی دهره‌وه‌ گه‌یاندیه‌ ده‌ستی بالیۆزی ئێراقی له ولاته‌ یه‌کگرتوه‌کان، ئەم په‌یامه‌ به‌راستی وشیا‌ری دا به ئێراقی، نه‌کا هێز بۆ چاره‌سه‌ر کردنی کێشه‌ی سنووری له‌گه‌ڵ کویت به‌کار بێتی. به‌لام په‌یامه‌که‌ی دواتر سه‌رۆک بوش بۆ سه‌ددام حوسینی ناردو تهنیا په‌یامیکی دۆستایه‌تی بوو. کارێکی سروشتی بوو که سه‌ددام باه‌خی پتری به‌ په‌یامه‌که‌ی سه‌رۆک بوش دا، به‌ تایبه‌تیش خۆی پتر رای له‌و په‌یامه‌یان بوو. که گلاسیپی له‌ رۆژی ۱ی ئاب بۆ پشوو‌ی هاوینه‌ی به‌غدا‌ی به‌جێ هێشت، هه‌یج هه‌ستی به‌و کێشه‌یه‌ نه‌کرد که خه‌ریک بوو سه‌ری هه‌له‌دا.

ئه‌ورۆژه‌ دوا رۆژ بوو که وه‌زیری به‌رگری ریچه‌رد چینی له‌ واشنتن به‌سه‌ری بیا به‌ر له‌وه‌ی بۆ پشوو‌دان بچیتته‌ وایۆمینگ، که شاری خۆی بوو. وه‌زیری دهره‌وه‌ جه‌یمس ا. بییکه‌ر به‌پێوه‌ بوو ده‌چووه‌ مۆنگۆلیا. پلانه‌که‌شی وابوو که له‌وێ بچیتته‌ راوه‌ مه‌ری کتییی. له‌وکات و له‌ که‌مێک پاشی نیوه‌ی شه‌و، سوپای ئێراقی سنووری به‌زاندو بۆ ناو خاکی کویتیی چوو. له‌ ماوه‌ی بیست و چوار سه‌عاتدا هه‌موو ولاته‌که‌یان کۆنترۆل کردو کویتیه‌کان به‌ چه‌که‌ ئه‌میریکیه‌کانیا‌نه‌وه‌ به‌رگریه‌که‌ی که‌میان له‌ خۆیان کرد.

دوای داگیرکردنی کویت، حکومه‌تی ئێراقی ده‌قی چاوپێکه‌وتنه‌که‌ی سه‌ددامی له‌گه‌ڵ گلاسیپی بلاو کرده‌وه‌. لیبراله‌ رمخنه‌گره‌کان له‌ سه‌ره‌تا‌دا ده‌قه‌که‌یان کرده‌ بیانوو بۆ ئه‌وه‌ی به‌رپرسییه‌تی داگیرکردنه‌که‌ بخه‌نه‌ ئه‌ستۆی دپلۆماسی ولاته‌ یه‌کگرتوه‌که‌انه‌وه‌و کاتیکیش که سه‌رۆک بوش خۆی بۆ کرده‌وه‌ییکی سه‌ربازی ئاماده‌ ده‌کرد بۆ ئه‌وه‌ی سه‌ددام له‌ کویت وه‌ده‌رنی، به‌ راشکاوی گومانیا‌ن له‌ نیازی سه‌رۆک بوش ده‌کرد. میدیای عاره‌بی هه‌شتا له‌مه‌ش دوورتر رۆشت و گوتیا‌ن که سه‌رۆک بوش به‌ نیازه‌وه‌ سه‌ددامی هان دا بۆ ئه‌وه‌ی کویت داگیر بکا تا بیانووی هه‌بی بۆ ئه‌وه‌ی به‌هه‌یزترین ده‌وله‌تی عاره‌بی تیکبشکینتی.

ئه‌گه‌ر سه‌یری ناوه‌رۆکی دیمانه‌که‌ی گلاسیپی له‌گه‌ڵ سه‌ددامی بکه‌ین و له‌

نەجامەکانیشی وردببینه‌وه لاوازی پتووه دیار دەبینین، بەلام ناشی ببیتە بلتین که
 گلۆبی سه‌وزی بۆ سه‌ددام داگیرساند تا کویت داگیربکا. بەلام سه‌ددام هەر یەک له
 پیامانه‌ی به‌ته‌نیا هه‌لنه‌سه‌نگاند. به‌لکو وایزانی ئەمه‌شیان درتزه‌ی نه‌و
 دبلۆماسییه‌ته‌یه که ولاته یه‌کگرتووه‌کان له ۱۹۸۰وه به‌رانبه‌ر به ئێراقی به‌یره‌وی
 ده‌کرد. که سه‌ددام ئێزانی داگیر کرد، ئەنجومه‌نی ئاسایش به‌ پشتیوانی لێکردنی
 سه‌رۆک جیمی کارته‌ر، بریارێکی ده‌رکرد که تیایدا له ئێراقتی نه‌خواست دا
 هتزه‌کانی خۆی له خاکی داگیرکراوی ئێزانی بکشیتێته‌وه. سه‌رۆک ریتیگنیش
 ده‌سه‌لاتی هاویشکی کردنی زانیاری هه‌والگری و یارمه‌تی تریشی بۆ به‌رده‌وامی
 شه‌ری بۆ ئێراق مسۆگه‌ر کرد. له ۱۹۸۲وه‌را ئێراق ده‌ستپێتکرد گازی خه‌رده‌لی له
 دژی سه‌ربازانی ئێران به‌کار بێنی و پاش ماوه‌ییکی که‌م له دوا‌ی نه‌وه‌وه،
 به‌پتووه‌رایه‌تی ریتیگنی بایی سه‌دان ملیۆن دۆلار یارمه‌تی بۆ پژیعی سه‌ددامی نارد.
 که ئێراق له ۱۹۸۷ په‌لاماری USS Starkی دا، سه‌رۆک ریتیگن گزانده‌ی له ئێزانی
 کرد. که له ۱۹۸۸یش ئێراق کورده‌کانی گازباران کرد، به‌پتووه‌رایه‌تی ریتیگن به
 توندی به‌ره‌رچی هه‌وله‌کانی کۆنگرێسی داوه‌و نه‌یه‌شت هیچ سزایێک به‌سه‌ر
 ئێراقتدا بسه‌پێتی. دوا‌ی سالتیکیش. به‌رتووه‌رایه‌تی بوش یارمه‌تییه‌کانی بۆ ئێراقی
 پتر کرد. ته‌نانه‌ت له‌و رۆژه‌ی که ئێراق کویتی داگیر کرد، به‌رتووه‌رایه‌تی بوش
 خه‌ریک بوو به‌ره‌رچی هه‌وله‌کانی کۆنگرێسی ده‌داوه‌ نه‌کا سزاکان به‌ سه‌ر ئێراقتدا
 بسه‌پێتی.

ئەستهم نییه‌ تیبگه‌ین که سه‌ددام چۆن ته‌ماشای ئەم هه‌موو پشتیوانی لێکردنه‌ی
 ده‌کرد. سیاسه‌تی ئەمێریکی جه‌ختی له‌سه‌ر گرینگی بۆچوونی تاییه‌تی خۆی کرده‌وه.
 ولاته یه‌کگرتووه‌کان له رابردوودا که‌لی جار چاوی له پتیشلکردنی یاسای نێوده‌له‌تی
 خشاندووه. رهنه‌گه‌ هەر بۆیته‌ سه‌ددام وای مه‌زمنده‌ کردبێ که ولاته یه‌کگرتووه‌کان
 ناخنینی کویت بۆ ناو ئێراقتی ریسواو مانده‌ل ده‌کا، به‌لام له کۆتاییدا ملکه‌چی
 بارودۆخه‌ تازه‌که‌ ده‌بێ. ئەوه‌ش له بیر نه‌که‌ین که ولاته یه‌کگرتووه‌کان هه‌میشه
 پتوستی به‌ نه‌فتی ئێراقتی و کویتی ده‌بێ. (به‌لای که‌م له میتشکی سه‌ددامی) ئێراق له
 پتیشه‌وه‌ی هه‌موو ولاتانی عاره‌بی و نه‌ هه‌مووانیش گرینگتر بوو بۆ ئەوه‌ی به‌ره‌رچی

شۆرشی ئىترانى بداتهوه. هېشتا واشنتن دەيوست ئىراق بۆى بېتته شەرىكتىك لە بوارى ستراتىژى و پىشەكانىشەوه. نە لە سىياسەتى ئەمىرىكى و نە لەو چەند پەيامەى دواىن رۆژەكانى تەموزى ۱۹۹۰دا، ناماژمىكى وا هەبوو وا لە سەددام بكا كە بە شىۆهپىكى جىاواز بىر بكا تەوه.

سى رۆژ بوو تانكەكانى سەددامى كوئىتياى داگىر كەردبوو كە جەلال تالەبانى لە دىمەشقەو ەرا تەلىفونى بۆ كەردم. لىتى پرسىم ئايا كاتەكە گونجاو بوو تا سەردانىكى ئەمىرىكا بكا؟ نەيدەهوىست بىر لە وەلامەكەى بگەمەوه، چونكە لە واشنتن، ئىراق بە پىش هەموو كىشەكانى تر كەوتبوو. ئەگەر تەنیا تا قە يەك جارىك پىوىست بە كورد هەبووى ئەوا ئىستا بوو. تەنیا تالەبانى نەبوو كە لە چارەنووسى پزىمى سەددام كەشت، بەلكو كوردەكان هاوئەيمانى پىشبنكر او بوون لە ەر شەرىك ئەگەر بەرپا بى. پىم كوت؛ بىكومان دەبى بى.

تالەبانى لە ۱۰ى ئاب گەيشتە واشنتن و لە لا براسىرى كە خارنگەپىكى بچووكى فرەنسىيەو دوو كۆلان لە سىنەت دوورە، بۆ تىشت خواردن بە يەك گەيشتەن. رۆژىكى خۆشى هاوئە بوو و ئىمەش لە سەر مېزىك لە نىك سىبەرى درەختىك دانىشتەن. تالەبانى پىاوئىكە زۆر حەز لە خواردننى خۆش دەكا و گەلىكىش بەدواى زانستىيەوه عەبدالە. كە گەيشتەنە يەكترى منى بە توندى لە باووش گرت. د. نەجمەدىن كەرىمى لە گەل بوو. د. نەجمەدىن كەرىم نوژدارىكى مېشكە لە ناوچەى واشنتن كار دەكا و پىشتر لە چىاكانى كوردستان پزىشكى تايبەتى مەلا مستەفا بارزانى بووو پاشان بە پەناھەندەبى هاتۆتە واتە يەكگرتووەكان و لەوئى دووبارە مەشقى پزىشكى كەردۆتەوه^(۱۷). جگە لە د. نەجمەدىن كەرىم، تالەبانى د. لەتيف رەشىدى هاوئاواى و بەرپرسى يەكئىتى نىشتمانى كوردستانى لە لەندەن، لە گەلدا بوو^(۱۸).

(۱۷) لە ئادارى ۱۹۸۱، كاتىك كە چۆون هېنكلى سەرۆك رېئىگى دا بەرگولە، د. نەجمەدىن كەرىم لە نەخۆشخانەى زانكۆى جۆرج واشنتن نۆبەتچى بوو. لەو كاتەى كە سەرۆك چاك دەبوو، د. نەجمەدىن سەردانى كەردو باسى كوردى لە گەلدا كەرد.

(۱۸) لە ۲۰۰۲، رەشىد پۆستى وەزىرى سەرچاومەكانى ئاوى ئىتراقى وەركرت.

باسی ئەومان کرد دەبێ تالەبانی چاوی بە کۆ بکەوێ و دەبێ چ پەيامتیکیش بگەینێ. کەریم کە خۆی بەتەنیا لۆبیبەکی کوردی بوو (زۆریش کاریگەر بوو)، چەند پێشنیازتیکێ کرد. منیش جەختم لەسەر ئەو کە کردەوێ کە کیشەکی کورد زۆر نەخاسراوێ و بۆی دەبوو زۆر ئاگادار بێ و ئەرکەکە بکاتە ئەرکێکی پێناسەکردن. من و کەریم چەند دیدارێکمان لەگەڵ گەورە ئەندامانی کۆنگرێس بۆی پێکخست. لەوانە سێنەتۆر پێتو سێنەتۆر ئیدومرد کینتیدو سێنەتۆر جۆن کیری بوون. جۆن کیری خۆی لە هەلمەتی هەلبژاردنەوێ دزیەوێ لەگەڵ سێنەتۆر پێت هاتە دوورگەکی رۆدو لەوێ ئێویش لە ناومندی هەلمەتی هەلبژاردنەوێکەیدا بوو. تالەبانی لەگەڵ دەستەکی نووسەرانی گەورە رۆژنامەکانی ئەمێریکی کۆبووئەوێ لە لایەن ئەو پێکخراوانەوێ بانگێشت کرا کە بارەگاکانیان لە واشنتنەو ئامۆژگاری و زانیاری دەربارەکی کیشە ئابووریو نیشتمانێکەکان پێشکەش دەکەن بۆ ئەوێ چەند گوتاریک پێشکەش بکا

هیچ بەرپرستیکی بەرپۆمبەراییەتی بوش نەبووست چاوی بە تالەبانی بکەوێ. لە میانێ سەردانی کردنی واشنتن لە ۱۹۸۸، داوام لە چەند برادەرێک لە وەزارەتی دەرەوێ کرد کە بیبێنن. لاری پۆپ، ئەو کات بەرپۆمبەری ئەو ئۆفیسەکی وەزارەتی دەرەوێ بوو کە ئێران و ئێراقی بەدەستەوێ بوو، قایل بوو چاوی پێی بکەوێ. جێی داخە کە پۆپ چەند رۆژێک بەر لە سەرادنەکەکی کەنعان ئێفرەنی سەرۆکی تورکیا، بۆ واشنتن چاوی بە تالەبانی کەوت. ئێفرەن ئەو ژەنرالە بوو کە لە ۱۹۸۰دا، کۆمەتایێکی سەربازی لە دژی حکومەتە دیمۆکراتییەکی تورکیا کردبوو، زۆریش لە دژی کیشەکی کورد بوو. هەر ئەو سیاسەتە سەرکوتکارییەکی ئەو بوو کە لە ناچە کوردییەکانی باشووری رۆژەلاتی تورکیادا پەڕمۆی دەکرد بوو هۆی چەخماخەدانی شەرە جوداخوازه کەردییەکەکی کە لە ۱۹۸۴وێ هەلگیرساو تا ۱۹۹۹، درێژەکی کێشا.

هەرچەندە تالەبانی هیچ پەڕمۆندییەکی بە کوردە یاخیبوو مکانی تورکیاوە (PKK) واتا پارتی کرێکارانی کوردستان) نەبوو و رای لە تاکتیکە تیرۆریستییەکی ئەوانیش نەبوو، ئێفرەن تەنیا جەختی لەسەر رەگەزەکەکی کرد. کە ئێفرەن چاوی بە

شۆلتزى ۋەزىرى دەرەۋە كەۋت، يەكسەر لىبېرسى بۆج ۋەزارەتى دەرەۋە چاۋى بە كوردە تىرۆرېستەكان دەكەۋى. شۆلتز ھىچ ئاگاى لە دىدارمەكە نەبوو (ئاسايىيە كە ۋەزىر لە دىمانەكانى سەرۆك بەشەكان ئاگادار ناكرىتەۋە)، بۆيى زۆر نىگەران بوو. شۆلتز دەيتوانى بە دكتاتورەكەى توركىيا بلى كە حكومەتى ۋلاتە يەكگرتوۋەكان خۆى برىار دەدا چاۋى بە كى بەكەۋى ۋ توركىيا ناتوانى پىمان بلى دەبى گوى لە كامە ھاۋلاتى ئىراقى رابگرىن. بەلام لەبرى ئەۋە پۆۋپ بە بەر شەپۆلىك توورەمى شۆلتز كەۋت. كە ئىراقىيەكانىش گازاندەى خۆيان كرد، ئىنجا ۋەزارەتى دەرەۋە برىارى قەدەغە كردنى ھەموو جۆرە چاۋىتەكتەۋىتىكى لەگەل ئۆپۆزىسيۋنى ئىراقى داۋ ئەم ياساگرەنە كوردىشى گرتەۋە.

لە ۱۹۹۰ ئىفرەن لە حوكم نەمايوو، لە شوئىنى ئەۋ سەرۆكىكى ھەلبۇزىردراۋ لە جىتى بوو. تورگۆت ئوزال، شانازى بەۋە دەكرد كە داپىرى كورد بوو. لە داۋى داگىر كردنى كۆيت ۋا پىدەچوۋ كە بەرپىرسانى ۋلاتە يەكگرتوۋەكان چىتر گوتىيان بە ئازاردانى سەددام حوسىن نەدەدا. لە ھەمان كاتىشدا سىياسەتى پەيوەندى- نەكردن - поп contacts بە ئۆپۆزىسيۋنى ئىراقى ھەر نەگۆر ابوو. ۋلاتە يەكگرتوۋەكان سەرچاۋەيتكى كرىنگى ھەۋالگى لە دەست دابوو. كوردو شىعە لە ئەنجامى ئەم سىياسەتە دوۋچارى كارەسات ھاتن.

لە كۆتايىدا داگىر كردنى كۆيت لەلای سەددامى، قۆلى بە تىمى سىياسەتى دەرەۋەى بوش ھەلكردو ھەموۋىانى راتەكساند. چىنى، ۋەزىرى بەرگىرى ھانى برده بەر فەرماندارانى عارەبىستانى سەۋدى تا بىلن سوپاى ئەمىرىكى لە خاكى ۋلاتەكەيان بلۆرە پىبەكەن. تۆمەس پىكەرىنگى بالىۋز لە نەتەۋە يەكگرتوۋەكان ئازايانە توانى پىنج برىار لە ئەنجومەنى ئاسايش دەرباز دەركردو فشارى پترى خستە سەر ئىراقى. لە ۲۹ى نۆفەمبەرى ۱۹۹۰، ئەنجومەنى ئاسايش برىارى ژمارە ۶۷۸ى دەربازكرد كە رىگەى دەدا ھىز لە دژى ئىراقى بەكار بىت ئەگەر تا ۱۵ى يەنابىرى ۱۹۹۱، ھىزەكانى خۆى لە كۆيت نەكشىنىتەۋە. بىپىكەرى ۋەزىرى دەرەۋە بوو، بەرپۆمبەرى ھەلمەتەكەى بوش ۋ برادەرىشى بوو. ھەۋلىكى بى پايانى بۆ پارەكۆكردنەۋە دا. لە پايزى ۱۹۹۰، بىپىكەر، بە دېلۇماسىيەتە زىرەكانەكەى خۆى، ھىندەى پارە لە ۋلاتانى بىانى كۆ

کردهوه که ولاته یه کگرتووهکان تهناهت قازانجیسی له شه‌ری کهنداو کرد. سه‌ره‌ک بوشیش پشتی دایه په‌یوه‌ندییه تایبه‌تییه‌کانی خۆی له‌گه‌ل سه‌رکرده‌کانی جیهان و هه‌ولتکی چروپیری دا تا توانی هاوپه‌یمانییه‌تیکي سه‌ربازی له سی و پینج ولات پتک بیئتی.

بوش ژیرانه بریاری دا ده‌سه‌لاتی شه‌ر له کۆنگریس وه‌ربگری و به‌ره‌رچی هه‌موو نه‌و هه‌ولانه‌ی داوه که ده‌یانونیست ئی‌تراق بکه‌نه کیشه‌بیکی پارتیزانیو تا پاشی هه‌لبژاردنه‌کانی کۆنگریسی ۱۹۹۰ چاوه‌رتی کرد ئینجا رووی له کۆنگریس کرد. له نو‌فیم‌به‌رو دیستیم‌به‌ری ۱۹۹۰، کۆمیته په‌یوه‌ندداره‌کانی هاوس و سینته کۆبوونه‌وه‌ی چروپریان بۆ بیستنی قه‌یرانی که‌نداوی پارسی کرد. دوا‌ی نه‌وه‌ی که کۆنگریسی نو‌ی له ۲ی یه‌نایری ۱۹۹۱ ده‌ستی به‌کار کرد، کیشه‌که به‌ته‌واوه‌تی بۆ هه‌ردوو نه‌نجومه‌نه‌که ته‌تله‌و ناماده‌و له‌به‌رده‌ستیان بوو. قانونی ده‌سه‌لات دانه سه‌رۆک بۆ نه‌وه‌ی ده‌ست به‌ شه‌ر بکا، به پینج ده‌نگ له سینته دهر‌باز بوو^(۱۹)، به‌لام په‌راویزه‌که له هاوس به‌رینتر بوو؛ ۲۶۰ به‌رانبه‌ری ۱۸۳ ده‌نگی دژی شه‌ر بوو.

هه‌رچه‌نده که‌مینه‌یه‌کی زۆر له‌گه‌ل نه‌نجامه‌که‌یدا نه‌بوو، به‌لام هیچ نه‌ندام‌تیکي کۆنگریس گله‌یی له‌وه نه‌کرد که فریو درابئی. هه‌رچه‌نده‌ش ده‌نگدانه‌که نه‌یتنی بوو، پرۆسه‌که بووه هۆی یه‌کگرتنی هه‌موو له هه‌مووی گه‌ل؛ چونکه هیزه‌کانی سو‌یای نه‌میریکا، له دوا‌ی شه‌ری فییتنام، ده‌ستی به‌ که‌وره‌ترین هه‌لمه‌تی سه‌ربازی کرد.

که سه‌رۆک بوش، له ۱۷ی یه‌نایری ۱۹۹۱، فه‌رمانی به‌ بۆمبا هاو‌یژه‌کانی هاوپه‌یمانان دا تا ده‌ست به‌ ئۆپه‌راسیۆنی سه‌ربازی بکه‌ن، کرداره‌که‌ی به‌پیتی یاسای نی‌وده‌وله‌تی بوو و نه‌ته‌وه یه‌کگرتووه‌کانیش پشتی‌وانییه‌کی ته‌واوی لئ ده‌کرد. له کاتیکدا که ولاته یه‌کگرتووه‌کان که‌وره‌ترین هیزی سه‌ربازی له شه‌ردا هه‌بوو، سی و پینج ده‌وله‌تی تریش هاوپه‌شییان له هاوپه‌یمانه‌تییه‌که کرد و پشکداربوونه‌که‌شیان هه‌ر به‌ قسه نه‌بوو. نه‌و ولاتانه‌ی له‌شکری زۆریان نارد فه‌رنساو بریتانیاو که‌نده‌او

(۱۹) سینته‌تۆر ئالان کراستۆن، له دیمۆکراتی کالیفۆرنیا، تازه له نه‌شته‌رگه‌رییه‌کی که بۆی کرابوو چاک ده‌بووه‌وه، بۆ‌ی ده‌نگی نه‌دا. نه‌که‌ر بی‌تانیبا ده‌نگ بدا، ده‌نگی ویش له دژی شه‌ر بوو؛ به‌مه‌ش په‌راویزه‌که‌ی بۆ ته‌نیا چوار ده‌نگ که‌م ده‌کرده‌وه.

میسرو عارهبستانی سعودی و میرنشینه یه کگرتووہکانی عارہبی و عومان و بہنگلادیش و سوریا بوون. ہیزی ناسمانی فرہنسی و بریتانی و سعودی و نہسپانی پہلاماری نیشانہ سہربازیہکانی ئیراقیان دا لہ نہجامی نئو ہاوپہیمانییہ راستہقینہی کہ دروست بوو، سہرۆک بوش لہ نہجامی شہرہکھی ئیراقی، ناودہنگیکی زۆری پہیدا کردو لہ نہجامدا توانی ناویژیوانییہکی کاریگہری نیوان ئیسرائیل و عارہب بکاو توانیشی، بہ پئی پرۆسہیہکی ناستییانہ، لہ ۱۹۹۱، شیرازہی یه کیتی سوڤییہت لہباریہک ہہلبوہشیتیتہوہ. وہک نئوہش کہ بہدیارکوت، شہرہکہ ہیچ بارکرانیہکی دارایی لہسہر ولاتہ یه کگرتووہکان نہبوو. لہکاتیکدا کہ زۆربہی بہرپرسیانی ہہردوو بہریتوہبہرایہتیہکان یهک بوون، بہلام نئو ریگیہی کہ سہرۆک جۆرج ہ.و. بوش بۆ پہلاماردانی ئیراقی لہ ۱۹۹۱ پئیدا چوو، بہتہواومتی لہو ریگیہ دور بوو کہ سہرۆک جۆرج و. بوش لہ ۲۰۰۲ گرتییہ بہر تا شہر لہ دزی ئیراقیدا بکا.

شہری یهکمی کہنداو شہش حہفتہی خایاند. ہیزی ناسمانی ہاوپہیمانان لہ ماوہی چہند رۆزی سہرہتای شہرہکدا ہیزی بہرگری ناسمانی ئیراقیان تہفروتونا کرد. بہ دوو رۆژ، بۆمبا ہاویژو مووشہکہ کرووزہکان دہزگاکانی چہکہ کۆمہلکۆژہ زانراوہکانی ئیراقیان لہ دوو رۆژدا خاپوور کرد (بہلام نہیاننوانی بگنہ نئو پرۆگرامہ ناووکییہ نہتینیہی کہ لہ سہر بنجینہی جوداگردنہوہی یورانہم بہ ریگیہی کیمیایی دروست ببوو)، تۆری کارہبایان ہہلوہشاندہووہ پەیوہندیہکانیان پچراند. بۆمبہ تاکتیکیہکان تانکہکانی ئیراقیان تیکشکاندن و گورزی باشیان لہ سوپاکہی ومشاند زۆربہی نئوانہی لہ سہنگرہکان لہ کویت مابوونہوہ یان سہربازہ شیعہکان یانیش سہربازی کورد بوون لہ وہلامدا، ئیراق پہلامارتکی کورتی عارہبستانی سعودییہی دا و چہند مووشہکیکی سکہدیشی ناراستہی ہیزی ہاوپہیمانان لہ عارہبستانی سعودییہو ہہندیکیشی ناراستہی شارہکانی ئیسرائیلی کرد.

تیکنۆلۆژیای ئەمیریکی ئیراقییہکانی داپۆشی و سہرنجی بینہرانی لہ ہہموو دونیا بۆخۆی راکتیشا. بہ دریژایی رۆژ سی نین نین CNN فییدیوی نئو تہقہمہنیانہی نیشان دہدا کہ بہ لیتیزہر دہچوون و نیشانہکانی ئیراقیان

دهته قاندهوهو به غدایشی نیشان ددها چون ته قینه وهکانی شو ده یانه زاندهوه. مووشه کی دزه مووشه کی جوژی پیتریۆت رۆلکی بالای له شه ره که دا هه بوو. هه رکه فیه کانی وشیار کردنه وه شالووریان ددها؛ نیشانه ی نه وه ی که مووشه کیکی سکه ر بوو ده هات، تو ره کانی تیلیفزیۆن به زیندی نه و پاتریۆتانه یان ده گواسته وه که له نیسرانیل و له عاره بیستانی سعودیه ناگر دهران و به ئاسمان هه لده که ران و پاشان که رییان له مووشه که ئیرافییه کان ده گرت و ده ته قینه وهو دونیا یان ده کرده رۆژ. (یان هه ر وا پیده چوو. له دوا ی کو تایی هاتنی شه ره که ناشکرا کرا که پیتریۆته کان رییان له تاقه یه ک مووشه کی ئیراقیش پی نه گیرا.)

له ۱۵ ی شو بات و له کاتیکدا که ده چوو ه کارخانه ی راپیتییۆن له ئاندۆفه ری ماساچوستس، که مووشه کی پیتریۆت دروست ده کا، سه رۆک بوش ستایشی مووشه که که ی کرد. له کارخانه که ش، سه رۆک بوش سوپاسی کرتیکاره کانی کردو جه ختی له سه ر هاویه مانی تی کرده وهو پاشان گو تی:

ریگه ی تریش هه یه بو نه وه ی چیتر خوۆن نه رژی، نه ویش به دهستی سوپا و گه لی ئیراقه بو نه وه ی کاروباری خوۆیان بگر نه دهسته وهو سه ددها حوسینی دکتا تو ر ناچار بکه ن وازینی و پاشان ملکه چی برپاره کانی نه ته وه یه کگرتو وه کان بی و دووباره بیته وه نیو خانه واده ی نه ته وه کانی ناشتی خواز.

کووشکی سپیش له واشنتن هه مان قسه که ی سه رۆک بوشی دووباره کرده وهو هه ولی دا زۆرتین خه لک گو تی لی بی. تو ره سه ره کییه کانی تیلیفزیۆن خواسته که یان په خش کرد، سی نی ن ئین ده زگای بلا و کردنه وه ی بریتانی BCC به هه موو دونیا یاندا په خش کردو میدیای عاره بیش که مه تر خه می لی نه کرد.

له و یادداشته ی که به هاویه شی له گه ل برینت سکۆکرۆفتی راپوژکاری ناسایشی نه ته وه یی پتکه وه نووسیویانه ته وه، جو رج ه. و. بوش رافه ی ده کا که نه و خو ی "سه رشیتانه" داوای له گه لی ئیراقی کرد سه ددها حوسین له سه ر حوکم لاده ن. سکۆکرۆفت له پاره گرافی پاشتردا ده نووسی (۲۰):

(۲۰) هه رچه نده یادداشته که هاویه شه، به لام هه ر یه کیک له و دوو پیاوانه به شه تابه تیه کانی خوۆیان نووسییه وهو ریکی خست.

به بۆچوونی من، ئەم سەرشتییە بێ ئەندازەیە بوو که به شتوویکی نارەوا، بووه هۆی تۆمەتبار کردنی سەرۆک بوش بهوهی که هانی گەلی ئێراقی دابی تا له دژی سەددام پاپەڕن و پاشان که پاپەڕین نەیتوانی به هاواریانەوه بێ. راستە ئێمه ئۆمیدمان دمخواست که سەددام برووخی. به لأم هەرگیز له و باوه‌پەدا نەبووین یه‌کێک له‌ده‌روهی بازنهی سەربازیدا هەبێ که بتوانی ئەو ئیشه بکا و هەرگیز هەولیشمان نەدا دانیشتوانی پەمه‌کی بۆ ئەم کاره هان بدەین. ئەمه واما ن لێده‌کا خەیاڵی ئەوه بکه‌ین که قسه‌یێکی پروتینی له واشنتن کرا رقی ئێراقییه‌کان گێدا و هانی شیعه‌و کورده‌کانی دا تا به ئیشه‌کانی خۆیان هه‌ستن.

په‌نگه گوتارمه‌کی راپیتۆن پروتین بووبی، به‌لام خۆ جۆرج بوش سیاسییه‌کی پروتینی واشنتن نه‌بوو. ئەو سەرۆکی ولاته یه‌کگرتووهم‌کان بوو، که له‌و کاتدا سەرکرده‌یه‌تی هاوپه‌یمانییه‌کی نێوده‌وله‌تی ده‌کرد که هه‌ینی له‌گه‌ڵ ئێراقی له‌ شه‌پدا بوو. حکومه‌تی ولاته یه‌کگرتووهم‌کان له‌و رادیۆی ده‌نگی ئەمێریکا که رادیۆیێکی میریی خۆیه‌تی، خواسته‌که‌ی خۆی بۆ ده‌کردنی سەددامی دووپات کرده‌وه و رادیۆیێکی قاچاگی ده‌زگای هه‌والگری ناوه‌ندیش CIA که ئاراسته‌ی ئێراقی ده‌کرا هه‌مان بانگه‌وازی په‌خش کرد. کوردو شیعه ئێراقییه‌کان وایانزانی سەرۆک قسه‌که‌ی به‌راستی کرد. که پاشتریش ده‌رئه‌نجامی زاندره‌ چۆن بوو؛ تێده‌گه‌ین که بوش و سکۆکرۆفت، هه‌ردووکیان ویستیان به‌رپرستی خۆیان له‌و ده‌رئه‌نجامه‌دا، تا نه‌ویه‌ر، که‌م بکه‌نه‌وه.

له ٢٤ی شوباتیش هیزی زه‌مینی هاوپه‌یمانان هێرشیان ده‌ست پێ کرد. ئێراقییه‌کان پێشبینیان ده‌کرد که هێرشێکی زه‌مینه‌ریایی له‌ کویته‌وه‌را بۆ سه‌ریان بێ. له‌ بری ئەوه‌دا، هێزه‌کانی ولاته یه‌کگرتووهم‌کان له‌ عاره‌بستانی سه‌عودییه‌وه‌را ده‌ریازی ناو باشووری ئێراقی و خۆرئاوای کویتی بوون و که‌وانه‌یێکی به‌رییان پێکه‌ینا. هێزه‌کانی ئێراقی له‌ کویت پاشه‌کشه‌یان کردو به‌ره‌و باکوور بۆ به‌سره‌ هاتنه‌وه. که‌مێک به‌ر له‌ لووتکه‌ی هه‌ورازیکی درێژ، هێلیکۆپته‌رو تانکه ئه‌مێریکییه‌کان رێیان له‌ کاروانیکی له‌شکری ئێراقی گرت که به‌ خۆو به‌ تالانیان‌وه بۆ ماڵ رایان ده‌کرد و هه‌ر هه‌موویانیان کوشتن. ئەو رۆژنامه‌نووسانه‌ی دیمه‌نه‌که‌یان

بینی باسی قەسابخانەبێکیان گێراوه و یەكسەر ناوی پێیەكە كرا "شارپتی مردن
The Highway of Death.

فرۆكەوانێكی ئەمێریكی لە كاتی كێ خراب و لە پێش رۆژنامەنووسان ناوی لە
هێرشەكە نا "راوه قەل Turkey Shoot" ئەمەش نازاوهیكی ناوهو سەرۆك بوش
دوای سەد سعات بریاری راگرتنی شەری زەمینی دا. وا پێدەهچێ ئەو كات دیار
خستنه بە شێوهیكی سەرەكی لەبەر بەهای پەيوەندیەكانی كۆمەلایەتی بوو. لە
ئەنجامی ئەو شەڕ راگرتنەدا، هەندێ لە یەكە سەربازییەكانی گاردی كۆماری بێ
ئەوهی هیچ زیانیكیان لێ بکەوێ لە شەڕەكە دەر باز بوون و دەرچوون. سێ حەفتە
باشتر، چوو مە دیدەنی ئەو شارپتیە. ئوتومبیلەكانی پێشەوه هیجیان نەما بوون، بەلام
ئەوانەئێ كە لەدواوەتر بوون هەندێكیان هەر هیجیان لێنەهاتبوو. زۆر لە قەمەرەكان
هی سیفیل بوون، وا پێدەهچوو لە تالانی كۆیتتی بن. من هیچ هەستم بە ئەنجامدانی
قەسابخانەیهك نەكردو وا پێدەهچوو زۆربەئێ ئەوانەئێ كە لەگەڵ كاروانەكەدا بوون بۆ
بیابان رایان كردهی.

لە ۲۷ی شوبات، لە ژووری دانیشتنی كۆمیتەئێ پەيوەندیەكانی دەرەوهئێ سێنەت،
لە بابەتی كورد، سێنەتۆر پیتل و خۆم سەرۆكایەتی راوژكارپیهكی ناو پارلەمانان
كرد. گوتاریبێژمەكان ئەمانە بوون: تالەبانی؛ هوشیار زێباری، كوتەبێژی كاروباری
دەرەوهئێ پارتی دیمۆكراتی كوردستان؛ سامی عبدالرحمن، پیاویكی ئەرۆتۆكراتی
دەنگ نزم و سەرۆكی پارتی كەلی دیمۆكراتی؛ كەندال نەزان، سەرۆكی ئێنستیتیۆئێ
كورد لە پاریس؛ ژمارهیهك لە ئەندامانی پارلەمانەكانی ئەوروپا؛ دانیال میتران،
خانمی سەرۆكی فرەنسائو دیارترین پشتیوانی كێشەئێ كورد لە هەموو جیهاندا. لە
خوانێكی تاپەتی لەگەڵ سێنەتۆرانی كۆمیتەئێ پەيوەندیەكانی دەرەوه، سەركرده
كوردەكان جەختیان كردهوه كە هاوسۆزییهكی زۆری ئەمیریکا لە كوردستان هەیهو
باسی ئەگەری راپەڕینیشیان كرد. هەمان رۆژ، لە ئێواره خوانێك كە لە واشنتن
كۆرت هۆتیل بۆ نامادەبووان سازدرا بوو، تەلیفزیۆنێكمان لە نزیکي سەكۆیتك
دانابوو، چاوەرێمان دەكرد سەرۆك بوش كۆتایی شەڕەكە رابگەیهنێ. جەلال
تالەبانی پێی كۆتم رەنگە راپەڕین دەس پێ بكاو ئەویش دەیهوئێست بۆ كوردستان
بگەریتەوه.

ئەمە ھەوا ئۆشكەر بوو، دەبوو بەرپۆبەراییەتی گۆیى لى رابگرى. تىللىفونىكى رىچەرد ھاسم كورد كە بەرپۆبەرى ئەنجومەنى ئاسايشى نەتەوھىيى بۆ رۆژھەلاتى ناوھەراست و ھاويۆلىكى سەردەمى ئۆكسفىۆردم بوو. نەمتوانى بىگرم، بەلام لە ۱ ئادار قسەم لەگەل ساندى چارلزی برىكارەكەى كرد. ئەو خانەمش بە توورەبىيەو تۆمەتبارى كردم كە دەست لە كاروبارىك وەرەدەم كە ھى من نىيە. بە ھەسەو بىيەو تىم پرسى: "ئای ئىمە نامانەوئى ئەو رىژىمە لەناو بچى؟" ساندى بە ترشى وەلامى دامەوھ: "سىياسەتى ئىمە ئەوھىە كە سەددام لەناو بھەين نەك رىژىمەكەى.

بۆشم نەكرا تالەبانى بۆ ژوورى بھەم تا چاوى بە بىووروى رۆژھەلاتى نافىن لە وھزارەتى دەرھوھ بگەوئى. رىچەرد شىفتەرى يارىدەدەرى مافەكانى مرۆف لە پەناى پەردەوھەرا كارى لەگەلدا كردم بۆ ئەوھى لە ۱۹۸۸ سزاكان بەسەر ئىراقىدا بسەپىن. (شىفتەر رىشتى لى كردم داوا لە سىنەتۆر پىل بگەم ئەو ياسايەى مافەكانى مرۆفى ولاتە يەكگرتوھەكان بە گەر بخا كە يارمەتيدانى ئەو وولاتانە قەدەغە دەكا كە بە پىنى پلاننىكى داپىژراو مافەكانى مرۆف پىشئىل دەكەن.) كە شىفتەر زانى ئەو لايەنە چۆلابىيەكى فرەترى لە بىووروى ھەرىمايەتى، بۆ دیدارى قوربانيانى مافەكانى مرۆف بۆ پىكدەمخا، قايل بوو تالەبانى بدىنى. لەگەل ئەمەشدا، كە كوردەكان گەيشتنە وھزارەتى دەرھوھ، كەسىك لە تەلارى وھزارمەتەكە بردىانييە دەرھوھو لە قاومخانەيىكى ئەوېرى شەقام داينىشاندىن. لە برى دیدارى شىفتەر، دوو كارمەندى يارىدەدەرى پلە نزم قاوھيان لەگەلدا خواردەنەوھ. چەند مانگىك پاشتر، شىفتەر دەستى لە كاركردن لە بەرپۆبەراییەتى بوش كشاندەوھ. بەشدارى لە ھەلمەتى ھەلبژاردنى بىل كلىنتنى لە ۱۹۹۲ دا كرد.

لە ۱ ئادار بوو تالەبانى لى پرسیار كردم نايا مانەوھى لە واشنتن ھىچ سوودى بۆى دەبى؛ تورگۆت ئوزالى سەرۆكى توركىا بانگىشتى توركىاي كردبوو. چونكە وشتبوونى توركىا ھۆى سەرەكى بوو لەوھى كە واشنتن ئاوا بە ساردى وھرى كرتەوھ، بۆى پىم گوت كە پىويستە بچى. بەر لە سەفەرەكەى بانگىشتى كردم لە كوردستان سەردانى بگەم.

لە ۲ ئادارو لە گۆرەپانى سەعد لە بەسەرە، رانەندەى تانگىك لولەى تۆپەكەى

سوراندوهو له وینه‌پیکي دوو نهۆم بلندی سه‌ددامی ناگردا. ئەو گولله تۆپه چه‌مماخه‌ی یاخیبووێکی دا که له به‌سره‌وه‌را به‌رمو باکوور هه‌لکشاو هه‌ردووک دۆلی رووباره‌کانی ده‌جله‌و فراتی گرته‌وه‌و هه‌تا که‌رکه‌ نزیکه‌کانی به‌غدایش هات.

له ناسریه، چه‌ماوه‌ر ئەندامانی حیزبی به‌عسییان لیکه‌له‌زاندن. ده‌زگا‌کانی حکومه‌ت و باره‌گا‌کانی حیزبی به‌عس و ریک‌خراوه سه‌ربازییه‌کان تالان کران و پاشان سووتیندران. به‌بۆچوونی من ئەو زنده‌ تووره‌بییه‌ی شیعەکان له‌ رووداوێکه‌وه هات که چه‌ند حه‌فته‌پیک به‌ر له ئیستا خۆم بینیم.

له سه‌ر سنووری ئیراق-کویت، له کامپێکی په‌ناه‌ندان بووم کاتیک که دکتۆرێکی سه‌ربازی و لاته‌یه‌کگرتووه‌کان به‌هه‌مفییک هاته‌ ناو کامپه‌که. گوتی کاتیک که چوار منداڵ له‌ناو سنووری ئیراقیدا ته‌ماته‌یان ده‌رنی پتیان له‌ گولله‌ تۆپیکی نه‌ته‌قیوه‌ی ئەمیریکیدا نا. گولله‌ تۆپه‌که ته‌قییه‌وه. پرسى ئایا هیچ دکتۆرێک له‌ناو په‌ناه‌نده‌کاندا هه‌یه. له‌ ناو کامپه‌که بانگی ئەو تاکه‌ که‌سه‌م که‌ شاره‌زای پیشه‌که‌ بوو، ئەویش قوتابییه‌کی کۆلیژی پزشکی کویتی بوو، له‌گه‌ڵ خۆمدا بۆ ئیراقیم برد. سێ له‌ منداڵه‌کان بۆ نه‌خۆشخانه‌پیکي مه‌یدانی ئەمیریکی گواسترا‌بوونه‌وه. پزشکیه‌که‌ رووناکی لایتیکي بچووکي ئاراسته‌ی ناو چاوی منداڵه‌که‌ کرد. هیچ وه‌لامیکي نه‌بوو.

ته‌ماشام ده‌کرد کاتی که‌ دایکی منداڵه‌که‌ هاته‌ سه‌ر رێمان، ناگای لێ نه‌بوو چ قه‌وما‌بوو. پاشان ته‌رمی کوپه‌که‌ی خۆی بینی، ئەژنۆکانی له‌رزین. پری دا قزو جلوبه‌رگی خۆی و یه‌که‌م قسه‌ی که‌ کردی گوتی: سه‌ددام ئەمه‌شی کرد.

دوای ده‌ رۆژ له‌ ده‌سپێکی راپه‌رین، سه‌ددام بایي ئەوه‌ ده‌ستی هاته‌وه‌ به‌ره‌خۆی که‌ بتوانی چه‌ند یه‌که‌پیکي گاردی کۆماری بۆ باشوور بیا. گاردی کۆماری وه‌ک هه‌موو له‌شکری ئیراقی نه‌بوو، ئەمانه‌ زۆربه‌یان عاره‌بی سووننه‌ بوون و ئەفسه‌ره‌کانیشیان به‌ زۆری کوپه‌گه‌لی هۆزی سه‌ددام و تکریتی بوون. گاردی کۆماری دوا هێلی به‌رگری رۆژم بوو، سه‌ددامیش به‌ نیازه‌وه‌ له‌ دووری شه‌ری ناو کویتی راگرته‌بوون و نه‌ هیچ گورزیکیان وه‌به‌رکه‌وتبوو و نه‌ له‌ ئەنجامی به‌زینی سه‌ربازی وره‌یان رما‌بوو.

له ناوهراستی ئاداری، سوپای ئەمێریکا هێشتا باشووری ئێراقیی هەر داگیر کردبوو، سەنگەرەکانی له نزیکي شارەکانی دۆلی رووباری فرات هەر ما بوو. ئەو هێرشەیی ئێراق کردیە سەر شیعە یاخییەکان، بەقسە، بەندەکانی ئەو ئاگر بەستەیی بەزاند کە شەری کەنداوی راگرت. فەرماندەیی مەیدانی هێزمەکانی ئەمێریکا ژەنرال نۆرمەن شوارتزکۆمیف بەندەکانی نووسیبوو و هەو ئێراق له ٢ی ئادار پێیان قایل ببوو. لەشکرەکی ئەمێریکا له ئێراق، دەیتوانی گاردی کۆماری راگری و ژیانی دەیان هەزار کەسیش له مردن رزگار بکا. بەلام فەرمانی توندیان پێ درابوو کە خۆیان تێکەڵ نەکن.

تۆلەکردنەوهکەیی سەددام خێراو کوشندە بوو. تانکەکانی گاردی کۆماری سەنتەری شارە کۆنەکانی تەقاندەوه. مەزارەکانی شیعەکان بوونە مەیدانی شەرو کوشتارو پاشان کرانە قەسابخانەو یاخی و مەلاو سیقیلە بەستەزمانەکانی تیدا سەریان. گاردی کۆماری قەنارەیان بە لوولەیی تانکەکانیاوه هەلواسی و هەر جارەیی چەند پیاویکی شیعەیان پێوه دەبەستانەوه ئینجا لوولەکانیان بەرز دەکردەوهو بەمجۆرە له سێدارەیان دەدان. ئەو هەموو رووداوانە روویان دەداو لەشکرەکی ئەمێریکا هەر تەماشای دەکرد. زۆر له سەربازەکان له توورەبییان کەفیان دەکرد؛ چونکە رینگەیان پێ نەدەدا ئەو هەموو کوشتارە بوەستین. بەکێک لهو سەربازانەیی ئەو هەموو خۆنپرشتەیان بە چاوی خۆیان بینی، پاتریک لۆوی بوو. چەند سال پاشتر، پاتریک گۆتی لیم ببوو له رادیۆ قسەم کردو ئویش ئەو ئیمەیلەیی بۆ ناردم، تێیدا بۆم باس دەکا چی بەچاوی خۆی دیت:

(لهگەڵ فرقهی زرتیۆشی یەكەم به دەورییەیی دەرچوو بووم. ئەرکی من دەبوو قەبرو دیلەکانی شەری دوژمن بۆ فەسێلەکی خۆم تۆمار بکەم. له دواي کۆتاییهانتی شەری زەمینە، واجیم له نزیکي ٣ مایل له دەرەوهی شاری بەسەرەو له سەر ئەو شارپێیەیی بوو کە بۆ بەغدا دەچوو. تەماشام دەکرد کە هێلیۆکۆپتەرە سەمتییە ئێراقییەکان بەرەو شارمەکه چوون و هەرچی کەوتە سەر رێیان هەموویان گوللەباران کرد. چاودێریم دەکرد کە لەشکریش چوو ناو شارەکهو دەتوانم پیت بلیم له ناو بەسەرە چ روویدا.

من ئەو تاكە كەسە بووم كە دەبوو ئەو سیفیلانە ناوونوس بکەم كە لە شارمەكە هەڵدەهاتن. هاواریان دەهیتنە بەرم بۆ ئەوێ شتیک بکەم، هەرچی پێم دەکرێ بیکەم بۆ ئەوێ ئەو قەسابخانە بەکۆمەڵکۆژە بوەستینم. گوێم لە باسی ئەو ژن و مندالانە گرت كە چۆن لە مالهەکانی خۆیان بە زیندویتی سووتیندران. چەندین ژن هەتا مردن وازیان لێ نەهێندراو بەردەوام دەستدریژی کرا سەر ئابروویان و پیاوێکانیش بە زیندیتی کەرت کران. سیفیلهکان کرانە نیشان و مەشقی گوللە هاویشتیان لەسەر کراو بە کۆمەڵ هەلواسران. دەنگیان تا ئیستاش لە گوێم دەزینگیتەووە شووم لێ تال دەکا. تا ئیستاش ئەووم بە تاییهتی هەر لە بیرە، سێ پوژ بوو هاوارم دەبردە بەر سەرروی خۆم تا پێگەم پێ بدا شتیک دەبرایە ئێو پووداوانە بکەم. فەرماندەیی فەسیلهکەم فری و هاتە شوێنەکەیی من و رووبەرۆوی یەکتەر پیاوێستاین. فەرمانی پێ دام هیچ نەکەم ئەگەر فەرمانی بەپەلەم بۆ نەبێ. لە ماوێ ۱۲ سالی سەربازیم بۆ یەكەمجار فەرمانتکی ئاوا توندم جێبەجێ نەکرد. گەیشتمە ئەو ناستەیی کە دەورییەتیکم پەوانی نزیکیی مەیدانەکانی کوشتارمەكە کرد بۆ ئەوێ وا بکەم كە سەربازانی ئێراقی تەققەیان لێ بکەن و منیش بیانووێتکم بۆ دروست دەبێ تا پەلاماریان بدەم و ئەو سیفیله بێ تاوانانە بپاریزم. تەققەیان لە دەورییەكەمان نەکردو ئیمەش بەناچاری دانیشتیئەووە هەر سەیرمان کردن. لەبەر ئەم هەلوێستەیی وەلاتنەكەم، من هەرگیز هیندەیی ئەو وەختە خۆم بە شەرمەزار نەزانێووە.

تا ئیمپروۆش، ئەوکاتەیی لە سەر شارپیی نیوان بەغداو بەسەرم بەسەر بردووە بێزارم دەکا. نەدەبوو ئاوا لەوێ هەر دانیشم و چاودێر بم. پێویست بوو بەرگرم لێیان بکردبا. دەبوو شتیک هەر بکەم، هەر شتیکم بکردایە بۆ ئەوێ ئەو گەرماوێ خۆیتە بوەستینم. سووتندی پاراستن دراوین، بەلام هەر دانیشتین، من هەر دانیشتم و چاودێری سەدان هەزار کەسم بە ترسناکترین شتێوێ لواو دەمردن).

هەر لە ئادارمەوێ تا سێپتەمبەری ۱۹۹۱، سوپای ئێراقی ۲۰۰,۰۰۰ شیعەیی کوشت. قسە وایە کە تەنیا یەك لە گۆرە بەکۆمەڵەکانی نزیکیی شاری حیلە ۲۰,۰۰۰ تەرمی تێدا بوو.

لە کاتێکدا رەنگە بانگەوازەکەیی جۆرج ه.و. بوشی بۆ سەرھەڵدان، زمانخزی

بووبی، به لأم خو شیعهکان بهم شیوهیه سهیری ناکهن. باوهریان وایه بوش هانی دان بۆ ئهوهی راپهڕن و به نیازموه ریگی سههدام حوسینی دا سه رکوتیان بکا، چونکه بوش ویستی شیعهکان بکوژرین.

راپهڕینی کوردان له شیوهی سه رهه لسانی شیعهکان دهستی پی کرد، به لأم به شیوهییکی تهواو جیاواز له هی وان کوتایی پی هات. له ٦ ئاداری ١٩٩١، ئاپۆرهی دانیشتوانی رانیه په لاماری باره گاکانی حیزبی به عسیان له شاره کهیان دا. رانیه کهوتۆته بناری شاخه کانی کوردستانی رۆژه لات.

تا ١٤ ئاداری، یاخییهکان زۆریه ی خاکی کوردستانیان کۆنترۆل کردو له ٢١ ی ئاداریش کهرکووکیشیان گرت، که هه ندیک پی ده لئین قودسی کوردستان.

کورده کانی له شیوهی شیعه کانی باشوور سفتوسوی دلی خو بیانیان به رژیتم داخست. که یاخییهکان باره گای به رتۆبه رایه تی ئه منی سلیمانیا گرت نماینده کانی ئه منیا گرت که خه ریک بوون ئه و زیندانیانیه یان ئیعدام ده کرد که له لایان مابوون. له بری زیندانییهکان، نمایندهکان گولله باران کران. پیریزنیک کوتایه سه ره یه که له تهرمهکان و دایه بهر گهزه وشه ق و پیتله قه. که خه لکه که ویستیان لئی دوو بکه ویننه وه، پیریزن گتیرایه وه: "ئه وه سی کوری کوشتم. ئایا من مافی ئه وه م نییه که ئاوا ی لی بکه م؟"

ناچار له ٢٠ ئادار، بانگیشته که ی تاله بانیم قه بوول کرد که پتیش مانگیک کردبوومی. قوتابییه کی کۆلیژی نوژداری له دیمه شقه وه تا قامشلی به گه لم کهوت. قامشلی شاریکی تۆزاوییه و له سیگۆشه ی سنووری نیوان سواریا و ئیراق و تورکیاره نزیکه. له ویش که مال کهرکووکی که سه رکرده ییکی پتیشمه رگه یه، له گه ل کاربه دهستانی سواریا بۆی ریکخستم تا بۆ ناو ئه و شویتانه ی ئیراقی ده ربا زبیم که له بهر دهستی کوردان دابوو. ئه ویش عبدالکریم ناوکی بۆ ده ستنیشان کردم که ئه ندازیاریک بوو تا هاوڕیتم پی و رانه ده ییشم بۆ بکا که ریم سه لماندی که پیاوکی راست و هه موو شته راسته قینه کانیسی پی بوو.

له کهناری لای سواریا رووباری ده جله وه را به چاری خو م بینیم و فیلمیشم گرت، کاتی که تۆبه کانی سوپای ئیراقی له نزیک سه نگه ره کانی پتیشمه رگه ی کهناری

رېوبارمکەى لای ئىراقى دەتەقىنەو. ھەندى ھۆکار ھەنە کە پىم نادەن لەو پتر بەم بابەتدا بچم، من ھىچ ترسم لەو نەبوو ئەگەر بکوژریم. بەلام ترسم لەودا ھەبوو کە لەبەر ئەو تۆببارانە، نەتوانم بگەریمەو ھە بۆ سوریاو نامادەى ئەو کۆبوونەوانە بىم کە بۆ چەند پوژىک دواتر پىکخرايوون. پەنگ بوو نامادەنەبوونم ببیتە ھۆى ئەوھى کارەکەم لە ئىراقى لەدەست بەم. ھەرچەندە کە ئىدومرد جۆرجيانى بالیۆزى ولاتە يەگرتووھکان بۆ سوریا، دەيزانى چوونە قامشليم بۆ بەسەبردنى جەژنى ئىستەر ھىچ پەيوەندىيەكى بە پىي سەفەرکەى منەو نەبوو، بەلام من ماوھىتک بوو بەنيزاھوہ بالیۆزخانەى ولاتە يەگرتووھکان لە دیمەشق و سەرھکانى خۆم لە کۆمىتەى پەيوەندىيەکانى دەرھوہ دەستخەلت دەدا سەبارەت بە ئەو پىيەى کە سەفەرى پىدا دەکەم و دەمگوت باکوورى ئىراقى لە سەر پىي سەفەرکەم داىە. کەرىم دلنیاىى کردم کە ھىچ ترستىکم نەبى، چونکە پىشمەرگە خەرىک بوون ئەو شوو ھىرشىک بکەنە سەر مۆلگەکانى ئىراقى و لەو ھەندەرانەيان نەھىلن.

سواری بەلەمىكى بچووک بووین کە مەكىنەکەى لەدەرھوہرا لىي قەيم کرابوو. پاشان سواری ئەو تۆیۆتا لاندکروزە بووین کە لە سوپای ئىراقى گىرابوو و چاوہ پىي ئىمەى دەکرد. دوو جى کونى گوللەى بە جامى پىشەوہى ئۆتۆمۆبىلەکەوہ بوو، بەلام من نەمپرسى لەچىيەوہ پەيدا ببوون. لە شوینىک قىر نەمابوو، رىگایەکە ھەلکۆلدرابوو. کەرىم و رانەندەکە بارەکەيان لە نىوان خۆياندا تاووتوئى کرد، تا کامە رىکا بکرن و پاشان بە وشيارىيەوہ وھسوین تايەى ترۆمبىلى پىش خۆيان کەوتن و لە دوورى سەد ياردىک قىرەکە ھاتەوہ. کە گەيشتىنەوہ سەر شەقامەکە ئىنجا زانىم کە بە يەک لە کىلگەکانى مینى ئىراقىدا پەت ببوون. يەکەم پراوہستانمان لە زاخۆ بوو، کە شارىكى ۱۰۰،۰۰۰ کەسىيە وە لە سەر رىبارا خابىرىيە. لە سەنتەرى شارەکە، سىياسەتفانان گوتارى ھاوسۆزىيان بۆ دانىشتوانەکە دەخویندەوہو پۆستەرى سىياسىش لە ھەموو شوینىک ھەلواسرا بوو. وینەيىک لە پىش يەک لەو پۆستەرانە گرت کە بە ئىنگلىسى لەسەرى نووسرابوو — "ئىمە کوردستانمان لە دوژمنان پاک کردەوہ. — پاشان چوونە دھۆک، ئەویش شارىكى ۲۰۰،۰۰۰ کەسىيەو پەنجا مايلىک پتر بۆ باشوور چوہ.

ترومبیله‌کانی ئیمه تاک بوون که به‌روهه باشوور ده‌چوون. هه‌موو ئۆتۆمۆبیله‌کانی تر به‌روهه باکوور ده‌بوونه‌وهو نه‌ک هه‌ر ته‌نیا پریان نه‌فه‌ر بوو، به‌لکو هه‌موویان که‌رسته‌ی ناوما‌لیان له‌ سه‌ر سێپایه‌کانیشیان‌وه له‌ بارکرا‌بوو. نه‌مه‌ش هێما‌یێکی باش نه‌بوو.

که‌ گه‌یشتینه‌ ده‌ۆک، شه‌و له‌ ئامێزی گرتبوو. گوێم بۆ گرمه‌ی تۆپی ئێراقی شل کردو بریسک و باسکی ته‌قینه‌وه‌کانیش قورسی ئاسمانیان رووناک ده‌کردوه‌و. له‌ نزیکه‌ی شاری به‌ ناو شاخه‌تکه‌دا ر‌ه‌ت ده‌بووین، که‌ له‌نه‌کاو ئاسمان سه‌پی دا‌که‌راو دووکه‌ل بل‌ند بوو. چه‌ند چرکه‌یه‌ک به‌ر له‌ گه‌یشتنمان، تۆپه‌کی فسفۆری له‌سه‌ر پێگا‌که‌مان ته‌قییه‌وه‌، که‌ریم خێرا خۆی لادا نه‌کا رووناکی و دووکه‌له‌که‌ی به‌رکه‌وێ.

له‌ ته‌لاری شاره‌وانی جه‌لال تاله‌بانیم بیینی پۆلی یاساو مافه‌کانی که‌مینه‌ی بۆ نزیکه‌ی چه‌فتا که‌س له‌ سه‌رکرده‌کانی شاره‌که‌ تاووتوێ ده‌کرد. مامۆستا‌یێک لێی پرس‌ی که‌ چ جۆزه‌ هه‌لسوکه‌وتیک له‌که‌ل نه‌و که‌ساندا ده‌کرێ که‌ هاوکاری پزیم‌ی سه‌رده‌امیان کردووه‌و ئومێدی خواست به‌ سزای توندی خۆیان بگن. تاله‌بانی جه‌ختی له‌سه‌ر نه‌وه‌ کرده‌وه‌ که‌ ده‌بێ دادگا‌یێکی یاسایی بکرتن. ئاشوورییه‌کیش پرس‌یاری ده‌رباره‌ی مافه‌ ئایینییه‌کان کرد. تاله‌بانی گوته‌ی یه‌کتیک له‌ بنه‌ما سه‌ره‌کییه‌کانی پرۆگرامی به‌ره‌ی کوردستانی پاراستنی که‌مینه‌ ئایینییه‌کان بوو. نه‌و بینه‌وبه‌رده‌یه‌ له‌ هه‌موو شتیک پتر کو‌بوونه‌وه‌ی شاری فێرمۆنتی وه‌بیر هێتنامه‌وه‌و خۆم له‌ بیرکرد که‌ له‌و ئێراقه‌ بووم که‌ پێشتر ده‌مناسی—که‌ ئاماده‌بووان هێدی هێدی پتر پشکداری قسه‌کان بوون، گومانم نه‌بوو که‌ نه‌مه‌ یه‌که‌مجاریان بوو بتوانن ناوا مشتومر له‌که‌ل سه‌رکرده‌مێکیان بگن—هێنده‌ چوو‌بوونه‌ نێو بابه‌ته‌که‌وه‌، هه‌یج ناگایان له‌ گرمه‌هۆری تۆیان نه‌بوو، ده‌نگوت ته‌نیا منم گوتم له‌ گرمه‌ی تۆپخانه‌ی ئێراقی ده‌بوو.

تاله‌بانی لێی خواستم دا قسه‌ بکه‌م. ر‌ه‌نگه‌ تۆزیک ئومێده‌وار بووبم بۆی نه‌و په‌یمان‌ی ودرۆ ولسنم وه‌بیر هاته‌وه‌ که‌ به‌ کوردانی دابوو ده‌ولته‌ی خۆیانیان بۆ پتکه‌بێتی. ئای چه‌ند شادمان بووم که‌ زانیم من یه‌که‌م کارمه‌ندی ئه‌مێریکیم له‌سه‌ر نه‌و خاکه‌دا قسه‌ ده‌که‌م که‌ کورده‌کان به‌خۆیان حوکمی ده‌که‌ن. که‌ قسه‌م کرد ناگام

لهوه هه‌بوو كه هه‌چ به‌يمانتيكي به‌تووم له‌كن نه‌بوو تا به‌و كه له بدهم كه ديار بوو له بارودوختيكي ناهه‌موار دابوون، به‌لام دياربوو كه تهبينيبه‌كاني منيان به‌هه‌ند هه‌لگرت.

له دواي كوڤوونه‌وه‌كه، بو تيشت خاين، چووينه مالى لزيكن هه‌مزاني، كه پيشتر سه‌روك جاش^(٢١) بوو، به‌لام پشتيواني سه‌ره‌لواني كردبوو.

ئه‌وانهي له‌وي هاتنه لامان: سامي عبدالرحمان، چه‌ند سال بوو ئه‌مه به‌كه‌مين جاري بوو ده‌هاته‌وه ده‌وكي؛ يعقوب يوسف، سه‌ركرده‌ييكي ئاشووري بوو؛ ئه‌حمه‌د بارماني Barmani^(٢٢)، سه‌ركرده‌ييكي سياسي كورده،

له بنه‌ره‌تا خه‌لكي شاري بارمانه كه له وزيكانه‌يه؛ هيرۆ تاله‌باني، خيزاني جه‌لالبه و تاكه ژنيك بوو كه له‌وي بوو. هيرۆ كورپه كه‌نجه‌كاني له لهنده‌ن له كن خزمان به‌جي هيشته‌بوو و چه‌ند سال بوو له و دۆله دوورده‌ستانه‌ي كوردستان ژياني سه‌ختي پيشمه‌ركايه‌تي به‌سه‌ر ده‌برد و به‌نووسين و به‌ويته فوتۆگرافيه‌كاني تاوانه‌كاني ئيراقه‌يي له دژي كوردان تو‌مار ده‌كرد. كه به‌درتزي باسي تاوانه گه‌وره‌كاني پزيمي ده‌گه‌ي‌راوه، له‌لايتك سه‌ري سوپ ديناام و له‌لايتكي تريشه‌وه زهنده‌قي ده‌بردم. چونكه له سوپاي ئيراقه‌ي نزيك بوو، بوئي راپورته‌كاني زانياري زۆرو تازه‌ي وايان تيدا بوو كه هي دواي راپه‌رين بوون.

كه كه‌وتينه سه‌ر به‌رخيكي ته‌واو و مريشك و ماسيه‌كي گه‌وره، توپبارانه‌كه توندتري كرد. هه‌رچه‌نده له راستيدا كورده‌كان توپيان نه‌بوو، به‌لام ئه‌حمه‌د بارماني هه‌ر بو ئه‌وه‌ي دلم بداته‌وه، پتي گوتم ئه‌وه كوردن وه‌لاميان ده‌ده‌نه‌وه. له‌گه‌ل هيرۆ باسي ئه‌و گرفتانه‌مان كرد كه ديته پتي ئه‌و ويته‌گرانه‌ي ده‌يانه‌وي ويني توپباران بگرن. به‌عقوب يوسف ويستی بمبا بو ئه‌وه‌ي ناماده‌ي كوڤوونه‌وه‌يه‌كي ئيسته‌ر بيم

(٢١) جاش، وه‌ك ئه‌وه‌ي له پيشتر باسيم كرد، هيزتيكي ناوخزي كوردي بوو كه پزيم مووچه‌ي مانگانه‌ي بو بربوونه‌وه. زۆر له كورده‌كان به‌يو‌مندیان به‌و هيزانه‌وه كرديوو چونكه تاكه پيشه بوو كه ويريان بگري، به‌تايبه‌تيش له و شارانه‌ي كه پتيان ده‌گوترا شاره‌كاني سه‌ركه‌وتن.

(٢٢) گومانم هه‌يه بامه‌رني بي نه‌ك بارماني، چونكه به پتي زانياري من بامه‌رني شارۆچه‌ييكي نزيك له ده‌وكه (وهرگير).

که له دتړتکی کۆنی ئاشوورییهکاندا بهریتوه دهچوو که پزیم چند سال بوو دایخستبوو و له دواى راپه‌رین دووباره کرابوووه. که بۆردومانه‌که پتر بوو، کۆبوونه‌وه‌که دواخراو پاشان هەرگیز بهریتوه نه‌چوو.

ج‌لال تاله‌بانى منى برده سهره‌وه بۆ ژورى مندالان و له‌وئ لتي پرسيم چۆن ده‌کړئ وه‌لامى بانگيشته‌يټکي سه‌ددامى بده‌مه‌وه که داواى دانوستانى کردووه. "نه‌گه‌ر ئوميدى يارمه‌تى دهره‌کيمان هه‌بئ، من هەرگيز دانوستانى ده‌گه‌لدا ناکه‌م، به‌لام نه‌گه‌ر ئوميديشمان نه‌بئ، ناتوانين نکولى له‌ خواسته‌که‌ى بکه‌ين." زانيم نه‌گه‌ر کورده‌کان دايه‌لوگ له‌گه‌ل سه‌دداميدا بکه‌ن رهنه‌گه‌ زيان به‌ ناو و ده‌نگيان له‌ واشنتن بکه‌يه‌نئ، به‌ ئاسانى بۆم نه‌کرا لاملئ لئ بکه‌م. ئاخړ هيچ پووناکيه‌که‌م لئ ديار نه‌بوو.

داوى نيوه‌شه‌و له‌مالئ هه‌مزانى رۆيشتين و چووين بۆ گه‌ره‌کيکي ديکه‌ى ده‌وک و له‌وئ نووستين. له ٦:١٥ نه‌حمه‌د بارمانى به‌ نه‌رمى بانگي کردم تا خۆم بۆ رۆيشتن ئاماده‌ بکه‌م. دواى يه‌ک ده‌قيقه له‌ دهره‌وه بووم به‌و به‌يانيه‌ ده‌نمى. سه‌ره‌لدان هه‌ره‌سى هينابوو، له‌شکره‌کانئ ئيراقئ بۆ ناو شارى ده‌هاتن. ئيمه‌ به‌ لاندکروزه‌کانمان به‌په‌له‌ به‌ره‌و باکوور بووينه‌وه، دوکانه‌کان هه‌موو داخراو و خيابانه‌کان چۆل کرابوون. هه‌رکه گه‌يشتينه‌ سه‌ر ئه‌و ريتيه‌ى بۆ ناو شاخه‌کان ده‌چوو، سه‌ره‌تائى کاره‌ساتئ کۆره‌وى کوردان به‌ديار که‌وت.

په‌ناهه‌نده‌کان يان به‌ته‌نيا يانئيش به‌ گرووبى بچووکي خيزانئ قه‌ره‌ به‌قه‌ره‌ى پيگا، ده‌رۆيشتن. پياده‌کان بايئ يه‌ک يان دوو رۆژ زاديان به‌کۆلټوه‌ بوو. ئه‌وانه‌ى به‌خته‌ومرتر بوون و ئۆتۆمۆبيل و به‌نزىنيشيان هه‌بوو، ئه‌وانه‌ تا ترومبيله‌کانيان ده‌گري نه‌فهریان تيئاخنى بوون. هه‌بوو سندووقه‌کانيان والا کردبووه‌وه‌و چند که‌ستيکيان سوار کردبوو. چند له‌ ناو شاخه‌کان هه‌رازتر ده‌چووين، هينده‌ بۆ مندالان مه‌ترسييه‌که‌ى پتر ده‌بوو؛ چونکه له‌ناو ميترگي تازه به‌هارى کورد چند مندالټيکم بينئ ياربيان ده‌کرد. هه‌فته‌ى پاشتر هه‌ندئ له‌و مندالان به‌ هۆئ زکچوون و سه‌رمائى ره‌وه‌زه شاخه‌کانئ سه‌ر سنوورى تورکيا ژيانيان له‌ ده‌ست دا.

زگم به‌ تاله‌بانئ و هه‌قاله‌کانئ سووتا له‌و کاته‌ى که راپه‌رين له‌خۆوه‌را ده‌ستئ پئ

کرد، پارتە سیاسییەکانی کوردستان خێرا کۆنترۆڵیان کرد. لەو دەمەمی که بەرتۆبەرایەتی بوش هەر خەریک بوو چاوی لە سەرکردە کوردەکان سوور نەکردەوو پیتی دەگوتن و اشنتن چۆن سەیریان دەکا، ئەوان بە هیچ شتووەینیک گوتیان بە نیازیاکی ولاتە یەكگرتووەکان و سەرکردەکانی نەدا. وا تێگەشتبوون که سەرۆک بوش بەپراستی بوو کاتیک که داوای لە گەلی ئێراقی کرد سەددام حوسین لە سەر حوکم لادەن. تەمومژ لە نارادا نەما. سەرکردە کوردەکان پووبەرۆوی دوا قۆناغی لەناوبردنی شوپشی کوردستان و ئەگەری لەناوچوونی گەلی کورد لە ئێراقی هاتن. لەو یەکشەممەئی ئیستەر بوو بە خەییالی هیچ کەسدا نەدەهات که ئەو هەموو پەنابەرەمی پوویان لەو شاخاڤە کردبوو، رۆژیک دی دەگەرینەوه.

لە شاری ئامیدی، که شارێکی دیانەکانەو کەوتۆتە سەر تۆپکی شاخیکەوه لەگەڵ تالەبانی خاترمان خاست. ئەو بەرەو سنووری ئێران رۆیشت و منیش هیچ رینگەیتکم نەبوو ناچار بووم بەرەو سوریا بجمەوه. مۆهید ئەو پیتشمەرگەیه بوو که ئینگلیسی دەزانی و ئەرکی ئەوهی پتی درا من بۆ قامشلی بیاتەوه. لە رۆژەلاتی زاخۆ بە یەکتیک لە شارهکانی سەرکەوتن ئی سەددامدا رەت بووین، که وهک سەربازگەکانی گرتووخانە بوو و گوندەکانی کوردان لێرە بە زۆری زۆردار جیتیگرابوونەوه. داوام کرد بوەستی. ئێرە هیندەمی ئەو شوپنانه دلتهنگەر بوو که من و هتووود رانکن، چوار سالی پیتستر، لە کوردستانی رۆژەلاتدا چاومان پیتیان کەوتبوو ئاوهان کرابوونەوه. دانیشتوانەکی ئازاد بوون، بەلام هیچیان نەبوو. که بەناو ئەو ریتگایانە قورایییهی گوندەکەدا رەت بووم، گەیشتمە چەند بیاوێک گوشتیکی پەنجا کیلۆ گەنمیان بارکردبوو. ئەو گەنمە بوو که ژاری پیتوهرابوو بۆ ئەوهی مشک بکوژی. پیاومکان بە نیازوه بوون بیشۆرنەوه بۆ ئەوهی بە کەلکی خواردنیاں بۆ.

پلانه سەرەکییهکی نێمه وابوو که تا شهو لە زاخۆ بمینینهوه، ئینجا بە شهو لە دەجلە بپەڕینهوه. بەلام ئەو بەیانیه سوپای ئێراقی لە باشووری ئێرە، دهۆکی دووباره داگیر کردبووهوه، پشێوی لە زاخۆ بەریا ببوو. نەدەزاندا چەندی دیکە سوپای ئێراقی دەگەیشته ئەوی، مۆهید بریاری دا رانەوهستین. لەم جۆرە بارودۆخە، تەنانهت میوانداری کوردایەتیش وهک خۆی نەماوو. بەر لەوهی بۆ سەر رووباری برۆین، مۆهید خوانیکی فرە خواردنی بۆ ریکخستین و لە مائی کابراییکی زاخۆیی،

له سەر نایلۆنتیک چوارچمکه له سەر زهوی دانیشتین و خواردمان. (خانه خۆتیه که مان زۆر به په له بوو، پهنگه که میتیک پاش پوشتنی خۆی ئه ویش بۆی دهرچوو بۆ. ناندانی پتشمه رگه ییتک و ئەمپریکییه ک، سزایه که ی بێگومان زۆر قورس ده بوو.)

که به رهو دهجله دهگه پراینه وه، بۆردومانه که زۆر له هی دوینتی خراپتر بوو. به ناو قه میشه لانیدا بازمان هه لداو خۆمان گه یانده سه نگه ریتک که له لیتواری رووباره که دروست کرابوو. پاسه وانه پتشمه رگه کانم به پتوه وه ستابوون؛ که چی من له سەر زک درێژ بیووم. که گویتیان له ته قینه وه ی گولله توپیک بوو، خۆیان به سەر من دادا. پاشان هه موومان هه ستاینه وه وینه ی دوو که له که م به کامیتره فیدیوی سۆنییه که م گرت. پتشمه رگه که ش به ردهوام بانگی به له مه وانه که ی ده کرد بۆ ئه وه ی له وه ری لای سورییه وه را بپتته وه ئەم به رهو من بیا، به لام دیار بوو که نه ده ویتراو دوو دل بوو، هه قی خۆشی بوو بترسێ. توپخانه ی ئیراقی سیره ی به له مه که ی گرتبوو، چه ند گولله توپیک له نزیک له ناو ئاومه که که وته وه. من ناخر که س بووم که په ریمه وه. پاشتر که به له مه وانه که گه راوه نه فه ری دیکه بیتی، سیره گر sniper یک گولله ییتکی له سهری دا.

له ای نیسانتی له دیمه شق، هه لومه سته یه که م کرد تا تۆنی تۆما بپینم. تۆنی کابرایتیکی دیانی سوری بوو له بیوروی ئیتی بی سی ABC له دیمه شق کاری ده کرد، دۆست و برادر و په یوه ندییه کی زۆری هه بوو. که پیم کوتن فیدیوییتکی تایبه تی خۆم هه یه نیشان ده دا چۆن سه ره لدان رووخا، ئەندازیاریکی ABC ویستی چاوی پتی بکه وێ. گویم به و په مخانه نه دا که ئەندازیاره که ئاراسته ی کامیترایه که ی کردم کاتیک که له سەر فیلمه که ی ده گرتمه وه، (ئه وه ته نیا جاری دووم بوو که کامیترایه که م به کار بپنم) به لام پاشان داوایان لی کردم ریگه یان پی بدم تا رهوانی نیویۆرکی بکه م. هه ر ئه و ئیواره یه وینه کانی من گرتبووم له نووچه ی ABC Evening News دهرچوو. پیتهر جینینگ له نیویۆرکه وه را دیمانه ییتکی کامیترای له گه ل کردم و منیش ئه و کاره ساته مرویییه م خسته روو که تووشی کوردان هاتبوو. ئی به یانی به کاتی دیمه شق بوو که ئیتی بی سی له نیویۆرکه وه را له شیراتۆن به ناگای هیتام و لیتی پرسیم ئەگه ر بکری فیلمه که م بۆ نایتلاین Nightline بگپرمه وه. ئه و شه وه تید کۆپیل پینج ده قیقه ی کۆتایی به رنامه که ی فیلمه که ی منی به بینهران نیشان دا.

ریتسایپکی سهرهکی کۆمیتەى پەيوەندىيەکانى دەرەوہى سىنەتم بەزاند کە دەيگوت:
 مەستەى کۆمیتەکە بە هيچ شىوہيىک نابى قسە بۆ رۆژنامەگەرى بکا. بەلام لە
 راستيدا من لە ۱ى نيسان تاکە رۆژئاوايى بووم کە لە کوردستان وەدەرکەوتبووم.
 سەدان ھەزار مەرۆف رۆبەرپووى مردن دەبوونەوہ. ھەر۱ا کەوتمە بن قەردى ئەوانەى
 کە ژيانى خۆيانيان خستە مەترسيیەوہو بە زىندوویتی لە ئىراقىيان دەرپاز کردم. ۱ا
 رێکەوت کە سەرۆکى کۆمیتەکە سىنەتۆر کلتيپۆرن پیل لە ئەلبانيا بوو، ئەلبانىش
 ھىشتا لە کوردستانى بەردەستى ياخيیەکان پتر لە دونيا داپرابوو. دەمزانى
 کەمىکى پیدەچى تا لە سەر ئەمە تووشى بىنەو بەردەيىک دەم(۲۳).

وہلامى ھەموو ھۆيەکانى راگەياندم داوہ. چەند رۆژيک پاشتر لە ئۆرۆشەليمەوہرا
 بۆ جارى دووم نايٹلاين ميواندارى کردمەوہ، ئەمجارەيان توانجەدەرى پارىزگار
 جۆرج ويلو سىنەتۆرى کۆمارى ئەلفۆنسۆ داماتۆم لەگەلدا بوون. پيتم نەکرا چيتر دان
 بەخۆمدا بگرم. پرسيم، لە کاتيکدا کە جۆرج بوش، سەددام حوسىنى بە ئەدۆلف
 ھيٹلەر پىناسە کرد، چۆن ئىستا لەو کاتەى کە سوپاي ئەمىريکى لە ناو خاکی
 ئىراقيدا ھەبە رۆ دەدا ھۆلۆکۆستىکى تر بکرى. جۆرج ويل لە ھەلوئىستى بەرگرى
 کردنى لە بەرپۆبەرپايەتى، سەر سوپمانى خۆى لە شىوہ زارى من نیشان دا، بەلام
 داماتۆ دەمخۆشى لى کردم. پاشان بەرھەمەپنەرێک گومانى لەوہکرد من ھىشتا بۆ
 حکومەتى ولاتە بەکگرتوہکان کاربەم. پاشان لە سەرتاسەرى ولاتە بەکگرتوہکان
 نامەى ئەو بىنەرانەم بۆ ھات کە بەرنامەکەيان لە تەليفىزىۆن بىنيبوو، ھەر ھەموويان
 ھەمان توورپى ميان نیشان دەدا(۲۴). ھەفتەى پاشتر پتر لە ۵۰۰,۰۰۰ کورد بە
 پييان،

لەو سنوورە شاخاويیەى کە تورکيا لە ئىراق ليک دەکاتەوہ دەرپاز بوون و لە بنارى

(۲۳) لە راستيدا پیل و ھەموو سىنەتۆرەکانى تر بە تەواوتى پشتيوانيان لى کردم. سىنەتۆر
 مۆينھان لە سىنەت، ئەو پەر ستايشى سەفەرکەى کردم و سەروتارىکى منى خستبووہ ناو
 تۆمارکەى کە بۆ New Republic م نووسىبوو (کوتارکەش لە ریتسا لادانىکى ترم بوو).
 (۲۴) لە سالانى پاشتر چەند ھەزار ديمانەيکى تېليفىزىۆنيم کردووم ژمارەيکيان لەگەل نايٹلاين
 دووبارە بووتەوہ. زۆر بە دەگمەن ۱ا دەبى کە تاقە يەک نامەم بۆ بى. ئاشکرايە کە کارمساتى
 کوردەکان و رۆلى ئەمىريکا لەو کارمساتە ويژدانى کەسانىکى زۆرى ھەژاند.

شاخه‌کانی لای تورکیا کامپیان بۆ هه‌ل‌درا. نه‌ه‌شارگه‌بیتک و نه‌خواردنیان هه‌بوو، بۆی سهدانیان له‌ به‌ر بارانی لای مردن. سه‌رۆک ئوزال رینگه‌ی نه‌دانی پتر بۆ ناو خاکی تورکیا بێن، به‌لام بریاری دا که شتیوه‌ی رۆژه‌لاتی نافین دووباره‌ داده‌پێژێته‌وه. رینگه‌ی به‌ کامیترای تیلیفزیۆنه‌کان دا، وینه‌ی نازاری ئه‌و خه‌لکه‌ بگرن. سی ئین ئین CNN کاریگه‌رییه‌کی له‌ پاده‌به‌ده‌ری هه‌بوو.

وینه‌ی ئه‌و په‌ناه‌نده‌ کوردانه‌ی ته‌رمی مه‌لۆتکه‌کانیان ده‌شارده‌وه، به‌پێچه‌وانه‌ی یه‌کتیری له‌گه‌ڵ وینه‌کانی سه‌رۆک بوش که له‌ که‌ناره‌کانی فلۆریدا، له‌ کاتی پشوو‌دان‌ه‌که‌ی ماسی ده‌گرت، نیشانی بینهران دران. له‌ سه‌ره‌تادا زۆر سوپاسگوزاری سه‌رۆک ئوزال بووم و پاشان هی جۆن مێیجهری سه‌رۆک وه‌زیرانی بریتانیا (گرینگترین هاوپه‌یمانی ئه‌مێریکا) بووم و له‌ دواجاریش هی سه‌رۆک بوشی بووم. پاش ئه‌وه‌ی هیچی به‌ده‌سته‌وه‌ نه‌ما، بوش ئینجا فه‌رمانی بۆ سوپای ولاته‌ یه‌کگرتوه‌کان ده‌رکرد تا بچنه‌ ناو خاکی باکووری ئیراقتی و ناوچه‌بیتکی ئارام بۆ کورده‌کان مسۆگه‌ر بکه‌ن. سوپایه‌ ترسنۆکه‌که‌ی ئیراقتی ملی بۆ فه‌رمانی ولاته‌ یه‌کگرتوه‌کان که‌چ کردو له‌ سینگۆشه‌ی زاخۆ، ده‌ۆک، نامیدی پاشه‌کشه‌ی کرد. پاشان زۆری نه‌برد ولاته‌ یه‌کگرتوه‌کان ناوچه‌ دژه‌فرین ی له‌ هیللی پانی ۳۶به‌ره‌و باکووره‌وه‌ راگه‌یاندو هیچ فرۆکه‌بیتکی ئیراقتی بۆی نه‌بوو به‌ ئاسمانی ئه‌و ناوچه‌یه‌دا بفری (۲۵).

بۆ درێژی دوازه‌ده‌ سال فرۆکه‌کانی ئه‌مێریکی و بریتانی به‌ ئاسمانی ئه‌و ناوچه‌یه‌دا ده‌فرین و پرۆسه‌که‌ تا داگیرکردنی ئیراقتی له‌ ۲۰۰۳ دا خایاند.

به‌ ماوه‌ی چهند رۆژتیک په‌نابه‌ران رێچکۆله‌یان به‌ست و گه‌رانه‌وه‌و زۆربه‌یان به‌و سه‌نته‌ره‌ی پیتشوازی و خۆراکی ولاته‌ یه‌کگرتوه‌کاندا ده‌گه‌رانه‌وه‌ که له‌ ناو مێرکیتک له‌ رۆژه‌لاتی زاخۆ دايمه‌زاندبوو. ولاته‌ یه‌کگرتوه‌کان و هاوپه‌یمانیانی ئه‌و شوینه‌یان ده‌پاراست که له‌ دوا شالۆی ۱۹۸۸ دا سه‌ددام گازیبارانی کردبوو.

(۲۵) ناوچه‌ی دژه‌فرین هه‌موو کوردستانی نه‌کرته‌وه. ته‌نیا هه‌ولیترو ده‌ۆکی پاراست و سلیمانی پشتگۆی خست. هه‌رچه‌نده‌ میسل به‌ باکووری پانی ۳۶وه‌ بوو، به‌لام هه‌ر هێزه‌کانی سه‌ددامی کۆنترۆلیان ده‌کرد.

له رۆژه لاتى كوردستان، سوپای ئىراقى كهركوكى له 28ى ئادارو ههولتيرى له 20 ئادارو سلیمانی له 2ى نیسانی گرتنهوه. به لام له و كاتهى كه تانكه كانى ئىراقى رتچكەیان به ست به رهو باكوور هه لده كشان، پيشمه رگه له دهر به ندی كۆرئ، رتيان يتگرتن. پيشمه رگه سى تانكه كهى پيشه وهيان تيكشكاندو ئهوانى پاشه وهش كه رانهوه. له رۆژه لاتى سلیمانیش، پيشمه رگه سوپای ئىراقىيان له چپای نه زنائى (26) راكرت.

ئهو شاخه به سه ر سلیمانیدا ده روانى. ئه مهش پانتایيه كى زۆرى زهوى له ژير ده ستى كوردان هيشته وه. چه ند رتگايى كى شاخاوى ئه م ناوچانهى له گه ل ئه و ناوچانهى كه ئه مريكا ده بپاراست به يه كترى ده گه ياندو دۆله كانى رۆژه لات و پاريزگای دهۆك بوونه بناغهى كوردستانى ك كه به خۆى فه رماندارى خۆى كرد. له سى پتىمبه رى 1991 به شيوه يى كى له ناكاو سه ددام حوسى ن سه رجه م سوپای ئىراقى و ئىداره ي مه ده نى له هه ردوو شاره گه وره كهى هه ولتير و سلیمانی كشانده وه وه گه مارۆيى كى ناوخۆه ي به سه ردا سه پاندى. سه ددام پيشبى نى ئه وهى كرد كه به بى يارمه تى دارايى به غدا به رتوه به رايه تى كوردستان له شيراز وه دهر ده چى و به مهش رتگه بۆ ده سه لاتى ناوه ندى خۆش ده بى دا جارى كى تر بى ته وه. به لام كورد مردنيان له كه رانه وهى حكومه تى به غدا له كن به سندر تر بوو.

كه راپه رين سه رى هه لدا، لايه نگرى نه مئيرى كا له ئىراقى له ئه و په رى دا بوو. له چه ند هه فته يى كدا، چه كه سه ره سوپه ي نه ره پيشتر نه بى ندر او ه ته كنۆلۆژيا بالاكانى ولاته يه كگرتوه كان، گه وره ترين سوپای رۆژه لاتى ناقينيان ته فروتۆنا كرد. زۆر له ئىراقى يه كان ده يانويست ولاته يه كگرتوه كان چىيان پى ده لى ئه وان وا بكن. سه رۆكى ئه مئيرى كى پى كوتن اكه هيه وئى ئىراقى يه كان سه ددام حوسى ن له سه ر حوكم لاده ن و زۆر له ئىراقى يه كان وا تى ده گه يشتن سه رۆك بوش به راستى بوو. كه سه ره لدان ده ستى پى كرد، چاوه رپى هتيا يى كى پشتگى رى ولاته يه كگرتوه كانيان ده كرد.

(26) رهنگه ئه مهش (ئه زمير) بى له ك نه زنا ر Aznar وهك ئه وهى دانر له دئيرى 12ى ل 06 دا، نووسيوه تى. (وه رگى تر).

پشتیوانی نه‌هات. به‌لکو به پتچه‌وانه‌وه، وا پتدمچوو که واشنتن بیه‌وی پاپه‌رینه‌که هه‌رس بیتی. له کاتیکدا که هتزه‌کانی ئەمیتیکا له دۆلی فرات، بی ئەوهی جوولهی لی بکا، ته‌ماشای ده‌کرد، له‌و کاتدا گاردی کۆماری یاخیبوو ه‌شیعه‌کانی سه‌ربری. سه‌رکرده‌کانی ئەمیتیکا له باشووری ئیراقی هه‌موو بانگه‌وازی سه‌رکرده‌و هاو‌لاتییه شیعه‌کانیان پشتگوئی خست و یارمه‌تی نه‌دان. له واشنتن و ئەوروپا و دیمه‌شق، به‌پرسانی وه‌لاته یه‌کگرتوه‌کان نکو‌لییان له پتیشوازی لیکردنی سه‌رکرده‌کانی ئۆپوزیسیون کرد. موه‌فق روه‌بعیو علی عه‌للای له لنده‌نه‌وه‌را فرین و هاتنه فرانکفۆرت بۆ ئەوهی له کاتی هتیل گۆرینی فرۆکه‌که‌م بۆ پۆژه‌لاتی ناڤین، له‌وی چاویان پتیم بکه‌وی، چونکه سه‌رکرده‌ی شیعه بوون، نه‌یان‌توانی فیزیای ولاته یه‌کگرتوه‌کان وه‌دهست بپن(٢٧).

پتیه‌دان به فرینی هتیلیکۆپته‌ره‌کان ناماژه‌یتیک بوو بۆ نه‌و عیراقییانه‌ی هتیشتا دوودل بوون، تا نه‌که‌ن په‌یوه‌ندی به سه‌ره‌لدانه‌که‌وه بکه‌ن. یه‌کتیک له مه‌رجه‌کانی ناگره‌ست له ٢٧ی شوپات، ئەوه‌بوو که ولاته یه‌کگرتوه‌کان فرینی فرۆکه‌ بال چه‌سپاو و هتیلیکۆپته‌ره‌کانیان له ئیراقییه‌کان قه‌ده‌غه کرد. ژهنرال شواریزکۆیف، به فیزی سه‌رکه‌وتووانه‌وه، له‌سه‌ر CNN به ئیراقییه‌کانی گوت، "بفرن، ده‌مرن" به‌لام پاشان که ئیراق هتیلیکۆپته‌ره‌کانی به شتیه‌یتیکی کوشنده له دژی کوردو شیعه‌کان به‌کار هتینا، شواریزکۆیف جووله‌ی نه‌کرد.

دواتر شواریزکۆیف پاره‌ی کرد که ئیراقییه‌کان فریویان دا بۆ ئەوه‌ی پتیان بدن بفرن. له میان‌ی دانوستانه فه‌رمییه‌کانی ناگره‌ست که له ٣ی ئادار له سه‌فوانی باشووری بنده‌ستی ولاته یه‌کگرتوه‌کانه‌وه به‌پتیه‌چوو، ژهنرالی ئیراقی سولتان هاشم نه‌حمه‌د داوای کرد فرۆکه هتیلیکۆپته‌ره‌کانی له یاسای دژه‌فرین بخرتنه‌ ده‌ری و پتیه‌یان پت بده‌ری تا فرۆکه هتیلیکۆپته‌ره‌کان بفرین. به پتی ئەوه‌ی که شواریزکۆیف ده‌گتیرتیه‌وه؛ نه‌حمه‌د گوتی: "ئیمه بۆ ئەوه هتیلیکۆپته‌ره‌کانمان ده‌وی تا کاربه‌ده‌ستان

(٢٧) له‌وه‌لب‌ژاردنه‌ی ٢٠٠٥، روه‌بعی بووه راونزکاری ناسایشی نه‌ته‌وه‌یی و عه‌لی عه‌للایش بووه وه‌زیری دارایی. هه‌ردووکیان له چاو حکومه‌تیکي نایینی، پیاوی نه‌رمن و ئەمیتیکا خودی روه‌بعی په‌سند ده‌کات و سه‌رۆک جۆرج و. بوش پتیشوازی لیتی کرد.

بگهینینه ئه شوتهانهی که پردهکانیان روخواهه هیچ ریگه پیکیشیان ناگاتی. شوارزکۆیف له یادداشتهکانی خۆیدا دهلی له بهر ئهوه قایل بووم چونکه ئیراقیهکان هه هه موو مه رجهکانی منیان پهسند کردو منیش پیم باش بوو ئه و تاکه خواز یارییهی ئیراقیهکان پهسند بکه م. (ئه وهی پشتگویی خستوهه که دوژمنی بهزیو توانای بینه و بهردهی نه مابوو.) شوارزکۆیف نهک هه ته نیا خواسته که می ئه حمه دی پهسند کرد، به لکو ریگه ی دا که هتلیکۆیته رهمکان چه کداریش بن.

که ئیراقیهکان دهستیان پی کرد هتلیکۆیته رهمکان به مه بهستیکی جیاواز له گواستنه وهی کار به دهستان به کار بیتن. ولاته په کگرتووهمکان دهیتوانی دووباره رتککه و تنه که ی دژه فرین به سپینتته وه، به لام نهیکرد. شوارزکۆیف دهلی ئه مه بریاری کۆشکی سپی بوو. گه وهه کار به دهستانیش له واشنتن مکوړن له سه ر نه وهی که نهوان نه یانویستوهه کاری سه ر کرده ی مهیدانی بشیوتین. به لام له راستیدا به پرتو به رایه تی دلی به و پا په رینه خۆش نه بوو که سه رۆک بانگه وازی بۆی کرد. له یادداشته هاو به شه که یاندا، شوارزکۆیف به راشکاری بۆچوونی خۆی به ران به ر شتیوهی بیر کرده نه وهی سه رۆک بوش روون ده کاته وهه و دهنووسی:

ناوه ناوه، [بوش] به دیاری دهخست که لادانی سه ددامی پی خۆش بوو، به لام له بهر چند هۆیتیکی پراکتیکی هه رگیز هیچ په یمانیک بۆ یارمه تیدانی سه ره لدان نه درا. له کاتیکدا ئومیدمان دهخواست یان سه ره لدانیتیکی گشتی یان به کوده تاییک سه ددام برووخینی، نه ولاته په کگرتووهمکان و نه ولاتانی هه رتیمه که نه یانده و یست دهولتهی ئیراقی له بار به کتری بچی. پارسهنگی هیز له ناوچهی که نداو بۆ ماوه ییتی دریز بۆ ئیمه بابته تیکی پر بایه خ بوو. له و ده مهش که ئوزال سه ددامی کرده بابتهی هه ره گرینگی خۆی، له هه مان کاتیشدا، له وهتی تورکیا و ئیران قایل نه بوون کوردستان بیته دهوله تیکی سه ره به خۆ تا ئیستا، ئوزال په که م سه ر کرده ی تورک بوو که هه لویتستیکی نه رمی به ران به ر به کورده مان هه بی. هه رچه نده له نیاز دا بوو که چاره ی خۆنووسین بۆ کوردو شیعه کان دیاری بکری، به لام بنه ما تایه ته مندهکانی نه م باره تازیه، سیاسه تی دا ریشه وه. ته نیا له بهر ئه م هۆیا نه وه بوو که پا په رین ئیمه ی نیگه ران کرد...

به كورتی، جیۆپۆلیتیک و اتا جیۆگرافیای سیاسی له دهرئه نجامی كاره ساتی مرۆیی پرووخانی سه ره له دانیك گرینگتر بوو. سه ركه وتنی سه ره له دانی كوردو شیععه كانی ئیراقی كه ۸۰ له سه تی دانیشته وانه كه نه، ده بوو هۆی تیکچوونی پارسه نگی دوورخایه نی ده سه لات له سه رووی كه نداوه وه. له بری ئه مه، بوش بریاری مانه وه ی سه ددامی دا.

له دوا ی هه ره سه ئینانی راپه رینه كه، تیمی بوش كه وته بهر شه پۆلی رهنه ی تونده وه چونكه هه لیكی چاكی بۆ لادانی سه ددامی له ده ست داو به توندیش هانی شۆرش ی داو سه ركوتنه كه شی سه دان هه زار هاو لاتی تیدا كوژرا كه و ره كان، له یادداشت و كه فهامیدانه كانی تریاندا، باس ده كه ن له بهرچی كرداره كانیان هه یچ سه ویدیکی نه بوو. بوش و سه كو كره ژفت و پاو ل و چینی جه خت ده كه نه وه كه سه ره له دانی هه رگیز سه رنه ده كه وت. له گه ل ئه مه شدا، راپه رینه كه هه تنده ی نه ما بوو سه ددام بره و خینی و ئه گه ر به شیکی سوپا په یوه ندی پتوه بكر دایه، یان ئه گه ر شیععه كانی به غدا راپه ربیان، گومان له وه نه بوو كه سه رده كه وت.

زۆر له ئه ندامانی سوپای ئیراقی و یستیان لای یاخی بوونه كه نه گرن. هه ندیکیان په یوه ندی راسته و خویان به كوردو به هه ندی هه زه كانی بهر گریه وه هه بوو. به لام هه موو ئه فسه ره كانی سوپای ئیراقی ده یانزانی ئه گه ر بریار بدن به شداری له هه ر شۆرش یکی له دژی سه ددام حوسینی بكن، ئه وه بریاری مان و نه مانی نه ك هه ر ه ی خویانیان دها، به لكو ئه و بریاره خاوو خه زانه كانی شیانی ده گرتوه. بۆی چاوه پێ بوون هه مایه كی سه ركه و تیان بۆ دهر كه و ئی تا په یوه ندی پتوه بكن. هه لوێستی و لات هه كگرتوه كان یه كلا بوو. ئایا یارمه تی بدا؟ تا ناوه راستی ئاداری هه موو هه مایه كان هه ر نا بوون. ئه گه ر هه لیکی باشتری سه ركه وتن له ئاسۆدا دیار با، رهنگ بوو شیععه كانی كه ره كی شاری سه ددام (كه ئیستا زۆرینه ی شیععه كان ناویان گوێری و كردیانه شاری سه در) ئه وانیش شۆرشیان بكر دبا.

شواری زكۆیف به شیوه یه كی ئاسایی، وستی به های بریاره كه ی خۆی سه باره ت به رێگه دانی فرینی هه لیکۆپته ره كان كه م بکاته وه. پاشان گوناخی بریاره كه ی ده خاته ئه ستۆی كۆشکی سه بییه وه، ئینجا له یادداشته كانیدا ده لی كه هه لیکۆپته ره كان

ئەنجامەكانى راپەرېنيان بە شىتوھىتىكى سەرھىكى نەگۆرى. كەچى لە راستىدا، ھىلىكۆپتەرەكان بوون كە تەواۋى دەرنەنجامەكانى راپەرېنيان لە كوردستاندا گۆرى. ھىلىكۆپتەرەكان بوون بواريان بۆ ھىزەكانى ئىراقى سازاند تا لە ئاسمان و لە زھوبىيەو پرا پەلامارى ھىزەكانى پىشمەرگە بەدەن. بەلام كارىگەرە ھەرە گەرەكەى دەرونى بوو. لە ميانى شالۆھەكانى ئەنفالى ۱۹۸۷-۱۹۸۸، ھىلىكۆپتەرە ئىراقىيەكان بە چەكى كىمىيائى بۆردومانىان كرد. كە كوردەكان لە ئادارى ۱۹۹۱، ھىلىكۆپتەرەكانىيان بىنى يان باسى بۆردومانكردنى ھىلىكۆپتەرەكانىيان بىست، شىوان، پىشمەرگە تۈانى لە چىياھەكان خۆ رابگرى (لە راستىدا لە رۆژھەلاتى ھەولتۆر سلىمانى باش خۆيان راکرت) بەلام نەيانتۈانى بارودۆخى ئەو سەدان ھەزار سىفلى كۆنترۆل بەكن كە لە شارەكان رايان دەكرد. پىشويىيەكە بوو لەنەكاوتك ھەرمسى بە راپەرېنەكەى كورد ھىناو ھىلىكۆپتەرەكانىش بوون كە خەلكيان ئاوا شلەزاند.

لە دوا تۆتۆينەوھيان، گەرە كەسايەتییەكانى بەپتۆبەراییەتى بوش ھەول دەدەن بابەتەكە بگۆرن؛ لە برى ئەوھى باسى فەيلەر(سەرنەكەوتن)ى خۆيان بەكن كە نەيانتۈانى پىشتىوانى سەرھەلەدان بەكن، شىتەلكارىيەكەيان بۆ سەر بابەتتىكى جىاواز دەبەنەو دەلتىن ئايا دەبوو ولاتە يەكگرتووەكان شەرى بىخستبايە ناو بەغدا يان نا. دەلتىن ئەگەر شەريان بگەياندبايە بەغدا، ئەو دەرچوون بوو لەو دەسەلاتەى كە ئەنجومەنى ئاسايشى نەتەو يەكگرتووەكان بۆ ئازادكردنى كۆپت دابووى و رەنگبوو كارتىكى ژىرانەش نەبا. پاش ئەوھى لە ۱۹۹۳، چىنى ئۆفیسى جىھەشت، لە دىمانەيىكىدا وینەكەى لە ناو ئەم چواچپۆھىيە دانا: "ئىستا تۆ دەتۈانى بلىتى، باشە، پتۆيىست بوو بۆ ناو بەغدا بچن و سەددام بگرن. من لەم باوەرەدا نىم. من وا تىدەگەم ئەگەر ئىمە ئەوھمان بگردايە، رەنگ بوو بەكەوتباينا ناو زۆنگاوتك و بۆ ماوھىتىكى زۆر نەمانتۈانپا لىتى دەرچىن و ئەگەرى رزىش ھەبوو ھەر لىتى سەرنەكەوين.

شەرى كەنداو لە ۲۷ى شوباتى ۱۹۹۱دا كۆتايى ھات، كىشەى چوونى ھىزەكانى ولاتە يەكگرتووەكانى بۆ ناو بەغداى يەكلا كردهوھ. سەرھەلەدانەكان تا ۲ى ئادار دەستيان پى نەكردو تا ناوھراستى ئادارى ئىنجا ياخىيەكان باشوورو باكورويان

کۆنترۆل کرد. پێویستی نەدەکرد و لاتە یە کگرتووەکان لەشکر بۆ یارمەتیدانی یاخیبوووەکان بنێرێ. تەنیا پێویست بوو نەهێلێ فرۆکەکان بفرن و یەکە زرتپۆشە ئێراقییەکانیش لە سەنگەرەکانیان دەرچن. ئەویە، پێویستی بە بەکارهێنانی هێزی ئاسمانی و لاتە یە کگرتووەکانی دەکرد، ئەگەر نا تەنیا چاوی سوورکردنەوێهێکیان بەس بوو. بێگومان ئەگەر سەددام نەیتوانیبا راپەرینهکە دامرکینتیتەوه، دەرووخواو بە لاجوونی ئەویش ئەگەری شەری دووهمی ئێراقی نەدەما.

جیتی سەرسۆرمانە کە فەیلەری بوش، پارچەبوونی ئێراقی لێ کەوتەوه. چونکە کە سەرۆک بوش ناچار بوو ناوچەی دژەفرین بۆ کوردەکان دا بەمەزیتێ، ئەوان دەولەتی دیفاکتۆی سەر بەخۆی خۆیان دروست کرد. گۆینەدانی ئەمێریکاش بەو کوشتارەیی لە دژی شیعە ئێراقییەکان کرا، ناچاری کردن بۆ ناو ئامیزێ ئێرانێ بچن. سەیرۆسەمەرەکی تر ئەویە کە ماوهی سەرۆکایەتی ئەو کورەیی جۆرج ه. و. بوشە بۆی ناسازی، ئەو ناسازانەش لەبەر ئەویە شەپکی ناوخۆ بەریا بوو یەک لە پێچکۆڵەکانی ئەو شەرەش دەچیتەوه بۆ ئەو هەرەسەیی کە تووشی سەرەلدا نەکە هاتو بوو هۆی ئەوهی، بەو شێوەیە کە چینی پێشبینی کرد؛ لەشکرەکانی ئەمێریکا لە ناو زۆنگاوی ئێراقیدا بچەقن.

داوی ئەوهی ئەو ناوچە ئارامەیی و لاتە یە کگرتووەکان دەپاراست دروست بوو، تۆزیک ئاسانتەر بوو بۆم وەک کارمەندیکی رێکخەری دەستەیی سینەت (ئەنجومەنی پیران) سەردانی کوردستان بکەم. سوپای ئەمێریکی بە رێکۆپێکی هێلیکۆپتەری بلاک هۆک (هەلۆی رەش)ی لە دیار بەکری باشووری رۆژەلاتی تورکیا و ەرا دەفرانده ناو باکووری ئێراقی. کە کۆمیتەیی پەيوەندییەکانی دەرەوه داوای کرد، لە ٤ی سێپتەمبەری ١٩٩١، سوپا هێلیکۆپتەریکی بۆ تەرخان کردم. لە سەرسەنگ چاوم بە جەلال تالەبانی کەوت. سەرسەنگ گوندیکی نزیکی تورکیا یەو سەددام لەوێ کۆشکیکی لە ناو باخێکی چەند سەد دۆنمی بۆ خۆی دروست و شوورە کردبوو. داوی چێشت خواردن لەگەڵ ئەندامانی سوپای و لاتە یە کگرتووەکان ئەوانەیی ئەرکە کەیان رادەپەراند، من و تالەبانی بە بلاک هۆکە کە بە ئاسمانی ناوچەییکی دەشتایی و دۆلی قوولە و مەدا فرین، پێنج مانگ پێشتر هاوالاتی کوردی ئاسایی ئیعدام دەکرا ئەگەر بچووبایە ئەم ناوچانەیی کە ئەندازیاری ئەنفال عەلی حەسەن مەجید، بە

ناشکرا به بهشیک له ناوچه قهدهغه کراوهکانی دانابوون. کوردهکان پهیتا پهیتا بۆ سەر خاکهکانیان دههاتنهوه. شوانهویلهکان بهر له هه‌موو که‌سیک که‌رانه‌وه‌وه که هتلیکیۆیته‌ره‌کانمان له نه‌وییه‌وه‌را به‌سەر سه‌ریاندا ده‌فهری، ده‌ستیان بۆ به‌رز ده‌کردینه‌وه‌وه سللاویان لێ ده‌کردین. هتلیکیۆیته‌ره‌که‌مان له به‌رزاییک له پۆژه‌ه‌لاتی کوردستان نیشته‌وه‌وه له‌وئێ ژماره‌ییک لاندکروزه‌ری به‌کیتی نیشتمانی کوردستان چاوهرێتی ده‌کردین تا بۆ باره‌گای کاتی تاله‌بانیمان بیا که له ه‌اوینه‌واری شه‌قلاوه بوو.

له‌و ئیواره‌یه‌وه بوو تاله‌بانی باسی ئه‌و دۆکیومینتانه‌ی بۆ کردم که کورد به‌ه‌رده‌ستیان که‌وتبوو. که له ده‌وۆک له م‌الی ل‌زگین هه‌م‌زانی بووین، ه‌یرۆ تاله‌بانی گوتیوی که کورد زۆر زانیاری تازه‌یان له ده‌ریاره‌ی ئه‌نفال و هه‌تره‌سه‌کانی ترمه‌وه له‌لا بوو. چونکه ئه‌و ئیواره‌یه‌ پ‌شتوییه‌ک له ئارادا هه‌بوو، به‌چاکی نه‌م‌زانی مه‌رامی چ بوو، پ‌اشانیش وا بۆی چووم که ره‌نگ بوو هه‌موو به‌لگه‌نامه‌کان له‌وه‌لات ه‌لاتنه‌ی ناو ئه‌و شاخانه‌دا له‌ده‌ست درابن.

چه‌لال تاله‌بانی هه‌موو باسه‌که‌ی بۆ کردم. له کاتی راپه‌ڕین پ‌ارته‌ سیاسییه‌ کوردییه‌کان ده‌ستیان به‌سەر هه‌موو دامو‌ده‌زگا‌کانی نه‌منی عامه‌وه‌ ده‌زگای ئیستیخ‌باراتی عه‌سکه‌ری و باره‌گا‌کانی حیزبی به‌ع‌سی داگرت. له ناو ئه‌وان ده‌زگایاندا چه‌نده‌ها ته‌ن فایل‌یان ده‌ره‌یتنا. هه‌ندیکیان له‌ده‌ست دران کاتی که چه‌ماوه‌ری تووربه‌ ناگری له باره‌گا‌کان به‌ردا. به‌لام ه‌یتشا زۆربه‌ی دۆکیومینته‌کان هه‌ر ده‌رچوون. پ‌یشمه‌ره‌گه‌کانی به‌کیتی نیشتمانی کوردستان به‌ پ‌ری چه‌ندین ژوور ئه‌و به‌لگه‌نامه‌یان که‌یانده‌ شاخه‌کانی سەر سنووری ئێران و له‌وئێ هه‌لگیران.

ئه‌گه‌ر دۆکیومینته‌کان له ئێراقی بمابان، مه‌ترسی ئه‌وه‌ له‌ئارادا بوو دیسان حکومت بیانگرت‌ه‌وه. به‌ تاله‌بانیم گوت که ده‌بێ ئه‌م به‌لگه‌نامه‌ به‌ه‌اداران‌ه‌ی جێنۆسایدی کوردان له شوێنیک‌ی ئارامدا هه‌لب‌گیرتن. پ‌یشنیاری ئه‌وه‌م کرد که ئه‌و به‌لگه‌نامه‌نه‌ بدانه حکومت‌ی ولاته‌یه‌ که‌گرت‌وه‌وه‌کان تا له شوێنیک‌ی سه‌لامه‌ت هه‌لیان‌ب‌گرێ. گوتی: "هه‌رگیز نابێ، من متمانه‌ به‌ سه‌رۆک بوش ناکه‌م. پ‌یته‌ر گیان، من ئه‌و دۆکیومینتانه‌ ئه‌مانه‌تی ده‌ستی تۆ ده‌ده‌م."

هەرچەندە نەمدەزانی دەبێ چییان لێ بکەم، بەلام هیشتا هەر قەبوولم کرد. بە تالەبانیم گوت که پێویستە ئەو بەلگەنامانە هەر پروپاتاری کورد بمێننەو. پێشنیازیشم کرد وا بکری کە بەلگەنامەکان لە لاییکەووە لەبەردەستی میژوونووسان بیت و لەلاییکی تریشەووە بە مەبەستی تۆکمەکردنی کێشەیی جینۆساید لە دژی ئێراقی بەکار بێ. تالەبانی نەویست دەزگاکانی ئێراقی بەلگەنامەکان ببینن و نەشی ویست بکەوونە بەردەستی ئەو شارەزاو پسپۆرە رۆژەلاتی ناڤین ناسە ئەمیریکیانەیی که لایەنگری عارەب و دژی کوردن. گوتم هەندێ توێژەوانی هاوسۆز دەدۆزمەو. گوتمی ئەوا دەیانخەمە بەردەستی تۆو، بەلام مکوړیش بوو لە سەر ئەوێ که دەبێ هەمیشە کۆنترۆلیکی تەواوی بەسەریانەووە هەبێ، بۆ ئەوێ هەردەمیکی بیهوێ دەستی پێیان بگات. زانیم که دەگەریمەووە واشنتن، تواناییکی لۆجستی گەرەم دەبێ که دەتوانێ بواری گواستنهووی دۆکیومێنتەکان ساز بڤا و لە شوێنیکیش دایان بکا. بەلام لەو دەم دەموویست بە نازادی بەناو هەموو کوردستاندا بگەریم.

رۆژیک چوویم باکوور بۆ رەواندز که شارە لە نزیکی سنووری ئێران و تورکیا بە سەر شاخیکەووە گیرساو. لەوێ لە هۆتلیکە که کردبوو بە بارمگای خۆی، بۆ یەکەمین جار چاوم بە مەسعود بارزانی، سەرۆکی پارتی دیمۆکراتی کوردستان، کەوت. بە بەراورد لەگەڵ تالەبانی ئەمەیان وەک ئەو زۆر کابراییکی کۆمەلایەتی نەبوو؛ لەو دەم زانیم ئەم پیاوێ گرانە بەو هیممەتە راستەووە زۆر بە چاکی خزمەتی کێشەیی کورد دەکا. که سەرەلدا نەهەرسی هێنا، ژمارەیی پێشمەرگەکانی بارزانی تەنیا چەند کەرتیک مابوونەووە، بەلام رەفزی کردو بۆ سنووری ئێران نەچوو، لە بری ئەووە چوو ناو مەیدانی ئەو شەهەری که لە شاخەکانی باکووری هەولێرێ دەکا. پێی گوتم نامادەمە بمرم نەک جارێکی تر بەرەو ئێران بێمەووە لەوێ دیسانە پەناهەندە بێ. بەدریژی و بێ کۆتایی باسی بۆ کریم ئایا دەبێ کورد رێککەوتنیک لەگەڵ سەددامی بکا یان پشت بە پشتیوانییەکی نا مسۆگەری ولاتە یەکگرتوووەکانەو بێستێ. لە رێی گەرانهووم بۆ شەقلۆو بە ئاهەنگی زەماوندیکدا رەت بووین، بانگیان کردم و شاییم لەگەڵ کردن.

سوپای ئیراقی هیشتا هەردوو شاری کوردستانی هەولێرو سلێمانی گەمارۆ دابوون و کوردبوونی بە نیشان. لە ناو شارەکانیش، کاربەدەسته ئیراقییەکانی سەر بە سەددامی لەگەڵ پارته کوردییەکان و هیزی پێشمەرگە وێکرا، بە نیگەرانی، مابوونەوه. کۆسرهت پەسول، که سەرکردهی ئیکی پێشمەرگەکانی یه کیتی نیشتمانی کوردستان بوو، ناویانگی به ئازایهتی دهرکردبوو، کورتهک و شه‌لوارو پشتی ئیکی به‌رینی کوردهواری پێ دام تا له‌به‌ری بکه‌م. به‌م شتیه‌ خو‌مان کۆریو به‌ناو بازگهی سوپای ئیراقیدا ر‌هت بووین و س‌ه‌ردانی ه‌ه‌ولێرمان کرد. پێشمەرگه‌ی کورد له‌م به‌ره‌ی شه‌قام و س‌ه‌ربازانی ئیراقیش له‌وبه‌ر‌ه‌وه‌ بوون، به‌راستی ه‌ه‌ولێر س‌ی‌ریالی بوو. له‌ کۆس‌ره‌تم پرس‌ی ئایا ده‌توانم له‌گ‌ه‌ڵ س‌ه‌ربازانی ئیراقی بدویم. ئه‌ویش شانی دا به‌رێ و پێشمەرگه‌ چه‌ند س‌ه‌ربازیکیان ده‌ستگیر کرد و توانیم قسه‌یان له‌گ‌ه‌ڵ بکه‌م. ئه‌و س‌ه‌ربازانه‌ی قسه‌م له‌گ‌ه‌ڵدا کردن له‌ کویت بوون و گوتیان به‌ر له‌وه‌ی ئەمێریکا په‌لاماریان بدا، ئەوان س‌ه‌نگه‌ره‌کانیان چۆل کردبوو. وا پێده‌چوو گ‌ه‌لێک س‌ه‌ربازی دیکه‌ وایان کردبێ. ه‌ه‌ر له‌ نموونه‌ی ئەم ژماره‌ که‌مه‌وه‌ بۆم دهرکه‌وت ئه‌و شه‌ره‌ زه‌مینیه‌ی کویت که‌ سه‌د کاتی خایاند بۆی ئاوا به‌ خیرایی و بێ ته‌گه‌ره‌ به‌ س‌ه‌ر چوو، چونکه‌ ژماره‌ی س‌ه‌ربازانی ئیراقی له‌ کویت ه‌ینده‌ زۆر نه‌ده‌بوو که‌ هاوبه‌یمانان پێشتر مه‌زنده‌یان لێ ده‌کرد. به‌م ئەزمونه‌شم د‌ل‌نیا ب‌ووم که‌ براده‌ره‌ کوردو شتیه‌کانم چ‌ییان ده‌گوت: ر‌ژیمی س‌ه‌ددام له‌ س‌ه‌ر بناغه‌یه‌کی ئه‌وه‌یه‌ چ‌رووک دروست بووه،

له‌ ه‌ه‌موو شوتنیکی کوردستان چاوم به‌و میراتانه‌ ده‌که‌وت که‌ له‌ س‌ه‌ددامی به‌جێ مابوون. من و تاله‌بانی به‌ دۆلی پر بیری بالیساندا ر‌هت بووین. لێره‌ له‌ ١٩٨٧، ئیراق بۆ یه‌که‌مجار چه‌کی کیمیایی له‌ دژی کوردان به‌کار ه‌ینا. پێنج ساڵ به‌ر له‌ ئیستا گونده‌کانی ئاوه‌دان و پر له‌ کێلگه‌ بوو. له‌ ١٩٩١، ئەسته‌م بوو ب‌ل‌تی لێره‌ ئاوه‌دانی ه‌ه‌بووه. له‌ ر‌ۆژه‌لاتی کوردستانیش س‌ه‌رم له‌ کاولگه‌ی قه‌ل‌دزی دا، ئه‌و شاره‌ ١٠٠ که‌سی تیدا ده‌زی، به‌ر له‌وه‌ی س‌ه‌ددام حوس‌ین له‌ ١٩٨٩ بریاری دا خا‌پوور ب‌ک‌رێ و ک‌را. ه‌ه‌موو خانووه‌کانی یان ته‌ق‌یندرا‌بوونه‌وه‌ یانیش تانک پ‌ووخاند‌بوویان. ه‌ه‌ندێ له‌ دانیش‌توانه‌که‌ی گ‌ه‌رابوونه‌وه‌ له‌ ح‌ه‌شارگه‌ی کاتیدا

دهژین. سهردانی خانه و دهیپیکم کرد به لای کهم بیست نه فەر دهبوون، له ناو پاشماوهی نهومی دوومی قوتابخانه ییک دهژین. قوتابخانه که هه مووی خاپوور نه بیوو. دینگه ییکی کۆنکریتی له گۆشه ییکی قوتابخانه که دا به پیتوه مابوو و بانی قوتابخانه که ی له بهرزایی پینج پی راکرتبوو، ماله که پتر له نهشکهوتی دمکرد. وا هاته خه یالم وهک نهوانه بن که له ۱۹۴۵، له ناوه راستی بهرلین ژیان. له هه له بجهش دیمانه م له گه ل نهوانه دا کرد که له کیمیا بارانه که ی ۱۹۸۸، بزگار بیووون و سهردانی کۆرخانه که شم کرد. زۆریه ی هه له بجهش هر کاول کرابوو، سهری خانوو مهکان تهخت بوو، شیشه ی کۆنکریتی له هه موو لاییکه وه هاتبووه دهره وه. پاش گازبارانکردنی له ئاداری ۱۹۸۸، سوپای ئیراقی شارمه کی وێرانیش کرد.

بۆ چوونه ناو سلیمانی، دووباره به بازگهی سوپای ئیراقیدا رهت بووم، به لام نه مجاره خۆم نه گۆری. یه کهم هه لوهسته کردنمان له مودیرییهتی نه منی عاممه بوو. له ژوویریکی دووکه لاوی تاریکدا، پتشمه رکه ییک پتی نیشان دام چۆن، لهو ژوویره، زیندانی رووت دهکرانه وهو بهو قه نارهدا هه لده واسران که له بانی ژوویره که شۆر بیوو نه وهو له وێ نهشکه نهجه دهران. له پشت ته لاره کهش، منیان برده لای تریله ییک که پری جلوه برگی کچان بوو. نه ویش ژوویری ئابووو بردن بوو.

جگه لهو به لگه نامانه، کوردهکان ژماره ییکی زۆر کاسیتی فیدیویان لهو ته لاره دا دۆز بیوو وهو هه ندیکیان پی نیشان دام. یه ک له کاسیته کان هی ئیعدام کردن بوو؛ چهند کوردیکی نیشان دا به چاوبه ستراویمی له چهند کۆله که داریک شه ته ک درابووون، لهو کاتدا کار به دهستیکی حیزبی به عسی به دهنگیکی بلند بریاری گولله باران کردنیانی خوینده موو کۆمه له لایه نگرکی حیزبه کهش چه پله ریزانیان بوو. جا ده سترپیژی گولله کران. پاشان هر یه ک له ئه ندامه کانی حیزبی به عس که له وێ ناماده بوو هات و ده مانچه که ی خۆی له تهرمی ئیعدام کراوه کان به تال کرد. هه ندی ته رمه کان هینده گولله یان بهرکه وتبوو، که ئامبیولانس هات بیانبا، دهرکه وت که پارچه بیووون. له ئیراقی سه ددای، نه گه ر خانه واده ی ئیعدام کراوان بیانویستبا تهرمی منداله ئیعدام کراوه کانیان بشار نه وه، ده بوو پاره ی نهو گوللانه بدهنه وه حکومهت که کورپه کاننیانی پی کوزرابووون.

هروهه کاسیتیتیکی فیدیوی نهشکهنجانیان پی نیشان دام، که دهرگا نهمنیهکان دهرمانی راستی درکاندنیان له سر جوامیتریکی کورد تاقی کردهوه. واپیدهچوو کاری تی نهکردیی و کابرای نهمن دهستی به لیدانی کرد، بهلام کوردهی بهستهزمان ومناگا نههاتهوه. وا دیار بوو دانی به هیچ تاوانتیک دانهناوو، چونکه دوی سعایتیک له یهکیک له شهقامهکانی سلیمانی چاوم پیی کهوت، (پیناچوو چاوپیکهوتنهکمش به ریکهوت بووی.) کوردهکان پتیان گوتم فیدیو تیپی نابوو بردنیشیان دوزیوتهوه، بهلام بو نهوهی شهرمزاری نیتته سر خزم و کهسیان، کاسیتیکانیان تیکشکاندوهه. چهنین سربردهی تایبهتیشم بو گهراوه: نهشکهنجهدراوهکان باسی خوئیانیان بو کردم، نهوانهی له پهلامارهکانی گازی ژاروی دهرچوو بوون دهردی دلی خوئیانیان بو بهیان کردم، مالویرانهکان کری کویرهی ژیانی خوئیانیان بو کردمسهوه، خانهوادهی نیعدامکراوهکانیش فرمیتسکی هسرهتی خوئیانیان بو رشتیم. له مالی تالهانی له شهقلاوه، چاوم به تهیمور عبیدول کهوت که کویکی پازده سالانی خهلکی گوندی قولوژیوی^(۲۸) نزیکي کفری بوو که کهوتوته ناوچهییکی هره باشوور که کورد کونترولی دهکه.

که تهمنی دوازده سالان بوو، تانک بهناو گوندهکیمان کهوتن. بوی گیرامهوه پاشان چ رووی دا:

ترومبیتله سهربازییهکان ئیمهیان برده گزاهوی^(۲۹) نزیکي بهنداوی دۆکان. پیاوهکانیان له ژن و مندالان جودا کردهوه. من لهگهله ژنهکان مامهوه.

خواردنیان نههدا پیاوهکان، جا ناچار نافرتهکان له سر درکه سیمهوهرا برتیک نانی خوئیانیان بو هلهدهدان. دهمانبینی له پیاوهکانیان هدا، تا رۆژتیک ههموویان پرووت کردنهوهو تهنیا ژیریپۆشاکیان لهبهردا هیتشتنهوهو پاشان لۆری زیلیان هیناو سواریان کردن. نیتتر هرگیز چاومان پتیان نهکهوتهوه. دوی مانگیکیش ژن و مندالهکانیان سواری باسان کردن و ههموویان بو سر سنووری عارهبستانی سعودی بردن. من لهگهله دایکم و سی خوشکم و سی پوورم لهناو پاسیتیکا بووین.

(۲۸) گوندی قولوژیوی !!!!! راستی ناوهکه.

(۲۹) گزاهوه (راستی ناوهکه) ؟؟؟؟

ئەو پوڭزى ھەموو بىن ئان و ئاۋ مائىنەۋە. ژنىك و مندالىك لەناۋ پاسەكەى ئىمەدا مردن.

كەشتىنە شوئىنك لەوئى ئاۋيان داينى و پاشان چاۋمانيان بەستاۋە. پاسەكە ھەندىكى تىش رۆشت ئىنجا ئىمەيان دابەزاند. من چاۋپوشەكەى خۆم ھەلداۋە كەندەكانم بىنى. منيان بۆ ناۋ يەك لە كەندەكان پال داۋ سەربازەكان دەستيان بە گوللە ھاۋىشتن كرد. گوللەيىك بە بن ھەنگلم كەوت. تاۋى سەربازىكەم دا. ئەفسەرەكە لە سەربازەكە توۋرە بوۋ و لىتى قىژاندو گوتى. "فرىتى دەۋە ناۋ قۇرتەكە. گوللەبارانەكە دەستى پى كىردەۋە و گوللەيىك لە پشتى دام. كچىك لە ناۋ قۇرتەكە بوۋ، نىۋى سەرگول و دانىشتوۋى گوندى ھەۋارە بەرزە بوۋ، ھىشتا زىندوۋ بوۋ. گوتەم دەبى پاكەين، گوتى دەترسىم. كە تەققە ۋەستاۋ سەربازەكان دەستيان بە قسە كرد، ئىمە لە كەندەكە رامان كرد. بەلام ئەۋ نەۋىۋىست بى، ئىتر دوۋر خراۋە. بوۋرامەۋەۋە كە بەھۇش خۆم ھاتمەۋە، سەربازەكان قۇرتەكەيان پىر كىردىۋەۋە. بە پىيان چوۋمە گوندىك و لەوئى خىزانىكى عارەب ئاگايان لى بوۋم. خزمىكى سىستىريان لە سەماۋى ھەبوۋ. دەرمان و برىنپىچەى بۆ ھىتام. كورپكى مالىكەى لە سلىمانى سەربازىۋو، چىپۇكى منى بۆ برادەرىكى خۆى كىراۋوۋەۋەۋە ئەۋىش ماممى دۆزىۋوۋەۋە. بەم جۆرە ھاتمەۋە باكور.

دۋاى ئەۋەى ئەۋ ھەموۋەم بىست و بىنىم، ھاتمە سەر ئەۋ باۋرەى كە بەكارھىنانى ھىز بۆ لادانى سەددام لە لايەنى ئەخلاقىيەۋە رەۋابوۋ. كەشتىمە ئەۋ قەناعەتەش كە كورد ھەركىز بە دەستپىشخەرى خۇيان بە دوۋبارە بوۋنەۋەيان بە بەشىك لە ئىراق، قايل نابن.

لە واشنتن لە سىپتىمبەر، سەبارەت بە چۆنىەتى دەركردنى دۆكىومىنتەكان لە ئىراقى، ھەلگرتىيان لە شوئىنك، دوۋچارى گرفتىك ھاتم. ھەردوۋ سىنەتۇر پىلو گۆر، نامەيىكىيان بۆ رىچەرد چىنى ۋەزىرى بەرگرى نوۋسىۋ لىيان خواست كە لەشكر دۆكىومىنتەكان بۆ ۋلاتە يەكگرتوۋەكان بگوازىتەۋە. چىنى بەمە قايل بوۋ، بەلام تا كارە لۆجستىيەكانى تەۋاۋ بوۋ چەند مانگى پىچوۋ و چەند سەفەرى بۆ پىنتاگۆن ۋىست بىكەم. گۆر لە ھارۋارد چاۋدېرى كۆلئزەكەى خۆى بوۋ، وايزانى

په زامه ندى زانكويه كهى وهرگرت بوو، بۆ ئه وهى به لگه نامه كانى لى ته قهت بكرى. به لام پاشتر رايژكارى گشتى زانكويه كه به شهرمه وه تيليفونىكى بۆ كردم و لى خواستم كه ئه وان له ريككه و تنه كه دوور بخريته وه نه كا داكردى ئه و دوكيومينتانه ببنه هوى ئه وهى كه تيرورستان په لامارى كتيبخانهى وايدنر بدهن.

ناركايغه نه ته وه بيبه كانى ولاته يه كگرتووه كان به دريژايى سالانى شهرى ساردو به نه وه پرى نه ينييه وه، هه موو ناركايغه كانى كۆمارى بۆلاندى پيش ۱۹۳۹ى هه لگرت و بۆ ماوهى حه فتا ساليش تۆماره كانى ئوفيس و مالى نمايندهى قهيسه ره كانى روسيايان له واشنتن پاراست. ئه مانه پيشه نكيه كى باشى به رچاو بوون. دهستهى ناركايغه كان بۆيان روون كرده وه كه ئه وان به پتى ياسا له سه ريانه هه موو فايله ياسا سازيه كانى كۆميتته كانى كۆنگرئس بپاريزن. ليره بووه ئه ركى من ئه وه رابگه يينم كه دوكيومينته كورديه كان فايلى ياسا سازى كۆميتتهى په يوه نديه كانى دهره وهن.

له نيسانى ۱۹۹۲، دوو حه فته م له كوردستان به سه ربرد تا توانيم به لگه نامه كان بگه يهنمه زاخۆ، تا سوياى ولاته يه كگرتووه كان له وپوه هه ليان بگرى. ئىى بى سى نايتلاين ABC Nightline تيمىكى چوار كه سى به سه رۆكايه تى په يامنير مارك ليتكه نارد بۆ ئه وهى پرۆسه كه تۆمار بكه ن و چيرۆكى هه تره سه كانى سه ددام حوسينيش بگيرنه وه.

له باره گايه كانى دائيرهى ئه منى شه قلاوه فايله كان چۆن كورده كان دۆزيبوويانه وه، هيشتا هه ر وهك خۆيان له شوينه كانى جارانيان بوون و ده ستيان لى نه درابوو. ده فته ريكى تيبينيه كانيان پى نيشان دام كه به ركه كهى گولگولى بوو. وهك ئه و ده فته رانه بوو كه به زۆرى كچانى هه رزه كار بۆ قوتابخانه ده يبن، به لام له ناوى به ده ستخه تيكى ريك ناوو رۆزى له داىكبوون و ناوى گوندى ئه و لاديببانهى نزىكى شه قلاوه يان لى نووسرابوو كه، له ميانى شالاهه كانى ئه نفالدا، ئيعدام كرابوون. زۆربهى كورزاهه كان مندا ل بوون. دهستهى نايتلاين وپنهى كورده كانيان گرت كه فايله كانيان له ناو سندوقان ده كرد. له كپوه به رزه كانى ماوه ت، له سه ر مه رزى ئيرانى، دوكيومينته كان له ناو گوشى دانه وپله و كۆنه بۆكسى ته قه مهنى كرابوون و له

ناو قوتابخانه پیکدا هه لگیرابوون که هه مووی دلۆپه ی ده کرد. زۆر شادمان بووم که ئه و به لگه نامه مان له وێ دهرخست، چونکه فاکتیره سرووشتییه کان له و شوینه دوردهسته له ئیراق پتر مهترسییان بۆیان هه بوو. له دوادواکانی نیسان، به خۆم یه که م ژماره بۆکسی به لگه نامه کانم که یانده سوپای ولاته یه کگرتووهمکان له زاخۆ. دوا ی دوو هفته دیسان به خۆم له وێ بووم که فرۆکه پیکدی باره لگری هیزی ناسمانی له جۆری سی-5 C له بنکه ی هیزی ناسمانی ئه ندراوس نیشته وه و 847 سندووقی له و دۆکیومینتانه ی بار کردبوو که کیشیان چوارده تن بوو. منیش پامگه یانده که ئه وانه فایلی یاساسازی کۆمیته ی په یوه ندیه کانی دهره وه بوون و ئارکایفی نه ته وه میش National Archives له ژوریتک که له ناو دروستکراوی سویتلاند، مێریلاند، که به تایبه تی بۆ ئه و دۆکیومینتانه دروست کرابوو، شار دیانیه وه.

سه ربرده ی ئه و دۆکیومینتانه سه رنجی راندى فیشبیتینی بۆ خۆی پاکیشا. فیشبیتین بۆ سینه تۆری دیمۆکراتی هاوایی، دانیا ل ک. ئیناوی سه رۆکی کۆمیته ی لاوه کی subcommittee ده ستکه وته کانی وه زارمه تی به رگری، کاری ده کرد. فیشبیتین هینده فشاری کرد تا وای له ئیناوی کرد که 1 ملیۆن دۆلار بۆ لیکدانه وه ریزبه ندکردنی ئه و دۆکیومینتانه ته رخان بکا. تیمکی پیست و پینج که سی له سه ربازانی یه ده کی سوپا و کۆنتراکتیه ی سیفیل له سالی ک پتر خه ریک بوون دۆکیومینته کانیان کورت ده کرد وه وه پله ی گرینگایه تییان بۆیان دیار ده خست و ئینجا سکانیان ده کردن. له کۆتاییدا، یه کیتی نیشتمانی کوردستان چهند سه ت سیدییه کی وه رگرت که هه موو دۆکیومینته کانیان تیدا سکان کرابوون و هه لگیرابوون.

میدل ئیست وۆچ Middle East Watch یه کیک بوو له و ریکخواوانه ی بایه خیان به چارهنووسی کورد دها و پیشتیریش پاپۆرتی نایابی دهرباره ی پیشتیلکردنه کانی مافه کانی مرۆفی ئیراقی کردبوو. به دلی تاله بانى بوون توێژه رتیکی هاوسۆزیان هه بوو، نماینده ی ریکخواوه سه ره مکییه که ی میدل ئیست وۆچ بوو له واشنتن و ناوی هۆلی بێرکالتەر بوو و منیش متمانە ی ته واوم پتی هه بوو. له نایاری 1992، نامه پیکم

بۆ میدل ئیست وۆچ نووسی و دەسه لاتم پى دا بۆ ئەوهى توژیئنه وهى خۆى له سه ر
ئو دۆکیومیئتانه بگا. میدل ئیست وۆچ، به دوو سال، راپۆرتىكى فه رمى ده رباره ی
نه فال ده ركرد. به لگه نامه كانى له گه ل دیمانوه راپۆرته كانى پزىشكى یاسایى
ده رباره ی هه لدانه وهى گۆره به كۆمه له كان، به یه كه وه به ستانه وه. میدل ئیست وۆچ
گه یشته نه وهى كه ئىراق جینۆسایدی له دژى كورد كرده وه. جىى داخه كه هه یچ
حكومه تىك نه یده ویست كىس (قضیه ی) جینۆساید له دژى ئىراق بۆ دادگه ی دادى
نێوده وه لته ی به رز بگاته وه.

له ناوه راستى ۱۹۹۱، جیهان چىتر بایه خى به ئىراقى نه دا. له كۆتایى حوزه هیران،
سلۆفینیا و كرواتیا له یۆگۆزلافیا جودا بوونه وه وه سه ربه خۆى خۆیانیان راگه یاند.
شه رىكى لاوه كى له سلۆفینا و شه رى گه ورهش له كرواتیا به ریا بوو. سینه تۆر پیل، له
دیستیمبه ر بوو داواى لى كردم راپۆرتىك ده رباره ی شه ر له یۆگۆزلافیای جارن
ئاماده بگم. له به لگرا د بووم، كه سى ئین ئین راپۆرتىكى له مینسك بلاو كرده وه؛
له وئى سه رانى روسیا و بیله روسو یوكرانیا رىككه وتن كه یه كىتى سۆفیه ت
هه لوه شیننه وه. له ماوه ی دوو سالى له حوكم. سه رۆك جۆرج ه. و. بوش هه موو كاتى
خۆى به رووداوه كانى روسیا و یۆگۆزلافیای پىشوووه خه رىك بوو. سه رۆك كلننیش
ئو بابه ته ی به پىشهنگى گرینگیه كانى خۆى داناو سه ربارى ئه وهش رووداوه
تازمه كانى به لكان بوونه هۆى نه وهى كه هیزمه كانى ناتۆ به سه ركردایه تى نه مێرىكا
له ۱۹۹۵ له بۆزنیواو له ۱۹۹۹ له كۆزۆفۆ، بلاوه یان پى بكرى.

شه رى یۆگۆزلافیای پىشوو له ۱۹۹۲، بووه پىشهنگى گرینگیه كانى منیش.
سه رۆك كلنن منى به یه كه م بالیۆزى ولاته یه كگرتوووه كان له كرواتیا، دامه زراند.
پىنج سال له كاتى شه رو پاشتریش له رۆژانى ئاشتییه ناسكه كه مشى له وئى مامه وه.
پاش مانه ومیكى كورتم له واشنتن له ۲۰۰۰، ئه ركى به رتوبه رایه تى كاتى نه ته وه
یه كگرتوووه كانم له تىمور پى سپىردرا. له نزیکه وه له گه ل به رتوبه رى نه ته وه
یه كگرتوووه كان سىرفیۆ دى مېلۆ كارم كردو پىكهاته ی سیاسى و ده ستورى
سه ربه خۆبوونى ئه و ولاته م رىكخست.

بەرلەوهی له کرواتیا دەست بەکار بێ، بە مەبەستی خاخرخاستن له دۆسته کوردەکانم و پێناساندنی جۆرج بیکارت، که له جیتی من پۆرتفۆلیۆی رۆژەلاتی نافیینی له کۆمیتەیی پەییوهندییەکانی دەرەوهی وەرگرت، دوا جار له نیسانی ۱۹۹۲ سەردانی کوردستانم کرد. چاومان بە سەرۆکی پارتی دیمۆکراتی کوردستان، مەسعود بارزانی، کەوت و ئەویش قایل بوو ئەو دۆکیومێنتانەیی له کن پارتی دیمۆکراتی کوردستان بوو، بۆ کۆمیتەیی پەییوهندییەکانی دەرەوه، بگوازیێنەوه. جۆرج بە خۆی سەرپەرشتییەکی چاکی پرۆسەکەیی کردو پاش چەند مانگیگ ئەوانیشی گواستەوه. منیش خۆم تا دواي ۱۱ی سێپتەمبەری ۲۰۰۱، کیشەیی ئێراقیم وەرنگرتەوه.

ئێراق له ۱۹۹۰ دووهم کیشەیی سەرنج راکیش بوو. بەرپۆهه رایەتی کلنتن سیاسەتی دەقاوغرتی Containmentی له دژی ئێراقی پەیرەو کرد بۆ ئەوهی چیتەر نەتوانی هەر شەه له دراوسێیەکانی خۆی بکا و نەشتوانی پرۆگرامی چەکە کۆمەڵکۆزەکانی خۆی پەرە پێبدا. بەردەوامبوونی سزا توندەکانی نەتەوه یەکگرتووهکان که له ۱۹۹۰ سەپا، نامیری سەرەکی بوو بۆ ئەوهی سەددام هەر له ناو قومقوم بەهتلیتەوه. ناوه ناوهش وەلاته یەکگرتووهکان چەند نیشانیکیی له ئێراقی بوردومان دەکرد. له هەموو ئەو بۆردومانانە سەختتر له دواي ئەوهوه بوو که سەددام چەند بەکری گێراویکی نارد تا سەرۆکی پێشوو بوش له کویت له ۱۹۹۲ بکوزن و ئەوهی دیکەیان له ۱۹۹۶ بوو پاش ئەوهی هیزەکانی سەددامی بۆ ناو هەولێر چوون و جارەکەیی تریشیان له ۱۹۹۸ بوو که سەددام پشکنەرانی چەکەکانی سەر بە نەتەوه یەکگرتووهکانی له ئێراقی وەدەر نان. سەرۆک کلنتن ناوچەیی دژەفرینی بۆ پاراستنی کوردەکان هێشتەوهوه له باشووریش تا هێلپانی ۲۲ی خوار بەغداي هەوراز هینا. ناوچەیی دژەفری باشوور که سەرۆک بوش له ۱۹۹۲ سەپاندی، کاریکی سیمبۆلی بوو؛ چونکه سوپای ئێراق و گاردی کۆماری لهو ناوچانە هەر مابوونەوه کۆنترۆلی باشووریان دەکردو پێویستییان بەوه نەبوو که فرۆکەیی شەر بنێرن تا شیعهکان سەرکوت بکەن.

سەرۆک جۆرج ه.و. بوش له ۱۹۹۱ پرۆگرامیکیی بۆ سی ئای ئیئی داناو دەسەلاتی

پیدا تا یارمەتی نەیتنی پێشکەشی ئۆپۆزسیۆنی ئێراقی بکا. پرۆگرامەکه زۆر بە نەیتنی نەبوو. بەشێکی بۆ پێکھێنانی ئۆپۆزسیۆنتیکی یەکگرتووی ئێراقی تەرخان بوو. منیش لە ۱۹۹۲ لە فێینا نامادە ی کۆبوونەووەی ئۆپۆزسیۆنی ئێراقی بووم کە سی ئای ئێی پارە ی بۆ دابوو. بە پێوە بەرایەتی کلنن ئەو پرۆگرامەشی نەچرا ندو هەندێ ئیددیۆی زۆر گرانبەهای لە لەندەن دەرکردو یارمەتی زۆریشی پێشکەشی کۆنگرە ی نیشتمانی ئێراقی کرد، کە بنکەکە ی لە لەندەن بوو و ئەو چەترە بوو کە هەموو گرۆپەکانی ئۆپۆزسیۆنی لە سێبەری خۆیدا کۆ دەکردەووە ئەحمەد چەلەبی سەرۆکایەتی دەکرد. سی ئای ئێی ئۆپۆزسیۆنتیکی لە باکووری ئێراقی بە پێوە دەبردو وای لە ئۆپۆزسیۆنی ئێراقی کرد، بە هەلە، بێنە سەر ئەو باوەرە ی کە بە پێوە بەرایەتی کلنن پشتیوانی هەر هێرشێکی چەکداری دەکا ئەگەر لە ناوچە کوردییەکانەو بە بۆ سەر شارەکانی کەرکووک و میسل، لە بەر دەستی میری ئێراقی دان، بکری. لە ۱۹۹۸، کۆنگرێس یاسای نازادی ئێراقی دەرباز کردو ئەو قانونەش کۆپینی رژیمی ئێراقی کردە سیاسەتێکی فەرمی ولاتە یەکگرتووەکان و بە ئاشکرا پارە ی بۆ ئۆپۆزسیۆنی ئێراقی مسۆگەر کرد. کۆنگرە ی نیشتمانی ئێراقیش لەوانە بوو کە پارەکیان وەرگرت.

ئەوانە ی هەستیان دەکرد کە بەردەوامبوونی سزاکان زیانی زۆر بە منداڵانی ئێراقی دەگە یەنێ رەخنە ی زۆریان لە سیاسەتی سەرۆک بوش دەگرت. کەچی هەندێکی تر هەبوون دەیانویست سزاکان توندتر بکری بۆ ئەو ی رژیمەکە لەناو بیا. بە چاو پێداخشاننەووەی پێشتر دەردەکەوئ سیاسەتی لەقاوگ گرتن کە سەرۆک کلنن پەیرەوی کرد، سوودی زۆری بۆ ولاتە یەکگرتووەکان هەبوو. سەددام حوسێن چیتەر هەرمەشی لە بەرژەو هەندییەکانی ولاتە یەکگرتووەکان نەکردو پرۆگرامی چەکە کۆکوژەکانیشی پەرە پێ نەدا ولاتە یەکگرتووەکان بەردەوام بوو، کوردەکانی پاراست و زۆر بایەخدانی بە مافەکانی مرۆف لە ئێراقی نەیهێشت وەک سالانی ۱۹۸۰کان و ۱۹۹۰کان دەست بە کۆمەلکۆژی بکاتەو.

لەگەل هەندیش ژیان بۆ زۆرە ی ئێراقییەکان تال بوو. سزاکان چینی ناوهندی کۆمەلیان نەهێشت. ئێراقییەکان لە هەموو دنیا هاوێز ببوون. نەیان دەتوانی سەفەر

بکەن. تیکنۆلۆژیای سەردەمیشیان پێ نەدەگەشت. نەیان دەزانی مۆبایل فۆن و ئینتەرنێت چیه^(٢٠). بەرھەڵستی کردن بە زۆری دەبوو هۆی مردن. لە باشوور، سەددام زۆنگاوەکانی چک کردو زیانێکی بێ ئەندازەی لە ژینگە دا و ژیانێکی ھەزار سالی عەرەبەکانی ئەو ناوچانەی لە ناو برد. چل ھەزار عەرەبی زۆنگاوی سەرو شوین بوون و لە ناو بردنی ئەو کەلتورە کۆنەیان بە دووھم جینۆسایدی سەددام دەژمێردری.

سیاسەتی لەقاوگرتن چەند نیشانێکی ولاتە یەکگرتووەکانی، بە نرخێکی کەم، لە ھەردوو بواری دارایی و سەرچاوە سەربازییەکانەو، پێکا.

(٢٠) کوردستان لەمە دور بوو. کوردەکان سترھسی ئینتەرنێتیان بە قاچاغ گەیانە کوردستان. بگۆری بریتانی و بەلژیکیان بەکار دێناو تۆریکی مۆبایل فۆنیشیان پێک خست و تا ئیستاش ھەر لەگەڵ تۆری ئیراقی یەکیان نەگرتۆتەو.

بهشی ۵

خۆبهزلزانهين و نهزانی

له ۲۹ی یهنایری ۲۰۰۲، سهروك جورج و. بوش گوتاریکی ئاراستهی دانیشتنیکی هاوبهشی کۆنگرێس کرد. له رۆژانی پاش کارمساتهکهی ۱۱ی سێپتیمبهر، سهروك بوش پێژهینیکی ئهوپهڕ زۆری دهنگی هاوالاتیانی لهگهڵدا ههبوو و ریزیکی تایبهتیشیان لێی دهنائو ئهمهش له ههردوو ئهجومهنی هاوس و سینهت پهنگی داوه. سهروك ستراتیزی نهتهوهیی بۆ جیهانی دواى ۱۱ی سێپتیمبهر، بۆ کۆنگرێس و گهلی ئهمیریکا دهستنیشان کردو گوتی:

ئامانجی دووهممان ئهومیه نههیلین ئهو رژیمانهیی دالدهی تیرۆر دهنه به چهکی کۆمهڵکوژ ههڕهشه له ئهمیریکا یان له دۆست و هاوپهیمانهکانمان بکهن. ههندێ لهو رژیمانه له دواى ۱۱ی سێپتیمبهر، باش بێدنگ بووینه. بهلام ئیمه راستی خوو و رهوشتیان دهزانین چۆنه. کۆریای باکوور مووشهک و چهکه کۆمهڵکوژهکان بهدهست دێنێ، کهچی هاوالاتیهکانی وا له برسان دهمرن.

ئێران زۆر به پهڕۆشهوه خهریکی پهیداکردنی ئهم چهکانهیهو تیرۆریش بۆ دهرهوه دهنێرێ؛ کهچی چهند کهسانیکى ههڵنهبژاردراو گهلی ئێران سهركوت دهکهن و ناهێلن خهونی ئازادی وهدی بێنێ.

ئێراقیش بێ راوهستان له دژی ئهمیریکا کاردهکا و پشتیوانی تیرۆر دهکا. پژیمی ئێراقی پتر له ده ساله خهریکی پیلانگیرانه تا په ره به چهکهکانی ئانتراکس و گازی دهمارو ناووکى بدا. ئهمه ئهو پژیمییه که گازی ژاری بۆ کوشتنی ههزاران هاوالاتییانی خۆی بهکار هێناوهو گهلیک تهرمی دایکانی به کۆرپهیی مردووهوهی لێ بهجێماوه. ئهمه ئهو پژیمییه که به بشکنهراى نێو نهتهومیی قایل بوو؛ بهلام پاشان

له ولاتی دمرکردن. ئەمه ئه و رژیمه یه که شتیکی هه یه له کۆمه لگه ی جیهانی شارستانی شار دۆتوه. ولاتی وه که ئەمانه و هاو په یمانه تیرۆریسته کانیان ته وه ریکی شه یتانی پتک دین و خویشیان پر چه که ده که ن بۆ ئه وه ی هه ره شه له ناشتی جیهانی بکه ن.

دوای ئەم ناو هیتانه، نۆره ی هه ره شه لیکردن هات:

ده بی هه موو ولاتیک بزانی: ئەم تریکا هه موو هه نگاو یکی پتویست به مه به سستی مسۆگه رکردنی ئاسایشی خۆی ده هاو ئی... به وردی بی ری لی ده که ی نه وه چونکه کات له به رژه وه ندی ئی مه دا نییه. له و کاته ی مه ترسی په ره ده ستینی، من چا وه پتی ناکه م تا به سه رمان داد هدر ئی. ولاته یه که گرتوه کانی ئەم تریکا ریگا به تر سنا کترین رژیمه کانی گیتی نادا به تر سنا کترین چه که کا ولکه ره کانیان هه ره شه ی لی بکه ن.

ده سته واژه ی ته وه ری شه ی تان Axis of Evil سه رنجی رای گشتی بۆ خۆی را کتیشا (۳۱).

(۳۱) ده سته واژه که به دیاری خست که دانهره که ی زانیارییه کی که می ده رباره ی ئەندازه و میژوو، هه یه؛ چونکه ته وه ر هیتلیکی راسته له نیتوان دوو خالدا ده بی، به لام کۆریای باکوورو ئی تراق و ئی ران ئه و ته وه ره پیکنا هیتن. پیناسه میژوو ییه که شه ی هه ره له بو؛ چونکه ته وه ری شه ری دووه می جیهان (به شتیه و هیتکی ته کنیکی باسی بکه ین؛ ئەلمانیا و ئی تالییا بوون؛ و اتا ته وه ری به رلین ره ما بو) ئەم دوو ولاته ش هاو په یمان بوون. که چی له ۲۰۰۲ ئی ران و ئی تراق دوو دوژمنی که وه ری یه کتری بوون و ته نیا به رانه ر جوړج و. بوش ته وه ری به غدا - تارانیا ن پتک دینا و هه ر کرده و مکه ی ئه ویش بوو که له هه لپه زاردنه دیمۆکراتییه که ی یه نایی ۲۰۰۵، هاو په یمانانی ئی رانیی له به غدا بۆ سه ر کورسی حوکم هیتا هه رچه نده ره نگه کۆریای باکوور تیکنۆلۆژیای مووشه ک و ناوکی فرۆشتیته ئی رانی، به لام خۆ هاو په یمانی هه یج کام له م دوو ولاتانه نییه. جیتن کیرکپاتریک، له ۱۹۷۹ دا هزر فانتیکی پارێزگاره تازمه کان و پاشان بووه با لێۆزی به رتیه و هه رای ته ری یکن له نه ته وه ئە که گرتوه کانی، گو تار یکی به تایتلی "دکتاتۆرییه کان و بنه ما دووانه کان Dictatorships and Double Standards" ی له نو فیمبهری ۱۹۷۹ و له کۆمیتنته ری Commentary دا بلآو کرده و و تیدا ئه و کردارانه ی سیاسه تی ده ره وه ی مانده ل کرد که به رتیه و هه رای ته ری ولاته یه که گرتوه کانی و هه ست ده کا که باشن، به لام هه یج باشیه کیان لی په یدا نابن. ده سته واژه ی ته وه ری شه ی تان یش قسه ییکی کلاسیکی بوو و هه ست کرا که باش بوو، به لام هه یج سوودیکی به ئاسایشی نه ته وه یی نه که یاند.

وا زاندراره کابرایتیکی که نه دی به ناوی دئیشفد فرهم، له ئۆفیسسی نووسینه وهی کوتارهکان، له کۆشکی سپی کار دهکا، نهم دهسته واژمیهی داهیناوه. وا پیدمچی ئه وهی نهم دهسته واژمیهی خستبیتته ناو کوتارهکه بیی ئه وهی که کۆلن پاوولی وهزیری دهره وه، یان هر که سئیکی تری به ریرسی سیاسه تی دهره وهی ولاته یه کگرتووهکان، چاوی پتی که وتبی. بۆچوونی کۆشکی سپی تایبهت به بابتهی ئاسایشی نه ته وهی هه میسه به م شتیهیه بووه که چی به شتیه ییکی نامۆ ناویانگی به وه دهرکردوه که دسپلینی هیه.

کاتیک که ئامانجی روون و ئاشکرا بۆ ستراتیژی ئاسایشی نه ته وهی داده پێژری و کاتیک که ستراتیژه که دهکریته پیشهنگی ئه رکهکانی ترو مهترسی و سه رچاوه پتویستهکان بۆ ئه نجامدانی کاریکی تایبهتی رهچاوهکا و ئه و کاتهش که پلانیتی به وریایشی بۆ ریک دهخری، ئه و کات ستراتیژی ئاسایشی نه ته وهی زۆر له گینه که سه رکهوی. کوتارهکهی بوش و ئه و پرۆسهیهی که پیددا چوو تا ئه نجام دراو ئه و کردهوانهی که به داویدا هات، به راشکاوی دهری دهخات که ستراتیژیکی بهتوی وای نه بووه که تایبهت بۆ دهستتیمردانی ولاته یه کگرتووهکان له ئیراقی داریژرابی.

راسته سه رۆک بوش ئامانجیکی له کوتارهکهی ته وهری شهیتاندا هه بوو؛ ئه ویش ئه وهبوو که ولاته یه کگرتووهکان ناهیلی ئه و ولاتانهی مهترسییان لی دهکری چهکی کۆمه لکوژ به دهست بێن. به لام تهنا نهت لیرمهش ئامانجه که به وردی دیار نه بوو. چونکه هه موو چه که کۆمه لکوژهکان وهک یه کتری زیانبهخش نینه. هه رچهنده چه که کیمیایی و بایۆلۆژییهکان ئه وه پر مهترسییان لی دهکری، به لام خۆ هیشتا هیندهی چهکی نه تۆمی بکوژ و وێرانکه نینه. لووتکهی ئامانجهکانی ولاته یه کگرتووهکان دهبی کورت و ئاشکرا بی که نه هیللی چه که ئه تۆمییهکان بکهونه به ردهستی ئه و ولاتانهی که رهنگه به کاریان بێن یان به تیرۆریستانیان بدن.

هه رچهنده که ئیراق له هه ردوو ولاتهکهی تری ته وهری شهیتان ترسی که متری لی دهکرا، به لام چونکه بوش له کارهکهیدا وردبێن نه بوو، هه ستا بریاریکی دهرکردو به پتی ئه و بریاره هه موو سه رچاوه سه ربازی و دپلۆماسییهکانی ولاته یه کگرتووهکانی روو له ئیراقی کرد. له ودهمهی بوش کوتارهکهی دا، ئیراق، یازده سال بوو، له بن

سزایتیکی توندی نه ته وه یه کگرتوو هکانی دهنالاند. له و دهمی که سه ددام پشکنه ره نیو نه ته وه بییه هکانی له ۱۹۹۸، له ئیراقی دهر کرد، ولاته یه کگرتوو هکان به متمانه بییکی ته و او وه دهیزانی که ئیراق پرۆگرامیکی دیاری ناوکی له ۲۰۰۲ دا، له برده ستدا نه بوو. چونکه ئیراق له ۱۹۸۰ کاند، هندیکی زۆری چه که کۆمه لکۆزه هکانی دروست کرد بوو و هاریکاری پشکنه رانیسی نه کرد بوو، بۆیی وه لاته یه کگرتوو هکان ناهق نه بوو واتینگا که ئیراق چه کی کیمیایی پیتستری هیشتا هر مابوو. به لام هیچ راپورتیکی هه والگری نه بوو بلئی ئیراق به شیوه بییکی به رفره چه کی کیمیایی نوی دروست دمکا. به لگه هکانی تایبته به چه که بایۆلۆژییه هکان هیشتا لاوازتر بوون، به لام به کارهینانی ئه و کهرستانه به شیوه بییکی کاریگر له کاتی شهردا، ئه و په ر ئه سته مه. به م جۆره به پتی ئه و زانیارییه نه ی ولاته یه کگرتوو هکان هه بیوو یان توانی له ۲۰۰۲ دا به دهستی بیتی، ئیراق ته نیا ئه و چه که بایۆلۆژییه نه ی هه بوو که پیتستر دروستی کرد بوون و هر ئه وه نه دهش بوون که بایی ئه زمونه هکانی بوون.

به پتجه وانهی ئیراقی شه وه کۆریای باشوور و ئیران پرۆگرامه ناوکییه هکانیان چالاک راده په رینن. فۆکس کردنی ولاته یه کگرتوو هکان له سه ر ئیراقی ته نیا ناگایینی ستراتیژی دروست کرد که رهنگه کاریگره بییه کی ئه و په ری له سه ر ئه و هه ردوو ولاته هه بی که چه کی ناوکی بلآوده که نه وه. له راستیدا سه ر قالی ولاته یه کگرتوو هکان له گه ل ئیراقی، به ئاشکرا کۆریای باکوور و ئیرانی له سه ر پرۆگرامه هکانیان رشتتر کردو هیچ ریگه بییکی لی نه گرتن.

له ۲۰۰۲، کۆریای باکوور به شیک بوو له په یمانی بلآونه بوونه وه ی چه کی ناوکی Nuclear Non proliferation Treaty جۆخینی پلۆتۆنیه میسی هه لدا بووه وه، به لام له ژیر چاودیری ئازانسی وزه ی نه تۆمی Atomic Energy Agency دابوو که دهن گایینی چاودیری نه ته وه یه کگرتوو هکانه. له ۱۹۹۴، کۆریای باکوور ریگه و تینیکی له گه ل ولاته یه کگرتوو هکان و کۆریای باشوور و رووسیای چین و ژاپون مۆر کرد؛ به و پتیه کۆریای باکوور هه موو چالاکیه نه تۆمییه هکانی خۆی راگرت. له به رانه بردا نه وتی بۆ ده چوو و بواریشی پی درا که دوو کارگه ی وزه ی ئاوی سووکی ناوکی دروست بکا. ئه م کارگانه مه ترسی زۆریان لی نییه که بگۆرین و پرۆگرامی چه کیان لی په یدا بکری. له

۲۰۰۲، سه‌رۆك بوش كۆرياي باكووري گومانبار كرد كه به نهټنى پرۆگراميكي پيتاندنى يورانيه‌م داده‌مه‌زريني. ئەگەر كۆرياي باكوور دهنگاي پيتاندنى يورانيه‌ميشى دامه‌زاندبى، خۆ هيشتا به‌گەر نه‌كه‌وتبوو و چهند سالى تريشى ده‌ويست تا بتوانى كه‌رسته‌ى وا دروست بكا كه له‌ ريگه‌ى پيتاندنه‌وه كه‌ل fissile بى. به‌ كورتى، ئەگەر كۆرياي باكوور فيلى له‌ ريگه‌وتنه‌كه‌ى له‌گه‌ل و لاته‌ يه‌كگرتوه‌كانيشدا ده‌كرد، به‌لام خۆ فریودانه‌كه‌ى له‌سه‌ره‌ خۆ بوو. به‌رپوه‌برايه‌تى بوش بيتى هيچ پلانيكي بته‌و، فه‌يرانتيكي له‌گه‌ل كۆرياي باكووردا قيت كرده‌وه‌و هم‌وو ئه‌و نه‌وته‌ى لى بزي كه‌ به‌پيتى ريگه‌وتنه‌كه‌ى ۱۹۹۴ بوى دهنارد. كۆرياي باكووريش تو‌له‌ى خۆى كرده‌وه‌و له‌ ۳۱ى ديسيمبه‌رى ۲۰۰۲، له‌ په‌يمانى بلاونه‌كردنه‌وه‌ى چه‌كى ناووكى كشاوه‌و به‌م كاره‌شى بووه‌ يه‌كه‌مين و لات كه‌ له‌م په‌يمانه‌ په‌شيمان بيته‌وه‌. وا پنده‌چى كه‌ له‌و پلاتينه‌مه‌ى كه‌ پيشتر داكردبوو له‌به‌ر چاوديرى نازانسى وزه‌ى نه‌تۆمى نيوده‌وله‌تى IAEA بوو.

كۆرياي باشوور و لاتىكي دكتاتورى دلره‌مه‌و سه‌ر كرده‌يىكي بى لغاوى هه‌يه‌و پيشتريش كه‌لى تيكنۆلۆژيى ترسناكى فرۆشته‌وه‌ته‌ ئه‌و لايه‌نانه‌ى كه‌ پتريان پتري داوه‌. چونكه‌ بوش خه‌رىكى ئىراقى بوو، بۆيى له‌ قسه‌ بترازى هيچى ترى به‌ كۆرياي باكوور پى نه‌گوترا. ئەمەش به‌ راشكاوى هيچ كارىگه‌رييه‌كى نه‌بووه‌و زۆريش له‌گينه‌ كه‌ كارىگه‌رييه‌كه‌ى به‌ پىچه‌وانه‌ سوپى. ئەو په‌رسه‌ندنه‌ زۆره‌ى كۆرياي باكوور له‌بوارى نه‌تۆميدا، ده‌رئه‌نجاميكي راسته‌وخۆى ئه‌و ستراتيزيه‌ بوو كه‌ و لاته‌ يه‌كگرتوه‌كان فۆكه‌سى له‌سه‌ر ئىراقى كرد.

ئيران هيشتا نمونه‌يىكي باشتره‌ بۆ نه‌وه‌ى به‌ديار بخا بوش تواناي نه‌بووه‌ كه‌ به‌ شپوه‌يىكي ستراتيزى بير بكا ته‌وه‌. ئەو ستراتيزىكاره‌ى بريارى دا ئىراقى داگير بكا، ده‌بوو پيشان بيري له‌ بارى ئيرانى بگردابايه‌وه‌. ئەگەر ره‌چاوى بابته‌ى نه‌نجومه‌نى بالاي شوڤشى ئيسلامى له‌ ئىراقىي بگردابايه‌ كه‌ ئيران دروستى كردوووه‌ پارهى داوته‌ى و ره‌چاوى نه‌ومشى بگردايه‌ كه‌ نيوه‌ى لاي باشوورى ئىراقى هه‌موو شيعه‌نه‌، ده‌بوو بير له‌وه‌ش بكا ته‌وه‌ كه‌ ئيران كارىگه‌رييه‌كى ته‌واوى له‌ ئىراقى پاش سه‌ددام دا ده‌بيت. ته‌نانه‌ت ئەگەر ئيران مه‌به‌ستى ئاينده‌ش بايه‌، ده‌بوو ئه‌و ستراتيزىكاره‌ واى له‌

نیران کردبا که که مترین به ره لستی کارهکانی ولاته یه کگرتووهکانی له نیراقتیدا بگردایه و خویشی ناماده بگردایه تا په لاماری نیرانیتش بدا

نیران له جودج و. بوش هوکاری زودتری هه بوو بق نه وهی سهدام له سهر حوکم لادا. سهدام په لاماری نیرانی داو پتر له ۵۰۰ کس، له هردوولای نیراق و نیران، لهو شهره گیانیان له دهست دا. سهدام به شیوه ییکی کاریگر چه کی کیمیاپی له دزی نیران به کار هینا و نه گهر دهستی به بهرنامه یی چه که کومه لکوزمهکانیشی بگردایه وه، په نگبوو دوباره په لاماری نیران بداته وه نه که پرو له ولاته یه کگرتووهکان بکا. هاومه زه به شیعهکانی نیرانی سوود له دیموکراسی وهرده گرن و هر بق نه م به سهستش خو په نگبوو نیران هاوکاریه کی باشی ولاته یه کگرتووهکانی بگردایه تا سهرکه و تنیکی سهربازی به په له مسوگر بکا نه گهر ولاته یه کگرتووهکان پاشتر خیرا هیزهکانی خو ی بکشاند بایه وه. له راستیدا، بهر له وتاره که یی که سهروک بوش تیتیدا باسی ته وهری شهیتانی کرد، نیران هاریکاریه کی باشی له نهفغانستان له گه ل ولاته یه کگرتووهکاندا ده کرد. زانیاری دهرباره یی قاعیده یی له گه ل نالوکوپر ده کردو نه یده هیتش چه کدارانی قاعیده به ناو نیرانیتدا دزه بکن، ریتگی به نه میتریکیه کانیش دابوو بپن به دوی هر فرۆکه وانیکیاندا بگه رپن که فرۆکه که یی له شهر یی نهفغانستانیتدا دمپیکراو دهات له ناو خاکی نیرانی ده که و ته خوارم وه. ولاته یه کگرتووهکان و نیران دوژمنیکی هاو به شیان هه بوو، که قاعیده مو تالیبان بوون. تالیبان و قاعیده شهریان له دزی شیعه رپبازگه رهکان را که یان دبوو، چونکه به له دین هه لگه راوه apostate یان دهناسن^(۳۲).

دوی گوتاره که یی ته وهری شهیتان، نیرانییه کان هاریکاری خو یانیان دهرباره یی نهفغانستانی، له گه ل ولاته یه کگرتووهکان راگرت. هه والی جاسووسسییان چپتر به ولاته یه کگرتووهکان نه داو هه موو نهو یارمه تیبانه شیان وه ستاند که په نگبوو به هو یانه وه شهر یی دزه تیرور پاشتر به پرتوه بچووبا.

(۳۲) له ۸ می نابی ۱۹۹۸، میلیشیا یهکانی تالیبان کوزسولگری نیرانییان له مزاری شریف، له باکووری نهفغانستانی داگیر کردو ههشت له دپلوماتهکانی نیرانی و پروژنامه نووسیکیان کوشت. ههروه ها تالیبانهکان زور به توندی شیعهکانی هه راتی نزدیک مبرزهکانی نیرانییان سهرکوت کرد.

له کوتاره‌که‌ی ته‌وه‌ری شه‌یتان، بوش ته‌نیا ئی‌رانیه‌کانی تووره‌ نه‌کرد، به‌لکو ناماژه‌ی به‌ومشدا که په‌نگه دوا‌ی سه‌رکه‌وتنی هه‌لمه‌ته‌که‌ی له ئی‌راقی، نه‌مجاره پووی سیره‌ی نه‌میریکا له ئی‌رانی بنا. نه‌مه وای له ئی‌رانیه‌کان کرد که پشت بن و نه‌هیلن ولاته په‌کگرتووه‌کان له ئی‌راقی زال بی. سه‌روک هه‌رگیز تینه‌گه‌یشت که ئی‌ران چ کاریگه‌ریه‌کی گه‌وره‌ی له ئی‌راقیدا هه‌یه. یان په‌نگه هه‌ر بیری له‌وه نه‌کردیته‌وه که ئی‌ران کرینگه. نیم‌روش هاوپه‌یمانانی ئی‌ران زۆرینه‌ی نه‌وه‌یزانه‌ی ناسایش کۆنترۆل ده‌کن که به پاره‌ی ولاته په‌کگرتووه‌کان مه‌شقه‌کانیان ده‌کن و گه‌رمترین لایه‌نی شه‌ری ناو‌خۆی ئی‌راقی‌شن.

چوارده سال بوو ئی‌ران پرۆگرامیکی نه‌ینی بۆ دروستکردنی چه‌کی ناووی به‌ریته‌وه ده‌بردو له‌م بواره‌شدا پاکستان یارمه‌تی دا، خۆ به‌ناو پاکستان هاوپه‌یمانی نه‌میریکاشه. له ژێر فشاری نیو نه‌ته‌وه‌یییه‌وه، ئی‌ران ناچار بوو په‌نگه به‌پشکنه‌رانی ناژانسی وزه‌ی نه‌تۆمی نیوده‌وله‌تی بداو چالاکیه‌کانی پیتانندی یورانیه‌میش رابگرێ هه‌رچهنده که‌سته‌ی که‌لبوونی بۆمبیکیشی بۆ مسۆگه‌ر ده‌کرد. له سه‌ره‌تای ۲۰۰۶، سه‌روکی تازه‌و رادیکالی ئی‌رانی، مه‌حمود نه‌حمه‌دی نه‌ژاد، چیتەر په‌نگه‌ی نه‌دا ناژانسی وزه‌ی نه‌تۆمی نیوده‌وله‌تی ده‌زکا نه‌تۆمییه‌کانی ولاته‌که‌ی بپشکنی و جارپیشی دا که ئی‌ران ده‌ست به‌پیتانندی یورانیه‌م ده‌کاته‌وه. سه‌رانی ئی‌رانی دلنیا بوون که ولاته په‌کگرتووه‌کان په‌لاماری ولاته‌که‌یان ناداو هۆی سه‌ره‌کیشی نه‌وه‌یه که نه‌میریکا له ئی‌راقیه‌یه. نه‌که‌به‌ر عه‌لامی نه‌ندامی پارله‌مانی ئی‌رانی، له په‌نایری ۲۰۰۶، به‌نیویۆرک تایمزی گوته: "نه‌میریکا ئیستا له نه‌وه‌په‌ری بی پاسه‌وانی دایه. جا نه‌گه‌ر ولاته په‌کگرتووه‌کان هه‌ر هه‌نگاویکی ناژیرانه به‌ه‌اوێ [بۆ نه‌وه‌ی ئی‌ران له سه‌ر پرۆگرامه نه‌تۆمییه‌که‌ی سزا بدا] نه‌وه‌ بیگومان ولاته په‌کگرتووه‌کان و ولاتانی تریش هه‌مان زیانی وه‌ک ئی‌رانیان لی ده‌که‌وێ.

توانجه‌که‌ی عه‌لامی ناماژه‌ی به‌وه دا که ئی‌ران ده‌توانی سه‌ره‌لدانیکی شیعه له دزی ولاته په‌کگرتووه‌کان له باشووری ئی‌راقی و له به‌غداش به‌ریا بکا. ئی‌ران پشتیوانی نه‌وه‌پارته سیاسیه‌کانی شیعیان کرد که ئیستا له ئی‌راقی بالاده‌ستن و ئیستاش چه‌ک و پاره‌ی باله سه‌ربازییه‌کانیان بۆیان دا‌بین ده‌کا. نه‌وه‌ یارمه‌تییه‌

١٢,٠٠٠ میلیشیا یه کانی نهجومه نی بالای شوڤشی نیسلامی که به سوپای بهدر ناسراون و سوپای مههدی موقتهدا سهدریش وهردهگرن(٣٢).

له کاتیکی که قهیرانی ناوکی له نیتوانی ولاته یه کگرتووهکان و نیران په ره ی سهند، سهدر چوو سهردانی تارانیتی کرد و له وی جهختی له پشتیوانی کردنی نیران کردهوهو کوتی: "تهگر ولاته نیسلامییه دراوسیکان په لامار بدرین، جا نهگر نیرانیش بی، نهوا نیمه پشتیوانی لی دهکین. سوپای مههدی تهنیا سوپای نیراقی نییه. به لگو بق نهوه دامهزراوه تا بهرگری له نیسلام بکا

که سهروک بوش سوپای ولاته یه کگرتووهکانی رهوانی نیراقی کرد، به کردهوه نهوانی کرده بارمه ی بهردهستی نیران و شیعه نیراقییه هاویهیمانکانیهوه. له نهجامدا، بهریتوبه رایه تی هینده ی بهدهستهوه نییه که بتوانی رتگه به نیرانی بگری و نه هیلتی چه که ناوکییهکان دروست بکا.

نهگر بهراوردیک له گهل رابردوودا بکهین، دهینین نیستا ولاته یه کگرتووهکان له پیشان پتر هه ره شه ی چه کی ناوکی ههردوو ولاتی کوریای باکوورو نیرانی له سهردا هیه. بوش کوتی: "درهنگ به ناگاهاتن ستراتیژی نییه " گرفته که ی ٢٠٠٢ به هوی نه زانییه وه نه بوو، به لگو به هوی نه بوونی ستراتیژییه کی تایبته بوو که رتگه له وهردوو ولاته بگری تا چه کی ناوکییان بهردهست نه که وی. هه ره سهینانی نهو ستراتیژییه دهر نهجامی پرۆسه بیکی ناریکی سیاستساز ی بوو، سیاستسازان بایه خیان به نایدیولۆژیا دا پتر له وه ی بیر له توژیینه وه بکه ن و گوتار نووسیکیش پتر له وهزیری دهره وه کاریگری هه بوو.

راست بوو که نهو مه ترسییه ی له نیراقی دهکرا، لهو ترسه که متر بوو که له ههردووک نه دامه که ی تری ته وه ری شهیتان دهکرا، به لام هیشتا چند هویکیش هه بوو وایان دهکرد که مه ترسی له چه که کۆمه لکوژهکانی نیراقیش بگری، به تایبته تیش نهو نامانجه دوورانه ی که رژیم هه یبوو. به پتی مه رجهکانی نهو

(٣٢) له بهرتهدا سوپای بهدری نهجومه نی بالای شوڤشی نیسلامی له نیراقی، به ناوی فهیلهقی بهدر ناسرا بوو. له دوا ی داگیرکردنی نیراق له لایه نی هاویهیمانانه وه له ٢٠٠٢، فهیلهقی بهدر ناوی خوی گۆری، به لام نرکهکانی خوی نه گۆری.

ناگر به ستهی که شه‌ری که‌نداوی کو‌تاهیتنا، ئیراق قایل بوو که هه‌موو چه‌که کو‌مه‌لکوژه‌کان و مووشه‌که بالاستیه‌کانی خو‌ی له‌ناو بباو ریگا به پشکنه‌رانی نه‌توه‌یه‌گرتووه‌کان بدا هه‌موو دهمزگایه‌کانی و مبه‌ره‌مه‌ینانی چه‌که‌کانی بپشکن و هه‌موو وردو درستی پروگرامه‌کانی چه‌که‌کانیشی بو‌یان ناشکرا بکا. له‌سه‌ره‌تادا ئیراق ویستی خو‌ی له‌په‌یمان‌ه‌کانی بدزیته‌وه. ریگه‌ی به‌پشکنه‌رانی نه‌توه‌یه‌گرتووه‌کان نه‌دا بچنه‌ئو شو‌ینانه‌ی که گومانیان ل‌ت‌یان هه‌بوو چه‌کیان ت‌یدا شاردرایته‌وهو به‌پاراییه‌وه‌ش به‌شیک‌ی که‌می دوکیومینتی پروگرامه‌کانی نیشان دا. به‌لام که‌حوس‌ین کاملی زاوای سه‌ددام و به‌ریرسی پروگرامه‌کانی چه‌که کو‌مه‌لکوژه‌کانی ئیراق، له‌۱۹۹۵، له‌رژیم هه‌لگه‌راووو بو‌ئوردن رای کرد، ئینجا ئیراق ملی داو پتر چالاکیه‌کانی خو‌ی ناشکرا کرد. پاشان له‌۱۹۹۸، سه‌ددام پشکنه‌رانی نه‌توه‌یه‌گرتووه‌کانی له‌ئیراقی دهرکردن.

ئه‌گه‌ر پشکنینیش له‌گور‌ی نه‌بایه، هیتشنا بارکرانی سزاکان و چاودیری نیو نه‌توه‌یی هاورد‌ه‌کانی ئیراقی، ریگه‌ی وا ل‌ی گرتبوو نه‌دهیتوانی پروگرامیک‌ی نو‌یی نه‌تومی دهست پ‌ی بکاته‌وه. نه‌دهیتوانیش به‌ش‌یوه‌ییکی به‌ریلاو چه‌که کو‌مه‌لکوژه‌کانی دروست بکا به‌لام هه‌ر ده‌بوو بزانی که‌ئهمانه‌دوا ئامانجی سه‌ددام حوس‌ینی بوون که‌دهیوست به‌ج‌یان ب‌ینی. له‌هه‌ندیک له‌وکاسیتانه‌ی که‌له‌دوای شه‌ردا گیراون، سه‌ددام ده‌لی هه‌ر ده‌بی دهست به‌و پروگرامانه‌ی بکاته‌وهو جه‌ختیش ده‌کاته‌وه که‌ئیراق هیتشنا زانیاریه‌کانی پ‌یشتری هه‌ر ماوه.

له‌۲۰۰۲، به‌ر‌یوه‌به‌رایه‌تی بوش ئیراقی ناچار کرد پشکنینه‌کانی نه‌توه‌یه‌گرتووه‌کان نو‌ی بکاته‌وهو ئه‌مجاره‌شیان مه‌رجی پتری خرا سه‌ر‌یو ناچار ب‌ی له‌۱۹۹۰ پتر ریگا به‌پشکنه‌ره‌کان بدا تا هه‌ر شو‌ینتیک بیان‌ه‌وی بپشکن. له‌۱۲ی س‌پت‌یمبه‌ری ۲۰۰۲، سه‌ر‌وک بوش باشترین گوتاری خو‌ی پ‌یشکه‌شی نه‌توه‌یه‌گرتووه‌کان کرد. گوتاره‌که‌باش ر‌یک‌خرا‌بوو، بو‌ی‌یش چاک په‌سند کراو روونی کرده‌وه که‌ئیراق پ‌یش‌یلی بریاره‌کانی پ‌یشتری ئه‌نجومه‌نی ئاسایشی نه‌توه‌یه‌گرتووه‌کانی کردووه. بلاوه‌پ‌یکردنی سو‌یای و‌لاته‌یه‌گرتووه‌کان له‌ناوچه‌ی که‌نداو و دزه‌پ‌یکردنی هه‌واله‌کانی میدیای سه‌باره‌ت به‌پ‌لانه‌کانی شه‌ری، په‌یام‌ت‌کیان بو‌سه‌ددام و بو‌ئهمانه‌ی تری ئه‌نجومه‌نی ئاسایش نار‌دو ده‌قه‌که‌ی ئه‌وه‌بوو که‌

ولاته یه کگرتووهمکان مکوره له سهر ئه وهی که ږټبازی له شکرې بگریته بهر، تا چه که کانی ئیراقی دامالینئ. که کونگریسیس دهنگی بۆ شه ږ دا، ئیترمکوروبوونی ولاته یه کگرتووهمکانی ناشکرا کرد (۳۴).

ئه نجومه نی ناسایشی نه ته وه یه کگرتووهمکان به ټیکرای دهنگ بریار ټیکی دهر باز کردو ئیراقی ناگادار کرده وه تا پابه ندی په یمانه کانی بیت یان پوو به پووی دهر نه انجامه کانی ببیته وه مه مش بۆ ئه وهی بوو ولاته یه کگرتووهمکان نه کا کار ټیکی بیتکلایه نه بکا. سه ددام دلنیا بوو که ولاته یه کگرتووهمکان نه و جاری مکور بوو له سهر کاره که، بۆیی قایل بوو پشکنه رهمکان بگه ږینه وه هچ ږتگه ټیکیان لی نه گیری و ته ناهت بتوانن بچن کۆشکه کانیشی بپشکن (۳۵).

له و ماوه یه دا، ئیراق هچ بواری ټیکی نه بوو که چه که ناوکی و کیمیا ییبه کانی دروست بکاو بواری ئه وه شی نه بوو بریکی زوری چه کی با یولوزی بیتیته به ره هم. بۆ ئه وهی چه کی نه تومی دروست بکا، ئیراق ټیویستی به کارخانه ی گه وره و دهنگی تایبه تیه وه هه بوو که نه ده شیا له چاوی پشکنه ران بشارد ږته وه. هه روه ها ئیراق نه یده وتوانیش کارخانه ی چه کی کیمیا یی حه شار بدا، یان نه و تاقیگه یانه بپاریزی که

(۳۴) بریاره که ی کونگریس ده سه لاتی به کاره ی نانی چه کی دا تا ئیراق ناچار بکا ملکه چی په یمانی چه که دامالینه که ی بی. بیگومان دهنگانی نه دامانی کونگریس بۆ بریاری دانی ده سه لات به سه رۆک تا چه که به کار ټینی پشتیوانیبه کی باش بوو بۆی و راستیبه کیشی، له مه ږ به کاره ی نانی چه که له دزی ئیراقی، به هه ږه شه کانی سه رۆکی دا. ناشکرایه که نه رکی هه ر کونگریس مانیک یان هه ر نماینده ییک بوو که دهنگی بۆ بریاره که دا، به ریرسیتی شه ږی ئیراقی بخاته نه ستی خۆیه وه، به مه رچیک نه گه ر ئیراق پابه ند نه بوو، به لام خو دهنگانه که ږتگه دان نه بوو بۆ شه ږ، نه گه ر ئیراق ملکه ج با.

(۳۵) سه ددام له سه رتاسه ری ئیراقی کۆشکی هه بوون. هه رچه نه ده به ده گمه ن سه ردانی هه ندیکانی دمکرد، به لام هه میشه وه هه ر ږوژ ستافی هه موو کۆشکه کان خوار دنیان سازده دا نه کا سه ددام له نه کاو سه ردانیان بکا. پوو به ری هه ندی له کۆشکه کان، له گه ل سه رجه می نه و ته لارانه ی که پتیانه وه به سترابوونه وه نه و زهویانه ی که بۆیان ترخان کرابوو، له سه دان دۆنم گه وره تر بوو. هه ر نه مه مش هۆیه که بوو که پشکنه رهمکان مکور بوون بیانپشکن. ئیراق ناقایلی خو ی له پشکنینی کۆشکه کانی سه رۆکایه تی راده گه یاند، چونکه ده یگوت نه وانه هیمای سه روه ری بوون.

دهتوانن بریتکی زۆری چهکی بایۆلۆژی به بێ ترس، وهبههرهم بێنن. پهنگه ئیراق توانیبیتی به هۆی تاقیگه بگۆزانه کانیهوه بریتکی کهمی کهرستهی بایۆلۆژی وهبههرهم بێنن. ئەمەش مەترسی ئاشکرا بوون و پهلاماردانی لێ دهکرا. ئیراق دهیتوانی به مەترسییهکی کهمتر، ئەو چهکه کیمیاییانە بشاریتەوه که پیشتر دروستی کردبوون.

تا پشکنینی نەتەوه په کگرتووهکان بهردهوام بوو، ئەوپهڕی ئەگهری ئەو مەترسییهی که له ئیراقی دهکرا، هی هەندیک له چهکه کیمیاییه کۆنهکانی و بریک له کهرسته بایۆلۆژییهکی بوو. خۆ راسته بهکارهێنانی چهکه کیمیاییهکان له دژی گوندنشینە بێ بهرگریهکان کارتیکی ترسناکه، بهلام تەنیا کاریگهریهکی لاوهکی لهو هیزه ئەمیریکیانه دهکا که تازەترین کهرستهی خۆپاراستنیان هیه. کهرسته بایۆلۆژییهکانیش به گرانی دهکرتنه چهک و بهکارهێنانیشیان پری مەترسییهو قیمةتیشیان کهمه، بهتایبهتی ئەگه که میان لێ دروست بکری. بهگورتی، تا ئیراق له بن باری پشکنین دابوو، هیچ ههڕهشەتیکی راستهقینهی چهکی کۆمه‌لکۆژی نه‌بوو.

له یه‌نایری ۲۰۰۲، به‌رپۆهه‌رایه‌تی بوش هه‌ره‌شه‌ی راسته‌قینه‌ی چه‌که کۆمه‌لکۆزه‌کانی ئیراقی نه‌ه‌یشتبوو. نەتەوه په کگرتووه‌کان و کۆمه‌لگه‌ی نێو نەتەوه‌یش به‌توندی پشتیوانی سیاسه‌ته‌که‌یان ده‌کرد چونکه تایبه‌ت بوو به نه‌ه‌یشتنی بلۆبوونه‌وه‌ی چه‌کی کۆمه‌لکۆزو سه‌رکه‌وتنیکی گه‌وره‌شی له سیاسه‌تی ناچارکردنی ئیراقی وه‌ده‌ست هێنا‌بوو. بۆی‌ی په‌نگه‌بوو ستراتیژسازیک له‌وه‌می بیتوانیبا سوود له‌و پشتیوانییه‌ نێو ده‌وله‌تییه‌وه‌ و متمانه‌یه‌ وه‌رگیری که له‌ پرشتبوونی به‌رپۆهه‌رایه‌تی له‌ سه‌ر به‌کاره‌ێنانی هیز له‌ دژی کۆریای باکوور، وه‌ده‌ستی هێنا‌بوو؛ کۆریای باکووریش تازه له‌ په‌یمانی نه‌ه‌یشتنی بلۆبوونه‌وه‌ی چه‌کی ناوکی ک‌ش‌ابوووه. به‌لام بوش به‌ شیوه‌ی‌یک ستراتیژی بیری له‌ چه‌که کۆمه‌لکۆزه‌کان نه‌کرده‌وه. پیشتریش بریاری دابوو که شه‌ر له‌گه‌ل ئیراقیدا بکا، هه‌ر بۆی‌یش بوو لێگه‌را کۆریای باکوور چه‌کی ناوکی خۆی دروست بکا.

ته‌نانه‌ت پاش ئەوه‌ش که زاندره‌ ئیراق چه‌کی کۆمه‌لکۆژی هه‌بوو، هیچ ستراتیژییه‌کی لۆژیک په‌یره‌وه‌ نه‌کرا بۆ ئەوه‌ی هه‌لمه‌تیک سهر‌بازی گه‌وره‌وه‌ سه‌رچاوه‌ی‌یک دارایی زۆر بۆ له‌ناوبردنی پرۆگرامه‌که‌ ناماده‌ بکری. بریکاری

هزارهتی بهرگری، پۆول وۆلفووتز، له دیمانهیتکی لهگهڵ فانیتی فیر، له نایاری ۲۰۰۳، بهراستی گوتی که شهپهکه چهند هۆیتکی تری ههبوو.

راستییهکه نهوهبوو که پتویست بوو کارتیکی زۆر بکهین، جا لهگهڵ بیورۆکراسی حکومهتی ولاته په کگرتوهکاندا کارتیکی زۆرمان بوی کردو نیشینه سه کیشهی چهکه کۆمه لکۆزهکان و کردمانه کرۆکی کیشهکه، بهلام... سێ لایهنی تر ههبوون ههیشه جێی بایهخ پێدان بوون. پهکتیکیان چهکی کۆمه لکۆز بوو، دووه میان پشتیوانی کردنی تیرۆریزم و ستیه میشیان ههلسوکهوتی تاوانکارانهی رژیم بوو که له دژی گهلی ئیراقتی پهیرهوی دهکرد (۳۶).

سهروک بوش هیرشی سه تیرۆریستانی دهست پێ کردبوو و بهریاکردنی نازادی له ئیراقتی کردبووه ئامانجیک. بهلام نهوهی دواپییان له دواي دۆزینهوهی چهکی کومه لکۆز جهختی لهسهر کرا. نهگهڕ نهو ئیوارهیهی ناداری ۲۰۰۳ بێنینهوه بهر چاوی خویمان که شهپ دهستی پێ کرد، ئایا ههچ کام لهو ئامانجان ههواپییان به شهپهکه بهخشی؟

له ۱۱ی سپتیمبهری ۲۰۰۱ و له میانی یاریکردنیک تۆپتندا، ئیرانییهکان دهقیههتیک بو گیانی قوربانییانی پهلامارهکانی نیویۆرک و واشنتن وهستان، که ههه همان رۆژو پێش کاتی یارییهکهیان قهوما بوون. له بهغداش، تهلیفزیۆنی ئیراقتی به ناسوودهیییهوه گوتی: "تهمه رۆژیکي رهشه له میژووی ئهمیریکا و نهههشی گهرهترین دۆراندنه که دووچارای هاتوه."

ههچهنده بهغدا شادمانی خۆی له پهلامارهکان نیشان دا، بهلام سهدهدام حوسین ههچ په یوهندییهکی به تاوانکارهکانهوه نهبوو. سهدهدام حوسین و قاعیده، له بواری نایدیۆلۆژییهوه گهتیک له پهکتیرییهوه دوواتر بوون. حیزبی بهعسهکهی سهدهدامی، گروپتیکی ناسیۆنالیستی سیکۆلار بوو، ئاواتیشی پهککردنی نهتهوهی عارهه بوو، له لایه نههشوه، ههچ بایهخیکي به ئاین نهدهدا (دامه زینه رهکهی ناوی میشتیل

(۳۶) وۆلفووتز گوتی که فانیتی فیر له میانی چیرۆکهکهیدا تیبینییهکانی نهوی بههوازی کردۆتهوه. دهقهکه له دهستنووسکردنی دیمانهکهی وۆلفووتزی دهگهڵ فانیتی فیردا هاتوهوه دهقهکهش له ویتسیایتی وهزارهتی بهرگریدا بلۆکراوه.

عظمت بو، که سوریا بییه کی دیان بو. (نوسامه بن لادنیش له لای خۆیه وه ههولێ دامه زانندی خه لافه تیککی ئیسلامی جیهانی دها که به سه ره موو جیاوازییه نهتهوهی و رهگه زییه کان دا بازدها توندرویه سونهکانی وهک قاعیده، هه میسهه رژیمی سه ددام حوسینیان به گندهل ناوزه کردوهو سه ددامیش له کنه خۆیه وه پرا توندرویهکانی به هه ره شه ناساندوهه و زۆر به توندی کاری له گه لدا کردوون.

هه رچه نده قاعیدهو سه ددام وهک به کتری رقیان له ولاته به کگرتوهکان ده بووه، به لام هه رگیز نه گه ری هاو به یمانیتی له نیتوان قاعیدهو سه ددامدا نه بووه. نه گه ر سه ددام یارمه تی قاعیدهی دابا، نهوا چاره نووسی خۆی ده خسته به ردهستی نوسامه بن لادنهوه. هه رکاتیکیش قاعیده ویستبای سه ددام له ناو ببا، به کسه ر په یوهندییه که ی نیوانیانی بق نه متریکییه کان ده چۆراندو نهوانیش بی سیتو دوو لیکردن به دوای ئیراقی ده که وتن. له میانی سی و پینچ سالی حوکمرانییه که ی سه ددام که لیک هه له ی کرد، به لام هه رگیز بواری نه وهی نهدا پیاویک که هه موو بیرو بوچوونهکانی نهوی له لا بووجهل بوو و دهیویست له ناویان نههتلی، که دهستی به سه ریدا بشکی. نه نانهت هه والگری به سیاست کراوی ولاته به کگرتوهکانیش نهیتوانی هیچ به لگه ییک به دهسته وه بیتی که بۆنی په یوهندی نیتوان ئیراق و قاعیده ی لی بی.

لۆژیک و راستیه کان رتیان له به رتوه به رایه تی بوش نه گرت تا چیدی به دوای نهو په یوهندیانه نه گه ری. نه وه بوو چینی جیگری سه رۆک پالپشتی بیرۆکه ییکی کرد؛ گوایا نهو ره مزی یوسفه ی که له ۱۹۹۲ په لاماری ناوهندی بازرگانی نیتونه ته وهی دا، له راستیدا هه ر خۆی نهو ئیراقیه بووه که ناسنامه ی یوسفی هه لگرتوهه. بق پشتراست کردنه وه شی، به رتوه به رایه تی راپۆرتیکی جاسوسی بلاو کردهوه که نماینده ییکی باوه رپینه کراوی هه میسه مه ست به رزی کردبووه وهو تیددا نووسی بووی که گه وه تیرۆریستی په لامارهکانی ۱۱ سیپتیمبه ر، محمد عه تا، له ۲۰۰۰، له پراگ، له گه ل یه کیک له کارمه ندانی بالیۆزخانه ی ئیراقی کۆبووته وه. (هیچ به لگه ییک نییه به سه لمینی که عه تا سه ردانی پراکی کردهوه.) چونکه وه زیر ره مسفیلد قه ناعه تی به نهجامی لیکۆلینه وهکانی سی ئای ئی و ئازانسی هه والگری به رگری Defense Intelligence Agency تایبه تی خۆی نه بوو، بۆی ئوفیسی پلانه تایبه ته کان office of

Special دامه‌زاندو ستافیکي تایبته‌تی له سیاسیه‌ی پروناکبیره‌کانی بۆ دامه‌زاندو ئه‌رکیان ئه‌وه‌بوو که پاپۆرت بۆ دۆگله‌س فه‌یسی بریکاری وه‌زیری بۆ کاروباری سیاسی، به‌رز بکه‌نه‌وه‌و هه‌ول بده‌ن په‌یوه‌ندییک له‌ نێوان سه‌ددام و قاعیده‌ بدۆزنه‌وه‌، چونکه‌ گومان ده‌کرا که‌ شارمه‌زایانی هه‌والگری پێیان نه‌کرا‌بوو ئه‌و به‌لگه‌یه‌ به‌ده‌ست بێن.

سه‌رۆک بوش به‌ سادهمییه‌وه‌ جه‌ختی کرده‌وه‌ که‌ ئێراق ته‌واوکه‌ری شه‌ری دژمه‌تیۆر بوو. به‌ر له‌ شه‌یه‌که‌ سه‌رۆک هه‌یج بنه‌ماییکي بۆ ئه‌و قسه‌انه‌ی نه‌بوو که‌ ده‌یکرد، به‌لام وا ده‌رکه‌وت که‌ پاست بوو. چونکه‌ هه‌ر له‌دوای داگیرکردنی ئێراقی، سوننه‌کان توندپۆیه‌ تیرۆریسته‌کان مینگه‌ل به‌دوای مینگه‌ل بۆ ناو ئێراقی دێن. ناوه‌نده‌ سوننه‌که‌ی ئێراقیش وه‌ک ئه‌فغانستانی سه‌رده‌می تالیبانی لێ هاتوه‌ – که‌س ناتوانی بچیته‌ ناو ئه‌و ناوچه‌انه‌ی که‌ که‌سانیکي نه‌ناسراو تیرۆریسته‌کانی سه‌ر به‌ قاعیده‌ له‌ ناو خۆیاندا ده‌شارنه‌وه‌. ئه‌و په‌لامارانه‌ی که‌ ئه‌و تیرۆریستانه‌ ده‌یانکه‌ن، ته‌وژمیکي نوێ و یارمه‌تییه‌کی وا به‌ قاعیده‌ ده‌دا که‌ بتوانی هه‌زاران تیرۆریستی نوێ ته‌جنید بکا تیرۆریسته‌ بیانییه‌کان زیانیکی زۆریان له‌ ده‌ره‌نجامی ئه‌که‌ری سه‌رکه‌وتنی ئێراقی داوه‌. له‌ ۲۰۰۲، باره‌گای نه‌ته‌وه‌ په‌کگرتوه‌وه‌کانیان له‌ به‌غدا، ته‌قاندوه‌وه‌و سێرجه‌یق فیترا دیمیلیۆی نماینده‌ی نه‌ته‌وه‌ په‌کگرتوه‌وه‌کانی له‌ ئێراقی کوشت. دیمیلیۆ دپلۆماتیکي هه‌ینده‌ کاراو شارمه‌زا بوو؛ هه‌موو لایه‌نه‌کان ناویان له‌ سه‌روه‌ی لیستی کاندیده‌هه‌کانی پۆستی سه‌کرته‌ری گشتی نه‌ته‌وه‌ په‌کگرتوه‌وه‌کان دانابوو^(۲۷).

(۲۷) له‌ کرواتیا، له‌ نزیکه‌وه‌ له‌گه‌ل سێرجه‌یق فیترا دیمیلیۆ کارم کرد. ئه‌و سه‌رۆکی کاروباری سیفیلی هه‌زی UNPROFOR و منیش بآلیۆزی ولاته‌ په‌کگرتوه‌وه‌کان بووم. له‌ ۱۹۹۹ داوای لێ کردم له‌ ته‌یموری پۆزه‌لات کاری له‌گه‌ل بکه‌م. له‌وێ سه‌رۆکی به‌پۆه‌به‌رایه‌تی کاتی نه‌ته‌وه‌ په‌کگرتوه‌وه‌کان بوو. ده‌لێن له‌ پاش داگیرکردنی ئه‌لمانیاو ژاپۆن، ئه‌مه‌یان سه‌رکه‌وتوتورین هه‌ولی دروستکردنی ده‌وله‌ت بووه‌. گه‌لێک فاکته‌ر ته‌یموری پۆزه‌لاتیان سه‌رخست، قه‌واره‌ی بچووک و په‌کبونی سه‌رکرده‌ خۆمآلییه‌کان و هه‌بوونی سه‌رچاره‌ی داهاطیکي زۆر که‌ به‌رانبه‌ر به‌ قه‌واره‌ی ولاته‌که‌ گه‌لێک زۆر بوو. هه‌رچه‌نده‌ دیمیلیۆ ده‌سه‌لاتی ته‌واوی نه‌ته‌وه‌ په‌کگرتوه‌وه‌کانی هه‌بوو، به‌لام هه‌یج کاریکي بێی پاوێژکردن له‌گه‌ل ته‌یمورییه‌کان نه‌کردو هه‌یج =

بەم کارەشيان نەتەوە يەكگرتووھەكانيان ناچار كرد لە ئيراقى دەرچى . ئەم
كردەومىە سامانىك لە شارەزايىيەكى بى ئەندازەى ئەو پياوھى لە دەستى ئەو
ئەمىريكىيە نەشارەزايانە دا

ھەر لە كوشتنى باقر حەكىمەوہ لە ٢٠٠٢ ، تا تەقاندنەوہى گۆرخانەى عەسكرى لە
٢٠٠٦ ، تىرۆرىستە بيانىيەكان ھەمىشە ناگرى شەرى ناوخۆيان خوۆش كردووہ . بەو
كەشە پى ترسەى دروستيان كردووہ ، ولاتە يەكگرتووھەكانيان ناچار كردووہ چەندەھا
بليۆن دۆلارى سەربارى ئەوہى پىتشتەر بۆ دووبارە دروستكردنەوہ تەرخانيان كردبوو ،
بۆ ئاسايشيش تەرخان بگەن و واشيان كردووہ ھەموو ھەولەكانى ئاوەدانكردنەوہ بە
فەرۆ بچى . ئەگەر ولاتە يەكگرتووھەكان لە ئيراقى پكشيتەوہ ، بەر لەوہى ئاسايش
سەقامگىر بگا ، قاعىدە نەك ھەر تەنيا سەركەوتن رادەگەيىتى ، بەلكو ئەوہى كە لە
٢٠٠١ لە ئەفغانستانى لە دەستى دا ، لە ناوچە سووننەنشينەكانى ئيراقى دروستى
دەكاتەوہ .

با تۆزىكىش لەگەڵ بەرپۆھبەرايەتى بوش بە ويزدان بين ، خو ئەو ھەمووہ بەر لە
شەرى پىشبينى نەدەكرا . ئەوہى ئاشكرا بوو ئەوھبوو كە ئىراق بەشيك لە شەرى دژە
تىرۆر نەبوو . پىشبينى دەكراو پىشبينىش كرا كە شەرى رەنگە دەزگاكانى ئيراقى
برووخىتى ، جا ئەگەر ولاتە يەكگرتووھەكان ئاسايشى نەپاراستبا ، رەنگبوو پشيوى و
ئاژاوە بەرپا ببا . بەرپۆھبەرايەتىش باش دەزانى كە بەرپابوونى ئاژاوە ، تىرۆرىزم ئا
دەدا . بەلام بەرپۆھبەرايەتى ھىچ پلانكى بۆ دواى پووخانى سەددامى سازنەدا .

دیمۆكراسى دەركەيىكى ديكەى شەرى خستە سەرىشتى . دامەزراندنى ئيراقىكى
دیمۆكراتى خوۆى لە خوۆدا ئامانجىك بوو ، بەلام ئەستەمە بۆ گەيشتن بەو ئاواتە
شەرىكى ئاوا گەورە بە شەرىكى رەوا بناسين . ئەندازيارانى شەرىكە وای بۆچوون
كە پەيدا بوونى دیمۆكراسى لە ئيراقى ئەنجامى وەك دۆمىنۆى لى دەكەوتتەوہو لە

= بىرپارىكى بىنى وان نەداو ھەمىشە قابىلى دەكردن و ھىچى بەسەردا نەدەسەپاندن . سەرۆك
بوش بەتايبەتى داواى كرد ديميلیۆ بۆ ئيراقى بچىت . بەلام ئەمىريكىيەكان سووديان لە
شارەزايىيەكەى وەرنەكرت . چەند حەفتەيىكى ما بوو بچىتەوہو پۆستى دەسلەلتى كۆمسيۆنى
بالاى نەتەوہ يەكگرتووھەكانى مافەكانى مرۆف بگرتتە دەست كە كوژرا .

دوای ئەوێ ژێمه دکتاتۆریه‌کانی سوریا و ئێران و عاره‌بستانی سعودیو میسریش
 یه‌ک یه‌ک ده‌رووخین. ئەگه‌ر دیمۆکراسی له ئێراقی چه‌خماخی شۆرشیتکی
 دیمۆکراسی سه‌رتاسه‌ری له رۆژه‌لاتی نافین به‌رپا بکه‌دا، ئەو کاته قه‌ره‌بووی ئەو
 هه‌موو زیانه‌ی ده‌کرده‌وه که له شه‌ری ئێراقیدا ده‌کری. جیهانیتکی عاره‌بی
 دیمۆکراسی رهنه‌گه‌ بیه‌تته‌ هاوپه‌یمان له شه‌ری دژه‌تێرۆر، نه‌ک بیه‌تته‌ کانیتک و
 تیرۆریستی تیدا بزیتته‌وه. رهنه‌گه‌ بکری ئێرانیتکی دیمۆکراسی قایل بکری واز له
 به‌رنامه‌ی ئەتۆمی خۆی بیتی. به‌لام ئەگه‌ر وازیش نه‌هێنی، خو ئێرانیتکی لایه‌نگری
 رۆژئاوا رهنه‌گه‌ لهو چه‌ند مه‌لایه‌ دژه‌ ئەمپریکیانه‌ باشتر بی. له کۆتاییشدا، وه‌ک
 ئەوه‌ی که گه‌لیک له ئەندازیارانی شه‌ره‌که‌ بیریان لێ کرده‌وه، رهنه‌گه‌بوو مروف له
 رۆژه‌لاتیتکی ناوه‌راستی لای رۆژئاوادا، بیری له ناشتییه‌کی سه‌رتاسه‌ری له نێوان
 ئیسرائیل و لاته‌ عاره‌بییه‌کان بکه‌دايه‌وه.

بۆ ئەوه‌ش شه‌ری ئێراقی له‌گه‌ڵ دیمۆکراسییه‌کی فره‌وانتر بگونه‌جا، ده‌بوو سی
 مه‌رجی یه‌ک له‌ دوای یه‌کی لێ به‌دی به‌هاتبا: یه‌که‌م؛ ده‌بوو ئێراق له
 دیمۆکراسییه‌ته‌که‌ی سه‌رکه‌وتبا. دووه‌م؛ پتویست بوو دیمۆکراسی له ئێراقی
 پرۆسه‌ی به‌دیمۆکراسی کردنی ولاتانی دیکه‌ی رۆژه‌لاتی نافینی هان بدا.
 ستییه‌میش؛ حکومه‌ته‌ دیمۆکراسییه‌کانی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست، ده‌بوو به‌و شیوه‌یه
 هه‌لسوکه‌وت بکه‌ن که به‌ زۆری له به‌رژه‌وه‌ندی ولاته‌ یه‌کگرتووکه‌کان با، نه‌ک به‌و
 شیوه‌یه‌ی که ئۆتۆکراته‌کانی پێشان به‌رپوه‌یان ده‌برد. به‌رپوه‌رایه‌تی بوش،
 ساکارانه‌، وای بۆ ده‌چوو که ئەو پرۆسه‌یه‌ هه‌نگاو به‌هه‌نگاو به‌رپوه‌ بچێ و نه‌ هیچ
 پلانیکی دانا بۆ ئەوه‌ی بواری سه‌رکه‌وتنی گواستنه‌وه‌و دامه‌زراندنی دیمۆکراسی له
 ئێراقی پتر بکا. نه‌ توێژینه‌وه‌ی ته‌واوی ده‌رباره‌ی بارودۆخی ئێراقی کرد تا بزانی
 نایا ده‌شی ده‌وله‌تیکي دیمۆکراسی یه‌کگرتوو له ئێراقیدا دروست بکا که ولاتانی
 دیکه‌ی رۆژه‌لاتی نافین خوژگه‌ بخوازن که وه‌ک ئەویان لێ بی. چونکه ئەو
 سیناریۆیانه‌ی بۆ ئێراقی پاش سه‌ددام ریک خرابوون، هه‌موو ئەوه‌ر گه‌شبین بوون،
 بۆی به‌رپوه‌رایه‌تی هه‌رگیز بیری له سیناریۆی ئەگه‌ری سه‌رنه‌که‌وتن نه‌کرده‌وه.
 ولاته‌ عاره‌بییه‌کانی دی چۆن پرۆسه‌ی دروستکردنی ئەو دیمۆکراسییه‌ ده‌بینن که

نهمیریكا له ئیراقی سهرکردایهتی دهكا و بووته هۆی بهرپابوونی شهپریکی ناوخی مهزهبی و جیابوونهوهی بهشیکی ولاتهكهو ئیرانیش دهستی به سهرتا سهری بهشهكهی تری داگرتووه؟

تهنانهت ئهكهه ئیراق بیایه ئهو دیمۆكراسییه لایهنگرهی رۆژئاواش وهك ئهوهی بهرپوهبهرایهتی دهیهوی، خو جادوو نهبوو تا کاریگهرییهکی ئهزینی پهیدا بکرایه. بێگومان ناشی ئهم ههلوێسته تاقی بکریتهوه. بهلام تهنیا دهکری ئهوه بلین كه ئه ههلبژاردنانهی لهوهتی شهپی ئیراقی له رۆژهلاتی ناڤیندا ئهجام دراوه، هیشتا ئهوه ئهجامانهی لی پهیدا نهبووه كه بهرپوهبهرایهتی بوش چاوهپیتی دهکرد. له ۲۰۰۵، دهنگهران له ئیران، محمد خاتمی نهرمۆیان لاداوهنگیان بهو محمود ئهحمدهی نهژادی گهوره پارێزگار دا، كه به ئاشکرا گومانی له راستی روودانی هۆلۆکۆست دهربری و داوای لهناوبردنی ئیسرائیلی کردو به خیرابیش پرۆگرامی ئهتۆمی ئیرانی بۆ پیشهوه برد. له فهلهستینیش، بزوتنهوهی رادیکالی ئیسلامی ههماس سهرکهوتنیکی وای بهدهست هیتا كه جیتی نیگهرا نییه. ئهوه بزوتنهوهیه دان به مافی بوونی ئیسرائیل دانانی و لهو خۆتهقاندنهوهو کوشتارانەش بهرپرسیاره كه له ئیسرائیل دهکری.

سالتیک له دواي گوتارهکهی "تهودری شهیتان"، سهروک بوش لهگهڵ سی ئیراقی نهمیریکی کۆبوومهوه؛ عدنان مهکیه نووسهرو حاتم مخلصی دکتۆرو رهند رهحیم، كه لهپاش رووخانی رژیتم پهکهم ئافرهت بوو كه پوستی نمایندهی ئیراقی له ولاته یهکگرتووهکان، مهرگرت. ههر یهکیکیان بیروبووچوونی خۆی سهبارت به ئیراقی دواي سهددامی، بۆ سهروک باس کردو ههرسیک باسی سوننهو شیعیهیان بۆی کرد. بۆیان دهرکهوت كه سهروک له دهربارهی ئهو زاراوانه هیچی لهکن نهبوو. بۆی زۆربهی کۆبوونهوهکهیان بهوه بهسهر برد لهسهروک بگهیهنن كه ئیسلام دوو مهزهبی سهرهکی ههیه^(۲۸).

وا دهرمهکوهی كه سهروکی ولاته یهکگرتووهکان، تا دوو مانگ بهر لهوهی فرمان به لهشکرهکانی نهمیریكا بدا تا بچن ئیراقی بگرن، هیچی دهربارهی ئهو پارچانهی ناو

(۲۸) دوو لهوانهی لهکۆبوونهوهکه بهشدار ببوون، راستهوخۆ ئهههیان بۆ گێرامهوه.

ئىراقى نەدەزانی که میژووو سیاسەتی ئەو وەلاتەیان دروست کردوو. ڕەنگە نەیزانیبێ زۆر لە گین بوو ئێران لەدوای سەددامی شوێن پێی لە ئىراقى توند بێ. ڕەنگە پیتشبینی ئەوێشی نەکردبێ که زۆر لە گین بوو سوپای ئەمێریکا لە ناو گێژەنی شەری ناوخۆی ئەو دوو مەزەبە بەجەقی که نەیدەزانی هەر هەبوون.

من ئەو چیرۆکە سەیره بۆ ئەو ناگێرمەوێ تا باسی ساوولکەیی سەرۆکتان بۆ بکەم، بەلکو بۆ ئەوێه ناشرای بکا که سەرکردایەتی ئەمێریکا لە پیتشی شەری، چەند کەمی دەربارەیی سەروشتی کۆمەڵی ئىراقى دەزانیو چەند گرفتى گەورە لە دوای ڕووخانی سەددام حوسەینیش تووشی وڵاتە یەگرتووێکان دێ. تەنانەت لە ۲۰۰۶ و لەو دەمەیی که شەری ناوخۆ لە ئىراقى بەردەوامە، سەرۆک و گەورە ڕاویژکارانی باسی گەلی ئىراقى دەکەن وەک ئەوێ که یەک نەتەوێ هەرێمگەزی وەک فرەنسییەکان یان تەنانەت وەک ئەمێریکییەکان بێ.

لەم بارەیهوێ من عەیب لەو لووت بەرزیه دەگرم که هەموو بەرپۆهه رایەتی بوشی گرتۆتەوێ. هەر لە سەرۆک و جیگری سەرۆکەوێرا تا دەگاتە ئەو پارێزگاره تازانەیی ناو پیتناگۆن که ئەندازیارى شەرهەکن، هەموویان باوهریان وابوو که ئىراق لاپەرەییکی سپی بوو و وڵاتە یەگرتووێکان بە کەیفی خۆی دەیتوانی کۆمەلگەییکی دیمۆکراتی فرەلایەنەیی لێ بسەپینێ. ئەم لەخۆیاییبووێه بوو هینایانیە سەر ئەو باوهرە که بە ماندوووبوونیکى کەم و پلاندانانی وڵاتە یەگرتووێکان ئەمە هەمووی جیبەجێ دەکراو بۆی پتویستی نەدەکرد هیچ دەربارەیی ئىراقى بزائن. لە راستیدا، لە کاتی ستاف دانانی حوکمرانی دوای شەری لە ئىراقى، بەرپۆهه رایەتی گرانیی خۆی خستە سەر ئەوانەیی که نایدیۆلۆژیای دیمۆکراسی ئەمێریکییان هەبوو بۆ ئەوێ لە ئىراقى بسەپین و هەموو کارمەندە شارەزایەکانی کاروباری دەروە لەوانەیی که ناشنای ئىراق بوون و شارەزایییان لە کاروباری جیهانی عەرەبیدا هەبوو، هەموویان لە ئیشەکه دوورخستەوێ.

ئۆبالی فریودانی بەرپۆهه رایەتی بەوێ که وەرگرتنی دەسەلات لە ئىراقى کارىکی ئاسان بوو، دەکەوتتە ئەستۆی ئەحمەد چەلەبیهوێ. گوايا ئەحمەد چەلەبى بووێ که چینی پارێزگاره تازەکانی پیتناگۆنی قەناعەت پیتناوێ که سوپای وڵاتە

یەكگرتووهمكان له ئىراقى به گول و گولزارهوه پيشوازي لى دهكرى. ئهو ياخيبيوانهى كه له ريگهى كۆنگرهى نيشتمانى ئىراقىيهوه كه ولاته يەكگرتووهمكان دارايىيهكهى بوى مسۆگەر دهكرىو بۆ ولاته يەكگرتووهمكان هيندران، زانىارىيان دهربارهى چهكه كۆمهلكۆزهكانى پزىم پيشكەش كرىو پاشان دهركهوت هيجى راست نهبوو. چهلهبى به نيازوهه هيجى دهربارهى بهرشو بلاوى ئىتنى و ئايىنى ئىراقى بۆ ئهو كارمهنده نهمىريكىيانه نهگىراوه كه به توندى پشتىوانىيان دهكرى. ههروهها هيج شتىكى دهربارهى نهگهرى بهربابوونى كىروگرفتى دواى داگىركردنهكه نهكرى. چهلهبى بوو واى له پارىزگار تازهمكان گهياند كه داهاتى نهفتى ئىراقى تىراى ئاوهدانكردنوى ولات دهكا. دواچارىش كه ئىراق بىتته ولاتىكى دىمۆكراسى، ئهوه بى بهكه دووه لىكرىن پهيوهندى دپلۆماسى لهگهڵ ئىسرائىل، دهكات.

ئهممهه چهلهبى له بنهمالهپىكى دهولهمندى شىعهى شارى بهغدا له ١٩٤٥، بووه. له مالىكى بان جزىرى كۆلۆنىالى گهوره بووه كه مهلهوانگهپىكى تايهتى له قهوارهى مهلهوانگهپىكى ئۆلۆمپى، لهناو زهوى خۆيان، لهناو باخىكى دارخورماى، لهبهر دهرى مالىدا، ههبووه. له ١٩٥٨، كه چهند نهفسهركى ئىراقى پزىمى پاشايهتىيان له ئىراقى رووخاند، ئهممهه چهلهبى له بهغدا دهرچوو، ئىتر بۆ ماوهى چل و پىنج سال نههاتوه ئىراقى. پاش ئهوهى له پهيمانگهى تهكنۆلۆژى ماساچوستس، پلهپىكى له مىكانىك وهرگرت و (بى ئىچ دى Ph.D) واتا پلهى دكتوراشى له زانكۆى شىكاگۆ وهرگرت، له زانكۆى نهمىريكى له بهىروت وانهى به قوتابىيان گوت. ئىنجا دهستى به بزنىسى تايهتى خۆى كارى بانكسازى كرد. پارهمپىكى زۆرى پهيداكرى. له ١٩٨٠كان، له ئوردن بانكى پىترراى بهرپوه بردو كاتىكىش كه بانكهكه تووشى زىانىكى زۆر هات، دهسهلدارانى ئوردنى تاوانى فىلبارزىيان خسته نهستۆيهوه، به غىابى بۆ ماوهپىكى درىژ حوكمى زىندانكردنىان دا.

له ١٩٨٦، له ريگهى جودىت كىپهروهه چهلهبىم بىنى. كىپه زاناپىكى پهيمانگهى بروكنگزهو وكمو پسپۆرىش له رۆژهلاتى نافىندا زۆر ناسراوه. زىرهكى ئهو كابرايهو بىرتىزى و پابهند بوونى به لادانى سههدام حوسىتى كه لهوكاتدا خهلك زۆر بوى ههردال نهبوو، سهرنجى منىان بوى راكىشا. ههركىز هيندهم دهربارهى بانكى پىترا

نەزانىبوو بۆ ئەو ھى ھەلۆتسىتى تايبەتى خۆى لى وەرگرم؛ بەلام رافەکردنەكەى
چەلەبىم لەلا پەسند بوو كە گوتى سەددام حوسىن وای كرد ئۆردن ئەم حوكمەى بدا،
چونكە ئەوكات ئوردن ھاوپەيمانىكى نزيكى سەددامى بوو.

لە ۱۹۸۰كاندا چەلەبى تىگەيشت كە رىتى چوونە بەغدا بە واشنتندا تىدەپەرىئ.
بۆىى برىارى دا دۆستايەتى لەگەل كۆمەلەى سياسەتى دەرەوھى ئەمىرىكى سازىكا،
منىش خۆم بە يەكئىك لەو برادەرانى دەرەوھى. ھەندى لەو كەسانەش كە برادەرەىەتى
لەگەلىاندا كرد: پۆول وولفوودز؛ كارمەندى پىشوووى بەرئۆمبەرەىەتى رىتىگن، رىچەرد
پىرل؛ كارمەندى كۆنگرەس، لويس لىبى (سكوتەر) و دك چىنى بوون. چىنى رۆلئىكى
بەرز لە دوومىن بەرئۆمبەرەىەتى بوش دەگىرئ. چەلەبى وەك زۆران ئەو ھەلەبەى
نەكرد كە تەنیا دلى كەرە كاربەدەستە ناودارەكان راپگرئ. زانى كە ھەندى لە
گرىنگترىن گەمەزانەكان، بە تايبەتىش ئەگەر بەتوئ رەچاوى دوور بكەى، دەستەى
كارمەندانى كۆنگرەس و پسپۆرانى كاروبارى دەرەوھى، ئەوانەى لە كار نامىن و
رۆژنامەنووسە ناودارەكان بوون.

چەلەبى كارى بۆ يەكخستنى ئۆپۆزىسيۆنى ئىراقى كرد، كە ئەو پارتە شىعە
مەزەبانەى بنكە لە ئىرانى و پارتە كوردىيە نەتەوھىيە نەيارەكان و بەعسىيە
ياخىيەكانى بنكە لە سورىاو سوننە توندروپەكان و چەند كەسىكى ھەوادارى
پاشايەتى و حزبى شىوعى ئىراقى لەخۆ دەگرت. ھەرچەندە ئۆپۆزىسيۆن چەندىن
گرووبى جىاواز بوون، بەلام چەلەبى توانى ھەموويان لەسەر بنەماى پرۆگرامىكى
دژى سەددامى لەناو يەك ژووردا كۆبكاتەوھ. چەلەبى وەك زۆربەى عارەبەكانى دىكە
نەبوو و زانى كورد گرىنگايەتییەكى تايبەتییان بۆ ئۆپۆزىسيۆنى دەبى. چونكە خاك
و ھىزى چەكدارىان ھەبوو. لە ميانى كۆنگرەى سەلاحەدىنى ۱۹۹۲، چەلەبى توانى
سەركرەدە عارەبەكانى ئۆپۆزىسيۆنى ئىراقى قايل بكا دان بە فیدرالیزم بۆ
كوردستان بىنن. لە ۱۹۹۰كانىشدا چەند سالىكى لە كوردستانى ئىراقى بەسەر بردو
ھەولى دا سەرھەلدانئىك لەدژى سەددامى دروست بكا. تەنانەت ئەو ئىراقىيانەى
ھەمىشە رەخنەى لى دەگرن، ئەوانىش باسى نازايەتى ئەو پياوھ دەگىرئەوھ.

چەلەبى رووى پىسى سەددام حوسىنى بە ھەموو دونيا نیشان دا (ئىشەكە

زهمه تیش نه بوو) و گۆرینی رژیمیسی کرده کارتیکی سانا. زانی که زۆر له رۆژنامه نووسان که متر گوئی به ورده کاره راسته قینه کان دهمن کاتیک که زانیاریه کی بچووکیان به بهر دهست دهکه وی. زانی کینه ئه وانهی له کورتی دهیبرنه وه له تلهت زانیاری بۆ ده درکاندن، تا به نهرمی به دوایدا بچن و لئی له هه لالا نه دهن. بیروکه ی رپوخانی رژیمی بته وترکردو، جهختی ده کرده وه ئه گهر ناوچه ی ئارامی دژه فرین له باکووردا فره وانتر بکرتو ناوچه یکی هاوشیوهش له باشووردا بکرت، نه وه کاریگری دو مینوی له سه ر سه ددامی ده بی و ده یرووختینی. له ۲۰۰۲ ش کاتیک که شه ر نزیك ده بووه وه، هه میسه بۆ ئه میتریکیه کانی دوویاتی ده کرده وه که له شکره که بیان وه ک رزگارکاران پتیشوازییان لی ده کرت.

چه له بی به ته واوه تی سه رچیغ نه چوو بوو. هه ندی ئیراقی به راستی هه له له بیان بۆ ئه میتریکیه کان لیدا کاتیک که له پایتهخت نزیك ده که وتنه وه (دوای پینچ رۆژ له رپوخانی سه ددامی، له به غدا گولیان پتیشکهش کردم). چه له بی هه رگیز پشستوانی له داگیرکردنی ئیراقی له لایه نی ئه میتریکا وه نه کرده وه. پتیشتر گوته بووی به رگریه کی زۆری داگیرکردنه که ده کرت. له و باوه رده ابو که ده بی زوو ده سه لات بۆ حکومه تیکی کاتی ئیراقی بگه رپته وه. زۆر کۆششی کرد که پینتاگۆن سوپایکی ئیراقی له بانشگه و (کوورد) مه شق بدا بۆ ئه وه ی شانبه شانی هتزه کانی ئه میتریکا شه ر بکا، به لام نه م هه وه ی سه ری نه گرت. ویستی رۆلێکی سه ره کی له حکومه تیکی کاتی ئیراقی پی بسپێرن، خو ئه مهش ئه وه ناگه یه نی که بیرو بۆچونه کانی هه له بوون.

به بۆچوونی خو م، نابی رۆلی ئه حمده چه له بی له و کرده وانهی بوونه هۆی داگیرکردنی ئیراقی له بی بکرت. ئه گهر ئه و نه بوایه، رهنگبوو سوپای ئه میتریکي ئیستا له ئیراقی نه با. ئه مه مانای ئه وه نییه که چه له بی کابرایکی فیلبازه، وه ک ئه وه ی هه ندیک له ره خنه گرانی ناوزه دی ده که ن. چه له بی بیست سال کاری کرد تا توانی قه ناعهت به نوخه ی سیاسه تی ده ره وه ی ئه میتریکي بینی که بۆ ئیراقیکی دیمۆکراتی و دیمۆکراسی عاره بی کار بکه ن. هه موو زانیاریه کانی خو ی به شیوه ی تیک ریکخست که پشستوانی کردنی شه ر رشتتر بکا. رهنگه له هه ندی لایه نه وه درۆی کرد بی.

ئەحمەد چەلەبی هیچ چاکەیتکی ئەمیری کای لە چاوە نەبوو. تەنیا ئەو بوو کە کابرایتکی ئێراقی بوو و دەیویست ولاتە کەمی خۆی پزگار بکا. سوپاییتکی تاییبەتی نەبوو، بۆی ئاچار بوو ولاتە یە کگرتوو هکان قایل بکا تا لەشکری پێ بدا. دواى سالتیک لە شەر، چەلەبی بە سەندیتی تیلگرافی گوت: "ئیمە پالەوانی بەهەلەدا چووین. ئەوێ بەلای ئیمەو گرینگە ئەوێ بە ئیمە بە ئەواوەتی سەرکەوتووین. سەددامی دکتاتور نەماو ئەمیریکییەکانیش وا لە بەغدان. ئەوێ پێشان [بەر لە شەری] دەگوترا ئیستا گرینگ نییە."

هەزاران بانسگە کراو هاتنە واشنتن و داواى یارمەتییان لە ولاتە یە کگرتوو هکان دەکرد تا بتوانن بۆ ولاتی خۆیان بچنەو. کە وا دەبوو چایەتیک یان قاو هیکیان پێ دەدرا. چەلەبی لەشکری وەرگرت و سەدان ملیۆن دۆلاری خەرجی ولاتە یە کگرتوو هکانی پێ درا بۆ ئەوێ ئێراقیتکی نوێ دروست بکا. عەیب لە چەلەبی ناکرێ بە هۆی ئەو درۆیانە کە کردبووی، بەلکو عەیب لەو کارمەندە ئەمیریکییانە دەگیرێ کە بێ لێپێچینەو لەگەڵدا کرین پتییان باور کردبوو.

جێگری سەرۆکی، چینی، یە کتیک بوو لەوانەى باوەریان پتیی کرد. چینی لە ئێوارەى پێش هەلگیرسانی شەرکە، بە تەم روسترتی تیلیفزیۆنی ئێن بی سی گوت: "مەن خۆم لەگەڵ گەلێک لە ئێراقییان قسەم کردوو، لە کۆشکی سپی پێشوازیم لێ کردن... ئەوێ لەوان تێگەیشتم ئەوێ کە گەلی ئێراقی بێ سێ و دوو لێکردن دەیوی کۆلی لە کۆلی سەددام حوسینی بپێتەو وەک پزگارکەر پێشوازیمان لێ دەکن." بەقسەى چینی دەبێ چەلەبی تەنیا ئێراقیەک نەبووی کە ئەمیریکییەکانی بۆ ئەو کارە هاندابێ. لەو دەمەى کە کاتی شەرکە نزیک بوووە سەرکردەکانی کوردو سەرکردەکانی شیعیە هێلێکی سیاسییان بۆ بەردەم هێناو لە بەرپۆهەرایەتی بوشیان خواست گوتیان لێ رابگرێ. لە میانى کۆیونەو هکانی لە کۆشکی سپی و لە وەزارەتی دەرەویدا کران، سەرکردە کوردەکانیش چووونە ریزی سەرانی شیعیەکان و جەختیان لەسەر پابەندبوونیان بە ئێراقیتکی یە کگرتوو دیموکراتی کردوو. هەمان قسەشیان بۆ میدیاکان دوویات کردوو، بێ ژمار لە کەنالهکانی سی ئێن ئێن و بی بی سی ئەم قسەنەیان جەخت کردنەو. بەلام ئەگەر یە کتیک بە چاکی گوتی لێ

پاکرتبان، هستی پی دەکرد که قسه‌کانیان له ناخیا نه‌وه نه‌بوو. به‌پرتوه‌برایه‌تی بوش ئەحمەد چەلەبی له هەموو ئێراقییەکان پتر نەدەویست، بە‌لکو بە‌رەم سالی له هەمووان پتر گەرەک بوو. بە‌رەم سالی سەرکردەییکی کوردە، له بریتانیا بە‌روەرەدە بوو و خۆیندووێه‌تیو بە‌ر له‌وه‌ی بگەرێتە‌وه سلیمانیو بێتە دووم سەرۆک وەزیرانی کوردستان^(٢٩)، دە سال بوو له‌ واشنتن، نماینده‌ی یه‌کێتی نیشتمانی کوردستان بوو. له‌ میان‌ی قسه‌کان‌ی بە‌ر له‌شەر دەرکەن، بە‌رەم بە‌ شیوه‌ییکی بە‌رەوام له‌ تیلیفزیۆنی ئەمێریکا دەرەم‌کەوتو بە‌ رەهایییە‌وه بە‌ شان و شوکەتی سەرۆک بوش و ئەو هەولانە‌ی هەلدەدا که‌ بۆ نازاگرانی گەلی ئێراقی دەیدا. باسی بە‌ ئێراقی بوونی خۆی بۆ بی سی سە‌ی بە‌م جوړه کرد: "تا ئێمە‌ی کورد ناچار بکرتین له‌ چوارچێوه‌ی ئێراقیدا بژین، دەمە‌وێ هاولاتییه‌کی تە‌واوی ولاتی خۆم بم." ئەم قسانە‌ی که‌ ئەو کابرایه‌ی به‌‌پرتوه‌برایه‌تی بوش له‌ ٢٠٠٤دا کردییە‌ بریکاری سەرۆک وەزیرانی ئێراقی، هەر ئە‌وه‌ته‌ بۆنی ولاتیاریزی لی‌ دی.

ئە‌وه‌ی په‌یوه‌ندیشی به‌ شیعه‌کان‌ی ئێراقی‌وه هە‌بوو، ئە‌و خۆزگه‌یه‌ بوو که‌ ئە‌ندازیارانی شەرکه‌ خواستیان که‌ بێتە‌ دی. چونکه‌ نه‌جەف و کە‌ربە‌لا که‌ بێرۆزترین دوو شوێنی شیعه‌کانن، له‌ ئێراقینه‌، بۆ‌ی ئێراقی نازاد، بۆ شیعه‌کان، شوێنی ئێران دەرگرتە‌وه‌وه‌ ده‌بێتە‌ چە‌قی دونه‌یای شیعه‌کان. شیعه ئێراقییه‌کانیش ده‌بنه‌ پشتیوانی رۆژئاواو دیمۆکراتی په‌یره‌وه‌ ده‌کەن و ئە‌مە‌ش ستراتیژیکی ئە‌وپه‌ر گرینگه‌، چونکه‌ بنه‌مای حوکمی مه‌لایه‌کان له‌ ئێران‌ی هە‌لدەته‌کێتی.

بریکاری وەزیری بە‌رگری، وۆلفویتز، که‌میک پاش پوو‌خانی به‌غدا، ئاوا‌ی هە‌لسە‌نگاند:

زۆر چاک بۆمان روون بووه‌ته‌وه‌ که‌ ئێراق، به‌ تاپه‌ته‌یش دانیش‌توانه‌ شیعه‌که‌ی

(٢٩) پارتی دیمۆکراتی کوردستان و یه‌کێتی نیشتمانی کوردستان دوو ناوچه‌ی جیاوازی ناو کوردستانیان کۆنترۆل کردبوو، ئە‌مە‌ش میراتیکی شە‌پی ناوخوا‌ی کوردستانی ١٩٩٠کە‌نی به‌جێ هێشت. هەر بە‌شیکیان کابینیت و سەرۆک وەزیرانی تاپه‌تی خۆی هە‌بوو، به‌لام هەر دوو حکومه‌ت هەر یه‌ک ناویان به‌کار دێناو ئە‌ویش حکومه‌تی هەرێمی کوردستان بوو. له‌ ٢٠٠٢، هەر دوو حکومه‌ت له‌ نزیکه‌وه‌را هاریکارییان کرد. له‌ نایاری ٢٠٠٦، هەر دوو یه‌کیان گرتە‌وه‌.

ئىراقى، له لايىكرا سەرچاوهى مەترسین بۆ ئىرانى و له لايىكى تریشەوه هەلیک بۆ ئىرانىیەکان دەرهەمخستین. واش تىبگەم مەترسییەکیان پتره لهوهى که هەلیکی باشیان بۆ پەیدا بکەن. بەلام کرۆکی مەترسییەکه بۆیان گەلیک دەبێ ئەگەر هەول بەدەن دەست له کاروباریان وەربەدەن، چونکه دوا شت که ئەوان بیانەوتی بیبینن پەیدا بونى سەرچاوهیى سەر بەخۆی دەسەلاتى رێبازى شیعەکانە له ولاتیکدا که دیمۆکراسى و لایەنگرى رۆژئاوا بێ، ئەمەش به ئەگەریکی زۆر گونجاو دەزانم...هیچ گومانیکم نییه که ئەمە دەبیتە مەمانتییهکی کەرە.

به زهقى بەلگه‌ی به پێچه‌وانه‌ی ئەم قسانه هه‌بوو. ئێران پتر له دوو ده‌یانه سال پش‌تیوانی پارتە سەر‌ه‌کییه شیعەکانی ئێراقی کرد. ئەو پارتانە به ناشکرا دەیانویست دەوله‌تیکی ئیسلامی له ئێراقی بسازین، ناوی گەر‌مترینیان که ئەنجومه‌نی بالای شۆرشى ئیسلامییه له ئێراقی، ئەمە به راشکاوێ به دیار ده‌خا. له ١٩٩١، ئێران هاریکاری شیعەکانی کرد، که‌چی به‌ر‌تۆمه‌رایه‌تی بوشی یه‌که‌م به خرابی به‌شداری له تاوانی کوشتنی ده‌یان هه‌زار شیعەى کرد. بۆی هیچ ئەگەریکی وا له ئارادا نه‌بوو که ئەو ١٤ ملیۆن شیعەى ئێراقی کاتیک که له بن نیری ده‌یان سالی سەر‌کو‌تکاری دهر‌باز دهب‌ن و بچ‌ن مل له‌بەر ملی ئەو ده‌وله‌ته ٦٤ ملیۆن شیعەیه‌ی ئێرانى بنین که هه‌میشه جی متمانه‌یان بووه. په‌یوه‌ندی نێوان مامۆستاو قوتابی دیار بوو، به‌لام به‌ر‌تۆمه‌رایه‌تی نه‌یده‌ویست که‌سێک به‌و راستیانه نیکه‌رانی بکات.

له میانى گه‌هاهییه‌که‌ی بریکاری و‌ه‌زیری به‌رگری دۆگله‌س فیتیت که له پیش کۆمیته‌ی په‌یوه‌ندییه نێو نه‌ته‌وه‌یییه‌کانی هاوس له ١٥ی ئایاری ٢٠٠٢ دای، به چاکی دهر‌ده‌که‌وتی که چۆن راستییه‌کان جی ئومێد خواستنیان گرتۆته‌وه. فیتیت به کۆمیته‌که‌ی گوت: "هه‌ندى له‌و گروپانه‌ی که ئێران کاری تیان کردووه خواستیان که حکومه‌تیکی نایینی له شێوازی ئەوه‌ی تارانى پێک بێن. به‌لام وا دیاره که مه‌لایه‌کان پش‌تیوانییه‌کی زۆریان له‌ناو جه‌ماوهر‌دا نییه، ته‌نانه‌ت له‌ ناو شیعەکانیشدا وه‌ک پتویست خه‌لکیان له‌گه‌ڵ نییه. نه‌ریتی شیعە که‌یفی به‌ حوکمی پیاوانی نایینی نای. ئەوه‌ی که خومه‌ینییه‌کان له عیراق کردیان شتیکی تازه

بوو... شپوه حوكمى ئىترانى زۆر دووره له ئىراقى پىك بى، چونكه نهرىتى پارسهكان له هى عارهبهكان جياوازه.

بهلام كه كوڠرئسمانى ديمؤكراتى ماساچوستس، ولبهيم دىلاهنهنت، فشارى خسته سهرى و لى پرسیار كرد نایا هيج داتاىكى بؤ پشتراستكردهوى قسهكانى لهكن ههبوو، فیتیت شتوا. له م دههمى هيجم به مېشكى دانایى، نهگه راستى زانستى بنه رت لهو بارهيهوه هه بى. هيج راستيهكى زانستى بنه رمتى به دهستهوه نه بوو، چونكه قسهكانى فیتیت كرديانى راست نه بوون. له ههلبزاردهكهى كه له ئىراقى كرا، نزیکهى ۸۰ لهسه دای سه رجهم شيعهكانى ئىراقى دهنگيان بهو پارتە ئاينيه شيعانه دا كه له ئىترانى نزیک بوون و دهيانهوى كه دهوله تىكى ئىسلامى له ئىراقدا پىك بىن. له پارێزگا شيعهكانى باشوورى ئىراقى، هه له ئستاورا نهو حكومهته دينيه دروست بووه.

مه رگه ساتترين لىكدانهوه كه به رتوبه رايه تى بوش سه بارهت به ئىراقى پاش شه ر هه بىوو، نهو مبوو كه لاىان كارتىكى ئاسان بوو. واىان دهزانى كه نهك هه ر ته نيا له شكرى نه مېرىكا وهك رزگار كه ر پىشوازى لى دهكرى، بهلكو رۆژك له پاش هه لاتن. سه ددام حوسىن و ژهنرال هكانى، بهورؤكرات و پؤلىسى ئىراقى دینهوه سه ر كار هكانى جارانىان و دهست پىدهكه ن راپؤرت بؤ گه ر ه نه مېرىكيه تازمهكانيان دهنووسن. ئاسايس هيج گرفتىكى نابى و پىويسىتىش ناكا سه ربازانى ولاته به كگرتوه كان رۆلى پؤلىس له شه قامه كاندا بگيرن. داها تى نهوتى ئىراقى تىراى خه ر جى به رتوبه رايه تى و ئاوه دانكرده وهشى دهكاو له دواى شه ر ئىراق كه نجينهى ولاته به كگرتوه كان داناچؤر پىنى.

بىروبوچوونهكانى هاو لاتبىيان نهك هه ر مانده ل كران، بهلكو قه ده غه ش بوو. تۆمى فرانكسى سه رؤكى ناوه ندى هپزه شه ر كه ره كان، كه به ربرسى به كه مى شه رى ئىراقى بوو، پىنتاكوڠ قه ده غه ي كردو نه به تىشت له گه ل ژهنرال نه نتۆنى زىنى، كه پىش نهو سه ركرده ي له شكه ر بوو، هيج راپوژكارى به كى له گه لدا بكا. زىنى پلانى زۆر گرینگى بؤ بارى دواى شه رى له ئىراقى رىك خسته بوو، كه فىسى چواره مى ئۆپه راسيؤن دهناسرى. به پى نهو. لانه ده بوو سوپاى نه مېرىكا ئاسايش بپارىزى،

به لأم پلانکه به بیانوی نهوی که زۆر گهشبین بوو پشتگوئی خرا، به لأم گویا له بهر نهوه بووه چونکه لهشکری لهوه پتر دهویست که ږمسفیلد خوی داینابوو بۆ ئیراقی بنیترئ. که سهروک دهستی سوپا ژنرال ئیتریک شینیسکی به کۆمیتهی هیزه چهکارهکانی سینهنی گوت که نهو خوی وای مهزهنده دهکرد که ئۆپهراسیونهکه چهند سهدهزار سهربازکی دهویست تا ئیراقی داگیر بکا (لیتره به قسهی نهو له ۲۰۰،۰۰۰ بۆ ۴۰۰،۰۰۰ سهرباز پیویست بوو)، وۆلفویتز زۆر به ناشکرا سهروکنهی کردو جهختی کرد که شینیسکی "شهقاوی زۆر بهربلاوه،" ناشتوانی بۆ داگیرکردنی ئیراقی لهوه پتر سهرباز بیا که بیبهزینتی.

به ریتوبه رایهتی هینده به ساکاریهوه خوی بۆ دواي شهر سازدابوو، که هیچ ناگای لهو لایه نانه نهبوو که لپی نهدهزانی. فیتیت، نهو پیاوه بوو که له پلانی دواي شهر به پرسسیار بوو، له ۱۱ شویاتی ۲۰۰۲دا، پهیمانیکي به کۆمیتهی پهیوهندیهکانی دهرهوی سینهنه دا که زۆر گومانیان له سهرتاسهري بارودۆخهکه ههبوو. فیتیت له راپۆرتهکهی وای نیشان دا که ههموو شتی که کۆنترۆل کرابوو و گوتی: "به راستی دهمهوی نهو کۆمیتیه دلنیا بکه مهوه که کاتیک ئیمه باسی نهو نه که سهرمکیانه دهکین که پیویسته له دواي شهری ئیراقی به ریتوبه بچن، ئیمه پیشتر بیرمان لیتیان کردۆتهوهو بۆ ههموو باریکی ههه له نهویه ر خرابیهوه تا باشی خۆمان بۆی ناماده کردوه." که چی له راستیدا به ریتوبه رایهتی بوش خوی بۆ هیچ نهگهریک ناماده نهکردبوو، جا با نهو نهگهره زۆر له گینیش بووی و نهویش نهوهبوو که ههموو دهمه لاتدارانی ولات به جارتیک له گهه له نهمانی رژیم ههموو بزر دهبن. له تهموزی ۲۰۰۲دا، وۆلفویتز به رۆتتهزی راگیاندا که پینتاگۆن پیشبینی داتهپینی باری ناو بهغداي له دواي سههدام نهکردبوو. پیویست بوو له م دارمانه ی بارودۆخی ناو بهغدا نهحه پهسابا. چونکه له ۱۹۹۱، له ههندي ناوچهکانی ئیراقی که له کاتی راپهڕینهکه، رژیم کۆنترۆلی نهما، ههمان شت رووی دابوو.

له یهنایری ۲۰۰۲دا، پهیمانگهی سیاسهتی کۆچی، له واشنتن داواي لی کردم لاپهڕهتیک له دهربارهی سیناریۆی دواي شهریان بۆ بنووسم، نووسیمهوهو نهوانیش پاشان له زنجیره ی بلاوکراوهی خۆیان بهخشیان کرد. له لاپهڕمهکهدا نووسیم:

[ئەگەرى داتەپىنىكى خىرا زۆر لە ئەگەرى بەرگىرى كردن زۆرتەرە. بە پىي ئەو ئەزمونەى ۱۹۹۱، من پىشېبىنى ئازاوەگىرى دەكم پتر لەوہى كە بە رىكو پىكى خويان بەدەستەوہ بەدن.

(لەم بارودۆخەدا) رەنگە سوياى ئىراقى خىرا برووخى و هيچ بەرگىرەك نەكا (هەرەها هيچ دەزگايىكى تىرش) نە تواناي ئەوہى دەبى خوى رابگرى، نە دەشيەوى كۆنتروولى بارەكە بكاو نەهتلى بشىوى. شىعەكان لە بەسرمو نەجەف و كەربەلاو ناسرىە و هەندى شارى تىرى باشوور، رادەپەرن. لە بەغداش شىعەكان ياخى دەبن و شارەكە تالان دەكەن. هەزاران كەس دەمرن و سەدان هەزارانىش بى مال و بى جى دەمىننەوہ. لە باكوريش سەرەلەدان دەبى، لە مىسل شەر لە نىوان عارەب و توركمان و ديانەكان و كورد روودەدا. كوردەكان سەرەخۆ دەچنە كەركوكى و عارەبە داكىر كەرمكانىش رادەكەن. هەيزەكانى ھاوہەيمانان دەچنە ناو شارەكانى ئىراقى، بەلام هيچ بەرپرستىك نادۆزنەوہ بۆ ئەوہى نىشى لەگەلدا بكن. ئەگەر هەيزى ھاوہەيمانان زوو دەست پىنەكەن ئەرەكانى پۆلىس جىبەجى بكن، ناتوانن بەپەلە ياسا سەقامگىرو بارەكە هتور بكنەوہ].

ئەو بۆچوونانەى خۆم لەگەل پلان دەرانى پىنتاگۆن تاوو تووى كرد، كەسانىكى تىرش ھەبوون ھاوېچوونى من بوون. گەلىك شارەزا ھەمان خالىان دركاند، بەلام بى سوود بوو. رووداوەكان زۆر لەو پىشېبىنەى منيان سەلماند.

ھەرچەندە من كارمەندىكى ھەزارەتى بەرگىرى بووم و لە كۆلۆزى شەرى نەتەوہى پروفېسۆر بووم، بەلام چونكە بۆچوونەكانم لەگەل پارىزكارە تازەكان يەكيان نەدەكرتەوہ، بۆيى بە دەكەن راولۆزىيان پى دەكردم^(٤٠).

پىنتاگۆن فرەكەرەت منى ھەر بۆ ئەو بانگ دەكرد تا باسى خراپەكارىيەكانى رۆمى سەددام حوسىنى بكەم، بە تايبەتەش بابەتى گازبارانكرىنى كوردەكان بگىرەمەوہ. (بەرتۆبەرايەتى پتر ھەزى لەوہ بوو كە لەلايەنى سياسىيەوہ شەرىعيەت بە شەرەكە بدا، نەك باسى ئەوہ بكا كە لەدواى شەرەكە چ دەبى.) بەلام لە ميانى ئەو ھەموو كارتىكەلەيە و ئەو زانىارىيانەى كە لە دۆستە كوردەكانم بەدەستم

(٤٠) گومانم نىبە كە لە بەرتۆبەرايەتى كلنتىش، منيان بە كەستىكى بى توانا دەزانى.

کهوتبوو، هه ندىک شاره زاييم له پرۆسهى پلاننانان پهيدا کردبوو (ئه گهر بکرى ئه و ناوهى لى بنين)، به تايبه تيش ئه وهى که پهيوه ندى به باکووره وه هه بى. به لام که س متمانهى پتيان نه هات.

له ته موزى ٢٠٠٢، به نهينى سهردانى کوردستانم کرد بۆ ئه وهى سه رکردمکانى کورد ببينم و هه لسه نگاندىکى بارودوخه که بکه م. کوردهکان له وده م باوهريان وابوو که زۆر له گينه شه ر بقه ومى و چالاكانه خويان بۆى ناماده ده کردو ساز دهدا. ژهنرال بابه کر زيبارى له ١٩٦١ را هه ر پيشمه رگه بووه، منى برودو ژمارىيکى نوئى پيشمه رگهکانى نيشان دام که تازه له کامپى زاويته مه شقيان کردبوو. زاويته گوندىکه له سنوورى تورکيا وه نزیکه. پيشمه رگهکان دسپلينيکى زۆريان هه بوو، فره به په رۆشه وه بوون و زۆر ش شاره زاي کونوکه ليني خا که که بوون. چه کى گرانى چا کيان نه بوو، چه ند تانک و مووشه ک هاوژو توئى فره چه شنيان هه بوو که پيش يازده سال له سوپاى ئيراقىيان گرتبوو. به لام ئه گهر چه کى گه رهيان پتيد راباو پشتيوانى هيزى ناسمانى ولاته په کگرتووه کانيان هه با، له و باوه رده ا بووم که پيشمه رگه ببن به هاويه يمانتىکى گرینگ له دزى سه ددام حوسين. ژماره ي پيشمه رگه له ١٠٠,٠٠٠ پتر بوو.

سه رکرده کوردهکان له وه نيگه ران بوون که ئه گهر ولاته په کگرتووه کان په لامارى سه ددامى بدا، په نگبى ئه و توله ي خوى له وان بکاته وه و چه کى کيميايييان له دزى به کار بينى. داوايان لى کردم دهنگيان بگه يه نمه پينتاگون، بۆ ئه وهى ده مامکى گازو جلوه رگى خواراستن و شرينقاي دزه گازمکانى ده ماريان بۆ مسۆگه ر بکا. ئه وه ندى له کوردستان بووم، چوار يان پينچ غاره رپى فرۆکه م له چه ند فرگه يتيک له و هه ريمه دا، به رچاو که وت.

بۆ ئه وهى چم ديتبوو بۆيان باس بکه م و بابته ي شه ريش تیکه ولتيکه بکه ين، هه ستام چوومه پينتاگون. له وئى چوار بابته م وروژاند: مه ترسى له سه ددامى ده کرا بۆ وه لامدانه وهى داگيرکردنى ئيراقى له لايه نى ولاته په کگرتووه کانه وه، په نگبوو چه که کيميايييه کان له دزى شاره کورديه کان به کار بينى. مه ترسى هه لگيرسانى شه رى کورددو تورک هه بوو، ئه گهر پينتاگون له پلانه که ي به رده وام بى و رتيگى هيزمکانى

تورک بدا بۆ ناو باکووری ئیراقی بچن، ئەگەری مەملانیتی پەگەزی لە کەرکوک کەم بکرتتەوه، ئەمەش بەووه جیبەجۆی دەبی کە پلانیتی بەپەله پیکبخری بۆ ئەوهی داواکاری ئەو کوردانە چارەسەر بکات کە سەددام لە میانی پڕۆسەیی بەعەرەبکردن، زەویەکانی لی سەندبوون؛ ئەگەری داتەپینی تەواوی یاسا و پڕۆسەیی گشتی لە دواوی پڕۆخانە پڕیم، تاووتوی بکری.

خواستی سەرانی کوردستانم گەیانە پینتاگۆن کە داواوی دەمامکی گاز کەرستەیی خۆپاراستن و دەرمانیان کردبوو. لە ئەنجامی داگیرکردنی ئیراق، سەددام لە حوکم لادەدری و پەنگە بشکوژی، بۆی کەس ناتوانی بلی سەددام لەو دەمدا چەکی کیمیایی بەکار ناهینی، بە تاییەتیش ئیمە هەموو دەمانگوت هەیبوو. هەرچەندە ئیراق دەبوو بە شێوەیێکی سەرەکی دەست لە ولاتە یەگرتووکان و ئیسرائیل بوەشینی، بەلام ئەو جۆرە سستمی چەک هەلدانەیی نەبوو کە ئەو دوو ولاتە بتەنی و چەکە کیمیاییەکانیش تەنیا جۆی نیکەرانی بوون نەگینا لە بەرانەر ئەو هەموو کەرستە سەربازیە پێشکەوتوانەیی ولاتە یەگرتووکان هەیبوو، ئەو چەکە کیمیاییانە هەرشەییکی راستەقینە نەبوون. لەبەر ئەمەش چونکە گەرە شارە کوردیەکانیان نیشانی ئاسان بوون تا پیکرتین، بۆیە تۆپە ئیراقییەکان نیشانیان لی کرتبوون. هاوقسەکانی پینتاگۆنم زۆر بە پێزەوه گوێیان بۆ شل کردم، بەلام هیچیان نەکرد. لە ئۆکتۆبەر، سی ئای ئی مەسعود بارزانی و جەلال تالەبانی سواری فرۆکە کردن و هیناينە ولاتە یەگرتووکان بۆ ئەوهی زنجیرەیتیک کۆبوونەوهی نەهینیان لەگەڵدا بکەن. ئەوان کەرستەیی پاراستنیان راستەوخۆ لە وزیر پەمسفیلدو گەرە کارمەندەکانی دیکە خواست.

لە کۆتاییدا، بەرپۆبەراییەتی کوتی کە هەزار دەمامکی گاز تەسلیمی بارزانی دەما بۆ ئەوهی سەرکردە کوردەکان و خانەوادەکانیان و زیرەفانەکانیان بیاریزن. بارزانی پێشیارەکەیی رەت کردەوه. خۆشەختانە، ئیراق چەکی کیمیایی نەبوو. ئۆپەراسیۆنە سەربازیەکەیی لی دەرکە، ئەگەر ئیراق ژارەکانی هەباو بەکاری بەهینابا، دەیان هەزار کەسی تریش دەکوژان.

پلانەکەیی پینتاگۆنی لە دوو بەرە هەلمەتی دەگرتەوه. هێزە سەرەکیەکەیی ئەمتریکا

له کویته و هرا بهرو باکوور هه لده کشتن و خۆی له چوونه ناو شارمهکانی باشووری ئێراقی دهمزیته و هه بهرو بهغدا دئ. له ههمان کاتیشدا، کهرتی زرتیپۆشی چوارهم، له تورکیا و هرا بهرو باشوور دئ و رووهو پایتهخت دهچئ. حکومهتی تورکی به دوودلییه و سهری بۆ پلانه که دانواند، به لām داوای کرد که ڕینگه به سوپای تورکیا بدرئ تا داخلی باکووری ئێراقی ببئ، به پرواله تهوه بۆ ئهوهی بوو نه هیلئ ئهمجارهش شه پۆلی په ناهندهکان بۆ ولاته کهمی بچئ. به لām ئاشکرا بوو که خواسته کهمی تورکیا هیچ په یومندییه کی به کیشهی په نابهرانه وه نه بوو، چونکه ناوچه که خۆی له ژیر کۆنترۆلی کوردهکان دابوو، هیچ هیماییکیش له ئارادا نه بوو که سوپای ئێراقی بچئ هیرش بکاته سهر ئه وه هیزه ئهمیریکیانهی که له باکوور ههرا دین تا بهریه چیان بداته وه. تورکیا دهیویست بپته باکووری ئێراقی تا له داوای شه ره که کوردهکان ناچار بکا ملکه چ بن و بۆ بنباری حکومهتی ناوهندی له بهغدا، بچنه وه. له بهرانه بهر ئهوهی نورکیا پئ بۆ گواستنه وهی کهرتی زرتیپۆشی چوارهم بدا، به پۆمه بهرایهتی بوش زۆد شادمان بوو که دلئ ئه وه هاویهمانهی له نیتیتۆ (پیکخراوی هاویهمانی باکووری ئه تلهسی) رابگرئ.

له ناو پینتاگۆن گرفته کهم رافه کردو گوتم له کاتیکدا تورکیا دئ و نازادییه که یان لی دهستینتیه وه، کوردهکان ناچن خۆیان به کوشتن بدهن. پتشمه رگه کانی ئه و قسانه کی که تورکیا ده ربارهی په نابهران دهیکا کوردهکان فریو نادا. پتشمه رگه کانی بارزانی کۆنترۆلی هه رتیه هاوسنووهره کی ولاتی تورکیا ده کهن و بارزانیش به پراشکاو پتی گوتم هیزی پتشمه رگه په لاماری هه ر هیزتیکی داگیر کهری تورکیا دها.

له شویاتی ۲۰۰۲دا، نوینهری تاییهتی بوش که زالمای خه لیلزاد بوو، سه ر کرده کوردهکانی له ئانکارا کۆ کرده وهو پتی را که یاندن که هه رچهنده ئه وان ناقیل نه بوون، به لām ولاته په کگرتووهره کان رازی بووه که له شکره کانی تورک بۆ ناو کوردستانی ئێراقی بچن. خه لیلزاد به توندی وه لāmی ناره زاییه کانی داوه. چونکه پارێزگاره تازمهکانی پینتاگۆن هه ر ویستیان پلانه تاکر هوییه کهمی خۆیان پیاده بکن، بۆی مه ترسی شه رتیکیان له نیتوان هه ر دوو هاویهمانه کهمی ولاته په کگرتووهره کان، تورکیا و کورد، به ریا کرد. خۆشبه ختانه، په رله مانی تورکیا به چوار دهنگ ڕینگه کی له

لهشکرهکانی ولاته یه کگرتووهمکان گرت و نهیهتشت له سنووری دهرباز بن.

لهوش دهرسام که کهرکووک وهک بۆمبێکی دانراوه بێ و لهگه‌ڵ پرووخانی سه‌ددامی بته‌قینه‌وه. شاری کهرکووک و ناوچه‌کانی ده‌وروبه‌ری پارێزگایه‌که ولاتی کوردو تورکمان و عاره‌بی سوننه‌و عاره‌بی شیعه‌و ئاشوری و کلدانیه‌یانه. ده‌یان سا‌له، کورد ده‌لێن کهرکووک به‌شێکی کوردستانه - ده‌ستوری ۱۹۹۲ی کوردستان کهرکووک به‌ پایته‌ختی کوردستان ده‌ناسی به‌لام حکومه‌ته‌یه‌که له دوا‌ی یه‌که‌کانی ئێراقی نکولیه‌یان له‌وه کردووه که کهرکووک بخه‌نه سه‌ر ناوچه‌ی ئۆتۆنۆمی کوردستان نه‌مه‌ش ته‌نیا یه‌که هۆی هه‌یه - نه‌ویش نه‌وته. کهرکووک که‌وتۆته سه‌ر یه‌کێک له گه‌رمترین ده‌ریاچه‌کانی نه‌وت له دونیاو بۆ یه‌که‌مجار له ۱۹۳۴ که‌وته به‌ره‌مدان و ئیستاش پتر له ده‌ بلێۆن به‌رمیل نه‌وتی دۆزراوه‌ی تێدا ماوه. له ۱۹۸۰کاندا، سه‌ددام بریای دا کهرکووک بکاته شاریکی عاره‌بی و بۆ ئەم مه‌به‌سته‌شی کورده‌کانی شاره‌که‌ی دهرکردن و عاره‌بی شیعه‌ی له باشووری ئێراقی هێناو له ماله‌کانی ئه‌وان جێگیر کردن. دوا‌ی ئه‌وه‌ی له ۱۹۹۱ ناوچه‌ی ئارام دامه‌زرا، سه‌ددام په‌له‌ی له دهرکردنی کورده‌کان کردو له‌و هێلی سه‌وزی نێوان ئه‌و ناوچه‌ی بنده‌ستی حکومه‌ت و ئه‌و خاکه‌ی به‌رده‌ستی کورد، وه‌ده‌ری نان. له ده‌می به‌ر له شه‌په‌که ده‌یان هه‌زار کورد له بن چاداران، له نزیکه‌ی ماله‌کانی پێشانیاندا ده‌ژیان. که سه‌ددام پرووخا، من له‌وه دهرسام که کورده‌کان به‌ توورمه‌یه‌یه‌وه شالوو بکه‌ن و بچنه‌وه ناو شاره‌که‌و ماله‌کانی خۆیان بگرنه‌وه و تۆله له‌و عاره‌بانه بکه‌نه‌وه که داگیریان کردبوو. توندوتیژی ناو کهرکووک، په‌نگبوو له سنووری ئێراقیش دهرباز بێ. توورکیا به‌خۆی، خۆی به‌ پارێزه‌ری تورکمانه‌کانی کهرکووک ته‌عین کردووه، بۆی له‌گین بوو توندوتیژی نێتتی ناو کهرکووک، بکاته بیانوو بۆ ئه‌وه‌ی هێزمه‌کانی خۆی بنێری تا به‌ریه‌رچی ئاواته‌کانی کورد بده‌نه‌وه.

دوا‌ی سه‌ردانه‌که‌ی ۲۰۰۲م بۆ کوردستان، پێشنیاریکم پێشکه‌شی وۆلفویتر کرد، بۆ ئه‌وه‌ی ولاته یه‌کگرتووهمکان کۆمسیۆنیکی مولکداری کهرکووک پێک بێنی، تا خێرا کێشه‌ی ئه‌و زه‌ویانه چاره‌سه‌ر بکا که له کورده‌کان زه‌وت کرابوون. نه‌گه‌ر بۆ کورده‌کان روون ببایه‌وه که ده‌توانن به‌ رێگه‌ی یاسایی زه‌ویه‌کانیان وهربگرنه‌وه،

نەدەمچوون پەنا بەبەر ھێز ببەن بۆ ئەوێ زەویبەکانیان و مەربگرنەوہ.

بۆ ئەوێ ئەو بیریۆکە یە کاریگەر بێ، پنیوست بوو، لەگەڵ ڕووخانی کەرکووک، پیکھینانی کۆمسیۆنە کە ڕابگەیندرا باو دەستی بە کارەکانی خۆی بکرا یە. ئەمە تاکە نامۆزکاری من بوو کە پینتاگۆن لێی قەبوول کردم. لە دیستیمبەری ۲۰۰۲، بل لوتی کە بریکاریکی فیتت بوو، دواي کۆبوونەوہ پیک لەگەڵ وۆلفویتری، بۆ لاچە پیک پەلکینشی کردم و پتی گوتم کە بیریۆکە کە ی منیان لە لا پەسند بوو و خەریک بوون کۆمسیۆنیکی مولکدارییان پیک دینا. ھەژدە مانگی پتیچوو، ھیتشتا کۆمسیۆنی مولکداری بەگەر نەکەوتوہ.

لایەنەکانی تری پلانسازی پینتاگۆنی سەبارەت بە کەرکووک، یە کجار ئالۆز و پالۆز بوو. ھەفتە پیک بوو شەر بوو، لەگەڵ گەلیک لەو کاربە دەستانەدا کۆبوومەوہ کە لە کەرکووک بەرپرسیار بوون. لیم پرسیار کردن، چ پلانکیان نامادە کردبوو بۆ ئەوێ باری ناو کەرکووک بپاریزن و نەھیلن کوردەکان پاکسازیبەکی ڕەگەزی پتیچەوانە لەوێ جیبەجی بکەن، کە شارەکە کەوت. لە وەلامدا گوتیان: "ھا، پشت بە پۆلیسی ناوخۆ دەبەستین. پرسیم: "ئایا پۆلیسەکانی ناوخۆ عارەبەن یان کوردەن یان ھەردووک لا تیکەلن؟" ھیچ کام لە کاربە دەستانەکان نەیانزانی. ھەپەسام، چونکە ئەستەم نەبوو راستییەکانی سەبارەت بە کەرکووک بزانی و ولاتە یە کگرتوہ مکانیش لە ماوہی چەند ھەفتە پیکدا دەبی شارەکە بەریتوہ ببا. نەجمەدین کەریمی نوژداری مێشکە و کوردیکی ئەمیریکیبە، ئەویش لەو کۆبوونەوہیەدا نامادە بوو. لە بنە پمندا خەلکی کەرکووک بوو، بۆی ڕافە کردن کە ھەموو پۆلیسەکانی کەرکووک عارەب بوون و بەشداریشیان لە دەرکردنی کوردەکانی شارەکەدا کردوہ.

جیسی سەر سوڕمان نەبوو لەگەڵ بەدیاریکەوتنی ھیزمەکانی ئەمیریکا و کوردو چونە ناو کەرکووکیان، لە ۱۰ نیسانی، پۆلیسی کەرکووک ھیچیان دیار نەمان. بێ ئەوێ ھیزمەکانی ئەمیریکا و میدیا ئاگیان لێ بێ، کوردەکان بە راستی عارەبیان لە ھەندێ لەو گوندانە ی دەورەبەری کەرکووک دەرکردن. ڕەنگبوو لەمەش خراپتر ڕووبدا. پارته سیاسیە کوردییەکان بە توندی کۆنترۆلی شارەکەیان کردو دەسەلاتی خۆیان و پتشمەرگەیان خستە گەر و نەیانھتشت خەلکە کە بگەر پتەوہ.

به چاکی دیار بوو که به پرتو به رایه تی بوش خوی باش بۆ دوا ی پروخانی سه ددما ی ناماده نه کردبوو، بۆیی به خرابی دهسته ی به پرتو به رایه تی داگیرکری ولاته یه کگرتووه کانی له وی دامه زرانده. هه رچهنده له سالتیک پتربوو به پرتو به رایه تی پلانی داگیرکردنی ئیراقتی پیکده خست، به لام هیشتا وهزیری بهرگری دۆنه له پهمسفیله تا ۲۰ی به نایری ۲۰۰۲، ئوفیسی به پرتو بهردنی ئیراقتی پاش داگیرکردنی دامه زرانده. سه رۆک بوش رامسفیله ی له کۆلن پاولی وهزیری دهره وه، به په سندر زانی بۆ ئه وه ی ئیراق به پرتو به بیا. ناوی ئوفیسی ئاوه دانکردنه وه یارمه تی مرۆی Office for Reconstruction and Humanitarian (ORHA) لینا. ئهرکی یارمه تی مرۆی و به پرتو بهردنی ئیراقتی له دوا ی شه ر خسته نه ستۆیه وه. پهمسفیله ژهنرالی خانه نشینی جتی گارنه ری بۆ به پرتو بهردنی ئهرکه که هه لبژارد. چهند مانگیکی هاوینی ۱۹۹۱، جتی گارنه ر ئۆیه راسیونی پرۆفا یید کۆمفورتی به پرتو به برد بۆ ئه وه ی یارمه تی مرۆی بۆ کورده کانی ئیراقتی مسۆگه ر بکا و ئه مه ش، له کوردستان، کردبوو یه پاله وانیککی بچکۆله. جگه له مه هه یچ شاره زاییه کی تری نه له کاروباری پۆژه لاتی نافین و نه له دووباره دروستکردنه وه ی ده ولت، له دوا ی شه ردا، نه بوو. به لام په یوه ندیبه کی چاکی له گه له ئه و پارێزگاراندا هه بوو که وا دهناندره ئه ویش وهک ئه وان بیری له بابه ته که ده کرده وه.

گارنه ر له دوو مانگ که متری به دهسته وه بوو بۆ ئه وه ی ته واوی ستافی به پرتو به رایه تی دوا ی شه ر، پیکبختا. له هه ر هه مان کاتیشدا پتویست بوو خوی به رووبه روو بوونه وه ی کاره ساتیککی مرۆی ناماده بکا و ئه مه ش وای لێ کرد باش ئاگای له ئهرکه که ی خوی نه مینی و ستافیکی تایبه تیش بۆ ئه مه یان ناماده بکا.

به پتی ئه و زانیاریانه ی که درابوو سه رۆکایه تی بوش و گرینگی ئیراقتی بۆ روون کردبووه وه، مرۆف پیتسبیی ده کرد که به پرتو به رایه تی بایه ختیکی تایبه تی به بابه ته که بدا باو باشترین ستافی کارگێری بۆ گارنه ر، دابه زراندا. که چی له راستیدا پسپۆرتین کار به ده ستانی حکومه تی به شیوه ییکی زه ق له ئوفیسی ئاوه دانکردنه وه یارمه تی مرۆی دوورخرانه وه. به قسه یی بالیۆز تم کارنی، که خانه نشین بوو، به لام بۆ ماوه ییکی کورت کاری بۆ ئوفیسی ئاوه دانکردنه وه یارمه تی

مرۆی کرد، به قسهی ئەو شارەزایانی کاروباری عارهیی له وهزارهتی دهرهوه،^٢ به خیرهاتنیان نهدهکرا، چونکه به بۆچوونی وان، مهحالی بوو ئیراق بیهته دیمۆکراتی. له پینتاگۆنی گهشبینهکان Pentagon of Pollya هه شارهزایهکی باش له گرفتهکانی ئیراقتی بزانیبا، هه رگیز نهیاندەویست.

نه داوا له وهزارهتی دهرهوه کراو نه ئهویش پیتشنیاری کرد باشتترین کارمهنده شارهزایهکانی کاروباری دهرهوهی خۆی، بهمهبهستی ریکخستنی دۆخی ناوهوهی ئیراقتی رهوانی ئهوی بکات. گارنه ناچار بوو یان له ناو جۆخینی خانهنشینهکانی کاروباری دهرهوه (هه ندیکیان فره پیر بوون) یان لهوانه که ئیستا هیچ ئهرکیکی دیلۆماسییان نهبوو ستافهکهی ههلبژێری. بێگومان کهسانکی زیرهکیان له ناودا ههبوو، بهلام ستافیکتی تازه دهست بهکار بکا، مهحاله بتوانی نهخشهیهکی نوێی رۆژهلاتی نافین دروست بکاو بۆ ماوهیهکی درێژخایه نیش سیاسیسه تیک بۆ رۆلی ئه مێریکا له دونیا دیار بخا.

ئیشهکه به پهله لولول درا، بۆی بۆیان نهکرا خه لکانکی خاوهن ئهزموون له شوینه پتویستهکان دابه زرتین. له شوباتی ٢٠٠٢، هاویۆلیکم له کۆلیژی جهنگی که ناوی ئالن کایسویته ره تیلیفۆنیکی بۆ کرا. لتیان پرسی ئایا دهیویست، له به رتوه به رایه تی داگیرکه ر، پۆستی وهزیری ئابووری ئیراقتی، وه رگری^(٤١)؟ داوا ی کرد بواری پی بدهن تا له کۆتایی ههفته دا بیری لی بکاته وه.

که تیلیفۆنی کرده وه، پتیان کوت وهزارهتی ئابووری پرکراوته وه، به لام لتیان پرسیار کرد ئایا ههزی له وهزارهتیکی تر هه بوو؟ که تیگه یشت شتوهی به رتوه برده نه که چۆن بوو، نکولی له پیتشنیاره که یان کرد.

له هه مان کاتدا، رۆبن رافیل که پیتشتر له تونس بالیۆز بوو و له وه همیشه سه رۆکی زانکۆی به رگری نهته وهیی بوو، له پۆستی وهزیری بازرگانی ئیراقتی دامه زرا. خانمی رافیل له وه پۆسته دا بووه به رپرسی کۆبۆنی ئەو ئازووقه یه ی که هه موو ئیراقتی بیک

(٤١) به شتوهیهکی تهکنیکی، ئه مێریکیه کان پتیان دهگوترا (راویژکار) نه که وهزیر. به لام چونکه نه وهزیر نه هیچ که ره به رپرسیکی تر نه ما بوون، بۆی راویژکاره کان وهزیری دیفاکتۆ بوون و به خۆشیان خۆیان به وهزیر دادنا

ببستی پتی دههستا. پافیتل کارمه‌ندیکی کارامه‌ی کاروباری دهروه بوو، هیچ شاره‌زاییکی له باره‌ی ئیراقیه نه‌بوو. به خووشی دانی به‌وه دانا که هیچ شاره‌زاییکی تایه‌تی واشی نه‌بوو که یارمه‌تی بدا تا دهست به پاپه‌راندنی ئه‌رکیکی به‌پرتوه‌بردنی لهم بابه‌ته‌وه بکا. به‌لام خو‌به‌لای که‌میه‌وه، ریوین خان دبلۆماتیکێ سه‌رکه‌وتوو بوو و شاره‌زاییشی له ولاتیکی عاره‌بیدا هه‌بوو. به‌لام باربرا بو‌دین، نافره‌تیک بوو پبشتر له یه‌مه‌ن^(٤٢) بالیۆز بوو، زۆر ته‌قه‌ی له‌سه‌ر پبستی ده‌کرا.

پبشی یه‌مه‌نیش له کویت و له ئیراقی کاری کره‌بوو. له زانکۆی کالیفۆرنیا له سانتا باربراش پشووتیکی کراوه‌ی پتی درابوو. شه‌رکه‌ی ئیراقی دهستی پتی کرد، ئینجا به‌پرتوه‌برایه‌تی بوش وۆلتنه‌ر سلۆکۆمبسی بریکاری وه‌زیری به‌رگری بۆ کاروباری سیاسی له به‌پرتوه‌برایه‌تی کلنتنی دامه‌زراند تا سه‌ریه‌رشتی سوپای ئیراقی بکا. (ئه‌مه‌ تاکه‌ جار بوو که که‌سیک له پارتیکی جیاواز دابه‌زیتن، نه‌گینا نه‌وانی تر هه‌مووی هی یه‌ک تاکه‌ حزبیکی بوون و داگیرکردنه‌که‌ش داگیرکردنیکێ حزبی بوو.) دوای که‌متر له مانگیک له دامه‌زراندنه‌که‌ی و پتی ئه‌وه‌ی شاره‌زایی پبشتری له کاروباری ئیراقیدا هه‌بێ، سلۆکۆمب دهستی له توانده‌وه‌ی سوپای ئیراقیدا هه‌بوو. ئه‌م بریاره‌ش ده‌ره‌نه‌جانی ئالۆزی لی که‌وته‌وه.

بۆ پۆسته‌کانی تریش، کارنه‌ر ئه‌فسه‌ره براده‌رکه‌انی خو‌ی دامه‌زراندن هه‌ندیکیان له ماسی گرتن و قاشوانی بێزار ببوون؛ بۆی ئیشه‌ نو‌تیه‌که‌یانیان له‌لا خو‌ش بوو نه‌که‌ر ئه‌مه‌شی نه‌کردایه، کارنه‌ر له‌و ناوه‌ ده‌ماوه‌ نه‌یده‌توانی ئه‌و هه‌موو سیاسییانه‌ بدۆزیته‌وه که پابه‌ندی ئایدیۆلۆژییان هه‌بیت و متمانه‌شیان پتی بکرتی، بۆ ئه‌وه‌ی دایانبه‌زیتنی. له بالیۆز بو‌دین بترازی، که‌وره به‌پرتوه‌بره‌که‌انی کارنه‌ر هه‌موویان هیچ ئه‌زموون و شاره‌زاییکیان له کاروباری ئیراقیدا نه‌بوو.

نوح فی‌لدمه‌ن، پروفیسۆری یاسایه له زانکۆی نیویۆرک و له سه‌ره‌تای داگیرکردنه‌که‌، له بواری ده‌ستوریدا ئامۆزگاری کارنه‌ری ده‌کرد. له‌گه‌ل ئه‌و که‌سانه‌ی تازه له‌گه‌ل ئه‌ودا دامه‌زرا‌بوون، له ئایاری ٢٠٠٢ باسی به‌فه‌رۆکه‌ سه‌فه‌ر

(٤٢) بو‌دین له‌گه‌ل تیمه‌که‌ی ئیف بی ئی که لیکۆلینه‌ومیان له په‌لاماره‌که‌ی سه‌ر یو ئیس ئیس کۆۆل له‌عه‌مه‌ن ده‌کرد، دووچارێ کیروگرت ببوو.

دهكهن و بۆ ئىراقى دەچن. پرۆفیسۆر فىلدمهن له باسى فرینهكهی دهنوسى:

تیرامام، زهینىكى دهروپشتى خۆمم داو تهماشای هاوکاره تازهكانى خۆمم کرد. ئەوانهى بهئاگا بوون، هەر يهکهو به وردى شتىكى دهخویندهوه. که زانیم چ دهخویننهوه، مچورکىكى ساردم به هه موو جهسته دا هات. واپیده چوو که سىکیان نه بوو بیهوئى شتىكى تازه نه دهربارهى ئىراقى نه دهربارهى ناوچهى کهنداو نه وهبیرمهخوئى بنیتتهوه نه فیرى بى. هەر هه موویان ئەو کتیبانهیان دهخویندهوه که باسى داگیرکردنى ئەلمانیاو ژاپۆن له لایهن ئەمىرکاووه پرۆسهى دووباره ئاوه دانکردنه و هیانى دهکردو هه مووشیان تازه چاپ ببوون.

بیگومان جهرمه نستان و ژاپۆن دوو نمونهى زىرینى دروستکردنه وى ولاتن که ئەمىریکا کردى. ئەمىریکییه سه رکه وتوو هه كان چهند سال ئەو دوو ولاته داگیرکراوانه یان به رتوه بردو له دوو ولاتى دکتاتۆرى له شکر تارىیه وه کردیانه دوو ولاتى خودان نابوو ریه کی که شاهوه سستمىكى دیمۆکراسى سه قامگیرى وایان لى پسکا که بارى راسته قینهى ئەوروپا و پۆژه لاتی دووریا گۆرى. دواى چهند سال له وشه رو شۆره ی که جهرمه نستان و ژاپۆن هه لیا ن کیرساند، ولاته یه کگرتوو هه كان هه ر دووک ولاتى به شتیه یىكى زۆر ديار تیکشکاند، ئینجا داگیرى کردن. ولاته یه کگرتوو هه كان ملیونه ها سه ربازى له مهیدانه كانى ئەوروپا و پاسیفیکدا هه بوو. چهند سالیش بوو پلانى داگیرکردنیان داپشتبوو. له هه موو ئەوانه ش گرینگتر ئەوه بوو که ئەلمانیا و ژاپۆن دوو ولاتى راسته قینهى یه ک ره گه زو یه ک نه ریت بوون. له هه ندئى له هاوته ربییه کی که مى نیوان حیزبى نازى و حیزبى به عس بترازئى، له دواى شه رى دووه مى جیهانییه وه را، ولاته یه کگرتوو هه كان هه یچ شاره زاییه کی شیاوى دهرباره ی ئىراقى نه بوو. به لآم پر به پىستى نیازو خواسته كانى سه رۆک بوش بوو.

هاو بۆلێکم له پهیمانگه ی هۆقه ر که ناوى لى ترى دایه مۆند بوو، له گه ل دمه سه لاتی کاتى هاو په یمانان CPA، کارى کرد. سى پى ئای له پاشى ئوفیسی ئاوه دانکردنه وه یارمه تی مرۆبى له ئىراقى ده ستى به کارکرد. دایمۆندیش وه ک فىلدمهن له نه زانى ته مى رکییان و گوته دانیا ن به کاروبارى ئىراقى، چه په سا. له سه رکه وتنى به ریلآو Squandered Victory به کورتى باسى ده وده وانه یىكى نیوان ئىراقى یىک و

کارمه‌ندیکی داگیرکه‌ر ده‌گتیریتته‌وه.

ئێراقیییه‌که به‌ئهمیریکیییه له‌خۆبایییه‌که‌ی گوت: له‌سه‌رتان پتیویست بوو میژووی داگیرکردنی ئێراقی له‌لایه‌نی بریتانیا و مه‌تان به‌وردی بخویندبا‌یه‌وه.

ئهمیریکیییه‌که وه‌لامی داوه‌و گوتی: به‌لێ، خویندمانه‌وه.

ئێراقیییه‌که‌ش گوتی: منیش هه‌ر وای بۆچووم، چونکه‌ دیاره‌ که‌ ئێوه‌ش مکه‌ورن له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ یه‌که‌ یه‌که‌ی هه‌له‌کانیان دووباره‌ بکه‌نه‌وه.

به‌هۆی فیله‌ری به‌ریتۆمه‌راه‌تی له‌ دوا‌ی شه‌ر، ولاته‌ یه‌که‌گرتوه‌مه‌کان باجیکی گران ده‌دا وه‌کوو ده‌ببینن، ئه‌وه‌لانه‌ی که‌ له‌سه‌ره‌تادا کرا، به‌ری له‌ بن ئه‌گه‌ری سه‌رکه‌وتن ده‌رکیشاو ئه‌و زۆنگاوه‌ی ئیستای په‌یدا کرد. سه‌یره! به‌ریتۆمه‌راه‌تی که‌م شتی‌ک له‌وه‌لانه‌ فێر بوو که‌ له‌ سه‌ره‌تادا کرا. دامه‌زراندنی ده‌سته‌ی کاربه‌ده‌ستانی ده‌سه‌لاتی کاتی هاویه‌یمانان، هیشتا له‌ ئوفیسی ئاوه‌دانکردنه‌وه‌ یارمه‌تی مرۆیی بۆ پلانته‌رو ساویلکه‌تر بوو. به‌پێچه‌وانه‌ی ئه‌و هه‌موو ئه‌زموونه‌ی که‌ بۆ پێشیان هات؛ ئهمیریکیییه‌کان له‌ ئێراق و له‌ واشنتنیش به‌رده‌وام پێشبینیییه‌کانی پێش شه‌ریان دووباره‌ ده‌کرده‌وه‌.

له‌ هه‌موو ئه‌و پێشبینییانه‌ی که‌ پتر متمان‌ه‌ی پێ ده‌کرا، ئه‌وه‌بوو که‌ یه‌که‌ ئێراق هه‌بوو. له‌ ئابی ۲۰۰۴، کۆندۆلیزا رایس، که‌ ئه‌وه‌کات هیشتا هه‌ر راویژکاری ئاسایسی نه‌ته‌وه‌یی بوو، له‌ په‌یمانگه‌ی ئاشتیسی ولاته‌ یه‌که‌گرتوه‌مه‌کان له‌ واشنتن، گوتاریکی پێشکه‌ش کرد که‌ به‌ گرینگ له‌ قه‌له‌م درا. پێشتر من گوتاریکم به‌ ناوی چۆنیه‌تی له‌ ئێراقی ده‌رچوون، How to Get Out of Iraq، "بلاو کردبووه‌وه‌وه‌وه‌که‌ ستراتیژیکی ئالته‌رناتیفی ئێراقی، سه‌رنجیکی زۆری لایه‌نه‌ سیاسییه‌کانی بۆ خۆی راکتیشابوو؛ بۆی بانگه‌هێشت کرام نا گوتی له‌ رایس بگرم و پێشبینیان لێ ده‌کردم ئه‌گه‌ر بشی پرسیاریکیشی لێ بکه‌م.

په‌کوو! گوتاره‌که‌ی هینده‌ بۆ به‌ها بوو، که‌ نه‌متوانی هیچ پرسیاریک بکه‌م. ئینجا قویاد تاله‌بانی، کوری جه‌لال تاله‌بانی و نوینه‌ری په‌کیتی نیشتمانی کوردستان له‌ واشنتن، ده‌ستی خۆی هه‌لبێری. باسی ئه‌وه‌ی کرد که‌ له‌ بری گه‌لی کورد بوو قسه‌ی ده‌کرد، سوپاسی رایسی کرد؛ چونکه‌ رۆلێکی سه‌ره‌کی له‌ ئازادکردنی ولاتی ئێمه‌دا

گیراوه، پاشان لیتی پرسى ئایا بۆچ ولاته به کگرتووهمکان به شیتوهیئىکى شایسته بایه خ به ئاوه دانکردنهوى کوردستان ناداو تیبینی دا که، "ئهمهش په یامیئىکى چهوت بۆ ئه و هاویهمانه کوردانه تان دهنیرئ... که له ئیراقئ سهره رمی بزوتنه وهی دیمۆکراتی پتکدینن."

رایس گوتی ناتوانئ باسی ئه و یارمه تیبه تایبه تیپانه بکا که بۆ باکوور دهچن، به لام پاشان ئه م هه لسه نگانده ی پتیکهش کرد:

به لام نه وهی تانیستا کاری تئ کردووه نه وهیه که ئیراقیه کان به کوردو شیعه و سوننه و زۆرینه ی گروویه نیتنییه کانی تریشه وه ئه و میان سه لماندوه که ده یانه وئ له ئیراقیئىکى به کگرتوودا بژین. به تایبه تیش وای بۆ دهچم؛ کورد سه لماندوه یه تى که نه و جیاوازیه میتزویبیانه ی له نیوان لایه نه کانداه بوو و سه ددام و رژیمه کى گریان دما، ئه وان به زۆر رتگه که میان ده که نه وه.

ئه رى ئایا دواى سازده مانگ له گرتنى ئیراقئ تا ئیستا هه ر ئه و منده له په یوه ندی نیوان په گه زه جیاوازه کانی ئه و ولاته فیربووه؟ لیم پرسى چۆن توانی بلئ کورد به ئیراقیدا پابهندن، له کاتیئکدا ۷، ۱ ملیۆن کورد که ۸۰ له سه دى سه رجه م ئاده لت adult (تەمەن له ۱۸ سالل پتر) ی کوردستانیان پتکدینا، نووسراویکیان مۆر کردو تیایدا داوایان کردبوو دهنگ بۆ سه ربه خۆی بدن.

رایس گوتی: "ئهم چهشنه راپرسییه له زۆر شوینی تریش ئه نجام دراوه، بۆ نمونه ۱ له که نه داش، که که وتۆته باکووری ئیمه؛ ئه م راپرسییه کرا. پاشان گوتی: "ئه وهش که جیئ سه رنج و مه زهندهش ده که م گرینگیش بوو، سه رانی شیعه و کوردو سوننه کانیش به به رده وامی ده لئین ده یانه وئ ئیراق به یه کگرتووی بمیتته وه."

هه موو ئه و سه رکرده کوردانه دهناسم که رایس چاوی پتیمان که وتبوو، تاکه به کتیکیشیان نه بوو که بیه وئ ئیراق به یه کگرتووی بمیتته وه. خۆ ئه سته م نه بوو راستی له سه ر خاکی کوردستانى ئیراقئ، بدۆزیتته وه. ته نانه ت ئه گه ر که سیک به رتگه وت بجیتته هه ولئیری پایته ختی کوردستان، تیبینی ئه وه ده کات که په رچه می کوردستانه له هه موو شویتیکدا ده شه کتته وه و ئالای ئیراقیش ته نیا له یه ک تاقه شویتیشدا نییه. (قه دهغه کراوه). که له مه رزی تورکیا وه شرا بۆ ناو کوردستان

دهرباز دهبی، پاستپورتی میوانان له لایه‌نی کارمه‌ندانی حکومتی ههریمی کوردستانه‌وه سه‌رنج دهری و مرجه پتیوسته‌کانی وهرگرتنی فیزیای ئیراقی لیره، لیره په‌یره وناکرئ. کوردستان سویای تایبه‌تی خۆی هه‌یه و یتگه به سویای تازه‌ی ئیراقیش نادا که پی بنیته خاکی کوردستانه‌وه. کوردمکانیش بۆچوونی خۆیان به‌رانبه‌ر به ئیراقی له کهس ناشارنه‌وه. رقیان له ولاته هه‌یه و شهرمیشیان پی نییه یاسی بکن. پتیوستی به شیکردنه‌وه‌یتی ئالۆز نییه بۆ نه‌وه‌ی له‌م راستیه بگه‌ین. پاپس تنیا پتیوستی به‌وه هه‌بوو بیر له‌وه بکاته‌وه که نه‌میریکیه‌ک هه‌ست به چ ده‌کا، به‌رانبه‌ر به ولاتیک که گازبارانی کردووو ماله‌که‌ی خاپوور کردووو سه‌دان هه‌زار خزمی نزیکي ئیعدام کردووو - هه‌ر له سه‌ره‌تاوه‌ش نه‌یوستوو به‌شیکي نه‌ ولاته بی.

ئیراقی هاوچه‌رخ له سه‌ر بناغه‌یتی ناریک دروست کرا. هه‌رگیز کورد نه‌یوستوو ببیته پارچه‌یتی، عاره‌به‌کانیش دوو چین بوون، که‌مینه‌که‌یان سوننه و زۆرینه‌یانیش شیعه‌نه؛ ده‌سه‌لات هه‌ر به ده‌ستی سوننه‌وه بووه. بێگومان ژماره‌یتی زۆری ولاتی فره‌رمه‌گه‌زو فره‌ نایین هه‌یه، ولاته به‌کگرتوو‌مه‌کانیش به‌کیکه له ولاتانه. که هه‌موو کۆمه‌له ئیتنیه جیاوازه‌کان تیکه‌لی به‌کتری ده‌بن، وه‌ک نه‌وه‌ی له ولاته به‌کگرتوو‌مه‌کان، یان له هیندستان هه‌یه و هه‌چ کۆمه‌لیکیان بالاده‌ست نابێ و ده‌ست به سه‌ر ده‌وله‌ت داناگرئ، نه‌و کات باشتر کار ده‌کن. له ئیراقی هه‌رسی کۆمه‌له سه‌ره‌کیه‌که‌ی که ولاتیان لێ پیکدئ کوردو عاره‌بی سوننه و عاره‌بی شیعه - خاکیکی جیۆگرافی تایبه‌تی خۆیان یان هه‌بوو که له لایه‌نی مێژوو‌ییه‌وه، سێ ویلايه‌تی ده‌وله‌تی عوسمانییان پیک دینا و ئیراقیش له و سێ ویلايه‌ته پیکه‌تندرا (٤٣).

ئیراق به‌کیک بوو له و جوار ولاته فره‌رمه‌گه‌زه و/ یان فره‌ نایینه بوو که له دوا‌ی شه‌ری به‌که‌می جیهانیدا پیکه‌تندران. ولاته‌کانی تر هه‌ولیان دا کیتشه‌ی نه‌ته‌وه‌یی خۆیان چاره‌سه‌ر بکن و هه‌ر گروهه ئیتنیک نه‌و خاکه‌یان پی بدن که به‌ک زمان و

(٤٣) دوو شاره‌ پیرۆزمه‌که‌ی که‌ریه‌لاو نه‌جه‌ف له‌که‌ل ویلايه‌تی به‌غدا بوون، که ویلايه‌تیکی سوننه بوو و شاری میسلیش عاره‌ب بوون به‌لام به‌شیکي ویلايه‌تی میسل بوو که ویلايه‌تیکی کوردی بوو.

یهک که لتووری تیدا بوو. هندی خالی دمه لاتی ناومندیشیان پی دان. عاربه سوننه دمه لاتدارمکانی ئیراقی نه ریزیان له ویستی لایه نهکانی تر گرت و نه نامادش بوون که دمه لاتیان له گه ل دابهش بکن.

دابهشکردنی دمه لات له نیتوان چیک و سلوفاکهکان، له نیتوان هردوو شهری جیهانیدا، چیکوسلوفاکیایکی سرکه وتوی له ئوروپای رۆژه لاتدا دروست کرد. له ۱۹۴۸ یش، جوژیف بروژ تیتو توانی به شیوه ییکی ریکو پیک نهک هر یوگوسلافیا له شهس کومارو دوو هریمی ئوتونومی پیک بیتی، به لکو دمه لاتیکی ئاوی بۆ ولاته که ی پیدا کرد که توانی به ره له سستی ستالین بکاو وهک دهوله تیکی کومیونیستی لای رۆژئاواش گه شه بکا. یوگوسلافیای تیتو توانی ناسنامه ییکی یوگوسلافی له نیتوان هندی له هاو لاتییهکانی خویدا (سریهکان و بۆزنییه موسولمانهکان) پیدا بکاو ده سال دوا ی مردنی دامه زینهری ولاته که له ۴ ئایاری ۱۹۸۰، ئه ناسنامه یه هر مابوو. سیتیهم ولاتی ئوروپایی، فره ئیتنی که له دوا ی شهری یه که می جیهانیدا دروست بوو، یه کیتی سؤقیه تی بوو، که له پازده کومار پیک هات. ئه ولاته له شهری دووه می جیهانیدا ۲۰ ملیون هاو لاتی خوی له دهست دا و بهرگه می ئه و له دهست دانهشی گرت و پاشان، بۆ دهست به سه رداگرتنی هه موو دونیا، بۆ ماوه ی نزیکه ی نیو سه ده له گه ل ولاته یه کگرتوهکان پیتشبرکیتی کرد.

به لایه نی که م بۆ ماوه ی پیک، چیکوسلوفاکیا و یوگوسلافیا و یه کیتی سؤقیه تیش دیار بوو که ولاتی فره نه ته وهن. یه کیتی سؤقیه ت له وانی دیکه که متر فره نه ته وه می پتوه دیار بوو. که له ۱۹۸۹، دیمۆکراسی بۆ ئوروپای رۆژه لات هات، یوگوسلافیا و یه کیتی سؤقیه تی له چیکوسلوفاکیاشی له ۱۹۹۲ دا له ناو برد. له هر یهک له و کیتسانهش، نه ته وه گه ری nationalism به سه ر دلسۆزی بۆ قه واره که وره تره که دا زال بوو.

به ریتوه به رایه تی بوش وای بۆ چوو که ئیراق - هر چه نده له هه موو ئه و ولاتانه سه ر نه که وتوو تر بوو که له دوا ی شهری یه که می جیهانیدا دروست بوون به لام جیاوازی له گه ل ئه و هیزانه دا هه یه که ولاته ئه و روپاییه هاوشیتوهکانی رووخاند. ئه مهش بۆ چوو نکی بی به ها بوو. رهنگه ئه ندازیارانی سیاسه تی ئیراقی وا

تیگه‌یشتن ئه‌گهر باسی گه‌لی ئیراقی بکهن، ده‌توانن ئه‌و گه‌له دروست بکهن. له هه‌ر جییه‌ک که راسته‌وه‌ره‌کانی ئیراقی له‌گه‌ل ئومیدو ئاره‌زووه‌کانی به‌پتوه‌به‌رایه‌تی تیکیان نه‌کرده‌وه، راسته‌وه‌ره‌کان پشتگویی خزان. چارلس فریدمهن، که له عاره‌بستانی سعودی، بآلیۆزی سه‌رۆک جۆرج ه. و. بوش بوو، به‌م شتیه‌یه‌ی له چوارچێوه دانا: "ئیمه ئیراقمان داگیر نه‌کرد، به‌لکو ئه‌و ئیراقه‌مان داگیر کرد که له خه‌ونه‌کانی خۆمان دا هه‌بوو. ئه‌ویش ولاتیک بوو نه‌بوو، ئیمه‌ش لێی تینه‌گه‌یشتن. هه‌ر بۆییش جیی سه‌رسورمان نییه ئیمه کالیدۆسکۆپ^(٤٤) مان بزواندو شتیه‌یه‌یکی ترمان پتی دا، بۆی ئیمه ئه‌و کتوپریه‌مان تووش هات. مرۆقی نه‌زان هه‌میشه تووشی کتوپری دیت.

(٤٤) کالیدۆسکۆپ Kaleidoscope نامێرێکه کۆمه‌لیک پارچه شوشه‌ی ره‌نگاوهره‌گی تیدا هه‌یه‌و له‌گه‌ل جوولاندنه‌وه‌ی کۆمه‌لیکی بی ژماری شتیه‌ی نه‌ندازه‌یی جیاواز دروست ده‌کا. له فهره‌نگی (المورد، له بن پیتی K).

بهشی ٦

ئهنجامی کارهسات

نومید دهکهم له ئارماگیدۆن Kaleidoscope^(٤٥) بهرپرسیار نهیم. لهپیش تاقیگی ناومندی تهنروستی گشتی، له بهغدا، من و برایان رۆس له نوچهی ئیتی بی سی، لهگهڵ عهقیدیکی مارینز قسهمان دهکرد. رۆژیک پیشتر، له ١٦ی نیسانی ٢٠٠٢ بوو، عهقید بهخۆی و به سهربازهکانیهوه چاویان لێ بوو چون دزهکان نامیرهکانی ناو تاقیگهکیان کرده ناو گوشانهوهو به تالانیان برد. دزهکان ئهو شووشه بچووکانهیان برد که گرانهتاو ئیفلیجی مندال و ئیچ ئای فی (ئیدیز) و کۆلیرایان تیدا هه لگیرابوو. ئهمانه چهکی بایۆلۆژی نهبوون، بهلام لهوانه بوون که پتیان دهگوتری کهرسته (دوو کاره dual use) کار. دهشی بۆ وهبهره مهیتانی چهکی بایۆلۆژی بهکار بێن؛ بهلام بۆ توێژینهوهی نوژداریش به شتومهتیکی یاسایی سوودیان دهبی. له کاتیکدا که ئهنجومهنی ناسایش رتگی به ئیراقی نهدا چهکه بایۆلۆژی و کۆمه لکۆزهکانی تری ههبی، بهلام بۆی ههبوو ههندی لهو کهرسته دووکارانه بهتلیتهوه. چونکه دهکرا ئهمانه بۆ پرۆگرامی چهکهکان سوودیان لێ وهربگیرئ، بۆی پشکنه رانی نهتهوه بهکگرتووهکان، پیش نهوهی له ١٩٩٨ و پاشان له ٢٠٠٢ دا دهربکرتن، زوو زوو سهردانی ئهو تهلارهیان دهکرد.

له کاتیکدا که پشکنه رهکان ههچ به لگه یێکیان نهبوو بهسه لیتنی ئهو سامپله بایۆلۆژیانهی له تاقیگه کهدا هه بوون گۆردرا بن و بۆ پرۆگرامی چهکهکان چووبن، بهرتوه بهرایهتی بوش زۆر گومانی لێ ههبوو. له ٥ی شووباتی ٢٠٠٢ دا، وهزیری دهرهوه، کۆلن پاول، هوشیاری دا ئهنجومهنی ناسایشی نهتهوه بهکگرتووهکان

(٤٥) ئارماگیدۆن Armageddon له دهستدانی بهکۆمه لی مرۆف.

سەبارەت بە مەترسییەکی زۆر، کە تووژینەووە بایۆلۆژییەکانی رژیمی ئێراقی ھەیبوو و گوتی: بەلام ھەولەکانی تووژینەووەی ئێراقی لەوێوە نەووستا، سەددام حوسەین لیکۆلینەووەی لە دەیان ئیجنت agent بایۆلۆژی کردوووە کە ھۆی نەخۆشی وەک گانگارین و تاعون و تافیفۆس و گەزاز و کۆلیترا و خوین لێھاتن و ئەو کەرستانەشی ھەبە کە بە ھۆیانەووە دەتوانی خوریکەش بەرە پێ بدات.

ھەواڵگری نەتەووە یەکگرتووھەکان و ولاتە یەکگرتووھەکان دەیانزانن ئەم تووژینەووەی کە بوو ھۆیتی سەرھەکی بۆ بەریابوونی شەرھە، لەم تاقیگەیی تەندروستی گشتیدا کرا بەلام ھیشتا بەپێوەبەرایەتی بوش ھیچ پلانیتی داننا بۆ ئەوێ نەھێلێ ئەو کەرستە کوشندانە بکەوون بەر دەستی نەزانانەووە. یەک ھەفتە تەواو بوو کە ئەمێریکییەکان چوو بوونە ناو بەغدا، کاتیک کە دزەکان بە ناو تاقیگە کە وەر بوون. ماریزەکان لەو نەخۆشخانەیی تەنیشتییەووە تەماشای دزەکانیان دەکرد. عەقیدە کە بۆی ڕافە کردین و گوتی: "کەس پێی نەگوتم چ لەوێدا ھەبوو."

ئەو شەو لە یادداشتنامە کە مەدا نووسییەووە: "ئاشکرا بوو ئەمە تیکدانیتی سەرھەکی بوو، گەلیکی تریش لەم چەشنە تیکدانانە کران. چۆن دەکرێ دوا قۆناغەکانی ئەم ھەلمەتە پلانی ئاوا خراپی بۆ داندراپی؟"

توھیسە ئاواپییەکی گەورەییە لە باشووری بەغدا ئێراق لەوێ تووژینەووەی وزەیی ناووی و دروستکردنی بۆمبەیی ئەتۆمی دەکرد. لە دوا شەپی یەکەمی کەنداو، ئازانسەیی وزەیی ئەتۆمی نیوئۆدەوولەتی سەرپەرشتی تیکشکاندنی ھەندێ لەو کەرستە ئەتۆمییانەیی توھیسەیی کرد. کەرستەکانی تریشی بە چاکی داخست و مۆری ئازانسە کەیی لە سەر لێدا. ھەندیک لەو کەرستانەیی ناو ئاواپییە کە بریتی بوو لە چەند بەرمیلیتیک کە "کیتی زەرد yellowcake تیدا بوو. ئەویش یورپینیەمی خاوەو کاتیک بەیین دەکرێ؛ ئەو کەرستەیی کەلبوونی لێ پەیدا دەبێ کە بۆمبەیی ئەتۆمی لێ دروست دەبێ. ھەواڵگری ولاتە یەکگرتووھەکان بە چاکی شارەزای توھیسە و کەرستەکانی ناوی بوون. با بلیتین کار بە دەستانەیی ولاتە یەکگرتووھەکان بەو مەترسییانەیان نەدەزانن کە لە توھیسەدا ھەبوو، بەلام خۆ لە ۱۰ نیسانی ۲۰۰۳، محمد البرادعی، بەپێوەبەری گشتی ئازانسەیی وزەیی ئەتۆمی نیوئۆدەوولەیی، لە فیتنا بە

دېلوماته ئەمپىرىكېيەكانى گوت، "بېئويستە ئو كەرستە ئەتۆمىيانە بېارتىزىن كە لە تومىسە داكراون.

كە سەربازانى ولاتە يەكگرتووھكان گەيشتنە تومىسە، كىكە زەردەكە ھېشتا ھەر لەناو بەرمىلەكاندا بوون و چۆن پشكئەرانى ئازانسى وزەى ئەتۆمى نىو نەتەوھىي لە كۆكاي تايبەتى بەجىي ھېشتبوون، ھەر وەتۆ بە سەرمۆرى مابوونەو. لەكاتىكدا كە سوپاي ئەمپىرىكى لە تومىسە بوو، دزەكان كۆگانىيان شكاندو چوونە ناويانەو. بەرمىلەكانىيان بردو كىكە زەردەكانىشيان بەوناوئەدا پەرت كرد. نىزىكەى دوو تەن لەو كەرستەيە بزر بوو. ھەرچەندە روون و ئاشكرا بوو كە پاپۆرتەكانى ھەوالگىرى سەبارەت بە پەيوەندى نىوان ئىراق و نايجىريا، ساختە بوون، بەلام لە گوتارى بارودۆخى ولاتە يەكگرتووھكانى ۲۰۰۳دا، سەروك بوش گوتى ئەو ھەولانەى ئىراق دابووى بۆ ئەوھى كىكى زەرد لە نايجىريا بەدەست بىنى، ھىندە مەترسىيان ھەبوو كە شەرعىيەتيان بە شەرەكە دا. لەگەل ئەمەشدا، بەپۆئەبەرەيەتەيەكەى ھىندە بايەخى بەو كىكە زەردە داكراوھ نەدا تا ئەو رادەيەى فەرمانىك بە سەربازانى ولاتە يەكگرتووھكان بدا تا بچن ئەو شوپنە بېارتىزىن.

لە سەرھەتاي نىسان، لەشكرى ولاتە يەكگرتووھكان گەيشتە القعقاع، كە ئوئيشيان دەزگايىك بوو سى ميل لە باشوورى بەغداوھ دور بوو. ژىرزەمىنەكانى ئەو دامەزراوھ ۱۹۴ تەنى مەترى تەقەمەنى ئەوپەرتواوھ HMX و ۱۴۱ تەنى مەترىش تەقەمەنى خىرا RDX تىدا بوو. ئەم تەقەمەنىيە توندانەى وەكو بۆ ئەوھ بەكار دىن تا لە ناوھەرا خىروكەى يورنىيەم يان پلۆتۆنىيەم بتەقەنىتەوھو بەم چەشنە زنجىرەيىك كاردانەوھ بەدواى يەكترىدا دروست دەكا و لە ئەنجامدا تەقەمەنىيەى ئەتۆمى لى پەيدا دەبى. قات بۆى ئەو بۆمبە پلۆتۆنىيەمە بوو كە لە ۱۹۴۵دا بە سەر ناگاساكي دا بەردراوھو يەك تەن تەقەمەنى توندى بەكار ھىنا. كەچى ئىراق HMX و RDX بۆ پرۆگرامە ئەتۆمىيەكەى خۆى لە ۱۹۸۰كاندا، وەدەستەيتنا بوو. ئەو تەقەمەنىيانە بۆ دروستكردن و ئامانجى سىفيليش بەكار دىن. ئازانسى وزەى ئەتۆمى نىو نەتەوھىي لە ۱۹۹۰، لەبرى ئەوھى ئەو كەرستانە تىكبشكىنى، ھەستا خستە بانىيە ژىر چاودىرەيەوھ. پاش ئەوھى ئىراق قايل بوو پشكئەرەكان دەست بە پرۆسەى پشكئەن بكەنەوھ، البرادەى لە ۲۰۰۲، فەرمانى بە پشكئەرمەكانى كرد تا بۆ ناو القعقاع

بچنه و هو له یه نایری ۲۰۰۳ بوو که راپورتیکی بۆ نهجومه نی ئاسایش بهرزکرده و هو باسی ئه و کهرسته داکراوه ی بۆ نهجومه ن تیدا کردبوو. یه کسه ر له دوا ی پروخانی سه ددامیش، ئازانسی وزه ی نه تۆمی نیونه ته وه یی له باره گاکانی له فیتنا، نیگه رانی خو ی سه باره ت به و ته قه مه نیبانه بۆ دپلۆماته کانی ولاته یه کگرتوه کان دهربری.

هیشتا سه رباره نه متریکییه کان ژیرزه مینه کانی القعقاعیان بی پاسه وان لیگه رابوون. له میانی چه ند مانگیکی پاشتر، دزه کان و HMX و RDX ۵, ۸ ته نی مه تریش پیتن PETN یان دزی. پیتنیش جوړی سییه می ته قه مه نییه کانه. نه مه کرده ییکی لوه کی نه بوو، چونکه هه لگرتنی ئه و هه موو کهرسته یه به لایه نی که میه وه چل لۆری ده ته نی پتویست بوو تا بیگۆزنه وه.

نامیره نه و په ر ورده کاره کان جوړیکی تری نه و کهرسته دووکاره ن که بۆ دروستکردنی چه که ناوکییه کان پتویستن^(۴۶). دوا ی نه وه ی ولاته یه کگرتوه کان ده سه لاتی ئیراقی گرته ده ست، نه و نامیره کهرستانه هه موو بزر بوون، چونکه به پتوه به رایه تی بوش نه یه توانی بیانپاریزی. له ئوکتۆبه ری ۲۰۰۴، ئازانسی وزه ی نه تۆمی نیو نه ته وه یی له راپورتیکیدا گوئی: "به راده ییکی زۆرو به شتیه مپیکی پتکو پتک ویتسگه نه تۆمییه کانی پیشووی ئیراقی هه لوه شتیندراونه ته وه." به قسه ی ئازانسی وزه ی نه تۆمی نیو نه ته وه یی، عه سا به پتکخراوه کان نامیره ی که وره یان به کاره یناو "سه رجه م نامیره کانی نه و ته قه مه نییه توندانه یان بۆ خو یان گواسته وه."

رهنگه هه ندی جار دزه کان هه ر نه یانزانیبی چ ده دزن. نه وانیه توهیسه یان دزی، به رمیله کانیان بۆ داکردنی ئاوی بارانی ده ویست. رهنگه نه وانیه تاقیگی ته ندروستی گشتیشیان دزی نه یانزانیبی چ ده بن. چونکه سایته کان پاس نه کران، بو یی که س نازانی نه گه ر کهرسته کان که وتبنه ده ستی نیازخراپان، یان نا.

دزینی نامیره ی ورده کاری له شوینه تایبه ته کانی پرۆگرامی ناوکی و هه لگرتنی

(۴۶) ته قه مه نییه زۆر تونده کان کهرسته دووکاره ن؛ چونکه ده شی بۆ پرۆزه ی بیناسازیش به کاری. له به ر نه م هۆیه بوو که پشکنه رانی نه ته وه یه کگرتوه کان مکو پ نه بوون له سه ر نه وه ی که نه و ته قه مه نیبانه هاوکات له گه ل نامیره ورده کاره کان، له ناو بیه ن. به لکو له بری نه وه به باشیان زانی چاودیریان بکن تا دلنایان له وه ی که بۆ مه به ستی نایاسایی به کار ناهیندرین.

HMX و RDX له بنكهی القعقاع به چاكی رېتك خرابوو و چهند مانگیكیشی خایاند تا ته‌واو بوو. به‌لگه‌ی زۆری ناوێ تا بزانیڼ ئه‌م كه‌رستانه چیان لێهات. چهند مانگ له پاش رووخانی سه‌ددامی و له سه‌رتا سه‌ری ئێراقی، یاخیه‌كان و پیتشمه‌رگه‌و میلیشیا شیعیه‌كان چه‌ك و ته‌قه‌مه‌نیان له كۆگه‌ی چه‌كه پاسنه‌كراوه‌كانی سه‌ربازی كۆ ده‌كرده‌وه. سیخوره ئێرانیه‌كان، له دوا‌ی شه‌ری، ناوه‌راست و باشووری ئێراقییان ته‌نی. ئێران مه‌ره‌قه‌تێکی زۆری هه‌بوو بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و ته‌قه‌مه‌نییه توندانه‌ی بۆ پرۆگرامی ناووكی خۆی به‌ده‌ست بێنێ و ئه‌و كه‌رسته دزراوانه‌ی ئێراقیش پتر سه‌رنجی ئێرانیه‌یانی بۆ خۆی راكێشا، چونكه شویتیان هه‌لنه‌ده‌گیرا. ره‌نگه ئێران توانیبیتی بچیته نێو القعقاعه‌وه؛ چونكه كه‌وتۆته شویتیک كه هه‌مووی هاوبه‌یمانی ئێرانن. یاخیه‌ سه‌وننه‌كانیش، كه لایه‌نگری سه‌ددامی بوون و زانیاری ته‌واویان ده‌رباره‌ی كه‌رسته‌كان هه‌بوو، ره‌نگه ئه‌وانیش ده‌سته‌گولی خۆیانیان لێی دا‌بێ، چونكه ئه‌و جوژه ته‌قه‌مه‌نیانه بۆ ئه‌نجامدانی كرده‌وه تیرۆریسته‌یه‌كان، كه‌رسته‌ی نایابن. ئه‌و ته‌قه‌مه‌نییه‌ی كه فرۆكه‌كه‌ی پانامی ۱۰۲ ی له ۱۹۸۸ له ناسمانی لۆكه‌ریبی ته‌قاندوه كیشه‌كه‌ی له پاومندیک كه‌متر بوو.

له شوباتی ۲۰۰۲ بوو كه سه‌رۆکی تیمی لێكۆلینه‌وه‌ی ئێی بی سی، برایان رۆس، له كتیبخانه‌ی كۆلیژی شه‌ری نه‌ته‌وه‌یی، دیمانه‌یتکی له‌گه‌ڵ سازدام. دیمانه‌كه ده‌رباره‌ی عوده‌ی، كوره‌ گه‌وره سادییه‌كه‌ی سه‌ددامی بوو. عوده‌ی زنجیره‌یتك كرده‌ی سووكی ئابروویردنی ئه‌نجام دا‌بوو و كۆمیته‌ی ئۆلمپی ئێراقیشی به‌په‌توه ده‌برد. له‌و ده‌مه‌ی كامێرایان رېتك ده‌خست، باسی ئه‌و هه‌ژده‌ ته‌ن دۆکیومینته‌م بۆ برایان و پۆندا شوارتری به‌ره‌مه‌ینه‌ری كرد، كه كورده‌كان له ۱۹۹۱ ده‌ستیان به‌ سه‌ر داگرتبوو. ئه‌وانه فایلی ئه‌و تاوانانه بوون كه ده‌زگا سیخورییه هه‌رمیه‌یه‌كانی سه‌ددامی كرده‌بوویان. ره‌نگه‌بوو له به‌غدا له كاتی رووخانی، له‌مه پتر بدۆزابه‌یه‌وه. هه‌ر له دوا‌ی ته‌پینی رۆژم، برایان بریاری دا به‌ زووترین كات تیمیک بۆ به‌ غدا ره‌وان بكا. برایان و پۆندا، هه‌ردووكیان لێیان خواستم، تا وهك راوێژكارێکی ئێی بی سی نیوز، له‌گه‌ڵیان بۆ به‌غدا بچم. چونكه سه‌فه‌ره‌كه‌م كارێکی ئاسایی نه‌بوو كه پرۆفیسۆرێکی كۆلیژی شه‌ری نه‌ته‌وه‌یی بیکا (چونكه به‌ پێی كاره‌كه‌م من

كارمەندىكى ۋەزارەتى بەرگىرى بووم)، بۆيى چووم پىرسىم بە ۋۆلفووتىز كىرد. ئەۋىش ۋەك خۆم، ۋاى پى باش بوو سەرنىج بەدىنە ئەۋ ترس و تۆقاندەنى كە پۆتىمى دەرگراۋ بەرپاى كىردبوو^(۴۷).

پىش نىۋەى شەۋى ۱۲ى نىسانى ۲۰۰۲، بە كارۋانىكى (ئوتوموبىلى 4X4) ھۆتىلەكەى ناۋ ەممانى پايتەختى ئوردنىمان بەجىھىشت و بەرەو سنوورى ئىراقى چوۋىن، بەۋ مىرازەى لەكەل گەردى بەيان لە مەرزەكە دەرباز بىن. دامەزراۋەكانى سنوورى ھەردوۋ زۆر فرەۋان بوون ھەزاران شوپىنى ۋەستاندى ئوتوموبىل و سەدان شوپىنى پىشكىنى تىدا ھەبوو. ھەموۋى چۆل بوو. كە چوۋىنە ناۋ خاكى ئىراقى، سەربازە ئەمپىرىكىيەكان يەكسەر لە ناسنامەى رۆژنامەۋانىمان دۇنيا بوون و ئىتر بەرەۋ بەغدا دامانە رى. رەنگە بەۋ رىگەدا لىخورپىن مەترسىدارترىن لاپەنى سەفرەكە بوۋى. پانەندە ئوردونىيەكان ھەزار دۇلارىان لە كرىتى خۇيان پىتر لە ئىتى بى سى ۋەرگىرت و ھەۋلىان دا تا بتوانن داپچۆرن. بەشپۆمىپىكى ئاساىى، بەيانى زوۋ دەبوۋ لە بەغدا دەرچىن و ۱۱پ.ن. بگەنە ەممان و يەكسەر بەرەۋ بەغدا بچنەۋە. پانەندەكان شەۋىك نا شەۋىك دەخەۋتن. نوستنەكەشىيان لە بەغدا دەبوۋ، خەۋى بەغداش خەۋ نەمابوۋ. لە كاتىكدا شوپىرەكەى ئىمە بە خىراىى ۱۴۰ كىلومەتر لە سەعاتىكدا (ئىس يۋفى) يەكەى لى دەخۇرى، ناۋە ناۋە ھەر زىللەى لە رۋومەتى خۆى دەدا تا خۆى بە ئاگا بىنى.

لەدەرەۋەى فەللوچەى پامانگىرت. قەمەرەپىك لە رىتى لادابوۋ. دوۋ تەرمىش لە تەكىۋە دىرئى كرابوون. فرۆكە ھىلىكۆپتەرە جەنگىيە بلاك ھۆكەكانى ۋلاتە يەكگرتوۋەكان بە ئاسمانىدا دەسوۋرپانەۋە. ترسام بەناۋ بۆسەپىكدا كەۋتېن. (ھىشتا ھاۋىيەمانان فەللوچەيان نەگرتىبوۋ). رۆژنامەنوۋسەكانى ناۋ كارۋانەكەى ئىمە ۋەك رۆژنامەنوۋسان كە توۋشى مەترسى دەبن چ دەكەن، ئەۋانىش بەۋ شپۆمىيە ھەلسو كەۋتېن كىرد: كامپىرايەكانى خۇيانىيان دەرھىتاۋ دەستىيان بە ۋىتەگرتن كىرد. تەقىنى تاىەى ئوتوموبىلىك بوۋ، بىۋوۋ ھۆى كوشتىنى ئەۋ دوۋ رۆژنامە نوۋسە

(۴۷) مەن راستەۋخۆ لەم بارمىۋە قىسەم لەكەل ۋۆلفووتىزدا نەكرد، بەلكو لە رىگەى يەككىك لە يارىدەدەرەكانىۋە پەيوەندىم پىتەۋە كىرد.

ئەرژەنتىننىيەى كە لە سەر سنوورى ئوردون تووشيان بېويىن. چەند مانگىك پاشتر ياخيبووھەكان وايان لە پىگەى سنوورى نىوان ئوردون و بەغدا كرد كە هېچ بيانىيەك نەتوانى بەوتدا پەت بېى.

كە گەيشتىنە بەغدا، لە دزو چەند سەربازىكى ئەمىرىكى بترازى كەس لەسەر خىابانەكاندا نەبوو. كە چوونە ناو شارى تووشى چەندىن دز بووين، ناومايان نزيارىيان بەپىش خۆيان دابوو، قەرە بە قەرەى پىگا، پالىان دەدا. لە شوپىتىك چاومان بە كابرالىك كەوت خەرىك بوو نامىرىكى فۆتۆكۆپى جۆرى زىرۆكسى لە پىمى بار دەكرد. ھەموو خانووھەكانى دەزگاكانى مىرى و سوپەرماركىتەكان و بانكەكان دووھەلىيان لى ھەلەستا. چەند ئۆففىسىكى مىرى و ھەك وەزارەتى بەرگرى و ناومەندى پەيوھەندىيە بىتەلەكان، بۆمبى ئەمىرىكىيان و بەر كەوتبوو، ھىشتا ھەر دەسووتان. بەلام لە دواى گەيشتنە جىي ئەمىرىكىيەكان، دزەكان زۆرەى ناگرەكانيان كوزاندبووھە.

چوونە شىراتۆن. لە ۱۹۸۴ لەو ھۆتىلەدا خەوتبووم. شىراتۆنىش ھەك بەغدا، بەرگى نابووتى لەبەر خۆى كرىبوو، جىي نووستن نەبوو. يەك لە بلەندكەرەكان ئىشى دەكرد ئەوئىش ناوھ ناوھ لەكار دەكەوت. پىستۆرانتى ھۆتىلەكە خواردنى نەبوو. ناچار لەكەل خاومەن كەبابخانەپىك پىك كەوتىن گۆشتى بەرخ و فرىنجفرايز French fries (پەتاتەى سووركراوھ) و سالاتەمان بۆ ئامادەبكا، نرخی پۆژانەى خواردنەكەش نەدەگۆرا. ئەو مەلەوانگەيەش كە لە ۱۹۸۴، خانمە مېواندارەكانى فرۆكەكان بە سىنگى رووتەوھ مەلەيان تىيدا دەكرد، زىل و قورەشىنى لەناودا تىكەل يەكترى بېوو. وام زانى كە ژوورەكەى من نۆزدە سال بوو پاك نەكرابووھە.

لە ھەفتەى يەكەمى دواى رووخانى سەددامى، بەغدا تووشى گىرەشىوتنى ھاتبوو، بەلام جىي مەترسى نەبوو. لەو شارە پىنج ملىۆن كەسىيەدا، ھەموو دەسەلاتەكان بەجارىك بنگۆم بوون. نە ھكومەت نە سويا نە پۆلىس ھىچيان نەبوون. شەو بەغدا تارىك بوو، تەنيا لىرەو لەوئى ھەندى ناگرى جىاجىاو لايتى ئوتوموبىلان و ھەندى مالىش كە جىنەرپىتەريان ھەبوو، دەترووسكانەوھ. لەشكرى ئەمىرىكا لە چوارپريان و سەر پردەكان سەنگەريان كرتبوو. شارەكە لەوھ كەورەتر بوو كە بتوانن بەتەواوھتى

کۆنترۆلی بکەن.

رۆژی پاش گەیشتنمان، چوو مە گۆرهبانی فرەدۆس، تا سەبیرتکی بەیکەرە رووخواوەکە سەددامی بکەم. کابرایتک مندالتکی بچووکێ لەگەڵ بوو، بە مندالەکە ی چەبکە گولتکی پێشکەش کردم. لە نزیک بازارتکی سەر شەقامتک، وێنە ی گەنجتکم گرت، پێلای ی لە وێنەتکی گەرە ی سەددام حوسینی دەگرت و بە سۆلی پێلایوەکە ی لە وێنەکە ی دەدا. ئەمەش نیشانە ی ریز لێ نەگرتنە. لەبەر دەرگە ی و مزارەتی بازارگانیش، کابرایتک پێی لە ناو گوتی بەیکەرتکی رووخوا ی سەددامی دانابوو. زەردمخەنەتکی کردو ناماژە ی بۆ گوتی خۆی کرد، نیوہ ی لای سەر مەوہ ی نە مابوو. رژی می سەددامی بە شتوہتکی ئاسایی گوتچکەتکی ئەو سەربازانە ی قوت دەکرد کە لە ریزمکانی سوپا رایان دەکرد.

لەو رۆژان، کەس لە ئەمیریکییەکان توورە نەبوو. تەنانەت قوربانیا نی شەرەکەش لیتیان سێ نەبوون. لەگەڵ برایان رۆسی سەردانیەکی مەنسورمان کرد. عارەبە دەوڵە مەندە سوننەکانی بەغدا لەوێ دەژین. رۆژی ۷ نیسانی، هیزی ئاسمانی ولاتە یە کگرتووەکان سێ خانووی لەو گەرە مە خاپوور کرد. راپۆرتە هەوالگرمکان ئاماژە میان بەوہ دابوو کە سەددام لە ژێرزە مینی بەکتک لەو سێ مالانەدا خۆی حەشار دابوو. هەژدە کەس لەو بەلامارەدا کوژران. هەندتکیان مندال بوون. تەقینە وەکەش زەندەقی گەرەکتی بردبوو. خانووەکان لە ۱۹۵۰ کاندادروست کرابوون و هیچ نیشانەتکیش نەبوو کە لەبن ئەو خانووانە ژێرزە مین هەبووبێ. وێنەمان گرت بێی ئەوہ ی کەستک یان هەراسانمان بکا یان هەرەشەتکمان لێ بکا. چەند دراوستیەک ئیمەیان بانگهێشتی مالەکانیان کرد.

هێشتا یادەوہری کارە خراپەکانی رژی می رووخواو زیندوو بوو. بۆ گەرانمان بەدوای بەلگەنامەکان، یەکەمجار روومان لە بارەگای ئیستخباراتی عەسکەری ئیراقی کرد، کە یەکتک بوو لەو تەلارە دەگەننە ی کە سوپای ئەمیریکیی دەپیاراستن. چەند جوامیرتکی ئیراقی لەو سەربازە ئەمیریکییانە دەپارانەوہ کە لەسەر تانکە زەبەللاحە شەست تەننەکانیان دانیشتبوون، تا رینگەیان پێ بدەن بچنە ناو تانکەکانیانەوہ. کابرایتک وێنەتکی خۆی نیشان دام کە لەگەڵ دوو برای پێکەوہ

گرتبوویان. بیست سال بوو هرستیکیان گیرابوون. ئهویان نازاد کرابوو، برایهکیانی ئیعدام کرابوو، برای سیتیهمیشیان فرمانی کوشتنی درابوو، بهلام هرگیز خیزانهکی نهیزانی نایا ئیعدام ببوو یان نا. ئومیدیان دهخواست سره داوتکیان ودهست بکوی. کابرایتیکی تر لهو برایهی دهگهرا که له ۱۹۸۱، کاتیک که نهمنی ۲۰ سالی بوو ئیتر چاوی پتی نهکوتبووهوه. برایهکی له بهر ئهوه گیرابوو چونکه نازادانه بو کرایتیکی یهمنی میوانیان قسهی کردبوو؛ ئهویس به راپورت لهسهری نووسیوو. سهرم سورما، له جیاوازی نیتوان سیمای ئهو پیوانهی قسهیان له گهل مندا دهکردو سیمای وینهی ئهوانهی که بزر ببووون. زۆریهی بزرهکان یان برا گورهی یندوههکان ببووون یان نامۆزایان ببووون. ههندیک لهو باورهدا بوون که هیتشتا خزمه ونهکانیان هر له زیندانهکانی ژیرزمین دابووون و داویان له ئهمنیریکیهکان دهکرد ژووهر نهپنییهکانی زیندانهکان بدۆزنهوه. ئهگه پتر له ژیرزمینهکان بمین پهنگه له برسانا بمرن. له راستیدا زۆریهی ئهوانهی که بزر ببووون له پاکسازییهکی ۱۹۸۱را، کهس هیچی لئیان نه بیستبوو.

له بارهگای کۆمیتهی ئۆلمپی ئیراقیش، که تا چند رۆژیک پیتستر، داردهستیکی عودهی سهدهدام حوسینی بوو، قسهم له گهل کابرایتیکی یهک قاچ کرد. کابرایهکه سه ره رشتی هندی له خزمهکانی خۆی دهکرد که باتاری کۆمیتهکیان له دوو کوچکوجه بار دهکرد که دوو گوئدریژ رایان دهکیشان. پتی گوتم که لاقهکی به، قوربانی بوشی یهکهم بوو، چونکه لهوکات سهرباز بوو و به شداری پهلامارهکی شویاتی ۱۹۹۱ی سهر خهفجی عارهبستانی سعودی دهکرد. گلهیی له سهدهدامی کرد چونکه یارمهتی نهدا یهکتیک ئهو ژیرزمینهکانی نیشان داین که عودهی ئهو وهرزشوانانهی تیدا ئهشکهنجه دهدا که نهیاندتهوانی به دلی ئهو سهرکهوتن له یاریهکان ودهست بپین.

ئاشکرا بوو که زۆر له دانیشتهوانی بهغدا به نهمانی سهدهدامی شادمان بوون. بایهخیان بهوه نهدهدا که کئی بوو ئهوهی سهدهدامی لادا، ئهوهی به لایانهوه گرینگ بوو تهنیا ئهوهبوو که ترس و له رزی بیست سالی چووی ئیتر نهما. بههۆی ئهو پاورپوتهوه، ههست بهوه دهکرا که ئهه کارتیکی راست نهبوو. له ئیوارهی ۱۵ی

نیسانی، له یادداشتنامه کهم نووسی: "لهو دهمه ی تماشای به غدا ده کهم، ترسم لهوه ههیه که ولاته یه کگرتووه کان لیره زور خراپی به سهر بی. ناخر لهم شماره تاریک و به تال و پر ترسه دا هیچ ههستیک به نازادبوون ناکری. نه گهر نه مرقو مرقو نه م چهشنه ههسته ی له لا زال بی، نه ری دهمی دوا ی سی مانگی تر، چ بقه ومی؟"

تیمه که ی ئی بی سی، به ئاسانی به لگه نامه کانی دۆزینه وه. له مالی عوده ی سه ددام حوسینی، له سهر که ناره کانی ده جله، بۆب باوهری سیخوری خانه نشینی سی ئای ئی، که یه کیک بوو له راویژکارانی ئی بی سی نیوز، هه موو تو ماره تایبه تییه کانی فیدائییه کانی سه ددامی دۆزیه وه. نهو میلیشیانهی فیدائییه کانی سه ددامی چه ندین بۆسه ی کوشنده یان لهو هیزانه ی نه متریکا داناه که به ره وه به غدا ده هاتن. پاشتر هیزی سه ره کی یاخیه کانیا ن پیکه ئینا. فایله کانی نوژداری عوده ی شمان دۆزیه وه. چه ند په یوه ندی بیکی له گه ل نوژداریکی پسپوری بریتانی تیدا بوو، باسی ده ر نه نجامه کانی نهو نه خو شیه ی جگه ری ده کرد که به هوی باده نو شیه وه دوو چاری مرقو دئ.

له بهرانه به ری شیراتون و له وه به ری گۆره پانی فرده وه سه وه، ناوه ندیکی گه وه ری ئیراقیمان دۆزیه وه که شوینی تو مارکردن و کویگرتن له تیلیفونه کانی هاو لاتیان بوو. له پشت چه ند ده ریو دیواریکی ساخته وه، په یژه ی ژیرزه مینیکمان دۆزیه وه، چه ند ژووریک له وی هه بوو، ژوورمه کان پر بوون لهو ده ست نووسی نهو وتو ژه تیلیفونیه ی که تو مار کرابوون. په یوه ندییه کانی نه ته وه یه کگرتووه کان و بالیوژخانه بیانییه کانیشی تیدا ره شنووس کرابوون. ده زگا سیخو رییه ئیراقیه کان جاسووسی یان له سه ره یه کتیش کرد بوو. چه ندین کاسیتی تو مارکراوی قسه کانیا ن له ویدا هه بوو. بریا ن هه ندئ له کاسیته کانی زیندی بۆ بینه رانی گواسته وه. بۆیش ده قه وه رگتیردراوه کانی خو ئنده وه.

خاوه ن ماله کان پتیا ن کوتین که شهو یه کیک ها تو ته لایان و پتی گوتوون نهو په رانه بسووتین. لهو باوه ره ش دابوون که کابرا ی شه و گه رده که، نه ندامتیکی ده زگای سیخوری سه ددامی بووه. تیلیفونیکم بۆ ئوفیسی وۆلفویتزی کرد، نو میدم ده کرد نهو ده ستنوسانه بپاریژی. پیتش نیاری شم کرد که فایله که ی فیدائییه کانی سه ددامیشیا ن

بۆ بنیترم. هیچ نەکرا ھەرچەندە کە چوار دەوری شیراتۆن سەربازی ئەمیریکە بوون، بەلام نۆفیسسی بریکاری ھەزیری بەرگری نەیتوانی شتیک بکا دۆکیومینتەکانی فیدائیەکانی سەددامی ببەن. ناخر پیاو بیر لەو ھەمکاتو ھە ئیستا ناو و ئەدرتسی ئەو کەسانە دەزانرا کە ئیستا کە بەلاماری ھێزەکانی ولاتە یەکگرتووھەکان دەدەن. نا نەختر، ئەو دەستنووسانەشیان نەپاراستن.

لە ھەموو دزییەکان ناھەموارتر دزینی مۆزەخانەیی نیشتمانی ئیراکی بوو. رۆژی ۱۱ی نیسان بوو، دوو رۆژ بوو پزیمەکەیی سەددامی روخابوو و ولاتە یەکگرتووھەکانیش بە یاسایی لە بەغدا بەرپرسیار بوو، کاتیک کە دزان بەلاماری مۆزەخانەکەیان دا. مۆزەخانەکە ھەندێ کارێ ھونەری وای تیدا ھەبوو کە ھی سەردەمی دەسپێکی شارستانیەتی مرۆف بوو. پاشماوھی شارستانیەکانی بابل و ئوروو سۆمەروو ناھەمواری تیدا بوو. ھێچ کومان لەو ھەدا نییە، کە ئەو مۆزەخانە یە دەستەپیک لە گرینگترین کۆراوھی ئارکیۆلۆژیای ھەموو دنیای تیدا ھەلگیرابوو. بە تەنیا کە ئتووری ئیراکی نەبوو، بەلکو ھی ھەموو مرۆفایەتی بوو. شوینەوارناسە ئەمیریکییەکان دەیانزانی کە مۆزەخانەکە، لەبەر شەپمەکە، لە مەترسی دابوو، بەبەردەوامی داوایان لە پینتاگۆن کرد کاریکی وا بکا بیبارتیزێ. لەپیش شەپمەکە، لامعە گەیلانی، شوینەوارناسیکی ستافی مۆزەخانەکەیی بوو، بە خۆی چوو ھەزارەتی دەرھووی ولاتە یەکگرتووھەکان، بۆ ئەوھی ھۆشدارییان پێی دباو پیتیان بلێ کومان لەو ھەدا نییە کە دەدزێ. ھەزارەتی دەرھووی لیستیکی پەنجنا ناوی ئەو شوینانەیی بۆ پینتاگۆن نارد کە پتویست بوو لەناو بەغدادا، بیبارتیزێن. مۆزەخانەکە ژمارە دووی سەر لیستەکە بوو (تۆمارەکانی پزیمی سەددامی ناوی یەکەم بوو، من خۆم ئەو کە رەستانەم بە چاوی خۆم دیت لە بارەگای ھەزارەتەکان و بێکە سیخوپیەکاندا، درابوون و تیکەلۆ پیکەل کرابوون). مۆزەخانەکە نەپارتیزا

کە دزەکان بەلاماری مۆزەخانەکەیان دا، کارمەندانێ مۆزەخانەکە، چووونە لای ئەو مارینزانەیی کە لە چوارپریانیکی نزیکەو ھەبوون، ھاواریان بردە بەریان بێن مۆزەخانەکە رزگارکەن. ھەرچەندە تەنیا سەد یاردە لەوێ دوور بوون، نەھاتن و نەیارنەتیشیان دان^(۴۸). کارمەندەکان ھەندێ لە شوینەوارە بەھادارەکانیان کۆکردو ھو، بەلام شوینەواری زۆر گرینگتر ھەبوو یان بەھۆی سەنگینیەو ھەندەکر

بگوازیتنهوه یانیش زۆر ناسک بوون نهدهوتران دهستیان لیبدن نهکا بشکین و لهوی مانهوه. سی و ههشت له بههادرترین شویتنهوارمکانی ناو مؤزمخانهکه دزران و هندیکی تریش وردوخاش کران. دزمکان دهرگهی ژیرزمینیان شکاندو چوونه ژووری. ههزاران شتیان دزی. لهوانه پتر له پینج ههزار مؤزی لولهییان برد. نهو مؤرانه کۆنترین نووسینی دونیایان لهسهه نووسرا بووهوه. ههموو میدیای جیهانی روویان له مؤزمخانهکه کردو بهمهش تا نهوپه به پتومه بهرایهتی بوشیان ههراسان کرد.

بهیانی پۆزی ۱۵ ی نیشان گهیشتمه مؤزمخانهکه. نهورۆزی مارینزمکان رهوان کرابوون تا تهلاری مؤزمخانهکه بهپاریزن. به پتومه بهری مؤزمخانهکه کابرایتیکی ناشوری چوارشانه بوو، ناوی دۆنی جۆرج بوو. دۆنی منی بهناو تهلارهکهدا گپرا. پهیکهرو گۆزمکان بهو گۆرمدا کهوتبوون. سندووقی کۆگاکان ژۆرژوور کرابوون. سهری پهیکهریکی قهشنگی ژنیکی چهزهری نهما بوو. ژنهکه دانیشتبوو. پهیکهکه هه سهردهمی هیلینی بوو. کتیبخانهی مؤزمخانهکهو گهلیک له تۆمارهکانی تیکویتیک درابوون. جۆرج بۆی رافه کردم که کاتێ نهو بهلگهنامه نابن، تهختهییکی کۆن، له نووسراویکی گرینگهوه که رابردوی دووری مرۆقایهتی ناشکرا دهکا، دهپیتته تهخته قورپیک که چهند خهتخهتۆکهییکی لهسهه کراوهو چپتر نا. نهک هه بههۆی بزبوونی مؤزمه لولهیییهکانهوه بوو دۆنی ورهه رما بوو، بهلکو بزبوونی ههزاران شتی تازه دۆزراوهی که تهلوگ نهکراو، بهجاریک شله ژاندهبوویان.

کاتیکیش که رهمسفیلد بههای له دهستچووهکانی کهم کردهوهو کردیانیه له بیرکراوهکان؛ بارهکهی هیشتا گرانتتر کردو پاشان گلهییشی له کهناله تهلهزنیو نییهکان کرد چونکه دووبارهو سیبهاره وینهی نهو کابرایه نیشان دهمن که گۆزه له کهی بارکردبوو. (رهمسفیلد گهلیک قسهی نابهجیتی دهربارهی ئیراقی کردن،

(٤٨) ناشکرایه که نهه ههلهی نهوان نهبوو. فهرمانی نهومیان پتی نه درابوو مال و مولکی ئیراقی بهپاریزن. رهنگه تووشی گرفتی کهوره بهاتبانان نهگه شویتنهکانی خۆیانیان بهجی هیشتیا، پتی نهوهی فهرمانیان پتی بکری. بهتایبهتیش نهگه ناچار بانا هیز له ناو مؤزمخانهکهدا بهکار بێن.

تا وای لێ کردم له خۆم بیرسم هۆی چیه ئەم کابرایه به کارێکی گرینگ دهرانی که
وهزیری بهرگری کۆنگرهی رۆژانهی رۆژنامهوانی هه‌بی، که ئەمه‌ش کارێکه هیچ بهک
له‌وانه‌ی له پێشی ئەو هاتوونه نه‌یانکردوه.

به‌رێوه‌به‌رایه‌تی پاشتر ویستی رووداوه‌که وه‌ک کارێکی بێ به‌ها نیشان بدا، که
واشنه‌بوو. وۆلفویتز پاشتر به کۆمیته‌ی په‌یوه‌ندیه‌کانی دهره‌وه‌ی سینه‌تی راگه‌یاند
که له‌ سی و هه‌شت شت بترازێ، ئەوانی دیکه هه‌ر هه‌موویان گه‌راونه‌ته‌وه. ئەو فێله
بووه هۆی سرپه‌نه‌وه‌ی هه‌زاران ده‌ستکردی گرینگی مرۆف که شکان و ئەوانه‌ش که
له کۆکه‌کاندا دزران. بێگومان هه‌زاران مۆری لووله‌بیشیان تیدا هه‌بوو که نه‌مان.
باسی ئەوه‌شی نه‌کرد که له‌میانی ئەو سی و هه‌شت نایتمه ونبه‌وانه‌دا، به‌هادارترین
که‌نجینه‌ی مۆزه‌خانه‌که‌ی تیدا‌بوو.

دزه‌کان کتێبخانه‌ی نیشتمانی ئێراقییان سووتاند. له‌و کتێبخانه‌یه‌دا ده‌ستخه‌ته
کۆنه‌کان هه‌لگیرابوون. هه‌ر کتێبێک که له ئێراقی دهرچوو، به‌رگیکی له‌و
کتێبخانه‌یه‌دا پارێزرا بوو. هه‌ر له‌ ناوه‌راستی سه‌ده‌ی نۆزده‌مه‌وه‌را تا ئیمپۆ، هه‌ر
رۆژنامه‌بێک له‌ به‌غدا بێ چاپ کرابوو، چه‌ند دانه‌بێکی له‌و کتێبخانه‌یه‌دا به‌رگ
کرابوو. به‌م کاره نامۆیه‌یان، دزه‌کان تۆماری به‌لگه‌داری میژووی نوێی ئێراقییان
سپه‌یه‌وه. مۆزه‌خانه‌ی هونه‌ره‌ جوانه‌کانی ئێراقیش زۆربه‌ی کۆکراوه‌کانی خۆی
له‌ده‌ست دا.

چونکه به‌رێوه‌به‌رایه‌تی نه‌یتوانی نه‌ مۆزه‌خانه‌ی ئێراقی و نه‌ کتێبخانه‌ی نیشتمانی
بپارێزێ، بۆی له‌ رابه‌راندنی ئەرکی یاسایی خۆی وه‌ک هێزێکی داگیرکه‌ر که ده‌بی
میراتی که‌لتووری ئەو ولاته بپارێزێ، هه‌ره‌سی هێنا. ئەمه‌ش دهرئه‌نجامی ئەو
خۆبه‌زلزانیه‌ی ئەو به‌رێوه‌به‌رایه‌تییه‌ بوو که گوێی له‌ هیچ پسه‌پۆرێک و شارمه‌زایێک
رانه‌گرت به‌م جۆره‌ش له‌ گه‌ل وه‌زاره‌تی دهره‌وه‌ی خۆی که‌وته شه‌پو گوێی له
پێنماییه‌کانی شارمه‌زایانی نه‌گرت و یان هیچی له‌ یاسای نێونه‌ته‌وه‌یی نه‌دهرانی
یانیش هه‌ر په‌شتگوێی خست. هیچ بیانوویک نییه‌ بۆ ئێراقیه‌کان بوون
دزیه‌کانیان کرد. دزیه‌کان ئەنجامێکی ئاسایی نه‌مانی ئەو یاساو زه‌بتووبه‌ته‌ بوو
که له‌دوای رووخانی رژێم نه‌ما.

له سى حهفته پتر له ئىراقى مامهوه بى ئوهى كه سىك بلى كتوه دهچى، كه لىك له تهلارو دهزگا گرینگه كانى ئىراقى كه رام. سهردانى تهلارى وهزارهتى دهره موم كرد، وهزارهتى بازرگانيم تهنى، كوشكى مه لىكى پىتشووى ئىراقىم دىت و سهرم له ناوهندى ئولپى ئىراقى دا، بۆ زانكۆى مىسل چووم، مالى عودهى سه ددام حوسىنم پشكنى، زىندانه كان و كوگاكانى سوياو دهزگاكانى هه والگرىشم پشكنى. كهس پىنى نه گوتم مالت له كوئىه. دزهكان له ههر هه موو ئه شوئىنانه ن دهست به كار بوون كه سهردانيم كردن، كه چى هىچ هه سىتكم به هىچ مه ترسىبه ك نه كرد. به پىچه وانوه، هه موويان زۆر دۆستانه بوون. ته نانه ت هه ندىكيان دا وايان لى كردم له كاتىك كه سامانى گشتىيان بار ده كرده نىو كوچكوچه كانيانه وه، وئىنيان بگرم. له وهزارهتى دهره وه، دزهكان يارمهتى تىمه كهى ئىى بى سىيان داو به لگه و دسكيان بۆ كوكردنه وه. هه ندى جار نووسراوى په سهنى په يمانه كانيان دهسووتاند بۆ ئه وهى ژىرزه مینه كان بۆمان رهوشه ن بگه نه وه. (چهند په يماننامه يىكم رزگار كرد. به كىكيان نه هرۆو ئه وىترىان تىتۆ مۆرى كر دبوو، هه ردوو كىانم له كوردستان، ته سلیمى دهستى به رهه م سالى كى كرد.)

كه لىك له و شوئىنانه ی سهردانىانم كردن، بايه خى هه والگرى خوئىانيان هه بوو. خو ژماره ی سهربازانى ئه مىترىكى له به غدا، زۆر له تىمه رۆژنامه نووسه كهى ئىى بى سى زۆر تر بوو، كه چى نه پىنتاگۆن و نه سى ئاى ئىيش هىنده خوئىان ماندوو نه كرد هه ر بۆ هه والگرى ئه و شوئىنانه بۆ خوئىان گر دهن. به شىك له و بىانووانه ی بوونه هۆى به رپابوونى شه ركه، ئه وه بوو كه به رپۆه به رايهتى بوش دهىگوت ئىراق به نه ئىنى كه رسته ی چه كى كوومه لكوزى به دهست هىناوه (وهك كىكى زهرد له ناىجىريا) و دك چىنى بريكارى سه رۆكيش مكوپ بوو له سه ر ئه وهى كه با لىۆزخانه كانى سه ددامى په يوهندىيان له گه ل القاعده هه بوو. وهزارهتى دهره وه راست بوو كه داواى كرد ئه و به لگه نامه هه لگرن كه تاىبه ت بوون به جموجۆلى هه والگرى ئىراقى له هه نده ران و به و دهستكه وتانه ش كه له بوارى كه رسته قاچاغه كان په يدایان كر دبوو. به لام من ته نيا دزهكانم دىتر سىف⁽⁴⁹⁾ له كانى وهزارهتى دهره وه يان ده كر دوه و پىئانه وهش ديار بوو كه نىگه ران بوون چونكه ته نيا به لگه نامه يان ده هاته دهست و هىچ پارمیان نه دده دۆزىبه وه.

له كۆتايدا ئىنجا كاربه دهستانى نوڧى ئىراقى هەندى بەلگەنامەى گرینگىان له وهزارەتى دەرموەدا دۆزىيەوه. بەلگەنامەكان ناوى ئەو كەسانەى تىدابوو كە هبوودىيان له ئىراقى وەرگرتبوو، ئەمەش بووه سکاندالۆك (فەزىحە) له پرۆگرامى نەوت بەخۆراكى نەتەوه يەگرتووهكاندا كرابوو. ناوى ئەو جىهادىيانەشى تىدابوو كە بەر له دەستپىكى شەرەكە بۆ ئىراقى هاتبوون. دەبى چەند زانىارى پتر بە دەست بهاتبایە ئەگەر تەلارەكە بيارىزرايا.

ئەوهى من بىنىم كارى نەشارمزاىان بوو. سەربازە ئەمىرىكىيەكانى بەغدايان گرت، بە ژن و بە پىاوانیانەوه، هەموویان پىشەوهرو دسىپلین و بەپىزو كارامە بوون. بەلام بەداخەوه! سەركرده سياسىيەكانىان هینده جهختیان له سەر كىشەى شەرەكە كردهوهو هینده بەپەرۆشەوه بوون تا دوژمنە سياسىيەكانى ناوهومىان ببەزىتن و هیندهش دلنابوون كە ئىراقىيەكان بەپىرى ئەو سىتوہ دىمۆكراسىيەى ئەمىرىكاوه دىن و هیندهش نايدىلۆژىيەكەيان كۆترى كردهوون كە نەيانتوانى پلانۆك دابنۆن بۆ ئەوهى ئەركە هەرە ديارەكانى دواى سەرگەوتنى سەربازىيان راببەرىتن.

داگیركردهكەى ولاتە يەگرتووهكان كردهى هەرگىز تۆقى ئەو گىرەشتىوۆنىيەى له مل نەبووه كە له دەستپىكدا سەرى هەلدا. دزىنى وهزارەتەكانى حكومەت و وىستگەكانى وزە، ناشكرای كرد كە تا چەند مانگۆك ناكرى ئەو رازەگوزارىيانە دەست پىبەكەنەوه. رەنگە هەندىكىان سالىكىشى پتر بوئ بۆ ئەوهى بىنەوه سەر دۆخى جارانىان و خزمەتەكان پىشكەشى هاولاتيان بكەنەوه. كە ئىراقىيەكان ناچار بوون له مالهكانىان دانىشن، چونكە ئۆفيسەكانىان تالان كرابوون؛ يان پىيان نەكرا كارگەكانىان بە ئىش بخەنەوه، چونكە وىستگەكانى كارەبا تىكچوووبوون، هەستان ئۆبالەكەيان له ئەستۆى داگیركەر بار كرد.

بەپىتوہبەرايەتى بوش گوتى چونكە پىشبنىيان نەكردبوو رۆژىم ئاوا زوو برووخى و بە هۆى خىراىى بەپىتوہچوونى هەلمەتە سەربازىيەكە بوو كە نەيانتوانى له بەغدا ياسا پەپىرەو و شارەكە سەقامگىر بكەن. هەندىك دەلۆن خۆ ئەگەر بەقسەى ژەنرال شنىسكىش بكراباو ژمارهپىكى زۆرترى سەربازانىش رەوانى ئىراقى بكرابا، هىشتا

(٤٩) سىف = afc = قاسە.

هر هيجی له بارهكه نه ده كۆرئى، چونكه كردهوه سهربازيهكان هينده خيترأ بهرتهوه چوون، كه نه ده كرا بهو په له په له هيزتيكى كه وره بؤ ناو به غدا بچئ. ئهم بيانوه ناپهسنده.

تهنانهت بهو ژماره سهربازانهى كه له ۹ى نيسانى له به غدا بوون، ولاته به كگرتووهكان دميتوانى مؤزمخانهى شارستانى و كتيبخانهى نيشتمانى و بيست باره گاي و مزارهته گرینگهكان بپارتيژئ. ولاته به كگرتووهكان هيج شتيكيانى نه پاراست؛ چونكه وهزيرى بهرگري و كه وره ياريدمه رانى هرگيز وهبيريان دانه هات كه پاراستنى سامانى گشتى و سه قامگيرى ولات له ئيراقئ دوو شتى سه رمكى گرینگ بوون. سه روكيش هر بيرى لتيان نه كردهوه.

رهمسفيلد به راستى بيرى له وه كردهووه كه وهزارهتى نهفتى ئيراقئ گرینگ بوو؛ بوئى كه پوژئى ۱۵ى نيسان به ويدا رمت بووم، تانكيكى ئه ميريكاو په نجه ژميرتك سهريازم ديت له ناو ته لاره كه وه را، زيره فاني ديواره بلنده كانى وهزارهته كه يان ده كرد. له نزىكى ئه وئيش، وهزارهتى ئاوديرى سووتابوو. بهم سووتانه شى هم سوو نه خشه و پلان و رهشنووسى به نداوه ئيراقيه كان و ئاوه روو هه زاران كيلومه تر جوگه و چويار له ناو چوو بوون. نيازى ئه و ئيشه ش ديار بوو. ئويل سه ردهسته بوو، به لام ئه و ناوهى كه مليونه ها ها ولاتى ئيراقى پتويستيبان پئى بوو، گرینگ نه بوو. زور ئيراقيش هه مان بوو چوونيان هه بوو.

ئيراقيه كان دوو جوژه بوو چوونيان به رانبه ر به تالانه كه هه بوو. له و باوه ردا بوون كه ولاته به كگرتووهكان يان ئه و تواناو شاره مزاييهى نه بوو كه سه قامگيرى له ولات رابگرئ يان هينده خراپ بوو بوئى ويستى ولاته كه خاپوور بكا. هه ر دوو بوو چوونه كه ش به ره له سستكارى كرده كارتكى ره واو لوژيك. قسه بيتكى زنده ناكه م نه كه ر بلئيم رهنگه له و پوژهى كه ولاته به كگرتووهكان به غداى داگير كرد، هر له و پوژئى كه ۹ى نيسانى ۲۰۰۲ بوو، شه ركهى دؤراند.

كه له ئايارى كه رامه وه بؤ واشنتن، به ك كاتم له بيتناگون به سه ر برد، ديدارمه كانى خوئم بؤ پوول و ولفويتز گيتراوه. سه ربردهى تالانكردى وهزارهته كانى حكومهت و شوئنه پر كه رسته مه تر سيدارمه كان و ولفويتزيان زور نيگه ران كرد. ئومئيدم خواست

ئەو توورەیبیەیی وای لێ بکا ئەو هەلانی راست بکاتەووە کە بۆیم باس کرد، بەلام بۆم
دەرکەوت کە ئەو لە من توورە بوو چونکە رەمخەم دەگرت. دواي ئەو دیمانەیش نە
وۆلفویتزو نە ستافەکەیی هیچیان چیتەر وەلامی تیلیفۆنەکانی منیان نەداووە پەییویندیم
لەکەل پینتاگۆن نەما. دواي پینچ مانگ وازم لە حکومەتی ولاتە یەکگرتوووەکان نا.

بەشى ۷

ناتوانن ھىچ شىتېك مسۆگەر بگەن

ھەرچەندە قەرار واپوو لە پاشى شەرىكە جىتى گارنەر Jay Garner حوكمدارى ئىراقى بى، بەلام تا ۲۱ى نىسانى، واتا تا دوازده رۆژ پاش ئەوھى كە سويا بەغداى داگىر كرد، ھەر لە كۆمىت ماوھ. ژەنرال تۆمى فرانسىس پىتى پى ئەدا بچى و گارنەرىش بەخۆى لە چوونەكەى رىشت نەبوو. تا ئەو كەيشتە بەغدا، شارەكە ئالۆزوپالۆز ببوو. دەسەلاتىكى بىتھىزى ھاتە دەست و گەرەكانى لە واشنتن متمانەيان پىتى نەما.

لە ۲۲ى نىسان بوو، گارنەر ھاورى لەگەل چەند ئەندامىكى تىمەكەى بۆ دوكان فرىن، كە ھاوینەھوارىكە كەوتۆتە سەر لىواری دەرياچەپىك لە سەر زىتى سۆران (بجووك) دروست كراوھ. لەوى لەگەل جەلال تالەبانى و مەسعود بارزانىدا كۆبووھوھ. گارنەر وىستى سەركردهكانى كورد يارمەتى بدەن بۆ ئەوھى حكومەتى ئىراقى كاتى ئاوا پىكىبىنى كە بتوانى لە چەند ھەفتەپىكدا بارودۆخكە ئارام بكاتەوھ. كاكەھى ئەو حكومەتە ھەبوو. لە دىسەمبەرى ۲۰۰۲، لە پىترۆپۆل ھىلتنى لەندەن، ئۆپۆزىسيۆنى ئىراقى كۆببۇونەوھو ئايندەھى ئىراقىيان تىكەولتەكە كردبوو. ئۆپۆزىسيۆن ئەنجومەنى سەركردايەتى ئىراقىيان لە ھەوت كەس پىكەتئابوو بۆ ئەوھى پىشەرەويان بكا. ئەنجومەنەكە لە ھەردوو سەركردهى كورد، تالەبانى و بارزانى و سەرانى ھەردوو ھىزبە دىنىيە شىعە سەرەككىيەكە، عبد العزيز الحكيمى ئەنجومەنى بالاي شۆرىشى ئىسلامى و إبراهيم جەغفەرى لە الدعوھو سەركرده عارەبە سىكولارەكانىش، لەوانە أحمد چەلەبى لە كۆنگرەھى نىشتمانى ئىراقى و عارەبىكى پارىزەرى سوننەش بەناوى نصير الجادرجى سەرۆكى پارتى دىمۆكراتى نىشتمانى، پىك ھاتبوو. ئەنجومەنى سەركردايەتى ئىراقى بە شىوھىپىكى باش نمايندایەتى كوردو شىعەھى

دهکرد، به لآم سوننه عاره به كان نا، چونكه به زۆرى له دژى گۆرپىنى رژيم بوون.
(جادرچى پشتيوانىيه كى به رچاوى نه بوو.)

له كۆنفرانسه كهى له ندهنى ٢٠٠٢، نياز وابوو حكومه تىكى ئىراقى له بر (به ديل) پىك بىن، بۆ ئه وهى به كسه ر دواى رووخانى رژيم دهسه لات وه بگرى. (هه رچهنده ميديا به حكومه تى بانسگه ي ناوزه د كرد، به لآم چونكه بنكه كهى له كوردستانى نه بوو، بۆى به شتو هپىكى ته كنىكى هپچ له گۆرپى نه بوو.) له دواى رىنماييه كانى وهزاره تى دهروه، زالمائى خه ليلزادى نماينده ي تايبه تى سه رووك بوش بۆ ئۆپۆزيسيۆنى ئىراقى، به توندى به ره له ستى حكومه تىكى له برى كرد. له نه نجامى ئه و به ره له ستى كردنه، چه له بى فشارى خسته سه ر سه رانى ئۆپۆزيسيۆنى بۆ ئه وهى به برنسيپ و شتوه ي حكومه ته كه قايل بىن. خه ليلزاد به رى به و هه وه له ش هاوئشت.

جا كه گارنه ر له نيسانى ٢٠٠٣ دا وىستى حكومه تىكى كاتى پىك بىنى، هه ميسان روه روى دهر نه نجامه كه ئى به ره له ستيه كهى پيشانى وهزاره تى دهروه بووه وه. هه رچهنده هه موو پارته سياسيه كانى ئىراقى له سه ر بنه مائى به ره له ستى رژيمى سه ددامى رىك بوون، به لآم به كيان نه گرتبوو. شيعه كان حكومه تىكى ئىسلاميان گه ركه بوو، كورده كانيش ده يانويست سه ر به خۆيييه ديفاكته كه يان له كوردستان بپاريزن و عاره به سىكولاره كانيش ده يانويست حكومه تىكى ناوه ندى به هيزيان هه بىت و ئه وان تىيدا بالاده ست بن. دۆزينه وهى بنه مائىك بۆ ئه وهى هه موو ئه و لايه نانه ي لى كۆبيته وه و دابه شكردنى پۆسته كانى حكومه تيش به سه ر ئه و لايه نانه دا، كاتى ده ويست. به و پييه ي كه چه له بى له له نده ن باشى تىگه يشتبوو، نه نجامدانى ئه و نيشه له و كاته ي كه گۆرپىنى رژيم هيشتا هه ر به قسه بوو، زۆر ئاسانتر بوو له ئىستا، چونكه پارته كان له دواى ته پيىنى رژيم، خه رىك بوون پاتارى به غداى پايله ختيان له نىوان خۆياندا دابه ش ده كرد.

له ٢٢ى نيسانى ٢٠٠٢، گارنه رو تيمه كهى سوارى هتلىكۆپته ره كان بوون و چوون له هه ولتير له گه ل بارزانى ناماده ي خوانتىكى نيوه رۆ بوون. منيش له وى بووم. پروياگينده و له يه كترى تينه گه يشتن، كه شى دواى ململانيه كهى دژوار كردبوو، بۆى به يوه نديكردن و زانىارى گشتى ببوون به بنه مائىكى پتويست. مارگرىت ته توايله ر

ئەو ئەركانەى بۆ كارنەر رادەپەراند. تەتوایلەر، لە بەرپۆمبەراییەى يەكەمى بوش، ياریدەدەرى كاروبارى گشتیى وەزیری دەرەمۆ لە ۲۰۰۱یشەوہرا لە مەغریب، پۆستی بالیۆزى ولاتە يەكگرتووەكانى وەرگرتبوو. خانمى تەتوایلەر بە شتوہیىكى نادیلۆماتى لە پش خانەخوئیەكانى كوتى كە پشتر ەركیز كوتى لە ناوى ئەنفال نەبیوو، كەچى ئەوان دەیانزانى لەو كاتانەى كە ئەنفال ئەنجام درا، ئەو گەرە گوتەبیژى وەزارەتى دەرەمۆ بوو. كارنەر لەدواى خۆى مېچەر ژەنرال بروس مورى خانەنشینی بە بەریرسى باكوور دامەزراند. شەوى پاشتر تالەبانى میواندارى مورى كردو ئەویش دەمىكى باشى ئەو ئیوارەیی بە ناوگەند كردنى تەتوایلەر و باربرا بۆدین بەسەر برد. باربرا بۆدین دیپلۆماتىكى كارامەو بەریرسى ناوچەى بەغدا بوو. كە پش كوت كورد دەستبەردارى پشمرگە نابن، مور گومانى لە قسەكەم ەبوو و لەو لەمدا كوتى: بەلام تالەبانى وای بە كارنەر نەكوت. زانیم ئەركەكەى كارنەر تووشى تەگەرەى گەرە دى.

لە ۲۸ى نیسان، لە ناوہندى كۆشكى كۆنگرەكان لە بەغدا، كارنەر پشسوزانى لە سئسەدو پەنجا ئىراقى كرد، بۆ ئەوہى حكومەتتىكى نايندە تاووتوئى بكەن. كۆبوونەوہ نەئینیەكە بە خراپى نامادە كرابوو، ەىچ سوودىكىشى نەبوو، بەلام كارنەر ناچار بوو بۆ قایلكردنى ئەوانەى لە بەرپۆمبەراییەى بوون ھاموشۆئىكى ئەو ئىراقییانەش بكا كە لە بانسگە نەبیوون. لە كاتىكدا كە كارنەر ەىچ ئەجئندەئىكى نەبوو كە لە كۆبوونەوہكەدا باسى بكاو ەىچ شارەزاییەكىشى لە دانوستانى سیاسیدا نەبوو، ەئشئا ەر وىستى ەموو توئزە جیاوازەكانى كۆمەل لە پرۆسەكەدا پشكدار ببن. كۆبوونەوہكە بە نازاوە كۆتایی ھات. تالەبانى و بارزانى لە ەمان ئیوارە بە سەرگەوتووی ھاتنە بەغدا من ەر لە كوردستانەوہرا تا بەغدا لەگەل كاروانەكەیاندا رانەندەئیم كرد بەلام درەنگ كەئشئینە جى و نەكرا كار لە كۆبوونەوہكەدا بكەن.

لە ۵ى ئایار بوو، كارنەر رایگەیاند كە لە ماوہى دە رۆژى نايندەدا حكومەتتىكى كاتى ئىراقى پشك دئنى. پشئناگۆن كە كارنەر كارى بۆى دەكرد، وىستى بە زووترین كات دەسلەت بە ئىراقییان بەداتەوہ. ئەمەش ئەوہى دەگەیاند كە ھاوہیمانیەكى ئیوان كوردو پارتە ناينینیە شیعەكانى بانسگەو پشكئیت و شیعە سئكولارەكانى

باشنگهش به توندی تیدا ناماده دهبن^(۵۰). هرچنده که ههلوئستی پینتاگون ناشکرا بوو، به لام له ببهختی کارنه بوو که به پتوبه رایه تی هیشتا بریاری نه دابوو نایا حکومه تیکی کاتی دهویست یان نا. هه ندی له لایه نه کانی ناو به پتوبه رایه تی دهیانویست حکومه تیکی ئیراقی به رفروهانتر پیکبی. و هه زارمی دهره وه مه رفقی بوو رۆلکی پتر بداته سه رکرده عاره نا- به عسیه کانی ناوه وهی ئیراقی. به لام و هه زارمی دهره وه نه یوانی نه وه سه رکردانهی له ناوه بوون دهستنیشان بکا، چونکه نه توندیو تیزییهی رژیم که سیککی له ناوه وه نه هیشتبوو هیچ سه رکردمیکی نا- به عسی بتوانی ته نیا ئحمیکیش بکا، نه وانهی هه بوون یان له باشنگه بوون یان له کوردستان ده زیان. جا بوئه وهی حکومه تیکی بنکه فره وانتر دابمه زری، پتویست بوو حکومه تیکی داگیرکه ر بۆ ماوه میکی پتر کاره کان به پتوبه بیات.

له نیوان پیشه وهرانی سیاسه تی دهره وه، که سانیک هه بوون دهیانویست هاویه شی نیونه ته وهی له به پتوبه بردنی ئیراقی له دوا ی شه ری به رفره تر بکا و نه ته وه یه کگرتوه کان له کاره که پشکدار بکا، بۆ نه وهی له لایه که وه سوود له شار مزاییه که یان وه ربگیر و له لایه که ی تریه وهش ره واییه کی بی بدا. لایه نه نایدیۆلۆژیسته کانی ناو به پتوبه رایه تی ویستیان نه مئیریکا ئیراقی دوا ی شه ره که، له شتیوهی جه رمه نستان و ژاپۆن دووباره دروست بکاته وه. به بۆچوونی وان، پتویست بوو نابووری ئیراقی به پتی بنه مای بازاریکی نازاد کار بکا و باجیکی دهرامه تی یه کسانی هه بیت و پیشه سازی و که رتی ئۆیله که ی تایبه تی بن و سستمیکی نو تی له بواری په روه رده دا هه بی، سوپایه که ی وه ک شتیوهی سوپای نییتۆ بی و حکومه تیکی دووره ره که زنی دوور له تایفه گه ری بۆ دابمه زری. نه م سه رکه وتنه عه سه که ریبه ختیرایه ی به سه ر سه ددای به ده ست هات، نه وه گتیره شتیۆنییه ی له بیر ی ره مسفیله و زۆر له پارێزگاره گرینگه تازه کان برده وه که له ولات به ریا ببوو و بۆ نه وه هه نگاویان ده هاویشت نه م نه جینه ده پر ئومیده به پتوبه بیه ن.

هه رچنده چه ند مانگ بوو بیه وه به رده ی ناینده ی ئیراقی له نیوان به پتوبه رایه تی

(۵۰) نه م نه وه حکومه ته هاویه مانه یه که له نه نجامی نه وه هه لیزاردنه ی یه نایری ۲۰۰۵ هاته کاپه وه که عاره به سونه کان بۆیکۆتیان کرد.

و پۆژنامهکاندا تاووتوی دەکرا، بە لām هیشتا کیشەى چۆنیەتى بە پێتۆهبردنى ولاتەکه نەگەیشتبوو بەر دەستى سەرۆک تا بریارىکى لى بدا. لە ئەنجامدا لایەنە نەیارەکانى ناو بە پێتۆه بەرایەتى هەرکەسەو بۆ خۆى راکیشا. دوو پێبازى سیاسى بەروالەت ژیرانە لە ئارادا هەبوو؛ یان بە خێرایى دەسلالەت بۆ ئێراقییەکان بگەپننەوه، یانیش داگیرکردنىکى توندوتۆڵ پەپرهو بکرى، کە چى هیچیان نەکران. بە پێتۆه بەرایەتییەک کە کەمتر پلانى کاتى تەنگانەى بۆ ئاسایشى نەتەوهیى هەبێ، دەبوو، بەر لە دەسپێکى شەرەمە، سەرۆک بریارى چارەسەرکردنى ئەو کیشە بنەپەتیانەى بدابا کە لە دواى شەر لە ئێراقى سەر هەلەمدەن. کە چى بوش هیچ بریارىکى لەو شتۆهەى دەرنەکرد.

رەمسفیلد، لە کۆتایى نیسان، بە گارنەرى گوت چیتەر پێتۆستییان بە کارەکانى نەمابوو. جۆون ساوهرز، بەلیۆزى بریتانیا بوو لە میسر، تۆنى بلیرى سەرۆک و مزیرانى بریتانى رەوانى بەغداى کردبوو، بۆ ئەوهى لەوى چاودیرى بارودۆخەکەى بۆ بکا. ساوهرز، لە دەربارەى کۆپینى گارنەر، برووسکەپێکى بۆ داویننگ ستريت نارووتییدا نووسى: "لادانى گارنەر و نەهیشتنى ئوفیسى ئاوهاندانکردنەوهو یارمەتى مرۆپى گیرەشپۆتینیەکە باوهر ناکرى. نە سەرکردایەتى و نە ستراٹیژیک و نە کار پێکخستنىک، نە دەزگایێک هیچیان نییهو کەسیش نییه پەپوهندیەک لەگەڵ ئێراقییاندا بکا... گارنەر و تیمە ژەنرالە شیتست سالییەکەى قەوارمیتىکى زلیان هەیه، بە لām ناواخنیان نییه. بریتانییەکان شارمزاو کارامەیان رەوانى ئێراقى کردو زۆر زووتر لە ئایدیۆلۆژستەکانى لە پینتاگۆن و کۆشکى سپى بوون، تیگەیشتن کە داگیرکردنەکە کارمسات بوو. بلیز تاکە بیانییەک بوو کە بوش نەیتوانى پشتگۆتى بخا.

بۆ ئەوهى شوینى گارنەر پر بکاتەوه، رەمسفیلد پەپوهندى بە ل. پۆول بریمەرى سیتیەم، ناسراو بە جیبرى، کردو لیتی پرسى ئایا دەپویست لە دواى شەرى ئێراق بە پێتۆه ببسا. هەرچەندە بە پێتۆه بەرایەتى کۆتى کە کۆپینى گارنەر و هیتنانى بە پێتۆه بەریتىکى هەمیشە بۆ ئێراقى، لە پلانى داگیرکردنەکەدا هەبووه، بە لām بریمەر لە یادداشتهکەى (سالیکم لە ئێراقى My Year in Iraq) دا دەنووسى کە لەو رۆژەوهى پێیان گوتوو هەبیتە بە پێتۆه بەر تا گەیشتە بەغدا تەنیا دوو حەفتەى پێ چوو. کە

دەسلەلات لە گارنەر وەرگیراوەو برێمەر جێی گرتەو، ئوفیسی ئاوەدانکردنەووەو یارمەتی مرۆپیش ھەلۆمشاوەو دەسلەلاتی کاتی ھاویەیمانان CAP لە شویتنی ئەو دامەزرا. ھەلبژاردنی برێمەر، لە ھەندێ لایەنیەو، بۆ بەرپۆمبەرایەتی بوش کاریکی بێ وێنە بوو. جگە لەوێی کە برێمەر شارمەزای لە کاروباری دەرھوہ ھەبوو، لایەنگریکی توندی کۆمارییەکانیش بوو. لە میانی شارمەزایی لە کاروباری دەرھوہ، برێمەر یاریدەدەری تایبەتی ھێنری کیتسنگەری وەزیری پیتشووی دەرھوہ بوووەو لە بەرپۆمبەرایەتی پیتگنیش بەرپرسی دژەتیرۆزو لە ھۆلاندیش بەرپرسی وڵاتەکە ی بوو. لە ۱۹۸۹ وازی لە کاری میری ھیناوەو لە کۆمپانیای کیتسنگەر ئەسۆشیییتس، کە کۆمپانیای ھینری کیتسنگەر، پۆستی راویژکاری پیدراوە. برێمەر ھیندە متمانە ی بەخۆی ھەیە کە جاریکیان لەکن راپۆرتنوو ستیک ناوی لەخۆی ناوہ "بەردی بناغە ی کۆماری" و بە توندی پابەندی بەھاکانی پارێزگارانه.

برێمەر ھەرگیز نەچاوی بە ئیراقتی کەوتبوو و نە عارەبی دەزانی و نە پیتشتر، لە ناو کۆمەل، لە پاش شەرو ناژاوە کاری کردبوو و نە شارمەزاییشی لە بنیاتنانەوێی وڵاتدا ھەبوو. لە دوو ھەفتەش کەمتر کاتی بەدەستەوہ بوو بۆ ئەوێی لەو ئەرکە "ورد بپیتەوہ" کە دەبوو جیبەجیبی بگا، کەچی لە کاتی ناسایی، ئەگەر بپیتە بەرپۆمبەرایەتی ھۆلاند، پیتووستی بە چەند مانگ خۆتندنەووەو دیدارو قسە ھەبوو، تا بە چاکی لە ئەرکەکە بگا. بەر لە داگیرکردنی ئیراقتی، وەزارەتی دەرھوہ لەگەڵ ئیراکییەکانی بانئشگەو شارمەزایان ئیشی کردو ملیۆنەھا دۆلاری خەرج کردو پازدە بەرگ پیتنمایي نووسییەوہ تا بزانی چۆن لە پاشی شەری ئیراق بەرپۆمبە ببن بەلام بەرپۆمبەرایەتی لەناو خۆیدا ھیندە ناپتک و دابەشی سەر بەلە جیاوازەکان ببوو، تا ئەو رادەیی کە وەزارەتی بەرگری (برێمەر کاری بۆ دەکردو راپۆرتەکانیشی بۆ بەرز دەکردوہ) ھەر باسی توپتۆینەوہکە ی وەزارەتی دەرھوہ ی بۆ نەکرد. پاش ئەوێی برێمەر گەیشتە بەغدا ئینجا لە پتگە ی میدیاوہ زانی کە ئەو توپتۆینەوہ ھەبوو.

برێمەر لەو دەمە ی کە خۆی لە کاروباری ئیراقتی شارمەزا دەکرد، گەرە کارمەندانی ستافەکە ی دامەزراندن. چەند بەرپۆمبەرایەتی خانەنشینیان تیدا بوو، ھەندیکیان لە ماوہ ی ئەو پازدە سالە ی کە لە وەزارەتی دەرھوہ بوو، ئیشیان لەگەڵ کردبوو. ئەو گروپە لە واشنتن، لۆبیبەکی بەھتزی کۆمارییەکان بوون و شارمەزای چۆنیەتی

رپه پانډنی کاروباری بیانی بوون. له بالیوژ هیوم هۆران بترازئ، نهوانی تر هیچیان نه شارهمزاییان له ناوچه که هه بوو نه ناشنای زمانه کەشی بوون.

له ۷ی ئۆکتۆبەر، بریتمەر له گه‌ل سه‌رۆک بوش نانی نیوه‌پۆیان خواردو پاشان کۆبوونه‌وه‌یه‌کیان کرد. پاش ده‌میک پاو‌ل و په‌مسه‌فیلدو راپس و نه‌ندرو کاردی گه‌ره‌ی ستافی کۆشکی سپی به‌شداری کۆبوونه‌وه‌که‌یان کرد. به‌ قسه‌ی بریتمه‌ری له‌ دانیشتنه‌که‌دا بابه‌تی به‌رپوه‌بردی کاروباری پاشی شه‌ری به‌ تیره‌ته‌سه‌لی تاووتو‌ی کرا، به‌لام نه‌ سه‌رۆک و نه‌ تیمه‌که‌ی هیچ بریاره‌کیان ده‌رباره‌ی پاشه‌پۆزی ولاته‌که‌ نه‌دا. بریتمه‌ر داوای کرد ده‌سه‌لاتی ته‌واوی، نه‌رکه‌کانی به‌رپوه‌بردن و یاسادانان و دادوه‌ری له‌ ئیراقتی پێ بدری و ده‌سه‌لاته‌که‌ی وه‌رگرت.

هه‌رچه‌نده‌ سه‌رۆک بوش هه‌ر له‌ داوای ۱۱ی سێپتیمبه‌ر بریاری شه‌ری له‌ دژی ئیراقتی دا‌بوو، به‌لام هه‌رگیز کاری بۆ چۆنه‌تی به‌رپوه‌بردی ئیراقتی له‌پاش شه‌ری نه‌کردبوو. ئایا ولاته‌یه‌که‌گرتووه‌کان وه‌ک چۆن نه‌لمانیاو ژاپۆنی بۆ ماوه‌یه‌کی زۆر داگیرکرد، ناو‌اش ئیراقتی به‌رپوه‌ده‌با؟ ئایا حکومه‌تیکه‌ی کاتی ده‌بی، نه‌گه‌ر بوو چۆن ده‌ستنیشان ده‌مکری؟ ئایا هه‌لبژاردن ده‌بی؟ نه‌گه‌ر بوو که‌ی ده‌بی؟ ده‌ستووری ئیراقتی چۆن ده‌نووسریته‌وه‌و چی تیدا ده‌نووسریته‌وه‌؟ هه‌لو‌تستی ولاته‌یه‌که‌گرتووه‌کان له‌ به‌رانه‌ر فیدرالی کوردان و ویستی شیعیه‌کان بۆ نه‌وه‌ی ده‌وله‌تیکه‌ی ئیسلامی پێک به‌ین چ ده‌بی؟ سوپای ئیراق و حیزبی به‌عس چیان لیده‌مکری؟ نه‌و هه‌موو کیشمه‌کیشه‌و شه‌ره‌ ناوخۆیه‌کانی ناوه‌وه‌ی به‌رپوه‌برایه‌تی، ده‌بوو نه‌و پیاوه‌ی که‌ ته‌واوی نه‌و دوو هه‌فته‌یه‌ خۆی به‌ ئیراقتیه‌و خه‌ریک کردوه‌و، چاره‌سه‌ریان بۆ بدۆزیته‌وه‌.

له‌ ۱۲ی ئایاری ۲۰۰۲ بوو بریتمه‌ر گه‌یشته‌ به‌غدا. له‌ ۱۶ی ئایاری نه‌نجومه‌نی سه‌رکرده‌یه‌تی ئیراقتی پێکه‌وتناو نه‌مه‌ش واتای نه‌وه‌ی ده‌گه‌یانده‌ که‌ حکومه‌تیکه‌ی کاتی دروست نابێ و به‌م زووانه‌ش ده‌سه‌لات ته‌سه‌لیم ناکریته‌وه‌. نه‌و پووداوه‌ له‌و پۆزه‌ پووی دا که‌ جیتی گارنه‌ر گوته‌بووی له‌ ۱۵ی ئایار بنه‌مای حکومه‌تیکه‌ی کاتی ئیراقتی دادمه‌زێ. هه‌ر له‌و رۆژیش بریتمه‌ر بریاری ژماره‌یه‌که‌ی ده‌سه‌لاتی کاتی هاو‌په‌یمانی را‌گه‌یانده‌. به‌و بریاره‌ هه‌موو نه‌و که‌سه‌نه‌ی که‌ له‌ حیزبی به‌عس چوار په‌له‌ی سه‌ره‌وه‌یمان هه‌بووه‌، نابێ نه‌ ئیستاه‌و نه‌ له‌ ناینده‌ش کاری حکومه‌تیان هه‌بی. له‌

۲۲ی ئایار، بریتمەر بریاری سی پی ئای ژماره ۲ی مؤر کرد. به پتی ئەو بریاره سویای ئیراقی و هیزی ئاسمانی و دەزگای ئەمن و موخابەرات و گاردی کۆماری و میلیشیاکانی حیزبی بەعس و وەزارەتی بەرگریی هەلۆهشاندهوه.

هەشتا ساڵ بوو عارەبە سوننەکان زیترەفانی یەکییتی خاکی ئیراقی بوون و بە زەبرو زەنگ ولاتیان یەکیارچە هیشتهوه. داگیرکاری ولاتە یەکیگرتووکان حوکمی عارەبی سوننەیی نەهیشت. ئیستا بریتمەر بە قەلە مکیشتیک شوپرشەکی بە ئەنجام گەیانوو کۆلەگەکانی عەسکەری و ئەمن و موخابەرات و حیزبی بەعسی هەلتهکاند کە عارەبە سوننەکان بۆ حوکمرانی ئیراقی پشتی خۆیانان پتی بەستابوون.

بریتمەر نەیزانی بەم کارەیی دەرگەیی بەسەر بەردەوامی یەکییتی خاکی ئیراقیدا داخست. هەرچی هیزی زەبەلاحی دویا هەیه ناتوانی جاریکی تر ئیراق پیکهوه بنووسینتهوه. بریتمەر چوارده مانگی پاشتر هەولی دا لیککی گری بداتەوه.

بەم جۆره دەسپیککی هاننی بریتمەر ستراتیزهکەیی گارنەری ۱۸۰ پله سووراندەوه. گارنەر پلانی وابوو دەسهلات بۆ ئیراقییان بگرتنیتەوه، بەلام بریتمەر ناشکرای کرد خۆی بەرپرسیار بوو. وەک خۆی باسی یەکەم کۆبوونەوهی لەگەڵ سەرکردهکانی ئیراقی دەکا، "چەکوچەکەیی دانا" تیمەکەیی گارنەری، بۆ ئەوهی حکومەته بەئیش بخەن، لەگەڵ گەوره کاربەدەستانی حکومەت کاریان دەکرد. بریتمەر زۆربەییانی دەرکرد؛ چونکە پێشان بەعسی بوون. سویای ولاتە یەکیگرتووکان خەریک بوو گەوره ژەنرالەکانی ئیراقی دەهیناوە هیندەیی نەمابوو سویای ئیراقی بانگ بکەنەوه تا ئاسایش بپاریزی دەست بەکارهکانیان بکەنەوه. بریتمەر هات و سویای ئیراقی هەلۆهشاندهوه.

ئەندامەکانی حیزبی بەعس وەک ئاندامانی حیزبی نازی هیتلەر و حیزبی شیوعی ستالینی بوون. لە دەورەیی سەددام حوسینی کۆمەلیکی وەک ئەوهی ستالینیان پیکهتینابوو کە رەنگە ئیرەییان پتی دەبردرا ئەندامانی حیزبی بەعس هان دەدران بۆ ئەوهی لەسەر ئیراقییانی دیکە بنووسن و ئەو کەسانە لە ناو بیەن کە متمانەیان پتی نەدەکرا. ئەو کەسەیی کە تۆمەتبار دەکرا، لیکۆلینەوهی سەختی لەگەڵدا دەکرا و

ئەشكەنجە دەدراو ئىعدام دەبوو. حىزبى بەعسى پىكخراوى لاوانى خۆى ھەبوو، پىيان دەگوترا أشبال، واتا بىچووھ شىرمكانى سەددامى و ئەو پىكخراوھ بىرۆكەى رەگەزى عارەبى بالآى لە ناو ئەندامانى خۆيدا دەسەپاند (بەلام لەراستىدا مەرامى عارەبى سوننە بوو)، تىيدەگەياندن كە ئەوان لە كوردو رەگەزە ناعارەبەكانى ترى ئىراقى بالآتر بوون. بۆى شىعەو كوردە ئىراقىيەكان رىگەيان نەدا بەوانەى كە بە كەوش ماچكردنى سەددام حوسىن و حىزبە رەگەزىرستەكەى پۆستى بالآيان پى درابوو، چىتر دەزگاكانى ولآت بەرپتوھ بىەن. لە لاىكى ترەوھش، بىرپارمەكەى برىمەر كوتك و سىنگى بوو، چونكە زۆر لەو دىكتۆرو مامۆستاو پىشەوھرانەشى لە ئىشكردن بۆ حكومەتى دوور كوردنەوھ كە پەيوەندىيان بە حىزبەكەوھ ھەبوو پلەى بەرزيان تىدا وەرگرتبوو ھەر بۆ ئەوھى ئىشەكانى خۆيانىان لەدەست نەچى (خۆ زۆر لە پىشەوھرانى شارەزا پەيوەندىشان بە حىزبەكەوھ نەبوو بەلام ھەر ئىشەكانى خۆيانىان دەكرد). رەنگبوو ئەگەر ھەنگاو بە ھەنگاو ئەو كارمەندە پلەبەرزانە لەكار دەركرابان، ئەنجامى باشترى ھەبا.

برىمەر بىانوى ھەلوھشاندنەوھى سوپاى ئىراقىتى بەوھ دەھىناوھ كە كاتىك ئەو بىرپارى ھەلوھشاندنەوھى سوپاىكەى دەرکرد، سوپاىكە نەمابوو. لە نىسانى ۲۰۰۳، بە زۆربەى ناوچەكانى ئىراقىدا كەرام، نە يەكەپىكى سەربازى نە تاقە سەربازىكىشم بىنى كە پۆشاكى فەرمى لەبەردا بى. لەو كاتەى كە تالانچىيەكان دەستيان بە دزىنى سەربازگەو سەنگەرەكانىان كرد، لەوكاتەدا سەربازان و ئەفسەرانى سوپا پۆشاكى فەرمى خۆيانىان شاردەوھو بۆ مائەكانىان چوونەوھ. لە باكوررىش پىشمەرگە دەستيان بە كۆكردنەوھى ئەو تانك و توپانە كرد كە لە فەيلەقەكانى سوپا لە مىسل و كەركوك و دىالا بەجىيان ھىشت. لە درەنگى نىسانى بوو كە لە باكوررى بەغدا، لە بنكەپىكى موحاھىدىنى خلقى ئىرانى كە سەددام حوسىن پشستىوانى دەكردن ھەلوھستەپىكم كرد. لەو دەمى كارمەندانى ئىتى بى سى فىلمىيان دەگرت و سوپاى ئەمىرىكىش چاودىزى دەكرد كاتىك كە موحاھىدەكانى خەلق تریلەپىكىان لىخورىپە ناو بنكەكەى خۆيان. تریلەكە تانكىكى ئىراقىتى لەسەر باركرابوو. ھەرچەندە ناوى پىكخراوى موحاھىدىنى خەلق لە سەر لىستى ناوى پىكخراوھ تىرۆرىستەكانى وھزارەتى دەرەوھ بوو، بەلام پىدەچوو كە سوپاى ئەمىرىكا پەيوەندىيەكى باشى لەگەل

سەرکردەکانی هەبێ. سوپا کارێکی وای نەکرد ڕێگەیان لێ بگرێ و نەهێلێ
چەکەکانی سەددامی بێن^(٥١). لە باشووری ئێراقیش، میلیشیا شیعەکان و
ئێرانییەکان بە ئازادی چەکە قورسەکانی سوپای ئێراقییان کۆکردەوه. بەلام
نەزاندراوه چەند لەو چەکانە ئاودیوی ئاودیوی سنووری ئێرانی کران.

کە وای لێ هات، ئیتر ئێشەکە ئاسان نەبوو تا سوپای ئێراقی، بەو شتوومیەکی کە
کارنەر دەبووست، بانگ بکرتەوه. ئەگەر سەربازەکانیش بەهاتبانایەوه، خو نە
کەرستە نە چەک، نە سەنگەر هیچیان نەمابوو. لە ٢٠٠٢، نە سی پی ئێی نە سوپای
ولتە یە ککرتوووەکان، نەیان دەتوانی ئه سوپایە بەسەرپێ بخەنەوه. ئەو کارە پێوستی
بە پلانێکی پێشینەو سەرچاوهوه هەبوو. ئەندازیارانی شەرەکە هیچیان لەم لایەنەوه
لە باریدا نەبوو^(٥٢).

لە هەموو شتێک گرینگتر ئەوهبوو کە سوپایە ئێراقییەکەمی سەددام حوسێن
لەشکری عارەبه سوننەکان بوو، سوپای نیشتمانی نەبوو. هەرچەندە عارەبه

(٥١) دیار نەبوو بۆ سوپای ولتە یە ککرتوووەکان لەگەڵ ئەم ڕێکخراوه تێرۆریستە هاریکاری دەرکرد،
نایا لە نەزانی بوو یان لە بێ پلانی بوو (نەیان دەتوانی بوو پلانێکی کاتی بۆ چۆنیەتی هەلس و
کەوت کردن لەگەڵ موحاهیدینی خەلق دابنێن و لە ڕێبازی تێرۆریستی ئەو ڕێکخراوه ناگاداری
سوپای ولتە یە ککرتوووەکان بکەنەوه) یان هەر بریارێکی سیاسی پارێزگارە تازەکانی پێنناگۆن
بوو بۆ ئەوهی لەگەڵ موحاهیدینی خەلق کار بکەن چونکە ئەو ڕێکخراوه ئۆپەراسیۆنی سەربازی
لە دژی ئێرانی ئەنجام دەدا. لە ناو بەرپۆمبەراییەتیەکی کە هێندە ئۆپەراسیۆنی بۆش بێ دسپلین
بێ، زۆر لە گینە کە چالاکەکانی ناو پێنناگۆنی ئەجێندەیی خوێیان وپیش بخەن؛ بە تاییبەتیش
کەلتیکیان باوەریان وابوو کە موحاهیدینی خەلق جەنگاومرانی ئازادی ئێرانی بوون نەک
تێرۆریست. لە کاتی شەرەکە سوپای ولتە یە ککرتوووەکان چەند بۆمبێکی خێواندە
سەنگەرەکانی موحاهیدینی خەلق، بەلام لەو کاتاندا سەنگەرەکانیان بەتال بوون. سەددام بۆ
ماوهی بیست سال پشتمانی موحاهیدینی خەلقی کرد و ئهوانیش لە ١٩٩١ پاداشتیان داوه
سەرھەڵدانەکەمی کوردیان سەرکوت کرد. بوونیان چینی نیگەرانی حکومەتی تازەیه، بە
تاییبەتیش کە زۆرینەیی ئەندامانی حکومەتەکە یان شیعەیی لای ئێرانیینەو یانیش ئەو کوردانەن
کە یادداشتی تالیان لەگەڵیاندا هەیه.

(٥٢) کارێکی باش نەبوو ئەگەر ئەو سوپایەکی کە عارەبه سوننەکانی تێدا بالادەست بوون بکرتە
هێرتک بۆ ئەوهی ئاسایش بپارێزێ، لە کاتیگدا ئەو عارەبه سوننانه بوون کە گەرەمترین
هەرەشەیان لە ئاسایشی ئێراقی دەرکرد.

سوننه‌کان ۲۰ له‌سه‌دای سهرجه‌م دانیش‌توانی ئی‌راقی بوون، به‌لام ریژه‌ی ئه‌فسهره سوننه‌کان له‌نیوه‌ی ده‌سته‌ی ئه‌فسهرانی سویا که‌متر نه‌بوو. ههرچه‌نده پله‌و پایه‌ی ئه‌فسهران به‌رز ده‌بووه‌وه هینده ریژه‌ی عاره‌به سوننه‌کانی تیدا پتر ده‌بوو. له ۲۰۰۲، ژماره‌ی ئه‌و ئه‌فسهرانه‌ی که پله‌کانیان له رانیید بال‌تر بوون، ژماره‌ییکی زۆر که‌میان عاره‌بی سوننه نه‌بوون. یه‌که هه‌لب‌ژارد‌مکانی وه‌ک گاردی کۆماری و گاردی کۆماری تایبه‌ت، ئه‌وانه‌ی که بربره‌ی بشتی رژیم بوون، هه‌مووی عاره‌بی سوننه بوون. که‌چی شیعه‌کان زۆربه‌ی ئه‌و سه‌ربازانه بوون که له شه‌پی دژی ئێران و شه‌پی دژی ول‌اته یه‌کگرتوه‌ه‌کان، سووته‌مه‌نی شه‌ره‌کان بوون. کورد‌مکانی ئی‌راقیش که به‌راستی له ۱۹۹۱را سه‌ربه‌خۆ بوون، له‌شکری تایبه‌تی خۆیانیان هه‌بوو. پیتشمه‌رکه. سوپای ئی‌راقیشیان به سوپایێکی دوزمن له‌قه‌له‌م دهدا.

به‌م شتیه‌یه، نه کورد‌مکان و نه‌شیعه‌کانیش سوپایه ئی‌راقیه‌که‌ی سه‌د‌امیان به ده‌زگایێکی نیشتمانی نه‌دهزانی. ئه‌زموونیان له‌گه‌ڵ سوپاو ده‌زگا ئه‌منیه‌کان هه‌ر سه‌رکوتکردن و کوش‌ت و کوش‌تار بوو. له ئه‌نفال، سوپای ئی‌راقی و هێزی ئاسمانی له سه‌ره‌وی ۱۸۰، کوردیان کوش‌ت. ئه‌و ژماره‌یه ئه‌وانه‌شی ده‌گرتوه‌ که به بۆرد‌ومان‌کردنی گونده‌کانی کوردان به‌چه‌کی کیمیا‌یی له‌ناو چوون. له ۱۹۹۱یش، سوپاو گاردی کۆماری هه‌زاران شیعه‌یان کوش‌ت. بۆ‌ی هه‌یج کام له‌و دوو کۆمه‌له‌ نه‌یان‌ده‌ویست سوپایه‌که‌ی عاره‌به سوننه‌کان بگه‌ریته‌وه. کوردو شیعه پیکرا ۸۰ له سه‌تای دانیش‌توانی ئی‌راقی پیکدیتن.

له کاتیکدا که ده‌ل‌تین بانگ‌کردنه‌وه‌ی سوپای ئی‌راقی کارێکی ژیرانه نه‌بوو، له هه‌مان کاتیشدا ده‌ل‌تین نه‌ده‌بوو ئاوا به‌فرمی هه‌لب‌ه‌وش‌تیندریته‌وه؛ چونکه بۆ خۆی بزر ببوو. بریاره‌که‌ی برت‌مه‌ر، وه‌ک خۆی له کتێبه‌که‌یدا باسی ده‌کا، بۆ ئه‌وه بووه که هه‌ر له سه‌ره‌تاوه سامی خۆی له ئی‌راقی بنوێتی. بریاره‌که بۆ عاره‌به سوننه‌کان، به‌تایبه‌تیش ئه‌و ئه‌فسهرانه‌ی که نه‌یان‌ده‌ویست بگه‌ریته‌وه بۆ ناو ریزه‌مکانی سوپا، سه‌وکایه‌تی پیکردن‌تیک بوو. ئه‌فسه‌رو سه‌ربازه عاره‌به سوننه‌کان، نه‌ک هه‌ر ده‌یانزانی کۆگاکانی ئه‌و چه‌ک و ته‌قه‌مه‌نییه‌ی ئه‌م‌تیریکیه‌کان پاسه‌وانیان نه‌کرد، له کۆی بوون، به‌ل‌کو ده‌شیانزانی چۆن ئه‌و چه‌کانه به‌کار بێنن. کارێکی زیره‌مکانه نه‌بوو له ئی‌راقی دوزمن بۆ ئه‌م‌تیریکا پتر بکه‌ن، به‌لام برت‌مه‌ر کردی.

ئەو بېرىارەى برىتمەر دای بۆ ئەوەى دەسلەتات تەنیا بۆخۆى بىلەيتەو مو نەیداتە
 حۇمەتتىكى ئىراقى، رەنگە كوشندەترىن بېرىارى بى كە دایى. ھەموو سەر كەردە
 ئىراقىيەكان، بەوانەشەو ە كە زۆر لایەنگرى ئەمىرىكان، دەلەتە ئەو بېرىارەى برىتمەر بۆ
 ھىشتەنەو ەى دەسلەتات بۆخۆى، لە كەن زۆران، ولاتە يەكگرتوومكانى لە پزگار كەرەو ە،
 لەبەر چاوى ھەموو جىھان كەردە داگىر كەر. ئەگەر حۇمەتتىكى ئىراقى سوپاى
 ھەلبۇەشان دەبايەو ەو حىزبى بەعسى قەدەغە بىكر دايە، ئەنجامەكەى باشتر پەسند
 دەكر لەو ەى كە بىيانىيەك بېرىارەكەى دەر كەرد. ئەو عار بە سوننانەى كە خۆيان لە
 بەرانبەر ئەمىرىكىيەكان بىدەسلەتات ھاتە بەر چا، رەنگبوو دانووستانىان لەگەل
 شىعەكان و كوردەكان بىكر دايە بۆ ئەو ەى چارەسەرتىكى مامناو ەندى بۆ خۆيان
 بدۆز نەو ە. ئەگەر حۇمەتتىكى ئىراقى ھەبايە، رەنگبوو راپەر پىنەكەى ۲۰۰۴ى
 شىعەكان روى نەدایا (چونكە شىعەكان لە حۇمەتەكە بالادەست دەبوون.)
 ھىشتاش، ئەو چاكسازىيەى كە پىتووست بوو بىكرى (بۆ ئەم مەبەستە برىتمەر سەد
 ياساى لە سەردەمى داگىر كەر دەر كەرد) رەنگبوو ئەو چاكسازىيە كارامەتر ئەنجام
 بدرايە، ئەگەر بە دەستپىشخەرى خۇدى ئىراقىيەكان با، نەك ئەمىرىكىيەكان
 بەسەريان داسەپاندبان، بۆپىش ھىچيان جىبەجى نەكران.

ھەرچەندە فەيترا دىمىتلووى نەمىندەى نەتەو ە يەكگرتو ەكان لە ئىراقى، كۆششىتىكى
 زۆرى كەرد تا لە برىتمەر بىگەپنى كە دەسلەتاتى خۇمالى بۆ بىناتنانەو ەى ولات زۆر
 گرىنگ بوو، بەلام برىتمەر دەسلەتاتى ئەمىرىكاي داگىر كەر لە مەبەستەكە نەگەپشتن.
 وا تىگەپشتن كە بەخۆيان كارەكانىان لەو ئىراقىيە زۆر شارەزاو پىسپۆرانە باشتر
 رادەپەراند كە ھەموو ژيانى خۆيانىان لە خەبات بۆ رۇوخاندنى رۇمى سەددام
 حوسىنى بەسەر بىر دبوو. چونكە دەيان سالبوو عار بە ئىراقىيەكان لە ھەندەران
 دەژىن، بۆپى رەنگبوو راستى بارو دۆخى ئەو ولاتەيان نازانىبا كە سى و پىنج سال
 بوو لە بن بارى دىكتاتورىدا دەنالى^(۵۳).

(۵۳) برىتمەر لە كىتەبەكەى خۇيدا تالەبانى و بارزانى بە بانس منفى - exile ناورزەد دەكا، بەلام
 ھەردووكيان دوازە سال بوو كوردستانىان بەرپۆە دەبردو دەسلەتاتىان لەو ھەلبۇاردنەدا
 پىدرابوو كە تاكە ھەلبۇاردنىكى نازادبوو لەو ولاتە كرا

هه موو ئه وانی تریش له نزیکه وه چاودێری رووداوهکانی ناوهوی ئیراقییان دهکرد. زۆربهشیان خزمی نزیکیان ههبوو که لهسهردهمی سههدامیش هه له ناو ولاتدا مابوونهوه. جگه له مه هه موویان میژوو و کهلتووو سیاست و ئایینی ئیراقییان خویندبوو، نهگه ناگاشیان له رووداوهکانی ولاتهکهیان نهبووی، خو هه له کابراییک پتر شارهزای بوون که ته نیا چوار رۆژ بوو لهوئێ بوو. بیگومان لهو سه رۆکه ئه میتریکیهش شارهزاتر بوون که تا دوو مانگ بهر لهوهی که فه رمان به لهشکره کهی بدا بۆ ئه وهی ئیراقی داگیر بکا، نهیده زانی که ئیسلام له نیوان سوننه و شیعه دا دابهش ببوو.

پاش ئه وهی بریتمه ر له ۱۶ی ئایاری، به ئه نجومه نی سه رکردهی تهی ئیراقی پراگه یاند که حکومه ت دانامه زری نی، داواشی لی کردن که ئه نجومه نه که یان فره وانتر بکه ن بۆ ئه وهی (پتر نماینده ی خه لکی بکا.) که به قسه یان نه کرد، بریتمه ر سل بوو و له کن خۆیه وه سیاسه توه ئیراقیه کانی به ناکارامه و خۆپه رست ناوزه د کردن. له راستیدا ئه نجومه نی سه رکردهی تهی ئیراقی خۆی به نماینده ی گه ل ده زانی و به لادانی عاره به سوننه کان، که زۆربه یان لایه نگری رژیمی پێشوو بوون، ئه نجومه نه که به راستی نماینده بوو. ئه ندامه کانی به دیمۆکراتیترین هۆیه به رده سه ته کان ده ستنیشان کرابوون که ئه ویش کۆنفه رانسه که ی له نه نهی ئۆپۆزیسیۆنی ئیراقی بوو. له هه لبژاردنه کانی په نایری ۲۰۰۵یش، ئه و پارتانه ی که ئه ندامه کانی ئه نجومه نی سه رکردهی تهی ئیراقی سه رکردهی تهی یان ده کرد، ۹۰ له سه دی ده نگه کانیان برده وه، چونکه عاره به سوننه کان بۆیکۆتی هه لبژاردنه کانیان کرد، بۆی رێژه که که میک له راسته قینه ی رێژه ی هه موو ئیراقی زۆتر بوو. به لام له هه لبژاردنه کانی دیسیتمه ری ۲۰۰۵، عاره به سوننه کان به ته واوته ی به شداری هه لبژاردنه کانیان کرد، که چی سه رکرده کانی ئه نجومه نی سه رکردهی تهی ئیراقی، هیشتا ۷۵ له سه تی ده نگه کانیان وه ده ست هینا^(ه۴).

(ه۴) هه ندی له هه ژده که خۆیان له سه ر لیستی ئه و حیزبانه کاندید کرد که ئه ندامانی سه رکردهی تهی ئیراقی، سه رکردهی تهی یان ده کرد. له هه لبژاردنه که ی په نایریش، هه ندیک له وانه ی که بریتمه ر دایمه زانده بوون نه یانته وانی سێیه کی ئه و ۱ له سه ده به ده ست بێتن که پێویست =

هەرچەندە برێمەر ناوی ئەنجومەنی حوکمپراڤی ئێراقیی، لە داھێنانەکەیی خۆی نا، بەلام نەبویست هیچ لە دەسەلاتەکانی خۆی پێی بدا. لە تەموزی ۲۰۰۳بوو، بێرۆکەییکی بۆ ھات، کە دەبوو ئەنجومەنی حوکم داوا بکا دەسەلاتی کاتی ھاوپەیمانان ئەو شتەکان بکا کە لە پلانی ئەنجومەنەکە دا بوو. بەخەیاڵی برێمەر ئەم ھەنگاوە پلەوپایەیی ئەنجومەنی حوکم لەناو ئێراقییەکان بەرزتر دەکاتەوھو کاریگەرتری دەکا. ستافەکەیی لیستیکی "دەستکەوتە خێراکان" یان داھێناو بە پێی ئەو لیستە ئەنجومەنی حوکم داوا لە دەسەلاتی داگیرکەر دەکا کە دەبێ تا ئۆکتۆبەری ۲۰۰۳، جێنێرتتەر مکانی کاربە ھا موویان چاک بکەن و ھو کاربە و ھک کاتی بەر لە شەری لێبێت و ھو رێگە چارەبێتکیش بۆ بێکاری بدۆزێت و ھو. برێمەر نووسی:

"چونکە ئەگەر ئەو پلانا ئەمان لە بەر دەست با، پەنگبوو ئۆپەراسیۆنەکە سەرکەوتوو - سەرکەوتوو باو کە بە پێی پلانا کە، ئەنجومەنی حوکم داوا لە سی پی ئێی دەکردو ئێمەش بۆیمان جێبەجێ دەکرد؛ متمانەییکی باشی ھاوڵاتیانی بە دەست دەھێنا."

جێی سەرسۆرمان نەبوو کە ئەنجومەنی حوکم هیچ داخاویزێکی لەم چەشنەیی نەکرد. ئەندامەکانی ئەنجومەنی حوکم، حکومەتیکی ئێراقییان گەرەک بوو کە دەسەلاتی ئەو ھەبێ کاربە چاک بکات و ھو گومانیش لە ھو دا نەبوو کە پێشنیازەکەیی برێمەریشیان بە کات بەفیرۆبێردن و نابەجێ زانی. ھەلسوکەوتی برێمەری لەگەڵ شارەزاترین سیاسەتوانی ئێراقی، ھەک ئەو ھو بوو کە مامۆستا لەگەڵ

= بوو بۆ ئەو ھێ کورسییێکیان بەریکەوێ. لە ھەلبێزاردنەکانی دیستیمبەریش، لەگەڵ ھەندێ ئەوانەیی کە میان و ھەست ھێنا بوو ناوھکانی خۆیانیان لەگەڵ لیستی ئەو حیزبانە نووسی کە ئەندامەکانی سەرکردایەتی ئێراقی سەرۆکیان بوون. لیستی پارتەکانی تر، کە لەو چوار لیستەکەیی ئەندامانی سەرکردایەتی ئێراقی جیاواز بوون، تەنیا ۲ لەسەدی دەرنگەکانیان ھێنا. توندترین پەخنی برێمەر ئاراستەیی ئەنجومەنی سەرکردایەتی ئێراقی کرد ئەو ھو بوو کە بە چاکی نوێنەرایی عارەبە سوننەکانی نەدەکرد. بۆی چەند عارەبێکی سوننەیی بە ئەندامی ئەنجومەنی حوکم دامەزاند، بەلام هیچ کامیان رێژمییکی دیاری دەرنگەکانی لە نێوان عارەبە سوننەکاندا بە دەست نەھێنا.

قوتابییەکی نامادەمییدا دەیکا^(۵۵). پاش ماومیتیک گەورە سەرکردەکان چیتەر نامادەمی ئەنجومەنی حوکم نەبوون، بریکارەکانی خۆیانیان رەوان دەکرد. سی پی ئیتی سەلماندی کە نە پتی نەکرا کارەبا چاک بکاتەومو نە پیشی کرا کیشەمی بیتکاری چارەسەر بکا.

دوای ئەوێ بریتەر هات، ئەو پیشەوەر و شارەزایانەمی کە گارنەر کۆی کردبوونەو هاندران کە کارەکانیان بەجێ بیتلن یانیش پەرۆتیز کران. هەر کە باربرا بوودین، بە تیلیفۆن ئاگادار کراو کە کاری لە ئێراقی پتی دراو، یەکسەر رەمسفیلد لە کارمەکی لادا. بوودین پیتشتر لە یەمەن بآلیۆز بوو و لە ۱۹۸۰کانیشدا لە ئێراقی کاری کردبوو. بآلیۆزی خانەنشین تم کارنی کە پیتشتر لە سودان بآلیۆز بوو و ئەرکەکانی دروستکردنەوێ کامبۆدیا و هاییتیشی بەرپۆه بردبوو، کە لە خۆتندیهو و اشنتن پۆست پەلاماریکی توندی بەرپۆهه رایەتی دا، چونکە نامادەکاری باشی لە ئێراقیدا نەکردبوو، ئینجا دەستی لە کار کشاندەو. بآلیۆزی پیتشووش لە تونس پۆین رافاییل، کە کرابوو وەزیری دیفاکتوی بازارگانی، بۆ وەزارەتی دەرەو گەراو. پاشتر خانم پۆین لە دیمانەیتی لەگەڵ پەرۆهێ زارەکی میژوودا گوتی: 'خۆ ئاشکرا بوو کە نەماندەتوانی ولاتیک بەرپۆه ببەین کە هیچمان لە بارەیهو نەدەزانی. بۆ نەرکە کە نامادە نەبووین رایان کرۆکەریش پیتشتر لە چەند ولاتیک لە پەرۆهلاتی ناوهرپاست بآلیۆز بووو بۆ ماوہییتی زۆریش لە ئێراقی بوو، دەستبەرداری ئیشەکەمی بوو و لە کۆلیژی شەری نەتەومی پۆستی مامۆستایەتی وەرگرت. بآلیۆز بل ئیگلتن کە پیتشان لە ۱۹۸۰کان، لە بەغدا سەرۆکی کەرتی بەرژوہندیەکانی ولاتە یەکگرتووەکان بوو، پسپۆرتیکی دیاری کوردناسیش بوو، بۆ نوژداریەک ئێراقی بەجیتیشت و پاشان بریتەر رتی پتی نەدا بگەریتەو.

کۆشکی سپی، لە شوونی ئەو پسپۆرانە، هەوادارە کۆماریەکانی ناردن. پینتاگۆن

(۵۵) یان رەنگە هیتشا بە چاوتیکی کەمزانتیش سەیری کردب. چونکە لە ئیمەیلیک کە بریتەر بۆ ژنەکەمی نارد، مونا قەشەکانی ئەنجومەنی حوکمی بەو قۆمەتە خۆلە چوواند کە کۆی قاشوانیتی لەسەر دادمندرێ و یاریزانەکان ناتوانن لە کۆیەکە بدن و تۆزو خۆلی قۆمەتە گلەکەیان بۆ دەریتەو.

گویتی بهوه نهدا که نهو هه موو سیفیله ی رهوانی ئیراقتیان دهکا هیچیان نه توانایان هه بوو نه شارمزایییان له کاتی دواى شه رهکاندا هه بوو. سه رباری نهوش هیچ زانیارییهکیان ده رباره ی ئیراقتی نه بوو. به لام ئیراقتیهکان هم کارانهیان له لا زۆر پر بایه خ بوو. جیری بریمه ره ئه جینداییکی زۆر ئومیدبه خشی هه بوو. له حوزهیرانی ۲۰۰۲ بوو، له گوتاریکی له وۆل ستریت جیرنه ل بلایى کردهوه؛ سه ردپری ئامانجه ئابوورییهکانی خو ی به دیارخست:

دهبی کهرتی تایبه تی هانبدری تا به په له سه رچاوهکانی دارایی خو ی کۆیکاتهوهو بکهوته به ره مهیتان. له ئابوورییه ئینتیقالیهکانی تر دا، گۆران له ئابوورییهکی کشتیهوه بو ئابوورییهکی تایبه تی، له یتگی هاندانی ئیشه بچووک و مامناوهندییهکانه وه به دی دى. نهو ئیشه بچووکانه به خیرایی کار له بازاری دروست دهکن و به که مکردنه وه ی یارمه تی دارایی له و کۆمپانیایانه ی که مولکی حکومهتن و به دانانی یاسایکی پیکو پیک و پوونی بازرگانی نهو ئیشان هان دهرین (دادوهری دهسپاکیش دابمه زین تا نهو یاسایه رابپه رین، پشتیوانیهکی تره بۆیان). به شیهو میکی گشتی، بو نه وه ی ئابووری گه شه بکا، دهبی سستمیکی مافهکانی مولکداریتیش پیکبى.

به کورتی، به تایبه تکردن Privatization کلله ی بنیاتنا نه وه ی ئیراقتیکی دیموکراتی و سه قامگیرو گه شاهه بوو. تۆم فۆولی، گه وره پاره کوکهره وه ی بوش بوو، هیچ نه زموونتیکی ده رباره ی گواسته نه وه ی ئابووری و (ده رباره ی ئیراقتی) نه بوو. نهو فۆولیه به به پرتوبه ربی به تایبه تکردنی پیشه سازی ئیراقتی دامه زرا. چه ند مانگیک ماوه پاشان مایک فلیتسه ربی له شوینه که ی دامه زرا فلیتسه ربی برای یه که م سکرته ربی رۆژنامه وانی بوش بوو. فلیتسه ربی شیکاگو تریبیون، باسی کرد که له ربی ناری برایه وه کاره که ی وه رگرتوه، ئینجا، بی نه وه ی کالته جار ی پتوه دیار بی، گو تی نه متریکییهکان ده چن ئیراقتیهکان فیری شتواری نو بی بزنیان دهکن. گو تیشی: تاکه رتیه پیک که نهوان دهیزانن په سندر دنی خزمانه.

به تایبه تکردن جیه جی نه بوو. به لام هه ره هینده سوودی هه بوو که فلیتسه ربو فۆولی به به ربرسی دامه زران. یاسای نیو نه ته وه یی رتیه به داگیر که نادا که هیچ سه رمایه یکی ولاتی داگیر کرا و بفروشی. پینه ده چوو که هیچ که سیک له سی پی ئی

ناکای لەم یاسایە ھەبێ.

دوو بارە کردنەوێ ستۆک ئالوگۆرکردن Stok exchange کە جمگەیتی گرینگی بەتایبەتکردنە، تەسلیمی سیاسییەکی تەمەن بیست و چوار سالی کرا برێمەر پەیمانی دا تا کۆتایی ۲۰۰۲، ئالوگۆرکاری بۆ دنیانی بازرگانی بکاتەو، بەمەرجی لە سەردەمی سەددامی رووناکتر بێ. لە راستیدا، سی پی ئی تەنیا چوار رۆژی مابوو کە ئالوگۆری ستۆکی ئێراقی ISX کراو. تەنیا یەک رۆژ، ۲۴ی حوزەیرانی ۲۰۰۴، لە چاودێری ئەمێریکیان بوو، ئەو رۆژەش پەنجایەکی بەشی شەش کۆمپانیایان ئالوگۆرکردن. نرخەکیان چەند سەد دۆلاریک بوو. بۆ گەشتنە ئەم ئامانجەش، باجدەران ئەمێریکا چەند ملیۆن دۆلاریکیان لە مووچەدان و ئاسایش و تازەکردنەدا خەرج کرد. لەو کاتەو تانیستا ئالوگۆری ستۆکی ئێراق، لە ھەموو ئالوگۆری ستۆکەکانی رۆژەلاتی نافین کە مەترەو ناو نرخەکی نزیکی ناو نرخ Par ی دەسەلاتی فەلەستینی دەبێ.

ھەرچەندە کە مەکوڕبوونی بەرپۆڵەبەرایەتی لە سەر ئەوێ کە پۆستەکانی ئێراقی بە پاداشت بداتە ھەوادارە سیاسییەکانی کاریگەرییەکی سەرەکی لە مەیدانیادا ھەبوو؛ بەلام لە لایەنی ئایدیۆلۆژی ئەیبوو. ئاندى زایاج رۆژنامەوانی شیکاگۆ تریبیون، باس دەکا چۆن بەرپۆڵەبەرایەتی بوش گەورە کارمەندی تەندروستی لە ئوفیسی ئاوەدانکردنەوێ یارمەتی مرۆیی، دکتۆر فریدریک بێرکلی لە سەر کارەکی لادا دکتۆر بێرکل پزیشک بوو، پەیوەندییەکی نزیکی لەگەڵ ریکخراوە مرۆییەکاندا ھەبوو، شارەزاییەکی زۆری لە ناوچە پر ئاژاوەکاندا ھەبوو. ئویان لاداوە جەیمز ھیتفمەن لە شوێنەکی دامەزرا. ھیتفمەن ھەواداریکی حاکمی پیتشووی کۆمارییەکانی میشیگەن بوو، پلەى نوژداریشی نەبوو. بێرکل چەند مانگ بوو پلانی دادەنا بۆ ئەوێ سستمی تەندروستی لەگەڵ رووخانی بەغدا دا برێژیتەو، کەچی ھیتفمەن بە پێچەوانەى ئەو تا ۷ی حوزەیرانی ۲۰۰۲ ھەر نەگەشتە ئێراقی. ھەرچەندە ھیتفمەن ھەرگیز لە لە بواریکی دواى مەملەتیادا کاری نەکردبوو، بەلام بەتوندی نکۆلی لەو کرد کە شارەزایی لە کاروباری نۆنەتەو مەیدا نییە. رەنگە وەک خۆی بە تریبیونی گوت وای زانیبێ کە ئەو سەفەرانی بۆ بیست و شەش ولات کردبوونی بۆ ئەو شارەزایی بووبن. ھەرچەندە سستمی تەندروستی تاییەتی نزیکی

نیوهی سەرجهمی سستمی تەندروستی ئێراقە، بەلام، بە قسە تریبیون، هێشمان ئەو سستمی لە پلانی کەمی خۆی دانەناو. پارمێکی زۆریشی بە فێرۆداو نەیهشت راستییە بنەرەتییهکان data دەربارەیی ئەو کلینیکانە (عیادانە) کۆ بکاتەوه کە هەبوون و ئیشیان دەکرد.

رەنگە سەرسۆر هێنەرترین سەربردهی سی پی ئێی ئەوهووبۆی کە لە ۲۲ی ئایاری ۲۰۰۴دا، واشنتن پۆست بلأوی کردۆتهوه. تایتلی گوتارەکە ئەمە بوو "لە ئێراقی، هەلیکی کارکردن بە درێژایی ژیان؛ بودجەیی ۱۳ بلیۆنی لەبەر دەست دایەو هیچ شارەزاییه کیشی نییه." باسی شارەزایی شەش لاو دەکا کە خۆیان لە ئێراقی دۆزیهوه. هەر شەشیان کتۆپر ئیمتیلیان لە وەزارەتی بەرگریهوه بۆ هات و لێیانان دەپرسی ئەگەر بیانەوی بچن لە ئێراقی لەگەڵ سی پی ئێی، ئیش بکەن. هیچیان باسی ئەوهیان نەکردبوو کە دەیانەوی بچن لە ئێراقی ئیش بکەن و هیچ کامیشیان ئەو جۆرە شارەزاییه پتویستەیان نەبوو. هەر شەش بەکرێ گێران بۆ ئەوهی دیمانهیان لەگەڵ بکرێ یان پاکتێهێ ئاسایش Security clearance بیان هەبێ. وا بریار بوو پۆستی نزم لە ئۆفیسیی بودجەیی سی پی ئێی وەرگیرن؛ بەلام چونکە سی پی ئێی پسپۆرو شارەزای بەکرێ نەگرتبوون، بۆیە بودجەیی ئێراقی کەوتە بەر دەستی ئەوانە. هیچیان دەربارەیی یاسای خەرچکردنی فیدرالی و بودجە سازکردن نەدەزانی، بۆیە بە ئەویە هێواشی پارەکان خەرچ کرد.

لە ئابورییەکی کە پتر لە ۵۰ لەسەدای بێکار بۆ، خەرچکردنی لەسەر مخۆ بێزاری لە ناو ئێراقییە بێکارەکان پەیدا کردو بێگومان ئەمەش دەستی گورز و هوشینی بۆ یاخییهکان پەیدا کرد. بە پتی پۆست، گروویهکە، کە بە کێکیانی کچی کارابێکی پارێزگاری چالاک و دیار بوو، تێنەگەیشتن چۆن ئەوان بۆ ئەو شوێنە، ئاوا دەستنیشان کرابوون. گەنجەکان لە دوا قۆناغدا تێگەیشتن کە ئەوان بەوهوه پەيوەندیان پتووەکراوه دامەزراون، چونکە پێشەنامە Curriculum Vitae ی خۆیانان لە هێریتج فاوندیشن بلأو کردبووهوه، کە هزردان think tank یکی پارێزگارە بنکەکەیی لە واشنتن. پتنتاگۆن یازدە کەسی لەوانە بەکرێ گرت کە پێشەنامەکانی خۆیانان لەسەر وێبسایتی هێریتج فاوندیشن بلأو کردبووهوه. ئەو شەش کەسەش کە بودجەیی ئێراقییان پتۆ سپێردرا لەوانە بوون.

فرید بارنیز که توانجوانیتی پاریزگاری ناسراوهو پشتیوانی هموو ئه و باله راستانهی دهکرد که دهیانویست لهشکر بۆ بهغدا بنێرن، له ۲۴ی نیسانی ۲۰۰۴، له ویکلی ستاندارد دهنووسی:

لیبرالهکان بهوه بهناوبانگن که کیشهکانیان له سهه بنه‌مای رهوشت داده‌مه‌زێنن. هه‌زبان لێیه خۆیان هه‌لکێشن. به‌لام له‌م گه‌وره‌ترین پرۆژه مرۆیییه‌ی ئه‌مڕۆ که ئێراقه، جێده‌ستیان دیار نییه. که‌چی پارێزگاره‌کان ملیان له‌ به‌ر ملی ئه‌و هه‌موو مه‌ترسییه‌ی ئه‌وێ ناو سه‌دان فۆله‌نتیریان بۆ ئێراقی نارد بۆ ئه‌وه‌ی ئێراق بکه‌نه ولاتیکی ئازادو دیمۆکرات. هه‌تنده‌یان هاتن تا پۆول برێمه‌ری به‌پۆمه‌بری ده‌سه‌لاتی کاتی هاوپه‌یمانانیا نایار کرد که شه‌پۆله‌که بوه‌ستینی. برێمه‌ر ده‌لتی: "ژماره‌یان له‌وه زۆرتربوو که بتوانم وه‌ریان بگرم.

نه‌ مووچه‌که‌یه‌و نه‌ هه‌سانه‌وه‌یه‌ که هانیا ن ده‌دا بچن. به‌لکو وه‌ک تیمه‌ پارێزگاری‌کن بۆ ناشتی کار ده‌که‌ن. هه‌ر چوار که‌سیان له‌ ناو تریله‌پیکدا ده‌ژین که به‌ گۆشی پر له‌ زیخ چوار لای گیراوه. یه‌ک جۆره‌ خواردن ده‌مخۆن. هه‌وت پۆژ له‌ هه‌فته‌و هه‌ر ژۆتیکیش له‌ ۱۲ تا ۱۴ کات ئیش ده‌که‌ن. زۆربه‌ی کاتی خۆیان له‌و شه‌ش مایله‌ چوار گۆشه‌یه‌ی "گرین زۆون" به‌سه‌ر ده‌بن، که باره‌گا پاسکراوه‌کانی سی پی ئیو نه‌جومه‌نی حوکمی ئێراقی تیدا‌یه. روه‌رووی په‌لاماره‌کانی تۆپ و مووشه‌ک و چه‌کداران ده‌بنه‌وه.

قوربانیان دا تا بگه‌نه ئێراقی.

خۆ ئه‌و قسانه‌ هه‌مووی وانیه. کارمه‌ندانی سی پی ئی سوودیان له‌ مووچه‌ نااساییه‌کانیا ن دیت. له‌بری مه‌ترسی و کارزهمه‌تی و هه‌ندێ شتی تریش سه‌رمووچه‌یان هه‌بوو^(۵۶).

(۵۶) فۆله‌نتیره‌کانی تیمی ناشتی مووچه‌ی مانگانه‌ی دوو سه‌ه دۆلاریان هه‌بوو، دوا‌ی دوو سا‌ل له‌ کاری گران به‌سه‌ر بردن، مووچه‌کانیا ن چاک ده‌کراوه‌و ده‌بووه شه‌ش هزار دۆلار. که‌مه‌ترین مووچه‌ی مانگانه‌ی کارمه‌نده‌ نه‌میریکیه‌کانی سی پی ئی سی جار هه‌تنده‌ی ئه‌و مووچه‌یه‌یه‌ که ده‌ستپێشخه‌ره‌کانی تیمی ناشتی په‌یدا‌ی ده‌که‌ن.

مووچەى ئەو گەنجانەى كە تازە لە كۆلێژ دەرچوونە، بە لەبرى مەترسى و كارئەستەمىيەو، سالانە شەش پەنوسىيان وەردەگرت (واتا مووچەكانيان لە ملىۆنىك دۆلار پتر بوو - وەرگىر) چونكە ئەو كۆمارىيانەى لە ئىراقى كارىيان دەگرد مووچەكانيان لەو پتر دەبوو كە حكومەتى فیدرالى پىنگەى پى داو، بووى دەبوو بەشەش مانگ ئىراق بەجى بىلن و بچنەو، واتا كە دەهات كەمىك لە ولاتەكە شارەزابىن، بە جىيان دەهتشت. كە دىمۆكراتەكانى كۆنگرەسىش داوايان لە ئۆفیسى لىپرسىنەوئى كشتى General Accountability Office تا لىكۆلینەو لە خشتەى مووچەى سى پى ئىى بكات، بەرپووبەرايەتى بە ئۆفیسەكەى راگەياند كە سى پى ئىى رىكخراوتكى نىو نەتەوهمىيەو كۆنگرەس دەسلاتى كۆنترۆلكردى نىيە.

دەسلاتى كاتى لە كىشە بەرچەستەكان پتر، جەختى لەو كىشە پەمزىيانە دەگردەو كە لەناو بازنەى كۆمارىيەكان لە واشنتن، دەنگى دەداو. پەنگە لە هەموو ئەو كىشانەش سەرىتر ئەو برپارەى برتەر بووى كە ۱۵ لەسەدا باجىكى نەگۆرى flat tax خستە سەر ئەو دەرامەتەى كە لە ئىراقى وەردەگىرا، ئەمەش لە ناو بازنەى كۆمارى و دزەباجەكان، لە ولاتە يەكگرتووەكان، زۆرى پىدا هەلگوترا، چونكە لەمىژبوو پىيان نەدەگرا باجى نەگۆر لە ولاتە يەكگرتووەكان بسەپىن. پارىزگارەكان تىبىننىيان نەگرد كە لە ئىراقى كەس باجى دەرامەت نادا(۵۷).

تۆمارەكانى سى پى ئىى، ئەوانەى كە تايبەت بە ئابوورى و جىى بايەخ بوون، كارەسات بوون. نۆهەت و پىنج لەسەداى داهاى حكومەتى ئىراقى لە نەوتەو بوو. بەر لەوئى ولاتە يەكگرتووەكان ئىراق داگىر بكا، ئىراق پۆزانە ۲,۶ ملىۆن بەرمىل نەوت هەناردەى هەبوو. بەرپووبەرايەتى بوش لە سەرمتاى شەپەكە، ۱,۷ بلىۆن دۆلارى بۆ باشكردى پىشەسازى نەوت لە ئىراقى تەرخان كرد. زۆرىيەى پارەكە بى

(۵۷) دەشى باجى دەرامەت لە مووچەى مانگانەى حكومەتى ناومندى دەربرىك، بەلام كە باج تەنيا لە كەرتى تايبەت وەردەگىر، ئەوكات كارىگەرىيەكەى ئەم باجە جىاوازى نابى نەگەر ۱۵ لەسەداى لە راژەگزارى كشتى وەربگىر. مووچەى راژەگزارىيە كشتىيەكان لەسەردەمى سى پى ئىيدا زۆر زىدە كرا، پەنگە كۆمارىيەكان ئەمەيان نەوىستبا. باجى نەگۆر لە كوردستان پەپرەو نەكرا؛ چونكە حكومەتى كوردستان نە پىنگەى بەبەغدا داووەو نە پىنگەشى پىدەدا تا باج لە هاولاتىيانى بستىنى.

هیچ کۆنتراکتیک تەسلیمی کۆمپانیای هالیبیرتن کرا. لە ئایاری ۲۰۰۴، بۆ ماوەی
یک مانگی پەبەق، سی پی ئێی پۆژانە تەنیا ۱,۹ بەرمیل نەوتی بەرھەم دەھێنا. لە
دیسیمبەری ۲۰۰۵، کەم بووھوو گەیشتە ۱,۱ ملیۆن بەرمیلی پۆژانە. دەزگا
نەوتییەکانی ئێراقی یەکتیک لەو ژێرخانە ئابوورییە گرینگانە بوو کە لەشکر پاسی
کردو لە شەرھەکش زانی بە بەر نەکەوت و پاشان تالانیش نەکرا. بەلام چونکە نەکرا
بۆرییەکانی نەوت لە دواى شەر پپاریزن، پۆژانە دووچاری کردووە خراپکارییەکان و
دزی دەبێ و ئەمەش کاری لە پێژەى پۆژانەى بەرھەمھێنان کردووە.

وزەیتکی کارەبا کە پشتی پێ ببەسترێ، بۆ ئابووری ئەم سەردەمە پێویستە. بەر
لە شەر، بەغدا نزیکەى بیست و چوار کات کارەباى ھەبوو. لە نیسان و ئایاری،
کارەبا نەبوو، نەبوونی کارەباش زۆربەى چالاکییە ئابوورییەکانی راگرت و ژیانیشی
ناخۆش کرد؛ چونکە پلەى گەرمی خۆی لە ۱۲۰ دەدا. دواى پازدە مانگ، کە سی
پی ئێی دەسلەلاتی بە ئێراقییەکان داو، دانیشتوان و بزئەسەکانی بەغدا، پۆژی،
شازدە کات کارەباىان ھەبوو. ھەرچەندە ۷,۷ بلیۆن دۆلار بۆ ژێرخانی وزەى ئێراقی
تەرخان کرابوو، بەلام ھەموو بەرھەمی کارەباى ئێراقی، لە دواى سالتیک لە
داگیرکردنی لە لایەنى ئەمێریکاوە، ھێشتا لەو رادەى کە مەتر بوو کە حکومەتەکەى
سەددام حوسینی بە خەلکی دەدا.

ھەموو ئەوانەى لە کاروباری دواى ئازاوەکان شارمزیاییان ھەبە، دەزانن کە زۆر
گرینگە خەلکی خێرا ئەو گۆرانکارییانە ببینن کە لە ژیانیان پوودەدا لە دواى ھەر
مەملەتیەک، بێکاری زۆر دەبێ. دووبارە بنیاتنانەو ھەر ئەو نەو نەو کاولگەکان
ناوھدان بکەبەو، بەلکو دەبێ خەلکی بخەبە سەر ئیش. دەبێ بە پەلەش دەست بەو
شتانە بکری. لە نوڤتیمبەری ۲۰۰۳، سەرۆک بوش چەکتیکی بە ۱۸,۴ بلیۆن دۆلار
مۆر کرد بۆ ئەوێ ئێراقی پێ ناوھدان بکریتەو. تا کۆتایی حوزەیرانی ۲۰۰۵ سی
پی ئێی نزیکەى ۵۰۰ ملیۆنی لەو پارەى خەرج کرد. ھەرچەندە ئۆبالی ھەلەکە لەپیش
ھەمووان، دیکەوتە ئەستۆی بەرپۆبەراییەتى سی پی ئێی، چونکە ستافیتیکی
ناکارامەى دامەزراندبوو، بەلام برێمەر لە یادداشتەکانی خۆیدا ئۆبالەکە دەمخاتە
ئەستۆی سەرپەرشتیارەکانی لە واشنتن؛ چونکە گرینگییەکی وایان بە خەرجییەکان

نەدابوو. ئەو ھەرسانەى يەك لەدواى يەك تووشى سى پى ئىتى بوو، واى لى کرد که ئىراقىيەکان پى بىژن: "ھىچى بۆمان پى ناکرئ."

برىمەر بليۆنەھا دۆلارى ئىراقىيە بە داھاتى نەفتيشەو، بەرپۆھ برد. پشکنەرى سى پى ئىتى، ژەنرال ستيوهرت باوين راپۆرتىكى دەرکرد تىيدا دەلى که ۸,۸ بليۆن دۆلارى ئىراقىيە خەرچ کراو، يان بە دەستەواژەيىكى تر، بىتى ژمىريارىيەكى گونجاو، بزر بوو. برىمەر لە وەلامدا گوتى که ژمىريارى ئاسايى لە کاتى شەردا ناکرئ. بەلام ھەندى لەوانەى که ژەنرال پشکنەر دۆزىيەو لە ھەلەيىكى لاوھى فرەتر بوو. مليۆنەھا دۆلارى گەلای سەدى ھەر بە بلۆک کراوى لە ئۆفيسەکانى سى پى ئىتى ماو، کارمەندىک لە شارى حللە، ۶۷۸,۰۰۰ دۆلارى لە چەکمەجەيىكى بى تۆ پو کليل ھەلگرتبوو. سەربازىكى ئەمىريكى که بۆ يارمەتيدانى تىمى بۆکسىنى ئىراقى دەستنيشان کرابوو، قومارى کردو ئەو پارەيە پى درابوو ھەمووى دۆراند. کەس نەيتوانى پى بلتى ئەرئ ۲۰,۰۰۰ يان ۶۰,۰۰۰ دۆلارت فەوتاند، چونکہ تۆمارىک نەبوو بلتى چەندى وەرگرتبوو. ئەو پارەيەى خەرچ کرا، پىدەجى يان لىپرسىنەوھى نەرمى لەبارەو کرابى، يان لىپرسىنەوھە ھەر نەبوو. نزيکە ۷۰۰ دۆلار درا بۆ ئەوھى نەخۆشخانەى حللە، بە بلندکەرەکەيەو، تازە بکرىتەو. ئىشەکە نەکراو بلندکەرەکەش کەوتە خوارەوھو سى کەسى کوشت. کۆنتراکتەرىكى تر بەھای ۱۰۸,۱۴۰ دۆلارى وەرگرت تا مەلەوانگەکەى حللە، کہ بە قەوارەى مەلەوانگەى ئۆليمپىيە، نوئى بکاتەوھو پەمپو بۆرى تازەى بۆ دابنى. ھەموو ئەو کارەى کۆنتراکتەرەکە کردى، برىتى بوو لە دووبارە رەنگکردنەوھى پەمپەکان، بۆ ئەوھى وەک پەمپى نوئى ديار بن.

لە حللە، رۆيىرت ج. ستىين جر، کارمەندى کۆنتراکتەردى سى پى ئىتى بوو، دواتر دانى بەوھدا نا کہ تاوانى کردوھو دوو مليۆن دۆلارى لە کرپنى کەرستەکان دزىوھ. ھەرچەندە ئەو کابرايە لە ۱۹۹۶، بە تاوانى فیتلبازى، ھەشت مانگ لە زىندانى فیدرالیدا بەند بوو، بەلام ھىشتا سى پى ئىتى بەکرىتى گرتبوو. ئەم چەشنە بەکرىگرتنە لە ئەجامى سىستىمىكى کەسى بوو کہ ھەوادارىتى سىياسى رەچاو کردو کوئى بەوھ نەدا کہ بە شىوھى روتىنى خۆى، لە رابردووى بکۆلنەوھ.

له ۲۰۰۵، حکومتهی ولاته یه کگرتووهمکان به دوودلیهوه پشتیوانی لهو دهعوايه کرد که له دژی کهستهر باتلز بهرز کرابوووه. کهستهر باتلز بههژی پهیومندیهکانی لهگهډ گۆپ Gop چهن کۆنتراتیکی له ئیراقی وهرگرتبوو. دوو له کارمهندهکانی کهستهر باتلز به تاوانی به فیل خواردنی چهند ملیۆن دۆلار له هاوپهیمانان شکاپهتیا ن لهو کۆمپانیایه کردبوو. کۆمپانیاکه پارهی وهرگرتبوو بهلام ئیشهکهی نهکردبوو. کهستهر باتلز له ۲۰۰۲، کۆنتراکتیکی به ۱۶.۸ ملیۆن دۆلار وهرگرتبوو، بۆ نهوهی ئاسایشی فرۆکهخانهی بهغدا مسۆگهر بکا. ههرچهنده پارهیتیکی زۆری لهبهراییدا وهرگرتبوو و له دهقی کۆنتراکتهکهشدا نووسرابوو بهلام نامیتری تیشکی ئیکس X-Ray نههینابوو. سهگی بۆنکهری بۆمب و پارهینهرانی سهگهکانیشی هینابوو، بهلام سهگهکان نۆتۆمۆبیتلیان بۆن نهدهکرد. لهم بارهیهوه کۆلۆنیل پچهره د بالارد، که له ئیراقی پشکنهری گشتی سوپا بوو، به پرۆگرامی ۶۰ خولهک ۶۰- Min- utes سی بی ئیس CBSی گوت: "بهراستی بلیم، وابزانم پیاویک بوو خۆو به سهگهکهیهوه بوو."

بهپرتوهبهری فرۆکهخانهکه بۆ سی پی ئی نووسی: "کهستهر باتلز نه وهلام دمهاتهوه، نه هاریکاری دهکا، نا شایسته و فیلباز و یاریباز manipulative و لهوانه که قازانج له شهپ دهکن. به بهپرتوهبهری دارایی سی پی ئی لهبری نهوهی کهستهر باتلزی دهریکا، ههستا ههندي کۆنتراکتی تری پی دا. مایک باتلز که یهکتکه له دامهزرینهرانی کۆمپانیایهکهیه، لهسهه لیستی کۆمارییهکان خۆی بۆ کۆنگرێس کانید کردو سهرنهکهوت، بهلام پهیومندی خۆی لهگهډ کۆشکی سپی توند کرد. کۆلۆنیل بریتانی فیلیپ ویلکنسن به ۶۰ خولهکی گوت: "بهراستی نازانم چۆن ئاوا لیتی دهرچوون. رای ئیمه وابوو که نهوانه پشتیوانیتی سیاسی بالایان ههبووه." له ئاداری ۲۰۰۶، جوریهکی فیدرالی بۆی دهرکهوت که کهستهر باتلز سی و ههوت جار فیلی له ئیشهکانیدا کردووه.

کهستهر باتلز نمونهیتکه لهو کارانهی که سی پی ئی کردی و به قسهی پشکنهری گشتی سی پی ئی چاودتری: "به شتیهیتیکی گشتی نهبوو." کوردیک زۆر له بریتانیا بووه له نزیکهوهش ئیشی لهگهډ ئەمتریکییهکان کردووه له بهغدا له

سه‌دهمی داگیرکردندا وهزیر بوو، پیتیگوتم که گهنده‌لی ئەمیریکییه‌کان بلأوهی ده‌کرد. گویشی که هرگیز به‌خۆی پێشبینی ئەمهی نه‌ده‌کرد.

هرچه‌نده بریمەر به‌خۆی له‌و گوتاره‌ی که له‌ وۆل ستریت جێرنه‌ل بلأوی کرده‌وه باسی گرفته‌ هه‌ره‌ گه‌وره‌کانی ئێراقی کرد که سووته‌مەنی و به‌شه‌ خۆراکن، به‌لام سی پی ئی هه‌رگیز بایه‌خی به‌و دوو گرفته‌ هه‌ره‌ سه‌ره‌کیانه‌ی ئێراقی نه‌دا. چونکه له‌ لایێک دراوی ئێراقی هیچ نرخێکی نه‌بوو، له‌ لایێکی تریشه‌وه له‌ بازاری زۆر بوو، بۆی نرخێ به‌نزی له‌ ئێراقی به‌ راده‌یێکی سه‌یر هه‌رزان بوو. نرخێ یه‌ک گالۆن به‌نزی نزیکی ۵ سنت بوو (دۆلاریک ۱۰۰ سنته - وه‌رگیر) کارمه‌ندانی حکومه‌تیش مووچه‌ی مانگانه‌یان له‌ نیوان ۲ دۆلار بۆ ۱۰ دۆلار بوو (نیوه‌ی خاوه‌ن کارمه‌کانی ئێراقی بوون). جوړه‌ پارسه‌نگیک له‌ نیوان هه‌رزانی کالۆ که‌می ده‌رامه‌تا هه‌بوو. که سه‌ددام رووخا، نه‌توه‌ یه‌کگرتووه‌کان گه‌مارۆی ئابووری له‌ ئێراقی هه‌لگرت و به‌په‌له‌ به‌ره‌و ئابووری جیهانی برده‌وه. سی پی ئی مووچه‌ی کارمه‌ندانی حکومه‌تی به‌جاریک به‌رز کرده‌وه. به‌لام سی پی ئی هه‌ولتێکی راسته‌قینه‌ی نه‌دا بۆ ئەوه‌ی توانای پالۆگه‌کان پتر بکا. بۆ ئەوه‌ی پتووستی بازاری ناو ئێراقی بدا، سی پی ئی به‌نزی به‌ نرخێ جیهانی له‌ هه‌نده‌ران کړی و هینای له‌ ناو ئێراقی، هه‌ر گالۆنێکی به‌ ۵ سنت فرۆشته‌وه. که نرخێ نه‌وت هه‌لکشا، ئەو یارمه‌تییه‌ی سووته‌مەنی مانگانه سه‌دان ملیۆن دۆلاری لێ خه‌رج ده‌کرا هه‌رچه‌نده جێری بریمەر به‌خۆی ده‌لی (به‌ردی بناغه‌ی کۆماری)، هه‌رچه‌نده که په‌یمانیشی دا، به‌لام زاتی ئەوه‌ی نه‌کرد نرخێ سووته‌مەنی هه‌لکیشی. وا تیگه‌شت ئەگه‌ر وابکا، خۆی به‌ کوشتن ده‌دا.

چونکه سوپای سه‌ددامیان تونده‌وه، بۆی سی پی ئی و له‌شکری ولاته یه‌کگرتووه‌کان ویستیان سوپایێکی نوێ دابه‌زرین. پرۆسه‌که هه‌له‌ بوو: ئەفسه‌ره‌کان له‌سه‌ر بنه‌مای دلسۆزی و شاره‌زاییان هه‌لنه‌بژاردان و مه‌شکردنیان کارامه‌ نه‌بوو؛ خێرا بوو؛ پرۆسه‌که هه‌ولێ دا ژماره‌یێکی زۆری به‌تالیۆنی سه‌ربازی پتکه‌وه‌ بنی، بێ ئەوه‌ی بایه‌خ به‌ توانستیان بدا. له‌ نیسانی ۲۰۰۴، ئەنجامی ئەو هه‌ولانه‌ تاکی بووه‌وه.

له‌ ۲۱ی ئاداریۆ له‌ فه‌للوچه‌ی بوو که چه‌کداران چوار زێره‌فانی ئاسایشی

بلاکوۆتەریان له بۆسەدا گرت. خەلکی شارەکه ئۆتۆموبیلهکانیان سووتاندن. تەرمە سووتاوەکانیان پارچە کردو دوو قەدی سووتاوێ دووانیان بە پردیکی ئاسنەو هەلۆاسین. که وێنەکان له تیلیفزیۆنەکانی جیهاندا بلۆ بوونەو هە کاریگەرییەکی زۆریان له ئەمێریکیان کرد، سەرۆک بوش فەرمانی بە هێزی یەکهمی مارینز دا بۆ ئەوێ دووبارە فەللوچه داگیریکەنەو.

له هەمان کاتداو له ٢٦ی ئاداری بوو که موقتەدا سەدریش گوتاریکی خوێندەو هەو تێیدا رەخنەئێ توندی له سەرۆک بوش و ولاتە یەگرتووەکان و ئیسرائیل گرت و ستایشی بەلامارەکانی ١١ی سێپتیمبەری کرد. چەند مانگ بوو هاوپیەمانان بە تاوانی کوشتنی عبد المجید الخوئی، فەرمانی گرتنی موقتەدایان بەدەستەو بوو. الخوئی مەلایێکی نەرمزۆ بوو، له ١٠ی نیسانی ٢٠٠٢، له ناو مەرەقەدی ئیمام علی له نەجەف کوژرا. هێزی هاوپیەمانان نەبووست فەرمانەکه جێبەجێ بکاو لهو دەمەئێ که سەدر نەبووست میلیشیا تاییبەتەکانی قەدەغە بکاو سوپای مەهدی دروست دەکرد تا ژمارەکهئێ گەیانده پتر له ٦٠٠٠ چەکدارو زیندانی تاییبەتی خۆئێ هەبوو و یاسای توندی خۆئێ بەپەرە دەکرد، ئەمێریکییەکان چاوی خۆیان لێئێ نووقاند. که سەدر کالتەئێ بە ئەمێریکاو بە سەرۆک بوشی کرد، ئینجا برێمەر فەرمانی دا کاریک بکا. فەرمانی دا رۆژنامەئێ الحوزە سەدر بۆ ماوہی دوو مانگ داخوێ. ئەمەیان کاریکی دیاری سی پی ئێئێ بوو، پێشتر ئەم جوۆرە کارە له ئێراقێدا نەکرا بوو. چاودێرێک ئەو کارەئێ بەو چوواند که بە مێشکوژ بەلاماری پلینگ بەدەئێ. برێمەر بێئ ئەوئێ چاوەرێ بکا تا بزانی سەدر چ دەکا و کاردانەوئێ هاوپیەمانان چ دەبێئ، ئەو بەلاماری دا

موقتەدا سەدر بە توندی وەلامی داوہ. سوپای مەهدی شاری سەدر و بەشێکی نەجەف و کەرەبلوو کووت و ناسرییەو عیمارەشی گرت. ستافی سی پی ئێئێ له باشووری ئێراقێ دیتیان چ دەقەوما، بۆئێ داوایان له برێمەر کرد تا باشتر بیانپاریزێئ. خواستەکانیان پشتگوێ خران. سوپای مەهدی چەندین بارەگای سی پی ئێئێ داگیرکرد.

ئەمێریکییەکان بە فەللوچهئێ بە باشووری ئێراقێ تا ئەوێر بەلبەست ببوون، ناچار داوای یارمەتییان له سوپاو پۆلیسی ئێراقێ کرد. نیوہی سوپاکە فراری کرد.

هەندیک لە سەربازە عەرەبە سوننەکان پەیوەندیان بە یاخیبووانی فەللوچەووە کردو
 هەندی لە سەربازە عەرەبە شیعەکانیش چووێ ناو سوپای مەهدی. عەرەبە
 سوننەکان نەچوون لەبری ئەو سوپایەیی کە زۆرینەکی شیعەو کوردەو لەبری
 داگیرکەر، بچن شەڕ لە دژی عەرەبە سوننەکان بکەن. تەنانەت ئەو سەربازە
 شیعەنەش کە سەر بە میلیشیا نەیارەکانی سەدر بوون، وەک میلیشیاکانی
 ڕێکخراوی بەدر، ئەوانیش نەچوون شانبەشانی ئەمێریکیەکان لە دژی هاوچارە
 شیعەکانیان بەشەڕیتن.

زۆر لە پۆلیسە عەرەبە سوننەکان یان لەگەڵ یاخیبووەکان بوون یان ھاریکاریان
 لەگەڵدا دەکردن. ھەر پۆلیستیکی دڵسۆزی ئێراقە نوێتەکی ئەمێریکیان با و لە
 شارەکانی سێگۆشەیی سوننەکان با، مەترسی ھەبوو بکوژێ. بەلام زۆربەیان لە
 ھاوسۆزیانەووە یارمەتی یاخییەکانیان دەدا نەک لەبەر ئەوەی کە ناچار بوون کە
 وابکەن(٥٨).

لە باشووریش، ئەمێریکی و بریتانییەکان ڕێگەی پارته ئاینییە شیعەکانیان دا تا
 بەپێوەرایەتی ناوخوا بەدەستەووە بگرن. شیعەکان پۆلیسی ناوخوایان، بە زۆری لە
 ریزی میلیشیاکانی خۆیان، بەکری گرت. پۆلیسە شیعەکان لە باشوور، فەرمانیان لە
 دەسلاتی ناومندی ئێراقی وەرناگرت، بەلکو لە سەرکردە سیاسییە شیعەکان
 وەرگرت کە مووچە زۆرەکانیان پێیان دەدا. سی پی ئێی مووچەیی مانگانەیی
 مووچەخۆرانێ کەلێک لە سەردەمی سەددامی بەرزتر کردەووە ئەمەش بوو ھۆیەکی
 سەرەکی بۆ ئەوەی بێکاران پەیوەندی بە سوپاوە بە ھیزی پۆلیسەووە بکەن. کە
 کارمەندە شیعە ناخۆییەکان پشتیوانی ھاوپیماکانیان لە دژی سەدری نەکرد،
 پۆلیسیش پشتیوانی نەکرد.

کە ئەمێریکییەکان بە خەیاڵ وێستیان سوپایێکی نیشتمانی دروست بکەن،
 بارزانی و تالەبانی بە پێی داخواری ئەمێریکییەکان ٦,٠٠٠ پێشمەرگەیان ناو نووس
 کرد بۆ ئەوەی پەیوەندی بە ریزی سوپای ئێراقیووە بکەن. نۆ بەتالیۆنیان پێک ھێناو

(٥٨) سێگۆشەیی سوننە لە بەغداو ھەرا بەرھو ڕۆژئاوا تا سنووری ئوردن دەچێ و لە بەغداو ھەرا
 بەرھو باکووری ڕۆژئاوا تا میسل دەرواو لایەکی تریشی سنووری سوپایە.

هه موو كورد بوون و باره گايه كه شيان هر له كوردستانى بوو. ئهو به تاليونانه كارىگەر بوون و دلسوزى هاوپه يمانه ئه ميريكييه كانيان بوون. هيچ سل يشيان له شهري ياخييه عاره به سوننه كان نه كرد. به لام تهنيا ئه ميريكييه كان ئه وانيان به ئيراقى دهناسى. پيشمه رگه دلسوزى كوردستانه، نه هي ئيراقى بى. له ووش گرینگتر ئه وه بوو كه عاره به سوننه كان پيشمه رگه به ئيراقى نازانن، به لكو به و به كرتيگراوه بيانىيه دهناسن (زۆريه سهربازه كورده كان عاره بى نازانن) كه دهستى خستوته نيو دهستى ئه ميريكاى دوژمانيان وه. كه ئه پهراسيونه كه ي فه للوچه كوتايى پتهات، عاره به سوننه كان هه رمشه ي توله سندنه و ميان له كورده كان كرد. ستراتيزى ئه ميريكا بو ئه وه ي سوپايىكى به كگرتوو دابمه زرتنى، نه ك هه هه ره سى هينا، به لكو شهري ناوخوشى تۆو دا.

له نيسانى ۲۰۰۴ بوو كه ئه ميريكييه كان ويستيان بزنانن هوى فيتيله رى سوپاو پولىسى ئيراقى چ بوو. مه شقه كه يان خيرا بوو، بايه خيش به بنه ما سهربازيه كان نه درابوو. دهستى به كه م خو فريودان بوو: به كه م، چونكه باوه ر و ابوو كه سهربازانى ئيراقى تا ئه وه يه ر دلسوزى ده سلاتى نيشتمانى ئيراقى دهن، كه چى له ۲۰۰۴ پوون بووه كه هيچ چين و تووژتىكى ئيراقى سوپايه كه ي به هي خوئى نه ده زانى؛ دووه ميش، وا مه زهنده ده كرا كه سهربازه عاره به ئيراقيه كان شانبه شانى ئه ميريكي داگيركه ر له دزى كۆمه لگه ئايينىيه كه ي خوئان ده جه نكن. ئه كه ر نه ته وه يتىكى ئيراقى ره سته نه بى، ناتوانى سوپايىكى ره سته نى نيشتمانى پىك بىنى.

پارته سياسىيه شيعه كان ئه وه له يان هه لقۆسته وه كه ئه ميريكييه كان ويستيان ميليشياكان نه يلن، بو ئه وه ي باله كانى خوئان بخه نه ناو سوپاو هيزى پولىسى ئيراقيه وه، ئه م كاره له باشوور به به رىادى كرا. ئه ميريكييه كان و ايانزانى ئه كه ر ئه وه چه كدارانه به كه بركى سوپاو پولىسيان له به ر بكرى، دلله لا loyalty ي خوئان ده كۆرن. به لام وا نه بوو. چونكه تا پارته دينيه شيعه كان، له هه لباژاردنه كانى به نايىرى ۲۰۰۵، حكومه تيان نه كه وه ته به رده سته، سهربازو پولىسه شيعه كان دلله لاي خوئان نه كۆرى. به لام هيشته گۆرپه نه كه هه ر به رواله ت بوو پتر له وه ي كه به راستى بى. ده سته به سه رداگرتنى حكومه ت له لايه نى شيعه كانه وه، تهنيا بووه هوى ئه وه ي كه

عاربه سوننه‌کان پتر له سوپا و پولیس نامۆ بن. ئیستا ئەگەری ئەو زۆر کەمتره که عاربه سوننه‌کان په یوهندی بهو سوپا و پولیسی ئیراقیوه بکن که عارهبی شیعه کۆنترۆلی ده‌کن.

کوردەکان و لات و سوپای خۆیان هه‌بوو، بۆی له دووره‌وه‌را به جوانی سه‌یری ئەو پرووداوانه‌یان کرد. هاوپه‌یمانیه‌کی رێکیان له‌گه‌ل شیعه‌کاندا کرد. دلی ئەمیریکیه‌کانیشیان راگرت و هاوبه‌شی سوپای ئیراقییان کرد بۆ ئەوهی که ئاسایشی له‌شکری خۆیان بشله‌ژین.

ئەوهی که په‌یوه‌ندی به‌ پێشمه‌رگه‌وه هه‌بوو، سی پی ئی سیاسه‌تیکی په‌یرهو کرد که له سه‌ره‌تا دا زۆر نامۆ بوو، کۆتاییه‌که‌شی گالته‌جاری بوو. تا نیسانی ۲۰۰۴، به‌ته‌واوه‌تی روون بووه‌وه که پێشمه‌رگه‌ تاکه هێزی سه‌ربازی ئیراقی بوو که کاریگه‌ر و جێی متمانه و لایه‌نگری ئەمیریکا بوو. له‌گه‌ل ئەمه‌شدا، بریته‌ر ویستی بۆ به‌رزه‌وه‌ندی سوپایێکی ئیراقی بۆ متمانه بیتوتینته‌وه. بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش پراوژکاریکی راند RAND ی نارد که ناوی دیتفد گۆمپیرت بوو، بۆ ئەوهی پێشمه‌رگه‌ هه‌لوه‌شیتینته‌وه. چه‌ند رۆژ گۆمپیرت له‌گه‌ل مه‌سرور بارزانی کۆبووه‌وه. مه‌سرور کوری مه‌سه‌ود بارزانییه، وه‌ک مووس تیزه و له ئەمیریکا په‌روه‌رده بووهو سه‌رۆکی ده‌زگای ئاسایشه. مه‌سرور له کۆتاییدا، له‌گه‌ل گۆمپیرت توانی به رێککه‌وتنیک بگا. پێشمه‌رگه‌ بز ده‌بن. به‌لام له شوتنی ئەواندا، حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان سۆ هێزی چه‌کدار: که هێزی زی‌ره‌فانی و هێزی کاردانه‌وهی خێرا و هێزی دژه تیرۆر، داده‌مه‌زینێ.

له‌و کاته‌ی که گۆمپیرت چاوه‌ڕیتی هیلیکۆپته‌ریکی ده‌کرد که بیگه‌رینتته‌وه بۆ به‌غدا، تیبینی ئەوهی کرد که ئەو کوردانه‌ی خودانی گه‌وره‌ترین میلیشیای ئیراقین، ئاماده‌بوون له پیناوی به‌کیتی نیشتمانیان ده‌ستبه‌رداریان بن. به‌لام که له واتا کوردیه‌که‌ی زی‌ره‌فانی چپایی پرسی، گومانی لا په‌یدا بوو. چونکه وه‌لامه‌که هه‌ر (پێشمه‌رگه‌) بوو. ئەگه‌ر پرسیاری تریشی بکرده‌یه، بۆی روون ده‌بووه‌وه که (هێزی کاردانه‌وهی خێرا) و (هێزی دژه تیرۆر) یش، هه‌موویان له کوردی هه‌ر ده‌بوونه (پێشمه‌رگه‌).

هەرچه‌نده سه‌رۆک بوش گوتی ئه‌رکی ئه‌مێریکا ئه‌وه‌بوو ئه‌و سه‌رفیرازیه‌ی بۆ ئێراقییان بێنی که له ئازادی به‌دهست دێ، به‌لام به‌رپۆه‌به‌رایه‌تییه‌که‌ی دوودل بوو له‌وه‌ی که دیمۆکراسییان بۆ مسۆگه‌ر بکا بریکاری وه‌زیری به‌رگری ولاته‌ یه‌کگرتووه‌کان، دۆکله‌س فئیس، له‌و که‌فاهیه‌یه‌ی که له‌ دوای یه‌ک مانگ له‌ پووختانی سه‌ددامی، له‌ ئایاری ٢٠٠٢، له‌ پیش کۆمیته‌ی په‌یوه‌ندییه‌کانی دهره‌وه‌ی هاوس دای، به‌ راشکاوێ دیار بوو که نه‌یویست بلی ولاته‌ یه‌کگرتووه‌کان به‌وه‌ قایل ده‌بێ ئه‌گه‌ر ئێراقیه‌کان به‌ هه‌لبژاردنیکی دیمۆکراسییانه‌ حکومه‌تیکی ئیسلامی هه‌لبژێرن.

به‌رپۆه‌به‌رایه‌تی بۆ ئه‌وه‌ ده‌ستووری هه‌میشه‌یی ئێراقی به‌و ئێراقییانه‌ نووسیه‌وه‌ که ئه‌مێریکیه‌کان هه‌لبژاردبوون، تا بواره‌کانی به‌رده‌م ئێراقیه‌کان له‌ هه‌لبژاردن ته‌نگ بکاته‌وه‌. به‌مه‌ش، راویژکاره‌ ده‌ستووریه‌ ئه‌مێریکیه‌کان یارمه‌تی ئه‌و ئێراقییانه‌ بدن که بۆ نووسینه‌وه‌ی ده‌ستووره‌که‌ ده‌ستبژێر کرابوون، ئینجا ئه‌مانه‌ ئه‌وه‌ مسۆگه‌ر ده‌کن که ده‌ستووره‌که‌ به‌نده‌کانی پاراستنی مافه‌کانی مرۆفی له‌ شپۆه‌ی ده‌ستووره‌کانی رۆژئاوایی تیدا بێت و سسته‌میکی پشکنین و پارسه‌نگاری هه‌بێ و یه‌کتی خاکی ولات بپاریزێ و له‌ سه‌نه‌ره‌وه‌را کۆنترۆلی نه‌وت بکری و سیاسه‌ته‌کانی ئابووری و کۆمه‌لاتی ئاواي تیدا بنووسریته‌وه‌ که به‌ دلی پارێزگاره‌کانی ئه‌مێریکا بێ. پاشان ده‌ستووره‌که‌ بخریته‌ به‌رده‌ستی ئێراقیه‌کان تا ده‌نگی له‌باریه‌وه‌ بدن. له‌وکاتدا، ئێراقیه‌کان دوو ریگیان له‌پیش دیار ده‌کری؛ یان ده‌بێ ده‌نگ بۆ به‌لێی ده‌ستووره‌که‌ بدن، یان ده‌بێ مل بۆ داگیرکردنیکی دوورخایه‌ن که‌ج بکن. پێنازه‌که‌ لێ دیار بوو که پارێزکاره‌ تازه‌کان ده‌یانویست نیازه‌کانی خۆیان له‌وێ به‌ینه‌ دی و بینه‌ دروستکه‌ره‌وه‌ی ولاتیک و جێبه‌جێی خۆشیان له‌سه‌ر ئێراقی نیشان بکن. ئه‌مه‌شیان هه‌ر نادیمۆکراتی بوو.

له‌ ٢٠٠٢، ده‌رکه‌وت که کاریگه‌رتترین پیاو له‌ ئێراقی جیگری بریمه‌ری، جیگری شای ئێراقی، نه‌بوو، به‌لکه‌ مه‌لائیکی چه‌فتاو سێ سه‌له‌ی لاواز بوو که له‌ مالتیکی ئاسایی له‌ نزیکي مه‌زاری عه‌لی له‌ نه‌جه‌ف ده‌ژیا. نایه‌توللاهیلعوزما عه‌لی سیستانی له‌ ئێرانێ هاتۆته‌ دونیاو ره‌گه‌زنامه‌که‌شی ئێرانیه‌، بۆی روون بووه‌وه‌ که به‌رپۆه‌به‌رایه‌تی بوش ریگه‌ به‌ سه‌رکرده‌ ئایینییه‌ شیه‌عه‌کان نادا ده‌وله‌تیکی ئیسلامی

پێک بهێن، ئەگەر دەنگدەرەکانیشیان دەنگی بۆ بدن. سێستانی باش دەیزانی که دەنگی بۆ دەمدن (۵۹).

سێستانی هەلۆستێکی راست و پهلوانی هەبوو: دەبێ دەستووری ئێراقی ئێراقییەکان، بە خۆیان، بینووسنەو وەک ئەنجامی سێروشتیش دەبێ ولاتە یەكگرتووەکان دەسلات بۆ حكومهتێکی هەلبژێردراو بگەڕێنێتەو و نابی دەسلات بە حكومهتێکی دەستنیشانكراو بداتەو. ویستی بەزووترین کاتی گونجاو هەلبژاردن بكری، بەو مەرجە ی لە ۲۰۰۴ ڕەت نەداو پاشتر یەكسەر داگیرکاری نەمێنی.

بۆ ئەوێ نێتە بن باری سێستانی، ناوہ ناوہ برێمەر ستراتیژیەکانی خۆی دەگۆڕی. لە ئەنجامدا سێستانی بووہ پالەوانێك که داوای دیمۆکراسی دەکا و بەرێوہەرە ئەمێریکیەكەش وا دەرکەوت که نەیدەویست متمانە بە ئێراقییان بکا. سێستانی هەموو مەملانییەکانی لە برێمەر بردەو و ئەمەش بارمەکی لە ئەمێریکیان ئالۆزتر کرد. برێمەر و بەرێوہەرایەتی بوش نەك هەر بوونە نادیمۆکراتی، بەلكو زۆر بە لاوایش هاتنە بەرچاو. ئەمەش یەكێك لەو شەرانیە ی پیوہندی گشتی بوو که بیھووہە ولاتە یەكگرتووەکان دۆراندى.

لە ھاوینی ۲۰۰۳ بوو که برێمەر وازی لە بیروكە ی دامەزراندنی كۆمسیۆنێکی دەستووری هێناو قایل بوو كۆمەلێکی دەستووری هەلبژاردراو پێكێ، بەلام باسی ئەوێ نەکرد که كە ی سەرورە ی بۆ ئێراقییەکان دەگەڕێتەو. لە نۆفەمبەر، كۆشکی سپی برێمەری هێناوہ واشنتن و لێی خواست تا لە ۲۰ حوزەیرانی ۲۰۰۴ دەسلات بۆ ئێراقییان بگەڕێنێتەو. ئەمەش چوار مانگ پێش لە هەلبژاردنی سەرۆكایەتی ولاتە یەكگرتووەکان بوو. لەوكات برێمەر رێبازیکی ئالۆزی بۆ كۆمەلە ی هەر پارێزگایێکی ئێراقی پێكھێنا. بە گۆترە ی ئەو رێبازە سی پی ئێی و ئەنجومەنی حوكم و ئەنجومەنی پارێزگاکان که ئەمێریكا دايمەرزادبوون و ئەنجومەنەکانی شارەوانی پێنج لە شارە گەرەکانی هەر پارێزگایێك، ئەوانیش ئەمێریكا دايمەرزاندبوون، ئەمانە هەموو شاندى خۆیان هەلدەبژێرن و ئەمانەش لەلای خۆیانەو ئەو ئەنجومەنە نیشتمانی ئێراقی کاتییە هەلدەبژێرن که دەستوورێکی

(۵۹) ڕەنگە كەفاهیدانەكە ی فێیس كاری لە سێستانی كردهی.

کاتی دهنووسیتنه و هو حکومتیکی کاتیش پیکدیتنی.

سسستمه که هینده نالۆز بوو که ژمارههیتی که می نه متریکیه کان دهیانتوانی راقهی بکن. بنگومان نهو ئیراقییانهی که له سسستمه کهش کهیشتن، ژمارهیان زۆر نه بوو. سیستانی کرۆکی پیشنیازمه کهی ههلقۆستهوه: هه ر ئیراقیه کی که لهو نهجومه نانه به شداری دهکات، به خۆیان له لایهن نه متریکیه کان هوه دهستنیشان کراون که دهسچن حکومتی نایندهی ئیراقی هه لدهبژیرن، نهوه دهگهیهنی که نه متریکیه کان له کۆتاییدا به خۆیانن که حکومته که میان هه لبژاردوه. پرۆسه که وهک ئیراقیه ک پتی گوتم وادهتی که هه لبژاردنه که کهسانیک دهیکن که دهستنیشان کراون و نهوانیش کهسانیک دهستنیشانی کردوون که بریمه ر هه لیبژاردوون. سیستانی مکرۆ بوو هه لبژاردن بکرۆ نهگینا فهتوا (بهیاریکی نایینی) له دژی سسستمی نهجومه نه که دهردهکا. له شوباتی ۲۰۰۴، نهخدهر ئیبراهیمی، وهزیری پیشووی دهرهوی جهزایرو نمایندهی تایبهتی نهتهوه به کگرتوهکان بو ئیراقی، یارمهتی پیشکهش کرد بو نهوهی شیوازیک دۆزیهوه که توانی تۆزیک نابرووی بریمه ر بهیاریزی. به پتی یاسایه که نهجومه نهکان نابن، له بهرانبه ریش سیستانی قایل بوو که حکومتیکی کاتی تهمن کورت نهتهوه به کگرتوهکان پیکه بیتی و لهو رۆژهوه که سهروهی له ۲۰ حوزهرانی ۲۰۰۴ دهریتهوه ئیراقییان تا هه لبژاردنهکانی یان له دیستیمبهری ۲۰۰۴ یانیش له بهنایری ۲۰۰۵ دا دهکرۆ، نهو حکومته کاتیبه تهمن کورته کارمهکان به دهسه لاتیکی کهمهوه بهرتوه بیا.

له بهشیکه گواستنهوهی دهسه لات، بریمه ر قایل بوو که نهجومه نی حوکم یاسای بهرتوه بهرایهتی کاتی بهر له شوباتی ۲۰۰۴، دابنی. یاسای بهرتوه بهرایهتی کاتی پینه خشه roadmap پیک بو هه لبژاردنهکان دابنی و دهسته بهری دانانی دهستوریکه هه میشه ییش بکاو دیاریش بخا دهبی له سهردهمی نهو حکومته کاتیبه چۆن ئیراق بهرتوه بچۆ. دهکرا یاسای بهرتوه بهرایهتی کاتی کورت بی. له دهزگایهکانی حکومتیکی کاتی (سه رۆک و نهجومه نی وهزیران و یاسای کاتی) و دیارکردنی که مترین دهسه لاتی پتویست بو حکومت و دانانی خسته ییکه کاتی هه لبژاردن و چۆنیهتی هه لبژاردنی نهجومه نیکی دهستووری بترازی، پتویست نهبوو یاسای بهرتوه بهرایهتی کاتی باسی چیتر بکا. پتویست بوو نهو دۆکیومینتهی که به

شیوهیکی نهرم، که مترین دهسه لاتی دیاری دهکرد، بۆ خودی ئیراقیه کان بمابایه وه، بۆ ئه وهی کیشه ئالۆزهکانی تایبته به نایندهی خوڤان به خوڤان چارهسه ر بگهن. وهک کیشه ی ئیسلام و دابهشکردنی دهسه لات بهسه ر کۆمه له سه رهکیهکانی ئیراقی و باری یاسایی کوردستان و ئه گه ری ئه وهی که ئایا شیعهکانیش دهیانتوانی دهوله تی خوڤان دابه زرین، ئه مانه هه موو بۆخوڤان لیگه رابان. ئه و ئالۆزیه ی له دهسه لاتی کاتیدا هه بوو، رهنگه به دوایدا بچی.

به رپۆهه رایه تی بوش به په رۆشه وه بوو بۆ ئه وهی جی په نجه ی خو ی له سه ر دستوری ئیراقیدا به ئیلته وه و یاسای به رپۆهه رایه تی کاتیش هه لیک بوو بۆی هاتبوو. له سه رهتای په نایری ۲۰۰۴ بوو که پریمه رو گه ره یاریده مرانی چه ندین "بنه مایان ئاماده کردبوو بۆ ئه وهی وهک خوڤان دهیانویست بیکه نه بناغه ییکی یاسای به رپۆهه رایه تی کاتی و سی پی ئی دهستی پیکرد وهک دهستوریکی کاتی ناوی دهیتنا.

گه لانی ئیراقی نه به یه ک شیوه سهیری دهوله تی ئیراقی دهکن و نه به های هاوبه شیان له نیتواندا هه یه. بۆی گومان له وهدا نییه که دارپشتنی دهستوریکی ئیراقی زۆتر له وه دهکا که دانوستانیک بی بۆ گه یشتن به په یمانیکی ناشتی، نهک بۆ پیکه ستنی دهستووسیکی دریزداری دهوله تیکی هاوبه ش بی. پاره ئاینییه شیعهکان ویستیان دهوله تیکی ئیسلامی پیک بیتن که زۆر له لایه نهکانی نمونه ی ئیرانی بی. کوردهکانیش به تیکرای دهنگ داوای سه ره به خو ییان کردو چونکه ئه مه یان بۆ نه چوه سه ری، بۆی به سستمیکی فیدرالی شل قایل بوون که هه موو دهسه لاته گونجاوهکانی سه ره به خو یی بۆی مسۆگه ر کرد. عاره به سیکولارهکانیش ولاتیکی په گگرتوو یان گه ره ک بوو، که که میتک له دهسه لاتهکانی بۆ ئه و هه ریمان به بی که به پتی بنه ماییکی جیوگرافی دابه زرین نهک له سه ر بنه ماییکی ئیتنی بی (ئهمه ش له بنه رهدا بۆ ئه وه بوو که نه هیلن کورد هه رتمی تایبه تی خوڤانیان هه بی، به لام دهکا ئه و سێ پاریزگایه کوردییانه به جودا جۆزه حوکمیکی زاتیان هه بی). عاره به سوننهکان له ئه نجومه نی حوکم نوته ریان نه بوو^(۶۰)، به لکو به شیوه ییکی گه ستنی

(۶۰) عاره بی سوننه له ئه نجومه نی حوکمدا هه بوو، به لام وهک له هه لیزاردنهکانی په نایرو دیستیمه ری ۲۰۰۵ ده رگه وت هه یچ پشتیوانییهکیان له ناو دانیشتهانی عاره بی سوننه دا نه بوو.

ئىراقىتىكىيان دەويست دەسەلاتىكى مەركەزى، بە شىئوھەيى كە پىشان خۇيان بەرپتوھيان دەبرد، حوكمى بكا. كەچى شىعەكان دەيانويست ئىران بىتتە مۆدىلى سياسىيان و عارەبە سوننەكانىش سەيرى عارەبە ھاوبىرەكانى خۇيان دەگرد و كوردەكانىش چاويان لە مۆدىلى رۆژئاوا بوو.

ئەم دابەشبوونە كارى لە شىئوھى تىروانىنى كۆمەلگەي ئىراقى كرو و ھەر لايەنىك بە جۆرىك بىرى دەگردوھ. بابەتەكانى كۆنترۆلكردنى سەرچاھ سروشتيەكان و رۆلى سوپاي ئىراقى و مافى ئافرەتان و جووتەزمانى و ئايا دەبى ئىراق بەشيك لە جىھانى عارەبى بى، كىشەكانى ھەمووان بوون.

برىمەر ويستى دەست بەسەر ئەو مافەي كۆمەلەي ھەلبىزىردراوى دەستورى ئىراقىدا بگرى و ئەو كىشانە لە ياساي بەرپتوھەرايەتى كاتى، بە پتى مەرجه ئەمىرىكىيەكان، چارەسەر بكا. بە خۆي ئىراقىكى يەكگرتوى دەويستو ھەر بۆيىش مكوو بوو لەسەر ئەوھى كە حكومەتى ناوھندى دەبى كۆنترۆلى نەوت و ئاوى ئىراقى بكاو تاكە دەسەلاتى بە سەر ھىزى چەكدارى ئىراقىدا ھەبى و لە سنوورەكانى ولاتىش بەرپرسيار بى. ھەموو ئەم پىشنىازانە بە بى بەشكردنى كورد تەواو دەبوو. بئەمايەكانى برىمەر مافەكانى ژنان و كەمىنە ئاينىيەكانى دەپاراست و ھىندە مافەشى بە ھاولاتيان دابوو كە تا رادەيىكى بەرچاو رۆلى ئىسلامى سنووردار كوردبوو. ئەمەش پارتە شىعە دىنييەكانى نىگەران كوردبوو. سياسىيە عارەبە سىكولارەكانىش نزيكەي ھەموو لايەنى بئەمايەكانى برىمەريان پى پەسند بوو. برىمەريش لەلاي خۆيەوھە يەككىيانى كرده سەرۆكى دەستەي نووسىنەوھى دەستورەكە، ئوويش عەدنان پاچەچىي بوو كە عارەبىكى سوننەي بەتەمەن و وھزىرى پىشووئرى دەرەوھى ئىراقى بوو. لە راستىدا، ئەو بەلگانەي لەناو دەق و شىئوھى دارشتنى دەستورەكەدا ھەيە، بەديارى دەمخەن كە زۆربەي دەستورەكە لەلايەنى پارىزەرانى حكومەتى ولاتە يەكگرتووھكان و ئەو سياسىيانەي كە بەرپتوھەرايەتى دايمەزانەدبوون، نووسراوھتەوھ. بىرگەيىكى زۆر ئاشكرايە لە ولاتە يەكگرتووھكان نووسراوھو دادگاي بالاي ئىراقى دادمەزىنى، ئەمەش لە فەھى ياساي ھەموو رۆژھەلاتى ئافىندا داھىنانىكى تازەبوو. ئەم دادگايەش وەك ئەوھى ولاتە

یه ککرتووهمکان دوا پلهی دادگای ئیستیئناف و دهستووری شه .

به ږیوه به رایه تی بوش به توندی کۆنترۆلی وتویژه کانی ناو نهنجومه نی حوکمی کردبوو . هرچنده پيشنیاره که وابوو که ئیراقیه کان خویان بریار له به لگه نامه ی یاسای به ږیوه به رایه تی کاتی بدن ، به لام بریتمه هر موو گۆرانکاریه کی سه ره کی که له بنه ما ره سه نه کانی نه میتریکا کرا ، له گه ل کۆندۆلیزا رایسی راویژکاری ناسایشی نه ته وه می ساغ کرده وه ئینجا کردی .

به ږیوه به رایه تی زۆربه ی خواسته کانی خۆی له یاسای به ږیوه به رایه تی کاتی به دی کرد ، به لام هه مووی نه بوو . بریتمه له ترسی سیستانی قابل بوو که ئیراق بکاته دهوله تیکی ئیسلامی نه رم . بریتمه ، له گه ل کورد ، زۆر به رهقی هه لسوکه وتی کردو نه یویست ئو وه لامه نووسراوانه یان له گه ل تاووتوی بکا که ده رباره ی بنه ما پيشنیاز کرا وه کانی خۆی دابوو یانه وه پاشان بۆ نه وه ی ده مکو تیان بکاو ږیگیان نه دا له وتویژه کانی نهنجومه نی حوکم به شداری بکن ، هه ره شه ی لی کردن نه گه ر قسه بکن (به یوه ندیه تایبه تیه که یان) له گه ل ولاته یه ککرتووهمکان تیکده دا .

بریتمه به چاو سوور کردنه وه توانی له ۸ی ئادار ، واتا یه ک هه فته دوا ی کاتی دیار کراوی ، به ږیکه وته که ی نهنجومه نی حوکم که یشت . ئاههنگی کی گه وه ی بۆ مۆر کردنه که ی سازدا ، ویستی له گه ل کۆبوونه وه که ی دهستووری فیلا دیلفیای ۱۷۸۷ ی به راورد بکا . بیست و پینج خامه ی په ندان له سه ره ئو میزه درێژ کرابوو ن که فهیسه لی یه که م ، یه که م مه لیکی ئیراقی به کاری هینابوو . پاشان یه که یه که ی نه ندانه کانی نهنجومه نی حوکم هاتنه پيشه وه ئو دۆکیومینته یان مۆر کرد که کۆشکی سپی به دیمۆکراتی ترین دهستووری رۆژه لاتی نافینی ناوزه د کرد .

سه ره که وتنیکی گرانبه ها بوو . هرچنده یاسای به ږیوه به رایه تی کاتی چه ندین دهقی سه نگینی سه باره ت به مافه کان تیدا بوو ، به لام هرگیز له ده ره وه ی گرین زۆون په ږه وه نه کرا . له باشوور ، پارته ئایینییه شیعه کان که ئیستا کۆنترۆلی ته واوی ناوچه که ده کن ، هه یج بایه ختیکیان نه به یاسای به ږیوه به رایه تی کاتیو نه به به نده کانی تایبه ت به مافه کانی مرۆف نافرته دا ، هه ستان بنه مایتیکی توندی یاسای ئیسلامی یان په ږه وه کرد . له باکووریش ، کوردستان به رده وه ام یاسا و سستمی

دهستووری خۆیان په پیره و کرد. نه کوردو نه شیعه کانیش دهستبرداری هیزه چه کاره کانی خۆیان نه هاتن. هه رچهنده کوردهکان ناچار کران، له سهه قاقهز، به وه قایل ببن که به غدا سهه رچاوه سهه وشتییه کانیان به پیره بباو کۆنترۆلی سنووره کانیشیان له گه ل تورکیا و ئیران بکا، به لام هیتشتا کوردهکان به ردهوام نهوتی خۆیان به ره پیده هه ن و وهک پیشانیش کومرگی خۆیان هه لده سووریتن و خاله کانی سنووریش کۆنترۆل دهکن.

نهو پرۆسه یه ی که دهسه لاتی کاتی هاویه یمانان له دهه رچواندنی یاسای به پیره به رایه تی کاتی په پیره وی کرد، شهه رعییه ته که ی له دهست چواند. زۆر به ی یاسای به پیره به رایه تی کاتی ئه مپریکییه کان، به نهی نی نووسیانه وه؛ ژماره ی ئه و ئیراقیانه ی چاویان به یاسای به پیره به رایه تی کاتی که وت بهر له وه ی که بریمه ر به فه رمی رایبگه یه نی، له سه د که س که متر بوو. بوار به کهسانی ساده نه درا بۆ ئه وه ی توانجو بۆ چونه کانیا نی خۆیان بلین، له نووسینه وه ی دهستووری هاوچه رخ، نه بیستراوه که قوتکردن هه بی و ئه و پشتگۆیخستنه ش بوو که زۆر ئیراقیانی تووره کرد. ههروه ها، به پیچه وانه ی هیوا و ئومیدی ئه مپریکییان، ئه و کیشه سه ره کییانه ی که ئه وان ویستیان له ناو یاسای به پیره به رایه تی کاتی چاره سه ری بکن، هه موویان به شیوه ی جیاواز له ناو دهستووری هه میشه ییدا چاره سه ریان بۆ دیار کرا. کیشه کانیش: کۆنترۆلکردنی سهه رچاوه سهه وشتییه کان و سوپا و باج وهه رگرتن و په یوه ندیه کان و پۆلی ئیسلام و لانیحه ی مافه کانی دهه گرتنه وه.

له کاتیکدا که بهنده سهه رمکییه کانی یاسای به پیره به رایه تی کاتی به شیوه ییکی به رباد پشتگۆی خزان، لایه نه سیاسییه ئیراقییه کان پشتیوانی ئه و خشته ی بریاردانی دهستوور هه لپژاردنی حکومه تی دائمیان کرد. بریار بوو حکومه تی کاتی له ۲۰ حوزیه رانی ۲۰۰۴ دهسه لات وهه ریکری. له ۲۰ یه نیایری ۲۰۰۵، دهه بوو هه لپژاردن بکری و ئه نجومه نی نیشتمانی ئینتقالی هه لپژاردی و ئه میش دهه بوو تا ۱۵ ئاب دهستووریک دابنی و ئه گه ری شه ش مانگ درتژکردنه وه شی هه بوو. گریبان کرد درتژکردنه وه که نه بی، دهه بوو تا ۱۵ دیستیمبه ر دهنگ له سه ر دهستوورمه که بدری. ئه گه ر له و دهنگدانه ش زۆرینه په سنديان کرد (ئه گه ر دوو سیتییه کی دهنگه رانی سی

پارتیزگاش مانده لیان نه کرد)، ده بوو هه لێژاردنی حکومه تێکی هه می شه له ۱۵ ی دیستیمبهری ۲۰۰۵ دا بکری. ئەگەر دهستوور هه کهش به زۆرینه یان به دوو له سه ر سیتی سی پارتیزگا، مانده ل کرا، ئەوکات له بهرواری ۱۵ ی دیستیمبهر هه لێژاردن بۆ ئەنجومه نێکی تازه ی نووسینه وه ی دهستوور ده کری. له هه لێژاردنه کانی په نایری ۲۰۰۵، دهنگدهران ئەنجومه نه کانی پارتیزگا کان هه لده بژێرن، له کوردستانیش، ئەنجومه نێکی نیشتمانی کوردستانی نوێ هه لده بژێردری.

یاسای به پێوه به رایه تی کاتی دیاری کرد که ئەنجومه نی نیشتمانی ئینتیقالی به دوو سێهکی دهنگ ئەنجومه نێکی سه رکردایه تی سی که سی هه لێژێری که له سه روک کۆمارو دوو جێگه که ی پێک دێ (بۆ ئەوه ی هه ر سی کۆمه له سه ره که یه که ی ئیراقی تیدا بن). ئینجا ئەنجومه نی سه روکایه تی سه روک وه زیان ده ستنیشان ده کا و ئەویش کابینێته که ی خۆی هه لده بژێری. بۆ ئەوه ی ئەم سه سته مه کار بکا، پێویستی به دهنگی زۆرینه ی دوو سێهکی هه بوو. واتا زۆرینه ی شیعه کان، به لای که م، پێویستی به پشتیوانی یه ک له دوو گروه هه که ی تریانه وه هه بوو. ئەمهش پێگی بۆ هاو په یمانیته ی شیعه و کورد خۆش کردو له هه لێژاردنه کانی په نایر/ ۲۰۰۵ تا ئیستا حوکمرانی ئیراقی ده که ن و پێکرا دهستووریکی هه می شه یه شیان دانا.

به گوێره ی پێکه و ته که ی ئەخده ری ئیبراهیمی نماینده ی نه ته وه به کگرتووه کان له گه ل سیستانی، وا بریار بوو که حکومه تێکی کاتی کار به پێوه بردن caretaker پێک بێ، بۆ ئەوه ی له پۆزی ۳۰ حوزه ی رانی ۲۰۰۴ را، که سه ره وه ی ده درێته وه ئیراقییان تا حکومه تێک له دوا ی هه لێژاردنه کانی په نایری ۲۰۰۵، پێک دیت، کاروباری و لات به پێوه ببا. به پێوه رایه تی هه ر نه یه ده ویست دیاری کردنی ناینده ی ئیراقی بخاته ژێر کۆنترۆلی نه ته وه به کگرتووه کانه وه. بۆی له وکاته ی که براهیمی، له ئایاری ۲۰۰۴، له گه ل ئیراقیه کان دهستی به راویژکاری کرد، رۆبێرت بلاکوێل له ستافی ئەنجومه نی ئاسایشی نه ته وه یی، هاته به غدا تا له گه ل برێمه ر کاریک بکه ن که ئەجامه که ی هه ر له بن دهستی خۆیان به ئێنه وه (ده ستنیشان کردنی بلاکوێل نیشانه ی ئەوه بوو که کۆشکی سه ی، له کۆتایی بێنه وه به ده که دا، چیتر متمانه ی به برێمه ری نه ما بوو).

سەرۆک بوش تاقە یەک مەراقی لە دڵ ما بوو. ئەویش ئەو بوو کە سەرکردە ئێراقییەکان بە راشکاوی سوپاسگوزاری خۆیان بۆ ولاتە یەگرتوووەکان دەربردن. بۆیە لە کۆبوونەوەکەی ۱۹ی نایاری ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیی بە برێمەری گوت: "گرینگ ئەوەیە کە یەکتێک هەبێ بیەوتی هەستتە پێوەو سوپاسی گەلی ولاتە یەگرتوووەکان بکا بۆ ئەو هەموو خۆبەختکارییە بۆ نازادکردنی ئێراقی داویانە. پێشبینی ئەوە ناکەم پیاویک دەستنیشان بکەین کە هەر بەلێی هەبێ. بەلام بەلای کەمی یەکتێکمان دەوتی سوپاسگوزار بێ. لە راستیدا بوش کابرایەکی دەویست هەر بەلێ بزانی و سوپاسی خودی خۆی بکا. سێ جارانی ئەم باسە لەو کۆبوونەوانە ی ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیییدا کرد کە بۆ ئێراقی تەرخان کرابوون.

لەوکاتدا براھیمی رای لە سەر ئەوہ راوہستا کە حوسین شەہرستانی زانی ناوکی و سەرۆکی پێشووێ کۆمسیۆنی وزە ی ئەتۆمی ئێراقی، بێتتە سەرک وەزیران. شەہرستانی کابرایتکی شیعەییە لە پارتە سیاسیە شیعەکانەوہ نزیکەو کەسیش گومانی لە ئازایەتی و راستی ئەودا نەبوو. شەہرستانی قایل نەبوو یارمەتی سەددامی بدا بۆ ئەوہی بۆمبێتکی ئەتۆمی دروست بکا. لەبەر ئەم هەلۆتستەشی یازدە سال لە زیندانی ئەبوغریب گیرا زۆریە لە زیندانی ئینفرادی بەسەر برد. ئەو هەلۆتستەشی بوو وای لێ کرد ئەو قسانە نەکا کە بوش لێی دەویست بیکا. بە پێی ریتنمایییەکانی بوش بوو کە برێمەر نکۆلی لە دامەزراندنی شەہرستانی کرد.

برێمەر و بلاکوێل نکۆلییان لە دامەزراندنی عادل عبدالمەدیش کرد. عبدالمەدی ئابووریناسێکی زیرەکەو سەبارەت بە بابەتە ئایینیەکانیش، کابرایتکی نەرمزۆیەو نکۆلی لێکردنیشی لەبەر ئەوہ بوو چونکە ئەنجومەنی بالۆی شۆرشێ ئیسلامی پشٹیوانی لێ دەکرد. ئبراھیم جەعفەرشیان رەت کردەوہ. ئەمەش نوژدارێکە کە سەرکردایەتی حیزبێ دەعوە (بانگەواز) دەکا، کە لە ئێراقی، کۆنترین پارتی ئایینی شیعەییە. بە گوێزە ی ئەوہی کە برێمەر نووسیەتی، بەرپۆبەرایەتی بوش نەویستووہ دەسلەت لە ئێراقی تەسلیمی پارتیکی ئیسلامی بکا کە پەیوەندی بە ئێرانێوہ هەبێ. بەرپۆبەرایەتی نەویست بەلای کەم تا داوی هەلبژاردنەکانی سەرۆکایەتی ئەمێریکا، کابرایتکی ئیسلامی بێنی کە جێی سەددامی دەگرێتەوہ.

چەند قىتتۆيىك براھىمى سووراند تا گەياندىيە ئەوھى كە دەستنىشانی ئەو پیاوھ بكا كە بەرپۆمبەرايەتى دەيوست، ئەویش ئەياد ەللاوى بوو. ەللاوى دكتۆرھو پىشان ئەستىرەھى كەشى حىزبى بەەس بوو كاتىك كە لە ۱۹۷۰كاندا چووھ لەندەن و لەوئى لە سەددام حوسىنى ەلگەراوھ. شەوتك بەكرىگىراوتكى دەزگای ئىراقى بە دزى چووھ نىو مالى ەللاوى و ويستى بە نورداسىك بىكوژى، زۆرى نەمابوو قاچىكى ەللاوى ەلپاچى.

لە ۱۹۹۰ ەللاوى يارمەتى پىكەينانى بزوتنەوھى وىفاقى نىشتمانى ئىراقى كرد. ئەویش لەگەل كۆنگرەھى نىشتمانى ئىراقى كە أحمد چەلەبى خرمى خۆى سەرۆكايەتى دەكرد، نەيار بوو. لە ۱۹۹۰كان، ەللاوى قەناعەتى بە سى ئاى ئىى ەينا كە كرووپەكەى تۆرىكى پشتىوانانى لە ناو سوپايەكەى سەددامو دەزگا ئاسايشەكەيدا ەپەو كودەتايىك بەرپا دەكا. لە راستىدا موخابەراتى ئىراقى ەر لەسەرەتاوھ، كەوتبۇونە ناو تۆرەكەى ەللاويەوھ. لە ۱۹۹۶، موخابەراتى ئىراقى پتر لە سەد ئەفسەرۇ ئەوكەسانەى كرت كە پەيوەندىيان بە پىلانەكەوھ ەبوو، زۆربەيانى بە ئەندامانى خىزانەكانىانەوھ ئىعدام كردن. گەرە كاربەدەستىكى ولتە يەكگرتوومەكان بە رۆبىن راپتى لۆس ئانجلز تايمز كوت كە ئەو ئاشكرابوونە: "يەككىك لە گەرەترىن ئەو ەرسانە بوو كە ەوالگىر و لاتە يەكگرتووەكان تا ئىستا تووشى ھاتوھ. ئەو كوردانەى كە لەگەل ەللاويدا كاربان كرد، خۆشيانويست، بەلام بە كابرايىكى خۆھەلكىشيان دانا.

بەپىتى ياساى بەرپۆمبەردنى كاتى سەرۆك كۆمار دەسەلاتىكى كەمى دەبى، بەلام پۆستى سەرۆكى ولات ەتمايىكى گرینگە. كوردەكان پشتى جەلال تالەبانىيان كرت تا پۆوتەكە وەربرگى. ئىستا تەمەنى حەفتا سالىو نىو سەدەپە پتر لە دزى يەكەپەكەى دكتاتۆرەكانى ئىراقى خەباتى كردوھ. لە سەرەتاسەرى دونيا باش ناسراوھو زۆر زىرمەكيشە (بروانامەى لە ياسا ەپەو خۆى خۆى فىرى ئىنگلىسى كردوھ.) تالەبانى يەككىك لە عىملاقەكانى بزوتنەوھى كوردو ئۆپۆزىسيۆنى ئىراقى بوو. دواى ەشتا سال لە پەراوتىزكردنىان لە ئىراقى، ئىستا كورد ەست دەكەن كە نۆرميان ھاتوھ يەككىك لە پۆستە سەرەمكىيەكانى ئىراقى وەربرگن. پىشمەرگەى كورد يارمەتى ئازادكردنى ئىراقىتى داو بەتەنيا كوردەكانىش لە ناو ەموو گەلەكانى

ئێراقی بەهاکانی ئەمێریکایان پەسند کردو ویستیان لە ئێراقی دایانمەزرتین. لە دواى شیعەکان، ژمارەى دانىشتوانى کوردو عارەبە سوننەکان لە ئێراقی ئەوهندەى یەکتەرینە.

بریتەمەر بریاری دا که سەرۆک کۆمار دەبێ لە عارەبە سوننەکان بێ و لە ناوهر راستى ئیاری بوو بە تالەبانی راگەیاندى پتی گوت: "مستەر تالەبانی، [ئەم عارەبە شیعانە] لەمێژە هەستیان کردووہ که لە ئێراقی نوێدا بە راستى نوێنەرایەتیان نەکراوہ. تالەبانی و بارزانی، هەردووکیان توورە بوون. سالتیک زیتەر بوو ئەمێریکیەکان هەر دەیانگوت و بۆیان دووبارە دەکردنەوہ که گرینگە ئێراقی بن. ئیستا وا پتیان گوترا که رەگەزمەکیان شایستەى ئەوهمیان ناکا که لووتکە پۆستی کارگێری ئێراقی وەرگیرن. کهمکردنەوہ خرایە بان ئەو برینەیان، کاتیک که ئەمێریکیەکان و براهمیش شیخ غازى یاوهریان بە یەکەم سەرکۆماری کاتی ئێراقی دانا. غازى یاوهر بزىسمانتیکى عسرمبى سوننەىو سەر بە گەورەترین خێلى ولاتە که پیشتریش شارەزایییان لە سیاسەتدا هەبووہ. غازى هەموو ئەو تاییبەتمەندیانەى تیدا هەبوو که بوش بۆ سەرکردە تازەکانى ئێراقى دانا. بە قسەى بریتەمەرى: "سەرۆک زۆر شادمان بوو بەو سوپاسگوزاریبەى که غازى، سەبارەت بە رووخانى سەددامى بە ئاشکرا ئاراستەى هاوێمانانى کردبوو."

لە ٢١ى ئایار بوو، براهمبى دامەزراندنى عەللایى و یاوهرى لە کۆنگرەمیتیکى پۆژنامەوانى لە بەغدا راگەیاندى. نیگەرانى لەو ئەنجامەى هاتبووہ دەستى، لە روخسارى دیار بوو. چونکە دیاربوو بەرگرى لە دەستکەوتەکەى دەکرد، که گوتى: "ئەمێریکیەکان حوکمى ئەم ولاتەیان دەکرد، بۆیى بیتگومان بايخ بە بیرو بۆچوونیان دراوہ... ئایا دکتۆر عەللایى هەلبێژاردەى ئەوان بووہ، یان ئەوان بەم لا یان بەولا هیناویانە تا دایمەزرتین، خۆتان دەزانن، باشتر وایە لە خۆیان بپرسن."

لە پاداشتى ئەوہى که پشتیوانى یاسای بەرتوهربردنى کاتیان کرد، کوردەکان مکور بوون لەسەر ئەوہى که پرۆسەکانى داننان بە دەستوورى هەمیشەبى، ئێراقى دەبێ کوردستان لەو دەستوورە ئێراقیە بپاریزێ که بەبى قایلەندى گەلى کوردستان دادەندرى. پیشنیازەکەى کورد کردیان لەسەرمتا ریتی دەدا که

دهستووریکی ئێراقی بکه وێته کار که زۆرینهی ئێراقییان دهنگی بۆ دهمدن، به لام ئهوه دهستووهره له کوردستانی کاری پێ ناکرێ ئهگهر دهنگدهرانی کورد نهیسهلین. بریمهر ئهم پێبازهی پهسند نهکرد چونکه پتر لای رهگهزیک دهگرێ. لهبری ئهوه، بریمهرو سهڕۆکی حکومهتی سلیمانی کوردستان، بهرهم سالج، پێشنیاریکیان کرد که مافی به دانیشتوانی سێ پارێزگیان دا بۆ ئهوهی به رێژهی دوو له سیتی دهنگدهران بتوانن دهستووهرهکه ماندهل بکهن^(٦١). راسته شیعهکان بهرهلستی مهرجه بنه پهتییهکهی کوردستانیان سهبارهت به پشکدارنهکردنی، نهکرد، به لام له بهرانبهری برکهی سێ پارێزگا راوهستان؛ چونکه ئهگهری ئهوه ههبوو که عارهبه سوننهکانیش بتوانن به سێ پارێزگا دهستووهرهکه ماندهل بکهن^(٦٢). سیستانی برکهی فیتۆکردنی به نادیمۆکراتی ناساندو گوتی که ئهنجومهنی نیشتیمانی نابێ پهیرهوی یاسای بهرپهوهبردنی کاتی بکات.

به پتی یاسای نێودهولتهتی، ئهوه یاسایانهی هیزیکی داگیرکه دایاندهن، له دواي که داگیرکردنهکه نهما ئیتر یاسایهکهش رهوا نامینێ. بۆ ئهوهش که یاسای بهرپهوهبردنی کاتی سیاسیه ئێراقیهکان ناچار بکا که له دواي گهراندنهوهی سهروهریش ههرا بهندی بن، پتیوستی دهکرد که ئهنجومهنی ئاسایشی نهتهوه یهگرتووهرهکان بریاریکی تابهتی بۆ دهربکا. به لام نه بریمهر به خۆی نه هیچ کام له تیمهکهی ئاگیان لهمه نهبوو.

ههلهیکی کوشنده بوو. له میانی نووسینهوهی یاسای بهرپهوهبردنی کاتی، بریمهر پشتی به دوو لای زهرهکی یاریدهدهری خۆی بهست. یهکتیایان سواریکی کاروباری

(٦١) سێ پارێزگای دهۆک و ههولێرو سلیمانی، ههرا یهکتیایان پتر له ٩٥ لهسه دای دانیشتوانهکهی کوردن و بهمش پزگا له بهر پارته سیاسیه کوردیهکان ئاسان دمکا بۆ ئهوهی له کاتی پتیوست دهنگ پهیدا بکهن.

(٦٢) له ریفرااندۆمی ٢٠٠٥ بوو، عارهبه سوننهکان دوو له سیتی دهنگی (نا)یان له دوو پارێزگادا کۆ کردهوهو له نهینهواش (میسل) پتیان کرا تخیا ٥٨ له سه دای دهنگی نا پهیدا بکهن. یهک له هۆیهکانی ئهوه سهرنهکه وتنهیان ئهوه بوو که سه ددام سنوورهکانی پارێزگای نهینهواي بۆ بهرژهوهندی کۆریبوو و ههندی ناوچهی گرینگی کوردی دابریبوو و هاوئیتتبویه سهریهوه. کوردهکانیش به زۆرینهی زۆری دهنگهکان پشتیوانی ئهوه دهستووهریان کرد که مهیلهو سهربهخۆی کردن (سهیری بهشی ٩ بکه).

دەر وهی وهک هی چهرخهکانی نافین و نهوی تریشیان بیست و چوارسالییهکی پاریزگار بوو، له کۆشکی سپی کاری کردبوو. کارمهندی کاروباری دهرهوه پاریزهر نهبوو کارمهندهکهی له کۆشکی سپیش کاری کردبوو، خهریک بوو بۆ کۆلیژی یاسا نهپلای (تهقدیمی) دهکرد.

کوردهکان رهچاوی نهوهیان دهکرد که یاسای بهرپوهبردنی کاتی ببیتته بهشپکی بریاریکی نهنجومهنی ئاسایش که جهخت له کۆتاییهاتنی داگیرکردن و گهرا نهوهی سهروهی ئیراقي بکاتهوه. سیستانی هه رهشهی دهرکردنی فهتواییکی کرد نهگه له بریارهکهدا باسی یاسای بهرپوهبردنی کاتی بکری. بهرپوهبهرایهتی بوش کهوته بهر چهکوچی ئایهتوللۆ سندنای پشتیوانی کردنی پرۆسه دهستوره دیمۆکراتیهکهی خۆی و سیستانی ههلبژارد. بریاری ۱۵۴۶ی نهنجومهنی ئاسایشی نهتهوه بهکگرتوهکان له ۸ی حوزهیرانی ۲۰۰۴ دهرچوو. بریارهکه باسی ئیراقتیکی فیدرالی دیمۆکراتی، فره لایهنی بهکگرتووی کرد بهلام باسی یاسای بهرپوهبردنی کاتی هه نهکرد.

بۆ کوردهکان، نهه رووداوانه تهنیا وهرچهرخانپکی کاتی بوون. له دواي ههلبژاردنهکانی یهناير، شيعهکان بۆ نهوهی حکومهت پتکپین، پتووستیان به کورد ههبوو. تالهانی بووه بهکهه سهروکی ئیراق که به شپوهییکی دیمۆکراتی ههلبژیردراي و شيعهکان پهیمانیا دا که پابهندی پرۆسهکانی یاسای بهرپوهبردنی کاتی بین. بهلام سهرحهه پرۆسهکه یارمهتی نهوهی دا که له بهرانبهر بیهروکهی ئیراقتیکی بهکگرتوودا، کوردهکان ههلوئستی رهقتر وهبرگرن.

له ۲۸ی حوزهیرانی ۲۰۰۴ بوو که جیگری نهوسای سهروک وهزیرانی ئیراقي، بهرههه سالج، لهگهه بریتهه چوو تا گه یانیدییه کن فرۆکهی C-130 زیرهفانی ئاسمانی نیشتمانی وتست فیرجینیا، که لهسهه قیرتاوی غارهپتی فرگی بهغداي نیونهتهوهی چاوهپتی دهکرد^(۶۲). وینهگران نهو وینههی بریتههریان گرت که رۆزی

(۶۲) که حکومهتی کاتی دامهزرا، بهرهههه سالج وازی له پۆستهکهی کوردستانی هیناو بووه جیگری سهروکی وهزیرانی ئیراقي. لهو حکومهتهش که له دواي ههلبژاردنهکانی یهنايري ۲۰۰۵ دا پتک هات، بووه وهزیری پلاندانان.

پاشتر له رۆژنامه‌کان بۆ کرابوووه و تیدا له بهر دهرگه‌ی فرۆکه‌که راوهستاو و دهستی هه‌لده‌شەقاندو بایبای ده‌کرد. دهرگا‌که داخراو ئاهه‌نگی خاترخاستن به کۆتا هات و هیچ پووی نه‌دا. که شوینه‌که چۆل بوو، بریتمه‌رو پاسه‌وانه‌کانی له فرۆکه C-130 دابه‌زین و به‌غار خۆیان گه‌یاند هه‌و هتلیکۆپته‌ره‌ی که له نزیکیان نیشتبوو، پاشان سواری فرۆکه‌پێکی ته‌کانده‌ر بوون و به‌ره‌و ئوردن فرین. ئه‌گه‌ر یاخیه‌کان پلانیان بۆ پێکاندن C-130 هه‌با، ئه‌وا هه‌موویانی گیل کردبوو.

بریار وابوو له ۲۰ حوزمیران ده‌سه‌لات ده‌ستاوده‌ست بکری، به‌لام به‌رپۆمه‌رایه‌تی بریاری دا که دوو رۆژ به‌پێشی بخا، بۆ ئه‌وه‌ی به‌سه‌ر پیلانی تیرۆریستاندا زال بیی. له ۱۰ پ.ن. ۲۸ حوزمیران بوو که سی پی ئی کۆنگره‌پێکی رۆژنامه‌گه‌ری هاوبه‌شی بۆ بریتمه‌رو ئه‌یاد عه‌للای سه‌رۆک وه‌زیرانی تازه‌ی ئیراقتی ساز کرد. که گه‌یشتنه‌ جی، رۆژنامه‌نووسان هه‌موو بردرانه ژووره‌که‌ی عه‌للای تا ببین چۆن بریتمه‌ر نامه‌پێکی ته‌سلیمتی ده‌ستی وه‌رۆکی دادگای بالای ئیراقتی کرد، وانا به‌فرمی سه‌روه‌ری بۆیان گواسته‌وه. بریتمه‌ر ده‌نووسی: "من دانم به‌ نه‌کاریم داده‌نیم که نه‌مانتوانی ئارامی دابین بکه‌ین." به‌ عه‌للایه‌شی گوت: "ئه‌م یاخیه‌انه سه‌لماندیان که له‌وه‌ی ئیمه مه‌زنده‌مان لێ ده‌کردن، پاشتر ریکخراون و ئه‌سته‌متریشه که ئیمه پێشبینیمان لێ ده‌کردن بۆ ئه‌وه‌ی به‌ناو ریزه‌کانیان بکه‌ین." هتلیکی کراوه له‌ نێوان سه‌رۆک بوش و تیمه‌که‌یدا هه‌بوو، کاتیک که له‌ ئه‌نکارا بوو، ئاماده‌ی کۆنگره‌ی سه‌رانی نه‌یتۆ ده‌بوو. به‌لام به‌م شتومه‌یه بریتمه‌ر، که له‌ هه‌موو که‌سه‌یک پاشتر پاس ده‌کرا، نووسیه‌تی ده‌لی: "که په‌یامنیره‌کان هاتن، مۆبایلفۆنی هه‌موویانمان لێیان سه‌ند، نه‌کا هیچ راپۆرتیک سه‌باره‌ت به‌ ده‌م و کاتی چالاکیه‌که به‌دن، یان پاشتر په‌کسه‌ر باسی بکه‌ن. ئه‌مه‌ش بۆ ئه‌وه بوو رینگه‌م بیی تا له‌ ئیراقتی ده‌رچم."

ئو فه‌نتازیاپه‌ی که پارێزگاره‌ تازه‌کان باسیان ده‌کرد، که چۆن ئه‌متریکیه‌کان به‌ گۆل پێشوازییان لێ ده‌کرا، وای لێ هات بووه ئه‌وه که به‌نه‌ینی ئاهه‌نگ بگه‌یرن و فرۆکه‌ گۆری لێ بکه‌ن.

بهشی ۸

کوردستان

کردهوهییک که به نهینی نهجام بدری، نابیی له گه لاپه راندنی ئه رک، تیکه ل و پیکه لی یه کتری بکرتین. "هینری کیسنگه ر به م چهند وشه یه پرده ی له سه ر ده رنه نجامه کانی کتوپر وهستاندنی نه و نۆپه راسیۆنه نهینیه هه لداوه که بۆ یارمه تیدانی کورد به رتوه دهچوو. له ۱۱ ی ئاداری ۱۹۷۰ بوو، سه رکرده ی کورد مه لا مسته فا بارزانی (۶۴).

بریکاری سه رۆک کۆماری ئیراقی سه ددام حوسین چوارچیوه ی ریککه وتنیکیان سه باره ت به کوردستانیکی مه یله و خودموختار مۆر کرد. شای ئیران که پیشتر خۆی پشتیوانی هه موو شوپرشه کانی کوردی له دزی به غدا کردبوو، ریکه وتنه که ی پیناخۆش بوو؛ چونکه رژیمی به عسی به هیز ده کرد و ئیراقیش به هیز ده بوو. له ماوه ی چهند سالی پاشتر، شا هه ولی زۆری له گه ل بارزانی دا بۆ نه وه ی له ریکه وتنه که ی نۆتۆنۆمی پاشگه ز بینه وه و ده ست به شوپرسی چه کداری بکاته وه. به لام بارزانی متمانهی به شا نه کرد و شاش به خۆی به چاکی له و راستیه که یشتبوو.

جا شا ئه مپریکییه کانی لی هینا وه لام. له ۲۰ ی ئایاری ۱۹۷۲، سه رۆک ریچهرد نیکسن و کیسینگه ر سه ردانیکی بیست و چوار کاتی تاراننیا ن کرد. جگه له وه ی که نیکسن و کیسینگه ر ده رگای نزیکه ی هه موو جوړه چه که کانی ولاته یه کگرتوه کانیان بۆ شا کرده وه، ده رباره ی نه وهش ریککه وتن که پشتیوانی پرۆگرامیکی نهینی بۆ یارمه تیدانی کورده ئیراقیه کان بکن. پرۆگرامه که هینده به نهینی نه جام درابوو، ته نانه ت با لۆزی ولاته یه کگرتوه کانیس له تاران، لیتی ئاگادار نه کرابوو. چونکه بارزانی باوه ری وابوو که ئه مپریکییه کان پابه ندی کتیشه که ی دهن، بۆیی له میانی

(۶۴) مه لا مسته فای بارزانی باوکی سه رۆکی کوردستان مه سعود بارزانی بوو.

دانوستانه‌که‌ی له‌گه‌ل حکومه‌تی ئێراقی، هه‌لوێستی خۆی تووندتر کرد و له ۱۹۷۴ دوا پێشینیازی سه‌هدامی په‌تکرده‌وه. شۆپشی کورد هه‌لگیرساوه.

له دوا‌ی سالێک و له ۷‌ی ئاداری ۱۹۷۵ که شای ئێران و سه‌هدام له کۆنگره‌یه‌تیکی ئۆپیک له جه‌زائیر، به‌یه‌کتری گه‌یشتن و سه‌هدام قایل بوو هه‌موو ئه‌و داواکاریه‌انه‌ی شا جی به‌جی بکا و سنووری نیوان هه‌ردوو ولات له‌شه‌تولعه‌ره‌ب بکاته هه‌تی تالویگ، یان ناومندی قوولتیرین شوینی ناو رووباره‌که سنوور بی. له به‌ران به‌ر ئه‌مه‌شدا، شا ۲۱۰ مایلی چوارگۆشه‌ی له ناوچه‌ی ناوه‌راستی سنووری نیوان هه‌ردوو ولات بۆ ئێراقی بگه‌رێتیه‌وه و ئه‌و په‌شتیوانیه‌ش چیتر نه‌کا که ئێران له بارزانی و شۆپشگێره کورده‌کانی ده‌کرد.

له‌و کاته‌ی نیکسن نه‌ما‌بوو، به‌لام کیسینگه‌ر وه‌زیری ده‌ره‌وه‌ی سه‌رۆک فۆرد بوو. بی ئه‌وه‌ی تنه‌ها به‌یه‌ک قسه‌ش پرۆتستۆی کاره‌که بکا، کیسینگه‌ر به‌کسه‌ر په‌شتیکردنه‌که‌ی شای په‌سند کرد و یارمه‌تی سی ئای ئی له کورد بیری. بارزانی هاویری له‌گه‌ل ۲۰ پێشمه‌رگه و ئه‌ندامانی خێزانه‌انیان بوونه په‌ناهه‌ند(۶۵).

له میانی یه‌که‌م سه‌ردانی کردنی بۆ کوردستان، له ئاداری ۲۰۰۲، بآلیۆز ل. پۆول بریمه‌ری سێیم سه‌یری یه‌ک له پۆرتریته‌کانی مه‌لا مسته‌فای بارزانی کرد و له مه‌سه‌ودی کۆری پرسى:

"ئه‌وه کتیه؟" کورده‌کان زمانیان گیرا. بریمه‌ر مریدیکی کیسینگه‌ر بوو، به‌لام پێده‌چوو که هیچ ده‌رباره‌ی ئه‌و که‌له‌مێرده نه‌زانێ که کۆنه‌سه‌رکه‌ی خیانه‌تی له‌گه‌لدا کرد پاش ئه‌وه‌ی ئه‌و متمانه‌ی خۆی پێدا‌بوو. مه‌لا مسته‌فای بارزانی چاک فیتربوو که کورد ناتوانن متمانه به‌په‌شتیوانی ئه‌مێریکیان بکه‌ن، ئه‌وه‌ش ده‌رسێک نه‌بوو که کورده‌که‌ی بتوانێ له بیری بکا. هه‌ر که‌سێک که با‌ی خۆتندنی سه‌ره‌تایی زانیاری له میژووی کوردستان و پۆلی خانه‌واده‌ی بارزانی هه‌بی؛ ده‌یزانی که مه‌سه‌ود نه‌ده‌چوو

(۶۵) مسته‌فا بارزانی به‌نه‌خۆشی شتیره‌نجی سببه‌لاکی له ۱ی ئاداری ۱۹۷۹، له نه‌خۆشخانه‌ی جۆرج واشنتن، دوا مالئاوایی کرد، به‌لام هه‌نده ژیا که با چاوی خۆی کیسینگه‌ری بینی پۆسته‌که‌ی له ده‌ست چوو، چونکه فۆرد له هه‌لبێژاردنه‌کانی ۱۹۷۷ دۆزاندی و ئه‌مه‌شی دیت که شا له یه‌نایری ۱۹۷۹ له ده‌سه‌لات ده‌رکرا.

به‌ویژه برپا که بریمر بانگه‌وازی بۆ ده‌کرد ده‌یگوت: "پتی ئیراقی نوێ... ئەویه که نه سوننه و نه شیعه و نه عاره‌ب و نه کورد و نه تورکمانیش، هیچیان زۆرینه نابن." کورده‌کان ده‌لێن ئیمه سی ملیۆنی به‌تواناین و گه‌وره‌ترین گهلین له‌م جیهانه که ولاتیکی خۆمان نییه^(٦٦).

کورد زمانیکی هیندۆ-ئوروپییان هیه. به‌ره‌گه‌ز و به‌که‌آتوور و نه‌ریت و زمانه‌وانیشیان له‌ گه‌لی پارسی ئیترانی له‌ هه‌موو گه‌لانی نزیکترین. تارا‌ده‌یتک زۆرتریان له‌ تورکیادا ده‌ژین و له‌وێ چاره‌گی سه‌رکۆی دانیشتوان پتیکه‌یتن ١٨ ملیۆن ده‌بن. ده‌ورو به‌ری ٨ ملیۆن کوردیش له‌ ئیتراندا هه‌ن و ٦ ملیۆن له‌ ئیراقی و ژماره‌یتکی که‌متریشیان له‌ سووریا و له‌ قۆفاز و کازاخستاندا هه‌ن. هه‌رچه‌نده نه‌ریتی کورده‌واری به‌شاخانه‌وه به‌نده و کورد په‌ندیکی خۆشیان هیه ده‌لێن: "له‌ جیاکان بترازی، کورد هیچ دۆستیکی تری نییه، له‌گه‌ل ئەمه‌شدا زۆرینه‌ی کورده ئیراقیه‌کان له‌و شار و شارۆچکانه‌دا ده‌ژین که له‌ دامینی شاخه‌کان دانه. زۆرینه‌ی کورده‌کانی ئیراقی سوننه‌نه،^(٦٧) به‌لام به‌گه‌ستی له‌ عاره‌بان پتر پتیه‌وی پتیارزکی ئیسلامی کراوه ده‌که‌ن. زۆریه‌ی بۆنه و ئاهه‌نگگیرانیان هه‌شتا هه‌ر له‌سه‌ر پتیمایه‌کانی ئایینی زه‌رده‌شتی پتیش ئیسلامه‌تییه. ئاهه‌نگی نه‌ورۆزی ٢١ ی ئاداریش یه‌کێک له‌و نه‌ریتانه‌یه.

(٦٦) کورد پتشان ده‌یانگوت ئیمه له‌دوای یوکراینیه‌کان دووم گه‌وره‌ترین گهلین که ولاتیکی خۆمان نه‌بی. له‌ سیتیمبه‌ری ١٩٩١، له‌گه‌ل که‌ریم خان، که ئاغایه‌تی کورده، له‌ناو چیا سه‌رکه‌شه‌کانی سه‌ر سنووری نیوان تورکیا و ئیتران و ئیراقی بووین. من و پتشمه‌رگه‌یتک کویمان له‌ رادیۆی بی بی سی راگرتبوو، کاتیک په‌خشی کرد که یوکراینا سه‌ر به‌خۆی خۆی راگه‌یاند. ئاوړم له‌ خانه‌خۆیه‌که‌م داوه و پیرۆزباییم لێی کرد؛ چونکه کورد پله‌یتک چووه پتیش و بووه گه‌وره‌ترین گه‌ل که نه‌یستیمانته‌کی خۆی نه‌بی.

(٦٧) به‌ر له‌وه‌ی سه‌ددام بیه سه‌ر حوکم، نزیکه‌ی یه‌ک ملیۆن کوردی فه‌لی له‌ ئیراقی هه‌بوون و به‌دریژیایی سنووری ئیترانی له‌گه‌ل باشووری کوردستان و له‌ به‌غداش ده‌ژیان. سه‌ددام، په‌گه‌زنامه‌ی ئیراقی له‌ کورده فه‌لییه‌کانی سه‌نده‌وه و زۆریشی سنوور به‌دهری ئیترانی کردن. پتیه‌چی زۆرینه‌ی دانیشتوانه کورده‌که‌ی به‌غدا ئیستا فه‌لی بن و له‌ هه‌لبژاردنه‌کانی ٢٠٠٥ له‌ بری ئه‌وه‌ی ده‌نگ به‌هاو په‌یمانی کوردستان به‌دن، چوون ده‌نگی خۆیانیشیان به‌پارته ئاینیه شیعه‌کان دا

له هه موو نهو ولاتانهی کوردیان تیدا دهژی، سه رکوت دمکرتین، به لام هیچیان ومک
ئوهی ئیراقی ترسناک نه بووه. هه ره له بهر ئەم هۆیشه ئیراق هه میشه لانهی خهباتی
نه ته وایه تی کورد بووه و کورد له وێ له هه موو شوینه کانی دیکه نزیکتره خهونی
سه ره به خۆیی خۆیان تیدا به دهست بێنن.

له دوا ی رووداو مه کانی شه ری به که می جیهانی، کوردهکان وا تیگه یشتن که په یمانی
دهوله تیگی سه ره به خۆیان پیدرا بوو. به و مه به سته ی که ببیته بنه مایه ک بق دووباره
رێکخستنه وه ی جیهانی دوا ی شه ری، له ۱۹۱۸ سه روک وودروولسن له ۱۴ خالدا
به پراشکاو ی جا پر دا که هه ره گه لێک مافی هه یه بریاری چاره نووسی خۆی بدا. که له
بنده سته کانی ئیمپراتۆریته کان، به کورده وه، به گه رمی پێشوازیان له و په یمانه کرد.
کوردهکان بق ماوه یه کی کورت وایان زانی که سه ره به خۆیی خۆیان یان به دهست هینا.
له ۱۹۲۰ له سیفه ری نزیک مارسیل، هاو په یمانان په یمانی کی خۆ به دهسته وهدانیان
به سه ره پاشماوه ی ئیمپراتۆریته ی عوسمانیدا سه پاند. له بر گه ۶۴ ی په یماننامه ی
سیفه ردا هاتوه:

ئه گه ره له ماوه ی یه ک سال له دوا ی به کار که وتنی ئەم په یمانه ی ئیستا گه له کانی
کورد له و شویتانه ی که له بر گه ی ۶۲ [بق نمونه: تورکیا] خۆیان به ئه نجومه نی
کو مه لگه ی نه ته وه کان league of nations بناستین و به شیتومیتک بینه پیش که
زۆرینه ی دانیشتوانی ئەم ناوچانه ده یانه وێ سه ره به خۆیی له تورکیا به دهست بێنن، و
ئه گه ره ئه نجومه نیش له و دم رمچاوی کرد که ئەم گه لانه توانای ئەم
سه ره به خۆبوونه یان هه یه و رێنمایی ئه وه ی کرد، ده بی ئه وکات بۆیان مسۆگه ره بکری،
هه ره لیره تورکیا قایل ده بی که ئەم جو ره رێنماییه جی به جی بکات و واز له هه موو
ماف و ده سه لاتیک له م ناوچانه بێنی.

هه ره هه مان په یماننامه پارچه کور دبییه کانی میتسۆپۆتامایا (ئیسنا کور دستانه ی
ئیراقه) دا بریتانیا، به لام رێگه ی به گه له که ی دا که په یوه ندی به کور دستانه وه بکا،
ئه گه ره دروست ببا.

هه تزه هاو په یمانه سه ره که ییه کان نکۆلی له وه ناکه ن ئه گه ره ئه و کور دانه ی دانیشتووی
ئەم پارچه ی کور دستان که خراوته سه ره ویلایه تی میسه له وه، به ویستی خۆیان

بیانەوی لەگەڵ ئەم دەولەتە کوردییە سەربەخۆیە یەکبەگرتنەوه.

پەیمانی سیفەر بۆ کورد وەک ناوی حەیات و خۆری ئازادی نێو نەتەوهیی وابوو. تەنانەت تا ئەمڕۆش، هەر دەمەتەقییەکی لەگەڵ ئەکادیمیە کوردەکاندا بکری، لە کۆتاییدا هەر دەجیتەوه سەر کیشە نەتەوهیی و ئاماژە بۆ پەیمانی سیفەر دەکەن و جەخت لەسەر برێگەکانی ٦٢ و ٦٤ دەکەنەوه. لە تورکیاش بەندەکانی سیفەر شۆپشیککی بەرپا کرد. کۆماری تورکیا دامەزرا و مستەفا کەمال هاتە سەر حوکم. مستەفا کەمال ئەو زەنرالی بوو کە لە شەری گالیپۆلی بریتانیەکانی بەزاند و پاشتر بوو نوێخواریکی گەورە تورکیا و بەئەتاتۆرک، واتە باوکی تورکان، ناسرا. هاوێپمانەکان لە ئەنجامی شەری هەموو گیرفان بەتال مابوونەوه و پرۆوداوهکانی ئەوروپاش سیوادی ئەوهی بۆ نەهیتستبوون کە بەندەکانی پەیمانی سیفەر جێ بەجێ بکەن. لە ١٩٢٢، پەیمانیککی نوێیان لە لۆزان، لە سویسرا، لەگەڵ تورکیادا مۆرکرد. پەیمانەکە هیچ باسێکی کوردستانی سەربەخۆی نەکرد^(٦٨).

ئێساش چۆن کوردەکان هەمیشە باسی پەیمانی سیفەر دەکەن، تورکەکانیش ناوه ناوه دەقی پەیمانی لۆزان لەگەڵ پۆرتی ئەتاتۆرک بیکەوه لە ئۆفیسەکانیان هەلیان دەواسن. هەلواسینی پۆرتی ئەتاتۆرک بەزۆری و تۆبزییە.

کە پەیمانی سیفەر لە ١٩٢١ تهاوه، بریتانیەکان دەبوو بریار بدەن چ لە ویلايەتی میسل بکەن کە زۆرینە دانیشتوانەکە کوردن. وهزیری وهزارەت بۆ کاروباری پۆژەهلاتی ناڤین، ونستن چێرچل، بەنیاز بوو دەولەتیککی کوردی سەربەخۆ لە ویلايەتی میسل دا بامەزێنێ. چێرچل پیتشبینی کرد کە ناچارکردنی کوردان بۆ ئەوهی لەناو ولاتیکی عەرەبیدا بزین -هزاران گرفتێ لیدەمکەوتەوه:

پیتشبینییەکەشی راست دەرچوو. لەگەڵ ئەوهشدا کارمەندانی ئۆفیسێ کۆلۆنیالی کە سترپێرسی کۆکس (موفه وهزی سامی بریتانی لە میسۆپۆتامیا) بەرپۆهێ دەبرد و راویژکارمەکەشی گیترود بیتل موکۆپ بوون لەسەر ئەوهی کە کوردستان بناخنە ناو ئێراقی، هەر بۆ ئەوهشیان نەبوو کە پیتومری دەولەتە تازەکە فراوانتر بکەن. بەلکو بۆ

(٦٨) گەورە دۆراوهکانی تریش یۆنان و ئەرمینیا بوون. یۆنان لە ئەنادۆل دەرکرا و ئەرمەنەکانیش نومییدی دەولەتیککی خۆیان نەما.

ئەوھش بوو كە كوردە سوننەكان سوننە عارەبەكان لە بەرانبەر ئەو عارەبە شیعانەي كە ژمارەیان زۆرترە پارسەنگ بەدن.

كورد ھەرگیز نەھاتنە بەر ئەوھي كە بەشێك لە ئێراقی بن و لە سەرئای مێژووی ئێراقی تازە، ناوھناوھ كورد شۆرشى كردووھ و ئێراقیش سەركوتى كردووھ. كە ئێراق لە سالی ۱۹۳۲، سەرورھى تەواوى خۆى وەدەستھينا، بریتانییەكان مەرجى ئەوھیان بۆى دانا كە دەبێ ھەر ھەمان سال، ئۆتۆنۆمى بۆ كورد مسۆگەر بكا، ئینجا دەتوانی ئەندامىتى لە كۆمەلگەي نەتەوھكان و مەبگرى. بەلام ئەم مەرجە جى بەجى نەكرا و كاتىكیش كە لە ۱۹۴۵، نەتەوھ یەكگرتووھكان شۆرتى كۆمەلگەي نەتەوھكانى كرتەوھ، داخوازییەكەي بریتانیا بەجاریك بزر بوو.

لە ۱۹۴۶یش، كوردەكان لە ئێرانى دراوسى، كۆمارىكى سەربەخۆیان لە شارى مەھاباد راگەياند و پەرچەمىكیان بۆ كۆمارەكەيان ھەلبژارد كە لە سى رەنگى سوور و سى و سەوز پىكھاتبوو، لە ناوھراستى ئالاکەشيان رۆژنىك ھەبوو كە بیست و یەك تیشكى لىتھەلدەستا. مەلا مستەفای بارزانى سەرۆكى گرینگترین خىلى كوردستانى ئێراقى، چووھ مەھاباد و لەوێ كرا بە سەركردەي ھیزە چەكدارەكان. لە كاتىكدا كە ھىشتا ھەر لە مەھاباد بوو، مەلا مستەفا بارزانى لە ۱۶ ئابى ۱۹۴۶، پارتى دیموكراتى كوردستانى دامەزراند. رىككەوتىكى خۆش بوو كە مەسعودى كورپى ھەر لە ھەمان پۆژدا بوو.

كۆمارى مەھاباد تەمەنىكى كورتى ژیا، چونكە كە سۆفییەتییەكان-ئەوانەي باكوری ئێرانىیان لە كۆتایی شەرى دووھى جیھانیدا، داگیركردبوو-كشانەوھ، كۆمارەكەش رووخا. بارزانى و ھیزەكانى رووبەرۆوى ھەموو كیشە و گرفتەكانى پى بوونەوھ و ملیان پتوھنا و خۆیان گەياندە بەكیتى سۆفییەتى. سەرۆك وەزیران قازى محمد ماوھ و شا لە سىدارەي دا.

لە دواي ئەو كودەتایەي ۱۹۵۸ كە رژیمی پاشایەتى لە ئێراقى رووخاند، بارزانى گەر اوھ. كۆمارە تازەكە رايگەياند كە كورد و عارەب لە ئێراقى، دوو ھاوولاتى یەكسانن، بەلام ئەمە ھەر بۆ ماوھییەكى كورت بوو. چونكە بەغدا نەیتوانى پابەندى ئەو پەیمانانەي خۆى بى و ئۆتۆنۆمى بۆ كوردستان مسۆگەر بكا. بارزانى

شۆپشێکی تری له ۱۹۶۱ دەسپێکێکێ دهوه. له یهنایری ۱۹۷۰ بوو که مهسعودی کۆری مهلا مستهفای، پهيامێکی نانااسایی بهدهست گهیشته. شانديکي حکوومهتی ئیراقي له بازگهیی نزیکي بارهگای بارزانی له چۆمان هاتنه پيشهوه. مهسعود چوو چاوی بهمیوانهکان بکهوێ. شاندهکه چهند وهزیرێک و ئهو پیاوهشی لهگهڵ دابوو که بهراستی کابرایێکی کاربهدهست بوو: سههدام حوسین بوو.

مهسعود وهبیری دپتهوه که سههدام کابرایێکی دۆستانهیی کارامه بوو. له دیوهخانێکی قور لهگهڵ مهلا مستهفای بارزانی دانیشته، بۆ ئهوهی بزانی چۆن شهڕهکه کۆتا بێن. بارزانی گهوره بهسههدامی کوت ئهگهر ئۆتۆنۆمی نهبێ، ناشتی نابێ و هیچ کاتیکیش دهستبهرداری پيشمههرگهش نابێ. سههدام ههردوو مهرجهکی پهسهند کرد. که بارزانی باسی ديمۆکراتی له ئیراقي کرد، سههدام لێی پرسى: ئیوه بۆ بايهخ بهوه دهنن که له ئیراقيدا روودهتا؟ ئیوه له کوردستان، ئۆتۆنۆمی خۆتان ههیه. ئهو سستمهیی که ئیمهش لهو پارچهیهی ئیراقي دهمانبێ پهيوهندي بهئێوهدا نییه

له ۱۱ ئاداری ۱۹۷۰، حکوومهتی ئیراقي ئۆتۆنۆمییهکی سنوورداری بۆ کوردستانێ راگهياند و مهلا مستهفا فهرمانی به پيشمههرگهکانی دا شهڕ رابگرن. دانوستانهکه بهردهوام بوو، بهلام هیچ لایهنيکیان نهگهیشته ئهو رێککهوتنه که کهکووک بهشیکی ئۆتۆنۆمی کوردستان بێ. ئهم خاله بوو وای له بارزانی کرد له ۱۹۷۴ دهست بهشۆرشهکی بکاتهوه و بهو باوهڕهوه بوو که ئهمیریکا پشتیوانی دهکا.

که شا و سههدام لهسههر پهیمانکهی جهزایریان رێککهوتن، شا پهيامێکی بۆ بارزانی نارد و پتی گوت که تهنیا یهک ریتی لهبهردا ههبوو: دهتوانی یان خۆی تهسلیمی ئیراقي یان ئیرانی بکا. له ۲۳ ئاداری ۱۹۷۵، بارزانی کۆتایی شۆپشی کوردی راگهياند. ههسوو کوردیک بهو بریاره قایل نهبوو. جهلال تالهبانی که یاریدهدهرێکی چالاکي بارزانی بوو و هزری مارکسی پهیرهو کرد، له بارزانی جودا بووهوه و له ۱۹۷۵ یهکیتهی نیشتمانی کوردستانی دامهزراند. له کۆتایی ۱۹۷۰کاندا، پارتی ديمۆکراتی کوردستان و یهکیتهی نیشتمانی کوردستان پهلاماری رژیمی ئیراقيیان دهتا، بهلام چونکه شا رێگهی نهدهتا کوردهکان لهناو

خاکی ئیراقه‌وه‌را هێرشه‌کانیان بکه‌ن، بۆی هه‌ر چالاکیه‌کی کوردی له‌م شتیه‌یه‌ له‌سه‌ر ئاستی‌کی سووک ئه‌نجام ده‌درا. له‌ ۱۹۷۹ ئایتوللا خومه‌ینی شای له‌سه‌ر حوکم لادا و ویستی پزیمی به‌عسی ئیراقیش برووخینی. بۆی ده‌ستی به‌یارمه‌تی کورده‌کانی ئیراقی کرده‌وه. گه‌لێ جازان پارتی دیموکراتی کوردستان و یه‌کیتی نیشتمانی کوردستان، چه‌ند به‌په‌رۆشه‌وه بوون بۆ ئه‌وه‌ی شه‌ری پزیمی ئیراقی بکه‌ن، هێندمه‌ش به‌په‌رۆشی شه‌ری دژی یه‌کتریه‌وه بوون.

هه‌رکه شه‌ری دژی ئیران و ئیراقی ده‌ستی پێکرد، پارتی دیموکراتی کوردستان بووه‌ هاویه‌یمانی ئیرانی و هه‌رکه ئیرانیش له‌ ۱۹۸۳ به‌ره‌ی شه‌ری له‌ باکوور کرده‌وه، یه‌کیتی نیشتمانی کوردستان رایگه‌یاند که به‌ره‌لستی ئیرانییه‌کان ده‌کات و له‌گه‌ڵ به‌غدا ده‌ستی به‌دانوستان کرد، دانوستانه‌که چونکه به‌هیچ نه‌گه‌یشته‌، له‌ ۱۹۸۵ راگیرا و شه‌ری نیوان یه‌کیتی نیشتمانی کوردستان و پزیم ده‌ستی پێکرده‌وه. له‌ ۱۹۸۷ بوو که ئیراق ده‌ستی پێکرد به‌چه‌کی کیمیایی له‌ پۆژه‌لاتی کوردستانی، به‌لاماری دۆلی بالیسانتی دا و ئه‌مه‌ش ده‌ستپێکی شالاهه‌کانی ئه‌نفال بوو. له‌ ۱۶ی ئاداری ۱۹۸۸، کاسی ژارای ئیراقی ۵,۰۰۰ سیفیلی له‌ هه‌له‌بجهدا کوشت. له‌ نیوان ۲۵ تا ۲۷ی ئابی ۱۹۸۸، فرۆکه شه‌ریی و هێلیکۆپته‌رمانی ئیراقی، چل و هه‌شت گوندی پارێزگای ده‌ۆکیان کاسباران کرد. هه‌ر له‌ میانی شالاهه‌کانی ئه‌نفال، حکومه‌تی ئیراقی پتر له‌ چوار هه‌زار گوندی کوردانی خاپوور کرد و دانیشته‌وانه‌کانی یان له‌ شوێنی دیکه نیشته‌جێ کرده‌وه یانیش پتر له‌ یه‌ک ملیۆن که‌سی راگوێزا و له‌ نیوان ۱۰۰,۰۰۰ تا ۱۸۰,۰۰۰ کوردی دیکه‌شی کوشتن. پارتی دیموکراتی کوردستان و یه‌کیتی نیشتمانی کوردستان له‌ ۱۹۸۸، ناکوکییه‌کانی خۆیانیان به‌لاوه‌نا و هاوێی له‌گه‌ڵ پێنج پارتی بچووکتر، به‌ره‌ی کوردستانییان پێکه‌یتنا. له‌ دوا‌ی ۲۰ی ئابی ۱۹۸۸، که شه‌ری ئیراق-ئیران راوه‌ستا، پێشمه‌رگه‌ روویه‌رووی ته‌واوی سوپای ئیراقی بووه‌وه و چونکه ژێر خانیکی گونده‌کانی نه‌بوو، هه‌شارگه‌یه‌کی ناو دانیشته‌وانی نه‌ماوو، بۆی له‌ ۱۹۸۹ و ۱۹۹۰، به‌ناچاری له‌ شوێنه هه‌ره شاخاویه‌کانی کوردستان چالاکییان هه‌بوو. تاله‌بانی و بارزانی بوونه ئاواره و تاله‌بانی که‌وته سووریا و بارزانی له‌ ئیرانی جێگیر بوو.

داگیرکردنی کوهیت له لایه‌نی ئێراقی و ئەو شەڕەش که بەدوایدا هات، بواریکی تریان بۆ بەرگری کوردی ڕەخساند. که هاوێمانان له ١٦ یەنایری ١٩٩١ دەستیان بەبۆردومانی ئێراقی کرد، پێشمەرگەکان له ناووه زانیارییان سەبارەت بەزێانی راستەقینەیی ئێراقی کۆکردوه و ڕهوانی دیمەشقیان کرد و لەوتشەوه را بۆ ددانسازیکی کورد له دیتروید دەناردرا و لەوتش وەردهگیردرا بۆ زمانی ئینگلیزی و بۆ من له کۆمیتەیی پەیموندییەکانی دەرەوهی سینتەت فاکس دەکرا. منیش بۆ هەواڵگری سەربازی ولاتە یەکگرتووکانم دەنارد. هەرچەندە دەرکەوت زۆربەیی ئەو راپۆرتانەیی که کوردهکان دەیاننارد له دەرپارەیی ئەو زیانانەیی له بۆردومانهکان دەکەوتەوه، لهو زانیارییانە راستتر بوون که بەهۆی سەتەلایت و وێنە ئاسمانییەکانەوه بەدەست دەهات؛ بەلام هەر سەرنجیان پێنەدرا و هیزی ئاسمانیش که‌متر بایەخی پێدا.

هەرکه سەددام له شەڕەکه‌دا دۆراندی و شیعەکان له ئاداری دەستیان به راپەرینه‌که‌یان کرد، کورده‌کانیش هه‌له‌که‌یان هه‌لقۆسته‌وه و هه‌وری ره‌شی سه‌رکوئکاری ئێراقییان په‌وانده‌وه. له ناوه‌ی راستی ئاداری بوو سه‌رکرده‌کانی پارته‌ی دیموکراتی کوردستان و یه‌کیته‌ی نیشتمانی کوردستان بۆ کوردستانی ئێراقی هاتنه‌وه و کۆنتڕۆلی هه‌رێمه‌ تازە ئازاد کراوه‌کانیان کرد. هه‌رومه‌کوو له پێشدا باسکرا، راپه‌رینه‌که‌ له کۆتایی ئاداری کۆتایی هات و سوپای ئێراقی به‌ره‌و باکوور هه‌لکش و پێشمه‌رگه‌ش به‌هاناوه‌ هات و یارمه‌تی به‌تالکردنی رێژه‌یه‌کی زۆری دانیشتوانی دا و چونکه‌ پێشمه‌رگه‌ کتوپر ئه‌رکی پاراستنی ئەو خه‌لکه‌یی که‌وته‌ ئه‌ستۆ. له سه‌ره‌تای نیشتمانی، هیزی پێشمه‌رگه‌ له کۆرته‌یی باکووری هه‌ولێر و له کیتوی ئەزمه‌ری رۆژه‌لاتی سلیمانی ریتی له تانکه‌کانی ئێراقی گرت. به‌م جۆره‌ ڕووبه‌ریکی زۆری خاک که ڕه‌نگه‌ ٧,٠٠٠ میلی دووجا ببێ له ژێر ده‌سه‌لاتی کورد ماوه. که ولاتە یه‌کگرتووکانیش سه‌تی خۆی گه‌یانه‌ باکووری خۆرئاوا و ناوچه‌ی نارامی پاگه‌یاندا، ٢ میلی دووجای تری خسته‌ سه‌ر ئەو خاکه‌ی پێشتر له‌به‌ر ده‌ستی کوردان بوو. زۆربەیی هه‌موو ئەو خاکه‌ی بنده‌ستی کورده‌کان، به‌تالبوو، چونکه‌ له قۆمه‌ته‌ به‌ردی پاشماوه‌ی گونده‌ خاپوور کراوه‌کان بترازتی، هیچی تری لێنه‌بوو.

که سەرۆک جۆرج ه. و. بۆش بریاری دامه‌زراندنی ئاسمانی هێمنی دا، گوئی که ئەمه تهنیا کرداریکی کاتییه. بۆی که سه‌ددام له نیسانی، بانگی تاله‌بانی و بارزانی کرد بۆ ئەوهی دهست به دانوستانه‌که‌ی ئۆتۆنۆمی بکه‌نه‌وه، دهستیان پێک‌ده‌وه. مه‌سه‌ود بارزانی له‌و باوه‌ڕه‌دابوو، ئه‌و دیکتاتۆره‌ی ئیستا جیاوازی له‌گه‌ڵ ئه‌و کابرا کاریزمایه‌ هه‌بوو که بیست ساڵ به‌ر له ئیستا له‌ناو چیا چاوی پێکه‌وتبوو. پاشتر بارزانی پێیگوتم: "ته‌نانه‌ت نزیکترین یاوه‌ره‌کانی، کاتیک که ئه‌و ئاماده‌بایه، نه‌ده‌وتێران قسه‌ بکه‌ن" سه‌ددام له چاره‌سه‌ری ده‌گه‌ڕا، به‌لام ئاماده‌ نه‌بوو هیچ له‌ پێکه‌وتنه‌ی ئۆتۆنۆمی ئاداری ۱۹۷۰ ڕه‌ت بدا. بارزانی به‌نهرمی له‌ سه‌وراغی ئه‌و ده‌یان هه‌زار کورده‌ی پرسسی که له ده‌ سالی رابردوودا بیسه‌روشوین بیوون، هه‌رچهنده‌ پینچ هه‌زاری مرۆی خیلی بارزانی بوون، به‌لام بارزانی به‌تایه‌تی باسی نه‌کردن. بارزانی له‌بیری بوو که گوئی: "نه‌یتوانی ته‌ماشام بکا. گوئی زۆر شتی خراب کراوه. ئه‌گه‌ر بگه‌ینه‌ رێکه‌وتنیک، ئه‌وا ئه‌وانه‌ی که ماون هه‌موویان ئازاد ده‌که‌م. شتیکیش بۆ ئه‌وانه‌ ده‌که‌ین که نه‌ماون. بارزانی ده‌لی له‌و ده‌م: "زانیم که هه‌موویان مردبوون.

یه‌کسه‌ر له‌ دوا‌ی کاره‌ساتی دوا‌ی راپه‌ڕینه‌کانی ۱۹۹۱ بوو، پێده‌چوو سه‌ددام توانای به‌سه‌ر ده‌سه‌لاتدا وه‌ک چاران توند نه‌ما‌ی، بۆی دانوستانی له‌گه‌ڵ کورده‌کان کرد. که‌ هاوینی ۱۹۹۱ هات، متمانه‌ی پتری به‌خۆی هاته‌وه و مه‌یلی چاره‌سه‌ری مامناوه‌ندی دیسان له‌کن نه‌ما. که به‌دیاریش که‌وت له‌شکری ولاته‌ یه‌کگرتووه‌کان له‌وێ ده‌مینیته‌وه، هه‌لوێستی کورده‌کانیش وه‌ک چاران نه‌رم نه‌ما. له‌ سه‌پتیمبه‌ر بوو سه‌ددام ویستی کورده‌کان تووشی چاره‌نووسیتی خراب بکا. سوپای ئێراقی بۆ ئه‌و هێله‌ کشانده‌وه که خۆی به‌ سنووری کوردستانی داده‌ناو ده‌سه‌لاتی هه‌ردوو شاره‌ گه‌وره‌که‌ی هه‌ولێر و سلێمانی له‌و هه‌رته‌مدا بۆ کۆنترۆلی پارته‌ سیاسیه‌ کوردیه‌کان به‌جێهێشت. (۶۹)

(۶۹) پاشتر سنوورمه‌که به‌ هێلی که‌سک ناوی ده‌رکردو ئیستاش هه‌ر ئه‌و هێله‌ بووه‌ته‌ سنووری فه‌رمی هه‌ریمی کوردستان و له‌ ده‌قی یاسای به‌رته‌وه‌بردنی کاتی دانی پێدانا و له‌ هه‌میشه‌ی ئێراقیش دووپات کراوته‌وه. ئه‌و ناوچانه‌ی که کورد به‌رته‌وه‌یان ده‌بن زۆرینه‌ی دانیشتوانه‌کانیان کوردن و ئیستاش داوا‌ی ئه‌و پارێزگا تیکه‌ڵ و شاری که‌رکوکیش ده‌کن.

ههروهها مووچهی مانگانهی کارمهنده سیفیله کوردهکانیشی، به مامۆستاو پۆلیسهوش، هه مووی راگرت. ئەمەش دەسهلاتداره کورده تازهکان ئەرکی ئەو هه موو خه لکهیان کهوته ئەستۆ؛ بێ ئەوهی هیچ دهرامهتیکیان له بهرهستدا هه بێ.

سه ددام پیشبینی ئەوهی ده کرد که دهسهلاتداره کوردهکان به پتی چند مه رجیک خۆیان به دهستهوه دهن. به لام له بری ئەوه، مامۆستایان له وانه کوتنهوه بهرهوامبوون و پۆلیسیش دهستبهرداری پارێزگاری نه بوو. هه موو بێ مووچه کاریان کرد. که بارو دۆخه کهش ناسایی بووهوه، هاو لاتییه کورده ناساییه که چێژیان له نازادییه کهیان وهرگرت و به دلخۆشی و ناسوودیهیهوه دهچوون له سهیرانگاگانیان کاتی خۆیان به سهر دهبرد.

له ۱۹۹۲، به ره ی کوردستانی بریاری دا حکومهتی ههریمی کوردستان پیکبێنی و پارلهمانی کوردستان و سه روکی کوردستان هه لێژێری. هه لێژاردنهکان تاکه هه لێژاردنی دیمۆکراتی بوون به درێژایی مێژوو له ئیرا قیدا بکرتن و ههنگاوێکی که وهی به ره و دیمۆکراتی بوون. کار به دهسته کوردهکان بۆ ئەوهی له ساخته کاری دوور بن و کاری چاودێرانی نیونه ته وهی ناسان بکن، هه ستا ته نیا چند سه د بنکه یێکی هه لێژاردنیان له و خاکه دا کردهوه که رو به ره که ی هینده ی خاکی سوو سراهه. کوردهکان سه فه ری دووریان کرد تا بگه نه نا و نه ده کانی دهنگدان و هه ندیکیان هه شت سه ات پا وهستان تا دهنگیان دا. پتر له ۸۰ له سه دا به شداری هه لێژاردنه که یان کرد.

دهنگدانه که چه ند کاریکی نا ناسایی بوو دهر ئه نه جامة که شی هینده جتی نیگه رانی بوو. پارتی دیمۆکراتی کوردستان و یه کیتی نیشتمانی کوردستان له هه لێژاردنه که ی ئەنجومه نی نیشتمانی به شیوه یێکی کاریگه ر که و ته قه یمه. نه مه سه ود بارزانی و نه جه لال تاله بانیش زۆرینه ی دهنگه کانی هه لێژاردنه که ی سه رو کایه تی به ده ست نه هیتا. پارته کان له بری ئەوهی بکه و نه مملانی، له سه ر ئەوه ریکه که وتن که سه روکیان نه بێ، به لام ئەنجومه نیکی وهزیرانی هاو به یمانی پیکبێن که هه ردوولا هه نده ی یه کتری وهزیران ببێ. له سه ر زه ویش، یه کیتی نیشتمانی کوردستان بنکه ی به هیزی له شاری سلیمانیی رۆژهه لاتی کوردستاندا هه بوو، که چی پارتی دیمۆکراتی

کوردستان بنکەبێکی چروپری له ناوچه سنوورییهکانی نزیک تورکیا هه‌بوو که به شیوه‌زاری کرمانجی ده‌ناختیڤن. هه‌ولێری پایته‌ختیش مه‌یدانی پێشبرکێیان بوو.

دابه‌شکردنی ده‌سه‌لات به‌ نهرمی به‌رپۆه نه‌چوو؛ له‌سه‌ر دابه‌شکردنی داهااتی گومرگی پردی خاپور له ۱۹۹۴ لیکترازان. پارتی دیمۆکراتی کوردستان کۆنترۆلی داهاته‌که‌ی ده‌کرد و له‌وێ پاره‌ی گومرگ‌یان له‌ بازارکانی یاسایی و قاچاغ له‌گه‌ڵ تورکیا وهرده‌گرت و ئه‌مه‌ش ته‌نیا سه‌رچاوه‌ی ده‌رامه‌تی کاربه‌ده‌ستانی هه‌ریم بوو. شه‌ر و لیکدانی نیوان ئه‌و پێشمه‌رگانه‌ی سه‌ر به‌ هه‌ردوو پارتی نه‌یارمه‌کان په‌ره‌ی سه‌ند و شه‌رێکی سیڤیلی نیوان کورده‌کانی لیکه‌وته‌وه.

له‌ ئابی ۱۹۹۶، ئه‌و په‌لاماره‌ی که‌ به‌کێتی به‌ ده‌ست له‌ پشدانی ئێرانییه‌کان کردی، مه‌سه‌عود بارزانی بی‌ ئومێد کردو وایلێکرد که‌ داوای یارمه‌تی له‌ سه‌ددام حوسینی بکا. له‌ ۲۱ ئاب، هێزه‌ ئێراقیه‌کان هااته‌ ناو هه‌ولێر و به‌کێتی نیشتمانی کوردستانیان وهرنا و پارتی دیمۆکراتی کوردستانیان سه‌پاند و که‌رانه‌وه. به‌رپۆه‌به‌رایه‌تی کلنن هه‌نگاوی نا‌بو‌ ئه‌وه‌ی واز له‌ ناوچه‌ی ئارام بێنی؛ چونکه‌ سه‌ددام دووباره‌ خاکه‌که‌ی داگیرکردوه‌وه. ولاته‌ به‌کگرتوه‌مه‌کان پێنج هه‌زار کوردی له‌ ئێراقی گواسته‌وه، چونکه‌ به‌ هۆی هاریکاریکردنیان له‌گه‌ڵ نه‌ته‌وه‌ به‌کگرتوه‌مه‌کان و گروبه‌ فریاگوزاری و سوپای ولاته‌ به‌کگرتوه‌مه‌کان، ژبانیان که‌وتبووه‌ مه‌ترسییه‌وه.

له‌ بالۆتێزخانه‌ی له‌ زه‌گره‌به‌وه‌را، په‌یوه‌ندیم به‌ هاوڕێیه‌کانم له‌ به‌رپۆه‌به‌رایه‌تی کرد بو‌ ئه‌وه‌ی تێیان بگه‌ینم که‌ کورده‌وه‌که‌ی بارزانی کردی، هه‌رچه‌نده‌ جێی داخ بوو، به‌لام حوکمه‌رانییه‌ خۆبیه‌که‌ی کوردستانی له‌ناو برد(۷۰).

جه‌ختم کردوه‌وه که‌ ته‌نیا ئه‌و پێنج هه‌زار کورده‌ی راگێزرانه‌وه‌ له‌ مه‌ترسیدا نه‌بوون به‌لکو جوار ملیۆن کورد له‌ مه‌ترسیدا بوون، بۆی پێویسته‌ ولاته‌ به‌کگرتوه‌مه‌کان ناوچه‌ی ئارام هه‌ر به‌هێلیته‌وه‌. هه‌میشه‌ وای بو‌ چوویمه‌ که‌ رووداوه‌که‌ی ۱۹۹۶ هه‌لیکی بو‌ سه‌ددام ره‌خساند تا کوردستانه‌ جیاوازه‌ نه‌هێلی که‌ ببووه‌ بنکەبێکی ئه‌وانه‌ی له‌ ناوه‌وه‌ی ئێراقی به‌ره‌ه‌لستی رژیته‌که‌یان ده‌کرد. سه‌ددام به‌ بارزانی گوته‌بوو که‌ سوپای ئێراقی له‌ناو هه‌ولێریدا نامینی و له‌به‌ر هه‌ر هۆیکیش بووی

(۷۰) وه‌ک پێشتر تێبینیم دا من له‌ ۱۹۹۲ یومه‌ بالۆتێز له‌ کرواتیا.

پێزی پهیمانەکهی خۆی گرت. له کۆتایی ١٩٩٦، ولاته یه کگرتووهمکان گهراوه و ئهجاره بۆ ئهوهبوو که بهتهواوهتی کوردستان بپاریزی.

له ١٩٩٨، دواى دوو سال له ههولێ دبلۆماسی چروپ و هزارهتی دهرهوه له ناو بیوانی کردن بۆ کۆتایی پتهینانی شههمکهی نیوان پارتی دیمۆکراتی کوردستان و یه کیتی نیشتمانی کوردستانی سه رکهوت. هه ریهک له پارتهکان ناوچهی تایبهتی خۆی هه بوو؛ یه کیتی نیشتمانی کوردستان له سلیمانی و پارتی دیمۆکراتی کوردستانیش له هه ولتێرو له دهۆکی بوو. هیزه ناشتی پارێزه تورکه کانی ش چاودێری هیلێ ئاگر بهستی نیوان ههردوو لایان دهکرد. هه رچهنده ههردوو لا خۆیانیان به حکومهتی هه ریمی کوردستان دهناساند، به لام هه ر ناوچه ییک سه رۆک وهزیران و حکومهتی تایبهتی خۆی هه بوو. سال له دواى سال ههردوو ناوچه که هاریکاری نیوان خۆیانیان چیرتر کردو له کۆتاییدا داوایان له تورکه ناشتیارێزهکان کرد تا بپۆن. له کۆتایی ٢٠٠٢، ئه ندامانی یه کیتی نیشتمانی کوردستان قایل بوون بتهوه ناو په رله مان و به مهش دمه لاتیان پتی داوه بۆ ئه وهی وهک ده زگایهکی یاساسازی بۆ هه موو هه ریمه که کاربکا. له ٢٠٠٥، پارتی دیمۆکراتی کوردستان و یه کیتی نیشتمانی کوردستان پیکرا پشتیوانی مه سعود بارزانیان کرد بۆ ئه وهی ببیته سه رۆکی کوردستان و له ٢٠٠٦ش ئه نجومه نیکی وهزیرانی یه کگرتوو یان به سه رۆکایهتی نیچیرفان بارزانی پیکهتیا.

سه ره رای ئه وهی که کورد نا کۆکی ناو خۆیان هه بوو، به لام هیشتا توانییان له ماوهی دوا زده سالی ئه و ئازادی بهی که به هۆی پاراستنی ولاته یه کگرتووهمکان و به ریشانی، بۆیان به دهست هات بوو، سوودێکی زۆر وه ر بگرن. له ماوهی ئه و هه فتا سالی که ئیراق حوکمی کوردستانی دهکرد تا ١٩٩١، ده سه لاتدارانی به غدا ته نیا هه زار قوتابخانه یان لێ دروست کرد بوو. ههردوو حکومه ته که ی کوردستان له ١٩٩٢ تا ٢٠٠٢ دوو هه زار قوتابخانه ی دیکه یان دروست کرد و مامۆستای پێویستیشیان بۆ مه شق ته یار دان. که سه ددام له ١٩٩١ له کوردستانی ده رکهوت، ته نیا یه ک زانکۆ له و هه ریمدا هه بوو. حکومه ته کانی کوردستان دوو زانکۆی دیکه یان له دهۆک و سلیمانی کرده وه. هه رسێ زانکۆ به که توانای به رزیان تیدا هه یه. وانهی پزیشکی به

زمانی ئینگلیسی دهگورتیتهوه بۆردی نوژداری بریتانیش British Medical Board دان به پزیشکه نوپیهکانی کوردستان دادهنئ.

له ههمووشیان گرینگتر نهوهیه که کوردهکان نهو چوار ههزار گوندهیان ناوهدان کردهوه که سوپایهکهی سههدام حوسینی له ۱۹۷۰کان و ۱۹۸۰ خاپووری کردبوون. جوتیارهکان جۆوجۆبارهکانی خۆیانیا چاک کردهوه. کینگه پشتگوئ خراوهکان دووباره بهرهمی گهنم و جۆیان دهدهنهوه. بهو پارمیهی که نهتهوه یهکگرتووهکان له بهرنامهی نهوت به خۆزاک بۆ کوردستانی دههینا، حکومهتهکانی کوردستان پرۆگرامیکی گهرهیان جیبهجی کرد و نهو ههمو گردۆلکانهی که سهدان سال بوو به رووتی مابوونهوه ملیۆنهها بنهرداری سهروویان لی چاندن. بهرهمی نهوش نهمهیه که کورد دهستان به گۆرینی ژینگهی ههریمهکهی خۆیان کردوه. که له هاوینی ۱۹۸۶ و له میانی نهو ههولانهی که سههدام بۆ خاپوور کردنی دهستی کوردستان دهیدا، نهو کات کوردستان کرابووه دهشتیک له تۆز و خۆلدا دمخنکا. دواي پازده سال، له هاوین هاتمهوه و دیتم نهو خاکه بۆر ژنگاوییهی پیشان ئیستا زهردهچووهوه و کینگهکانی پر گهنم بوو؛ چاوهپتی دروینهیان دهکرد.

که تارمایی شهري دووهمی ئیراقی له ۲۰۰۲ بهدهرکهوت، زۆر له کوردهکان لهوه ترسان که رهنکه روخانی سههدام ببیته هوی نهوهی که ئهمیریکا چیتتر نازادیهکهیان نهپاریزی و ئهمیریکیهکان ریگا به حکومهتیکي دیمۆکراتی تری ئیراقی بدا بۆ نهوهی سهربهخۆیهکهیان له پیشان کهمتر بکاتهوه. دوکانداریکي سلیمانی له تهموزی ۲۰۰۲، پتی گوتم: "که سههدام مرد، ئومید دهکهم تاهتایئ ههر له دۆزهخ بمینیتتهوه سو ئهشکهنجه بدرئ. بهلام ئیستا، ئومیدی تهمن دریزی بۆ دهخوالم.

بارزانی و تالهانی ستراتیژییهتیکي سادهیان ههلبژارد. زانییان ناتوانن کار له بریارهکهی سهروک بۆش سهبارت به کردن و نهکردنی شهري، بکن. بهلام بریاریان دا، نهگهر ئهمیریکا بچیتته شهري، نهوان بهتوندی بی پیچ و پهنا لای ئهمیریکا بگرن. له میانی خۆ نامادهکردن و له کاتی شهربهکش، کهسێک نهبوو هیندهی کورد هاریکاری ولاته یهکگرتووهکان بی. پیشمهرگهی کورد له ههمو هاوپهیمانانی ئهمیریکا پتر

قوربانیان دا . یه کتیک لهوانه‌ی به‌سه‌ختی بریندار بوون، برای مه‌سعود بارزانی بوو که له‌میانی رووداو‌تکی دۆستاگر 'friendly fire' زامتیکی ئاوا‌ی له‌سه‌ری بوو که هر نه‌وه‌تا نه‌یکوشت.

ئه‌م‌تیریکیه‌کان لیره، به‌هه‌له له‌پشتیوانی کردنه‌که‌ی کوردستان له‌هاویه‌یمانان که‌یشتن و وایانزانی که‌ کورد ده‌یویست رۆلی دیار‌کراویان له‌دروستکردنی ئی‌راق‌تکی دیموکراتی و فره‌ئیتنی و یه‌کگرتوودا بگین. به‌سه‌ردان‌تکی خیرا بۆ کوردستان یان به‌چاوپیدا‌خشان‌تکی به‌په‌له‌ی میژووی کوردستان روون ده‌بیته‌وه که نه‌مه‌ته‌نیا خه‌یاله‌ پلاو بوو.

شه‌ری ئی‌راق‌ت باشترین ده‌ستکه‌وتی گونجاوی بۆ کورد و به‌ره‌مه‌هینا. ولاته یه‌کگرتووه‌کان نه‌ک ته‌نیا سه‌ددامی لادا، به‌لکو نه‌و ریک‌خراوانه‌ی وه‌ک سوپا و حیزبی به‌عس و ده‌زگا سیخوریه‌کان که‌ عاره‌به‌ سوننه‌کان حوکمیان پیده‌کرد، هه‌موویانی له‌بن هینا. که‌ بریمه‌ر مشت‌ه‌کۆله‌ی خۆی وه‌شاند و به‌فه‌رمی داموده‌زگا‌کانی هه‌لومشانده‌وه، کورده‌کان ده‌ستخۆشیان لتی کرد. بریمه‌ر بینه‌ماکانی سه‌ره‌خۆیی کوردستانی پنه‌وتر و به‌هیزتر کرد.

شه‌ره‌که‌ هه‌لو‌تستی نیتونه‌ته‌ومیشی به‌رانبه‌ر به‌ کوردستان گۆری. له‌ شوباتی ۲۰۰۲ بوو، پارله‌مانی تورکی پتی نه‌وا سوپای زریپۆشی چواره‌می ئه‌میریکی - که‌ نه‌وکات له‌ رۆژه‌لاتی ده‌ریای ناوه‌راست له‌سه‌ر بشتی که‌شتیه‌کانی شه‌ری سووریان ده‌خواردوه - تا به‌ناو خاکی تورکیا بێن و به‌ره‌یتی شه‌ری له‌ باکووری ئی‌راقدای بکه‌نه‌وه. ئه‌م نکۆلی لیکردنه‌ به‌یوه‌ندیه‌کانی ولاته یه‌کگرتووه‌کانی له‌که‌ل تورکیا پشته‌وشار کرده‌وه و پاریزگار تازه‌کانی پینتاگونی تووره‌ کرد؛ چونکه له‌میژ بوو نه‌وانه‌ پشتیوانی په‌یوه‌ندی توندی نیتوان ولاته یه‌کگرتووکان و تورکیایان ده‌کرد^(۷۱).

(۷۱) حکومه‌تی تورکیا هیتشتا تووره‌بیه‌که‌ی ئه‌مریکای توند کرد کاتیک که‌ گوتی به‌ره‌مان هه‌لو‌تستی خۆی ده‌گۆرئ و نه‌یگۆرئ. سوپای چواره‌می زریپۆش به‌ ناچاری له‌ رۆژه‌لاتی ده‌ریای سه‌پی سووری ده‌خوارد پیش نه‌وه‌ی به‌ره‌موکۆت بجئ. هیتشتا هر له‌ رێ بوو کاتی که‌ شه‌ره‌که له‌ ئی‌راق‌ت ده‌ستی بیکرا

کوردەکان دۆستایه‌تییه‌کی زۆری نەمێریکییانیان کرد کاتیک کە بەرەوی باکووریان دروست کرد. لە بنه‌ڕەتدا بریار وابوو سوپای چوارەمی زری‌پۆش ئێو بەرەمیە لە ئەستۆ بگرێ. هەرکە هێزەکانی ئەمێریکا لە کویتەوه‌را بەرەو باکوور هەلکشان، هێزی پێشمەرگە بە پارمەتی هێزە تاییه‌تییه‌کانی ئەمێریکا فرقه‌ سه‌ربازیه‌ ئێراقیه‌کانیان لێک هەلۆه‌شاندوه‌ و لەگەڵ دارمانی هێزەکانی سه‌ددامی بۆ ناو میسل و کەرکوکی چوون.

بە بۆچوونی کوردان، ئێو خۆنیشانندانە‌ی هێزی ئەمێریکی کە سه‌ددامی گسک دا، بەرانبەر بە دۆژمنی هەمیشه‌یی کە ئێران و سووریا بوون، هەولێکی دلخۆشکەر بوو. سه‌رکرده‌یه‌کی کورد بەم شێوه‌یه‌ بۆی باس کردم و گوێی:

ئێراق و ئێران و سووریا و تورکیا هەمیشه‌ وه‌ک چوار سه‌گ چالەوانه‌یان لە ئێمه‌ی کورد کردوه‌. سه‌گه‌که‌ی ئێراقی تۆپی. سه‌گه‌که‌ی تورک وا لە کولانه‌دایه‌. سه‌گه‌کانی سووریا و ئێرانیش لە ترسان گۆشه‌گیر بووینه‌.

دوو حه‌فته‌ بوو سه‌ددام روخابوو کە لەگەڵ سه‌رکرده‌کانی کورد، ده‌ریاره‌ی ناینده‌ی کوردستان و ده‌بۆ چ لە ده‌ستووری ئێراقدا به‌ده‌ست بێن، ده‌ستم به‌ وتووێژ کرد. لەگەڵ مه‌سه‌عود بارزانی و جه‌لال تاله‌بانیدا قسه‌م کرد، به‌لام ئه‌وان مێشکیان به‌ پێکه‌یتانی حکومه‌تیکی کاتی ئێراقی^(٧٢) و هه‌زاران کێشه‌ی کتوپری دوا‌ی شه‌په‌وه‌ خه‌ریک بوو، ئەمه‌ش کارتیکی ره‌وا بوو. هه‌ندێ له‌ باشترین ئه‌و وتووێژانه‌م لەگەڵ هه‌ردوو سه‌رۆک وه‌زیره‌ گه‌نجه‌که‌ی کوردستان بوو. به‌ره‌م سالح له‌ سلیمانی و ئیجیرقان بارزانی له‌ هه‌ولێری بوو. ئیجیرقان برازای مه‌سه‌وده‌ و له‌ دیستیمه‌ری ١٩٩٩ هه‌ سه‌رۆکی نه‌نجومه‌نی وه‌زیرانه‌. پیاویکی راست و کارامه‌ و وتووێژکاریکی تونده‌. لەگەڵ نه‌جامدانی دانوستانی پتر و ته‌تله‌کردنی بابته‌ی تاییه‌ت به‌ ناینده‌ی کوردستان له‌گه‌ڵیدا، تییگه‌یشتم که‌ هه‌زرفانێکی ستراتیژی بیه‌اوتایه‌ و ئامانجێکی زۆر رووناکیشی هه‌یه‌ - ئه‌ویش پاراستنی ئه‌و سه‌ربه‌خۆیییه‌ دیفاکتۆیه‌ی کوردستانه‌.

به‌ره‌م سالحیش دپلۆماتیکی کارامه‌یه‌. په‌یوه‌ندییه‌کی هێنده‌ باشی به‌ واشنتنه‌وه‌

(٧٢) برێمه‌ر تا ١٦ ی نایار بیری لینه‌کرده‌وه‌.

ههیه که هر سیاسه‌توانێکی ئەمێریکی ئیرهمی پێدهبا و دهشی به شتیه‌یه‌تیکی ناناسایی قه‌ناعه‌ت به به‌رانبه‌ره‌کی بێنی. به‌ره‌م که له‌سالانی ۱۹۹۰م‌کان له‌ولاته‌یه‌که‌رتووهم‌کان نوێنه‌ری یه‌کێتی نیشتمانی کوردستان بوو، په‌یوه‌ندی باشی له‌گه‌ڵ دیمۆکراته‌کان له‌کۆشکی سه‌پی و کۆنگرێس په‌یدا کرد و پاشانیش به‌هه‌مان شتیه‌یه‌ دۆستایه‌تی له‌گه‌ڵ ئەو پارێزگاره‌ تازانه‌ش دروست کرد که پاشتر پینتاگۆن و ئۆفیسێ جێگری سه‌رۆک و ستافی کۆمیته‌ی ئاسایشی نه‌ته‌وه‌ییان به‌ریوه‌برد. به‌ره‌مه‌یش^(۷۲) وه‌ک ئەحمه‌د چه‌له‌بی داوای گۆڕینی پزیمی له‌ ئێراقیدا کرد، به‌لام که‌س نه‌وی وه‌ک چه‌له‌بی به‌فریودان تۆمه‌تبار نه‌کرد. نه‌ له‌ ئێراقی و نه‌ له‌ ئەمێریکیه‌کانیش له‌وانه‌ی که‌ په‌یوه‌ندیان به‌ ئێراقیه‌یه‌یه‌، که‌سه‌یک نییه‌ هێنده‌ی نه‌و نه‌ له‌ میدیا دۆستی هه‌بی و نه‌ هێنده‌ی ئه‌ویش به‌رده‌وام دیمانه‌ی رۆژنامه‌گه‌ری له‌گه‌ڵدا بکری. چونکه‌ سه‌رۆکی وه‌زیرانی یه‌کێتی نیشتمانی کوردستان بوو، به‌ره‌م سه‌رۆکایه‌تی که‌شه‌کردنێکی ناناسایی بنیاتناوه‌وه‌ و فره‌وان کردنی پارمه‌کوزاری گشتی کرد که‌ هه‌میشه‌ شانازی پێیانوه‌ ده‌کا.

له‌ کاتی‌دا کورده‌کان توانییان پشتیوانی ئۆپۆزیسیۆنی ئێراقی له‌ فیدراڵیزم مسۆگه‌ر بکه‌ن، هێشتا پتویسته‌ له‌سه‌ریان بیر له‌ هه‌ندێ کیشه‌ی پراکتیکی بکه‌نوه‌. ده‌بی کوردستان چ ده‌سه‌لاتێکی هه‌بی و حکومه‌تی ناوه‌ندیش له‌ به‌غدا چی هه‌بی؟ ده‌بی ده‌رامه‌تی حکومه‌تی کوردستان له‌ کۆتیه‌را بی؟ ده‌بی کێ کۆنترۆلی پۆلیس و هێزه‌کانی ئاسایش بکا؟ په‌رسیاریکی له‌ هه‌مووان گرینگتر هه‌بوو؛ ده‌بی کێ خودانی نه‌فتی کوردستان بی؟

نموونه‌ی فیدراڵه‌کانی ترم بۆ نیچیرفان و به‌ره‌می شی کرده‌وه‌ و جه‌ختم له‌سه‌ر نمونه‌ی کانه‌دا کرده‌وه‌، چونکه‌ له‌وێ هه‌ر هه‌ریمیک خاوه‌نی سه‌رچاوه‌ی سه‌رووشتییه‌کانی خۆیه‌تی، به‌لام حکومه‌تی فیدراڵی باجی خۆی له‌ ده‌رامه‌تی سالانه‌ی هه‌ر هه‌ریمیک ده‌ستینێ. له‌ ولاته‌یه‌که‌رتووهم‌کانیش، ویلايه‌ت و

(۷۲) به‌ریوه‌به‌رایه‌تی بۆش به‌چری پشتیوانی به‌ره‌م سالحی کرد بۆ ئه‌وه‌ی پۆستیکی کاریگه‌ر له‌ به‌غدا وه‌ربگری. به‌ره‌م وه‌ک ئەحمه‌د چه‌له‌بی نه‌بوو، هه‌رچی وه‌زاره‌ت و ئاژانسه‌کانی سه‌رۆک بۆش هه‌بوو هه‌موویان پشتیوانی به‌ره‌مه‌یان کرد.

شارهوانییهکان پۆلیس کۆنترۆل دهکەن. له بۆزنیاش، ئەمێریکا دەستووری دايتۆنی بۆیان نووسییەوه و بە پتی دەستوورەکه هەر هەرتەمێک سوپای تایبەتی خۆی هەیە. هەردوو سەرۆک وەزیران لێیان خواستم ئەگەر بتوانم لەمیانى بەرپۆمبەردنى پرۆسەى نووسینەوهى دەستوور نامۆزگارییان بکەم و منیش قایل بووم. له بەیانی ۲۰ نیسان، له بارهگای فەرمى له هەولێر لهگەڵ نێچیرفانى كۆبوومەوه و هانم دا بۆ ئەوهى ئەجێندەى كورد پێشبخا. كه تا بەردەرگای لهگەڵم هات بۆ ئەوهى بەرپۆم بكا گوئی: " ئەوپەرمان دەوێ."

دوای ئەوهى له ئایارى ئێراقم بەجێهێشت، زانیم كه سەركردهكانى كورد گرفتێكى تێگه‌یشتنیان له بواری پلاندانان بۆ ئێراقىكى فیدراڵیدا، هەبوو. ئەوان بیریان له مەرجهكانى دابه‌شكردى دەسەلات له حكومهتى ناوهندییهوه بۆ دەسەلاته ناوخۆیییهكان دهكردهوه - واتا به‌غدا مافه‌كانیان مسۆگەر دهكا. له ئاب یادداشتنامه‌یێكم بۆ بەرهم و نێچیرفانم ئارد؛ لهوێ جیاوزییهكى نێوان پێشنیارهكانى ئۆتۆنۆمى پێشتر فیدراڵیزم دەستنیشان كرد:

فیدراڵیزم سستىكى "بنچینه‌ییه bottom up" یه‌كەى پێكخستنى بنه‌رەتى وڵات هەرتەمە یان ویلايه‌ته. ویلايه‌ت یان هەرتەم جارى یه‌كەم پێك دێ، ئینجا ئەو هەندى له دەسەلاته‌كانى خۆى (به‌دلى خۆيشى) بۆ حكومهتى ناوهندى به‌جێدێلى. فیدراڵیزم جیاوازی له‌گەڵ ئۆتۆنۆمیدا هەیه، له سیستى ئۆتۆنۆمى حكومهتى ناوهندى هەندى دەسەلاتى دیارى كراو(كه ئەمیش به‌ دلى حكومهت خۆى ده‌بێ) بۆ هەرتەم لۆكاله‌كان مسۆگەر دهكا. له سستى فیدراالى، بنچینه‌ى دەسەلات له‌بەر دەستى یه‌كەى فیدراڵیدا ده‌بێ (جا چ ویلايه‌ت بێ یان هەرتەم)؛ كه‌چى له سستى ئۆتۆنۆمى هەموو ته‌واوى دەسەلات له‌بەر دەستى حكومهتى ناوهندى كه‌له‌كه ده‌بێ. حكومهتى ناوهندى دەسەلاتى ئەوهى نابێ نه‌ بارى یاسایى فیدراالى و نه‌ دەسەلاته‌كەشى پووجه‌ل بکاته‌وه: كه‌چى ده‌توانێ هەموو پێكخراوه‌كانى ئۆتۆنۆمى هەل‌وه‌شینیته‌وه.

نووسیم پێویسته كوردستان له نووسینه‌وهى دەستوورى خۆى دەستپێشخەرى بكا و بەر له نووسینه‌وهى دەستوورى ئێراقى ئەو دەستوورى خۆى بنووسێته‌وه. مكوړیم له‌وه كرد كه ده‌بێ دەستوورەكه بریتى بێ له دۆکیومێنتىكى كورت و به‌ توندىش

سەرجهم مافه‌کانی مرۆفی تیدا پارێزراو بێ (چونکه هه‌م راستیه‌که وایه و هه‌م په‌یوه‌ندییه‌کانی نێوان خه‌لکی خۆشتر ده‌کا) و داواشم کرد که ده‌بێ ده‌ستوره‌که ده‌سه‌لاته‌کانی حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان به‌رانبه‌ر به‌ حکومه‌ته‌که‌ی به‌غدا به‌ پاشکاوێ ده‌ستنیشان بکا. سێ بابته‌ی پۆلیس و نه‌وت و سوپا بوونه‌ سێ ته‌وه‌ری سه‌ره‌کی ناو ده‌ستوره‌که. کوردستان نابێته‌ حکومه‌تێکی خۆیی تا کۆنترۆلی ده‌رامه‌تی خۆی نه‌کا، ئه‌و ده‌رامه‌ته‌ش له‌ ئێراقی نه‌وت ده‌گرێته‌وه. بینه‌وبه‌رده‌ی ئه‌وه‌شم کرد که ده‌شی کوردستان له‌ کاتێکدا داها‌تی نه‌وتی خۆی له‌گه‌ڵ به‌شه‌کانی دیکه‌ی ئێراقی دابه‌ش بکا، له‌و کاته‌شدا پتویسته‌ خاوه‌نی سه‌رچاوه‌کانی خۆی بیت و به‌خۆشی به‌رته‌وه‌یان ببا. ئه‌وه‌ی که په‌یوه‌ندیی به‌پۆلیسه‌وه هه‌یه، ته‌نیا ئه‌وه به‌س نییه‌ که پۆلیسی ناوخۆ کورد بن-خۆ سه‌ددام له‌ ۱۹۸۰کاندا کوردی باچاکی بۆ به‌رژه‌وه‌ندی خۆی به‌کاره‌یتنا-بۆی ده‌بێ حکومه‌تی کوردستان په‌روه‌ده‌یان بکا و به‌رته‌وه‌شیان ببا. نووسیم: "پتویسته‌ کۆنترۆلی ته‌واو و ته‌نیاتان له‌سه‌ر گشت چالاکییه‌کانی پۆلیس له‌ باکووردا هه‌بێ (واتا نابێ هیچ پۆلیستیک یان هێزێکی ئاسایشی ناوخۆی هیچ هه‌ریمێکی تری ئێراق له‌وێ کار بکا)"

جه‌ختم له‌وه‌ کرده‌وه که ده‌بێ ده‌ستووری کوردستان به‌پاشکاوێ ده‌سه‌لاتی دامه‌زراندن و پاراستن و پێکخستن و کۆنترۆلکردنی هێزێکی به‌رگریکردن له‌ کوردستان بۆ کوردستان مسۆگه‌ر بکا. زانیم ئه‌مه‌یان به‌پێچه‌وانه‌ی نیازه‌که‌ی پینتاگۆن بوو که ده‌یویست هێزێکی به‌کگرتووی ئێراقی دا به‌م زرتینی، به‌لام زانیم که ئه‌و بیروکه‌یه‌ی پینتاگۆن نه‌ راسته‌قینه‌یه نه‌ په‌سه‌ندیشه. چونکه سوپای ئێراقی تا که دوژمنی هه‌میشه‌ی کورد بووه و هه‌رگیز به‌رژه‌وه‌ندی سوپایێکی ئێراقی که زۆرینه‌ی عاره‌ب بێ و ولاته‌ به‌کگرتوومه‌کان دروستی بکا، کورد ده‌ستبه‌رداری پێشمه‌رگه‌ نابن. له‌ کۆتاییشدا نووسیم پتویسته‌ ده‌ستووری کوردستان به‌پاشکاوێ ئه‌وه‌ش چاره‌سه‌ر بکا ئایا له‌ میانێ ناکۆکییه‌کی دوو لایه‌نه، کام یاسا-یاسای ئێراقی یان یاسای کوردستان-سه‌روه‌ر ده‌بێ: پتویسته‌ ده‌ستوور بلی که ده‌ستووری کوردستان و ئه‌و یاسایانه‌ی که له‌ ده‌ستووره‌وه هه‌لده‌چنرێن، یاسای بالای کوردستانن. هه‌ر ناکۆکییه‌کیش له‌ نێوان ده‌ستووری کوردستان و ده‌ستووری

ئىراقدا سەرھەلبدا، دەبى بەرزەھومندى دەستوروى كوردستان بېرىتەوہ. ئەم
بىرۆكانە لە كۆتايىدا بوونە بنچىنەى ئەو پېشنيارانەى كە كوردستان بۆ دانانى
دەستوروى ئىراقى كوردى.

ھەر كوردىكى ئىراقى كە من دەيناسم، كوردستانىكى سەر بەخۆى دەوى و منىش
ھاوسۆزى ئەو ھزرەيانم، ھەر لەبەر ئەو ھەشە نامەوى بەشىك لەو ولاتە بىم، نەكا بەو
شىوہە ھەلسوكەوتم لەگەلدا بكا كە ئىراق لەگەل كوردانى كرد. لەگەل ئەمەشدا،
بۆچوونى من سەبارەت بەپاشەپۆزى ئىراقى بەھۆى ھاوسۆزى و بنەماى ستايەتى
نېيە. حىكەت و اباوہ ئەگەر ئىراق تىكەشكى، دەبىتە ھۆى ناسەقامگىرى؛ بۆى
پىويستە بەھەر نرختىك بى خۆمان لە لىكترازانى ئىراقى دوور بخەينەوہ ئەگەر
تەماشايىكى مېژوووى تارىكى ھەشتا سالى ئىراقى بگەين، دەبى بۆمان پوون
بىتەوہ، ئەو ھەولانەى كە بۆ بەيەكگرتووى مانەوہى ئىراقى دەرتىن ھەمىشە
ناسەقامگىرىيان لىكەوتۆتەوہ. ھىشتنەوہى ئەو بەكگرتنە بەتۆزىيە تا ئىستا ھەر
توندوتىزى و سەر كوتكردنىكى بى كۆتايى و جىنۆسايى پەيدا كردوہ. من لەو
باوردانىمە كە تاماومىتىكى دوورودرېژ بتوانى گەلىك كە لە شونىكى جىوگرافى
جىاوازدا دەزى، ناچار بگەى بۆ ئەوہى دوور لە ويستى خۆى لە چوارچىوہى ولاتىكدا
بمىننەوہ. كوردەكانى ئىراقى ھەرگىز بەوہ نالېن راستە كە بەبەشىكى ئىراقىدا
بمىننەوہ. لەم باوہردام كە لەم جۆرە بارودۆخەدا، لە بەرزەھومندى ھەموو گەلانى
ئىراقىدا بەكەر بگرتى بەشىنەيەوہ جودابكرتەوہ و جودابوونەوہكەشيان دەبىتە
ھاندەرتىكى گەورە بۆسەقامگىر بوونى ھەموو ناوچەكە. تا ھاوینى ۲۰۰۲، بوومە
دەنگىكى پەخنەگىرى تووند و بەپاشكاوى پەخنەم لەو شىوہ خرابە گرت كە
بەپتوہبەرايەتى بارودۆخەكەى لە دواى شەرى پى بەپتوہ دەبرد. بىر و بۆچوونم
سەبارەت بەنەيندەى ئىراقى، بەتەواوہتى لەگەل سىياسەتى ولانە بەكگرتووەكان جودا
بوو. من ھەكو زۆربەى چاودىرە ئەمىرىكايەكان كاروبارى ئىراقى نەبووم؛
بەپاشكاوى دەربارەى ئەم كېشانە لەگەل دۆستە ئىراقىيەكانم، بە كوردەكانىشەوہ،
قەسەم دەكرد. ھەرچەندە بەھۆى مەركەزەكەم ھەك پروفېسۆرىك لە كۆلىزى شەرى
نەتەوہى National War College، نازادى ئەكادىمىم مسۆگەر بوو، بەلام لەو دەمەى

مووچەم لە وەزارەتی بەرگری وەرگرت، نەمویست واتیبگەن کە بەنیاز بووم سیاسەتی ولاتە یەكگرتووەكان بئكۆل دەكەم. جا لە ئۆكتۆبەری ۲۰۰۲، پیشە بیست و چوار سالییەكەى خۆم بۆ حكومەتى ولاتە یەكگرتووەكان براندموه و چیتەر كارم بۆ حكومەت نەكرد و وەك كەسایەتییهكى گەوره دبلۆمات، پەيوەندیم بەسەنتەرى كۆنترۆلكردنى چەك و پەرت نەبوونییهوه، كرد.

كوردەكان بەچاوى بریتەرى تەماشای نووسینەوهى دەستوورى كاتى ئىراقیان نەكرد. لەكن بریتەر هەلیك بوو تا دووبارە ئىراقى پى دروست بكاتەوه، لەلای كوردەكانیش جۆره بەرگرییهك بوو لە خۆیانیان دەكرد. ئامانجەكەیان سادە بوو: بەلگەنامەپێك پى كەمترین دەسلەتیان لى بسپینتەوه كوردەكان زانیان تا چەند هیزیان هەبوو: كۆنترۆلى خاكى خۆیانیان دەكرد و سوپای تاییهتی خۆیانیان هەبوو لەلایەنى سیاسییەوهش، هەموو یەكگرتوو بوون.

سەركرده كوردەكان لەوه نینگەران نەبوون كە نەتوانن لەگەل عاربه ئىراقییهكان پێك نەكەون، بەلكو لەو فشاره زۆره نینگەران بوون كە ئەمريكا بۆ سەرى دەبردن. كە لە ديسيمبەرى ۲۰۰۲ گەرامەوه كوردستانى، هەولم دا دلنایان بكەمەوه. بۆم پروون كوردنەوه كە كورد چەند پیتوستى بەولاتە یەكگرتووەكان هەیه، ئەمريكییهكانیش، بەلای كەمیهوه هیندەى ئەوان پیتوستیان بەكورد هەیه. داگیركردنەكە بەخرابى بەرپۆه دەچوو دواترین شتیش ئەگەر بەرپۆهەرایهتی بوش گەرمكى با، ئەومبوو ئاژاوه بكەوتتە ئەو ناوچه سەقامگیرهى كە پشتیوانى ئەمريكا بوو، ئەزموونى عالیا نيزهتەگوفیچی سەركردهى بۆزنیای سەردەمى شەرم، وهبیر بارزانى و تالبانى هیناوه و پیمگوتن كە ئەو كابرایو، زۆر لەو پیتشنيارانەى ناشتى ماندهل كرد كە رەنگبوو ولاتەكەى كەرت بكەن و بەوهش ئەوروپى و ئەمريكییهكانى هەراسان كرد. بەلام چونكە كۆلى نەدا، بۆزنیای رزگار كرد و نيزهتەگوفیچیش هیچی لە دەست نەدا چونكە پیتی لەسەر ئەوه داگرت كە بەپراستى دەزانى. پیتشم گوتن؛ رەنگە بەرپۆهەرایهتی بوش پیتی خۆش نەبى كە كورد لەسەر مسۆگەر كردنى مافەكانیان مكوپ بن، بەلام ئەگەر وابكەن ریزیان لیدەن.

سەركرده كوردەكان داویان لیکردم كە بەكون و قوژینهكانى چۆنییهتى

به‌رێتوهردنی دانوستانی ده‌ستووری کاتیدا بچمه‌وه. منیش ئه‌وهم شیکرده‌وه که؛ ئه‌گه‌ر من دانوستانم بۆ ده‌سه‌لاتی کاتی هاوبه‌یمانان بکردایه، ده‌مویست ده‌سه‌لاتم به‌سه‌ر ده‌قی ده‌ستووره‌که‌دا هه‌بێ. له‌و دانوستانه‌ی که په‌یمانی دایتۆنیان لێهاته کایه‌وه (من خۆشم به‌شداریم تیدا کرد) گه‌وره دانوستانکاری ولاته یه‌کگرتووه‌کان، ریچهرد س. هۆلبروک به‌وه ده‌ستی پێکرد که هه‌موو لایه‌نه‌کان به‌بنه‌ما گشتیه‌کان قایل بین. ئینجا هه‌ستا شاره‌زا نه‌مریکیه‌کانی هینا بۆ ئه‌وه‌ی درێژه‌ی بابته‌کان به‌و شیوه‌ی که خۆمان ویستمان، بنووسنه‌وه. ئیمه به‌خۆشمان ده‌قیکی زمانی ئینگلیسمان نووسیه‌وه که قسه‌ی ئیمه‌ی به‌سه‌ر قسه‌ی لایه‌نه‌کانی سربی و کرواتیی و بۆزنی ده‌خست.

رشتیم له‌ بارزانی و تاله‌بانی کرد که وتویژکار بۆ تیکه‌ولتکه‌که‌ی ده‌ستوور بنێرن و به‌خۆیان پشکداری دانوستانه‌که نه‌کن. به‌ده‌گمهن سه‌رکرده له‌ ورده‌کاریه‌کانی هه‌ر ده‌قیک ده‌گهن و کاتیکیش که به‌خۆیان داده‌نیشن، فشاری زۆریان ده‌که‌ویتته سه‌ر، بۆ ئه‌وه‌ی ده‌مده‌ست وه‌لام بده‌نه‌وه. هه‌میشه له‌ به‌رزه‌وه‌ندی ئه‌و لایه‌نه بووه که دانوستانکاره‌که‌ی به‌رانبه‌ره‌که‌ی خۆی ده‌لتی:

پێوستیم به‌وه هه‌یه له‌و پێشنیازه بچم پرس به‌سه‌رکرده‌یه‌کی بپارده‌ر بکه‌م. ئه‌م کاره به‌لای که‌م کاتی ئه‌وه‌ت پیده‌به‌خشی تا بزانی تا بزانی کاردانه‌وه‌ی به‌رانبه‌رت چ ده‌بێ و واش ده‌بێ ده‌ستکه‌وتیکیشی لێ پیده‌ ده‌بێ. به‌پیتی ئه‌و ئه‌زمونه‌ی که به‌خۆشم هه‌مه که‌م واده‌بێ سه‌رکرده دانوستانکاریکی باش بێ. چونکه هه‌موو توانای سیاسی خۆیان بۆ ئه‌وه ته‌رخان کردووه که که‌له‌کانیان شادمان بکه‌ن: ئه‌مه‌ش به‌زۆری مانای ئه‌وه‌یه که ده‌بێ بلتی "به‌لتی". دانوستانکاری کارامه ده‌بێ شانازی به‌وه‌ی که کاتیک ده‌لتی "نا"

له ٢٧ی یه‌نایری ٢٠٠٤، بارزانی و تاله‌بانی به‌ته‌نیا له‌گه‌ڵ بریتمه‌ری کۆبوونه‌وه. بریتمه‌ر لاپه‌ره‌یه‌کی بنه‌ماکانی گشتی فیدرالیزمی تیدا نووسیبوووه و پێشکه‌شی کرد: کوردستان وه‌ک یه‌که‌یه‌کی فیدرالی ده‌ناسرێ، به‌لام ده‌سه‌لاتی که‌می ده‌بێ. حکومه‌تی ناوه‌ندی به‌رپرسی پاراستنی ئاسایش و سه‌رچاوه‌ سرووشتییه‌کان و ئابووری و سنوره‌کان ده‌بێ. پێشمه‌رکه یان هه‌له‌ده‌هشتیه‌وه یانیش ده‌بیته به‌شیک

له سوپای ئیراقی و دهسلاته یاساییه سه به خۆبیه که ی کوردستانیش نامیتنی. که بریتمه له کۆبوونه وه که دهرکهوت وایزانی که کورد پیتش نیازه کانیان په سند فرمووه، که له دوا ی چه ندرۆژیک له گه ل بارزانی به لاپه ره که ی بریتمه داچوومه وه، بارزانی سه ری له و قسانه ی که کرابوو سوپما و به توندی نکۆلی له وه کرد که، ریککه وتنیکی له م جۆره کرابی. پاشان بیستمه وه که ستافه که ی بریتمه ری زۆر شادمان بوون و واقیشیان له وه وپما بوو که چۆن سه ره که یان توانیبوو ی ناوا به ئاسانی وا له کوردهکان بکا که دهستبهرداری زۆربه ی ئۆتۆنۆمییه که ی خۆیان بین. ده بوو له مه وه بزانتن که له به کتری نه گه یشتبوون.

مه سعود بارزانی داوا ی لیکردم که ئه مه له گه ل سامی عبدالرحمانی گه وه دانوستانکاری پارته دیمۆکراتی کوردستان، به درۆژادرتار تاوتوی بکه م. ئه ویش بۆ چاره سه ری نه خۆشی چوو بووه ئه مریکا و تازه هاتبوو وه، له به یانی ۲۱ یه نایری، کۆبییه کی ئه و به واره ل ریککه وتنه م دا دهستی سامی و مه غزایه که م بۆی شیکرد وه. سامی پیتش نیاری کرد ئه و ئیواره یه له سه ر ناخواردن بابه ته که ته تله بکه ی نه وه. ۶ پ. ن. تیبینییه کی بۆ ناردم که میوانیکی له دووره وه یا هاتوو و خواردنه که شی بۆ رۆژی پاشتر دواخست.

یه کی شویات جه ژنی قوریانی بوو. له م رۆژه موسلمانان کوشتی بۆ ئیبراهیم سه ر ده بن. سامی عبدالرحمان که بریکاری سه ره ک وه زیرانی حکومه تی هه ریمی کوردستان بوو، چوو به باره گای پارته دیموکراتی کوردستان تا بۆ جه ژنانه پیتشوازی له ها ولاتیانی بکا. چونکه بۆ جه ژنانه ده چوون، ئاسایشی کورد له و رۆژه خه لکه که ی نه پشکنی. خۆکۆژیک خۆی خزانه ده ناو ریزی خه لکه که وه و له پیتش نه و خۆی ته قانده وه. نزیکه ی هه ر هه مان ده م، خۆکۆژیکی تریش له باره گای یه کیتی نیشتمانی کوردستان له هه ولتر، خۆی ته قانده وه.

رۆژی دوا ی ته قینه وه کان سه ردانی باره گای یه کیتی نیشتمانی کوردستانم کرد. ئه و شۆینه ی خۆکۆژه که خۆی لی ته قانده بووه، هه موو ره شدا که را و سووتا بوو. دیواریکی ژوره که ش به لای دهره وه به سه ر ئۆتۆمبیلێکدا روخا بوو. ناو ماله که هه موو گۆمه خۆینی سوور و پاک بوو، بریقهیان ده داوه، ئه سته م بوو به خه یالیش

باوه بکه که پیاو تک به تهنیا بتوانی هینده تهقه مهنیه له خوی باربکا که ئەم کار مساته بنیته وه.

سەرکۆی ۱۰۱ کەس مردن لەوانه سێ وهزیری حکومهتی ههریمی کوردستان و پارێزگاری ههولێر و بریکاری پارێزگار و سەرۆکی شارهوانی ههولێریان لهگه‌ڵدا شههید بوون. ئەو سامیهی که له ۱۹۸۰ کانه وهره دهناسی، بهخۆو بهو میوانه‌ی که له دووره وهره هاتبوو، ههردووکیان کوژران: میوانه‌که‌ی کوره‌گه‌وره‌که‌ی بوو که بزهنسانتیکی له‌ندهنیه لهگه‌ڵ دوو کچی کهنجتری هه‌موو گیانیان له ده‌ستدا (۷۴).

له خزم خزمانتی و ژهنیانی نێوان سهرکره‌ایه‌تی سیاسی کورد، که‌سێک نه‌بوو یان خزمیکی یان دۆستیکی دێرینی له ده‌ست نه‌چووێ. هه‌لوێستی توند له به‌رانه‌ر به‌ئیراق په‌یدا بوو. واپێده‌چوو ئەگه‌ر له‌وه پتر له به‌غدا نزیک ببه‌وه، مه‌ترسی ئەو گێره‌شتیوتنیه‌ی له ئیراقتدا هه‌بوو بهو کوردستانه ئارامه‌ی ئیستا بگا. له ۵ ی شوبات بوو لهگه‌ڵ نێچیرفانی بارزانی چوومه ده‌وک و له‌وێ به‌تێله‌فۆن سهرمه‌خۆشیمان له خانه‌واده‌ی سامی کرد و چووین سهرتیکیشمان له گلکۆیه تازمه‌که‌ی دا.

له یتگا لهگه‌ڵ نێچیرفان باسمان کرد ده‌بی ئینجا چ بکه‌ین. گوتم: ئەگه‌ر هیچ پێککه‌وتنیک نه‌بووه و اچاکه کورد برێمه‌ری لێ ئاگادار بکاته‌وه، چونکه له به‌رژه‌ومندی هیچ لایه‌کدا نییه برێمه‌ر سهرچیغ بپروا، نێچیرفان قسه‌که‌ی په‌سند کردم، به‌لام ده‌یزانی که‌سانیک هه‌بوون له تووره‌کردنی ئەمریکیان نیگه‌ران بوون، نێچیرفان پێی گوتم که کۆبوونه‌وه‌یه‌ک به‌گروپی سهرکره‌ایه‌تی کوردستان ده‌کا بۆ ته‌وه‌ی پێشنیازی خۆیان بۆ برێمه‌ر ئاماده بکه‌ن و داوای لێکردم ئەگه‌ر بتوانم چند بیروکه‌یتکیان پێبێژم.

خۆشبه‌ختانه برێمه‌ر خۆی پشتی له پێشنیاره‌کانی ۲۷ ی په‌نایر کرد. دوا‌ی

(۷۴) هه‌موو سهرکرده کورده‌کان خانه‌واده‌کانی خۆیانیان له پێناوی کێشه‌ی کوردستان کردۆته قوربانی، لهو کاتانه‌ی که سامی پێشمه‌رگه بوو، جاری واده‌بوو به‌مانگ و سال له خێزانه‌که‌ی جودا ده‌بووه‌وه. تۆزیک دانه‌وه‌یه که ئێواره‌ی پێشتری لهگه‌ڵ کوره‌که‌ی به‌سه‌ر برد نه‌ک له تیکه‌ولیکه‌ی ده‌ستووری لهگه‌ڵ من به‌سه‌ری بیا.

سه‌رخۆشی کردنی له سه‌رکردایه‌تی کورد له ٦ی شوبات، بریمر مه‌سه‌ود بارزانی تیکرده‌وه و پیتی گوت که ناچار بوو ریتکه‌وتنه‌که‌مان" ره‌وانی کۆشکی سپی بکه‌م و له‌وی هه‌ندێ گۆرانکاری لیکراوه.

بۆی رافه‌ کرد که کۆشکی سپی ده‌یه‌وی ده‌ستووری کاتی هیچ ئاماژه‌یتیک بۆ حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان نه‌کا، ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌ی ده‌که‌یاند که ئیراق هه‌ر ئه‌و هه‌ژده‌ پارێزگایه‌ ده‌ماوه‌ که سه‌ددام حوسێن دیاری کردبوون. ئه‌مه‌ له‌لایه‌ن کورده‌وه په‌سند نه‌بوو، هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌ش نه‌بوو کورد (هه‌رچهنده‌ دوو حکومه‌تیشیان هه‌بوو) کوردستانیان هه‌ر به‌یه‌ک قه‌واره‌ی په‌کگرتوو ده‌زانی، به‌لکو له‌به‌ر ئه‌وه‌ش بوو که سنووری پارێزگایه‌کانی سه‌ددام حوسێنی له‌گه‌ڵ سنووری ئه‌و پارێزگایانه‌ی که حکومه‌تی کوردستان به‌ری‌وه‌ی ده‌بردن، به‌کیان نه‌ده‌گرته‌وه. هه‌روه‌ها کۆشکی سپی ده‌یویست ئه‌و بره‌گه‌یه‌ش له‌ ریتکه‌وتنه‌که‌ی په‌نایر نه‌هێلتی که زمانی کوردی هاوشان له‌گه‌ڵ زمانی عاره‌بی ده‌کرده‌ زمانیکی فه‌رمی ئیراقی.

ئهم گۆرینانه‌ش نمونه‌یتیکی تری نایدۆلۆژیای دژی راستی و پێچه‌وانه‌ی نه‌قل بوون. وایت هاوس خه‌ونی به‌ ئیراقیکی نائیتنییه‌وه‌ ده‌دیت. ویستیان په‌که‌ فیدرالییه‌کان له‌سه‌ر بنچینه‌ی جیۆگرافی" بێ - وه‌ک ئه‌وه‌ی ده‌بوو پارێزگایه‌ ئیراقیه‌کان وه‌ک ویلايه‌ته‌کانی ولاته‌ په‌کگرتوه‌کان بێ هێله‌کانی سه‌ر نه‌خشه‌ی کۆمه‌لگه‌ جیاوازه‌کان به‌دیار بخا. کورده‌کان به‌ر له‌ هه‌موو شتی که خۆیان به‌کورد ده‌زانی و هه‌رگیز وا بیریان نه‌کردۆته‌وه‌ که دانیشتوانی سی پارێزگای جیاوازن و سه‌ددام حوسێن سنووری بۆیان کیشاوه. ده‌ستیان له‌و کورده‌ستانه‌ خۆشه‌ویسته‌یان به‌ر نه‌ده‌بوو. که کۆشکی سپی ده‌یویست کورد بناخفته‌ نیو ئیراقیه‌ نائیتنییه‌کانه‌وه، زمانی عاره‌بیشی به‌سه‌ردا ده‌سه‌پاندن. پێناچوو هیچ که‌س له‌ کۆشکی سپی بزانی که زمانی عاره‌بیش ده‌مزاری گروپیکی ئیتنی جیاواز بوو.

ئهو گۆرانکاریانه‌ی کۆشکی سپی کردبوونی، کورده‌کانی راهه‌ژاند. کاتی ئه‌وه‌یان بۆ هات که پێشینه‌زانه‌کانی خۆیانیان پێشکه‌ش بکه‌ن.

له ١٠ی شوبات بوو، نیچیرفان کۆبوونه‌وه‌یتیکی له‌ ئه‌نجومه‌نی نیشتمانی کوردستان به‌گه‌وره‌ گه‌وره‌ سه‌رکرده‌کانی په‌کیتی نیشتمانی کوردستان و پارتی

دیمۆکراتی کوردستان کرد. من درافتیکی "بهشی کوردستان Kurdistan Chapter" م
پیشکش کردن بۆ ئهوهی بیخه نه نیو دهستوری کاتیهوه (٧٥).

ئهو بهشهی من پیشکشهم کرد حکومهتی ههریمی کوردستانی بهحوکمهتیک
ههرمی ئهو خاکه دهناساند که تا ١٨ی ئاداری ٢٠٠٢، کورد بهپرتوهیان دهبرد -
پۆژیک پیش دهسپیک شپهکه بوو، له چهند بابتهتیک کهمی وهک کاروباری دهرهوه
بترازی، ئهو قانونههی که له ئهنجومهنی نیشتمانی کوردستان دهرباز دهبن،
یاسای بالای ئهم ههریمن و بهسهر یاساکانی حکومهتی ههریمی فیدرالیدا زالن.
حکومهتی ههریمی کوردستان دهتوانی هیزی چهکداری خۆی پیکبیتنی و ناویشی
زیرهفانی نیشتمانی کوردستانی ئیراق دهبی و بهفهرمانی حکومهتی کوردستانیش
دهبی. ئهنجومهنی نیشتمانی کوردستان دهبی قایل بی، پاشان ههر هیزیک
سهربازی ئیراقی دهتوانی له کوردستاندا جیکیر بی و دهسبی قایل بی ئهجا ههر
هیزیک زیرهفانی نیشتمانی کوردستانی ئیراقی دهتوانی بۆ دهرهوهی ههریم بجی.
دهبی ههریمی کوردستان خاک و ئاو و کانهزای تایبهتی و ئۆلی خۆی ههبی.
کوردستان کینگه نهفتیهکانی خۆی له ئاینده بهپرتوه دها و (دهرامهتهکهشی بۆ
خۆی ههلهمگرئ)، بهلام حکومهتی فیدرالی بهغدا ئهو کینگه نهفتیانه بهپرتوه دها که
ئیسنا له باری بهرهمن، چونکه تا ١٨ی ئاداری ٢٠٠٢ هیچ کینگهییکی ئۆیل لهناو
کوردستاندا نهبوو، بۆی بهگوترههی ئهو پیشنیارههی کوردستان تهواوی نهوتی خۆی
کۆنترۆل دهکا، لهگهلهمشدا، ئهگهر کهرکووک بووه بهشیک کوردستان، بهغدا
ههر کینگه زهبهلاحهکانی نهوتی کهرکووک بهپرتوه دها که ئیسنا له باری بهرهم
هینان دانه، کوردهکان لهمیژ بوو ههر دهمانگوت نهوان که کهرکووکیان گهرمهکه، لهبهر
نهفتهکهی نییه و پیشنیازمهشیان بهچاکی ئههه روون دهکاتهوه.

(٧٥) تیمیک پروفیسوری دهستوری یارمهتی ههریمی کوردستانیان دا لهوانه: پروفیسهر خالد
سالج له زانکۆی باشوری دانیمارک؛ پروفیسهر بریندن ئۆلهری له زانکۆی پیتسنفینیا؛
پاشتر پروفیسهر کارۆلی. سۆلتان له زانکۆی میتریلند هاته پرتی. کارمهکیان فۆکسی لهسهر
ئهو کیشه دهستوریانه کرد که کاری له کوردستان و له ئیراقیدا دهکرد و له جوارچیتوهییکی
تیۆری رازاوهدا ریکخرابوو. من زۆر کهمتر تیکهلیکهی ئهو کیشانهم کرد که لیرهدا باس
کراوه.

کوردستان پارهی کاش له حکومهتی فیدرالی وهردهگری. حکومهتی فیدرالی تنیا دهتوانی باج له کوردستان بستینی و ئەمەش بەپیتی ریککهوتنیک دەبی که پاشتر دانوستانی لهگەڵ حکومهتی کوردستان لەسەر دهکری. دەستووری هەمیشەیی ئیراقی ئەوکات له هەریمی کوردستانی پەیرهو دهکری که زۆرینه دەنگدەرانی کوردستان دەنگیان بۆی دا^(۷۶).

کۆسرهت رهسوول، که پیشمه‌رگه‌یه‌کی دێرینی یه‌کیتی نیشتمانی کوردستانه و له ۱۹۹۴ دا دووم سه‌رۆک وه‌زیران بووه، ویستی ئەوه روون بکاته‌وه که بڵاوه پیکردنی زێره‌فانی نیشتمانی کوردستانی ئیراق، له دهره‌وه‌ی هه‌ریم، نابێ تنیا به‌سه‌لماندنی ئەنجومه‌نی نیشتمانی کوردستانه‌وه به‌ندبێ؛ به‌لکو ده‌بی پاش داواکردنی حکومهتی فیدرالی له به‌غدا ئینجا بڵاوه‌ی پیکردبێ. ئەو هه‌مواره‌ی کردی ئەوه‌ی روون کرده‌وه که کورد تا چ رادیه‌ک دله‌راوکیتی ئەومیانه نه‌کا له‌و شه‌پانه‌ی که له‌ناو ئیراقدا هه‌یه تیکه‌ڵ بن. دوا‌ی ئەو گۆرانه‌ی که کۆسرهت کردی پێشنیازه‌که په‌سند کرا. سه‌رۆکی ئەنجومه‌نی نیشتمانی کوردستان، رۆژی پاشتر ۱۱ ی شوبات بوو که رۆژ شاویتس وه‌ک خواستیکی ئەنجومه‌نی نیشتمانی کوردستان، پیشکه‌شی ده‌سه‌لاتی کاتی هاویه‌مانانی کرد.

کاردانه‌ی بریمه‌ر زۆر خیرابوو. داوا‌ی کرد ده‌موده‌ست مه‌سه‌عود بارزانی ببینی، به‌لام به‌هۆی تۆز و با‌ی به‌غداوه سه‌فه‌رکه‌که بیست و چوار سعات دواکه‌وت و له کوردستانیش کرپتوه بوو. (بارزانی پتی گوت: "به‌رپز بریمه‌ر، ئاخ‌ر ته‌نانه‌ت که‌ش و هه‌واشمان له‌ هی ئەوان جیاوازه") که گه‌یشه‌ته کوردستان بریمه‌ر قایل نه‌بوو تیکه‌ولتکه‌ی پێشنیازه‌کانی کوردستان بکا و موکو‌پ بوو له‌سه‌ر ئەوه‌ی که ده‌بی هه‌موو بچنه‌وه سه‌ر پێشنیازه‌که‌ی ۲۷ ی نه‌نایر. پاش ئەوه‌ی له‌گەڵ نیچرفان بارزانی له‌ یه‌کتریان توند کرد، ئینجا بریمه‌ر هاته‌ بنیاری و سه‌لماندی که ئەم چۆره ریککه‌وتنه‌ هه‌ر نه‌بووه.

له‌گەڵ ئەمه‌شدا، بریمه‌ر زۆربه‌ی ئەوانه‌ی که خۆی ده‌یویست، له‌ یاسای به‌رپه‌بردنی کاتی‌دا به‌ده‌ستی‌هێنان. کورده‌کان پتیان له‌سه‌ر ئەوه‌ دانه‌گرت که

(۷۶) ته‌واوی ده‌فه‌که‌ی له‌ پاشکۆی ئەم کتێبه‌دا هه‌یه.

پیشمرگه به‌فهرمی بناسرێ و ئەو زمانه ساده‌ه‌شیان قەبول کرد که ته‌واوی کۆنترۆلی ئاو و نه‌وتی ده‌خسته به‌دهستی حکومه‌تی فیدراڵیی‌هه^(٧٧) کوردستان له قه‌واره‌ی ئەو سنووره‌ی خۆیدا ماوه که له ١٩ی ئاداری ٢٠٠٢ هه‌یبوو و زمانی کوردیش شانبه‌شانی زمانی عه‌ره‌بی بووه زمانیکی فهرمی. یاسای به‌رتۆه‌بردنی کاتیش قانونیکی کارامه‌ی بۆ چاره‌سه‌رکردنی باری که‌رکووک دانا: کورده‌ راگوێزراوه‌کان ده‌توانن بگه‌رێنه‌وه بۆ زێدی خۆیان و ئەو عاره‌بانه‌ش که سه‌ددام حوسین له میانی پرۆسه‌ی به‌عاره‌بکردن هاوردیانیه‌ نه‌وی، ده‌توانن بگه‌رێنه‌وه بۆ ئەو شوێنه‌ پهمه‌نانه‌ی خۆیان که لێیه‌وه هاتوون. سه‌رژمێریک ده‌کرێ، به‌لام دوا باره‌که‌ی بۆ ده‌ستووری هه‌میشه‌یی دواخرا.

کورد هه‌رگیز ئەو مه‌رجانه‌ی یاسای به‌رتۆه‌بردنی کاتیان پیاوه نه‌کرد که خۆیان پێیان خۆش نه‌بوو. هه‌رگیز ده‌ستبه‌رداری سنووره‌کانیان له‌گه‌ڵ تورکیا و ئێراندا نه‌بوون و بێ پرسی به‌غداش، به‌رده‌وام سه‌رچاوه‌کانی نه‌وتی خۆیان په‌ره‌پێ دا. بێگومان پیشمه‌رگه‌شیان هه‌ر هێشته‌وه.

دهستی به‌نووسینه‌وه‌ی ده‌ستووری هه‌میشه‌یی خۆی کرد. مه‌سه‌ود بارزانی^(٧٨) ده‌ستپێشخه‌ری کرد و شانیدیکی کوردی پێکه‌ینا بۆ ئەوه‌ی هه‌لوێستی ره‌وانیان له دانوستانه‌کاندا هه‌بێ تا هه‌ریه‌ک له‌ ئامانجانه به‌دی بێن که له پێشنياره‌کانی ١١ی شوبات و ئەوانی پاشتریشدا باسکرا‌بوون. ئەنجومه‌نی نیشتمانی کوردستان، دوا‌ی هه‌لبژاردنی، له حوزمه‌یرانی ٢٠٠٥ دا کۆبووه‌وه و یاسایه‌کی ده‌رباز کرد؛ به‌پێی

(٧٧) زمانه‌که به‌راشکاو‌ی به‌خودانکردنی سه‌رچاوه‌کانی نه‌وت و ئاوی لێک نه‌کردبووه‌وه بواری به‌هه‌ردوو حکومه‌تی کوردستان و ناوه‌ندی ده‌دا که بلێن خاوه‌نی سه‌رچاوه‌کانن. له دانیشتیکی دره‌نگی شه‌ودا، ئەنجومه‌نی حوکم ملی بۆ ئەو زمانه دانه‌واد که کۆنترۆلی ته‌واوی سه‌رچاوه‌ سروشتیه‌کانی به‌کوردستان ده‌دا. هه‌رچنده‌ برتمه‌ر ناماده‌ بوو به‌لام نه‌ به‌خۆیی و نه‌ به‌ستافه‌که‌شی له گه‌رنگی زمانه‌که نه‌گه‌یشتن. رۆژی پاشتر برتمه‌ر داوا‌ی له بارزانی و تالهبانی کرد که زمانه‌که بگۆرن و سه‌یر ئەوه‌ بوو ئەوانیش به‌گۆرینه‌که قایل بوون.

(٧٨) تالهبانی ببوو سه‌رۆک کۆماری ئێراق و ئیستا له پرۆسه‌ی دانانی ده‌ستووره‌که‌دا، رۆلی به‌یکه‌یاندنی هه‌مووانی له نه‌ستۆدا بوو. بێگومان ده‌ستکه‌وتیکی گه‌وره‌ بوو بۆ تيمه‌ کوردیه‌که، که که‌سایه‌تیه‌کی خۆیان له‌م پۆسته‌ بالا‌یه‌دا هه‌بێ.

ئەو ياسايە سوپاي ئىراقى قەدەغەيە بىتتە ناو خاكى كوردستان ئەگەر ئەنجومەن
هاتنى ئەو سوپايە نەسەلمىنى (۷۹)

دەستورى ھەمىشەيى ئىراقىش كە لە رىفراندۆمى ئۆكتۆبەرى ۲۰۰۵ دا سەپا،
ھەرىمى كوردستان بەيەكەم ھەرىمى فیدرالى دەناسى. دەستورەكە رىگە
بەكوردستان و بەھەر ھەرىمىكى تریش دەدا لە ئایندە بىتتە فیدرالى، تا لەشكرى
خۆى ھەبى و ناوھەشى زىرەفانى ھەرىم دەبى. جگە لە چەند شتىكى بچووك كە
خراونەتە بن تاكە دەسلاتى ياساي حكومەتى فیدرالۆھ، دەستورى كوردستان لە
ناوھەى ھەرىم، سالارى دەستورى فیدرالى ئىراقىيەو ھەر كاتكىش مەملانى
دەكەوتتە نىوان ياساي فیدرالى و ياساي ھەرىم، ئەوكات ياساي كوردستان
بالادەست دەبى. ئەمە ئەو دەگەيەنى لەو كاتەي كە بەشەكانى تری ئىراقى بەھو
ھوكمىكى تىۆكراتى ئاینى دەچى، سستىمى ياساي سىكۆلار و ئەو دەستورى
كوردستان كە بەشئوھى رۆژئاوایى مافەكانى مرۆف دەپارىزى، ھەر بەردەوام دەبى.

لە سايەى دەستورى ھەمىشەيىدا، كوردستان خاوەنى خاك و ئاوى خۆيتى و
بەخۆيشى بەرپۆھيان دەبا. ھەرۆك چۆن كورد لە شوباتى ۲۰۰۴ پىشنيارىيان كرد،
حكومەتى ھەرىمەكان كۆنترۆلى تەواويان بەسەر ئەو كىلگە نەفتیانى ناو ھەرىمدا
دەبى كە لە ئایندەدا ھەبەرھەم دىن و پىشتر ھەرگىز بەرھەمى بازركانىيان نەبوو،
حكومەتى ھەرىمى كوردستان، نەك بەغدا شئوھى ياسايى بۆ چۆنيەتى بەرھەپىدانى
كىلگە تازەكانى نەوت ديار دەكا و برىارى لىدانى چالە تازەكانى نەوت و
فېستەكردنىشيان دەدا، حكومەتى فیدرالى ھاودەم لەگەل حكومەتى ئەو ھەرىمانەى
كە نەوتيان ھەبە، كۆنترۆلى ئەو كىلگە نەوتىيانە دەكەن كە ئىستا نەوتيان لى
دەردەھىندىرئى؛ وانا، كە لە ئایندە كەركووك گەراوھ سەر ھەرىمى كوردستان، ئەوكات
كورد دەنگيان لە بەرپۆھىردنى كىلگەكانى نەوتى كەركووكدا دەبىت. سەربارى
پىشنيارەكانى شوباتى ۲۰۰۴، ئەم ھاوبەشئىبە بۆ كورد پىشكەوتنىكى بەرچاوبو،

(۷۹) ئەمە ھەك بەشكەك لە ياساي دامەزراندنى ئۆفیسى سەرۆكى كوردستان بوو؛ بۆ ئەمۆش بوو
كە دەسلاتى سەرۆك سنووردار بكا تا نەتوانى بەكلايەنە رىگەي سوپاي ئىراقى بىدا داخلى
كوردستانى بىئى.

چونکه تهنیا نهو چاله نهوتیانهی که ئیستا بازگاننیاان بهنهوتهکانیانوه دهکرتی، هر ئهوانی لهژیر دهسهلاتی حکومتی فیدرالی دانا.

لیستی دهسهلاتهکانی فیدرالی زۆره لهوه کورتتر بۆتهوه که له یاسای بهرپوهبردنی کاتیدا ههبوو^(۸۰) حکومتی فیدرالی دهسهلاتی تهواوی بهسهر کاروباری دهرهوهدا ههیه، بهلام ههریمهکان ئوفیسی خۆیانیاان لهناو بالیۆزخانهکاندا دهبی بۆ ئهوهی کاروباری خۆیان بهرپوه بههن، حکومتی فیدرالی تهنیا بهرپرسه له سیاسهتی بهرگری، بهلام هیچ دهسهلاتیکی بهسهر زیرهفانی ههریمهکاندا نابێ و ناشتوانی سوپا له ههریمیک بلوه پتبکا ئهگر ههریمهکه خۆی پهزامهندی لهسهر نهبی.

حکومهتی فیدرالی دراو دهردهکا، بهلام بی پهزامهندی ههریم دیسان ناتوانی باجی بهسهردا بهسهپننی. حکومتی فیدرالی کیش و پتومهرهکان ریک دهخا، بهم جۆره دهسهلیننی که دریزی مهتریک له بهسره دهبی وهک دریزی نهو مهتره بی که له ههولیز ههیه.

ئهگر بریمه له ئیراقیهکان بگهرا، دهستووریک کاتی وایان دهنوووسیهوه که بهتهواوهتی له یاسای بهرپوهبردنی کاتی جیاواز دهبوو. زۆر لهگین بوو که له شیوهی دهستوره ههمیشهیهیهکه با؛ چونکه ههمان نهو شیعه و کوردانی که له ئهنجومهنی حوکم دانیشتبوون، هر ئهوان بهخۆشیان یاریزانه سههرهکیهکانی دانوستانی دهستووری دایمیش بوون^(۸۱) ئهگر ریکه بهخودی ئیراقیهکان خۆیان بدرابا تا له ۲۰۰۴ تیکهولیکه دهستورهکهیان به خۆیان بکردبا، هینده دهسهلاتیان بهحکومهتی ناوهندی نهدهدا که یاسای بهرپوهبردنی کاتی پتیدا، بهلام رهنجیوو هندیک له ریکهوتنهکان بۆ دهستووری ههمیشهیی دوا بخرابا. له میانی پتیشنیارمکانی بۆ بهشی کوردستان، له یاسای بهرپوهبهرایهتی کاتی کردنیاان، کوردهکان هیزی بهرگری خۆیانیاان بهتهواوهتی خسته بنباری وهزارهتی بهرگری

(۸۰) ئەمانه تهنیا نهوانهن که یاسای فیدرالی سهروهی یاسای ههریمه.

(۸۱) عارهبه سوننهکان یان بۆ ئهنجومهنی نیشتمانی کاتی ههلهبژاردرا بوون، یانیش لهلایه نهو پارتانهوه ههلبژاردرا بوون که ژمارهی کورسیهکانیاان زۆر کهم بوو چونکه عارهبه سوننهکان بۆیکۆتی نهو ههلبژاردنانهیان کرد که بۆ ئهنجومهنی نووسینهوهی دهستوور کرا، بۆی نهیانتوانی له کاتی نووسینهوهی دهستوره ههمیشهیهیهکه رۆلی خۆیان ببین.

به‌غدا (جێی مەترسییە) و هەندێ دەسەلاتی باج وەرگر تێنیشیان بۆ حکومەتی
 فیدرالی لێگەرا. برێمەر یەکسەر نەکوڵی بیروکەمی زیڕەفانی کوردستانی ئێراقی کرد
 و هیچ چارەسەرێکی مامناوەندیشی بۆ باجی کوردی پەسند نەکرد. چونکە
 پێشنیارەکانیان لە کاتی دانانی یاسای بەرپۆهبردنی کاتی هیچی جێبەجێ نەکرا،
 بۆیە کورد لە کاتی دانوستانی دانانی دەستووری هەمیشەیی ئێراقی هەلۆتستێکی
 توندترین وەرگرت و لە هەموو خالەکانیشیاندا سەرکەوتن یاورمیان بوو. زیڕەفانی
 هەرێمیان هەیه که لەبەر سەرپەرشتی کردنی بەغدا دانایی و حکومەتی ناوەندی
 ناتوانی باج لە کوردستان وەرگیری. لە کۆتاییدا دەستووری هەمیشەیی کوردستانی
 سەر بەخۆی کوردستانی کردە بابەتێکی مۆئەسسەساتی، برێمەر بەهەموو توانای
 خۆی ویستی خۆی لەم بابەتە دوور بخاتەوێ. ئەو هەلسوکەوتەیی که برێمەر لەگەڵ
 کێشەیی کوردا کردی، وای لە بزوتنەوێ سەر بەخۆی کوردستان کرد زۆر ڕشتتر لە
 پێشان قوڵی خۆی بۆ گەیشتنی بەنامانجەکانی هەلبکا، لە یەنایری ٢٠٠٤،
 هاوێیمانییەتێکی ڕێکخراوە نامیرییەکانی کوردستان بزوتنەوێ ڕیفراندۆمیان
 داھێنا و نامانجیان ئەوێ بوو که ڕێگە بە کوردستان بەدەن دەنگ بۆ نایندە خۆی بدا.
 لە ماوێ سێ هەفتەدا، بزوتنەوێکە ١,٧٠٠,٠٠٠ واژووی کۆکردووە که داوایان
 دەکرد دەنگ لەسەر سەر بەخۆیوون بدری، ئەو ژمارە زۆرەیی واژووەکان ئەوێ
 دەگەینێ که ژمارەیی دانیشتوانە ئادەلتەکانی کوردستان لە دەورووبەری
 ٢,٢٠٠ کەس بوون. لە شوپاتی ٢٠٠٤، ڕێکخەرانێ هەلمەتە هاتنە بەغدا تا
 خواستەکیان پێشکەشی برێمەر بکەن؛ چونکە گەورەترین دەسەلاتی ئێراقی بوو. ئە
 بەخۆی ئە بەهیچ کام لە گەورە بەرپرسیانی دەسەلاتی کاتی هاوێیمانان ویستیان
 داخوایێهەکیان لێ وەرگیرن، یان لەگەڵ سەرانێ بزوتنەوێکە کۆبێنەوێ. پاش
 ئەوێ سندوقە پڕ لە داخوایێهەکانی خۆیان بەمیدیا نیشان دا، ڕێکخەرانێ
 بزوتنەوێکە، چونکە کەس گوێی لێ ڕانەگرتبوون، بەتوورەیییەوێ بۆ کوردستان
 هاتنەوێ، که بێنیشیان یاسای بەرپۆهبردنی کاتی چەند دەسەلاتی لە کوردستان
 سەندبوو، هێشتا توورەتریش بوون.

لە سێپتەمبەری ٢٠٠٤ بوو که ڕێکخەرانێ بزوتنەوێ ڕیفراندۆم داوایان لێکردم
 لە هۆتێلە تازەکەیی شیراتۆن لەگەڵیاندا کۆبیمەوێ^(٨٧)، لەگەڵ فرکردنی قاوێ تورکی،

باسی ئه وه مان تاوتووئ کرد چۆن بزووتنه وه کانی دیکه ی سه ره خۆی کیشه کانی خۆیانیان پیشخستوه. به بیرم هاته وه که به لایه نی که م یه ک بزووتنه وه ی سه ره خۆی ریفرا ندۆم تکی نافه رمی له هه مان پۆزی هه لبژار دنه کان، ناوه ندی ده نگدانی نافه رمییان له نزیک ی ناوه ندی فه رمیه کان رتکخست. سه رکرده کانی ریفرا ندۆم ئه و قسه میان به دل بوو، به لام گومانی ئه ومیان هه بوو که ده سه لاتداری کوردستان رتگه یان پتی بدن ئه وانیش وابکن. بۆم رافه کردن که له سستمی دیمۆکراسیدا، ده سه لات ناتوانی ئه م شتیه راده ربهرینه یاساغ بکا، نه گه ر رتکخه رانی چالاکیه که ده ست له ده نگدانه فه رمیه که دا نه کهن.

قسه کانی خۆمانمان بۆ نتیجیرفان بارزانی و که ریم سنجاری وه زیری ناوخۆی هه رتیم و به رپرسی پاراستنی ئاسایشی هه لبژار دنه که، کتیرا وه. هه ردووکیان یه ک هه لۆیستیان هه بوو؛ که ئه مه مافیک ی دیمۆکراتی بزووتنه وه ی ریفرا ندۆم بوو که هه لبژار دنه که ی ۲۰۰۵ کرا، سندوو قه کانی ریفرا ندۆم له ده ره وه ی ناوه ندی کانی ده نگدان هه بوون. یان هه ندیک یان هه ر له ناوه وه ی ناوه ندی کان بوون، دوو ملیۆن کورد له و ریفرا ندۆمه ده نگیان دا و ۹۸ له سه دای سه ره خۆی هه لبژار د(۸۳).

ده ره نه نجامه که ی سه رکرده کانی کورد عاره به کانی ئیراقی هۆشیار کرده وه که ده نگداری کوردستان هه ر ده ستووریک ره ت ده که نه وه نه گه ر جه خت له دووباره ئاخینه وه ی هه رتیمه که بۆ ئیراقی بکا.

ئاره زووی سه ره خۆیوونی کوردستان به به رده وای سیتیه ره له سه ره هه موو لایه نه کانی په یوه ندییان له گه ل ئیراقدا ده کا. له ریفرا ندۆمه که، کورد به ده نگیک ی به ره زوه داوای جودابوونه ومیان له ئیراقی کرد و ده ستووری هه میشه یی ئیراقیش له گه یشتن به و ئامانه جی نزیکتر کردنه وه.

(۸۲) هۆتله که له گه ل زنجیری هۆتله کانی شیراتۆن نه به ستراره ته وه، به لام شیراتۆن له ئیراقی واتای پایه داری ده به خشی. لیره زۆر چاران به هۆتله باشه کان ده لێن شیراتۆن.

(۸۳) په ری ده نگدانه که ده پرسی: ئایا پتویسته کوردستان به شتیک بی له ئیراق، یان پتویسته سه ره خۆی؟ ئالایکی ئیراقی له ته ک هه لبژار دنی ئیراقی و په رچه می کوردستانیش له ته نیشت بژارده ی سه ره خۆییدا بوو.

بەشى ۹

شەرى ناوڭ

لە ۱۸ى نىسانى ۲۰۰۲ بوو، لەبەغداوېرا بۇ كەربەلا بەئۆتۆمۆبىل سەفەرىتكم كرد، كەربەلا و نەجەف دوو پىرۆزترىن شارى موسولمانە شىعەكانن. لە ۶۸۰ بوو كە خەلىفەى بەنى ئومەييە چوار ھەزار پىياوى نارد بۇ ئەوھى حوسىتىنى كورى عەلى، ئەوھى پىغەمبەرى بگرن. بەخۆو بەزمارمىتىكى كەمى ھەوالانى لەكەربەلا كەوتنە نىو داوھو، بەلام حوسىتن خۆى بەدەستەوھ نەدا ھىزەكانى لەگەلیدا بوون، بەزىن و كەللەى حوسىتىنىش بۇ خەلىفە يەزىد بۇ دىمەشق رەوان كرا

ھەزارو سىتسەد سالا شىعەكان بۇ شەھىدكردنى حوسىتىنى دەگرىن. لەو رۆژەى نىسانى، زايران لە ھەموو لايتكەوھەرا روويان لەو شارە كەردبوو، شانرۆى شەقامەكانيان پى كەردبوو، ھەندىكىان بەپتى خاوسى ھاتبوون، بەيداخو پۆرتىتى حوسىتىيان بەرز كەردبووھو. ناوھناوھىپىرۆىكەرادەگىراو پىاوەكان بازنەيان پىك دىئاو سرروتيان دەخۆتند. حوسىتن، حوسىتن؛ ئىمە ھەرگىز حوسىتن لەبىر ناكەين. لەدلسۆزى خۆيان بەزنجىران لەپشتى خۆيانىان دەدا.

سەددام حوسىتن لەو ھاوسۆزىيە ئايىنىيەى زايرە شىعەكان دەترساو بىست و نۆ سال بوو لىتى قەدەغە كەردبوون. چەند مايلىك پىش كەربەلا، كەمىك لەگەل زايرەكان بەرىدا رۆيشتم. ھەرچەندە داگىر كەردنەكەى ئەمىرىكا رىتى زيارەتەكەى بۇ ئازاد كەردبوون، بەلام ھەستەم كە كەس سوپاسگوزار نەبوو. بەلكو ھەستەم كەرد كە لەناو ئەو كلىپو سۆزە ئايىنىيەدا بەتوندى ھەستىيان بەوھ دەكرد وەك ئەوھى كە مافىك بووبىو بەدەست و بازووى خۆيان بەدەستىيان ھىنابى. دۇنيا گۆراو پاش سى سەد سال ئىستا بۇ يەكەم چارە شىعە لە ئىراقى دەسلەت وھردەگرن. يەك لە زايرەكان گوتارىكى بۇ خۆتندەوھ كە چەند جار گۆتەم لى ببوو: كابرايەكە پىتى گۆتەم:

ئىنجا ئەمىرىكىيەكان دەزانن ئىمە زۆرىنەى دانىشتوانىن.

عاربە سوننەكان ئەگەر ھەمووشيان ئەبن، بەشىكى دياريان بەو تەرتىبە تازمەى ئىراقى وایل نەبوون. ھەر چەندە ژمارمىتىكى زۆرى عارمى سوننەرقىيان لەرژىمە كۆنەكە دەبوو ھەو بەلادانى سەددامى كوشاد بوون، بەلام ھىشتا ھەر نەياندەھووست ئىراق تەسلىمى دەستى شىعەكان بکرى، بەتایبەتیش نەياندەھووست پارتە شىعەىيە ئایىنى و ھاوپەیمانە ئىرانىيەكانیان بالادەست بن. یاخىبوونى عاربە سوننە ئىراقىيەكان لەدزى داگیرکاری ئەمىرىكىيەكان دەستى پى کرد، بەلام پاشان بوو شەپتک لەدزى شىعەكان.

كە ئىراقىيەكان پتر لەپەكتى ترانان، شىعەكان ناسنامەى خۆیان ئاشكراتر کردو پتریش پابەندى ياسا دىنىيەكانیان بوون. لە ھەلبژاردنەكانى ۲۰۰۵ ئىئىتىلافى يەكگرتووى ئىراقىي شىعەكان لەنێوان ۷۵ تا ۸۰ لەسەداى سەرچەم دەنگى شىعەكانى بردەو. لە ھەلبژاردنەكانى يەناىرى ۲۰۰۵ یش، مورىدەكانى موقتەدا سەدر پەيوەندىيان بەئىئىتىلافى يەكگرتووى ئىراقىيەو ھەردو ئەحمەد چەلبىشى لى دەرچوو بۆ ئەو ەى لىستى كۆنگرەى نىشتمانى ئىراقى بەتەنیا دا بەزىنى و بەمەش لىستى ئىئىتىلاف فرەتر بەرەو ئایىنى داگرت. ئەم لستە دىنىيەى ئىئىتىلافى يەكگرتووى ئىراقى پتر لە ۸۰ لە سەداى سەرچەم دەنگى شىعەكانى بەدەستھىنا.

لەو كاتەى كە شىعەكان لایەنى سىياسى خۆيانیان بەئایىنەو بەستاو، سوننەكانىشيان لەخۆیان دوور كردهو. رادىو تەلەفزیۆنى دەولەت پتر بەرنامە ئایىنىيەكانى شىعەكان پەخش دەكا. مەلا شىعەكان زۆرتەر دەردەكەون و ئەو بانگەى شىعەكان دەدرى و كە نەختىك لەبانگى سوننەكان جىاوازی ھەى. پشوو دىنىيەكانى شىعەكان بوونەتە پشوو فەرمى لە ولات. لەو كاتەى كە ئىراق لە ياساى شارستانىيەو بەرەو حكومى ياساى تىۆكراتى دەچى، فىقەى شىعەى تايبەت بەمىرات و فرمژنى و زىغە (ژنەتەنەى كاتى) پىادە دەكرىن، يان بەلای كەمى تىكەولتەكە دەكرىن. تەننەت ئەو عاربە سوننەنەى كە خۆیان لە لەدەستدانى دەسلەتەكەيان راھىتابوو، چاویان بەراى نەدا كە ئىراق بىتە دەولەتتىكى شىعە مەزەب. ئەگەر رژىمى تازەى ئىراقى سىكۆلار بايە، يان ھەموو سىمايەكانى ولاتتىكى

عاره‌بی با، پهن‌گبوو زۆر له‌عاره‌به سوننه‌کان به‌وه قایل ببن که وهک که‌مینه‌پیکێ ئایینی له‌ولاته‌دا بژین. ئەگەر ئەو سستمه‌ تازه‌ بیه‌وێ عاره‌به سوننه‌کان بکاته‌ هاولاتی پله‌ دوو، هیچیان به‌و سستمه‌ نالێن باشه‌.

له‌خۆشکردنی ئاگری نیوان سوننه‌و شیعه‌کان، ئێران پۆلی سه‌ره‌کی گه‌یراه‌وه‌. شیعه ئێراقیه‌کان کۆماری ئیسلامی به‌دۆست و ناوه‌ندی دینداری و نمونه‌ی ده‌وله‌تیکێ به‌هێزی شیعه‌ داهه‌نن. دوو ده‌یه‌ بوو ئێران سه‌رکرده‌ شیعه‌کانی ده‌پاراست و سازی ده‌دان. له‌ ۱۹۸۲ و له‌ تاران، رژیمی خومه‌ینی پشتیوانی له‌ دامه‌زراندنی گه‌وره‌ترین پارتی شیعه‌کانی ئێراقی کرد، که‌ ئەنجومه‌نی بالای شوێشی ئیسلامی له‌ئێراقی بوو. تاران پیکه‌راوی به‌دوێ دامه‌زراندو مه‌شقی پێ کردو و پێده‌چێ که‌ تا ئێستاش هه‌ر پارهی پێ ده‌دا. سه‌رانی حیزبی ده‌عووش له‌ئێران داله‌ دران و پشتیوانیشیان کراو هه‌ندێ له‌ به‌رپرسیانی ئێرانی په‌یوه‌ندی نزیکیان له‌گه‌ڵ مه‌لای شوێشگێر موقه‌ده‌دا سه‌در هه‌یه‌. له‌ماوه‌ی زۆربه‌ی ئەو سالانه‌دا، واشنتن کاله‌ی به‌شیعه‌کان ده‌کردو وه‌زاره‌تی ده‌روه‌وش کۆنترین پارتی سیاسییانی که‌ حزبی ده‌عوویه‌، له‌ناو لیستی ناوی تیرۆرێزم دانابوو. ئێران په‌یوه‌ندی باشی له‌گه‌ڵ شیعه‌ سیکولاره‌کانیش هه‌یه‌، ئەحمده‌ چه‌له‌بیش په‌کێکه‌ له‌و عیلمانیانه‌. کاریگه‌رترین که‌سایه‌تی سیاسی شیعه‌ی ئێراقی کابراییکێ ئێرانییه‌. ئایه‌توللا‌ عه‌لی سیستانی نکولی له‌ وه‌رگرینی په‌گه‌زنامه‌ی ئێراقی کرد و گوئی: "من به‌ئێرانی هاتومه‌ته‌ دنیاو هه‌ر به‌ئێرانیش ده‌مرم"^(۸۴)

(۸۴) به‌و ئاواته‌ی که‌ شیعه ئێراقیه‌کان به‌ره‌له‌ستی ئێرانی بکه‌ن، پلانسازانی شه‌ر له‌ په‌رتۆبه‌رایه‌تی هه‌موو ئەو په‌یوه‌ندیانه‌یان پشتگوێ خست. له‌ بری ئەوه‌ مشتومری ئەوه‌یان بوو که‌ شیعه‌کانی ئێراقی عاره‌بن. وه‌ک ئەوه‌ی ئەم راستیه‌ به‌ زه‌ماک پڕۆگرامیان بکا بۆ ئەوه‌ی له‌ دژی ئێرانی بن، ئاوا تێگه‌یشتیوون. ئاماژه‌شیان به‌وه‌دا که‌ چۆن عاره‌به شیعه‌کان له‌ میانی شه‌ره‌ هه‌شت سالییه‌که‌دا زۆر به‌ دلسۆزی بۆ ئێراقی، له‌ دژی ئێرانی شه‌ریکی پێ وچانیان کرد. ئەوه‌شیان به‌بایه‌خه‌وه‌ هه‌لنه‌کرت که‌ زۆرینه‌ی شیعه‌کان له‌ پله‌ نزمه‌کانی پیزه‌کانی له‌شکرو زۆرینه‌ی عاره‌به سوننه‌کانیش که‌وره‌ ئەفسه‌ره‌کانی سوپا بوون. هه‌ر سه‌ربازیکیش هاریکاری ئێرانیی بکرده‌یه‌ به‌ خۆی و به‌ خاوه‌نخێزانییه‌وه‌ له‌بن ده‌هه‌ندرا سه‌ربازه‌کان ده‌یانویست بژین. له‌گه‌ڵ ئەم هه‌موو توندی و تیزییه‌ی که‌ له‌ دژیان ده‌کرا، هه‌شتا ناوه‌ ناوه‌ سه‌ربازه‌ شیعه‌کان یاخی ده‌بوون و خۆیان ده‌گه‌یاند هه‌ ئێرانی.

عاربه سوننه ئىراقىيەكان بە شىئوھىتكى تەواو جىاواز تەماشای ئىرانى دەكەن. ئىران دوزمنى دىرۆكى ئىراقەو ئىستا ھەپەشەى لەناوبردى ناسنامەى عارھبى ئىراقى دەکا. زۆر لە عاربه سوننهكان شىعەكانى ئىراقى بەكۆلەمى (تابوورى) پىنجەم دادەنن و دەلێن ئەوان سىياسىيانە ئىرانىيان سەرخست و ئىراقىيان ناچار کرد ئەو شەپە دزوارە ھەشت سالییە بکا تا سەرکەوتنەكەى مسۆگەر نەبى. کە عاربه سوننهكان چاویان بە شىعەكان کەوت پەیکەرى ئەفسەرەکانى شەپى ئىران و ئىراقى دەشکێنن و لەکۆرۆ کۆبوونەوهکانىيان وینەى خومەینى بەرز دەکەنەوه، بەچارێک گەشتنە ئەو باورە کە شىعەكانى ئىراقى دلسۆز نینەو دلەلایان بۆ ئىراقى نییە.

ھیچ چۆرە متمانەیتک لەنتوان عاربه شىعەو عاربه سوننهكانى ئىراقىدا نەماوه. لە ۱۹۲۰کان، شىعەكان بینىيان چۆن عاربه سوننهكان دلسۆزى داگیرکەرە برىتانىيەكان بوون. کە عاربه شىعەكان بۆیکۆتى بەرپۆهەرایەتى داگیرکەریان کرد، عاربه سوننهكان ھەلەکەیان ھەلقۆستەوهو کورسى حوکمرانى خۆیانىيان جیگیر کردو دەستیان بەسەر ھەموو ئىراقى داگرت و دەسەلاتدارىيەکەیان تا ۲۰۰۲ى خایاند. لە ۱۹۹۱ بوو، شىعەكان دىتیا چۆن عاربه سوننهكان ھەموو کەوتنە دواى سەددام حوسێن و یاخىیە شىعەکانىش ژيانى خۆیانىيان بۆ رووخاندنى دکتاتۆر لەسەر دەستى خۆیان دانا.

سۆننەکان

ھەموو بنەماکانى شەپى ناوخۆ لە ئىراقى، لە ۲۰۰۲دا ھەبوو: عاربه شىعەكان لە دەرکردنىيان لەو پۆستە گرینگانەى کە بە دەستیانەوه بوو، نىگەران بوون و ترسى نایندەشيان گەشتى؛ شىعەکانىش مکور بوون لەسەر ئەوھى کە ئىراق بەپىتى ياسای خۆیان حوکم بکەن؛ سوننهكان لەو باوەرەدانە کە شىعەكان خاینن و تەنیا برىارى ئەوھشيان نەداوه ئەو ئىراقە برۆخىنن عاربه سوننهكان دروستیان کردووه بەلکو دەیانەوی و لاتەکەتە سلىمى دەستى دىرتىن دوزمنىيان بکەن؛ شىعە لەو باوەرەدانە کە عاربه سوننهكان خۆیان کردبوو دەستى سەددام حوسێن و دىسان بپرمحمانە، دەست بەکۆشتنى شىعەكان دەکەنەوه ئەگەر ھەلایان بۆ پرمخسى و دووبارە دەسەلات وەر بگرنەوه.

وهك ھەموو شەرىكى ناوخۆ، ناكرىڭ رۆژى دەستپىكى شەرىكە بەچاكي ديار بكرى. ۲۹ى ئابى ۲۰۰۲، يەككىك لەو ئەگەرانه بوو. لەو رۆژە فۆربايفۆرتك بەپىچەوانەى شەقامە يەك رېئەكەى شارى نەجەف لېى خورى و چوو تا گەيشتە بەر دەرگەى مزگەوتى ئىمامى عەلى و لەودەمى كەنايەتوللا محمد باقر الحكيم لەمزگەوت دەرەدچوو، جىبەكەتەقىيەو. الحكيمى سەرۆكى گەرەترىن پارتى سىياسى شىعى كە نەنجومەنى بالاي شۆرشى نىسلامى لە ئىراقىيە، ھەپروون بەھەپروون بوو. نۆھەت و چوار كەسى ترىش لەگەلدا مردن. ۲ى ئادارى ۲۰۰۴يش، ئەگەرئىكى ترى دەسپىكى شەرىكەيە. شىعەكان لە يەكەم عاشووراي پاش رووخانى سەددامى كەلەكۆى چوونە كەرەلاپان كرىبوو. لەعاشوورا بوو ئىمام كوژرا. لەنزيك گلگۆى ئىمام حوسىنى خۆكوژىك خۆى تەقاندەو. يەكسەر لەدواى ئەوئىشەوچەند تەقىنەوھىكى ترىش روويان دا لە ھەمان كات و لە نزيك مزگەوتى كازىمىيەش يەككىكى دىكە خۆى تەقاندەو. ئەمىشيان پىرۆزترىن مزگەوتى شىعەكانە لە بەغدا. لەئەنجامى ئەم تەقىنەوانەدا بەلاى كەم ۱۸۰ كەس كوژران.

تا ناوھەراستى ۲۰۰۴، گومان لەوھدا نەما كەئەو ھەموو ئۆتۆمۆبىل تەقاندەوھو كوشتنى ئەو ھەموو شىعەانە شەرىكى ناوھەخۆ بوو: لەحوزەيران ۲۷ كەس لەمزگەوتىكى نزيكى حىللە كوژران و لە تەمموزىش ۷۰ى دىكە لە بەغدا لەپىزومستابوون بۆ ئەوھى كارتىكيان دەست بەكەوئ، گيانيان لەدەست دا، لەئابىش ۴۵ زاير لە كوفە بوونە قوربانى و لەئۆكتۆبەرىش ۵۲ سەرباز لەكاتى پشووډانىيان لەناو چوون. لە ۲۰۰۵، پەلامارەكان پىترو كوشتدەتر بوون. ئامبىولانسىتى بەمىنچىندراو يازدە شىعەى لە ئاھەنگىكى ژن گواستەنەوھدا كوشتن. لەحىللەش ئۆتۆمۆبىلئىكى پىر تەقەمەنى لەنزيكى ئەو خەلكانەدا تەقىيەوھە كە بۆ وەرگرتنى پسوولەى تەندروسىتى كرىد بىوونەوھو ۱۲۵ كەسى لى كوشتن. لە نەينەواش، خۆكوژىك لەناو پرسەپىكدا خۆى تەقاندەوھو ۵۰ى كوشتن. لەبازارپى ناوھەندى موسەيەبىش تانگەرئىكى بەنزىنى تەقىيەوھو ۹۸ شىعەى كوشت. لە بەلەد ئۆتۆمۆبىلئىك تەقىيەوھو ۹۹ى لەناو. لە نزيك مزگەوتى كازىمىيەش فائىك تەقىيەوھو ۱۱۱ كرىكارى رۆژانەى كوشت، زۆر بەيان شىعە بوون. لە ۱۷ى ئاب، لەمالى برىكارى سەرۆك وەزىران لە قەراخى روويارى دەجلە لەگرىن زۆون، بىستەم كە لەماوھى بىست

خوله کدا سی بۆمب لهوبه‌ری پرووباری ده‌جله ته‌قینه‌وه. یه‌ک له‌بۆمبه‌کان له‌نزیکه‌ی تیرمنالی ئۆتۆمۆبیله‌کانی بۆ ناوچه‌ی شیعه‌کانی باشوور ده‌چن، ته‌قییه‌وه، دوومه‌ له‌ ده‌مه‌دا ته‌قییه‌وه که‌تیمه‌ فریاگوزارییه‌کان که‌یشتنه‌ ئه‌وێ و سییه‌مه‌که‌ش له‌نزیکه‌ی ئه‌و نه‌خۆشخانه‌یه‌دا ته‌قییه‌وه که‌ برینداره‌کانی بۆ چوو. چل و سی‌ که‌س کوژران.

بکوژترین تاقه‌ ته‌قینه‌وه‌ی ئه‌و شه‌ره‌ ناوخۆیییه‌، له‌ ۲۱ی ئابی ۲۰۰۵دا پرووی دا، که‌ سالیادی مردنی ئیمامی حه‌وته‌م، مووسای کازم، بوو. عاره‌به‌ سوننه‌ یاخیه‌یه‌کان مووشه‌کیان له‌نزیکه‌ی گۆکۆی کازم له‌به‌غدا، کرت و گه‌ره‌لاوژه‌یه‌کی له‌ناو موسولمانان په‌یدا کرد که‌ هه‌موو بۆ قورتارکردنی پۆحی خۆیان پروویان له‌پردی ئه‌نیممه‌ کرد. له‌سه‌ر پرده‌که‌ گه‌یشتنه‌ ئاپۆره‌ی ئه‌و هه‌موو شیعه‌یه‌ی که‌ بۆ زیاره‌تی گۆره‌که‌ ده‌هاتن. پاگینده‌ی ئه‌وه‌ش کرا که‌ خۆکوژێک وا له‌ناو خه‌لکه‌که‌و له‌سه‌ر پرده‌که‌ دایه‌. له‌وانه‌ی له‌ترسان خۆیان فجووری نیو پرووباره‌که‌ کردو ئه‌وانه‌ی به‌بن ده‌ست و پتیان که‌وتن سه‌رکۆی ۹۶۵ که‌س گیانیان له‌ده‌ست دا

له‌وه‌لامی ئه‌و هه‌موو په‌لاماراندا، مه‌لا شیعه‌کان داوایان له‌ خه‌لکه‌که‌ی خۆیان کرد که‌ دان به‌خۆیاندا بگرن. به‌لام کاربه‌ده‌سته‌ شیعه‌و میلیشیا په‌یه‌کان به‌ئاشکرا وه‌لامیان دانه‌وه. پۆلیس، یان ئه‌و میلیشیا نه‌ی که‌ به‌رگی پۆلیسیان ده‌پۆشی نازاندی کامه‌ کامه‌یه‌- هه‌زاران عاره‌بی سوننه‌یان هه‌لبژاردو زۆربه‌یان ته‌رمه‌کانیان شیوتیندرا بوو ئینجا له‌سه‌ر گوغه‌ک و له‌ شوینی چۆل و له‌لیواری پتگاکاندا فریدرا بوون. تیمه‌کانی مردن په‌لاماری گومانلیکراوه‌یاخیه‌یه‌کان و یاریده‌ده‌ره‌کانیان دا و ده‌ستیان له‌ مه‌لایه‌ عاره‌به‌ سوننه‌کانیش نه‌پاراست. تۆله‌ کردنه‌و هه‌یه‌کیک له‌ هۆیه‌کانی کوشتن بوو. ئه‌وانه‌ی ده‌کوژران ئه‌ندامه‌کانی حه‌یزبی به‌عس و کۆنه‌ کارمه‌ندانێ ئه‌من و موخابه‌رات و ئه‌فسه‌رانی سوپا بوون، له‌وانه‌ی که‌ گومانیان لێ ده‌کرا له‌ ۱۹۹۱ هه‌وایه‌شیان له‌ سه‌رکوژکردنی راپه‌ڕین کردبێ. له‌ ۲۰۰۵، گۆته‌ی ئه‌وه‌ ده‌کرا که‌ ئیجنته‌ ئێرانییه‌کان له‌گه‌ڵ میلیشیا شیعه‌کان کاریان ده‌کرد بۆ ئه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌و فرۆکه‌وانه‌ ئێراقیانه‌ بکوژن که‌ له‌کاتی شه‌ری ئێران ئێراقی ئێرانیان بۆردومان کردبوو. جه‌لال تاله‌بانی ئه‌و راپۆرتانه‌ی به‌ راپۆرتی متمانه‌دار ناساندو پتیشنیاری ئه‌وه‌ی کرد که‌ فرۆکه‌وانه‌کان، به‌وانه‌ی که‌ کوردیان به‌بۆمبێ کیمیاویش بۆردومان کردبوو، له‌ کوردستان جێ بکاته‌وه. له‌دوای ته‌قاندنه‌وه‌ی گۆکۆی عه‌سکه‌ری له‌ سامه‌را له‌

شویاتی ۲۰۰۶، تیمه بکوژمکانی شیعه توندتر پهلاماری ئەو عارهبەسوننانه دەدەن
که یان لەگەرەکهکانی شیعەنشین یان لەگەرەکههاوبەشەکاندا دەژین و ئەو عارهبە
سوننە ئاسایییانەش که بەبازگەکانی پۆلیس و میلیشیا شیعەکاندا تیدەپەرن
لەدەستیان ڕزگار نابن.

لە ۱۳ نۆفیمبەری ۲۰۰۵ بوو کاتیک که سەربازە ئەمێریکیەکان بەدوای کورپتیکی
سێژدە سالییدا دەگەران که بزر بیوو، لە نەکاو زیندانیکێ نەیتنییان دۆزیووە که
وەزارەتی ناوخوای ئێراقی بەرپۆی دەبرد. ۱۶۹ عارهبی سوننەیان لەو زیندانەدا
دۆزیووە که خەریک بوون لەبرسان دەمردن و هەندیکیان جیتی ئەشکەنجەندانیان
بەجەستەکانیانەو دیار بوو. عارهبە سوننەکان ئەو زیندانە نەیتنییان کردە بابەتیک
و لەمیانی پاکێندەیی هەلبژاردن بۆ بەرژمۆندی خۆیان بەکاریان بردو وەزیری ناوخوا
بەیان جەبریشیان بەپینەکاری ئەشکەنجەدان لەکەدار کرد. بەر لەووی ببیتە وەزیر
بەیان جەبر سەرۆکی فەیلەقی بەدر بوو. که بوو وەزیریش بەهەموو توانای خۆی
هەولی ئەووی دا که پیاوانی بەدر بکاتەپۆلیس و دەزگایەکانی تری ئاسایشیان لەبەر
دەست دابنێ. کەم عارهبی سوننە هەیه که پۆلیس بەدەزگاییکێ نیشتمانی بناسن.
کورپینی کەسەکانی هەرە گەرە دەسلاتی وەزارەتی ناوخوا، وەک ئەووی بەلپۆزی
ولاتە یەکگرتووکان لە ئێراقی، زالمای خەلیلزاد خواستی، هیچ لە بابەتەکه ناگۆرێ و
ئەو راستییەش ئاوێژوو ناکات که وەزارەتەکه بەپۆلیسی نیشتمانیشیوە وەزارەتیکە
پەیرموی مەزەبگەری دەکا لەکاتیکدا که عارهبە سوننەکان وا هەست دەکەن که
کاربەدەستەکانیان تیرۆریستن، ناچنە ریزی دەسلەتدارانی حکومەتی ناوهندی بۆ
ئەووی لەدژی یاخیبەکان و تیرۆریستان، شەر بکەن.

شەپی ناوخوا لەو شوێنەیی ئێراقیدا هەیه که هەر سێ رەگەزەکانی ئێدا
بەتیکەلوی دەژین: پارێزگای بابلی باشووری بەغدا، لەوێ عارهبە سوننەکان رێی لەو
عارهبە شیعەنە دەگرن که بۆ سەردانی شارە پیرۆزمەکانیان دەچن؛ لە پارێزگای دیالا
لە رۆژەلاتی بەغداش، دانیشتوانەکهی عارهبی شیعە و عارهبی سوننە کوردن؛
نەینەواش که پێشتر شەر و پێکدادان لەنتوان عارهبی سوننە و عارهبی شیعە و
هەرەها لەنتوان عارهبی سوننە لە دژی کوردان لە شاری میسل، پرووی دا؛ لە
کەرکووکیش تیکەلەیکێ ئاوتیتەیی عارهبی سوننە و عارهبی شیعە و تورکمان و کوردو

دیانی فله‌ی تیدایه؛ دوا شاریش، به‌غدای پایته‌خته و پینج ملیۆن هاوالاتی له هه‌موو په‌که‌زه‌کانی تیدا ده‌زی و بوته‌قزگی شه‌ری ناوڤۆ. ژماره‌ی کوژراوان به‌شێوه‌یه‌تیکی پوون و ناشکرا جیاوازی نیتوان ئه‌و شویتانه‌ی که دانیش‌توانه‌کانیان ته‌نیا په‌که‌زن له‌گه‌ل ئه‌و شویتانه‌ی که فره‌په‌که‌زن لیک ده‌کاته‌وه. پارێزگای ده‌ۆک له باکوور، کوردستان‌یکێ خاوتنه. له ۲۰۰۲ تا کوژتایی ۲۰۰۵، به‌پیتی ئه‌و نمرانه‌ی که پێک‌خراوی ژماردنی ته‌رمه ئێراقیه‌کان رای که‌یاندووه، ته‌نیا سێ هاوالاتی و په‌که‌ پۆلیس له‌توندی و تیزی په‌یوه‌ست به‌شه‌په‌وه مردوونه (۸۵).

له به‌غدا ژماردنی ته‌رمه ئێراقیه‌کان ۸۲۹، ۱۴ سه‌فیل و ۴۵۲ پۆلیسی کوژراوی ژماردووه. بێگومان نمره‌ی راسته‌قینه‌ی کوژراومکان له‌وه پتره. ته‌نیا له ته‌مموزی ۲۰۰۵، مردوو‌خانه‌کانی به‌غدا پتر له هه‌زار ته‌رمیان وه‌رگرتووه که زۆربه‌یان له نه‌نجامی ململانتی ریتیا‌زگه‌ری کوژرا‌بوون. ژماره‌ی ئه‌و ته‌رمانه قوربانیانی ئۆتۆمۆبیله میتیزێکراو و خۆکوژه‌کانی تیدا نییه. چونکه ئه‌وانه هۆی کوژرانیان دیاره‌و خزم و که‌سیان په‌که‌سه‌ر ده‌یان‌به‌نه‌وه‌و ده‌یان‌شارنه‌وه.

به‌شێوه‌یه‌تیکی ئاسایی، شه‌ری سیفیل گورزی که‌وره‌تر له که‌مینه‌کان ده‌داو له ئێراق‌یتش ئه‌و راستیه‌ به‌رجه‌سته بووه. میلیشیا شیع‌ه‌کان ملیان له‌به‌ر ملی

(۸۵) ئه‌و نمرانه‌ی که پێک‌خراوی سه‌رژمیری ته‌رمه ئێراقیه‌کان ناشکرای ده‌کا، هه‌موو ئه‌و مردووانه ده‌کرتیه‌وه که له په‌که‌م پۆزی داگیرکردنه‌وه له ۱۹ ئاداری ۲۰۰۲ تا ۱۹ نیسانی ۲۰۰۲ دا کوژراون و هه‌موو ئه‌وانه‌ش ده‌کرتیه‌وه که له نه‌نجامی کرده‌وه سه‌ری‌بازیه‌کان و ململانتی سیفیلی گیانیان له‌ده‌ست داوه. زۆرینه‌ی زۆری ژماره‌ی کوژراومکان له دوا‌ی پۆزی ۱ ئایاری ۲۰۰۲ وه‌ کوژراون، که سه‌رۆک بوش کوژتایی شه‌ری راگه‌یاند. کوژراومکان به‌ زۆری له نه‌نجامی کرده‌وه‌ی ئێراقیه‌کان له دژی په‌که‌تری ده‌یکه‌ن و له‌و په‌لامارانه‌شدا کوژراون که تیرۆریسته بیانییه‌کان ده‌یکه‌ن. نمره‌کانی له‌به‌ر ده‌ستی پێک‌خراومه‌که‌یه ئه‌وه پوون ده‌که‌نه‌وه که ژماره‌ی کوژراومکانی باشوور زۆر له هێ کوردستان زۆرت‌ره. به‌لام په‌هنگه ئه‌وه به‌زۆری ئه‌و نمرانه نیشان بدا که له شه‌په‌کانی ئادارو نیسانی ۲۰۰۴ کوژراون. به‌ زۆریشیان له نزیکه‌ به‌سه‌رمو ناسرییه له‌ناو چوون. پاشان زۆربه‌ی کوژراومکانی باشوور له نه‌نجامی ئه‌و هێرشانه‌ مردن که بۆسه‌ر زایره‌مکانی نه‌جف و که‌ریه‌لاو شه‌ری نیتوان هاویه‌یمانان و سوپای مه‌هدی و له نیسان و ئایاری ۲۰۰۴ وه‌ه‌ندێ کوشتمنی به‌ نیازه‌وه‌ی عاره‌به سوننه‌کان له به‌سه‌ره، له‌ناو چوون. سه‌یری مائه‌په‌ری پێک‌خراومه‌که‌ به‌که: www.iraqbodycount.net

سوننه‌کانی به‌سره ناو هه‌ندێ له سه‌ر کرده‌کانی کۆمه‌له‌که‌یان کوشتن که چهند پرۆفیسۆرتیکی زانکۆشیان له‌ناودا بوو^(٨٦).

له به‌غداش، ئهو شیعانه‌ی له گه‌ره‌که سوننیه‌کان ده‌ژيان و ئهو سوننانه‌ی له گه‌ره‌که شیعانه‌کان ده‌ژيان، هه‌ره‌شه‌یان لیده‌کری و په‌لامار ده‌درتین و دمکوژرتین. له‌و ترسه، زۆران ئهو گه‌ره‌که‌کانه‌یان به‌جێ هێشتوه‌و چووینه له‌و گه‌ره‌که‌کانه‌دا ده‌ژین که هی مه‌زه‌به‌که‌ی خۆیانه و یان هه‌ر له به‌غدا باریان کردوه. به‌ته‌نیا له‌چار مانگی یه‌که‌می ٢٠٠٦؛ ١٠٠ سوننه‌و شیعه له‌و گه‌ره‌که‌کانه باریان کردوه که گروپه‌که‌ی به‌رانبه‌ریان زۆرینه پیکدیتن. ئهم پاکسازیه‌رێبازگه‌ریه‌ به‌ ئه‌وانه‌ی به‌ ژن تیکه‌لاویان له‌گه‌ڵ مه‌زه‌به‌ی به‌رانبه‌ر هه‌یه کاره‌ساتی لێ که‌وتۆته‌وه، ئهو کاره‌ساته‌ش به‌ زۆری خێزانه سیکۆلاره ئیلیته‌کانی به‌غداي گرتۆته‌وه.

پاسته ئیراق له هه‌ردوو لایه‌نی په‌گه‌زی و نایینییه‌وه ولاتیکی تیکه‌لاوه، به‌لام هه‌رگیز هه‌یچ لایه‌نێکی تیدا نه‌تواوه‌ته‌وه: کورد له کوردستان ده‌ژین^(٨٧) و شیعه‌کانیش له باشوور نیشته‌جین. ته‌نانه‌ت له‌شاره تیکه‌لاوه‌کانی وه‌کو به‌غدا، شیعه و سوننه و کورد، هه‌ر گروپێک پتی باش بووه له‌گه‌ره‌که‌ی تایبه‌تی خۆیاندا بژین. ئیستاش به‌هۆی شه‌ری ناوخوا، ئیراق له‌چاران که‌متر تیکه‌لاوه.

هه‌رگیز ولاته یه‌که‌گرتوه‌کان سیخوپی باشی له نیتوان عاره‌به‌ی سوننه‌دا نه‌بووه‌و ئه‌مه‌ش شه‌ره‌که‌ی ئالۆزتر کردوه. گه‌وره کاربه‌ده‌ستان له نه‌زانیا، به‌رده‌وام له مه‌ترسی یاخه‌بووه‌کانیان که‌م ده‌کرده‌وه. به‌رێوه‌به‌رایه‌تی بوش دان به‌وه‌داه‌نی که ناتوانی چاره‌سه‌ری بکا. له‌سه‌ره‌تادا که یاخه‌بوون سه‌ری هه‌لدا، وه‌زیر ره‌مسفیلد

(٨٦) پیدمچوو هه‌ندێ له‌وانه له تۆله‌ی ئه‌وه کوژراین که زۆر له رژیمی سه‌دده‌مه‌وه نزیک بووین.

(٨٧) هه‌ندێ له نوێژه‌وانان ده‌لێن که ناكری كوردستان له ئیراقی جودا بپه‌ته‌وه، چونکه یه‌ك ملیۆن كورد له به‌غدا ده‌ژین، به‌لام هه‌لبه‌زار به‌نه‌کانی ٢٠٠٥، به‌راشکاري به‌دیاری خست که ئیراقیه‌کان به زه‌قی ده‌نگیان به ناسنامه‌کانی خۆیان دا. هاو‌یه‌مانی کوردستان ته‌نیا ١ له‌سه‌دی ده‌نگه‌کانی به‌غداي وه‌رگرت و ئه‌مه‌ش ئه‌وه به‌دیار ده‌خا که ژماره‌ی دانیش‌توانی کورد له به‌غدا ته‌نیا ٥٠٠٠٠٠ که‌سه. هه‌ندیک م‌کورن له سه‌ر ئه‌وه‌ی که زۆرینه‌ی کورده‌کانی به‌غدا فه‌یلی (شیعه) نه. ئه‌گه‌ر واش بن، ده‌رچوو که ئه‌وان ناسنامه‌ی خۆیان به‌ کورده‌ نیشتمان په‌ره‌مه‌که‌نه‌وه نابه‌ستنه‌وه، به‌لکو خۆیان به‌ پارته‌ نایینییه‌ شیعه‌که‌نه‌وه هه‌لبه‌سارده‌وه.

چه ته‌کانی که م کردوهو گوئی چهند: "که سئیکى پاشماوهی رژیمی پیشوون؛ که په‌له‌قارهی مهرگیانه. سرۆک بوش خویشی له‌۲ی تهمموزی ۲۰۰۲، گرهوی له‌گه‌ل چه‌ته‌کان کردو پئی گوئن: "چه‌ندانیک هه‌ن وا هه‌ست ده‌که‌ن که ده‌توانن په‌لاماری ئیمه‌ بدهن. پئیان ده‌لیم ئوه‌ مه‌یدان له‌ پئستانه.

له‌شه‌ردا، هه‌له‌پئیکى کوشنده‌یه ئه‌گه‌ر دوژمنت به‌که‌م بزانی. چونکه سرۆک بوش بۆ به‌ره‌نگاریوونه‌وه‌ی یاخیبووان پلانئیکى ده‌موده‌ستی نه‌بوو، بۆی هه‌رگیز فه‌رمانی نه‌دا کارئیکى وا بکریئ نه‌هئیلن به‌ئاسانی چه‌ک و ته‌قه‌مه‌نی به‌ به‌رده‌ستی یاخیبووان بکه‌وی. پاشان به‌دیار که‌وت که یاخیبووان هاتنه‌ مه‌یدان و له‌ پاش مل له‌به‌ر ملنانی سرۆک، دوو هه‌زار ئه‌مئیریکیان کوشت. به‌رئوه‌به‌رایه‌تیش له‌وه‌ په‌ندی وهرنه‌گرت که له‌سه‌ره‌تاوه به‌ره‌ستی یاخیبووانی نه‌دا. له‌ ۳۱ی ئایاری ۲۰۰۵، جئگرى سرۆک دک چئینی له‌ CNN مزگئینی لئیرئ کنگی داو پئی گوئ: "به‌بۆچوونی من، راده‌ی ئه‌و چالاکیه‌ی ئیستا له‌به‌ر چاره‌ تا راده‌پئیکى دیار که‌م ده‌بئته‌وه. وا بزانه‌م یاخیبووان خه‌ریکن هاو‌زینگ ده‌مدن.

یاخیبوون پاش ماوه‌پئیکى کورت له‌دوای رووخانی رژیمی سه‌ددامی خوئی ته‌یار دا. که سه‌رانی رژیمی پیشوو به‌غدايان به‌جئ هئیشت، یانیش خوئیان له‌ناو دانیشتوانه‌که‌ی شارده‌وه، سه‌دا ۱۰ ملیۆن دۆلاری ولاته‌ به‌گه‌رتووه‌کانیان له‌گه‌ل خوئیان برد. له‌ناوه‌راستی نیسانی ۲۰۰۲، سوپای ئه‌مئیریکى ۶۰۰ ملیۆن دۆلاریان له‌ناو کولانه‌پئیک له‌باخئیکى نزیکى ماله‌که‌ی عوده‌ی سه‌ددام حوسئینی دۆزیه‌وه^(۸۸).

که سه‌ددام حوسئینیش گه‌را ۷۵۰,۰۰۰ دۆلاری کاشی له‌کن بوو. بۆی ره‌واپه

(۸۸) رۆژی پئشتر تیمه‌ تئلیفزیۆنیه‌که‌ی ABC که منی له‌گه‌لدا بوو، مالی عوده‌یمان فیلیم کرد. کامئیرامان و ده‌نگمانه‌که‌ چوونه‌ سه‌ر بانى، بۆ ئه‌وه‌ی بتوانن وئنه‌ی باشتر بگرن. تئبئینیان کرد که ده‌رگه‌ی کولانه‌که‌ به‌ که‌رپووج گه‌را بوو، به‌لام هئیچیان له‌ بارمه‌وه به‌خه‌یالدا نه‌هات. رۆژی باشتر کابئئیکى سوپای ولاته‌ به‌گه‌رتووه‌کان فه‌رمانی به‌ سه‌ربازمه‌کانی دا تا هه‌ندئ له‌ لق و پۆیه‌ نه‌ویه‌کانی ئه‌و درمختانه‌ ببه‌رن که شۆر بیوونه‌وه‌و رئیه‌که‌یان گرتبوو. هه‌ر بۆ ئه‌وه‌ی بزانه‌ن چ له‌وی هه‌بوو، هه‌ستان دیوارمه‌کیان روخاندو تالانه‌که‌یان دۆزیه‌وه. ده‌سته‌ی کارى ئیمه‌ سه‌ریان سوپما که‌ کوئیان له‌ هه‌واله‌که‌ بوو، رهنه‌گ هه‌ر له‌به‌ر نه‌هوش بووی که‌ نه‌و هه‌واله‌ گرینگه‌مان له‌ده‌ست چوو.

ئەگەر ھزر بکەين که کاشيکی زۆرو ئەو ھەموو زێرەش که بەر لەشەري، رژيم پەوانی ھەندەرائی کرد، ولاتە يە ککرتووھکان نەيدۆزيبەوہ.

رەنگە ئەو کردوہ سەربازيانەي که ولاتە يە ککرتووھکان کردی، سوننەکانی ھيشتا پتر ھان دا بۆ ئەوہی بەرھەلستی بکەن. لە ۲۳ی نیسانی ۲۰۰۲، بۆمبايەکانی ولاتە يە ککرتووھکان بەمالي گەورەي ھۆزی دلیم لە الرمادی کەوت و بیست و دوو لە ئەندامانی خیزانەکەي کوشت. راپۆرتيکی ھەوالگری باسی ئەوہی کردبوو گەورە بەرپرستیکی ئێراقی، که رەنگە سەددام بووی، لەو مالەدا داوو. راپۆرتەکە درۆ بوو، بەلام ولاتە يە ککرتووھکان دوزمونيکی دەسەلاتداری بۆ خۆی لەو ناوہدا پەيدا کرد. لە ۲۸ی نیسانی ۲۰۰۲ش، سەربازانی ئەميریکی لە فەللوچە، ئاپۆرەي خۆپيشاندانیکی خەلکیان گوللەباران کردو لەئەنجامدا سیزدە کەسیان کوشت، ھەندیکیان ھەر مندال بوون. راپۆرتەکان رايانگەياند که رەنگە کەستک لەناو خۆپيشاندەرەکانەوہرا تەققەي لە ئەميریکیيەکان کردبێ. ئەگەر وابووی، کابرای که تەققەي کردوہ، راستو دروست ويستوويەتي ئەميریکیيەکان بەتەققە وەلامی بەرانبەر بدەنەوہ. ئەم رووداوہ بووہ ھۆی ئەوہی که فەللوچە ببيتە خاکی ياخيبووھکان و لەوێ سەنگەر بگرن. ئەو ئازاوہيەي لەناوچەي عارەبە سوننەکان رووی دا، ھەلتيکی زێرینی بۆ تيرۆريست و جیھادییە بيانییەکان رەخساند تا شەري ولاتە يە ککرتووھکان بکەن. القاعدە خۆي گەياندە ناو ئێراقی و جی پیتی خۆي لی کردوہو ھاويەيمانی پەيدا کردو کەسانیکيش دروست بوون کە ھەلسوکەوتی القاعدەيان دەست پیکرد. خوينرێژی ئوردنی ئەبو موسەب زەرقاوی القاعدە في بلاد الرافديني دامەزاندو بەرپرسياريتي خۆي ھە کوشندەترین بۆردومان و کوشتن راکەياندو يەک لە کاسيتەکانی فيديۆی نيشانی دا چۆن سەري بارمتە رۆژئاواييەکانی پەل دا. تيرۆريستە بيانی و توندڕۆيە لۆکالەکان پتدەچي وەک بەعسيیەکان دەرامەتي چاکيان لەبەر دەستدا ھەبێ.

چۆن بەرپۆبەرايەتي بوش پلانتيکی بۆ بەرینگار بوونەوہي چەتەکاری نەبوو، بەھەمان شتوہوش پلانی بۆ پاراستنی کۆکاي چەکەکانی ئێراقی نەبوو. زۆر لەو کۆکانه چەند مانگ لە دوای داگیرکردنی ئێراقی، ھيشتا ھەر بێ پاسەوان

مابوونهوه، یاخییهکان هرچهندی بۆیان کرا چهک و تهقههمنی و تۆپ و گولله تۆپیان بۆ خۆیان شاردهوه. کهرستهی تهقههمنیه په رهپیدراومهکانی improvised explosive devices که بهزۆری بۆمبێ پۆخی ریگانه، بووته کاریگهترین چهک له دژی ئەمپیریکیهکان بهکار دێ. چهتهکان قهوانی تۆپی ئهوهپه بهتوانایان په ره پتی داوهو کردوویانه بۆمبێکی پتسکهوتوو که دهتوانی گرانترین زیریپۆشی سهربازی ئەمپیریکی کون بکا. تا کۆتایی ۲۰۰۵، ئەو سهربازانهی به کهرستهی تهقههمنیه په رهپیدراومهکان کوژران، ژمارهیان لهوانه زۆرتره که گوللهیان له بهر هر هۆیتیکی تر گیانیان له دهست دابێ.

به عسه ئیراقي و عاره به سوننه ئیسلامیهکان ههردووک یهک دوزمنیان ههیه- ئەوانیش ئەمپیریکی و شیعهکانن بهلام ئەو دوو لایهنه نامانچهکانیان زۆر له یهکتری جیاوازن. به عسییهکان که رهکیانه یان سستمه کۆنه که بگه پیننهوه، یانیش تۆزیک جیاوازی تیدا بکهن ئینجا بیهیننهوه. ئەوهی ئیسلامیهکانیشن؛ دهیان هۆی دهولهتیکی ئیسلامی رادیکالی دروست بکهن تاله بانی ئەفغانستان یهک له نمونهکانیانه- له لاییکی تریشهوه ئیراقي و مکو به شیک له خهباتیکی بهرفهتری دواپۆژ دهبینن که بۆ دامهزراندنی جیهانێکی ئیسلامی به پتوهیه. حیزبی به عس حیزبی نهتهوهپه رستی عاره بیه و له رهگ و ریشه هه ر سیکولار بووه (۸۹).

ئىسلامیهکان به عسییهکان به ئیلیتی گهندهل له قهلهم دهن. خێلهکانی

وهک عهشیرهتی دلیم، پمگه بۆ ماوهیتی کورت ههول بدن تۆله بکه نهوه، بهلام له ماوهی دوورخایه نه به عسییهکانیان دهوێ و نه ئیسلامیهکان دالده دهن. هه موو عاره به سوننه چهتهکان دهیان هۆی ئەمپیریکیا برۆا و هۆی خواسته که شیان پروون و ناشکرایه. چونکه ئەمپیریکیهکان ئەو بیانیه داگیرکه رانهن ئەو سستمه یان پروو خاند که دهستی نازی به سهاری عاره بی سوننه دا دهینا و ئەمانهش دیان و جووله که نه له نێو خاکی موسولمانانن.

یاخییه به عسییهکان و بالهکانی القاعدهش، شیعهکان به ترسناکترین دوزمن

(۸۹) وهک پیتشتر باس کرا، حیزبی به عس کابرایتیکی دیان دروستی کرد که ناوکهی میشیل عهفلق بوو.

دهناسن. به عسییه کان و سهرانی القاعده دهزانن که زوو بی یان درهنگ
 نه متریکییه کان هر ده رۆن. شیعه کانیش له لای خویانه وه مکورن له سه ره شهوهی که
 حکوم بگیری. سه له فییه کانیش که قوتابخانه ییکی توندرووی سوننه یه و
 له خرابه کاریدا جیدهستی زۆر دیاره، شیعه کان به له دین هه لگه پراو دادنه تین.
 سه له فییه کان، شیعه به پرافیزی ناو ده بن و به کافر یان دهزانن. جا که واین، نه وا
 ئیسلام نینه و دهستی زیان و داراییشیان به پاتار بیردری^(۹۰). به عسییه کانیش له لای
 خویانه وه پرا، شیعه کان به دوزمنی بیرری نه ته وه پهرستی عاره بی دهزانن
 (نه ته وه پهرستی راسته قینه ی عاره بی سوننه) و له بهر په یوه ندییان له گه ل ئیرانی و
 هاریکاری کردنیشیان له گه ل نه متریکییه کان، به خاینیشیان له قه له م دهن. شه ری
 سیفیلی سوننه و شیعه له بهر زه وهندی هه ردوو بالی چه ته کان دایه. له لای نه ندامانی
 القاعده، کوشتنی مورته د نه رکیکی ئایینییه و ههنگاو یکی پتویستیشه بۆ شهوهی
 دهوله تیکی ئیسلامی پوخت و پاک دروست بکه ن.

له کن به عسییه کان شه ری سیفیل ستراتیژی که تا دهسه لاتی پی وه برگر نه وه.
 بۆیتش شه ری سیفیل تیرتر ده کن تا نه و حکومه ته بپروخینن که شیعه کان به پتویه ی
 ده بن و هانی نه متریکییه کانیش دهن تا له ولات پاشه کشه بکه ن. نه که
 ئیرانییه کانیش ئاشکراتر لایه نی شیعه کان بگرن، به عسییه کان ئومید ده کن بتوانن
 یارمه تی له ولاتانی عاره بی له سه رمه تادا به نه یینی به ده ست بپنن، چونکه رهنگه نه و
 ولاته عاره بییه گه راندنه وه ی به عسییه کان له بالادهستی ئیرانییان له ناو شیعه کان
 به په سندنتر بزائن. گیره شه تیوینی هه لی به گه ر خسته نه وه ی کۆنه سوپای ئیراقی فرمه تر
 ده کا، بۆ شهوهی کوده تاییکی سه ربازی بکا، یان تیکه ولتیکه ی ته رتیبیکی دیکه ی
 سیاسی بکا.

(۹۰) توندروویه کان مافی نه وهش به خویان دهن که هه ر موسولمانیک کافر بکه ن نه که ر باده
 بنۆشی یان ته وای رینما یه کانی ئیسلام رانه پهرینی. نه مهش نه و کرده وانه ی وه ک کوشتنی نه و
 هه موو موسولمانه سوننه ی که له زما وه مندیک، له ۹ی ئوقتی مبه ری ۲۰۰۵، له عه ممانی
 پایته ختی ئوردندا کوژران، به کاریکی شه ری ده زانی. زۆر به ی زانا ئایینییه کانی سوننه شه وه
 ره ن ده کنه وه که هه ر که سیک هه سته ی و بتوانی فه توای به کافر کردنی موسولمانانی تر
 ده ربکا و له و باوه رده انه که نه مه کاریکه ته نیا خودا ده توانی بریاری له سه ر بدا.

كورد لەسەر لىتوارى شەرى ناوخۆى شىعەو سوننەكانى ئىراقىتە. بەمەبەستى
 ڤىگە لەتيرۆرىستان بگرن، ناسايش بەتوندى لەكوردستان پەپرەو دەكرى. لە
 دەروازەى ھەموو شارو شارۆچكەيىكى كوردستان و گەلى جارىش لەسەر
 ڤىئەسەرەككەكانى ناوھەى ھەرىم و لەسەر سنوورى لەگەل عارەبەكانى ئىراقى،
 پىشمەرگە بازگەى داناو. ئەو ئۆتۆمۆبىلانەى پانەندەى عارەب لىيان دەخوون
 بەجۆرىك ھىندەتون دەپشكندرتن، كەواى لەعارەبەكان كرددووە بلىن ئىمە لە
 كوردستان بەخىر ناھىندرتن، لە راستىشدا ئەو قسەپراستە. ئەو پەپرەو كرددەى
 ناسايش پاراستن، كارى تيرۆرىستى لە كوردستان ئەستەم كرددووە بەلام بەتەواومتى
 نەيگەياندۆتە ئەو ناستەى كە مەحالى بى چەتەكان بگەنە كوردستان و كرددەى
 تيرۆرىستى لى ئەنجام بەدن. شايانە بگوترى كە دانىشتوانى ھەرىمەكە ئەوپەى
 دلەلەى حكومەتى ھەرىمى كوردستان و پىشتىوانى پارتەسىياسىيەكان دەكەن.
 ھەركەسىك گومانى لى بكرى، ھەموو چاودىرى دەكەن. لە تەقىنەو ھۆكۆزەكانى
 شوىاتى ۲۰۰۴ بترازى كوردستان لەو جۆرە تەقىنەو تۆقتنەرانە دوورە كە رۆزانە لە
 ئىراقى عارەبىدا پروودەدا

مىسل سىيەم كەورەترىن شارى ئىراقىيەو ئەو شارەپە كە زۆرتىن ژمارە
 ئەفسەرى بەسوپاى پىشووئى ئىراقى داو، يەككە لەو شارانەى كە كوردو عارەبى
 لى بەشەر ھاتوون. رووبارى دەجلە شارەكەى كرددۆتە دوو بەش، كەنارى رۆژئاواى
 رووبارەكە ھەموو عارەب و كەنارى خۆرھەلاتىشى زۆرىنەى كوردى تىدا دەژى.
 لەكاتى دامەزاندنى ئەنجومەنى پارىزگاكو شارەكەش، لەدواى شەرى، مېتجەر
 ژەنرالى ئەمىرىكى دىفد پىتراوس دانىشتوووە عارەبەكانى بەپىش كورد خست.
 (ئەمىرىكىيەكان چونكە دەيانوىست بەردەوام دلەى دوژمنەكانىيان رابگرن، بوئى
 دۆستى زۆريان لەدەستە خۆيان دا.) لەنۆقتىمبەرى ۲۰۰۴ بوو؛ لەگەل يەكەم ھىرشە
 ڤىك و پىكەكەى چەتەكان كرددان زۆربەى ناوچەكانى شارى مىسلىان داگىر كرد؛
 ئەو بەرپۆبەرەى پۆلىسەى كە ئەو دايمەزاندىبوو، بەخۆى و بەزۆربەى
 پۆلىسەكانىشى، بىكەكانى خۆيانىيان يان چۆل كرد، يانىش پەيوەندىيان
 بەچەتەكانەو كردد. ئەم رووداوش گومان ناھىلى كە ئەمەى گوتم راستە.

به‌پیچ‌وانه‌ی ئەمەشەوه، بۆلیسه کوردەکان بەرگریان لە بنکەکانی پۆلیسی خۆیان کرد. که ئەمیریکییه‌کان کۆنتڕۆلیان لەسەر شارەکه‌دا نەما، بانگی پێشمەرگەیان کردو بە‌مەش باری ناو شارەکه‌یان گرزتر کرد.

له‌باکووری میسل، پێشمەرگەکانی پارتي دیمۆکراتی کوردستان، بە‌ردهوام پارمەتی ئەو کوردانه دەدەن که حکومه‌ته عاره‌بییه ئیراقیه‌یه‌کان له‌ گونده‌کانی خۆیانیاں راگوتزابوون، تا بتوانن بگه‌رینه‌وه زیدی خۆیان^(۹۱).

ئەمەش عاره‌به سوننه‌کانی تەیار کردو هەندێ له‌و که‌مینه‌ فه‌له‌و شیعه‌و تورکمانه‌کانیشی هه‌راسان کردووه؛ چونکه‌ئەو کرده‌وه‌یه‌به‌بەرفراوانکردنی کوردستان دادەنێن. له‌بەر ئەم هۆیانه‌یه که بارودۆخی شاری میسل و ده‌وروبه‌ری تا ئەوێه‌ر گرزه‌.

له‌مێزه‌ به‌که‌رکووک ده‌لێن بۆمبێکی ته‌وقیتکراوی په‌گه‌زه‌ جیاوازه‌کانی ئیراقیه‌و له‌ماوه‌ی ئەو سێ ساڵه‌ی دوا‌ی سه‌ددامیش، هه‌ر ئەوه‌ نییه که بارودۆخی شارەکه تونده، به‌لکو هه‌ر ئەوه‌ته نه‌ته‌قیته‌وه. له‌مێزه‌ کورد ده‌لێن که‌رکووک به‌شێکی کوردستانه‌. هه‌رچه‌نده که‌رکووک له‌ ۱۹۹۲، له‌بن ده‌ستی رژیمی سه‌ددامی بوو، به‌لام له‌ده‌ستوره‌که‌ی ئەو ساڵی کوردستاندا هاتووه که که‌رکووک پایته‌ختی کوردستانه‌. مه‌سه‌عود یارزانی و جه‌لال تاله‌بانی که‌رکووکیاں به‌دلی کوردستان^و "قودسی کوردستان پێناسه‌ کردووه. ئەگه‌ر که‌رکووک بخه‌رتنه‌ سه‌ر کوردستان، ده‌بێته‌ ناشیرینترین به‌شی ئەو کوردستانه‌. ئەو هه‌موو سالانه‌ی له‌بن ده‌ستی سه‌ددامی بوو ئەو شارە هێنده‌ پشتگوێ خرابوو که وه‌ک کوفه‌کی لی هاتووه. رووباری خاسه که به‌ناویدا تیده‌په‌رێ وه‌ک شیره‌ی ئاوی ناو مالانه‌و ژینگه‌ی شارەکه‌ش پیسه‌. له‌ ۱۹۹۰کاندا، سه‌ددام ئەو خانووه‌ سه‌دان سال کۆنه‌کانی سه‌ر قه‌لاتی شارەکه‌ی رووخاندن: پری پێچکۆله‌ی جوان و خانووی پزی بوو. هه‌ندیک له‌خانووه‌کان کۆله‌که‌ی هاوشیوه‌ی ئه‌وانی رۆمانه‌کان بوو که سه‌دان سال ته‌مه‌نیاں بوو. که‌هه‌ندێ

(۹۱) عارب و تورکمان و ناشورییه‌کانیش رکابه‌ری کورد له‌وه ده‌که‌ن که ده‌لێن ئەو گوندانه هه‌میشه هه‌ر هی کوردان بووینه. زۆریه‌ی دانیشتوانی ناوچه‌که رۆژیک له‌ رۆژان ناشووری و کلدانیه‌ دیانه‌کان بووینه هه‌ندێ له‌و گوندانه‌ی که ئیستا کورد داوايان ده‌که‌نه‌وه زمانیک گجوه هه‌موو فه‌له‌ بووینه.

له پېشمه رگه كان دواى نازادكردنى چاويان به شارمه كه وت، پرسياريان كرد: "ئو هموو ساله يه بۆ ئه مه خه باتمان كردوو؟"

هه ندى له و هۆيانه ي كه ژينگه ي كه ركوكى بيس كردوو، ئو دهرامه ته يه كه هه يتى. كه ركوك كه وتۆته سه ر يه كيك له گه وره ترين كيك له گه كانى ئۆلى هموو دونيا. ئو كيك له نه وتانه له ۱۹۲۰ يه كانه و به ره ميان هه يه و ئيستاش به لاي كه م ۱۰ بليون به رميل نه وتى دۆزراوه ي تيدا هه يه (۹۲). له و دهمه ي كه رژيمه يه كه له دواى يه كه كانى ئيراقى، به رژيمى سه ددا ميشته وه، ده يانويست

چۆره ده سه لاتيكي ئۆتۆنۆمى به كورد بدن، هيج كام له حكومه ته عاره بيه يه ئيراقيه كان نه يانويستوو كه ركوك به كورد بدن، چونكه له وه دهرسان كه ئۆيل بنه مايكي نابوورى بۆ ده وله تيكى سه ره خۆ داده مه زرينى. توركياش به هه مان شتوه به يرموى له گه ئ كورد كرد، تا له ۲۰۰۲ د، گه يشته ئو راديه ي هه ره شه ي ده ست تيوه ردانى سه ربازى كرد بۆ ئه وه ي كه ركوك له دهره وه ي كوردستان به ئيلته وه.

جگه له كورد، كه ركوك توركمان (ئه وانه به ره گه ز توركن و پاشماوه ي ده وله تى عوسمانينه له وئ ماونه ته وه) و عاره بى سوننه و كلدانى و ناشوريشى تيدا ده ژى. به ر له ۱۹۴۸، جوله كه شى تيدا ده زين. گوندمكانى لاي رۆژه لات و باكوورى شارمه كه هه موو كوردن يان كورد بوون، عاره به كانيش ده شتى هه ويجه ي رۆژئاواى كه ركوكيان گرتوو. ليره وه وش گوندى شاروچكه ي توركمانان به پرت و بلاوى هه نه. هه ر له ۱۹۲۰ يه و هه ر، حكومه تى ئيراقى لاي عاره به كانى گرتوو و جياوازي له ده ژى كورد كردوو و كارى داوته عاره ب بۆ ئه وه ي له بوارى نه وتدا كار بكهن و پتى له نيشكردنى كوردان گرتوو (۹۳).

(۹۲) مشتومرتك دهرباره ي قه واره ي ئه و نه وتى كه هيشتا تيدا ماوه له گۆپى هه يه. هه ندى له شارمزيان ده لين كه كۆگه كه ي زيانى زۆرى به ركه وتوو له به ر ئه وه ي له سه رده مى سه ددا مي دا زۆر به خرابى به كار هيندراوه. به تايبه تى له دواى سزاكانى له ۱۹۹۰ سه پانه سه ر رژيم هيشتا خرابتر به كار هاتوو.

(۹۳) له ۲۰۰۲، كۆمپانياي نه وتى باكوور كه كيك له گه ي نه وتى كه ركوك به رتو ده بيا، له سه كۆى شازده هه زار كاره يزى ته نيا چل كريكارى كوردى هه بوو سالى پاشتر ژماره ي كارمهنده كورده كان بووه دوو سه د كريكار.

نۆیل عارهبی بۆ که رکوک هینا و دوی چەند سال دیمۆکرافیا یی شارەکهی گۆری. له ۱۹۸۰کان و ۱۹۹۰کان، سەددام سیاسەتییکی دژواری "بە عاره بکردن" ی که رکوک بە پیرەو کرد. کورد راگۆتزران و لەپاش ۱۹۹۱یش بە زۆری لە هیتلی سەوزیان دەردەکردنە دەرموو بۆ ناوچهکانی بەر دەستی شۆرشی دەناردن. تورکمان و ئەو کوردانەش که لەوێ مابوونەوه، ناچار کران بۆ ئەوهی رەگەزی خۆیان "راست بکەنەوه و خۆیان بە عاره ب بنووسن.

که سەددامیش روخا، پارتە سیاسیە کوردەکان و هتیزی پێشمەرگە، بە یارمەتی ئەمیریکیەکان، بۆشایی شارەکهیان پر کردەوه. وهک ئەوهی که له میسل کرا، له که رکوکیش، زۆر بەی کردەوهی تالانی وەستاندو یەکتیتی نیشتمانی کوردستان و پارتی دیمۆکراتی کوردستانیش بە پرتومیردنی شارەکهیان کۆنترۆل کرد. یەکسەر لە ئەنجامی نازادکردن، کهم و زۆرێک "پاکسازی رەگەزی پیچەوانە" کرا. له ۲۰۰۲، سەردانی چەند گوندییکی عاره بانم کرد که چۆل کرابوون، که چی نازە له کانیا ن هیتستا هەر لەو ناوه بەرە لا بوون و دەخولانەوه، بە لām نەمزانێ ئایا ئەو رۆیشتنە لە چاوه پوانی رووخانی پارتیگا که ئەنجام درابوو یان بە تۆبزی دەر کرابوون^(۹۴). بە شتوومییکی گشتی، دەسه لاتدارە کورده تازەکان، دانئیکی زۆریان بە خۆیان دانا بۆ ئەوهی نەهێلن کورده راگۆتزر او هکان خیرا بچن و زهوی و زارهکانیان دەمو دەست و هریگر نەوه.

لە ئەنجامی ئەو فشارە ی پارتە کوردهکان کردیان، یاسای بە پرتومیردنی کاتی ناچار بوو چەند هەنگاوێکی دیار باوێ بۆ ئەوهی که رانهوهی راگۆتزر او هکان و چوونەوهی عاره بە داگیرکەرەکان و دیارکردنەوهی سنووری تازە ی پارتیگا یه که، ئاسان بکاو هەموو ئەو گۆرانکاریانەش که سەددام حوسێن لە بەرژموندی عاره بان کردبووی، وهک خۆی لیتبکرتتەوه. بە لām لە راستیدا ژمارهییکی کهمی ئەو هەنگاوانە جێبەجێ کران. دەسه لاتێ کاتی هاو پەیمانانیش کۆمسیۆنی مولکاداریتی خۆی نەخستە کار بۆ

(۹۴) که رکوک ئەو شوێنە هەرە گرینگە نەبوو بۆ ئەوهی رۆژنامەخوسان، که له نیسانی ۲۰۰۲دا چوونە ناو ئێراق، رووی تیبکەن. سوپای ولاتە یەکگرتوو هکان و دەسه لاتێ سیفیلیش هیچ بایه ختیکیان پتی نەدا. بۆیه کێشه که به گشتی پشتگۆی خرا.

ئەوئەي لەو داواكارىيانە بگۆلئەتەوئە كە ئەوانەي لەسەر زىدى خۆيان دەركرابوون، بۆ كۆمسيۆنەكە بەرزىان كردبۆوئە.

لە ھەلبژاردنەكانى يەنايرى ۲۰۰۵بوو، لىستى برايتى كەركووك كە كورد سەركراديتى كردو توركمان و عارەب و دىانىشى تىدا بوون، زۆرينەي دەنگەكانى ئەنجومەنى شارەوانى كەركووكى بەدەست ھىنا، ئەو سەرکەوتنەش لە ئەنجامى ئەو ياسايە بوو كە پىنگەي بەكوردە راگۆتزاوئەكان دا، ھەرچەندە كە نەشگەرابوونەوئە بۆ كەركووك، بەلام ھىشتى لەوئە دەنگ بدەن^(۹۵). بۆ ديارى كردنى بارى

ياسايى كەركووك، دەستوورى نوئى ئىراقى داواي پىفرتىندەمىك دەگا. ھاوپەيمانى كوردستان لە ھەلبژاردنەكانى پارلەمان، لەدىستەمبەرى ۲۰۰۵، زۆرينەي دەنگەكانى كەركووكى و دەست ھىنا، ئەمەش ھىماي ئەومىيە كە كەركووك دەنگ بۆ ئەوئەددا كە بىتە ناو كوردستان، جا با لەمەش پتر كوردە راگۆتزاوئەكان بۆ كەركووك نەگەپتەوئەو سنوورى پارىزگايەكەش وەك خۆي لى نەكرتەوئەو ناوچە كوردىيەكانىشى نىتەوئە.

كىشەي كەركووك كىشەبىكى ناسكە، ئەمەش ھەر لەبەر ئەوئەي نىيە كە كوردى بەرانبەر بەعارەب و بەھەندى لە توركمانەكان خستۆتە بەرانبەر، بەلكو لەبەر ئەوئەشە چونكە ئەگەرى ئەوئەي ھەيە توركياش تىوئەگلىنى. لە ۲۰۰۲، دەزگاي سىخورى توركيا زۆر بەچالاکى بەپارەو بەچەكىش پشتىوانى يەك لە گرووپە توركمانىيەكانى دەكرد كە بەرەي توركمانى ئىراقى بوو؛ (بەلای كەم يەك لەو بارە چەكانە كاتىك كە ھىزەكانى ولاتە يەگرتوئەكان كاروانىكى مرۆيى توركى پشكنى، لەلايەنى ئەمىرىكىيانەوئە ئاشكرا بوو). لەو كاتەوئەبەرەي توركمانى ئىراقى داتەپى و پەيوئەندىيەكانى توركياش لەگەل حكومەتى ھەرىمى كوردستان بەرادەبىتىكى ديار گەرم داھات. گومان لەوئەددا نىيە كە توركيا دژى تىكەل ھاتنەوئەي كەركووكە بۆ ناو ھەرىمى كوردستان و پەنگە لەگەل نزيكبوونەوئەي كاتى رىفرتىندەمە چاوەروانكراوئەكە، گرفتى گەورەشى لى بگەوتتەوئە.

كەلى كوردستان ھىچ جۆرە پابەندىيەكيان بەئىراقىتوئە نىيەو ئەو شەرە سىفيلەي

(۹۵) ھەمان ياسا لە يەكەم ھەلبژاردنى پاشى شەرى لە بۆزنىا پەيرەمۇ كرا.

نیوان سوننه و شیعانیس ئەو بەرھەڵستکارییە توندەگەلییە کە لەدژی چوونەو نێو ئێراقی هەبە هێشتا بە هێزتر دەکا کورد نییە بیەوی ئەو "نەخۆشیانی ئێراق" هەیتی کە بریتییە لە گێرھشتیوتنی و ململانتی رێبازگەری، بۆ ناو کوردستان بینی. زۆر کوردیش ئەو شەرە ناوخوایە ئێراقی و دەخۆتیتەو کە رۆژی جارێکی سەر بەخۆی کوردستان نزیکتر دەکاتەو.

سەرۆکی کوردستان مەسعود بارزانی، یەک رۆژ دواي تەقاندنەوێ مزگەوتەکانی شیعو لەرێکەوتی ۱۸ نۆفەمبەری ۲۰۰۵، راستەوخۆ بەکەنالی NTV تیلیفزیۆنی تورکی گوت: "خوا لەشەری سیفیل بەدوورمان خا، بەلام ئەگەر لایەنەکانی دیکە، لەناو خۆیانەو، دەستیان بەشەری کردو شەرەگە بەریا بوو، ئێمە هیچ چارەبێکی ترممان [جگە لە سەر بەخۆی] نامینێ." وەک لەچەند دیمانەبێکی پیشتریش فەرموووی، بارزانی هەمیشە مکوڕ بوو لەسەر ئەوێ کە سەر بەخۆی "مافێکی سروشتی و شەری" کوردی ئێراقییە. کە ئیستاش ئێراق و لەشەری ناوخوایە، توانجەکانی بارزانی رەنگدانەوێ نزیکەئێ هەموو کوردەکانی ئێراقییە و ئەمەش هانی ئەمێریکییەکان نادا کە ئومێدیان بەئێراقێکی بەگرتوو هەبێ.

ستراتیژی سەربازی سەرۆک بوش دەرباری ئێراقی دەکرێ لەو دەستەواژەیدا کورت بکریتەو کە لە کوتاری ۲۸ حوزەیرانی ۲۰۰۵ ئاراستەئێ گەلی ئەمێریکای کرد: "کە ئێراقییەکان رادەبن، ئێمە واز دەهێنین." هیچ هۆبێک لەئارادا نییە هزری ئەو بەکەینەو کە ئەمە بەم زوانە روودەدا، ئەگەر هەر رووبدا.

بەناو لە ۲۰۰۵، سوپای ئێراقی ۱۱۵ بەتالیۆن، یان ۸۰,۰۰۰ سەربازی هەبوو. ئەوانەئێ داگیرکردنی ئێراقی بەسەرکەوتن دەزانن، هەمیشە باسی ئەو ژمارەبە دەکەن و کەچی ئەو ژمارەبە تەنیا لەسەر لیستی وەرگرتنی مووچەئێ مانگانەدا کاریگەری هەبە. کە وەزارەتی بەرگری بریاری دا سەر بەرشتی لیستی مووچەدان بکا، سێبەکی پارەکە بۆی هاتەو. (چونکە ئابووری ئێراقی هەموو هەر بەکاش دەگەرێ، بۆئێ سەرکردەکان ژمارەبێکی زۆر سەربازی بەناو تۆمار دەکەن و مووچەکانیان بۆ خۆیان دەمیتیتەو.) گەرە بەرپرستی و وەزارەتی بەرگری پروونی کردەو کە رەنگە تەنیا نیوێ ژمارەئێ ئەو سەربازانە بەراستی هەبن و تەنیا ۱۰

لهسهدا له مهیدانهکانی شهردا ئاماده دهبن.

هتشتا له‌م‌ه‌ش پتر گومان له‌و هتنده چه‌که ده‌کرئ که ولاته په‌ک‌گرتوو‌م‌کان بۆ سوپای ئی‌راقی دابین کردوو. کارمه‌ندانی وه‌زاره‌تی به‌رگ‌ری ئی‌راقی ده‌ل‌تین نه‌م‌ت‌ریکیه‌کان تو‌ماری ناوی نه‌و که‌سانه‌یان پی نه‌داون که چه‌کیان پی داون. به‌م شتویه، سه‌ربازان رۆژی دواتر چه‌که‌کانیان له‌ بازاری نازادا ده‌فرۆشنه‌وو هه‌ندیک یاخیه‌کان ده‌یانکړنه‌وه. زۆربه‌ی نه‌و چه‌کانه‌ی ده‌گیرین، پتشت هر هی پۆلیس و سوپای ئی‌راقی بوینه. کریتیگ سمیت له‌ نیویۆرک تایمز نووسیه‌تی که له‌شکری ولاته‌یه‌ک‌گرتوو‌ه‌کان نایه‌وئ چیتر چه‌کی پتتسکه‌وتوو بداته سوپای ئی‌راقی، له‌ ترسی نه‌وه‌ی نه‌کا یان له‌ شهری ناوخۆ یان له‌دزی نه‌م‌ت‌ریکیه‌کاندا به‌کاریان بیتن.

ک‌رفته‌کان له‌که‌ل سوپای ئی‌راقی زۆر له‌چه‌ند کتتسه‌یتکی که‌نده‌لی گه‌وره‌تره. نه‌و پارچه‌پارییه‌ی که‌ ناو ئی‌راقیه‌کاندا هه‌یه، له‌ریزه‌کانی سوپاشدا په‌نگی داوته‌وه. له‌ سه‌رجه‌می نه‌و ۱۱۵ به‌تالیۆنه‌ی ئیستا هه‌نه، شه‌ستی شیعه‌نه و چل و پتتجی عاره‌بی سوننه‌نه و نۆ به‌تالیۆنیشی پتتشمه‌رگه‌ی کوردن، که هه‌رچه‌نده به‌فرمی به‌به‌شتکی سوپای ئی‌راقی ناسروان، به‌لام باره‌گا‌کانیان هه‌مووی له‌کوردستانه. ته‌نیا یه‌ک به‌تالیۆنی تیکه‌ل هه‌یه (سه‌ربازمه‌کانیان له‌ هتزه چه‌ک‌داره‌کانی پارته سه‌ره‌کیه‌کانه‌وه ده‌ست‌نیشان کراون) و باره‌گا‌ک‌ه‌شی له‌ناو به‌غدایه. نه‌فسه‌رانی له‌شکره‌کان پتر له‌ په‌گزی جیاوازن، به‌لام نه‌فسه‌ره شیعه‌و کورده‌کان که‌متر ده‌یانه‌وئ ببه‌ نه‌فسه‌ری نه‌و یه‌که سه‌ربازیه عاره‌به سونانه‌ی که له‌دزی چه‌ته عاره‌به سوننه‌کان مه‌یدان ده‌گرن. هه‌یج نه‌فسه‌رتکی عاره‌ب له‌ناو به‌تالیۆنه کوردیه‌کاندا نییه‌و قانونی کوردستانیش پتتگه نادا سوپای ئی‌راقی له‌ناو کوردستان بلّوه بکا نه‌گه‌ر په‌زانه‌ندی نه‌نجومه‌نی نیشتمانی کوردستانی پی وه‌رنه‌گیرئ.

چونکه به‌تالیۆنه‌واره‌به سوننه‌کان باوه‌ریان پی ناکرئ، حکومه‌تی ئی‌راقی و سوپای هاوپه‌یمانان، بۆ به‌رینگاربوونه‌وه‌ی چه‌ته‌کان، شیعه‌کان به‌کار‌دیتن و که‌مه‌که‌مه کوردیش تووش ده‌که‌ن. نه‌م‌ت‌ریکیه‌کان واتیده‌گه‌ن نه‌و سه‌ربازانه‌ئ‌ی‌راقینه، که‌چیدانیشیوانه‌واره‌سونه‌کان خۆیان به‌وجۆره نازانن. له‌کن عاره‌به سوننه‌کان،

سەربازانی شیعه له پێناوی ئێراقی نییه خەبات دەکەن، بەلکو شەر له پێناوی ئێو سێستمه سیاسییە دەکەن که لایەنه سیاسییە شیعهکانی لای ئێرانێ هەڵبەسورپێن. شیعهکان خۆیان وایان کرد ئێو هەسته پەرە بستێتی، چونکه له هەر شوێنێکی که لێی هەڵدەدەن، وێنە ی مەلایەکانیانی لێ هەڵدەواسن. ئێو ستراتیژییە که سەربازانی شیعه و کورد دەخاتە سەنگەری بەرانبەری چەتە ی عەرەبی سوننەو هە بۆتە بیانووێک بۆ یاخییە سوننەکان بۆ ئێو ی دانێشتوان لەدژی سوپای نوێ ئێو دەسلەلاتە کال بەدەن که شەریان بۆ دەکەن.

لەدوای هەلبژاردنەکانی ۲۰۰۵، لیستی شیعه له کەل ھاوپیەمانی کوردستان ھاوپیەمانی تێبێهەکیان پێکهێناو بشتی خواستەکانی یهکتریان گرت. ئێوان إبراهیم جەغەرییان کردە سەرۆک وەزیران و له بەرانبەریشی جەلال تالەبانی پۆستی سەرۆک کۆماری وەرگرت^(۹۶).

ھاوپیەمانە تێبێهەکی وەزارتە کرێنگەکانی لەناو خۆیدا دابەش کردو وەزارەتی ناوخۆ و نفت و دارایی بوو ه ی عەرەبی شیعه و وەزارەتی دەرەویش کورد وەریانگرت. عەرەبێکی سوننە بەناوی سەعدون دلیمی وەزارەتی بەرگری وەرگرت، کهچی بابەکر زێباری که کورده هەر بەسەرۆک ئێرکانی سوپای ئێراقی ماوو کوردێکی تریش بەناوی بروسکه نوری شاوویس بەگەرەکارمەندی سیفیلی وەزارتەکه دامەزرا. ئەحمەد چەلەبی و سەرۆکی پێشوو ی پەرەمانی کوردستان، رۆژ شاوویس هەردوو پۆستی بریکاری سەرۆک وەزیرانیان وەرگرت. عادل عبد المهدی لە ئەنجومەنی بالای شوێشی نیسلا می لە ئێراقی بە بریکاری شیعی سەرۆک کۆماری پێشوو غازی یاوەر (نەویست کۆشکی کۆماری چۆل بکاو) و پۆستی جێگری سەرۆک کۆماری سوننە ی وەرگرت. عەرەبێکی سوننە ی خەلکی کالیفۆرنیا که ناوی حاجم الحسنی بوو، بەسەرۆکی ئەنجومەنی نیشتمانی هەلبژاردرا.

ئێو پۆستانە ی که کوردیش وەریان گرت، هێمای زۆری بۆیان هەبوو. چونکه هەر

(۹۶) هەرچەندە ئینتیلافی یهکگرتووی شیعهکانی ئێراقی زۆرینە ی کورسییەکانی پەرەمانی بەدەست هێنا، بەلام هەلبژاردنی سەرۆک و هەردوو بریکارەکانی پێویستی بە دوو له سێی دەنگەکانی هەبوو و سەرۆکیش سەرۆک وەزیرانی دەستنیشان دەکرد.

ئەو نەبوو لەمیزووی ئەم ولاتە ئەو کوردە بەکەم سەرۆک بوو کە بەشیوھیتیکی دیمۆکراتییان ھەلبژێردرێ، بەلکو دوو کورد کە تالەبانی و ھوشیار زۆبیری وەزیری دەرھوہ بوو، لە کۆنگرەیی سەرانی ولاتانی عەرەبی لە ۲۰۰۵ نایندەیی ئێراقی بوون. کورد ھەرگیز لەبیرناکەن کە ولاتانی عەرەبی بۆ تا قەھیک جاریش پەرخنەیان لەسەددام حوسینی برایان نەگرت کە گازی لەدژیان بەکار ھێنا. زۆرینەیی پۆستە بەھێزمەکان وەبەر شیعیان کەوت و کوردیش ئەوھیان قەبوول بوو؛ چونکە نووسراوەکانی بەغدا لە کوردستان بایەخیان نەبوو.

ھەرچەندە کورد و شیعی ھاوہیما نییە تیہەکیان ھەبوو، بەلام ھیچ پرۆگرامیکی ھاوہەشیان نەبوو، سەبارەت بۆ شیوازو پلانی نایندەیان ھەردوولا، تا ئەوہەر لەیەکتری دوورن. لەبری ئەو ھەستان رێککەوتنێکیان لە نێوان خۆیاندا کرد: کورد لێ دەگەرێ شیعی ئێراقی عەرەبی بەریتوہ بین و لە بەران بەریشدا، شیعی دەست لەو سەربەخۆییە دیفاکتوہی وەرنادەن کە ئێستا لە کوردستانی ھەبە. شیعیەکان بەم رێککەوتنە قایل بوون چونکە بواری ئەوھیان بۆ دەرپەخشینی کە لە چوارچێوہی ئێراقی عەرەبیدا خۆیان خۆیان رێک بخەن. بۆ کوردەکانیش، ئێراق بەپەلەیی دووم دێ، چونکە پاراستنی کوردستان لە سەرۆکی ھەموو ئەرکەکانی تر دایە.

لەدوای ھەلبژاردنەکانی ۲۰۰۵، بەریتوہ بەرایەتی بوش لۆجیستیکی زۆری لەکورد کرد بۆ ئەوہی دەست نەخەنە ناو دەستی ھاوہیما نییە شیعیەکانەوہ، کاشکا ئەیاد عەللای بەپشتیوانی کورد ھێندە لایەنگیران لە ھاوہیما نییە ئێراقی یەگرتوو (بەخۆی ھاوہیما نییەکی تۆزێک بنکە بەرینە) پەیدا بکا، تا بتوانی سەرۆکایەتی حکومەتیکی سیکولار بکا. ئەمیریکیەکان گوتیان عەللای لەگەڵ کوردان دەتوانن ئێراقیکی نوێ پیکبێن. کوردەکان ھێندەیی بایەخیان بە کوردستانی دا ئەو ھەندە گرینگیان بە ئێراقی نەدا. کورد پێویستییان بە رێککەوتنێک ھەبوو لەگەڵ ئەو لایەنەدا بیکەن کە چەند بایەخ بەئەجێندەیی خۆیان دەدەن، ھێندەش بایەخ بەئەجێندەیی کورد دەدەن. ئەو لایەنەش شیعی ھەبوو.

جێی سەرسۆرمان نییە کە ھاوہیما نییە شیعیە- کورد دڵخۆشکەر نەبوو. ھەرچەندە یاسای دەسەلاتی ئینتیقالی زۆر بەی دەسەلاتە سیاسیەکانی بۆ سەرۆک وەزیران

هیشته‌وه، به لّام له‌خووی تالّه‌بانی نه‌بووه که له کورسی دواوه دابنیشی. بۆیی سەرۆک کۆمارو سەرۆکی ئەنجومه‌نی وه‌زیران له‌سەر پرۆتۆکۆل هینده‌به‌توندی تیکه‌له‌چوون که که‌سیان رازی نه‌بوو ئه‌وی تریان گوتاری ئیراقی له‌ئه‌نجومه‌نی گشتی نه‌ته‌وه به‌کگرتووه‌کان له ۲۰۰۵، بخوینیته‌وه؛ ئه‌وه‌بوو هه‌ردووکیان خویندیانه‌وه. که تالّه‌بانی به‌سه‌ردانیکه فه‌رمی سەرۆکی ئیراق له سیتیتیمبه‌ری ۲۰۰۵، چوو واشنتن، جه‌عفهری فه‌رمانی به‌هموو وه‌زیره شیععه‌کان دا تا بۆیکۆتی بکه‌ن. ئه‌وه کوردی نیکه‌ران نه‌کردو کردیانه نوکته‌و گوتیان چونکه شانده‌که هه‌موو کورده، مانای ئه‌وه‌یه که ولاته به‌کگرتووه‌کان ئیستا به‌فه‌رمی به‌دانی کوردستانه‌ی دانا

تالّه‌بانی کۆششیکه بی‌چانی کرد بۆ ئه‌وه‌ی عاره‌به سوننه‌کان بی‌نیته ناو پرۆسه‌ی سیاسیه‌وه، به‌لّام به‌رده‌وام که‌له ره‌قه سوننه‌و شیععه‌کانیش رێیان لێی ده‌گرت. (تالّه‌بانی له‌داخانا هینده‌ تووره‌ بوو، پرۆتۆستۆی کردو کردیه نوکته‌و پیتی گوتم: "ئه‌و ئامۆزا ئینگلیسانه‌تان" ولانیکیان دروست کرد که‌کاری تیدا نا‌کرێ). زۆر به‌ر له‌وه‌ی هه‌چ که‌سێک بی‌ته‌ قسه، تالّه‌بانی رۆلی وه‌زاره‌تی ناوخوا‌ی له‌ بی‌ سه‌روشوینکردن و ئیعدامی خیرای عاره‌به‌سوننه‌کانی پرۆتۆستۆ کرد. کوردو هه‌ندیک له‌ شیععه‌کانیش بی‌زارییان له‌مه‌ی نا‌کاریگه‌ری جه‌عفهری ده‌ربهری. ده‌توانم بلّیم، خالیکیان له‌سه‌ری گرتبوو. له‌دوا‌پۆژی دانانی ده‌ستووری ئیراقی بوو، زۆر له‌کیشه‌کانی تابیه‌ت به‌ئاینده‌ی ولات هیشتا چاره‌سه‌ر نه‌ببوو، که‌چی جه‌عفهری وه‌زیره‌کانی کابینه‌که‌ی کۆ کرده‌وه‌و سی‌ کاتی ته‌واوی له‌کۆبوونه‌وه‌یه‌کدا به‌سه‌ر برد بۆ ئه‌وه‌ی تاووتی ئه‌وه‌ بکا نایا خو‌شاوی ته‌ماته له‌گه‌ڵ به‌شه‌ نازووقه‌ی مانگانه بۆ مانگی په‌مه‌زان به‌سه‌ر هاو‌لاتیباندا، دابه‌ش بکری یان نه‌کرێ.

شیعه‌و ئیراقی هه‌رگیز له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه‌که‌گرت نه‌بووینه که ئیراقی بن. به‌لّام رێگه‌بیکیان دۆزیه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی یه‌کتیری په‌چاو بکه‌ن. هه‌ردوو لا می‌ژووکی هاوبه‌شی درێژیان له‌سه‌رکو‌تکراوی و خه‌باتی دژی دکتاتۆریدا هه‌یه. له‌چه‌ند لایه‌نیکه‌وه‌ بووه‌ ماییه‌ی به‌خته‌وه‌ری که عاره‌به‌ سوننه‌کان له‌هه‌لبژاردنه‌کانی یه‌نایری ۲۰۰۵ دا به‌شدارییان نه‌کرد. عاره‌به‌ سوننه‌کان ئیجینده‌ییکی سیاسی وایان

هه‌بوو که به زۆری به ره‌لستی هه‌موو ئه‌و خاڵه‌ گرینگانه‌ی ده‌کرد که کوردو شیعه‌کان هه‌یانبوو. له‌کاتێکدا که چه‌ندین کێشه‌ی ده‌ستووری به‌رچاو مابوون و پتویست بوو که چاره‌سه‌ر بکړین، له‌و کاتدا نه‌سته‌م بوو هاو‌به‌یانییه‌کی سی‌ لاینه‌ پتک بێ. به‌لام کوردو شیعه‌به‌هۆی ئه‌و نه‌زموونه‌ تاله‌ی هه‌یانبوو، بیرو بۆچوونێکی هاو‌به‌شیان سه‌بارته‌ به‌میژووی تاریکی ئێراقی هه‌بوو. که‌چی عاره‌به‌ سوننه‌کان نه‌یان‌توانی دان به‌وه‌دا بنێن که له‌را‌بردو‌دا هیچ کێشه‌یتک هه‌بووه‌.

یاسای به‌پۆمه‌بردنی کاتی داوای له‌ ئێراقیه‌کان کرد ده‌بێ به‌ماوه‌ی شه‌ش مانگ له‌داوای هه‌لبژاردنه‌کان، واتا، تا 15 ی ئابی 2005، ده‌ستوورێک دا‌بنێن که ببێته‌ به‌یمانیکی کۆمه‌لاتی. به‌لام سی‌ مانگی خایاند تا شیعه‌و کورد توانییان حکومه‌تێک بێی عاره‌بی سوننه‌ پتک بێن. له‌ ته‌مموز بوو که وه‌زیری به‌رگری ره‌مسفیلد سه‌ردانیکی به‌غدا‌ی کردو‌یه‌ک په‌یامی هێنا‌بوو: ولاته‌ یه‌ک‌گرتوو‌ه‌کان بواری ئه‌وه‌نادا که دو‌اکاتی دانانی ده‌ستوور پاش بخری، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر یاسای به‌پۆمه‌بردنی کاتیش ئه‌و رێگه‌یه‌ بدا له‌هه‌مان کاتیشدا ئه‌مێریکیه‌کان عاره‌به‌ سوننه‌کانیان گرت، هه‌رچه‌نده‌ که بۆ ئه‌نجومه‌نی نیشتمانی هه‌لنه‌بژاردرا‌بوون، بۆ ئه‌وه‌ی به‌شداری پرۆسه‌ی دانانی ده‌ستووره‌که‌ بکه‌ن. ئه‌مێریکیه‌کان هێشتا هه‌ر له‌ بری ئێراقیه‌کان بیریان ده‌کرده‌وه‌. کاربه‌ده‌ستانی واشنتن هیچ زانیاریه‌کیان نه‌بوو که کوردو عاره‌بی شیعه‌و عاره‌بی سوننه‌ چه‌ند که‌م به‌رژه‌ومندی هاو‌به‌شیان له‌گه‌ڵ په‌که‌تیدا هه‌بوو. به‌لام ئه‌و راستیه‌ له‌میانی تاووتوێ کردنی ده‌ستووری هه‌میشه‌یی ئێراقیدا، به‌راشکاوی به‌ده‌رکه‌وت.

بەشی ۱۰

چارەسەری سێ دەولهتی

دووم دوا دیدلایینی دەستووری ئێراقی له ۲۲ی ئابی ۲۰۰۵دا^(۹۷)، چەند سعاتێکی مابوو که سەرکردهکانی شیعەو سوننە له ژووری کۆنفرانسهکانی بارهگای سەرەکی کوردستان مەسعود بارزانی له بەغدا کۆبوونهوه. شیعەکان ویستیان هەترەسهکانی سەددام حوسینی بەدریزی له دەستووری باس بکری، بەلام سوننەکان بەرپەرچی ئەو خواستهیانیان دەداوه. له دهمەمی من لهگەڵ سیاسییە کوردو عارەبهکان چایەم فر دەکرد، کوتمان لێ بوو له هۆلی کۆبوونهوهرا گالەگال هات. ئینجا ئەمین موسەوی، پارلهمانتاری شیعە که میژووێکی دریزی له هەلمەتی مافهکانی مرفدا هەیه، هاته دەرەوه. پتی کوتم: سوننەکان دەلێن سەددام له باشوور تەنیا پینچ جووتیارو هەندیک کوردیشی کوشتووه. باوکی نەبیلی له ۱۹۸۱ بێ سەروشوێن کرا، ئەمیش یەکیک بوو له ۲۰۰ شیعەیهی که له ماوهی سی و پینچ سالی حوکمی بەعسدا کوژراون. دیدلایینهکه تینچوو.

سێ رۆژ پاشتر، سەرۆک بوش تیلیفۆنیکی بۆ عبدالعزیز الحکیمی کرد که سەرۆکی ئەنجومەنی بالای شۆرشێ ئیسلامییە له ئێراقی و گەورەترین و کاریگەرترین پارتی سیاسی لای ئێرانیه. سەرۆک بوش داوای لێ کرد تا له دانوستانی کیشەیی ئالۆزی فیدرالیزم و لادانی بەعسییهکان، نەرمی بەرانبهاری وتوێژکاره سوننەکان بنوێتی. حکیم بەرپێزەوه سوپاسی سەرۆکی کردو تینگیه یاند که پیشتر باش له ئالۆزی سیاسەتی ئێراقی تینەگەیهندراوه، پتی گوت که باهخ به

(۹۷) نیوهمهوی ۱۵ی ئابی ۲۰۰۵ یەک کاتی مابوو که ئەنجومەنی نیشتمانی یاسای بەریتومبەردنی کاتی هەموار کردو دیدلایینهکهی بۆ ماوهی حەفتهییک داوخت.

داخوازیه‌که‌ی ده‌دری، ئینجا سه‌رۆک بوش داوای له‌ حه‌کیمی کرد مافه‌کانی ئافرمتان مسۆگهر بکری، حه‌کیمیش دلنیا‌ی کرده‌وه که ژنان حه‌رهمن.

تیلیفۆنه‌که‌ی سه‌رۆک بۆ مانا بوو. چونکه له‌وکاته‌ی که بوش داوای له‌ حه‌کیمی ده‌کرد چهند وزبه‌ند (ته‌نازول) یتک بکا؛ عاره‌به‌ سوننه وتویژکاره‌کان به‌خۆیان ئه‌و وزبه‌ندانه‌یان به‌ته‌واو نه‌ده‌زانی، بۆچوونی حه‌کیمی سه‌باره‌ت به‌ مافه‌کانی ئافره‌تانیش زۆر له‌ یتگه‌یشتنی بوشی دوور بوو، به‌لام سه‌رۆک هیتنده‌ی لی نه‌ده‌زانی تا وه‌لامی مه‌لا حه‌کیمی بداته‌وه. ئه‌و قسانه‌ی له‌گه‌ل حه‌کیمی کران، په‌رده‌یان له‌ سه‌ر ئه‌وه لادا که، داوای سی‌ سال له‌ داگیرکردنی ئیراقی، سه‌رۆک و راویژکاره‌مکانی زۆر که‌میان ده‌رباره‌ی لیکترازانی ناو کۆمه‌لگه‌ی ئه‌و ولاته‌ ده‌زانی. ئه‌م که‌لیتانه‌ی که له‌ نیوان قوربانیانی ئه‌و تاوانانه‌ی کران و ئه‌وانه‌ی که نکولی له‌ هه‌تره‌سکاریانه‌ ده‌کهن و ده‌لێن هیچ تاوانیکی ئاوا نه‌کراوه، به‌وازه‌ندیکی که‌م پر نابنه‌وه. خۆ سه‌رۆکیش له‌ قسه‌کانیدا پرایتیکی که‌می نه‌کرد کاتیک که هیتنده نیگه‌رانی خۆی به‌رانبه‌ر به‌ ژنان ده‌ربري؛ چونکه دپلۆماته‌کانی پیشتر قایل ببوون که‌ وزبه‌ندی سه‌ره‌کی له‌ پاراستنی ئافرمتاندا بکهن و دوو پۆژ به‌ره‌له‌وه‌ی نیگه‌رانی خۆی بۆ حه‌کیمی باس بکا، بوش به‌هۆی: "ئه‌و ده‌ستوره‌ی دیمۆکراتیه‌ی که مافه‌کانی ئافرمتان مسۆگهر ده‌کا، به‌ ئاشکرا پیرۆزبایی له‌ ئیراقی کردبوو.

له‌ کاتیکدا ده‌زاندا که ده‌ستتیره‌دانی راسنه‌وخۆی سه‌رۆک له‌ کاروباری پۆژه‌لاتی ناوه‌پاست کاریکی ناپه‌سند بوو، زالمای خه‌لیلزادی بالیۆزی سه‌رۆک له ئیراقی، ئه‌رکیکی زۆری کیشا تا ده‌ستوره‌که‌ به‌ده‌رکه‌وت. ته‌نیا چهند پۆژیک بوو خه‌لیلزاد پۆسته‌که‌ی وه‌رگره‌تیو که له سه‌ره‌تای مانگی ئاب، سه‌رکرده‌کانی ئیراقی هه‌موو له‌ گرین زۆون کۆکرده‌وه‌و به‌مه‌ش سی‌ هه‌فته‌ی ره‌به‌قی بی‌ راوه‌ستان دانوستان کرد تا توانی شیعه‌و کورد له سه‌ر بنه‌ماکانی ده‌ستوری ئیراقی پتک بخا.

به‌یه‌که‌م چاوتیکردن، وا پیده‌چو که له‌ بوازی ئه‌م ده‌ستوره‌ی ئیراقی، خه‌لیلزاد ناویژوانیکی بی‌ هاوتا بووبی. خه‌لیلزاد ئه‌فغانیه‌کی ئه‌میریکیه‌و په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل کۆماریه‌که‌ن له سه‌رده‌می به‌رتوه‌به‌رایه‌تی پتیکنه‌وه ده‌ست پیده‌کا. خه‌لیلزاد به ئاشکرا ره‌خنه‌ی زۆر توندی له هه‌وله‌کانی بوش له ئیراقی ده‌گری. له میانی خۆ

ناماده کردن بۆ شهرى ئىراقى، خه ليلزاد پشتيوانى ئەو گروپه پاريزگار تازانهى کرد که پيلانى شهره که يان ريكخست و پاشان نه يانتوانى پلانى بارودوخى دواى شهره که سازبکەن. له نوڤتيمبهري ۲۰۰۲ را بۆ ماوهى حەفت مانگ، سه روک بوش، خه ليلزادى له لاي گروپه نه ياره کانى سه ددام حوسيتنى به نوڤتەرى خوڤى دانابوو. پاش ئەوهى دوو سال) باليوزى ولاته کهى بوو له ئەفغانستانى و له وى به راده يتيكى به ريلاو به (جىگري مه ليک)ى ناسرابوو، بۆ ئىراقى هات.

خه ليلزاد هينده کاتى به دسته وه نه بوو که بتوانى شاره زاي هه موو کونج و کولانه کانى سياسه تى ئىراقى بى و له هه ندى کيشه شدا ئەمهى لى به ديار که وت. ئەوه بوو تا من پيم نه گوت، خه ليلزاد نه يدمزاني که له يەناير، کوردستان دەنگى بۆ سه به خوڤى دابوو. ديار بوو خه ليلزاد ئەوه ندهى له ئەفغانستانى بوو بوارى هيندهى نه بوو که به دواى کاروبارى ئىراقى بکه وى و پيشنه ده چوو که سيش له وه زارەتى دهروه بىرى له وه کرد بىته وه که ريفرينده مه که هينده بۆ خه ليلزاد گرینگ بووى. که چى خه ليلزاد دانوستانى ده ربارهى ده ستور له گه ل کوردان ده کرد بوى ده بوو زانىارى ته ووى ده ربارهى ريفرينده مه که هه بى.

ئەگەر له وده مهى خه ليلزاد که پيشته به غدا، باوه رى به قانونى، ئىراقى تىكى ديموکراتى، فيدرالى، فره لايەنى يه کگرتوو، هه با که به رتوه به رايه تى بوش داينا بوو، ئەوه ته له به به له ده يگرت. خه ليلزاد له کن ئەو لايه نه وه بۆ لاي ئەم لايه نه هاتوو چوى بوو، به م چه شنه له پرۆسهى ده ستوووسى ده ستور يک نزیک بووه وه که زۆر له رازهى ده ولت- دروستکردنه وه دا نه بوو هيندهى ئەوهى که دانوستانىک بووى بۆ ئەوهى په يامانىکى ناشته وايى له نتيوان سى لايه ندا بيه ستري و ده ستور ه که ش تاراده يتيكى زۆر ئەم رووکه شهى پتوه ديار بوو^(۹۸).

(۹۸) له وه چه به سام چونکه ئەم دانوستانه زۆر به دانوستانه سى حەفته ييه کهى ۱۹۹۵ى ژيتون ده چوو که شهرى بۆ زىيائى راگرت و منيش خۆم به شداريم تيدا کرد. له به غدا هه وه که له ژيتون، سى لايه نه که هه رگيز، وه ک گروپيک، تیکه لى دانوستانه راسته قينه کان نه بوون. له برى ئەوه هه موو ریکه وتنه کان به دووقۆلى ده کران، يان هه ر ديلۆماته ئەم پيرى کيه کان بۆ ناوبزويان يان له نتيوان شورتنى نيشته جىبوونى سه رکرده کانيان ده هاتن و ده چوون.

له دواى گه‌یشتنه ئیراقی، خه‌لیلزاد تووشی دوو ته‌گه‌ری گه‌وره هات: کوردو شیعو سوننه ئیراقیه‌کان له سه‌ر هه‌چ بنه‌مایه‌کی هاوبه‌شی نیوانیان ریتک نه‌بوون و ولاته‌یه‌کگرتوو‌ه‌کانیش سیاسه‌تیکى دیارى نه‌بوو. کورده‌کان ده‌ستووریان به‌هه‌ره‌شه‌یتک ده‌زانی که له سه‌ره‌خۆییه‌کان ده‌کراو هه‌موو پێش‌نیاز‌تیکیان به‌و ته‌رازوو ده‌مکشاش. شیعه‌کانیش چونکه زۆرینه بوون؛ ده‌ستیان به‌سه‌ر ره‌شنووسى ده‌ستوو‌ه‌که‌دا کرتبوو. جا یان له نه‌زانیمان بوو یانیش به‌نیازه‌وه بوو، گه‌لێ جارێان لایه‌نه‌کانی تر وایاند‌ه‌زانی که گه‌یشتوونه ریتکه‌وتنیک، که‌چی نه‌وان زۆر جارێان، به‌ناسانی لیتی پاشگه‌ز ده‌بوونه‌وه. نه‌مه‌ش به‌ش‌توه‌یتیکى سروشتی گومانى کورده‌مکانی لیتیان پتر کرد. عاره‌به سوننه‌کانیش هه‌ر هه‌موو پێش‌نیاز‌مکانیان مانده‌ل ده‌کردو هه‌تنده کوردو شیعه‌کانیان بێزار کرد که چیتر هه‌جیان له‌گه‌ل تیکه‌ولیکه نه‌که‌ن. له‌کو‌تاییدا، خه‌لیلزاد هه‌موو ریتکه‌وتنه‌کانی به‌بالیۆزخانه‌ی ولاته‌یه‌کگرتوو‌ه‌کان تو‌مار کرد و پاشان له‌ناو ده‌قی‌کدا ریتکی خست و ره‌شنووسه‌کانی ناماده‌کردن.

ئه‌و بېریاره سیاسیانه‌ی که له‌واشنتن و له‌به‌غدا ده‌رده‌چوون، ئه‌رکی خه‌لیلزادیان ئالۆز کردبوو. له‌ئایاری، کۆندۆلیزا رایس فری و هاته‌به‌غداو م‌ک‌رپوو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که ئه‌و سوننه‌ی پێشتر بۆیکۆتی هه‌لبێژاردنه‌کانی یه‌نایریان کردو بووه هۆی ئه‌وه‌ی که که‌مه‌ترین رێژمیان له‌ئه‌نجومه‌نی نیشتمانیدا هه‌بێ، ده‌بێ ئیستا له‌لیژنه‌ی نووسینه‌وه‌ی ده‌ستوو‌ر ئه‌ندام بن. بێگومان ئه‌م جۆره‌ پتک کردنه‌ کارێکی په‌سند بوو؛ به‌لام سه‌رۆک جه‌لال تاله‌بانی یه‌کسه‌ر وشیاری کرده‌وه که ئه‌و عاره‌به سوننه‌ی ولاته‌یه‌کگرتوو‌ه‌کان ده‌ستب‌زاری کردبوون بۆ ئه‌وه‌ی نماینده‌ی کۆمه‌لگه‌ی خۆیان بکه‌ن، ئاماده‌نه‌بوون بۆ ئه‌وه‌ی به‌رشتی ده‌مه‌ته‌قی بکه‌ن و نوێنه‌رایه‌تی زۆرینه‌ی سوننه‌کانیشیان نه‌ده‌کرد. ئه‌م ئاگادارکردنه‌وانه هه‌مووی پشتگوێ خران.

شاندی عاره‌به سوننه‌کان له‌بیروبو‌چوونی جیاواز پتکه‌هاتبوون، به‌لام زۆربه‌یان کۆنه‌ئه‌ندامی حیزبی به‌عسی بوون. گوته‌بێژو سه‌رکرده‌ی دیفاکتۆی گروپه‌که‌سه‌لح مو‌تله‌گ بوو؛ ئه‌ویش کۆنه‌ئه‌ندامێکی چالاکی حیزبی به‌عسی بوو. هه‌رچیه‌که پێش‌نیار بکرا، سه‌لح مو‌تله‌گ به‌ره‌رچی ده‌داوه‌و به‌ش‌توه‌یتیک قسه‌ی ده‌کرد که هه‌م کورد و هه‌م شیعه‌شی هه‌راسان ده‌کرد، ته‌نانه‌ت جاری وا ده‌بوو هاو‌رپیه

سوننه‌کانی خۆشی لێی به قسه دههاتن. کۆنه وه‌رگێری سه‌ده‌دام حوسێن و ده‌سته‌تیک له کۆنه به‌عسی چالاکیش هه‌ر له‌و تيمه‌دا بوون. جگه له‌وان، نوێنه‌ری حیزبی ئیسلامی ئێراقی و پارتی دینییه سوننه‌کانیش له‌و کانییه ناویان ده‌مخواردوه. سه‌رکرده‌کانی حیزبی ئیسلامی ئێراقی له‌ کۆتاییدا پشتیوانی ده‌ستوره‌که‌یان کرد، به‌لام ده‌نگیان له‌ناو ئه‌و هه‌موو ده‌نگانه‌ی تر که له‌ دژی کوردو له‌ دژی شیعه به‌رز ده‌بووه‌وه، بزر بوو.

ئهو‌هی به‌رپۆه‌به‌رایه‌تی بوش به‌هێنانه پێشی ئه‌و کۆنه به‌عسیانه کردی، بووه هێما‌تیک که ئه‌وانه پتر نوێنه‌رایه‌تی عاره‌به سوننه‌کانیان ده‌کرد له‌وانه‌ی که به راستی بۆ ئه‌نجومه‌نی نیشتمانی خه‌لک هه‌لبێژاردبوون و پتر باوه‌ریان به‌و به‌هایه رۆژئاوا‌ییانه هه‌بوو که ولاته‌یه‌که‌رتوه‌وه‌کان ده‌یویست له‌ناو ده‌ستوردا رهنگ بداته‌وه. ئه‌و عاره‌به سوننه‌یه‌ی که هه‌لبێژاردبوون، جیگری سه‌رۆک غازی یاوه‌رو سه‌رۆکی به‌رله‌مان حاجم الحسنی بوون. هه‌رچنده هه‌ردووکیان له‌ گرووی دانه‌ستانی سوننه‌دا نه‌بوون، به‌لام هه‌یچیان به‌چاره‌سه‌رێکی مامناوه‌ندی قایل نه‌بوون. الحسنیش که لیبرال‌تیک بوو و چه‌ندین سالی‌ش بوو له‌ کالیفۆرنیا ده‌ژیا، به‌ره‌له‌ستی فیدرا‌لیزم و نه‌هێشتنی به‌عسی نه‌کرد، به‌لکو له‌ دژی پاراستنی مافه‌کانی ئافره‌تان وه‌ستا.

به‌پێش‌خستنی ئه‌و به‌عسیانه له‌و سوننه لیبرالانه، دیسان به‌رپۆه‌به‌رایه‌تی بوش هه‌مان نمونه‌ی ماستاوسارکردنه‌وه‌ی بۆ نه‌یارانی له‌ سه‌ر حیسابی دۆسته‌کانی په‌یره‌وکرد. به‌مه‌ش ئه‌مێریکییه‌کان وه‌ک هه‌میشه‌ی خۆیان، به‌هه‌له له‌ سیاسه‌تی ئێراقی گه‌یشتن. به‌عسییه تازه‌کانی مو‌تله‌گ، به‌چه‌قه‌چه‌ق به‌ره‌له‌ستی ده‌ستوریان ده‌کردو به‌و جیاوازییه‌ی که ئه‌مێریکییه‌کان نیشانیان دان، وایان کرد که له‌ ناو عاره‌به سوننه‌کانی ئێراقی و له‌ شوێنه‌کانی تری جیهانی عاره‌به‌بێشدا، په‌وایی ده‌ستوره‌که‌ له‌که‌دار بکه‌ن. (جگه له‌مه‌ش خواسته‌کانی مو‌تله‌گ وای کرد که ولاته‌یه‌که‌رتوه‌وه‌کان فره ده‌ستتێوه‌ردانی ناپتویست بکا‌و ئه‌مه‌ش رۆلی ئه‌مێریکای له‌ پرۆسه‌ی ده‌ستوریدا ئاشکرا کرد.) له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا که عاره‌به سوننه‌کان له‌ هه‌لبێژاردنه‌کانی دی‌سیمبه‌ری ۲۰۰۵ ده‌نگیان دا، پارتی نوێیه‌که‌ی مو‌تله‌گ که ناوی

به‌رهی ئیراقی بۆ وتووێژی نیشتمانی بوو، تهنیا یازده کورسی بردهوهو ئەمەش له ۲۰ له سه‌دا که‌متری سه‌رجه‌م ده‌نگی عاره‌به سوننه‌کان ده‌کا نزیکه‌ی ۸۰ له‌سه‌دی عاره‌بی سوننه ده‌نگی خۆی به به‌رهی ته‌وافوقی ئیراقی دا، که هاو‌به‌یمانیه‌کی پارته ئیسلامیه سوننه‌کانه. (یاوه‌ر و سه‌سه‌نی خۆیان له‌گه‌ڵ لیستی سیکولاری عه‌للای کاندید کردو ئەمەش ژماره‌یه‌کی که‌می ده‌نگی سوننه‌کانی هه‌ینا.)

دووهم کیشه‌ی گه‌وره که رووبه‌رووی خه‌لیلزاد هات، دێدلاین بوو. وه‌ک بینه‌یمان، یاسای به‌رپه‌وه‌بردنی کاتی تهنیا شه‌ش مانگ و نیوی له هه‌لبژاردنه‌کانی ۳۰ به‌نایره‌وه‌را تا ۱۵ی ئابی ماوه بۆ ئەنجومه‌نی نیشتمانی دانا تا ده‌ستووریک بنوسیته‌وه. ئەم دوا کاته دیارکراوه، به‌ولاتیک که له بواری سیاسیشدا کۆک بیت، هه‌شتا هه‌ر ماوه‌یه‌کی کورت بوو. له‌و بیست و هه‌شت هه‌فته‌یه‌ی که بۆ دانانی ده‌ستووره‌که ته‌رخان کرابوو، دوازه‌دی هه‌ر بۆ ئەوه چوو تا حکومه‌تیکی شیعه‌ی کوردی پێک بێنن. پاشان له نه‌جامی سه‌ردانیه‌که‌ی رایس له ئایاری کوردی، ناچار هه‌ولێ به‌شدارکردنی عاره‌به سوننه یاخیه‌کان بدرێ. هه‌رچه‌نده کاریگه‌ریه‌کی به‌رچاویان له دوا ره‌ش‌نوسه‌ی ده‌ستووره‌که نه‌ده‌کرد، به‌لام بۆ ماوه‌یه‌کی زۆر پرۆسه‌که‌یان به‌پاش خست.

کاریکی لۆژیکی بوو که ئەنجومه‌نی نیشتمانی پشت به‌و به‌نده‌ی یاسای به‌رپه‌وه‌بردنی کاتی به‌سه‌ستی که بواری درێژکردنه‌وه‌ی شه‌ش مانگی پرۆسه‌ی نووسینه‌وه‌ی ده‌ستووری ده‌دا. به‌لام چونکه سه‌رۆک بوش ویستی جۆره پێشکه‌وتنیک نیشانی رای گه‌شتی ئەم‌تیه‌کی نارام لیجراو بدا، مکو‌ر بوو له‌سه‌ر ئەوه‌ی که ئیراقیه‌کان ده‌بێ له گه‌ڵ دێدلاینه‌که له نووسینه‌وه‌ی ده‌ستوور بینه‌وه. هه‌رچه‌نده ئەو گه‌وره سه‌رکرده ئیراقیه‌نه‌ی که قسه‌م له‌گه‌ڵیاندا کرد، هه‌موو ده‌یانویست ماوه‌که بۆ شه‌ش مانگ درێژ بکریته‌وه، به‌لام هه‌یچیان زاتی ئەومیان نه‌بوو به ئاشکرا داوای بکه‌ن. به‌لام به دیار که‌وت که نووسینه‌وه‌ی ده‌ستووره‌که له ۱۵ی ئاب کۆتایی نه‌ده‌هات، بۆی دێدلاینه‌که دووجاران درێژ کراوه. یه‌که‌میان ئەومبوو که یاسای به‌رپه‌وه‌بردنی کاتیان هه‌موار کرد بۆ ئەوه‌ی رینگه‌ی بدا ماوه‌که هه‌فته‌یه‌یک درێژ بکریته‌وه و جاری دووه‌میش، که له چوارچێوه‌ی یاساییدا نه‌بوو، سه‌رکرده‌کان

لهسەری رێککەوتن. کاریگەری ئەو دێدلاینه کورتە بۆ بەهێزکردنی ئەوانە بوو کە زۆر رشت بوون کە ببەنەو: ئەوانیش کورد و مەلا شیعهکان بوون.

بەرپۆش بەرایەتی هەلەمی تریشی کرد؛ کە هەندیکیان هەلەمی زۆر زەق بوون هەرچەندە ئاشکرا بوو کە بەرپۆش بەرایەتی پێویستی بوو کوردەکان لە داخواری سەرەکییەکی خۆیان، سەبارەت بە کوردستانی مەیلەو سەرەخۆ، نەرمی بنوێتن، بەلام پێدەچوو دپلۆماتە ئەمێریکیەکان پێی لە بەری خۆیان پتر درێژ بکن، بۆ ئەوەی نازاری کوردەکان بدەن. دە ساڵ پتر بوو، ئەو بەشە کوردستان کە پارتی دیمۆکراتی کوردستان بەرپۆش دەبرد، هەڵدانی ئەو نالایەتی ئێراقی یاساغ کردبوو کە هێمای عەرەبە قەومییەکان بوو و لە سێبەری ئەو بەیداخەش بوو کە سوپای ئێراقی نەنفالی کوردی کردبوو (لە پارێزگای سلێمانی، یەکییتی نیشتمانی کوردستان پەرچەمێکی کۆنی ئێراقی لە سەر هەندێ تەلاردا هەڵدەدا^(٩٩)).

کاربەدەسته ئێراقی و دپلۆماتەکانی ولاتە یەکگرتووکان بەشپۆشەییکی ناسایی نامادەیی هەموو ئەو بۆنەو چالاکیانە کوردستان دەبن کە نالای کوردستانی تێدا بەرز دەکریتهوه. لەگەڵ ئەمەش کە حکومەتی کوردستان ویستی یادی ئێگیلاویژ (رۆژی سەرەخۆشی - وەرگێڕ) بۆ ئەمێریکیەکان بکاتەوه، بەرپۆش بەرایەتی هیچ مەنتەبارییەکی بەو نیشان نەدا کە تاکە لایەنتیکی ئێراقی ویستی بەم شتێوە ریز لە ولاتە یەکگرتووکان بگری. لەبری ئەمە، رێنمایی ناوا بۆ کۆنۆسولگری ولاتە یەکگرتووکان لە کەرکوک هات کە نامادەیی ناھەنگە کە نەبێ ئەگەر کورد نالای ئێراقی هەلنەکن. حکومەتی کوردستانیش ناھەنگە کە کانسل کرد. چونکە ئەمێریکیەکان بەراستی دەیانزانی کە کورد هەلوێستی خۆیان دەبارەیی نالاکە نەدەگۆری، بۆی ئاکری بلتین ئەو بریارەیی بەمەبەستی هەلگیرسانی کێشەیی

(٩٩) نالای ئێراقی بریتییە لە سێ ریز رەنگی ناسۆیی کە سوورو سپی و رەشە. هەمان ئەو رەنگانە لە نالایەکانی میسرو سووریاو یەمەنیشدا هەیە. نالای ئێراقی سێ ئەستێرەیی سەوزی لەسەر؛ نالای سووریا دووی لە سەرەو نالای یەمەن ئەستێرەیی لێ نییە. لە دواي شەری ١٩٩١، سەددام اللە اکبریکی بە دەستنۆوسی خۆی بۆ زێدە کرد، بەلام ئەو نالایەیی لەو کوردستانەیی بەشی یەکییتی نیشتمانی کوردستان هەڵدەری ئەوەی بەسەرۆه نییە. هەر سێ رەنگە کە هێمای ناسنامەیی عەرەبینەو بەمەش کوردی لێ دەرکراوه.

لهگه ل کوردان درا، برپاریکی ژیرانه بوو. نهگه کاتهکهی رهچاو بکهین، نازانین نیازی چ بووه.

چهند پوژیک دواى نسکوویهکی ءى گه لاویژ، کۆنسولی سیاسی بالیۆزخانهی ولاته بهگرتووهکان له بهغدا، پرتسی بیانی له چهند پتشنیازیکی دستوری جیاجیا ئاکادار کردهوو باسی پتشنیازیکی کرد که نهجمهنی نیشتمانی کوردستان پتسکهشی کردبوو. لهو پرتس کۆنفراسه، کۆنسلهکه سهکردهکانی کوردی به قالی فروش بهراورد کرد که نرخى گران له سهه مافوورهکانیان دادهنن بۆ نهوهی زۆر بهکه متر قایل بن. سهروکی کوردستان مسعود بارزانی توپه بوو. بهلام هر خوی بوو له دوا قوتاغدا پتکهنی؛ چونکه نزیکهی هر ههموو پتشنیازهکانی پهسندکران و بهدیاریش کهوت که تنیا نه میتریکیهکان نهو هیرانه بوون که بهرزترین نرخیان دا.

بارزانی تاکه سواری مهیدانی دانوستانه دستورییهکان بوو. پاش نهوهی بارزانی ههموو سهکرده سیاسی و گروپه ئیتنیهکانی کوردستان بهک کرد، دستهپیک کهمترین داواکاری که مساومهی له سهه نهدهکرا، پتسکهشی نهجمهنی نیشتمانی کوردستان کرد. بالادهستی یاسای کوردستان، بهردهوامی پتشمهرکه، کۆنترۆلکردنی سههچاوه سروشتیهکان له لایهنی کوردستانهوه، ریفیریندمیک بۆ چارهسهری کتیشهی کهرکووک، مافی چارهی خۆنووسین له ئایندهدا، ههمووی بۆ بوو. چونکه بارزانی پابهند بوو بهوهی که هر ههموو پتکهوتنه دستورییهکان بیاتهوه بهردهستی نهجمه، بۆی که گهراوه بهغدا، پشتیوانیکی توندو دهسهلاتی تهواوی ههبوو و نهویش بواری چارهسهری مامناومندی نهداو که به عارهب و به نه میتریکیهکانی راگه یاند که کوردستان نهو دستوریی ناوی که تهواوی خواستهکانی جتبهجی نهکا، بهکسهه ههموو قهناعتیان پتی هات.

پارته شیعه فهزماندارهکان نهجیندهپیکى هاویهشی کتیشهی نایین و دهولهتیان ههبوو. ویستیان ئیراق بهدهولهتیکى ئیسلامی بناسری؛ شهریعت جتی قانونی عیلمانی ئیراقی بگریتهوه؛ دستووور دان به مههجهعیهتی شیعه دابنئى: دادگایهکی دستوری دابههزری بۆ نهوهی به ههموو یاساکان دابجیتهوه تا دلنیابی که لهگه ل ئیسلام بهک دهگرتهوه. نهگه ههموو نهوانه له چواچتیهپیک بگرین، دهبینین به یاساکانی جمهورى ئیسلامی ئیرانی دهچن.

دادگهی دستووری بهو شیوهیهی شیعه‌کان پیشنیاریان کردبوو چند مه‌لایتکی به‌توانای تیدا ده‌بی که به‌هۆی بنه‌مای نایینییه‌وه ده‌توانن بریاره‌کانی په‌رله‌مانی هه‌لبژێردراو و حکومه‌تیش بگۆرن. رۆلی دستووری مه‌رجه‌ع ئه‌و بارو‌دۆخه‌ی به‌بیر هه‌یناوه که ئێرانی کرده نه‌نگوستیه‌ی ده‌ستی خومه‌ینی. خۆ ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر ده‌سه‌لاتی تایه‌تیش به‌مه‌رجه‌ع نه‌دری، بیگومان رێزگرتن له ده‌ستووری رۆلی حکومه‌ت له‌وه به‌هه‌یزتر ده‌کا که ئیستا ده‌سه‌لاتدارترین ده‌زگای ئێراقیه. له‌و کاته‌ی که کورد و عاره‌به سێکولاره‌کان ده‌یانزانی ئه‌م پیشنیازانه بۆ کوپتی ده‌بردن، به‌رێوه‌به‌رایه‌تی بوش مکوړ بوو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که شیعه ئێراقیه‌کان نه‌یانده‌ویست نمونه‌ی حوکمی ئێرانی کۆبی بکه‌ن.

له ١١ی ئاب، سه‌رۆکی نه‌نجومه‌نی بالای شوێشی ئیسلامی له ئێراقی، عبدالعزیز حه‌کیم باری دانوستانه‌کانی گۆری و پیشنیاری کرد که هه‌ر نو‌ پارتیزگا شیعه‌کانی باشوور، بینه‌ یه‌ک هه‌ریم و هه‌مان ده‌سه‌لاتی کوردستانیان هه‌بی. سێکولاره ئێراقی و میدیان رۆژئاوا ناوی ئه‌و هه‌ریمه زه‌به‌للاحیان کرده 'شیعه‌ستان' و نه‌نجومه‌نی بالای شوێشی ئیسلامی له ئێراقییان به‌وه گومانباریان کرد که ده‌یویست ئێراق دابه‌ش بکا. که‌چی به‌راستی له‌و ده‌مه‌ی که حه‌کیم پیشنیازه‌که‌ی خۆی کرد، باشووره شیعه‌که‌ی ئێراقی له‌مێژبوو له بن کۆنترۆلی به‌گدا نه‌ما‌بوو. ره‌نگبوو پیشنیاره‌که‌ی حه‌کیمی حکومه‌تیکه‌ی له باشوور په‌یدا بکردبا که داموده‌زگا‌کانی به‌ فه‌رمی بنا‌سراباو به‌م شیوه‌یه‌ش هه‌یکه‌لییه‌تیکه‌ی به‌ ئه‌و سستمه‌ نافه‌رمیه‌ ده‌دا که لایه‌نه‌ دینی و میلیشیا هاوکاره‌کانیان حوکمی پتده‌که‌ن. چونکه ئه‌و تاکه شیعه‌ستانه له سه‌دی ئۆلی ئێراقو ٤٠ له‌سه‌دی دانیشتوانه‌که‌ی و دوو پیرۆزترین شوێنی شیعه‌کانیشه‌ ده‌که‌وته به‌ر ده‌ست، بۆی ره‌نگه له ئێراقی و له ناوچه‌ی که‌نداوی پارسیش به هه‌یزتکی ترسناک سه‌یر بکری. نه عاره‌به سوننه‌کان و نه ئه‌مێریکیه‌کانیش هه‌یجیان ئاگایان له‌وه نه‌بوو که حه‌کیم، بی ئاگادارکردنه‌وه پیشینه‌ی نه‌وانه‌ی که له‌ده‌روه‌ی پارته‌که‌شی بوون، ئه‌و پیشنیاره‌ی خۆی له‌به‌ر ده‌می کۆبوونه‌وه‌میتکی گه‌وره له نه‌جه‌ف راگه‌یانده‌ که وینه‌ی خومه‌ینی له هه‌موو کونج و کۆلانتیکیدا هه‌لواسراوه.

پێدەچوو پێشنیارەکی حەکیم کردی هەندێ لە سەرانی شیعەیی حەسەنەکاندا. چونکە لەو دەمەدا کە رێکخراو و لایەنەکانی تریش پشتمانی فیدرالیزمیان دەکرد، دوو یان سێ پارێزگای شیعەیی تریشیان بەگەڵ ئەو فیدرالییە دابوو. سەرکردهکانی بەسەرە خۆیان لە پێشنیارەکی حەکیمی لاتەرێک گرت، چونکە بەلای کەم نەیان دەویست نەوتی بەسەر بەکەنە میوزی سەر بووکی. سەبارەت بە کۆنترۆلی نەوت لە لایەنی هەرێمەکانەوه، دەعوەیی جەعفەری بەرەهەستی حەکیمی کرد، رەنگە ئەمەش هەر لەبەر ئەوە بووبێ کە خۆی سەرۆک وەزیرانی حکومەتی ناوەندی بوو. موقتەدا سەدریش بەرەهەستی کردنی خۆی بۆ هەموو جۆرە فیدرالییەکان نیشان دا، کەچی قایلێش نەبوو پشکداری پرۆسەیی نووسینەوهی دەستووریش ببێ، بیانووشی ئەوە بوو کە لەوکاتەدا دەنووسراوه کە ئێراق داگیر کرابوو. زۆرینەیی هاوسۆزەکانی سەدر لە شارێ سەدری بەغدادا دەژین؛ بۆی ئەدەبوونە بەشتیکی شیعەستانەکی حەکیمی.

هەندێ لە دپلۆماتە ئەمێریکییەکان گوتیان کە حەکیم بەو مەبەستە ئەو پێشنیارەیی کرد تا هەلۆمستەیتیک بە کورد بکاو نەهێلێ، لەمە زۆتر، ئەسپی خۆیان بەرەو سەرەخۆیی تاودەن. ئەنجومەنی بالایی شۆرشی ئیسلامی لە ئێراقی بە چۆی رەگی لەناو زۆرینەیی دانیشتمانی پارێزگاره شیعەییەکانی باشوور داکوتا و لە سەرکۆی نۆ پارێزگادا، ئەنجومەنی هەشتیانی کۆنترۆل کردبوو. لەو دەمەدا کە ئەنجومەنی بالایی شۆرشی ئیسلامی لە ئێراقی دەسەلاتی شیعەستانی لەبەر دەست دابوو، پێویستی بەو نەدەکرد کە گومان لە دلسۆزی قسەکانی حەکیمی بکری. لەمەش پتر، خۆ ئەگەر ویستبای کورد بترسینێ، ئەو پڕووشکی ئاگرەکی بە خۆیشی دەکەوتەوه. راستە ژمارەیتکی کەمی سەرکردهکانی کورد وا دەبێ بە ناشکرا دەلێن کە دەیانەوی شیرازەیی ئێراقی تیکچی، بەلام شیعەستان ئەو هەلوێستەیی کوردستانی بەهێز کردو ئەگەر ئێراقیش لێک بترازینێ، ئەو هیشتا زۆر باشتەر.

بارزانی و سەرکرده شیعەکان لە کۆتاییدا لە سەر شتیک رێککەوتن. کورد هەرچییان سەبارەت بە فیدرالیزم دەویست هەموویان بە دەست هات و شیعەکانیش هەندێ لەو هەمی سەبارەت بە ئیسلام دەیانویست بۆ خۆیان مسۆگەریان کرد. وەک

کیشه‌کانی ئافره‌تان و رۆلی مه‌لایه‌کانیان بۆ بوو، به‌مرجی له کوردستان کاری پێ نه‌کردی. هه‌ردوو لا له‌سه‌ر ئه‌وه کۆک بوون که ده‌سه‌لاته‌کانی حکومه‌تی فیدرالی تا ئه‌وه‌ی که بکریته‌وه: هه‌ر کاروباری دهره‌وه‌و سیاسه‌تی به‌رگری و سیاسه‌تی بهره‌داری و سیاسه‌تی بودجه و دیاریکردنی له‌ره‌ی شه‌پۆلی به‌خش و پاژه‌گوزارییه‌کانی پۆسته‌و هاتنی ئاوی رووباره‌کانی ده‌جله‌و فرات و ئه‌نجامدانی ناماری گه‌شتی و ریکخه‌ستنی کیش و پێوه‌ره‌کانی بۆ ماوه. هه‌موو ده‌سه‌لاته‌کانی دیکه، به باج وهرگرته‌نشته‌وه^(١٠٠) ده‌بی به‌هاوکارییه‌کی کاریگه‌ری هه‌ریمه‌کان جێبه‌جێ بکری.

به‌رواله‌ت ده‌ستوره‌که ئێراق به‌ده‌وله‌تێکی ئیسلامی پێناسه‌ ده‌کا. ئیسلام ئایینی فه‌رمی ولاته‌و "یه‌ک له‌ سه‌رچاوه‌ بنه‌رته‌کانی یاسایه". پارتی ئیسلامیه‌ شیعیه‌کان و یه‌ستیان ئیسلام بێته‌ سه‌رچاوه‌ی بنه‌رته‌ بۆ یاسا و به‌مجۆره، شێوه‌ی راسته‌قینه‌ی ده‌ستووری جۆره‌ سه‌رکه‌وتنه‌تێکی سیکولاریزمی تێدا بوو. به‌لام پاشان ده‌ستور مه‌رجێک دادهنی که "ناشی هیچ یاسایێک دابندرێ ئه‌گه‌ر به‌ پێچه‌وانه‌ی ریتسایه‌کانی ئیسلام بی. ده‌بی دادگه‌ی بالای فیدرالی ئێراقی به‌ده‌ستووری بوونی هه‌موو یاسایه‌کاندا بچیته‌وه‌و گومان نه‌هێلی که نایسلامی نینه‌ ده‌ستوره‌که داوای ئه‌وه‌ش له‌ دادگه‌یه‌که ده‌کا که "شاره‌زایانی فیه‌قی ئیسلامی ده‌بی له‌ناو ده‌سته‌ی دادوه‌رانیدا هه‌بن.

له‌لای سه‌رکرده‌ سیکولاره ئێراقیه‌کان هه‌بوونی زانای ئیسلامی له‌ناو ئه‌و

(١٠٠) کارمه‌ندێکی گه‌نجینه‌ی بریتانی که وه‌ک راویژکاری بالیۆزخانه‌ی ولاته‌که‌ی کاری ده‌کرد، دوو کات پێش دوا‌یه‌ن دیدا‌یه‌ن، هێنده‌ی نه‌مابوو ریسای ده‌ستوره‌که‌یان لێ بکاته‌وه‌ خوری. ده‌قیکی وهرگێردراوی ئینگلیسی ده‌ستوره‌که‌ی ده‌مخۆنده‌وه‌ که به‌به‌ر ده‌ستی که‌وتبوو، بۆی ئاشکرا ببوو که حکومه‌تی فیدرالی ده‌سه‌لاتی باج وهرگرته‌نی نه‌بوو. نزیک بوو داوای کۆبوونه‌وه‌ی سه‌رکرده‌ سیاسیه‌کانی ئێراقی بکا که راویژکاری ده‌ستووری کوردی زیرمه‌کی بیرخه‌ترا گه‌راو رۆژناواییه‌کی گرت که من خۆم بووم، بۆ ئه‌وه‌ی بچم بارو دۆخه‌که‌ی بۆ کابرا رافه‌ بکه‌م. پێم گوت ئه‌و پشتگوێ خه‌سته‌ به‌هه‌له‌ نه‌کراوه‌و ده‌توانی پرس به‌ بالیۆزه‌که‌ی خۆیان بکا به‌ر له‌وه‌ی که ده‌رخۆنه‌که هه‌له‌داته‌وه‌و ئه‌و چاره‌سه‌ره مامناوهنده‌ ناسکه‌ی ئێراقیه‌کان کردوویه‌نه، داته‌پینی.

دادگه‌په‌ی که به یاساکاندا ده‌چوووه، وای لئ کرډبوو که بلتین بوئی سستمی ئیرانیتی لئ دئ. ئەو سیکولارانە که حەسەنی سەرکردایەتی دەکردن بە توندی نکولیان لیتی کرد. لەگەڵ ئەمەشدا، پارتە ئایینییه‌کان پشتیوانتیکی پرچاوانە‌کراویان هەبوو، ئەویش بایۆزەه‌کە‌ی ئەمێریکا بوو. لە میانی کۆبوونە‌وه‌بێتک که لە باره‌گای بارزانیدا سازکرا، خەلیلزاد مشتومری لەگەڵ سیکولاره ئێراقییه‌کان لە سەر ئەوه‌ی بوو که دەبێ شارەزایانی ئایینی لەناو ئەو دادگه‌یه‌دا هەبن تا بتوانن ئەو ته‌گه‌ره دەستووریانه نه‌هێلن که دینه پێش ئەو قانونانە‌ی که به پێچه‌وانە‌ی بنه‌مایه‌کانی نیسلامن و راستی بنه‌مایه‌کانی یاسایه‌کان دەبێ بسەلمێن. ئەمەش دەقی ئەو بیانوانه بوو که سەرکرده‌ی حیزبه‌کانی شیعه هه‌یانبوو، عیلمانییه‌کان به‌مه زۆر دلگران بوون که هه‌مان ئەو بیانوانه‌یان له نوێنه‌ری سەرۆک بوشی بیسته‌وه. خەلیلزاد دەیزانی که شیعه‌کان به دەستوورمه‌که قایل نابن ئەگه‌ر هه‌ندێک له خواسته ئایینییه‌کانیانی تێدا نه‌بێو ئەمێریکییه‌کانیش ناتوانن له لایێک به‌رگری له به‌هایه پوژناواییه‌کان بکەن و له‌لایێکی تریشه‌وه له‌گەڵ دێدلاینه‌که ئه‌رکه‌که‌یان ته‌واو بکەن. سەرۆک بوش پێش‌س‌تر روونی کرډبووه‌وه که بابەتی دووهمین له‌کن ئەو، گرینگ‌تره‌که‌یان بوو.

کوردەکانیش به‌دوودلاییه‌وه به‌گەڵ خەلیلزادی که‌وتن، چونکه نزیکي هه‌موو خواسته‌کانی خۆیانیان به‌دهست هه‌تانبوو، بوئی که‌ره‌کیان بوو ده‌ستوورمه‌که بێ. به‌لام له‌بری ئەوه‌ رێگه‌یان دا که مه‌لا لەناو دادگه‌ی بالادا هەبن، هه‌ستان نه‌یان‌ه‌تشت دادگه‌که ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ریاندا بشکێت و بتوانی به‌ یاسایه‌کانی هه‌رێم دا‌ب‌جێته‌وه. کورد هه‌رگیز هه‌تنده له ئەمێریکییه‌کان نیگه‌ران نه‌بوونه وه‌ک ئەوه‌ی که له‌و پێنمایینه‌یان که بۆ دادگه‌ی بالا کردیان، هه‌راسان بوون. چونکه که‌ وتوێژکاره‌کانیان سه‌یری نمونه‌ ئەمێریکییه‌که‌یان کرد، ده‌سه‌لاتی قه‌زایی سه‌ره‌خۆیان به‌دی نه‌کرد، به‌لکو ده‌زگایه‌کی ترسناکی شوێشگێری وه‌تۆیان به‌رچاوانه‌که‌وت که دادومه‌رگانی ده‌توانن به‌ پێی میزاجی سیاسی خۆیان بریاری ئەنجامدانی هه‌لب‌ژاردنی سەرۆکایه‌تی به‌دن. بوئی بویان نه‌ده‌کرا به‌ هه‌چ شێوه‌بێتک ئەو ده‌سه‌لاتانه به‌ دادومه‌رگانی به‌غدا به‌دن.

دوای سه‌باندنی دستوورمه زۆر له پوژناواییه‌کان فۆکه‌سیان له سهر بئنده‌مکانی یاسای مافه‌کانی مروّف و په‌گه‌ز کرد، بێ ئه‌وه‌ی بزانه‌ن که تارا‌دمی‌کی زۆر بێ سوود بوون. وا باسی به‌شی مافه‌کانی مروّفی دستووری ئێراقی ده‌کری که له پوژنه‌لاتی نافیندا باشت‌رینیانه. که‌چی ئه‌و مه‌رجانه‌ی بۆ مافه‌کانی ئافه‌رت دان‌دراوه په‌خه‌ی ئه‌وه‌ی لێ ده‌کیری که هه‌نگاو‌یکه‌و بۆ دواوه ده‌که‌ریته‌وه^(١٠١).

دین و مافه‌کانی مروّف و په‌گه‌ز له بن ده‌سه‌لاتی ته‌واوی حکومه‌تی فیدرالی نینه. چونکه‌ به‌ته‌واومیش له ژێر ده‌ستی حکومه‌تی فیدرالی‌دا نینه، بۆی ده‌ستوورو یاسا هه‌ریمییه‌کان بالاده‌ست ده‌بن. ئه‌م جۆره رێکخه‌سته‌ن، بواری کوردستان ده‌دا تا باره سێکولاره‌که‌ی خۆی و مافه‌کانی مروّفیش له ده‌قی ده‌ستووری خۆیدا بپاریزی؛ چونکه ده‌ستووره‌که‌ی بالاده‌ستی ده‌ستووری فیدرالییه (له‌گه‌ڵ هه‌ندیش هه‌موو کات په‌یره‌و نا‌کری). ئه‌مه ئه‌وه‌ش ده‌که‌ییتێ که هه‌ریمه‌کانی شیعه (یه‌ک بێ یان زۆر بن)، به‌ تاییه‌تی له هه‌لسوکه‌وت کردن له‌گه‌ڵ ژنان، لایه‌نتکی توندتری شاریعه‌تی ئیسلامی په‌یره‌و ده‌که‌ن له‌وه‌ی که له ناو ده‌ستووری فیدرالی‌دا هه‌یه.

ئێستا ئێراق دابه‌شی سهر سی قه‌واره‌ی جیاوازه‌ بووه. کوردستان له ١٩٩١ له ئێراقی بووه‌وه‌و ناشه‌گه‌ریته‌وه. شوێنی شیعه‌ی ئێراقی و عاره‌بی سونه‌ش شه‌ریکی ناوخۆیان ده‌ستپێکرد که ئێراقی دابه‌شی سهر هێلی رێبازگه‌ران کردوه. ده‌ستووری ئێراقی دوو تاییه‌تمه‌ندی گه‌ره‌ی تیدا هه‌یه: یه‌که‌م؛ بانه‌مایتک بۆ عاره‌به سونه‌و شیعه‌کانی ئێراقی ساز ده‌کا تا بتوانن دامه‌زراوه تاییه‌تییه‌کانی خۆ-به‌په‌رینه‌بردن پێکبه‌ین که په‌نگه‌ رێگه‌ بۆ پێشکه‌وتنی باشوور خۆش بکاو یارمه‌تی ناوه‌ندیش عاره‌بی سونه‌ش بدا تا ناوچه‌ پر نا‌زاوه‌مکانیان ئارام بکه‌نه‌وه. (کوردستان ئێستا حکومه‌تی هه‌ریمی کارامه‌و هێزی ناسایشی خۆی هه‌یه.) دووه‌م، ده‌ستوور

(١٠١) ده‌ستوور ده‌یه‌وێ له شوێنی یاسای کاروباری سیفیل، که یاسایکی پێشکه‌وتوو، رێگه‌ به هه‌ر که‌سێک بدا بتوانی له نێوان سسته‌میکی نایینی مه‌زه‌به‌گه‌ری و یاسای سیفیل هه‌لبژیری بۆ ئه‌وه‌ی به پتی کامیان خۆی ده‌یه‌وێ به‌و حوکم بکری. چونکه شاریعه‌تی ئیسلامیش له کیشه‌ که‌سییه‌کانی وه‌ک ماره‌و ته‌لاق و میراتگرتندا (خوشک نیوه‌ی برا و مرده‌گرتی)، لای پیاو ده‌کری، بۆی لێزه هاندهرتیک بۆ پیاو هه‌یه تا شاریعه‌تی ئیسلامی په‌سند بکاو ژنیش یاسای سیفیل هه‌لبژیری، نه‌گه‌ر به‌راستی رێگه‌ی بدری.

یاسایکی بۆ خاوکردنهوهی ئەو کیشانه خستۆته گهر که قسهو باسی زۆریان له سەر دهکری و پهنگه شهپی ناوخوی ئیراقی بهرفرهوانتر بکهن. ئەوانهش کیشهی خاک و دابهشکردنی دهرامهتو کۆنترۆلکردنی حکومهتی ناوهندی بهغدانه.

له میانی دانوستانه دهستورییهکان، عارهبه سوننهکان پیکهتانی ههر ههریمیکی تری فیدرالییان پهت کردهوه، چونکه به قسهی ئەوان دهبه هۆی پارچه بوونی ئیراقی. (له سههرمتادا به فیدرالی کوردیش قایل نهبوون، بهلام له کۆتاییدا تهناهت صالح موتهگیش هاته سهر ئەو رایهی که ئەو فیدرالییه راستییه.) بهو پێیهی که له ههر ئیراقیکی پهکگرتوودا، عارهبی شیعه بالادهست دهبن و ئەو بهرهههستییهی عارهبی سوننه له فیدرالیزمی دهکهن، دژی بهرژهوهندی خۆیانه، دهبی بیانوههکانیان تهنیا بهو جۆره بخۆنینهوه که بۆ ئەوهبوو دهیانویست سههرتاپای پرۆسهی دانانی دهستور لهناو ببهن. ههرچهنده عارهبی سوننه به نزیکهی کۆی دهنگ (نا) له دژی دهستورهکه بوون، بهلام دهستورهکه ههر سهپا. ئینجا ئومید دهکری که عارهبی سوننه بیر له چاکهی خۆیان بکهنهوهو ههریمی خۆیان دابهزرین.

ههشتا دیار نییه ئایا عارهبه شیعهکان، وهک ئەوهی که حهکیم داوای کرد، ههریمیکی زههلاح پیکدین، یان چند ههریمیکی بچوک دروست دهکهن. له میانی دانوستهکانی دهستویدا، خهلیلزادو عارهبه سوننهکان ههولیکی زۆریان دا، بۆ ئەوهی نههیلن ژمارهی ئەو پارێزگیانهی که یهک ههریمی فیدرالی پیک دین، له چوار پارێزگا پهت بدا، بهلام سههرنهکهوتن. بهپێوهبهرایهتی بوش زۆر بهدرهنگهوه به ناگا هات و تیگههشت که دهبی ستراتیژییهکی تایبتهت بۆ تاووتوتکردنی دهرهههجامهکانی داگیرکردنی ئیراقی ریک بخری، بهلام کورژ کردنهوهی قهوارهی شیعهستان هههجامهکه زۆر ناگۆری. ههریتمه شیعهکان له چوارچێوهی کۆنفیدرالییکی شیعهدا هاریکاری پهکتری دهکهن. جگه لهمه، له نایندهشدا نهگهر یهک ههریمی شیعهی بههیز ههبی، له پاشهروژدا ئاسانتر دهتوانی خۆی له ئیرانی دوور بخاتهوه، بهلام نهگهر چند ههریمیکی لاواز بن، بێگومان درهنگتر نهههیان بۆ بهسهردهچی.

دهستور یاسایکی تایبتهتی ههیه بۆ ئەوهی ئەو ناکوکیانهی که تایبتهتن به زهویو

له نێوان ئێراقییەکاندا هەیه، چارەسەر بکا: کێشەى کوردستان له گەڵ سەرچەم ئێراقییەکان له سەر کەرکوکی نەفتدارە. دەستوور بەندەکانى ناو یاسای بەریتووبەردنى کاتى دووبارە کردووه بۆ ئەوهى کورده راگوێزراوهکان بگەڕێنەوه و عارەبه داگیرکەرەکانیش رهوانى شوێنى خۆیان بکێنەوه و سنوورەکانى پارێزگای کەرکووک وەک خۆى لى بکێتەوه. بەلام دەستوورەکه وەک یاسای بەریتووبەردنى کاتى نەکردو کۆتایى ۲۰۰۷ى دانا بۆ ئەوهى ریفڕێندەمیک له سەر کەرکووک بکێت و کێشەکه بپێتەوه. بەلام ئەو بەندانهى سەبارەت بە کەرکووک هەنە، سەر بەخۆیان ناتوانن کێشەکه بە شتێهێى خاوە بکەنەوه. عارەبه سوننهکان به توندی بهرپەرچى له دەستدانى کەرکووک دەدەن و نایانەوی ئه شوێنهى که به میراتى خۆیانىانى دەزانن به هیچ شتێهێک له دەستى بدەن و دهیانەوی ئێراق هەموو له میانى ریفڕێندەمهکەى کەرکووک دەنگ بدا. بەم شتێهێهه رەنگه ئەگەر عارەبى سوننه کەرکووک له دەست بدەن کاردانەوهى توندى له بەرانبەردا بکەن.

ریفڕێندەم بۆ ناوموهى کەرکووک پەسند نیه. چونکه له کاتیکدا هیچ ئەنجامیک وەدەست نایى که به هەموو لایەنهکان خۆش بێ، هێشتا دەشتى دلێ ئەو لایەنه بدریتەوه که دەدۆزێنێ. کەرکووک پێویستی به دابهشکردنیکى باشى دەسهلاتى بەسەر کوردو عارەبو تورکمان و کەڵدۆ ئاشووریانەوه هەیه و پێویستی به ئۆتۆنۆمیش هەیه، جا ئەگەر له ئەنجامدا بکەوێتە سەر کوردستان یان ئەگەر هەر له گەڵ ئێراقى عارەبیدا بپێتێتەوه. ئەنجامى دەنگدانەکه هەرچیهک بى، وا باشه ئەوانهى که ریفڕێندەمهکه دەدۆزێن هەست بەوه نەکەن که گۆرانکاریهکی سەرەمکی له چۆنیهتى بەریتووچوونى پارێزگایهکیان بەدى هاتووه.

ئەگەر بەندەکانى ناو دەستوورى سەبارەت بە کەرکووک، به راستى پیاوه بکێن، دەستکەوتیکى بى ئەندازەیان دەبێ. دەتوانن ئەو کێشەیه چارەسەر بکەن که هەشتا ساڵه له ئێراقى، ناکۆکى له نێوان کوردو عارەب پەیدا کردووه. ئەو هەنگاوانهى له کەرکووک دەهاوێشترین، دەکێت له شوێنهکانى تریش بهاوێژترین که کورد داویان دەکاتەوهو به فەرمى نەخراوانهتەوه سەر کوردستان. خانەقین، له باشوورى سلێمانى و مەخمور، له رۆژئاواى هەولێر، هەموویان کوردن و وا پێدەهچى هەموو لایەنهکانیش،

گهراڻه و ميان ٻوڏ ناو ڪوردستان پهسند بڪن. گروويه ڪاني تر پيش له خواستي ڪورد دهڪرن و سهارته به شنگال، له نزيڪي سنووري سوريو شوتنه ڪاني تري پاريزگاي ميسل، ململانتيان له گهل ڪورد ههيه. پهنگه نه مانه بينه هوي هه لچووني ناوچه ڪه. به لام نيسستا له بهر رتيڪويپيڪي پارته سياسي و ڪارامهيي حڪومهتي هه ريمي ڪوردستان و پيشمه رگهيه ڪه ڪورد مهڪان له و ناڪو ڪيپانهي ڪه له گهل عاره به ئيراقيه ڪان هه يانه هه ميشه بالا دهستن. دهبي وريا بن و له مهترسي زيده رويي تيبگن.

له ولاتيڪي وهڪو ئيراق ڪه تنيا يهڪ سه رچاوهي ههيه، نويل دهسه لاته. هه رچهنده به رتيوه به رايهتي بوش به هه موو تواناي خوي هه ولي دا بو نهوهي نهفت له زير دهسه لاتي حڪومهتي ناومندي بمينتيتهوه، به لام هه رگيز ڪس له سهر نه م رايه ڪوڪ نه بووهو نابن. مهسعود بارزاني و نه نجومهني نيشتماني ڪوردستان گوتيان ڪه هيج له و دهستوره باشتر نييه ڪه دهرامهتي ولات هه مووي له بهر دهستي حڪومهتي ناومندي دابني. به لام چونڪه له باشوور نهوت زورهو شيعه ڪانيس دهيانويست نويلي ناوچهي خويان ڪونترول بڪن. بويي رتيڪه وتنيڪي مامناومندي نهوتي ڪون، نهوتي نويي ڪرا. به پتي نه م رتيڪه ستنه، حڪومهتي ناومندي داهاتي نه و ڪيلگانه ڪوڊمهڪاته وه ڪه نيسستا له ڪارن و دابه شيان دهڪا. هه ريمه ڪانيس له نايندهدا ڪيلگه تازمهڪان به رتيوه دهبن و قازانجه ڪانيشيان بو خويان دهبي و به م پييهي دهستور رتيڪي خستوه بو چند دهيه ساليڪي ناينده نه و به رهه مه به يه ڪساني دابهش دهڪري. پاش چندين سالي ديڪه، ڪه نه م چالهوتانهي نيسستا وشڪ دهڪن و نهوانه ي هه ريمه ڪان به تنيا به رهه ميان دهمني، نه و ڪات قازانجه ڪه هه ر بو هه ريمه ڪان دهمنيتهوه. به لام، به گويزه ي نهوهي ڪه ڪيلگه ڪاني نهوتي ڪه رڪووک له ۱۹۳۴ دهستيان به به رهه مدهان ڪردوهو تانيسستاش نه و ڪوڪا زه به للاحانهي ئيراق هيشتا دهيان بليون به رميل نهوتيان تيدا ماوه، به و پييه، تا ماوهيپيڪي دوورو دريژ نه و هه ريمانه هه ر بي نهوت نابن. له ڪاتيڪدا ڪه زوريه ي نهوته ڪه له باشوورو باكووري ئيراق دهه تيديرتنه به رهه م، هه ر سي ڪومه لي ئيراق خاڪي ناوايان ههيه ڪه هيشتا فره بيبي لي پمچاو دهڪري. پهنگه به غدا بو خوي له سهر قورگي ڪوميڪي گوره ي پر نهوت

دانیشتیی، که هیتشتا نه دۆزراومهتوه. تا بهندهکانی دهستور جیبه جی بکرتین، عارهبی سوننه پتویست ناکا له وه بترسین که سهراچاوهی داراییان نه میتنی. له گه ل هه ندیش، لایه نکی نه و پیکه ستنه تازهیه زۆر گرینگه. له بری نه وهی که عارهبی سوننه به شتیکی داهااتی نهوت بۆ باکوورو باشوور بنترین (به شه زۆره که شی بۆخویان بهیلتنه وه)، ئیستا کوردو شیعه چیکی پارهی خویانی لی ده برن.

ههروهها دهستور مملاتی سهر دهسه لات و دهستپویشتن له به غدا ده برینیته وه. له ۱۹۲۰ را عارهبی سوننه لووتکهی دهسه لاتی ئیراقتیان به دهسته وه بووه؛ زۆربهی ژهنرالهکانی سویای ئیراقتی نه وان بوون، زۆربهی بالیژهکان خویان بوون، باشترین پۆسته راژهکوزارییه سیفیلییهکانیان بۆ خویان هه موار کردبوو. له راستیدا، جهلال تاله بانای به که م سوننه ی نا عارهبه که پۆستی سه روک وه ده مگرئ. دهستور ده خوازئ که سه روک کۆمارو سه روک وه زیران و نه ندامانی نه نجومه نی وه زیران و دادوهرهکان زۆرینه ی هه ره زۆری دهنگ وه ده مست بیتن بۆ نه وهی پۆستهکانیان وه برگرن، نه مهش بۆ نه ومیه دهسه لات له نیتوان هه رستی پیکهاته ی ئیراقتی به چاکی دابهش بکرتی. له وهش گرینگتر نه ومیه که دابهشکردنی دهسه لاتو نه هیتشتنی له ناوه ند، مملاتی نیتوان کوردو عارهبی شیعه و عارهبی سوننه که م دهکاته وه؛ چونکه چ نابئی شه ری له سه ر بکه ن.

دهستور هه چ چاره سه ریه کی کیتشه ی به غدا ی پی نییه. به غدا ۴۰/۶۰ له سه دای شیعه و سوننه یه و (نه م خه ملاندنهش رهنگه زۆر ورد نه بی چونکه ژماره ییکی زۆری که مینه ی کوردو دیانهکان ناگرتنه وه) و به ره ی هه ره پیتشه وه ی شه ری ناوخوی ئیراقتیه. به پی دهستور رهنگه به غدا په یوهندی به هه چ هه ریمیک نه کاو بۆ خوی ته نیا هه ریمیک ریک بخا. نهسته مه رتگه چاره میتک هه بی که کیتشه ی دابهشبوونی ریبازگه ری نه و پایته خته هه ره ترسناکه ی دونیای پی چاره سه ر بکرتی.

ههروهها دهستورمه که په یمانیکی نیشتمانی نییه. چونکه شیعه و کورد دایانناوه و عارهبی سوننه ی تیدا نییه. وهک پیتشان گوتم هه چ رتگه چاره میتکی له بهر نه بوو. ته نیا نه وه نه بوو که عارهبی سوننه بۆیکۆتی نه و هه لبژاردنانه یان کرد که نه و نه نجومه نه ی لیکه وته وه نه نجومه نه کهش نه و دهستوره ی نووسییه وه، به لکو نه و عارهبه سوننه

هه‌لۆیستی ئاوايان هه‌بوو که به هه‌موو شتیه‌یه‌که له دژی شیعه و کورد بوو. به کورتی، ئه‌وه‌ی عاره‌بی سوننه ده‌یانویست ئه‌وه‌بوو که هیچ نه‌دنه شیعه و کورد که ده‌یانویست. به‌م پێیه نه‌کرا هیچ خاڵێکی هاوبه‌ش له نێوانیاندا بدۆزێته‌وه. به‌لام له‌گه‌ڵ نه‌مه‌شدا، ئه‌م ده‌ستووره ئه‌و چاره‌سه‌ریه که ئێراقیه‌کان بۆ گرفته‌کانی خۆیان نووسیویانه‌ته‌وه. کوردو شیعه که‌یشتنه ئه‌و نه‌جامه‌ی که ئێراق نا‌کرێ و هه‌م ده‌وله‌تێکی یه‌ک‌بوو کار بکا، بۆ‌ی وێکرا کاریان کرد تا به شتیه‌یه‌کی ناشتیایانه به‌شی بکه‌ن. عاره‌بی سوننه نکولییان کردو پشکداری پرۆسه‌که‌یان نه‌کرد به‌لام کوردو شیعه شوێنی به‌تالیان بۆ هێشتنه‌وه. عاره‌بی سوننه هه‌موو ئه‌و مافانه‌یان هه‌یه که کوردو شیعه هه‌یانه‌و ئه‌مه‌ش ئه‌نجامێکی دیارو شه‌ره‌فمه‌نده که له هه‌موو میژووی ئێراقیدا باسی ده‌میته‌وه.

پێرفینده‌می ده‌ستووری ئێراقی له ۱۵ ئۆکتۆبه‌ری ۲۰۰۵ دا کراو هه‌لبژارنی ئه‌نجومه‌نی نیشتمانی که ناوی تازه‌ی په‌رله‌مانه، دوا‌ی دوو مانگ له ۱۵ دیسه‌مبه‌ری ۲۰۰۵ دا به‌رێوه‌چوو. ئه‌نجامی ئه‌و هه‌لبژاردنه‌ش ده‌ری خست که ئێراق چه‌ند له‌ناو خۆیدا دا‌به‌ش بووه. له پێرفینده‌مه‌که‌ی ئۆکتۆبه‌ر، هه‌رسی پارێزگایه کوردیه‌که به رێژه‌ی ۹۹ له‌سه‌د به‌ه‌تی، ده‌ستووره‌که‌یان په‌سند کرد. رێژه‌ی ده‌نگی به‌ه‌تی له نۆ پارێزگایه‌که‌ی باشوور له نێوانی ۹۵ تا ۹۸ له‌سه‌دا بوو. به پێچه‌وانه‌ی ئه‌وه‌شه‌وه، زۆرینه‌ی دانیشتمانی پارێزگای سه‌لاحه‌ددین به ۸۱ له‌سه‌دا ده‌نگ و پارێزگای ئه‌نباریش که هه‌مووی عاره‌بی سوننه‌نه، به ۹۷ له‌سه‌دا ده‌نگ له دژی ده‌ستوور ده‌نگی خۆیانیان دا. به‌لام چونکه رێژه‌ی دانیشتمانی عاره‌بی سوننه له پارێزگای نه‌ینه‌وا به شاری میسه‌لیشه‌وه ته‌نیا ۶۰ له‌سه‌دا سه‌رجه‌م ژماره‌ی دانیشتمانه، بۆ‌ی ده‌ستووره‌که سه‌پا. نه‌ینه‌وا به رێژه‌ی ۵۴ له‌سه‌دا له دژی ده‌ستوور ده‌نگیان دا، ئه‌مه‌ش له‌و رێژه‌ی دوو له سێ پێویست که‌متر بوو بۆ ئه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ دوو پارێزگایه‌که‌ی تر هه‌ره‌س به ده‌ستوور بیتن^(۱۰۲).

له هه‌لبژاردنه‌کانی ئه‌نجومه‌نی نمایندگان که له دیسه‌مبه‌ر کرا، به رێژه‌ی ۲

(۱۰۲) ئه‌گه‌ر سێ پارێزگا به رێژه‌ی دوو له سێ ده‌نگی له دژیان هه‌با، ئه‌وا ده‌ستووره‌که‌یان ده‌بژاندا، ئه‌مه‌ش پێی ده‌گوترێ فیتوی کوردی.

لهسدا كه متر كوردهكاني ئيراقى دهنكى خويانيان به پارتە ناكوردبیهكان دا، كه چى ۱۵ له سدا كه متر عارهبى سوننهو شيعه دهنكيان به پارتە نا رتيازگه رهمكان دا^(۱۰۳).
 ئەوانهى رهنه لهو دستوره دهگرن دهلتن كه پى پارچه بوونى ئەو ولاتهى خوش كردهوه. به لام له راستيدا رهنه ئەمه تاكه داو بى كه بتوانى ئەو ولاته به به كگرتووى بهتلتتهوه. كورده ئيراقبیهكان نايانهوى به شىك له ئيراقى بن و زۆر رقيشيان لىهتتى. به لام دهزانن ئەگەر بۆ سه به خۆبى بجن مه ترسيان بۆ دهبى، هر بۆيش رهنه له سه ر ئەم سه به خۆبیه دىفاكتووى خويان، به پى دستوره، هر به دهوام بن. وهك ئەوهى سه رشيتيه كهى برىمه ر بۆ دروستكردهوهى ولات ديارى خست؛ هر گوشارىكى دهرهكى بۆ ئەوهى كه ئىراق يهك بمىنى، داواكارى سه به خۆبى پتر دهكا. كه سيش نابى بۆ ماوهى دوورخايه نيش خۆبى فرىو بدا؛ چونكه هر دهمىك كهش و ههواى نيوده ولتهى رىگهى كوردستانىكى سه به خۆبى بدا، كورد يهكسه ر جارى دهمن.

خۆ رهنه ئەو دابه شبوونه رتيازگه ربهى له نىوانى عارهبى سوننهو شيعه دا هه به هر ناوا بمىنتته وهو چاره نه كرى، چونكه دىن هه رگىز هتندهى سياسه ت له ئيراقى وهك ئىستا گرىنگ نه بووه^(۱۰۴) و دهشى له ناينده شدا ئەو سۆنگه بهى بىته وه. هر له مژه وه را ئىلىتى پيشه وه رو كارگوزارو بىورۆكراتى ئيراقى هر سىكولار بووينه و هتنده عىلمانى بووينه كه زۆران هه ن كه س نازانى ئايا شيعه ن يان سوننه نه. هرگىز بايه خيان به مه نه داوه و نه يانتوانيوه بزائن بۆچ ببىبه ئەم يان ئەو گرىنگه. دىمۆكراتى له ئيراقى هاوسۆزى زۆر هه بووه، ته نانه ت شيعه كانىش پشتىوانى دىمۆكراسىيان كرده وه و رهنه ديسان بىنه وه سه ر پى، يان رهنگىشه هر نىنه وه.

له ئەنجامى ئەو شه ره مه زه بگه ربهى ئىستا، شيعه و سوننه هتشتا پتر لىك ده ترازىن. فىدرالىيه ت، وا ده كا هر كۆمه له ئيراقبیهك به شىتهى نه رىت و ده زگا كۆمه لايه تبه كهى خۆبى به رتوه ببا، بىى ئەوهى كه س هه ره شهى لى بكا. به م جۆره، شيعه ده توانن سىستى ئىران ئاساى خويانيان هه بى، به لام هر له و ناوچانهى كه

(۱۰۳) پاشكۆى ژماره ۲ پاراوتر ئەنجامه كانى هه لىژاردن ته تله ده كا.

(۱۰۴) به پىچه وانه وه، نىشتمانپه روه رى هه مىشه بالاده ستى سياسه تى كوردستان بووه.

شیعەى لى ھەيە. كە عارەبە سوننەكانىش ئەو دەولەتە فیدرالییەى خۆیان دەبى سەرکردەكانیان دەتوانن قۆلیان لە خزمەتکردنى كۆمەلگەكانیان ھەلواسن و خەمى بەرھەلستكارى نەخۆن. حكومەتتىكى سوننەى عارەبى جا بەعسىيە تازەكان بن یان ئىسلامى بن دەتوانن قۆلیان لە چەتەكان ھەلمالن و لەناویان ببەن.

بە بۆچوونى ئەمىرىكى ئەمانە ھىچیان پەسند نینە. ئەگەر ئەمىرىكىيەكان دەیانزانى ئەنجامى داگیرکردنى ئىراقىك كە كەمىك چەكى كۆمەلكوژى ھەبوو دەبوو ھۆى ئەوھى كە نیوھى ئەو ولاتە ببیتە ساتىلاىتتىكى ئىرانى و حكومەتتىكى دىنى لى دەسەلاتدار بى؛ كەمتر پشتیوانى ئەو داگیرکردنەیان دەكرد. بەلام ئەم ئەنجامە لەوہ باشترە كە حكومەتتىكى ناوھندى وھتۆ ھەبى كە ببیتە ھاوپەیمانى تاران و ھەول بەدا دەسەلاتتىكى ئابىنى شىعەى بەسەر ئىراقىدا بسەپىنى. بە پى ئەنجامى ھەلبژاردنەكانى دىسىمبەر، ئەگەرى ئەوھش ھەيە كە عارەبە سوننەكانىش ئىسلامىيەكان ھەلبژىرن، ئەگەر ھەلبژاردنى بەعسىيە تازەكانىش لە ئارادا ھەيە، بەلام لە ئىسلامىيەكان كەمترە. ئەوھش مسۆگەر نىبە كە حكومەتتىكى عارەبى سوننە دەتوانى ناوچەكانى ژىر دەسەلاتى خۆى كۆنتررۆل بكا، یان بىھوئ بەراستى یاخىيەكان پەلبەست بكا. ھىشتا ھەر ئەو حكومەتە ھەلبژاردراوھى كە ھىزى چەكدارى خۆى بۆ سەپاندنى ئاسايش بەكاردىنى لەوہ باشترە كە عارەبە شىعەكان لە ناوچەكانى عارەبە سوننەكان دا دەيكەن و ئەوانىش ھىزى نامۆى حكومەتى خاننى بەغدايان پى بىژن.

رەنگە چارەسەرى كردنى ئىراق بە سى وىلايەت، ببیتە ھۆى ئەوھى كە دەولەتەكە نەتوتتەوہ. ھىچ بیانووئىك نىبە بۆ ئەوھى خەم لە ئەمانى ئىراقى بھۆن. چونكە ئىراق ھەمىشە ۸۰ لەسەدى سەرچەم دانىشتوانە ناعارەبە سوننەكەى خۆى دلتنەنگ كرددووہ و چەرمەسەرى پى كرددوونەو بەبىتى بەكارھىنانى ھىز ناكرى بە يەكگرتووى بمتىتتەوہ. گومان لەوہدا نەماوہ سەرەخۆى كوردستان تەنیا بە كاتوہ پابەندە. وھك بابەتتىكى ئەخلاقى، كوردە ئىراقىيەكان ھىچیان لە لىتوانى و كرواتى و فەلەستىنىيەكان كەم نىبەو ئەوانىش شایانى سەرەخۆى خۆیانن. ئەگەر عارەبە شىعە ئىراقىيەكانىش وىستیان بەخۆیان فەرمانى خۆیان بگىرن، ئایا ھىچ

بنه ماییتی دیمۆکراسی هه به که ریگه یان لی بگری؟ نه گهر نرخی مانه وهی
یه کگرتووی نیراقیش دکاتۆریکی تر بی، نه مه نرخیکی زۆر گرانه نه گهر بیدهین.

سیاسه تسازه نه مپریکیه کان، وهک چۆن دهیانویست یه کیتی ولاتانی یه کیتی
سۆفیهت و یۆکۆزلافیا بپاریزن، نیستاش به شتیه ییکی پیچه وانوه پابهندی یه کیتی
خاکی نیراقن. وه لای تهقلیدی هه ر مشتومرکی سه بارهت به پارچه کردنی نیراقی
بگری، نه وه به که ناسه قامگیری به ریا دهکا. نه مه خوتندنه وه ییکی به هه له ی میژووی
تازه ی نیراقیه. هیشتنه وه ی نیراق به یه کگرتووی به زهبری هیز، هه میشه هوی
ناسه قامگیری بووه له شکری زه به لاج و حکومهتی سه رکوتکارو به فیرۆدانی
دهرامهتی نۆیل و کرده ی جینۆسایدی ناوخوی و په لاماردانی دهره کیشی لی
که وتۆته وه. نه مرۆش، نه وه ره سه ی نه مپریکا له بواری بنیاتنانه وه ی نیراقیکی
یه کگرتووی دیمۆکراتیدا تووشی هاتووه، بووته هوی چه ته گهریه کی توندو
حکومهتی دینی شیعانیشی لی دروست بووه.

له میانی بانگه یشته ی هه لپژاردنی ۲۰۰ دا، جۆرج و. بوش دهرباره ی نه وه دوا که
نه مپریکا پتیوسته به نهرمی له گه ل هه موو دونیا هه ل سوکه وت بکا. به لام که چووینه
نیراق به فیزه وه چووین و باوه رمان وابوو که ده توانین ده وله تیکی پر به کراسی
خۆمان دروست بکهینه وه. هه ره سکی گهره مان هینا. بو ی پتیوسته نیستا نه وه
بکهین که ده بو هه ر له سه ره تاوه را بمان کردایه - ریزی ئاره زوی خه لکی نیراقی
بگرین. نه وان گوتوو یانه، له ناو بترازی نه م ولاته نابی یه ک بی. چاره سه ری سی
ده وله تیایان ریکخستوووه له ناو ده ستووریان سه پاندوووه ریژه ی ۸۰ له سه دی
دانیشتوانی دهنگیان بۆی داوه. راسته که عاره به سوننه کان ده ستووره که یان
نه ویستوووه، به لام له بری نه وه دا چ هه یه؟ نه وه ده ستووره ی عاره بی سوننه په سندی
ده که ن ۸۰ له سه دی دانیشتوان مانده لی ده که ن.

پتیوسته ولاته یه کگرتوووه کان نیستا وابکا که ریکخستنه سیاسییه تازه که ی
نیراقی کار بکا وه ولی نه زۆک نه دا بۆ نه وه ی له کاری بخا. واتا ده بی یارمه تی
هه ریتمه کانی نیراقی بدری بۆ نه وه ی کاروباری خۆیان پیش بخهن و هیزی ناسایشی
خۆیان توکمه ترو له شکره کانیشیان ناماده تر بکه ن. نه مه له به رژه وهندی نیتمه دایه.

که هەر ئیمه‌کانی ئێراقی سه‌قامگیر ده‌بن، له‌شکری ولاته‌یه‌کگرتووهمکان و هاوپه‌یمانان ده‌توانن بکشینه‌وه. نه‌گه‌ر که‌لێک یان پتر له‌ که‌لێکی ئێراقی ویستی جودا بێته‌وه، ده‌بێ ئیمه‌ ئه‌و پێگه‌یه‌ی بۆ خۆش بکه‌ین تا به‌ شینه‌بیه‌وه‌ لێی ده‌ربجێ. که‌ ده‌وله‌تان پارچه‌ ده‌بن، وه‌ک ئه‌وه‌ی له‌ یه‌کێتی سو‌فیه‌ت و له‌ چیکۆسلوفاکیا رووی دا، شه‌ری ناوخۆ چاره‌ ده‌کری. له‌ یۆگۆسلافیاش، له‌ ۱۹۹۱، ولاته‌یه‌کگرتووهمکان و یه‌کێتی ئه‌روپا، هه‌موو توانای خۆیان خسته‌ گه‌ر بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و ولاته‌ به‌ یه‌کگرتوویی به‌هێلنه‌وه، که‌چی پتیویست بوو هه‌ولی ئه‌وه‌ بدهن که‌ نه‌هێلن شه‌ری سیفیل رووبدا. له‌ شه‌رێکدا که‌ ده‌شیا به‌ سیاسه‌تێکی راسته‌قینه‌تره‌وه‌ پێگه‌ی لێ بگیری، دوو سه‌د هه‌زار که‌س مردن. نابێ هه‌مان هه‌له‌ له‌ ئێراقیدا دووباره‌ بیه‌تته‌وه، چونکه‌ ئێراق ئیستا له‌ ناو شه‌ری ناوخۆدا ده‌ژی.

بەشی ١١

چۆن لە ئێراقی دەر بچین

له ١٩ی ئاداری ٢٠٠٦، که سێیه م سالیادی دهستپێکی شه‌ری ئێراقی بوو، وه‌زیری به‌رگری ره‌مسفیلد گوتاریکی بۆ واشنتن پۆست نووسی. ره‌مسفیلد، وه‌ک هه‌میشه‌ی خۆی باسی به‌دهسته‌ینانی پێشکه‌وتنی کردو گوتی: ده‌زگاکانی ناسایشی ئێراقی به‌هیزن و دیمۆکراسیش به‌ره‌و پێشه‌وه‌ ده‌چێ. ته‌نانه‌ت ته‌قاندنه‌وه‌ی مزگه‌وتی عه‌سکه‌ریش که له ٢٢ی شووبات روویا، نیشانی دا که "زۆرینه‌ی ئێراقیه‌کان ده‌یانه‌وێ و لاته‌که‌یان به‌یه‌کگرتویی بمینیته‌وه‌و له مملانی ئیستنبیه‌وه‌ دوور بێ" (١٠٥). پاشان به‌شێوه‌یه‌کی سه‌رسوپه‌ینه‌ر ده‌لێ: "ئه‌گه‌ر ئیمه‌ ئیستا بکشینه‌وه‌، زۆر هۆ هه‌یه‌ ده‌هینیته‌ سه‌ر ئه‌و باوره‌ که سه‌ددامی و تیرۆریسته‌کان بۆشاییه‌که‌ پر ده‌که‌نه‌وه‌. ئه‌گه‌ر له‌ دوای شه‌ر پشت له‌ ئێراقی بکه‌ین، وه‌ک ئه‌وه‌یه‌ که له‌ دوای جه‌رمه‌نستانمان ته‌سلیمی ده‌ستی نازییه‌کان بکردا بایه‌وه‌" (١٠٦).

(١٠٥) بۆ ئه‌وه‌ی قسه‌که‌ی خۆی به‌سه‌لینێ، ره‌مسفیلد نووسی که: "سه‌رکرده‌ ئێراقیه‌کانی پارتیه‌ سیاسیه‌ جیاوازمکان و گرووپه‌ ئابینه‌یه‌کان هه‌موو توندوتیژیان ریسوا کردو داوایان کرد نارامی بپارێزن، و گوتیشی که: "هه‌یزه‌ ئێراقیه‌کان به‌ خۆیان نه‌ هه‌یزین و لاته‌یه‌که‌رتوه‌وه‌کان نه‌ له‌شکرین هاویه‌مانان بوو که له‌ دوای په‌لاماردانی کلکۆ زێرینه‌که‌ی سامه‌را، هاتوچۆی قه‌ده‌غه‌ کردو نه‌یه‌پشت توندو تیژی بێ. به‌ نیازه‌وه‌ ئه‌و راستیه‌ پشتمگۆی ده‌خا که ئه‌و که‌سه‌ی داوای نارامبوونه‌وه‌ی کرد موخته‌دا سه‌ر بوو، که سه‌رکرده‌ی سوپای مه‌هدیه‌ی ئه‌و سوپایه‌ش له‌ زۆریه‌ی توندی و تیژی و ده‌ستدریژییه‌کانی له‌ دوای ته‌قاندنه‌وه‌ی سامه‌را کرانه‌ سه‌ر عاره‌به‌ سوننه‌کان به‌رپرسیاره‌. له‌ هه‌مان کاتیشدا ئه‌وه‌ش پشتمگۆی ده‌خا که پۆلیسی ئێراقی و کۆماندۆزه‌ شیع‌ه‌کان قه‌ده‌غه‌کردنی هاتوچۆیان به‌هه‌ل زانی و هه‌ندێ په‌لامارو تیمه‌کانی مردنیان له‌ په‌نای خۆیان هه‌ ناردو چه‌ندین عاره‌می سوننه‌یان کوشت.

(١٠٦) ئه‌مه‌ جه‌خت کراوه‌ته‌وه‌.

چونکه ولاته یه کگرتووهمکان دواى سى سال له داگیر کردنى ئىراقى هیتستا هر به همان ژمارهى نهو سهربازانه شهر دهکا که ولاته کهى پى داگیرکرد، بۆى پمچاوى نهو له وهزیرى بهرگرى دهکرا که قسهى راستمان بۆ بکا و بلى که هیزهکانى ناسایشى ئىراقى فاکنتهرىكى سهرهكى بهریا بوونى شهپى ناوخۆ له یهکتر ترازانى پترى نیتن و کۆمه لگه جیاکانى ئىراقینه له وهى که سیاسهتوانه ئىراقیهکانى باسى لئوه دهکن. له لایىکى ترهوش کشانه وهى نه میریکا بهو شتویه نییه که رمسفیلد باسى کرد. چونکه هیچ نه گریک نییه دووباره به عسیبهکان دووباره دهسهلات وهبرگرنه وه. بهر له وهى بهرپوه بهرایهتى بتوانى بیته ناستى گهلى نه میریکا، پتویستیهتى که نازابى و له راستى لانهدا.

چاره سهریهکى گونجاو نییه بۆ نهو نازاومهى که له ئىراقیدا هیه. نه م ولاته پارچه بووهو نیتستا ژانى شهپى ناوخۆى لئیه. نه گه بشله پتوه بۆ سهر بارودۆخى جارانى، دهشتى چند به شیکى ولاته که نارام بیته وهو شهپهکى ناوخۆش پابگیرى. به لام پتویسته ولاته یه کگرتووهمکان دهستبردى بۆ بکا. تا ولاته یه کگرتووهمکان له ئىراقى بمینتو هول بدا که نامانجى نا پهسند جیبه جى بکا، بهرپوه بهرایهتى نه دهتوانى به چاکى سهرکردایهتى ولات بکاتو نه دهشتوانى ناسایشى نه میریکا مسۆگه بکا و نه هیلئى ئیران چهکى ناووکى به دهست بیئى و هه ره شهى بهردهوامى القاعدهش بیرنیتته وه.

له سه ره تاى ۲۰۰۶، بهرپوه بهرایهتى هه موو کۆششیکى دپلوماتى خۆى خسته گه ر بۆ نه وهى حکومه تیکى یه کیتى نیشتمانى له شیعه و سوننه و کوردو سیکولارهکان پیک بیئى. چونکه هاویهمانى یه کگرتووى ئىراقى گه وره ترین بلۆکى ناو په رله مان بوو، بۆى مافى ناو نیشانکردنى سه رۆکى وهزیرانى هه بوو. بهرپوه بهرایهتى عادل عبد المه دى نه ندامى نه نجومه نى بالای شۆرشى ئیسلامى له ئىراقى له لا پهسند بوو. عبد المه دى ئابووریناسیکه له فرهنسا خوتندى خۆى ته و او کردووو کابراهکى مه یله و لیبراله (سهیر نه وه که بریمه ر له ۲۰۰۴ فیتۆى داو نه یه تیشته پۆستى سه رۆک وهزیران وه برگرئ) کوردهکانى ناو نه نجومه نى نوینه ران عبدالمهدیان زۆر خۆشدهویست و له کن سوننهکانیش ناپهسند نه بوو. له ۱۲ى شوبات،

پەرلەمانتارمکانی ھاوپەیمانی یەکگرتووی ئێراقی لە ماله بەسەنگەر کراوەکی عبد العزیز الحکیمی قەراخی ڕووباری دەجلە لە بەغدا، کۆبوونەوێ بە ٦٤ دەنگ بەرانبەر بە ٦٢ دەنگ ئیبراھیم جەعفەری سەرۆک وەزیرانیان بە سەر عبدالمهدی پەسەند کردو ڕووبارە بۆ پۆستەکە ھەلیانبژاردەوہ. موقتەدا سەدر کە سی ئەندامی لە ناو لیستەکەدا ھەبوو بە توندی پشتیوانی جەعفەری کرد. ئەویش لە حیزبی دەعوە سی ئەندامی خۆی ھەبوو بە ھەردوو لا جەعفەری شتیست دەنگی ھیتا. دەلێن موقتەدا چەند ئەندامێکی لەوانە ی دەنگەکانی خۆیانیان ھەلپەساردبوو ترساندو ناچاری کردن کە ئەوانیش دەنگی خۆیان لە سەر تالی تەرازووی جەعفەری دا بنێن و بەم چەشنە بارەکە ی بە لای ئەو داگرت و سەری خست.

ھەرچەندە کە ھاوپەیمانی یەکگرتووی ئێراقی نزیکە ی زۆرینە ی بێ ھاوتای لە پەرلەمانتیدا ھەبوو، بە لām چونکە دەستوو دەلی کە ھەر سێ ئەندامە کە ی ئەنجومەنی سەرۆکایەتی (لە سەرۆک کۆمارو دوو جێگری پێکھاتوہ) دەبێ بە تیکرای دەنگ سەرۆک وەزیران ناو نیشان بکەن و ئەمەش مافی فیتۆی بە کوردو بە عارەبە سوننەکان دەدا بۆ ئەو ی فیتۆی ھەلبژاردەیان بکەن^(١٠٧). تالەبانی سەردەفتەری ئەوانە بوو کە

بەرھەڵستی جەعفەری کردو دوو بلۆکی عارەبە سوننەکانیش لایان گرت. خلیلزادیش بەرھەڵستی کردنی جەعفەری ھان دا، چونکە بەرپۆبەرایەتی بە کابرایەکی جودا کاری ناکاریگەر و زۆر نزیک لە موقتەدا سەدری دەناسی. ئەنجامی ئەم بەرھەڵستکارییە پڕۆسە کە ی بەر بەست کرد. تا جەعفەری مکوڕ بوو لە سەر ئەو ی کە بە دەست نیشان کراوی ھاوپەیمانی یەکگرتووی ئێراقی بمیتێتەوہ، شیعەکان نەیانویست بیگۆزن، چونکە لەوہ دەترسان کە گۆرینی جەعفەری دەرھز بە ھاوپەیمانەتیە کە یان بگە یەنێ. ئەو گەرە لاوژە ی لە سەر سەرۆک وەزیران پەیدا بوو،

(١٠٧) بە پتی دەستوو دەبێ ئەنجومەنی سەرۆکایەتی بە دوو لە سێی دەنگ ھەلبژێردرێ، ئەمەش ئەوہ دەگە یەنێ کە ھەر حکومە تیک دەبێ دوو لە سێی ھەموو دەنگەکانی ھەبێ تا پیک بێ. ھەرچەندە لە دەستووردا باس نەکراوە بە لām لێ تێدەگە ی کە یەکیک لە ئەندامەکانی ئەنجومەنە کە دەبێ کورد بێ و یەکیان شیعەو سنیە میشیان دەبێ سوننە بێ.

(له كۆپونوئەوى كورت بترازى) كه كارمەندو ئەنجومەنى سەرۆكايەتى ھەلبژارد، چيتر نەيەشت ئەنجومەنى نوێنەران كۆ بېتتەو. له سەرەتاي نيسان وەزىرى دەرەوھە كۆندۆلېزا پاپس و وەزىرى دەرەوھە برىتانيا سەردانىكى پانەگەيەندراوى ئىراقىيان كرد بۆ ئەوھى فشار بخەنە سەر لايەنەكان تا سەرۆك وەزىرانىك ھەلبژىرن. لايەنگرانى جەغفەرى و (ژمارەپىك لە دوژمنانى) و ھەندى لە پەخنەگرانىش، ولاتە يەكگرتوومەكان و برىتانىيان دەنگ دا، چونكە دەستيان لە كاروبارى ناوخۆى ئىراقى مەرداو گوتيان سەردانەكەيان زيانى پتر بوو.

دواى پتر لە چوار مانگ لە ھەلبژاردنەكان و لە ۲۰ى نيسانى، جەغفەرى بىريارى دا واز لە ئۇفيسەكەى بىنى. دەستبەردارىبوونى جەغفەرى لە ئەنجامى پىككەوتنىك بوو كە چىگرەكەى بۆ سەرۆكايەتى ئەنجومەنى وەزىران دەستنىشان بكرى. ئىتر گوتەبىزى ھاوپەيمانى يەكگرتووى ئىراقى نورى المالكىيان بۆ پۆستى سەرۆك وەزىران ھەلبژارد. سەرۆك بوش بەپەلە دەستخۆشى لەو ھەلبژاردنە كرد و گوتى: "گەلى ئىراقى ئەو ھەولانەيان پوچەل كەردەوھە كە تىرۆرىستان بۆ پارچەكردنەيان دەيانداو پىگەى يەكبوونى نىشتمانەكەيان ھەلبژارد." لە راستىدا بەرپۆبەراپەتى بوش فرى لە دەربارەى مالكى نەدەزانى، تەنات نەياندەزانى ناوى يەكەمىشى چ بوو. (دېلۆماتەكانى ولاتە يەكگرتوومەكان واپاندەزانى ناوھ نەپىنەكەى، جەواد، ناوى راستى خۆى بوو.) وەزارەتى دەرەوش لەو پلانەى بۆ سەردانەكەى وەزىرى پىكى خستبوو، ھىچ بايەخىكى پى نەدابوو، چونكە نەيدەزانى كابرانىكى ھىندە گرینگە و دەبوو بىخاتە سەر رىزبەندى ئەو سىياسىيانەى كە وەزىر كۆپونوئەمىيان لەگەلدا دەكا. مالكىش وەك ھەموو سەرکردەكانى دەعوە، زۆربەى زىيانى خۆى لە ھەندەران بەسەر بردووه. بەلام وەك جەغفەرى نەبوو لە لەندەن بۆى و فىرى زمانى ئىنگلىسى بىنى، بەلكو ھەر لە ئىران بووھو پاشان پووى لە سورىا كەردووه. كاتىك كە بىركارى سەرۆكى كۆمىتەى نووسىنەوھى دەستور بوو^(۱۰۸)، ناويانگى بەو دەرکرد كە دەھاتە

(۱۰۹) لە ئابى ۲۰۰۵ كۆمىتە كۆپوومە پاشان سەرکردە سىياسىيەكان جىي كۆمىتەى نووسىنەوھى دەستورىيان كرتەوو پۆلى سەرەكەيان لە خاوكردنەوھى كىتە دەستورىيەكان كىرا.

سەر بابەتی نەهێشتنی بەعسییان چارەسەری مامناوەندی لەگەڵ عەرەبە سوننەکانی لەکن پەسند نەدەکردو لە کورد و لە ئەنجومەنی بالای شۆڕشی ئیسلامی پتر پشتیوانی حکومەتیکی ناوەندی بەهیزی دەکرد. مالکی شارەزایی لە حکومەتدا نەبوو، ھەرگیز سەرکردایەتی بزووتنەوھییکی سیاسی گەرەشی نەکردوو. بەلام ئەو بەشان و شوکەت ھەلدانە خێرایەیی ولانە بەکگرتووھکان و ئەو فشارەیی کە ئەمێریکا بەمەبەستی پیکھێنانی حکومەت دەیکرد جا ھەر حکومەتیک بێ ھەردوو لایەنە سیاسییەکەیی تری ناچار کرد دەستیان لە ناو دەستی مالیکی دابنێن.

دوای ئەوھیی لە سەر مالکی رێککەوتن، ئینجا لە ٢٢ی نیسان ئەنجومەنی نوینەران، بە مەبەستی ناوانی سەرۆک کۆمارە ھەردوو جێگرەھکان و سەرۆکی پەرلەمانی کۆبووھو. تالەبانی دووبارە بەسەرۆک ھەلبژاردراوھو عادل عبد المەدھیش ھەر بە جێگری سەرۆک ماوھ. چونکە سەرۆک کۆمار کوردو سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران عەرەبی شیعە بوو، بۆئێ دەبوو سەرۆکی ئەنجومەنی نوینەران عەرەبی سوننە بێ. عەرەبی سوننە لە سەرھتادا دەیانویست طارق الهاشمی سەرۆکی حیزبی ئیسلامی ئێراقی ئەو کونە پڕ بکاتوھ، بەلام کوردو شیعە لە رێگەیی ھاوستان و گوتیان کابرایتکی زۆر توندپۆ بوو. لەبری ئەوھ هاشمی پۆستی جێگری سەرۆکی وەرگرت؛ چونکە لەوێ دەتوانی ھەر یاسایێکی سەرۆکایەتی فیتۆ بکاو واژوو کردنی ھەر تەشریعیک پراگری و نەھتلی ببیتە قانون (ھەر سێ ئەندامی ئەنجومەنی سەرۆکایەتی دەبێ یەک دەنگین) جا عەرەبە سوننەھکان محمود المشەداننیشان بۆ سەرۆکایەتی ئەنجومەنی نوینەران ناو لێنا. لەمیانێ گوتارەکەیی لەپیش ئەنجومەنی نوینەران و لە دوای ھەلبژاردنییەوھ، محمود المشەدانی ھوشیاری دا، گوتی: "یەکییتی ئێراقی ئەرکی ھەموومانە. ھەر دەستیک یان ھەر زمانیک کە ئەم یەکییتی بە خراپەکاری نازار بدا، شایستەییە قوت بکری." محمود عوسمان کە سەرکردەییکی دیرینی کوردو زۆرجاران وەک گوتەبێژی لایەنی کوردی قسە دەکا، گوتارەکەیی بە "ترسناک، پێناسە کرد.

حکومەتی یەکییتی نیشتمانی ئێراقی، وەک ناوھکەیی نییە. ئاخەر لەو سەرکردانە پیکھاتووھ کە نامانجەکانیان دژی یەکترن و لە ناو ھەمووشیان تەنیا تالەبانی و مەھدی ئەزموونیان لە حوکمراویدا ھەیە و سەلماندیشیانە کە توانای چارەسەرکردنی

یه کلاکه روه میان هه بووه، ئەمەش بۆ بێ یاردان لە ئێراقی زۆر گرینگە. ئەوانیتر زۆر بەیان بە توندڕۆیی ناویانگیان ههیه. پێناچی کە حکومەتی ئێراقی بە چاکی پێبکا. جا ئەگەر باشیش بە پێتووه بچێ، خۆ هێشتا پرسبارێکی گونجاو ههیه و دەبی بکری: حکومەت حوکمی چ دەکا؟

کوردستان لە دەستی حکومەتیدا نییه. حکومەتی هەرێمی کوردستان لە سەر پاهێنانی دەسەلاتی دەستووری خۆی مکوڕه، تا فەرمانداری هەرێم بکا. وەزیرەکانی بەغدا تەنانهت پێگهی ئەوهشیان پێ نەدراوه تا ئۆفیسێش لە باکوور بکەنەوه.

شیعەیی باشووری له ناو بازنی حکومەتیدا نییه. باشوور بە هۆی ئەنجومەنەکانی شارەوانی و ئەنجومەنی پارێزگایەکان بە پێتووه دەچێ. ئەمانەش هه مووی بندهستی مه لایه کانن، یان سەر بە حیزبە نایینییهکان و یانیش ئەندامانی میلیشیا یه کانن. له باشوور دەسەلاتی راستەقینە لەبەر دەستی ئەو میلیشیا یانە دایه. چونکە لە باشوور ریز نه دەستووری کاتی و نه له دەستووری هه می شه یی نه گیراوه، بۆی ئەو هەرێمە حکومەتێکی نایینی بە پێتووهی دەباو میلیشیا و پۆلیسی دینی له هەر ناوچه تیک به شتووه تیک یاسای ئیسلامی په پیرهو ده کری، جا هه ندیک به نهرمی و هه ندیک تریش به توندی یاسایه که جیبه جی ده کن. ده سه لات دارانی به سه ره، شیره ی نه وتی ئێراقی یان به ده سه ته وه گرتووه. بلیۆنه ها دۆلار له نیوان نه وتنه ژمیری به سه ره و نه وتنه ژمیری به نده ری سەر که نداوی پارسی جیاوازی هه یه.

حکومەتی بەغدا خاکی سوننەکانیش حوکم ناکا. ئەو خاکی مەیدانی شەرە. سوپای ئەمێریکی بە هاریکاری لەشکرەکانی شیعە راوی چەتو تیرۆریستە بیانییهکان دەنێن. زۆر به ی عاره به سوننه کان بیز له هه ردوو لایه نی ئەو شه ره ده کن. به لام ئەمە ئەو ناگەیهنێ کە بە حکومەتێک قایل دەبن کە عاره بی شیعە بە پێتووهی بیا؛ چونکە ئەوان بە دەسەلاتێکی دەزانن کە ئەمێریکییهکان سەپاندوویانە و دلە لای ئێرانیشن.

باسی بەغداش مەکە، بە لای کەم باسی دەرەوهی گرین زۆونی مەکە. چونکە تەنانهت بەر لە و فرە ئالۆزبوونه پێبازگه ریه ی پێش شوپاتی ۲۰۰۶یش، پایته ختی ئێراقی ئۆردووگه ییکی پرچه ک بوو. کۆنکریتی نو پێ بلند که به سه نگه ره کانی بریتهر ناسراون، دەوری تەلارو هۆتیل و مالی دەولە مەند و دەسەلاتدارانی له نیو

خودا گرتووه. ئىراقىيە دەولە مەندەمەكان سوپاي تايبەتى خۆيانيان ھەيە بۆ ئەوھى
بيانپاريزن.

وھزىرو گەورە كاربە دەستەكانى تىرى مىرى ميليشيايەكانى خۆيان بۆ پاراستن
بەكار دىنن، يانیش ھىزى پىشمەرگە لە كوردان دەخوازنەوھ. تەنيا ملھورەكان بۆ
پاراستنى خۆيان پىشت بە پۆليس يان سوپاي ئىراقى دەبەستن، ئەگەر ھەر لە
بنەپمەتا بەخۆيان ھانى پىشمەرگە يانیش ميليشيا نەبن بەرگى سوپاو پۆلىسى
ئىراقى دەپۆشن. لە دەرھوھى گرین زۆون و قەلا سەربازىيە تايبەتەكان نەبى، ئەويتەر،
بەغدا بەھۆى تەقىنەوھو تاوانى توندى و تىزىيەوھ ھەر بۆخۆى دۆزەختكە. كوشتارو
رفاندن بۆ پارو دزى بەزەبىرى چەك و ئابروو بردن، ھەمووى لەبەر دەسەلاتى
بيدەسەلاتى دەستى لە ياسا سەندووه.

كوشتن لە ترسناكتىن شارى ئەم دونيايەدا، لە دوای ۲۲ى شوبات زۆرتەر بووھو
بى نىشانەو دلرەقەنەترىش ئەنجام دەدرى. لە درەنگىكى ئادار بوو كە چوار تەرمى
ھەرزەكاران لە العدل، كە كەرەكە سەنگەرېكى عارەبى سوننەيە، فېرېدرايوون. بە
گوترەي سەندىي تىليگراف، ھەر تەرمىك و ناسنامەكەي لە سەر سىنگى داندرابوو.
پۆليس زوو بۆى پوون بووھو كە ھەموو يەك ناويان ھەبوو، عومەر بوو. عومەر
خەلىفەي دووھم بوو. شىعەكان دەلەين دەسەلاتى زەوت كردووه. سوننەو شىعە ئىستا
ئەگەر جلوبەرگى بە ھەلە بپۆشن دەكوژىن. شىوھزاري لايەكەي ديكە بەكار بىن
دەكوژىن، يان ناوھەكانيان ھى لايەنى بەرانبەر بى دەكوژىن. رېژەي ژمارەي ئەو
تەرمانەي كە لە سەرەتاي ۲۰۰۶ رۆژانە لە بەغدا دەدۆزانەوھ چل تەرم بوون. زۆر لە
تەرمەكان چاويان دەرھىندرايوو، ميخيان لە گوشتى كوئرايوو، ھەندىكىشيان جىي
ئەشكەنجەي دىندانەيان پىتوھ ديار بوو.

زۆرەي وھزارمە ئىراقىيەكان لە دەرھوھى گرین زۆونن، بەلام ھەشن كە لە ناوھوھى
دانە. لە كاتى چوونە سەر ئىش، تىپەپوون بە بازگەكانى گرین زۆون، خۆي لە خۆيدا
پەر مەترسىيەو ئەگەري ئەوھش ھەيە چەند كات لە ناو تەنگرەي ترافىك بگلتىيەوھو ئەو
تەقىنە ناوھاناوھومش كە بەمەبەستى ئاسايشەوھ رېگاكان دەگىرېن، ھىشتا بارەكە
ئەستەنگتر دەكا. با وھزىر ھەر پاسەوانى زۆر بى، خۆ ئەگەر كەوتە ناو تەنگرەوھو
پى كىرا، ئەوھ وھك مەر دەبى لەناو ئۆتۆمۆبىلەكەي دابنىشى و چاوەپى بكا. زۆر لە

وهزیرهکان به دهگهمن بۆ ئۆفیسهکانیان دهچن و له بری چوونه سهر کارهکانیان ههر له ناوچهی سهوز دهچن سهردانی برادهرانیان دهکن. له ئاسته بهرزهکانی حکومهتی ئێراقی قسهی گهوره زۆر دهکری، بهلام ناشهکهیان بێ باراشه.

ئهو گهوره کاربهدهسته ئهمیتریکییانهی سهردانی بهغدا دهکن، دهبی به چاونقانیکی بزائن چ دهقهومی و چ قهوماوه. دواي سێ سال له داگیرکردنهکمی ئهمیتریکا کردی، هیتشتا ئهو گهوره بهرپرسانهی که سهردانی دهکن، نه دهوێرن له ناوچه کهسهکه دهرحنه دهرهوهو نه دهوێرن شهوی لیبمیتنهوهو ئهگه به ناو گرین زۆونهکهشدا تیدهپهین، دهبی سوپاییکی بچووک ههر پاسهوانیان بێ^(١٠٩) پهنگه بهرپۆمهبرایهتی بوش پتیخۆش بێ بارودۆخهکه ئارامتر با، بهلام خهیا لهپلاو برسی تیر ناکا. پهنگه کارمهاندانی بهرپۆمهبرایهتیش بتوانن دلی خۆیان بهوه بدهنهوه که ئێراق ههر دهبوو لهدواي نهمانی سهردامی پارچه بیا. ئهو پهکتییهی سوننه ئێراقییهکان به زۆری زۆردار سهپاندهبوویان، خۆ بهر له داگیرکردنهکه نهمابوو (کوردستان له ١٩٩١ را جودا ببوهوه) و ولاته پهکگرتوهکان تهنیا تۆزیک پهلهی به لیکنترازانهکمی کرد تا کۆتایی بێ.

ولاته پهکگرتوهکان ئیستا له ئێراقی پتیوستی به ستراتیژیکی راستهقینه هیه. تهناهت له ٢٠٠٢ و ٢٠٠٤، که ولاته پهکگرتوهکان و بریتانیا دهسهلاتی تهواویان به سهر ئێراقیوه ههبوو، شتیکی وایان نهکرد نههیلن ولاتهکه پارچه بێ. له باشوور، بریتانی و ئهمیتریکیهکان پهگهیان به مهلا شیعوه حیزبه دینییهکانیان دا بۆ ئهوهی دهسهلاتی خۆیان بهسهر ناوچهکهدا بسهپین و دهولهتی ئیسلامی خۆیان دابهزرین. ههرچنده به زار دهلین که پابهندی یاساو قانونن و مافهکانی ئافرمتان دهمپارین (بهو شتیوهیهی که له ناو یاسای بهرپۆمهبردنی کاتییدا دیار کرابوو)، بهلام هیچیان نهکرد بۆ ئهوهی نههیلن میلیشیاکان شتیوه بهرگیکی تایبهتی به سهر ژنان بسهپین و تۆمارهکانی میوزیک و گۆرانی دابخه و دوکانهکانی بادهفروشان دانهخن (به گشتی خودانه کریستیانهکانیان دهکوژن)، و نههیلن دادگی تایبهتی خۆیان حوکم

(١٠٩) لهوهمی فشار هیه هیچ کام له گهوره بهرپرسان شهوتکیان له ئێراقی بهسهر نهبردوه، کۆندۆلیزا رایس و جاک سترۆ له نیسانی تاکه شهوتک لهوێ مانهوه.

بكا. لهوكاتهى كه دهلښن كوردستان دهبى دووباره بچيتهوه نيو ئىراقى، هېچ نهكراوه بۆ ئهوهى رادهى ئۆتۆنۆمىييهكهى كوردستان كهه بكه نهوه. لهكاتىكىشدا دهلښن ههر هيزىكى چهكدار جگه له سوپاي ئىراقى هه موو له قانون به دهرن، بينيمان له دواى داگير كردن، هاوپهيمانان رتيگه يان دا ميليشياكان رنهو دهنوكيان بى و هيجيان نهكردوه تا چهكيان بكن. كاتىك كه هاوپهيمانان به دستيان بوو هه موو شتىك بكن، هيجيان نهكرد، ئىستاو له ودهمهى كه دهسه لاتي ولاته يهكگرتوهكان زۆر له جاران كه متره، كارىكى نالۆژىكه ئهگه ر ههول بدهن دهزگاي بههتيزى وهك يهك سوپاي ئىراقتو حكومه تىكى ناوهندى توندوتۆل دروست بكن.

لهكاتىكدا گهلى ئه مئيرىكى ئه م شه ره به هه له ده زانئ و رتزهى پشتيوانانى سياسه تى بوش هيندهى رتزهى پشتيوانى نيكسن دابه زيوه، ولاته يهكگرتوهكان ناچئ ئه وپه ر ههول بدا تا دهوله تىكى وا دروست بكاته وه كه له كاتى دهسه لاتي به سه ريدا دهشكا نهيكرد. بهكورتى، كوردستانىكى سه ريه خۆو باشوورىكى دىنى كه ميليشياو رتيازگه ران كۆنترۆليان كردوه، ئىستا دوو قه وارهى راسته قينه ن و له ژيانى رۆژانهى ئىراقتدا هه نه. به رتبه به رايه تى نيازى نيه ئه وانه بگۆرئ. به رتبه به رايه تى پتويسته له گه ل خۆى و له گه ل گه لى ئه مئيرىكىدا ئه مين بئ. تاكه رتيگه كه له پيش به رتبه به رايه تى هه بئ تا بتوانئ به ناو رتچكۆله يىكدا بره و له ئىراقى ده رچيته ده ره وه ئه وپه كه ده بئ دان به وهدا بنئ كه چه ند كه مى ديتنه به ر ده وى داسه وه.

له هه ر هه زده پارتيژگاكانى ئىراقى يازده يان نارامن^(١١٠). ئه مه ش بنه ماى ستراتيژىييه كى كشانه وه داده نئ. كوردستان له سئ پارتيژگاي ته و او و هه ندى ناوچه ي چه ند پارتيژگايىكى تريش پتوك هاتوه. پيشمه رگه (زيره فانى هه ريمى كوردستان) به توانا ترين هتيزى سه ريارى ئىراقتيه و تاكه هتيزشه كه به متمانه وه لاي ئه مئيرىكايه. پتويسته ولاته يهكگرتوهكان تاكه دۆستى خۆى له ئىراقى به هتيز بكا.

(١١٠) به رتبه به رايه تى جهخت له وه دهكات كه چواره پارتيژگا نارامه و چوارانىش نا. لىستى پارتيژگا نارامه كانى ئه و پارتيژگايانهى عاره بى سوننه نشين دهكرتته وهو ئه وانيش: ئه نبارو نهينه و او سه لاهه دين و به غدانه. كه چى شه رى مه زه بى له بال و له دياره ش به رده وامه. كه ركوكوك (به فرمى به تاميم ناسراوه) يش نارام نيه.

ئەمە ئەو دەگەینەن کە یارمەتی تیکنیکییان پێ بدرن تا حکومەتی هەریمی کوردستان بتوانن بە شتوویکی کاریگر پراژەگوزاری پەرۆردەو پاراستن و تەندروستی پیشکەش ھاوڵاتیانی بکا. بەرپۆمبەراییتی ئیستا خەریکە کوردستان بە سەرماگوزاران دەناسینن کە ناوچەییکی نارامی ئیراقییە و ڕەنگە ببیتە دەروازەیی پیشکەوتنی ھەموو ئەو وڵاتەو بەم لایەدا پشتیوانی لێ دەکا. پێویستە ئەمە نەپسیتەو. لە و کاتەش کە کوردستان بەراستی خۆی دەسەلمینن کە دیمۆکراسیترین ناوچەییە لە ئیراقیدا، چاکسازی سیاسی پێویستە لەو ھەرتەمەدا بکرن کە دوو پارتنی سیاسی دەیان سالی دەستیان بەسەر سیاسەتیئەو داگرتووە. ئەو دیمۆکراسییەیی کە وڵاتە یەگرتووھەکان گەرھەکیبەتی، پشتیوانییەکی زۆری لە کوردستان، لە ناو ئیلیتی شارستانی کوردستان و میدیا و ئەکا دیمییەکاندا ھەیە.

توانای پیشمەرگە دەبن لە ڕێگەیی مەشق پیکردن و زریپۆش و چەکی قورس و ھێلیکۆپتەرەو پتر بکرن. ھەک ئاشکرایە ئەمانە دۆستی ئەمێریکانەو ڕەنگە وڵاتە یەگرتووھەکان لە ئۆپەراسیۆنەکانی پاشەپۆزی لە ناو ئیراقی، پێویستی پێیان ببێ.

لە ٢٠٠٢، کورد شانبەشانی ئەمێریکییان شەریان کرد تا سەددامیان ڕووخاند. لە پۆزانی دەسەلاتی کاتی ھاوہیمنان و دواتریش، بە بەردەوامی پشتیوانی سیاسەتی وڵاتە یەگرتووھەکانیان کرد. لە دانوستانەکانی لە ٢٠٠٦دا سەبارەت بە حکومەتی ئیراقی کران، خەلیلزادە کوردی کردە چەپارە بۆ ئەوێ ئیجیندەیی وڵاتە یەگرتووھەکان بەرھەو پێشەوہ ببا و ئەوہبوو توانی ئیبراھیم جەعفەری بەپشتیوانی کردنی کورد لە کاندید کردنەکەیی لا ببا. چونکە ھاریکارییان لەگەڵ ئەو وڵاتەدا کردووە کە زۆربەیی عارەبەکان بە دۆژمنی دەزانن، ئەو گەلە نرخیکی گران دەدا. وڵاتە یەگرتووھەکان قەردیکی ئەخلاقیی ھاوہیمنانیتی لە سەرە. وڵاتە یەگرتووھەکان پەیمانانی دا لە ڕێگەیی ھیزی ئاسمانی خۆیەوہ بیانپاریژن، ئەگەر ئیراق پەلاماریان ببا بەرھەو باکوور بێ، ئیستا، دھکرئ ھێشتنەوہی ھیزیکی بچووک لە کوردستان تاووتوێ بکا، بۆ ئەوێ دوو مەبەست بەجێ بێنن، یەکە میان کورد بپاریژن و دووہمیشیان ھەک چاوە سوورکردنەوہیتیک بێ لە تیرۆریستان، ئەگەر ویستیان ناوچەکانی عارەبە سوننەکان داگیر بکەن. لەوکاتەیی کە گیتۆھنکی زۆر سەبارەت بە

هیشتهوهی سویای ولاته به کگرتووهمکان له ئیراقیدا ههیه، کورد بۆ خۆیان مه رهقیانه بنگه ی سه ربازی نه مێریکی له کوردستان هه بی.

سه یری پێشه وه بکه ین، ده بین که کوردستانیکی ته واو سه ربه خۆ، په یوهندی به کاته وه هه یه نه به چۆن ده بی. نه وه گه نجه ره که ی سه رکرده کانی کورد (ئه وانه ی له چل و به ره و ژێرن) هه یچ پێویستی به کیان به ئیراقی نییه و هه ر بارودۆخه که یان بۆ بگونجی، سه ربه خۆیی جار ده دن. ئه گه ر سنووری کوردستان نیشان بکری، له وکات هه یچ کاریگه ریه کی به سه ر ئیراقیوه نا بی. سه رکرده ئیراقیه کان به ته نیا پتیا ن گوتم که ئه وان هه یچ نکولیه کیان له دیارکردنی مافی چاره ی خۆنووسینی کوردستان نییه و ده شزانن له به ر جیه، دوا ی ئه وه ی ئه و هه موو ناله باریه یی به سه ر کورد داها ت، که لی کوردستان نایه وی به به شتیکی ئیراقی بمینه وه. هه ندیک پیده چوو چه ز بکه ن که کوردستان لێتیا ن جودا بیته وه و نیگه ران بوون له وه ی که کوردستان هه یچ وا زبه ندیک بۆ ده وله تیکی هاو به ش نا کا. جێگری سه رۆکی ئه نجومه نی وه زیان، ئه حمه د چه له بی به نا شکرا گو تی کورد مافی جودا بوونه و هیا ن هه یه. ئه یاد عه للاویش هه مان قسه ی بۆ کرده کاتیک که له ۲۰۰۲، له به غدا دیما نه ییتم بۆ ئی بی سی نیوز، له که لی سا زدا. به لام ئه وه شی گو ت که جودا بوونه وه ی کوردستان به پتی دانوستان ده بی بی، نه ک جودا بوونه وه ییکی په کلا یه نه بی. ئه گه ر سنووری کوردستان دیاری بکری، زۆر له کینه کتیشه که وه ک ئه وه ی چیکۆسلۆفاکیا به نا شتی بپریته وه وه ک ئه وه ی یوگۆزلافیا کوشتو کوشتاری لێ نه بی.

چونکه ژماره ی ئه و کوردانه ی که له تورکیا و له ئیرائیدا ده ژین، له ئه ونده پتره که له ئیراقیدا ده ژین بۆی هه ردوو ولات دژی سه ربه خۆبوونی کوردستان^(۱۱۱).

چونکه تورکیا قه واره ییکی گه وده ی هه یه و هاو به یمانیکی گرینگی ولاته یه کگرتوو هه کانه له نییتۆ، بۆی، له به رده م سه ربه خۆ بوونی کوردستان هه میسه که وهره تر ته گه ره بووه.

(۱۱۱) له سو ریا ن، له تیوان ۵۰۰، ۰۰۰ تا یه ک ملیۆن کورد ده ژین، بۆی په نگه ئه ویش له دژی کوردستانی سه ربه خۆ بوسته ی. به لام هه یچ کاریگه ریه کی له سه ر ناینده ی کوردستانی ئیراقی نییه.

له ۲۰۰۲ وەرا، ھەلۆیستی تورکیا بە شێوەیێکی بەرچاوەرانبەر بە کوردستانی ئێراقی بۆ پێشەوێ چوو. بەر لە دەستیێکی شەرەکە، تورکیا بەردەوام بەرھەلستی فیدرالیزی لە ئێراقی کردو تەنانت دواي دەستیێکی شەرەکەش ویستی دەسلات لە ولاتە یەگرتووھکان وەرئەگرئ و لەشکری پھوانی باکووری ئێراقی بکا. بەلام لەم دوايیانا، حکومەتی تورکی فیدرالیزی لە ئێراقی بەسند کردو تەنانت لە جاران کزتریش بەرھەلستی گەرانەوہی کەرکووک بۆ ناو خاکی کوردستان دەکا. (پیشی شەرەکە، تورکیا کوتی گرتنی کەرکووک لەلایەنی کوردانەوہ ھێلی سوورە ھەگەر لیتی دەرباز ببن، تورکیا ناچار دەکەن بە ھیزی سەربازییەوہ بیتە ناوہوہ.)

ھەلۆیست گۆزینی تورکیا راستی ئێراق ئاشکرا دەکا. لە کاتیێدا کە ڕەنگە بریاریکی یەکلایەنە کوردی بۆ ئەوہی ھەرمیێکی فیدرالی داہمەزینی یان کەرکووک بگەرئیتتەوہ بۆ ناو کوردستان، ڕەت بکاتەوہ، ئیستا چێتر ھیچ بنەمایێکی یاسایی بەدەستەوہ نەماوہ بۆ ئەوہی بە ڕووی ھەر چارەسەرێک بوەستی کە بە پیتی دەستووو یاسایییەوہ ئەنجام دەدرئ و حکومەتی خاوەن سەرۆھری خۆی بریاری لەسەر دەدا. لە میانی ئەو ھەولانەئە کە تورکیا لە پیشی شەرەکە بەمەبەستی گوشار خستە سەر کوردان دای؛ خۆی وا نیشان دا کە پارێزەری تورکمانەکانی ئێراقیئە و مکوڕ بوو لەسەر ئەوہی کە بۆ پاراستنی ئەو سێ ملیۆن خزانەئە دیتە ناوہوہ ناھیلی بکەوہ ناو کوردستان. لە ھەلبژاردنەکانی ۲۰۰۵ بوو، پارته تورکمانییەکان تەنیا سێ کورسیان بردەوہ. ئەمەش ئەوہی ڕوون کردەوہ کە ژمارەئە تورکمانەکانی ئێراقی تەنیا بەشیکی کەمی ئەو سێ ملیۆنە بوون کە تورکیا و تورکمانەکانیش خۆیان پیتی ھەلۆکیتشا^(۱۱۲). لەئەنجامدا کیشەئە تورکمانەکان بایەخی جارانی نەما. لە دیسەمبەری ۲۰۰۲، لە گیتسەھاوسی حکومەت بووم لە سەلاحەدین، لەگەل

(۱۱۲) چونکە ئێراقییەکان لە ھەردوو ھەلبژاردنەکان دەنگی خۆیان یان بە نەتەوہ، یان بە ڕێبازە دینیەکەیان دا، بۆئێ بوو ھیمایێکی ڕوونی سەرژمێری. تورکمانەکانی ئێراقی ھەندیکیان سوننە و ئەوانی دیکەشیان شیعیە. ڕەنگە تورکمانە شیعیەکان دەنگیان بە ھاوہیانی یەگرتووئە ئێراقی دابن. ڕەنگە ئەو تورکمانە سوننەئەش کە بە ناسنامەئە ئیتتیپانەوہ ناسراون، ژمارەیان لە ۲۰۰,۰۰۰ کەس پتر نەبئ و ھەندیکیشیان دەنگیان بۆ ھاوہیانی کوردستان دا، ئەوانەش ئەوان بوون کە ناویان لەسەر لیستەکیاندا تۆمار بوو.

سەرۆك وهزيران نيجيرفان بارزانی، ویکرا سهیری تیلیفزیۆنمان دهکرد کاتی که له نوچه دا هات: یه کیتی ئهروپا کاتیکي بۆ تورکیا دهستنیشان کرد بۆ ئهوهی وتووێژی چوونه ناو یه کیتییه که دهست پیتیکا. ئیمه ههردوو کمان له سهه ئهوه کۆک بووین که ئه و رۆژه گرینگترین قوناغی میژووی کوردستان بوو. تورکیا دهزانێ که زۆر له ولاتانی ئهروپایی له تاکه بیانووێک دهگه پێن بۆ ئهوهی نههیلن له یه کیتی ئهروپادا بپیتته ئه نام. ههه دهستتیه و دهاندیکي سهربازی تورکی له باکووری ئیراقی، هیچ هه لیکي بۆ چوونه ناو یه کیتی ئهروپا بۆ ناهیلن و پهنگه تووشی سزادانی بیی (وهک ئهوهی له دواي داگیرکردنی قیبرس له ۱۹۷۴ تووشی هات). دهستهی ژهنرا له تورکهکان ئهوهش دهزانن که داگیرکردنی کوردستانی ئیراقی کاریکي ئاسان نابێ. له ۱۹۸۴ تا ۱۹۹۹، سوپای تورک شه پری له گه ل گه ریلاکانی پارتي کرێکارانی کوردستان (یه که که)، له باشووری رۆژه لاتی تورکیادا کردو ۲۰ کهسی تیدا له ناو چوو. له هیچ کاتیک ژماره ی گه ریلاکانی په که که له ۵,۰۰۰ جهنگاوهری پهتی نه داوه. که چی له باکووری ئیراقی تورکیا روه به روهی سوپایه کی پتر له ۱۰۰,۰۰۰ پیتشمه رگه ی دلسوز ده پیتته وه که له ناو خاکی خۆیان ئۆیه راسپۆن ئه نجام ده دن.

تورکیا که به پراگماتیکي له باکووری ئیراقی نزیک ده پیتته وه ههه له بهر ئه وه نییه که هیچ رێگه چاره پیتکی تری له پیتشدا نییه. به لکو له بهر ئه وه شه که هه ندی له هه زرفانه ستراتیژه کانیان، به تایبه تیش ئه وانهی له ناوه وهی ده زگاکانی له شه کرو هه و الگه رییه وه نزیکن، کوردستانی ئیراقی به پشتیوانی خۆیان ده زانن. تیبینیان کردووه که کورده کانی ئیراقی سیکولارو لایه نگری رۆژئاوانه و عاره بيش نییه. ئه مهش وایان لێ ده کا که هاویه ایمانیکي سهروشتی تورکیا بن و ئه و ناوچه یه پتیک بیتن که ولاته که یان له دهوله تیکي عاره بی ئیسلامی له باشوور، جودا بکاته وه. ههروه ها تورکیا شه یادی ئه و ئابوورییه یه که وا له کوردستانی ئیراقی گه شه ده کا و کۆمپانیا تورکییه کان گه وه ترین لایه نی سه رمایه داری بیانییه که له وه هه رتیه سه رمایه کانیان به گه ر خستووه و کۆمپانیاکانی ئۆیلی تورکی به لپنی پر سوودیان له حکومه تی هه رتیه کوردستان وه رگرتووه بۆ ئه وهی کیتلگه تازه کانی نهوت په ره پتی بدهن.

تا ئه م ۲۰۰۶-ش، تورکیا به توندی له پتی ته وا و سه ره به خۆبوونی کوردستان

دمووستی. به لأم تورکه کان وەک جاران به هه‌ڕه‌شه‌ی له‌قه‌لهم نادمن و زۆریان تیگه‌یشتوون که ئەمە پۆزێک هەر دەبێ ببێ. جیتی نیگه‌رانییه که تورکیا خۆی بۆ ئەوه تەیار داوه که هەر کاتیک کوردستان سەربه‌خۆ ببێ، ئه‌و له هه‌مووان پتر کاریگه‌ری به‌سه‌ر ئه‌و ولاته‌دا هه‌بێ.

ئێرانیش که به درێژایی میژوو یارمه‌تی شۆڕشه جوداخوازمکانی کوردی ئێراقیی داوه، ڕه‌نگه ئەم‌ڕۆ ترسناکترین ته‌گه‌ره‌ی سه‌ر ڕیتی سەربه‌خۆبوونی کوردستانێ بێ ئەگه‌ر له ئێراقی بیته‌وه. ئه‌و ڕووداوانه‌ی له ئێراقی هاتۆته کایه‌وه، هانی کورده‌مکانی ئێرانیتی داوه بۆ ئەوه‌ی داوا‌ی پتری مافه‌کانیان بکه‌ن و هینده پۆتمی تاران‌تییان ترساند که له و ۲۰۰۵ دا به توندوتیژی سه‌رکوتی کردنه‌وه. له‌گه‌ڵ ئەم‌ش ئێران ڕێگه‌ی که‌متری له‌به‌ردا هه‌یه بۆ ئەوه‌ی نه‌هێلی کوردستانیک‌ی سەربه‌خۆ له ئێراقی دروست ببێ. ولاته یه‌کگرتوه‌کان و هاو‌یه‌مانانی له‌وه نابوون ئێران ڕاسته‌وخۆ به هێزی سه‌ربازی ده‌ست له کاروباری هه‌رێم وه‌ربدا. سیاسه‌تی ئێران له‌م جۆره بارودۆخه‌دا هه‌میشه کاولکاری و تیرۆریزم بووه‌و لێره‌ش ده‌توانی نازار بگه‌یه‌نی، به‌لام هه‌رگیز ناتوانی ڕێگه له‌و کوردستانه‌ بگه‌ی که مکو‌ره سەربه‌خۆ ببێ. جگه له‌م‌ش، ئێران هه‌میشه به‌ر له هه‌موو شتی‌ک چاوی له شیعه‌کانی باشوور بریوه.

ئەگه‌ر شیعه‌کانی باشووری هه‌رێمی خۆیان دروست بکه‌ن، ئه‌وانیش ده‌توانن حکومه‌تی‌ک پێک به‌ن و زی‌ره‌فانی هه‌رێم دا‌به‌زرێن. حکومه‌ته‌که‌یان ئایینی ده‌بێ و زۆربه‌ی زی‌ره‌فانه‌کانیشیان له میلیشیا پێک دین (که ڕه‌نگه هەر له ڕێک‌خراوی به‌ر پێک بێ، چونکه ئەنجومه‌نی بالای شۆڕشی ئیسلامی له ئێراقی، له‌لایه‌نی سیاسیه‌وه هه‌شت پارێزگای له سه‌رجه‌م نۆ پارێزگا شیعه‌کانه‌دا کۆنترۆڵ ده‌کا). به‌م جۆره‌ش ئەگه‌ر حکومه‌تی‌کی هه‌ل‌بژاردراوی هه‌رێم هه‌بێ و زی‌ره‌فانی هه‌بێ که بیه‌وێ ئه‌و حکومه‌ته‌ بپارێزی و با‌ش ده‌زاندری که ناوه ناوه به‌ره‌نگاری میلیشیاکان بیته‌وه‌و له هه‌مان کاتیشدا به شیتوه‌یی‌کی نافه‌رمی سستم‌ی‌کی ئیسلامی په‌یره‌و بکا، چونکه حکومه‌تی ولاته یه‌کگرتوه‌کان و هاو‌یه‌مانه‌کانی یارمه‌تی تیکنیکی پێشکه‌شی حکومه‌تی باشوور ده‌که‌ن، بۆ‌ی ڕه‌نگه به جۆری‌ک کار له‌ گۆ‌ڕانکاریه‌کانی ناوخۆ بکه‌ن. ته‌نانه‌ت حکومه‌تی دینیش ده‌توانی باری سیاسی

و ئابووری ھیتدە سەقامگیر بکا کە بواری سەرمايەداری تازە بدا بێ لە کێلگەکانی نەوتی باشوور بەرھەمداری بکا .

ئێستا ئەگەری زۆر ئەومێه کە ئێراق بۆ دوو دەولەت دابەش بکە، ئەویش ئێراقێکی عەرەب و کوردستانە، ئەم ئەگەرەش زۆر لەو بەھتەترە کە بکەیتە کوردستان و دەولەتێکی سوننە و دەولەتێکی شیعە . کێشەکە ئێستا لەو داخۆی دەنوێتێ ئایا ھەرئێمەکانی سوننە و شیعەکانی ئێراقی (گرمیان دروست بووینە) لە ئایندەدا دەیانەوێ سەر بەخۆ بن . ھەرچەندە شیعە ناسنامەییکی ئایینی، بەلام زۆر لە شیعەکان کە باسی دەکەن وەک ئەو ناوی دێن کە ناسنامەییکی "ئیتنی" یان نەتەوێی بێ . ئەمەش وەک چۆن بەرواڵت دێتە بەرچا و ھیتدە شتێکی نااسای نییە . یوگۆزلافیای تیتۆ موسولمانەکانی بۆزنیای بەگرووپیکی ئیتنی دادەنا نەک ھەر کۆمەلگەییکی ئایینی بێ (۱۱۳) . بەلگەئێ دەکەن ھەبە کە جەماوەری شیعە

ئێراقییەکان لە سەرکردەکانیان پتر دەیانەوێ بەخۆیان حوکمی خۆیان بکەن و لەوانیش "شیعە پەرھەر" ترن . سەرکردەکانی ئەنجومەنی بالای شەرقی ئیسلامی لە ئێراقی . لەم بارەییو، وەک سەرکردەکانی تری شیعەکان نییە . لە ۱۹۲۰کان، دانیشتوانی بەسەرە و یستیان ئەوانیش وەک کومیت، دەولەتی سەر بەخۆی خۆیانیان ھەبێ و ئەم جوداخوازییە لە ۲۰۰۲ بەدواوە سەری ھەلدا و ھەتەو . ئەم کێشەییکی ئالۆزە، چونکە دەولەتی بەسەرە شوێنە گرینگەکانی وەک نەجەف و کەربەلای تیدا نابێ، بەلام زۆر بەی نەوتی ئێراقی لێ دەبێ . چونکە ژمارەییکی زۆری شیعە لەو شەپە ناوخوادا کۆژان، بۆی بوو ھۆی پەرھێدانی شیعە پەرھەری و خوازیارانێ دەولەتێکی جودای شیعانی بەپەرۆش ھیتاوە .

(۱۱۳) بەم چەشنە ئەو کرواتییە یان ئەو سربییە کە ئایینگۆری دەکردو دەبوو ئیسلام، ناسنامە ئیتنییەکی خۆی ھەر دەپاراست و دەبوو "کرواتییەکی موسولمان" یان "سربییەکی موسولمان" جارتیک لە ھەزیری دەرھۆی بۆزنیای ھاریس سیلاندزچم پرسی، ئەرێ ئەو موسولمانە ئایینگۆرکێ دەکا و دەبیتە کاتۆلیک، دەبێ بە "موسولمانتیک کاتۆلیک" وەلامی داوہ کە موسولمان دینی خۆی ناگۆرێ . چونکە سێ کێشەئێ دێنە پیش، لە ۱۹۹۳، حکومەتی بۆزنی ناوی ئیتنی موسولمانی گۆری و کردییە "بۆزنیاک"، بۆی دەستی بیتی بۆزنیاکتیک کاتۆلیکی .

پهنگه سه‌رۆکی میسری حوسنی موبارک له میانی دیمانەکی پۆزی ٩ی نیسانی ٢٠٠٦، له‌گه‌ڵ کهنالی ساتالایتی العربیە دا، ناگره‌کی خۆشتر کردبێ کاتیک گوتی که دونیای شیعه پتر دلەلای ئیرانه له‌وهی که دلسۆزی ولاته‌کانی خۆیان بن، به‌لام له قسه‌کانیدا، موبارک سه‌د له سه‌د سه‌رچیخ نه‌چوو. گرینگ نییه هه‌رچه‌نده شیعه‌کانی باشوور پیتشکه‌ون، هه‌ر ئیران بالا ده‌ستی سه‌ریان ده‌بێ. پارچه‌ کردن، جا نه‌گه‌ر بۆ چه‌ند کۆنفیدرالیی‌کی بیهیز بێ وه‌ک نه‌وهی ده‌ستوور دایناوه، یان ولات بیه‌ته‌ چه‌ند ده‌ولەتی ته‌واو سه‌ریه‌خۆ، په‌نگه‌ کاریگه‌ری ئیران له باشوور که‌م بکاته‌وه.

به‌پێوه‌برایه‌تی بوش نه‌ندازه‌ی‌کی کارامه‌ی بۆ گۆرانی پۆژه‌لاتی ناوه‌راست دانابوو، بواری عاره‌بی به‌ ئیرانی ده‌دا هه‌لسوکه‌وتی وای له‌گه‌ڵ شیعه‌ی ناو ولاتانی عاره‌بی وه‌ک ئیراق و کومیت و ناوچه‌ی پۆژه‌لاتی عاره‌بستانی سعودی و به‌حرین، بکردبا که هه‌رگیز به‌ خه‌ونیشیدا نه‌ده‌هات^(١١٤). هه‌رچی ده‌لی بابلێ، هیه‌چ گرینگ نییه، به‌لام راستیه‌کی ئه‌وه‌یه که به‌پێوه‌برایه‌تی بوش نه‌ ده‌توانی و نه‌ ده‌یه‌وێ له باشووری ئیراقی رووبه‌رووی سه‌نگه‌ری ئیرانی بیه‌ته‌وه، نه‌ ده‌شتوانی له‌و ناوچه‌ عاره‌بیانه‌ی که زۆرینه‌یان شیعه‌نه‌ په‌لاماری ئیرانی بدا. ئه‌مانه‌ گۆرانی‌کاری دل‌خۆشکه‌ر نینه، به‌لام پێویستیش به‌وه‌ نییه که کارساتیان لی دروست بکری.

ولاته‌ یه‌کگرتووه‌کان و شیعه‌کانی دنیا هه‌موو به‌ ئیرانیشیان‌وه، به‌رژمه‌ندیه‌کی هاو‌به‌شیان له‌ به‌زاندنی قاعیده و ئه‌و بزووتنه‌وه ئیسلامیه‌ توندڕۆیانه‌دا هه‌یه که هه‌وادارینه. په‌یه‌مندی ولاته‌ یه‌کگرتووه‌کان له‌گه‌ڵ شیعه‌کانی باشووری ئیراقی وه‌ک ئه‌و په‌یه‌مندیه‌ی ئێوان ئیران و ولاته‌ یه‌کگرتووه‌کان پر ئه‌شکه‌نجه و توندوتیژه‌ نه‌بو؛ بۆی ئه‌واته‌ یه‌کگرتووه‌کان ده‌یتوانی په‌یه‌مندیه‌کی باش له‌گه‌ڵ تێکراسی شیعه‌ی باشووری ئیراقی په‌ره‌ پێ بدا، چونکه‌ ئه‌وانه‌ به‌پێگه‌ی هه‌لبژاردنیکی

(١١٤) زۆرینه‌ی کومیت سوننه‌یه، به‌لام ژماره‌ی‌کی به‌رچاوی شیعه‌شی لی ده‌ژی. سه‌رژمیرییه‌کی ته‌واوی ناوچه‌ی پۆژه‌لاتی عاره‌بستانی سعودی له‌بهر ده‌ستدا نییه، په‌نگه‌ شیعه‌ له‌وێ زۆرینه‌ بن. زۆرینه‌ی دانیشتوانی به‌حرینیش هه‌ر شیعه‌نه.

دیموکراسی دمه لاتیان و مرگرت که هیزه کانی هاوپه یمانان مسؤگه ریان کرد. به لآم نه گهر له ئیرانی توند بکا، شیعیه کانی ئیراقی همووی سهنگر له ولاته یه کگرتووه کان دهگرن.

به ردهوامی مانه وهی هیزه کانی ولاته یه کگرتووه کان و بریتانییه کان له باشووری ئیراقی، بی نه وهی هیچ سوودیکیان بو نه و ناوچه مه یله و نارامانه هه بی، ته نیا ته نگزه له و ناوه دروست دهکا. له ۲۰۰۵، چند جارتیک سه ربازانی بریتانی له گهل هیزه کانی پۆلیسی ناوخو میلیشیاکان به گز یه کتريدا چوون. جارتیکان که هیزه کانی بریتانی په لاماری بنکه ییکی پۆلیسیان دا، هینده بارمه ئالۆز بوو که نزیک بوو له دهست دهرچی^(۱۱۵). تا هیزه کانی هاوپه یمانان له باشووردا بمین، نه گهری په لاماردانی پتر له نارادا ده بی.

سه ربازه کان ده بی به په له، به لآم به شیوه ییکی ریکویتیک، پاشه کشه یان پی بکری. کشانه وهی سه ربازان له باشوور، هه لۆیستی ولاته یه کگرتووه کان و نه وروپاییه کان به هیزه دهکا بو نه وهی ستراتیژییه تیک ریکبخن و بتوانن رتگه له ئیرانی بگرن تا نه هیلن چه کی ناوکی دروست بکا. تا هیزه کانی له باشوور بمین، ولاته یه کگرتووه کان هیچی پی ناکری و ئیرانیش نه مهی زورچاک ده زانی. هه رکه له باشوور دهرکه وتن، ولاته یه کگرتووه کان و بریتانی باشت دهنوانن دانوستان بکن، چونکه توانای سه ربازیان ده بی.

له پارتیزکایه کانی عاره به سوننه کان، ولاته یه کگرتووه کان تووشی گرفتی گهره هاتوه. وادیاره بوونی سوپای نه متریکی له ناو نه و عاره به سوننه دوژمنانه دا، بی نه اندازه کهسانی خو کوژو چه ته په یدا دهکا. نه گهر ولاته یه کگرتووه کان له ناو جه رگه ی خاکی سوننه کان دهرچی، په نگه یاخی و تیرۆریستان پتر خاکیان به ردهست بکوین. خرابترین سیناریۆ نه مهیه که ناوچه ی عاره بی سوننه وهک نه فغانستانی ژیر تالیبانی لی دی: واتا ده بیته بنکه ییکی نارام که له ویوه را

(۱۱۵) نامانچی په لاماره که نه و بوو که دوو کهسی هیزه تایبه ته کانی بریتانی نازاد بکن که له کاتی گرتنیان به بهرکی سیفیل کاریان دهکرد.

تيرۆرستان دەتوانن پيلان بۆ بەلاماردانى سەر ولاتە يەكگرتووھەمكار پرتكبخەن. ئەو پرتكگرامى كە لە دواى ئەقاندنەھەي گلگۆي عەسكەرى ھات، زۆرىنەي عارھەي سوننەي بەناگا ھەنا. لە شەرتكى نىوان شىعە و سوننەدا، سوننەكان دەزانن بەمسۆگەرى دەدۆرتن. ھەندى لە دوژمنە ھەرە ديارمەكانى ولاتە يەكگرتووھەمكار ھەلوئىستى خۆيانيان گۆرى، پىشان داوايان دەكرد بکشیتەھو ئىساتا داوا دەكەن ولاتە يەكگرتووھەمكار بيانپارتىزى. لە فەللوچەي، شىخى خىلە عارھە سوننەكان پياوانى خۆيانيان نارد تا پەيوھەندى بە بەتالىوئى فەللوچەي ھىزى سوپاي ئىراقى وە بکەن كە ولاتە يەكگرتووھەمكار پىكى ھەنا. وا پىدەچوو گەيشتەنە ئەو راستىيە كە بۆ خۆيان وا باشترە سوپاپىكى سوننە بيانپارتىزى نەك سەربازە شىعەكان بىن و كۆنترۆلى شارمەكان بکەن.

دەشى عارھەي سوننە بىن و پىكھەينانى ئەو ھەرتەمە بىين تا بزائن كە بۆ پاراستنى خۆيان چەند پىويستەو بەمەش ئەو ترسەيان لە دل دەردەچى كە فیدراليزم ئىراق پارچە دەكا. ئەگەر عارھە سوننەكان زىرمەقانى ھەرتەمەكان دروست بکەن، دەتوانن ئەركى پاراستنى ئاسايشى ناوچەكانيان لە ھىزمەكانى ولاتە يەكگرتووھەمكار و سەربازانى سوپاي ئىراقى زۆرىنە شىعە وەرگرنەو. ئىنجا ولاتە يەكگرتووھەمكار دەتوانى ھىزمەكانى خۆي بکشیتەھو بە سەركردەي سوننەكانىش بەلى ئەگەر دەسەلاتداران پىگەي قاعىدە و تيرۆرستانى دژە رۆژئاوا بەدەن بىن لەو ھەرتەمەدا چالاكى بکەن، ئەوكات ديسان ولاتە يەكگرتووھەمكار ھىزمەكانى خۆي پەوانى ئەو ھەرتەمە دەكانەو. ئەگەر عارھە سوننەكان ھەرتەمەي خۆيان پىك نەھەنا، ھىشتا ولاتە يەكگرتووھەمكار ھەر دەتوانى بکشیتەھو ئەركەكانى پاراستنى ئارامىش بە ھىزە ئىراقىيەكان بسپىرتۆ ئەویش بەردەوام ھەر شىعەكان لەو ناچەيە بەردەدا.

چونكە كەشەنەھەي ولاتە يەكگرتووھەمكار لە ناوچە سوننەنشەينەكان مەرجى ھەيە و دەبى دەسەلاتدارە لۆكەلەكان تيرۆرستان سەركوت بکەن، بۆيى دەبى ولاتە يەكگرتووھەمكار ھىزىكى ئامادە لە نىزكى ئەو ھەرتەمەدا بەپىلتەو بۆ ئەھەي لە كاتى پىويست دەستبەكار بى. بۆ مانەھەي ئەو ھىزانە كوردستان شوئىتىكى نایابە. نىزىكەو دانىشتوانەكەي دۆستن و ھەر لە ناوھەي ئىراقىشە. بارمگا گرتنى ھىزمەكان وەك

هەندیک پێشنیار دەکەن، ئەگەر لە دەرەوێ ئێراقی بێ، گەرانهوێ لە لایەنی سیاسیدا گران دەهەستی و ئاسان نابێ^(۱۱۶). پارچە بوون بۆ کوردستان و بۆ عەرەبی شیعەیی باشوورو بۆ عەرەبی سوننەیی ناوەراستی چارەسەرتکی سیاسی باشە؛ چونکە ئەوێ تا ئێستا قەوماوە هەمووی بە فەرمی دەناسینی. ئەو پارچە بوونەیه کە کوردستانی بە ئارامی هێشتۆتەووە باشووریشی مەیلەو ئارام پراگرتووە. ئەمە چارەسەری ئێراقی خۆیانەو لە ناو دەستووردا هاتوووە کەس بەسەریانیدا نەسەپاندوون. بە پێچەوانەو ئەو هەولانەیی کە ئەمێریکییەکان دایان بۆ ئەوێ ئێراقی یەکگرتووی دوور لە رێبازگەری و نیتنی دروست بکەن، هیچ بەهیچ نەگەیاندا. ئەگەر ولاتە یەکگرتووکان رشت با بۆ ئەوێ ئەو ئێراقە یەکگرتوووە دروست بکا، ئەو هەرتەمێ کە ئێستا ئارامە، ئەویش ئارام و سەقامگیر نەدەما. کوردەکان بەتوندی بەرپەرچی هەر هەولێک دەدەنەو ئەگەر بیهوی لە بەناو زیتەر بە ئێراقییان بناسی و ئەو هەولانەش کە بۆ دامەزراندنی سوپایێکی تێکەڵ لە شیعەو سوننە، هەمووی نەزۆکن و پێگە بۆ شەری ناو یەکە سەریازییەکان خۆش دەکەن.

پارچەکردنی ئێراقی پێگایێکە بۆ ئەوێ بە خێرای لێ ولاتە بکشیتینەو. بەلام پارچە کردن کێشەیی بەغدا چارەسەر ناکا. ئەوش هەر لەبەر ئەمەیه چونکە چارەسەرییەکی چاک لەگۆرتدا نییه.

بەغدا ییەکان متمانەیان بە هیچ هێزێکی چەکداری ئێراقی نییه. پۆلیس و سوپا بەشێکن لە گرتەکە. ئەو بەغدا ییەیی پۆلیس دەبینی کە جلی خۆی لەبەر کردوووە نازانی راستینەو بە ئەرک دەرچوونە، یان. کۆماندۆزەکانی پۆلیسی شیعەنەو خەلک دەرفیتن، یان هەر ساختهچینەو خۆیان وەک پۆلیس پۆشیووە. هەرکەستیک ناوی ئەو ناو بێ کە ئەوێ رایدەگرێ نەیهوی، رەنگە لە بازگەیی پۆلیس بکوژێ. سوپا

(۱۱۶) هەرکە هێزەکانی ولاتە یەکگرتووکان لە ئێراقی دەرکەوت، نیتەر بەرەهەستی بەرەراوانی لە ناوهمێ ولات دەبێ ئەگەر پتویست بکا بۆ ئێراقی بچیتەو. چونکە زانیارییەکانی دەربارەیی چەکی کۆمەڵکوژ راست نەبوو، بۆین ئەگەر ئەمجارە زانیاری هەوالگری ئەواویش دەربارەیی تێرۆریستانەو هەبێ، هەر دەبیتە کاریکی زۆر ئەستەم بتوانی دووبارە گەلی ئەمێریکا قایل بکەیی بەوێ دیسان بگەرتیتەو. حکومەتیکی بەشەمشی ئێراقیش رەنگ نەتوانی ئەو بپارە بدو داوا لە ولاتە یەکگرتووکان بکا دووبارە هێزەکانی خۆی بۆ ناو ئێراقی رهوان بکا.

که میخ له مه باشتهره. له ئاداری ۲۰۰۶، سوپا وهزارهتی بهرگری بانگهوازتیکی بیاوکردهوه و داوای له هاوالتیانی شاری بهغدا کرد لهگهڵ هیچ هتیزکی پۆلیس یان سوپا نهپۆن، بهلام زۆر کەس بۆی نهچوووه سهری و کەسی بههاواریهوه نهچوو.

بهقسه، ولاته پهکگرتوهکان دهبوو ههندي ئاسایشی بهغدا بیاریزی و سهریازانی ولاته پهکگرتوهکان بیوونایه پۆلیسی ناو بهغداو بازگه سازیدهن و چهک بگرن و تاوانکار و تیرۆریستان دهستبهسهر بگهن و میلیشیا بههتزهکان چهک بگهن و چاوپۆشی لهوانهش نهکهن که لهگهڵ پۆلیس و سوپا دابوون. ئەمەش ئەرکهکهیانی بهتهواوهتی دهگۆڕی و سهریازی پتری دهویست و کوشتاری پتیشیان لی دهکهوتهوه.

ئەمەش باش نهبوو که سهریازانی ولاته پهکگرتوهکان بی ئهوهی زمان بزانه و شارهزاییان له کۆمهلهگی لۆکال نهبی و به پاراستنی خویانهوه خهریکن، ئەمانه جیتی چینه پۆلیستیکی ئیراکی متمانه پیکراو ناگرهوه. له ناوهوهی ولاته پهکگرتوهکانیش کەسیک نییه پشتگیری ئەم جۆره ئەرکه بکا.

لهبری نهوه ولاته پهکگرتوهکان دهبی دان بهوه دابنی که ناتوانی له بهغدا هیچ بکاو ناشیهوی ئه کوشتو کوشتارهی لی بوهستیانی. ههرکه ئەوانیش دهست به شهپی ناوخۆ دهکهن، وهک ههموو شهپتیکی ناوخۆی ئەم سهردهمه، به خۆی کاتیک دیاری دهکا تا کۆتایی به خۆی بیانی. کردهوهی ههترهسکاری کارهساتی پتری لی دهبیتهوه که مجاریکیش وادهبی گۆرانکاری توند له نهکاوتیک پروودهداو شهپکه رادهگری. گومان لهوهدا نییه که زۆریه که لان نه شهپی سیفیلیان گهرمه و نه دهشیانهوی ناکۆکی ریبازگهری رۆلهکانیان بهکوشتن بدا. شهپی سیفیل توندپۆترین گروپهکان بههتزه دهکا و له زمان خهلهکانیکی پتر پشتیوانی ئەو لایهنه توندپۆلیانه دهکهن. لهبری ئەوان توندپۆلیهکانی لایهنهکهی تر دینه مهیدان. پهپهوه کردنی ریبازیکی نهرم دهبیته کاریکی ترسناک، چونکه لهگهڵ خیانت کردن له کهلهکهی خۆت پهکسان دهبی.

لهم چهرخهدا، چهندين هتیزی دهرمکی هاتوهو بۆ ناویژیوانی کردن، بۆ ئهوهی ئەم جۆره شهپانه کۆتا بیان. سوپای سوریا شهپی پارزه سالهی ناوخۆی لوبنانی له

١٩٨٩ کۆتا هینا و پاشان پازده سالی تریش له وێج ماوه. نهیتۆ له بۆزنیایا بڵاوهی کرد بۆ ئهوهی شههره سیفیلهکهی ئهوی بوهستینی^(١١٧) و هیزهکانی ئهروپاییش دوا یازده سال، تانیستا هر له وێج ماونهتوه. تانیستاش هیزه بیانییهکان له لایبیریا و سیرالیۆن و کۆنگۆ پتویستن بۆ ئهوهی ناشتییه لهترکییهکهی ئهوی بباریزن.

ئههه جۆره هیزه بیانییه له بهغدا نییه تاكو ئهه رۆله بگێرێ. ولاته یهكگرتووهمكانیش نایهوی. دهشی داوا له ولاتانی عارهبی بكری بۆ ئهوهی ئهه هیزه بنێرێ، بهلام ئهه سهربازانه دهبی له گهرهترین و بهتواناترین ولاتی عارهبییهوه كه میسره بێن. رهنگه حكومهته شیعهکهی ئیراقتی هر لهشکرێک رمت بکاتهوه که له ولاتیکی عارهبی سوننهوهرا بێ. بێگومان ئهه سهربازانهشیان ناوی که لهه ولاتهوهرا بێن که سههۆکهکهیان به نهیاری ئیرانی دهناسی. عارهبه سوننه ئیراقییهکان و ولاته دراوستیه عارهبه سوننهکانی ئیراق و ولاته یهكگرتووهمكانیش یه هاتنی لهشکری ئیرانی قایل نابن. کوردیش له دژی هر رۆلێکن نهگه لهشکری تورکیا بیگێرێ. تورکیاش له لای خۆیهوه بههیچ شتیهوییک نایهوی لهشکری خۆی بۆ ئهركی ناشتی پاراستنیکی پر مهترسی بنێرێ که کهسیش منتهی پی نهبی و سوپاسیسی نهکن.

مهترسی ئهوهش هیه که فاکسیۆنه نهیاره ئیراقییهکان هر یهکه و داوای یارمهتی پتر لهوهی ئیستا بۆیان دێ، له هاویهیمانانیان بکن. دوور نییه سوپای ئیرانی بی و یارمهتی حكومهته شیعهکهی ئیراقتی بدا و لهشکرهکانی ولاته عارهبییه سوننهکانیش بههانا ی عارهبه سوننهکانهوه بێن. بهه رێگهیهش دهشی شههره سیفیلهکهی ئیراقتی سنووری ئهه ولاته ببهزینی و به ولاتانی دراوسیدا بڵاوی بیهتوه.

شههره ناوخویهکهی ئیراقتی، کۆتایییهکی ئالۆزیالۆزی ولاتیکه که هرگیز به خۆشی خۆی یهکی نهگرتوووه ئهههش بووه هۆی ئهوهی که ههمیشه نیگهرا نی و زۆربهی کاتیش ژبانی ناخۆشی بۆ زۆرینهی هاوولاتییهکانی خۆی هیناوه. ولاته یهكگرتووهمكانیش که ئیراقتی داگیرکرد و پاشان بهرێکی بهرێوهی نهبرد، بووه هۆی ئهوهی که ئیراق خیراتر له خۆی برووخی و وهک ولاتیکی یهكگرتوو نهمیتهی بهلام

(١١٧) له لایهنی تهکنیکییهوه بۆزنیایا شههری ناوخۆی نهبوو، چونکه سیریبیا و کرواتیا هیزهکانی خۆیان له وێج بڵاوه پی کرد و چالاکییهکانی سیرب و کروات له کالهکانیان ئاراسته دهکرد.

هۆیه که ئه و نه بوو. پارچه بوونی ئه و ڕتگه چارهیهی ئیراقییهکان به خۆیان دایاننا زۆربهی هه رتیهکانی ئه و ولاتهی سهقامگیر کردوه، هه ر له بهر ئه م هۆیه شه دهیی ئه م پارچه بوونه په سندا بکری. له به غدا و ئه و شوێنانه ی که شیعه و سوننه ی لێ تیکه لی به کتری بووینه، ولاته یه کگرتوو هکان ناتوانی چاره سه ری بکا، چونکه به لای که م له ئاینده ی بهرچاودا، چاره سه ری نییه. ئه مه تراژیدیای تیکه و که سیش نییه قه ناعه ت به خۆی بیستی و دان به وه دابنی که ئه م گرفته چاره نا کری. به لام راستییه که ئه مه یه. مانه وه ی ئه مپریکیان بۆ ماوه ی تکی دوور و ڕیژ له ئیراقی عاره بی هیچ ئامانجیک به جی نا هینی.

ئهندازیه مکهانی شه ر باوه ریان وابوو که ده توانن ڕۆژه لاتی نافین بگۆرن.
گۆریان.

پښت

5	مردن د مناخیښی
7	بېشی ۱ - کاته دیارکراومه که له سامه را
23	بېشی ۲ - ماستاو ساردکردنوه
37	بېشی ۳ - کهله کې خوی بهر کاس دا
53	بېشی ۴ - ساره لدان
97	بېشی ۵ - خو به زلزانین و نه زانی
139	بېشی ۶ - نه جامی کارمات
157	بېشی ۷ - ناتوانن هیچ شتیک مسوگر بکن
199	بېشی ۸ - کوردستان
231	بېشی ۹ - شاری ناوخت
255	بېشی ۱۰ - چاره ساری سې دهولتی
277	بېشی ۱۱ - چوڼ له نیراقتی دمر بچین

منتدى اقرا الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

چاپخانه‌ی دهزگای

ههولتیر - کوردستان

Aras Press
Kurdistan - Erbil